

■ Eurasian Innovative Scientific Research Center

ISSN:3006-1164

Eurasian Science Review

Proceedings of the International Scientific-Practical Conference "Holistic Education:
System of Values, Progress, and Quality"
29-30 October 2024, Baku, Azerbaijan

Special Issue
October 2024

Eurasian Science Review

An international, peer-reviewed, multidisciplinary journal

Proceedings of the II International Scientific and Practical Symposium on "Innovative Technologies in Education: Theory and Practice" in the Field of Education

ISSN 3006-1164

Copyright © 2024 by Eurasian Innovative Scientific-Research Center

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (except as otherwise permitted by the Italian Law No. 633 of April 22, 1941, on the Protection of Copyright and Neighboring Rights - as amended up to Law No. 2 of January 9, 2008), without the prior written permission of ESR.

For information on subscriptions visit www.eurasia-science.org or contact us at editor@eurasia-science.org

Editorial Team

Editor in Chief: Robert SIMON

Managing Editor: Nurbolat NYSHANBAYEV

Editorial Advisors: Oraz SAPASHEV, Ph.D, Professor, Istanbul University, Turkey

Katherine RICHARD DSc in Law, Hasselt University; Kingdom of Belgium

Peter COOPER, Chair of the International Teachers Association, Germany, Thailand.

Sophia PANAGOS, Ph.D, Kings College, ITS Ambassador for USA, USA.

Nurbolat NYSHANBAYEV, Ph.D., The University of Queensland, Australia

Nurzhan ABDIRAZAKOV PhD Candidate (Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey), MSc. University of Surrey (UK).

Kanako TANAKA PhD in Engineering, Japan Science and Technology Agency; Japan

Elise BAND LL.D., The University of Sydney; Australia;

Vera GORAK, Professor, Karlovarská Krajská Nemocnice; Czech Republic veragorak.a@gmail.com;

Heinrich COOKSON, PhD, South Africa.

This blank intentionally left

About the Journal

The Eurasian Science Review is an academic publication that takes a multidisciplinary approach, presenting monthly research across various fields. The journal embodies values of innovation and substantive studies, maintaining stringent academic and peer-review standards. Its clear mission is to provide a dynamic platform for scholars and researchers to disseminate their work and contribute to the global scientific dialogue. One defining characteristic of the journal is its commitment to an Open Access Policy. This policy ensures immediate and unrestricted access to all published articles, promoting global accessibility and increasing the impact and visibility of authors' contributions.

The journal aligns with its goal of advancing academic discourse by championing a broader dissemination of scholarly knowledge. The Eurasian Science Review covers various disciplines, including social sciences, humanities, natural sciences, and applied sciences. This broad scope fosters interdisciplinary research, encourages collaborations, and serves as a hub for diverse academic exploration. By nurturing diverse fields, the journal creates an environment that thrives on varied perspectives and comprehensive academic engagement. Authors retain copyright over their published work, allowing the journal to disseminate their research while protecting their rights. This approach encourages the sharing and utilization of scholarly content, promoting a culture of collaboration and knowledge exchange. Recognizing the importance of long-term preservation, the journal is integrated into the LOCKSS and CLOCKSS archival systems.

Lastly, the journal upholds the highest ethical guidelines, ensuring that all published research aligns with ethical standards and maintains academic integrity. This unwavering commitment fosters trust and credibility within the academic community, further establishing the journal as a beacon of scholarly excellence.

Content

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫ (ТМД) ЖӘНЕ ЕУРОПА ОДАҒЫНДАҒЫ (ЕО) ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	14
МАКАШЕВА К.Н., ӘЛІМХАН А.Ғ	14
БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМІН АРТТЫРУҒА STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ	31
АХМЕТКУЛОВА Ш.К.	31
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.	40
БЕКМУЛДИНА Ж.М	40
КАЛИФОРНИЯ ҚҰРТЫНЫҢ ПАЙДАСЫ.....	46
ДАУЛЕТОВА. З.....	46
МЕКТЕП ЖӘНЕ ОТБАСЫ ҮНТІМАҚТАСТЫҒЫ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ НЕГІЗІ	52
ДУЙСЕШОВА Г.А	52
МЕКТЕПТЕГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ТӘРБИЕ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТОЛЕРНАТТЫЛЫҚ ПЕН СЫЙЛАСТЫҚТЫ ДАМУ	58
КАРАГОЙШИНА Г.Ж	58
ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН.....	63
ОЙЫН-ЖАТТЫҒУЛАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУ	63
МЕЙРБЕКОВА Р.А.....	63
БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ МЕН КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ.....	68
САТЫБАЛДЫ Ж.О.....	68
ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАОК ПЛАТФОРМАЛАРЫ.....	59
ШРЫМБАЙ Д.А.....	59
BASIC PRINCIPLES OF ORGANIZING RESEARCH AND RESEARCH ACTIVITIES DIRECTED TO FORMING RESEARCH SKILLS	68
SALYBEKOVA N.N., TYNYSHTYKBAI B.A.	68
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ӘЛЕУЕТІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ: АІ КЕҢІСТІГІ»ТАҚЫРЫБЫНДА ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖОБА.....	75
МАКАШЕВА К. С.	75
ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, НАПРАВЛЕННОЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ	98
АХМЕТКАЛИЕВА А.М	98
БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ	106
АУХАДИЕВА А.С.	106
БІРТҰТАС ТӘРБИЕ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ	109
МАМЫТХАНОВА Б.Б.....	109
ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ҚҰРЫЛУЫ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ ӘБЛҚАЙЫР ХАНДЫҒЫНЫҢ САЯСИ ЖАҒДАЙЫ	113

ЧЫНАХУНОВА Э.Н.....	113
ҚАЗАҚ ІДЕБИЕТІ ПӘНІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ШЫҢДАУ НЕГІЗІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР МЕН ПЛАТФОРМАЛАР.....	117
АБДУРАХМАНОВА Х.А.....	117
АЛАШ АРДАҚТЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК МҰРАСЫ.....	124
ЗАЛИЕВА Д.Т.....	124
БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	141
АЛПЕНОВА Т.А.....	141
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛІН ДАМУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	151
КУСАЙНОВА А.....	151
ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: АУЫЛ МЕКТЕПТЕРІНІҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ МЕН ДАМУДЫҢ ЖАҢА МҰМКІНДІКТЕРІ.....	156
КАХАРМАНОВА Р.А.....	156
МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	164
БЕКБОСЫНОВА А.....	164
ВАЖНОСТЬ СМАРТ-ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.....	174
АЖАХМЕТОВА З.Б.....	174
ЛИНГВОАКСИОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ ҰҒЫМЫ – ҚҰНДЫЛЫҚ КАТЕГОРИЯСЫ	182
МҰХИДДИНОВА Г.Ә.....	182
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ПАРАЛЛЕЛЬ ЕСЕПТЕУЛЕР КЛАСТЕРІНДЕ МАШИНАЛЫҚ ОҚЫТУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ	190
ЖАРҚЫНБЕК Б.О., ҚАРЕЛХАН Н.....	190
АБАЙ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫ.....	199
ӘУБӘКІР Ж., ҚАЖЫМҰРАТ А.....	199
МОРФОЛОГИЯЛЫҚ СИНОНИМИЯНЫҢ ВАРИАНТТЫЛЫҚТЫҢ КӨРІНІСІ РЕТІНДЕ ҚАРАСТЫРЫЛУЫ.....	216
ҚАЙРАТҚЫЗЫ Ж.....	216
ЖАСӨСПІМДЕРДІ КӘСІБИ БАҒДАРЛАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ.....	226
МАНШЕВА Р. Е.....	226
ТАРИХ САБАҒЫНДА ОНЛАЙН ЭКСКУРСИЯЛАРДЫ ЖҮРГІЗУДІҢ ТИІМДІЛІГІ	233
ЖИРЕНБАЕВА Г.А.....	233
МЕКТЕПТЕ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ, ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДӘРІПТЕУ АРҚЫЛЫ ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ	238
УТКЕЛБАЕВА А.А.....	238
ҰЛТТЫҚ САНАНЫҢ НЕГІЗІ, ҰЛТТЫҚ МІНЕЗДІҢ ҚАЙНАР КӨЗІ, КЕМЕЛ КЕЛЕШЕКТІҢ КЕПІЛІ.....	244
САҒЫНБАЙ. Ұ.....	244
АҢДАТПА	244

ФИЗИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ РЕФЛЕКТИВТІ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	251
ТАШМАНОВА Г.К.....	251
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ВИРТУАЛДАНДЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ҮШІН БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ	257
ТОХАЕВА А.О., Альжанов А. К.	257
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ –БІЛІМ ЖОЛЫНДА	263
РЕИМОВА Ж.А.....	263
ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖОБА НЕГІЗІНДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ	267
БАЙБОТАЕВА Г.Б.	267
ЕЖЕЛГІ КҮБІ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.....	275
АСАНОВА В.Б.....	275
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БОЙЫНДА АДАМИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	280
САПАРОВА Ж. К.	280
ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА КАК СРЕДСТВО.....	285
ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ	285
БАРЛЫБАЕВА Э. Ж,.....	285
ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	292
НУРГАЛИЕВА А.	292
APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND NEW PLATFORMS IN THE ENGLISH LANGUAGE	300
SARIYEVA M.ZH.	300
ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНДЕГІ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІҢ РОЛІ.....	310
ТАСКАРАЕВА Г.Б.....	310
«ӘКЕ-ТІМЕ» ЖОБАСЫ- БІРТҮТАС ТӘРБИЕ ЛЕЙТМОТИВІ.....	314
КЕНЖАЛИЕВА Н.М.	314
БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ	321
АТА-АНАЛАРҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ ОРТАЛЫҒЫ	321
«ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ».....	321
ТОҚСАНБАЙ Ж.М.....	321
БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР	328
КАЙРГАЛИЕВА А.З.	328
БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ	336
ИМАНГАЛИЕВА Т. Е.....	336
ПРИВИВАНИЕ СТУДЕНТАМ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ В РАМКАХ ПРОГРАММЫ ЕДИНОГО ВОСПИТАНИЯ.....	341
МАТАЙБАЕВА З.Т.,Қыдырханова А. С.	341
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІНЕН ЖОБА ЖАЗУ: ҚИЫН БА ӘЛДЕ ҚЫЗЫҚ ПА?	346

АХМЕТКУЛОВА .А.	346
РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ УЧЕНИКОВ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ.....	353
БИМАХАНОВА А.Т.	353
«БИОЛОГИЯЛЫҚ МҰРАЖАЙ ҰЙЫМДАСТЫРУ» ЭЛЕКТИВТІ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ.....	361
ПАЗЫЛОВА Г.Қ.	361
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ..	372
КИЯСОВА А.Р.	372
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ	378
ДЖУМАГУЛОВА А.Н.	378
IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION AND THE IMPORTANCE OF SPIRITUAL VALUES!	386
МУКНАМЕДАЛЫ S.	386
ИСЛАМ ЖӘНЕ ХРИСТИАН ДІНДЕРІНДЕГІ ЖАРАТУШЫ ТҮСІНІГІ.....	394
РАХЫМБАЙ Ж. Х.	394
ОЙЫН АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ	402
ЖОЛМАХАНОВА Н.	402
ТАРИХ САБАҒЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПӘНДІК ДЕНҒЕЙІН	405
АРТТЫРУДА ОҚЫЛЫМ СТРАТЕГИЯСЫ ҚАНШАЛЫҚТЫ ӘСЕР ЕТЕДІ?	405
ГАЛИЕВА А.	405
ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫНДА НЕЙРОЖАТТЫҒУЛАР МЕН НЕЙРООЙЫНДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІ.....	410
ШАИМУРАТОВА Ж.К.	410
THE DEVELOPMENT OF SPEAKING SKILLS AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LESSONS	418
TOLESH M.A.	418
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІ	426
БЕРДЫГУЛОВА А.Ж., БЕРДЫГУЛОВА М.Ж.	426
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ЖОБАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУДЫҢ (PBL) ТИІМДІЛІГІ МЕН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	431
ШЫНДАЛИЕВ Н.Т., ДЖАУЛЫБАЕВА Э.Б.	431
ҚОЛДАНБАЛЫ ІС-ӘРЕКЕТТІ ТЕРАПИЯСЫ АРҚЫЛЫ АУТИЗМІ БАР БАЛАНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУЫ	436
АХСОТОВА Г.К.	436
БАЛА ДАМУЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІГІ	441
АСКАРОВ А.Т.	441
РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ В РАМКАХ ПРОГРАММЫ «БІРТҰТАС ТӘРБИЕ»	446
МУСАИНОВА А.Б.	446

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ СЕРПІЛІС: «ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ»	450
ШАМАРҚАНОВА Ш. Р.	450
ТАРИХ ПЕН ГЕОГРАФИЯНЫ ПӘНАРАЛЫҚ ТҮРҒЫДА ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	455
ЖУНИСБЕКОВ А.М.	455
THE PECULIARITIES OF FORMING CREATIVE COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	459
МУКНАМБЕТАЛИНА N.B., DALBERGENOVA L.E.	459
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ - МАТЕМАТИКАЛЫҚ БАҒЫТТА ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	467
АҚБАЕВА А.С.....	467
ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСİNДЕГІ БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫНЫҢ ДАМУЫ: ЖАҢА БАҒЫТТАР МЕН ТӘСІЛДЕР	472
МАМЫРОВА Р. Т.....	472
ПАЙДАЛЫ ҚАЗБАЛАРДЫҢ ОРНАЛАСУЫ.....	477
КЕНЖЕГУЛОВА Ж.Ж.	477
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ.....	484
СЕГИЗБАЕВА С.У.....	484
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АУЫЗША СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУЫ	490
КОККЕЗОВА Р.М.	490
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ ӘДІСТЕРІ.....	497
АЙМУРЗАЕВА. А.	497
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ.	503
МАМБЕТОВА Л.С.	503
МУЗЫКА ЖӘНЕ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ	511
ҚОЙЛЫБАЙҚЫЗЫ Ш.	511
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ.....	517
МАНАСБАЕВА А.С.....	517
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ	521
ГАЗИЗОВА Н.М.	521
ҰЛТТЫҚ ДӘСТҮРЛЕРДІҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ӘСЕР ЕТУІ	525
УМЕРБАЕВА Л.Н.....	525
БАҒДАРЛАМАЛАУ НЕГІЗДЕРІН ОҚЫТУДА ЖОБАЛЫҚ ТӘСІЛДІ ҚОЛДАНУ	529
ТУСУПХАНОВА А.К.....	529
ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЛГОРИТМДІК ОЙЛАУЫН ДАМУЫ ӘДІСТЕРІ	533

ТЛЕКЕНОВА А. М.	533
СУРЕТШІЛЕР ТАБИҒАТТЫ БЕЙНЕЛЕЙДІ	538
ҚОЛАНОВ Ж.Қ.....	538
ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ: КЛЮЧ К УСПЕШНОМУ БУДУЩЕМУ	543
ИСХАКОВА А. А.....	543
TREASURE MAPS 1: AN ACADEMIC EXPLORATION OF CARTOGRAPHIC AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE	547
АКНМЕТЖАНОВА Е.А.	547
БАЛАЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫС ҮЙЛЕСІМДІЛІГІН ДАМУДА БЕЛЬГОУ ТАҚТАЙШАСЫН ҚОЛДАНУ	553
КРИКБАЕВА Ж.С.....	553
ДЕФЕКТОЛОГ: ДАМУ МЕН ӨСУДІҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ.....	558
ЖҮНІСОВА М.Т.	558
АНА ТІЛІН САБАҒЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚОЛДАНЫЛУ ӘДІСТЕР НЕГІЗДЕРІ	563
ЕСИРКЕПОВА С.К.....	563
МЕКТЕПТЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ ТИІМДІ ӘДІСТЕР: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ	568
НУРУШЕВА А.А, ДЕМЕШОВА Г.А.	568
АКТИВТІ ЖӘНЕ ПАССИВТІ ТАСЫМАЛДАРДЫҢ ҰҚСАСТЫҒЫ МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ.....	574
ЖУМАДИЛОВА Л. А.....	574
ЖЕР ҚАБЫҚТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ	582
ШАЛҚАРОВА Е.Ш.....	582
ТАРИХ САБАҒЫНДА КОНЦЕПТІ МЕН ТАРИХИ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ	587
БАЙМАМАНОВА К.Т.	587
ТАРИХ САБАҒЫНДА КОНЦЕПТІ МЕН ТАРИХИ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ	594
ИСМАЙЛОВА Ж.И.....	594
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА МӘДЕНИЕТТЕРДІҢ САНАЛУАНДЫҒЫН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМУЫ	601
УМАРОВА Н. С.....	601
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ РӨЛІ	605
ДОСПАЕВА А.У.....	605
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ЖЕТІСТІКТЕРІ.....	610
ДИНТАЕВА А.Ж.....	610
ГЕЙМИФИКАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ: МЕТОДЫ И ПРИМЕРЫ	614
ПАВЛОВА А.А.....	614
САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ МЕНІҢ ТӘЖІРИБЕМДЕ	619
ИШАНКУЛОВА К.Д.	619

БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ТӘСІЛДЕРІ.....	625
ЖАРМУХАМБЕТОВА Ж.Б.	625
МАМАНДЫҒЫМ-МАҚТАНЫШЫМ	632
ИШОНКУЛОВА Ж.Д.	632
ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ТЫҢДАЛЫМ ДАҒДЫСЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІСТЕР	635
БҮРБЕКОВА Р.А.	635
МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ	641
ИШАНКУЛОВА К. Д.	641
БИОГРАФИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ	651
СЕЙТНӘСІМ. Ә	651
ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	656
АБДРАХМАНОВА А.К	656
БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУҒА АРНАЛҒАН ЖАСАНДЫ	662
ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫ:ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛАР МЕН СИМУЛЯЦИЯЛАР	662
СЕЙТЖАНОВА Т.С.	662
АНА ТІЛІМ-БАЙЛЫҒЫМ.....	667
ҚАЛАБАЕВА П.Ә.....	667
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЖАҢА ФОРМАТТА БАҒАЛАУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....	672
ҚАЛАБАЕВА П.Ә.....	672
ЖАСТАР-БІЗДІҢ БОЛАШАҒЫМЫЗ	683
САҒЫНБЕК Л.Қ.....	683
ХИМИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛІ.....	688
ШАЛОВ М.С.....	688
ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ БОЙЫНША ТОПЫРАҚ ӨНІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ	693
ОРАЛ .А.....	693
ФИЗИКА ПӘНІНЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.	715
САРМАНОВ М.С.....	715
.....	726

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫ (ТМД) ЖӘНЕ ЕУРОПА ОДАҒЫНДАҒЫ (ЕО) ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Макашева К.Н., Әлімхан А.Ғ.

Әл Фараби атындағы ҚазҰУ профессор, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: mklara@mail.ru

Әл Фараби атындағы ҚазҰУ2 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: aiman.alimkhan@gmail.com

Аңдатпа

Еуропалық Одақ (ЕО) 1991 жылы құрылған Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығымен (ТМД) ортақ шекараны бөліседі. Бүгінде ЕО ТМД үшін маңызды сауда серіктесіне айналды. 1991 жылы ЕО ТМД елдеріне техникалық көмек көрсету бағдарламасын іске қосты. Қазіргі кезде ТМД елдерімен ынтымақтастық Еуропалық Көршілік Саясатына және Орталық Азиямен ынтымақтастыққа негізделген. Мақала екі ірі аймақтық интеграциялық бірлестіктерді – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақтың (ЕО) салыстырмалы талдауға арналған. Мақалада осы бірлестіктердің әрқайсысының құрылу тарихы, негізгі мақсаттары, құрылымы, қызмет етуінің құқықтық негіздері, халқы, экономикалық жағдайы және қызметтерінің негізгі бағыттары қарастырылған. ТМД және ЕО аясындағы экономикалық, саяси және әлеуметтік интеграция тетіктерінің тиімділігін салыстыруға, сондай-ақ осы бірлестіктерді одан әрі дамытудың қиындықтары мен перспективаларын талдауға ерекше назар аударылады. Мақалада сондай-ақ жаһандық және аймақтық сын-қатерлердің ТМД және ЕО елдеріндегі интеграциялық үдерістерге әсері туралы айтылады.

Тірек сөздер: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД), Еуропалық Одақ (ЕО), аймақтық интеграция, экономикалық интеграция, саяси интеграция, әлеуметтік интеграция, құқықтық база, жаһандық сын-қатерлер, аймақтық сын-қатерлер, даму перспективалары

Кіріспе

«Интеграциялық үдерістерді салыстырмалы талдау: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО)» мақаласы екі маңызды аймақтық бірлестіктердің жұмыс істеуі мен дамуының негізінде жатқан негізгі аспектілерді зерттеу мен салыстыруға бағытталған. Автор ТМД мен ЕО-ның құрылуының тарихи алғышарттарын, олардың құрылымдық ерекшеліктері мен құқықтық негіздерін, сондай-ақ осы бірлестіктер аясындағы экономикалық, саяси және әлеуметтік интеграцияның ерекшеліктерін талдайды. Интеграцияға деген көзқарастардағы айырмашылықтарға қарамастан, екі бірлестіктің де өз мүшелерінің арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға ұмтылатыны, бұл олардың халықаралық ықпалын арттыруға және ішкі дамуды жақсартуға көмектесетіні баса айтылған.

ТМД мен ЕО алдында тұрған міндеттер мен даму перспективалары экономикалық дағдарыстар, саяси тұрақсыздық және көші-қон ағындары сияқты жаһандық үрдістер контекстінде қарастырылады. Автор бұл сын-қатерлерді сәтті еңсеру екі құрылымның да икемді болуын, өзгермелі халықаралық жағдайларға бейімделуін және ынтымақтастықтың ішкі тетіктерін күшейтуді талап етеді деп қорытындылады. Мақала аймақтық интеграцияның динамикасын түсінуге құнды үлес қосады және мемлекетаралық ынтымақтастықтың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін осы саладағы әрі қарай зерттеулердің маңыздылығын көрсетеді.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО) елдеріндегі интеграциялық үрдістерді салыстырмалы талдау тақырыбының өзектілігі осы екі аса маңызды аймақтық бірлестіктер арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды зерттеудің маңыздылығын көрсететін бірнеше негізгі аспектілерге байланысты.

Біріншіден, ТМД және ЕО өңірлік интеграцияның екі түрлі моделін білдіреді, олардың әрқайсысы бірегей тарихи және геосаяси жағдайларда дамыған. ТМД 1990 жылдардың басында посткеңестік кеңістікте бұрынғы кеңестік республикалар арасындағы экономикалық, саяси және әлеуметтік ынтымақтастық алаңы ретінде құрылды. Керісінше, ЕО экономикалық одақтан ортақ валюта мен ортақ сыртқы саясатпен тереңірек саяси және экономикалық интеграцияға көшті.

Екіншіден, бұл бірлестіктерді талдау аймақтық интеграцияның әлемдік

экономикаға, халықаралық қауіпсіздікке және жаһандық саяси үрдістерге әсерін түсіну үшін маңызды. ТМД және ЕО аясындағы ынтымақтастық, басқару және жанжалдарды шешу тетіктерін зерттеу басқа аймақтық бастамалар үшін құнды сабақ бере алады.

Үшіншіден, экономикалық дағдарыстар, көші-қон ағындары, климаттың өзгеруі және өсіп келе жатқан геосаяси шиеленіс сияқты қазіргі жаһандық сын-қатерлер интеграциялық үрдістерді зерттеу мен салыстыруды ерекше өзекті етеді. Бұл аймақтық бірлестіктің әртүрлі нысандарының сыртқы және ішкі сын-қатерлерге бейімделу және жауап беру қабілетін бағалауға мүмкіндік береді.

Төртіншіден, ТМД мен ЕО елдерін салыстырмалы талдау экономикалық тұрақтылыққа, саяси келісімге және әлеуметтік дамуға қол жеткізудегі аймақтық интеграцияның тиімділігін терең түсінуге ықпал етеді. Зерттеу табысты тәжірибелерді де, халықаралық ынтымақтастықты жақсарту үшін қосымша күш салуды қажет ететін бағыттарды да анықтауға болады.

Осылайша, тақырыптың өзектілігі қазіргі әлемдегі аймақтық бірлестіктердің рөлін терең талдау және түсіну қажеттілігімен, сондай-ақ жаһандану мен халықаралық сын-қатерлер жағдайында мемлекетаралық ынтымақтастықты оңтайландыру мен тереңдетуге ұмтылумен анықталады.

Бұл мақаланың негізгі мақсаты екі маңызды аймақтық бірлестіктер – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО) елдеріндегі интеграциялық үдерістерге салыстырмалы талдау жүргізу болып табылады. Зерттеу келесі мақсаттарды қояды: ТМД мен ЕО-ның қалыптасуы мен дамуының негізгі сәттерін анықтау, басқару құрылымдарын, қызмет етуінің құқықтық негіздерін, экономикалық, саяси және әлеуметтік интеграция механизмдерін салыстыру, сондай-ақ проблемаларды бағалау және бірлестіктердің әрқайсысының одан әрі даму перспективалары.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Зерттеудің мақсатына жету үшін автор ТМД мен ЕО дамуына қатысты ресми құжаттарды, статистикалық мәліметтерді, ғылыми мақалаларды және алдыңғы зерттеулердің нәтижелерін жан-жақты талдауға сүйенеді. Негізгі екпін нормативтік-құқықтық базаны, интеграцияның экономикалық көрсеткіштерін, қатысушы елдердің саяси өзара іс-қимылын, сондай-ақ әрбір блок аясындағы ынтымақтастықтың әлеуметтік аспектілерін зерттеуге аударылады.

Зерттеу әдістемесі салыстырмалы талдауды қамтиды, ол ТМД және ЕО

елдеріндегі интеграциялық үдерістердің жалпы тенденцияларын да, спецификалық ерекшеліктерін де анықтауға мүмкіндік береді. Авторлар ресми құжаттардың мазмұнын талдау және интеграциялық индекстер сияқты құралдарды пайдалана отырып, интеграциялық күш-жігердің тиімділігі мен тиімділігін бағалау үшін сапалық және сандық әдістерді пайдаланады. Сонымен қатар, жұмыста интеграциялық үрдістердің халықаралық қатынастарға және қатысушы елдердің ішкі дамуына әсерін зерттеу үшін саяси және экономикалық талдау әдістері қолданылады. Қолданылатын әдістердің сипаттамасы зерттеудің ықтимал шектеулерін шолумен, сондай-ақ деректерді жинау және талдау үшін этикалық ойларды талқылаумен толықтырылады.

Нәтижелер мен талқылау

«Интеграциялық үдерістерді салыстырмалы талдау: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО)» мақаласында екі негізгі аймақтық бірлестіктегі интеграциялық үдерістерді тереңдетіп зерттеу нәтижелері берілген. Авторлар ТМД мен ЕО арасындағы басқару құрылымындағы және интеграция деңгейлеріндегі елеулі айырмашылықтарға назар аударады. Негізгі айырмашылық ЕО нақты құқықтық жүйе мен бірыңғай валютаға негізделген экономикалық және саяси интеграцияның жоғары деңгейіне қол жеткізсе, ТМД-ға мүше елдер үшін қатаң міндеттемелерсіз экономикалық қарым-қатынастарға бағытталған ынтымақтастықтың неғұрлым еркін форматы тән.

Талдау көрсеткендей, ЕО-дағы экономикалық интеграция біртұтас нарықты құруға ықпал етті және мүше елдер арасындағы экономикалық байланыстарды нығайтуға ықпал етті, ал ТМД елдерінде экономикалық саясаттың әртүрлілігі мен елдердің даму деңгейлерінің әртүрлілігіне байланысты экономикалық өзара әрекеттесу баяу дамыды. ЕО-дағы саяси интеграция мен әлеуметтік ынтымақтастық та интеграцияның бұл аспектілері азырақ байқалатын ТМД елдерінен айырмашылығы әлдеқайда жоғары деңгейде. Мақаланың қорытындыларында жаһандық сын-қатерлерге бейімделудің маңыздылығы және ТМД-да да, ЕО-да да интеграциялық үдерістерді одан әрі дамыту үшін ынтымақтастық тетіктерін күшейту қажеттілігі атап өтіледі.

Сонымен, XX ғасырдың екінші жартысы әлемдік саясат пен экономикадағы елеулі өзгерістермен ерекшеленді, бұл мемлекетаралық ынтымақтастықтың

жаңа формаларының қалыптасуына әкелді. Бұл өзгерістер құқықтық салаға, әсіресе конституциялық және халықаралық құқыққа да әсер етті, бұл сайып келгенде Еуразия аумағында екі ірі интеграциялық субъектілердің – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО) пайда болуына ықпал етті [1].

ТМД 1991 жылы 8 желтоқсанда посткеңестік республикалар арасындағы мемлекетаралық өзара іс-қимылдың жаңа нысанының бастауын белгілеген Беловеж келісіміне қол қою нәтижесінде құрылды. 2017 жылғы жағдай бойынша ТМД-ға ресми түрде тоғыз мемлекет кіреді: Әзірбайжан, Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Молдова, Ресей, Тәжікстан және Өзбекстан. Түркіменстан қауымдасқан мүше, ал Моңғолия мен Ауғанстан бақылаушы мемлекеттер болып табылады. Сот тәжірибесі мен ТМД Экономикалық сотының консультативтік қорытындылары Достастықтың халықаралық құқық субъектісі ретіндегі мәртебесін растайды, бұл оның халықаралық қатынастардағы маңыздылығын атап көрсетеді [1].

1992 жылы 7 ақпанда Маастрихт келісімімен құрылған Еуропалық Одақ тек экономикалық ғана емес, саяси және әлеуметтік салаларда да тығыз интеграцияға ұмтылатын 27 мемлекеттің бірегей бірлестігі болып табылады. ЕО өзінің мәртебесін анықтауда, халықаралық ұйымның белгілері мен мемлекеттілік элементтерін біріктіруде, оны федерация немесе конфедерация құрылымына жақындатуда екіжақтылығымен сипатталады. ЕО-ның айрықша белгілеріне сайланған Еуропарламенттің болуы, еуропалық құқықтың ұлттық заңнамадан басымдығы, ашықтық пен субсидиарлық қағидағар жатады. Сыртқы және қауіпсіздік саясаты саласында ЕО үкіметтік ынтымақтастық белгілерін көрсетеді [1].

ТМД мен ЕО-ның құрылуының тарихи контексті ХХ ғасырдың екінші жартысындағы халықаралық қатынастар мен құқықтағы терең өзгерістерді көрсетеді. Бұл құрылымдар мемлекетаралық ынтымақтастықты дамытудың жаңа көкжиектерін аша отырып, жаһандық сын-қатерлерге жауап ретінде мемлекеттердің тығыз интеграцияға ұмтылуына жауап болды.

Д.Ф.Ахмеджанованың жұмысында ТМД мен ЕО-дағы аймақтық интеграцияны дамытуға қатысты мәселелер жан-жақты қарастырылып, басқару құрылымы мен осы бірлестіктердің қызметінің құқықтық негіздеріне назар

аударылады. КСРО ыдырағаннан кейін құрылған ТМД мүше мемлекеттердің егеменді теңдігі қағидаттарына негізделген бірлестік болып табылады. ТМД-ның негізгі органдарына әртүрлі салалардағы мемлекетаралық ынтымақтастықты үйлестіруде шешуші рөл атқаратын Мемлекет басшыларының кеңесі мен Үкімет басшыларының кеңесі кіреді [2].

ТМД шеңберіндегі өзара іс-қимыл тетіктері толық атқарушы билікке ие болмай-ақ, кеңестік сипатта болады. Бұл барлық қатысушы мемлекеттердің мүдделерін ескеру және олардың егемендігін сақтау қажеттілігінен туындап отыр. Соған қарамастан, ТМД өңірлік қауіпсіздік пен экономикалық ынтымақтастық мәселелерін диалог пен шешу үшін маңызды алаң болып қала береді. ЕО Еуропалық Парламентті, Еуропалық Кеңесті, Еуропалық Одақ Кеңесін және Еуропалық Комиссияны қамтитын күрделі және интеграцияланған басқару құрылымына ие. Бұл институттар мүше-мемлекеттердің экономикалық, саяси және әлеуметтік салаларда терең интеграциясына жәрдемдесетін ұлттан жоғары бірлестік ретінде ЕО-ның жұмыс істеуі мен дамуын қамтамасыз етеді [2].

Еуропалық Одақ оған мүше мемлекеттердің заңнамасына елеулі ықпал етуге мүмкіндік беретін тетіктердің болуымен сипатталады, оның ішінде тікелей әсер ету қағидаттары мен еуропалық құқықтың басымдылығы. Бұл тетіктер ЕО шеңберінде нормалар мен стандарттарды біріздендіруге, интеграциялық үдерістерді нығайтуға ықпал етеді.

ТМД қызметінің негізіне мүше-мемлекеттер қол қойған шарттар мен келісімдер жатады, алайда олар көбінесе декларативті сипатта болады және оларды орындауда қиындықтар туындайды. ЕО контекстінде құқықтық база Еуропалық Одақтың құрылымын, өкілеттіктері мен бағыттарын анықтайтын, оның жұмысының тиімділігі мен заңдылығын қамтамасыз ететін Маастрихт, Амстердам, Ницца және Лиссабон сияқты бірқатар негізгі шарттарды қамтиды [2].

Осылайша, Д.Ф.Ахмеджанова ТМД мен ЕО-ның басқару құрылымдары мен құқықтық негіздеріндегі айырмашылықтарды атап өтіп, ТМД елдерінің қызметті реттейтін құжаттардың декларативті және аз міндеттілігімен салыстырғанда Еуропалық Одақтағы интеграция мен ұлттан жоғары тетіктердің жоғары деңгейін көрсетеді.

Экономикалық интеграция елдерді ТМД және ЕО сияқты аймақтық блоктар аясында біріктіру үдерістерінің негізгі аспектісі болып табылады. Бұл үрдіс қатысушы елдер арасында тауарлардың, қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің еркін қозғалысы жолындағы тарифтік және тарифтік емес кедергілерді жоюды қамтиды. Еуропалық Одақта экономикалық интеграция біртұтас нарық құру және бірыңғай валюта еуроны енгізу арқылы ең жоғары дәрежеге жетті, бұл мүше мемлекеттер арасындағы экономикалық байланысты нығайтуға және олардың жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етті. ТМД жағдайында негізгі салалардағы ынтымақтастыққа және сауда кедергілерін кезең-кезеңмен қысқартуға назар аударып отырып, экономикалық интеграция баяу дамып келеді.

Саяси интеграция қатысушы елдердің сыртқы және ішкі саясаттарының бірізділігін қамтамасыз етеді, олардың саяси тұрақтылығын нығайтады және бірлестіктің халықаралық беделін арттырады. ЕО-да бұл үдеріс қауіпсіздік, қорғаныс, көші-қон және сыртқы саясат салаларында ортақ саясатты әзірлеуді қамтиды, бұл саяси интеграцияның жоғары деңгейін көрсетеді. ТМД сыртқы саяси әрекеттерді үйлестіруді қамтамасыз еткенімен, іс жүзінде мүше елдердің мүдделері мен басымдықтарындағы айырмашылықтарға жиі кездеседі, бұл саяси интеграция үдерісін тежейді.

Әлеуметтік интеграция мәдени алмасу, білім беру бағдарламалары және бірлескен әлеуметтік жобалар арқылы бірлестікке мүше елдерде тұратын халықтарды жақындастыруға бағытталған. ЕО әлеуметтік секторды нығайту бойынша белсенді жұмыс жүргізуде, студенттер мен ғалымдардың Эразмус+ сияқты бағдарламалары бойынша ұтқырлығын жеңілдету және аймақтардың теңгерімді әлеуметтік-экономикалық дамуына ұмтылу. ТМД елдерінде әлеуметтік интеграция азырақ білінеді және негізінен өзара түсіністікке және халықтар арасындағы достық байланыстарды нығайтуға ықпал ететін мәдени-ағартушылық бастамаларға бағытталған.

ТМД жағдайында Ресей өзінің экономикалық, саяси және мәдени ресурстарын аймақтағы ынтымақтастықты ынталандыру үшін пайдалана отырып, интеграциялық үдерістерді ілгерілетуде шешуші рөл атқарады. Ресей Федерациясы экономикалық байланыстарды нығайтуға және энергетика, көлік және инфрақұрылым салаларында бірлескен жобаларды жүзеге асыруға бағытталған көптеген бастамалардың драйвері ретінде әрекет етеді.

Еуропалық Одақ азаматтардың өмірін жақсартуға, экономиканы нығайтуға және аймақтағы қауіпсіздік деңгейін арттыруға бағытталған интеграциялық жобаларды белсенді түрде дамытып, жүзеге асыруда. Горизонт 2020 сияқты бағдарламалар зерттеулер мен инновацияларды қолдайды, ал Еуропалық аймақтық даму қоры әртүрлі ЕО аймақтары арасындағы даму деңгейлеріндегі айырмашылықтарды азайтуға көмектеседі.

Интеграциялық үдерістердегі елеулі жетістіктерге қарамастан, ТМД елдері де, ЕО елдері де экономикалық дағдарыстар, саяси тұрақсыздық, көші-қон ағындары және геосаяси шиеленістерді қоса алғанда, бірқатар проблемалар мен қиындықтарға тап болып отыр. Бұл мәселелерді шешу барлық қатысушы елдердің үйлестірілген күш-жігерін және қолданыстағы интеграциялық тетіктерді өзгермелі жағдайларға бейімдеуді талап етеді.

Секачева А.Б жүргізген талдауға және TACIS бағдарламасы мен Еуропалық көршілік пен серіктестік құралына (ENI) қатысты деректерге сүйене отырып, ЕО ТМД елдеріне ұсынатын экономикалық және техникалық қолдау көрсетеді деп айтуға болады. Халықаралық қатынастарды нығайтуда және осы мемлекеттердің дамуына ықпал етуде маңызды рөл атқарады. Мысалы, TACIS бағдарламасы посткеңестік елдерге нарықтық экономикаға өтуге, демократиялық институттарды нығайтуға және халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға көмектесетін ЕО қолындағы маңызды құрал болды. Бұл бағдарлама арқылы бөлінген қомақты қаржылық қолдау ядролық қауіпсіздік, қоршаған ортаны қорғау, мемлекеттік басқаруды жаңғырту және т.б. салалардағы нақты жобаларды жүзеге асыруға бағытталды [3].

Еуропалық көршілік және серіктестік құралы (ENI), өз кезегінде, бұрынғы ынтымақтастық бағдарламаларының дамуы болып табылады және ЕО мен оның көршілері арасында берік қарым-қатынас орнатуға бағытталған. ENI реформаны ынталандырады, экономикалық дамуды қолдайды және аймақты тұрақтандыруға үлес қосуды көздейді. Экономикалық өсуге және жаңа жұмыс орындарын құруға, білім мен денсаулық сақтау саласын жақсартуға, азаматтық қоғамды нығайтуға бағытталған жобалардың маңызы ерекше.

TACIS және INTERREG бағдарламалары аясындағы күш-жігерді біріктіру Еуропалық Одақтың ТМД елдерімен терең және көп қырлы интеграцияға ұмтылуын көрсетеді. Осы бағдарламаларды қаржыландыруды біріктіру бойынша нұсқаулық ортақ міндеттерді шешуге және аймақтағы экономикалық

дамуға да, әлеуметтік прогреске де ықпал ете алатын бірлескен жобаларды жүзеге асыруға бағытталған үйлестірілген тәсілдің маңыздылығын атап көрсетеді. Осылайша, ЕО мен ТМД елдерінің ынтымақтастығы барлық қиындықтарға қарамастан, кең Еуразиялық аймақта тұрақты даму мен тұрақтандырудың негізгі факторы болып қала береді [4, 5].

Қазіргі әлемде экономика мен саясат жаһандану, технологиялық инновациялар, климаттың өзгеруі, демографиялық өзгерістер мен геосаяси бәсекелестіктің күшеюін қоса алғанда, жаһандық даму перспективаларын бірге қалыптастыратын көптеген қиындықтармен бетпе-бет келіп отыр. Жаһандану және технологиялық прогресс экономикалық өсу мен әлеуметтік прогреске жаңа мүмкіндіктер ұсынады, сонымен қатар теңсіздік пен киберқауіптердің артуына байланысты тәуекелдерді тудырады. Климаттың өзгеруі оның тұрақты даму мен азық-түлік қауіпсіздігіне кері әсерін барынша азайту үшін дереу, бірлескен күш-жігерді қажет етеді. Демографиялық өзгерістер әлеуметтік және экономикалық жүйелерге қысым жасауда, ал геосаяси бәсекелестік халықаралық ынтымақтастық пен тұрақтылыққа қосымша кедергілер туғызуда. Болашақ даму перспективалары мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың осы сын-қатерлерге бейімделу, орнықты технологиялар мен жасыл экономикаға инвестиция салу, халықаралық ынтымақтастықты нығайту және неғұрлым әділ және тұрақты әлем құру үшін жаһандық диалогты қолдау қабілетінде жатыр.

А.В.Серебренникова өз зерттеуінде аумақаралық диспропорциялардың эмпирикалық есептеулеріне сүйене отырып, кеңістіктік экономиканың дамуының балама емес және маңызды перспективаларын атап көрсетеді. Бұл теңсіздіктер биліктің жаһандық сын-қатерлерге жауап беру және өзгермелі сыртқы жағдайларға экономикалық жүйелерді бейімдеу қабілетін көрсететін мемлекеттік аймақтық саясат тиімділігінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Джини индексі қолдану арқылы жүргізілген талдау ТМД және ЕО елдерінің аймақтық дамуындағы асимметрияны көрсетеді, мұнда Дания, Франция және Испания сияқты ЕО елдері салыстырмалы түрде біркелкі дамуды көрсетеді, ал Қазақстан мен Ресейде диспропорциялар айқын байқалады [7].

1990 жылдардың басында ЕО-да 673,342 миллион адам өмір сүрді. 2022 жылы Еуропалық Одақтың халқы 448,4 миллион адамды құрады. 2021 жылмен салыстырғанда ЕО-да 1,7 миллион адам көп болды. Жыл сайын халық саны

көбейгенмен, табиғи өсім теріс болып қалды. Демек, халық саны негізінен миграция есебінен артуда.

Сәйкесінше, 1992 жылы 1 қаңтарда құрылған кезде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының тұрақты тұрғындарының жалпы саны 277 миллион адамды құрады. 1995 жылдан бастап Достастық халқы бірнеше жыл ішінде азайып, 2004 жылдың басында (273 миллион адам) ең төменгі деңгейге жетті.

2005 жылдан бастап достастықта халық санының оң серпіні байқалады. 2023 жылдың басында ТМД аймағында 251 миллион адам өмір сүрді (әлем халқының шамамен 3%-ы) [8].

Еуропалық Одақтың экономикасы номиналды мәнде және сатып алу қабілетінің паритетіне сәйкес әлемдегі үшінші ірі экономика болып табылады. Мәселен, 2022 жылы ЕО ЖІӨ 17,2 трлн \$-ға бағаланды, бұл әлемдік ЖІӨ көлемінің шамамен алтыдан бір бөлігін құрайды. Дегенмен, Еуростат болжамы бойынша Еуропалық экономика өсу қарқынын жоғалтты. Комиссия келесі жылға бүкіл ЕО бойынша болжамын төмендетті және қазір экономиканың 1,3%-ға (бұрын 1,4%) өсуін күтуде. Ведомствоның бағалауы бойынша: еуроаймақтағы экономикалық өсім 2024 жылы 1,2%-ды - (бұрын – 1,3%) құрайды; 2025 жылға ЕО-да 1,7% деңгейінде өсім болжанады (еуроаймақ: 1,6%)[8].

1991 жылдан 2024 жылға дейін ТМД елдері экономиканың қалыптасуынан бастап дамуға дейінгі бірнеше кезеңдерінен өтті. Нәтижесінде Кеден Одағы (КО), Еуразиялық экономикалық қоғамдастық және Бірыңғай экономикалық кеңістік құрылды. Осылайша ТМД елдерінің экономикасы өзгере бастады, экспорт пен импорттың кедендік ережелері жеңілдетілді, ТМД елдерінің экономикалық ынтымақтастығы күшейе түсті.

Бұл тұжырымдар жекелеген елдер ішінде де, халықаралық контексте де аймақтық теңсіздіктерді азайтуға күш салудың маңыздылығын көрсетеді. Кеңістіктік экономиканың даму болашағы аймақтық саясатты жаһандық үрдістер мен сын-қатерлерді ескеретін кеңірек экономикалық даму стратегиясына біріктіру қажеттілігімен тығыз байланысты. Осы сын-қатерлерге барабар жауап бере алатын тиімді мемлекеттік аймақтық саясатты әзірлеу және іске асыру теңгерімді және тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізудің кілтіне айналуға.

Б.А.Страшунның пікірінше, Еуропалық Одақ бастапқыда конфедерацияға ұқсас болса, бүгінде ол федеративті құрылымның белгілерін көрсетеді.

ЕО белгілі бір мақсаттарға жету үшін құрылды, мысалы Одақ мүше мемлекеттердің егемендігін сақтайды және олардың тәуелсіздігіне қол сұқпайды, Одақтың халықаралық шарты құқықтық негіз болып табылады. Ал бұл конфедерацияның белгілері.

ЕО мемлекеттіліктің элементтеріне ие деген теорияны растау үшін, ТМД-дан айырмашылығы, ЕО-да жарғы жоқ, бірақ ЕО-да Конституция бар (Еуропа үшін Конституция енгізу туралы) және ЕО шарты (қолданыстағы Лиссабон шарты) құқықтық негіз болып табылады деп айтуға болады

М.В.Бағлай ЕО-ны мемлекеттердің интеграциялық бірлестігі деп атайды, онда әлемде кең таралған "құқық эволюциясының тенденциялары" дамиды. Одақ аймақтық еуропалық интеграцияға бағытталған. Бірақ ЕО-ның бұрын белгілі болған мемлекетаралық бірлестіктердің барлық түрлерінен ерекшеленетін ерекше халықаралық-құқықтық мәртебесі бар деген пікір бар.

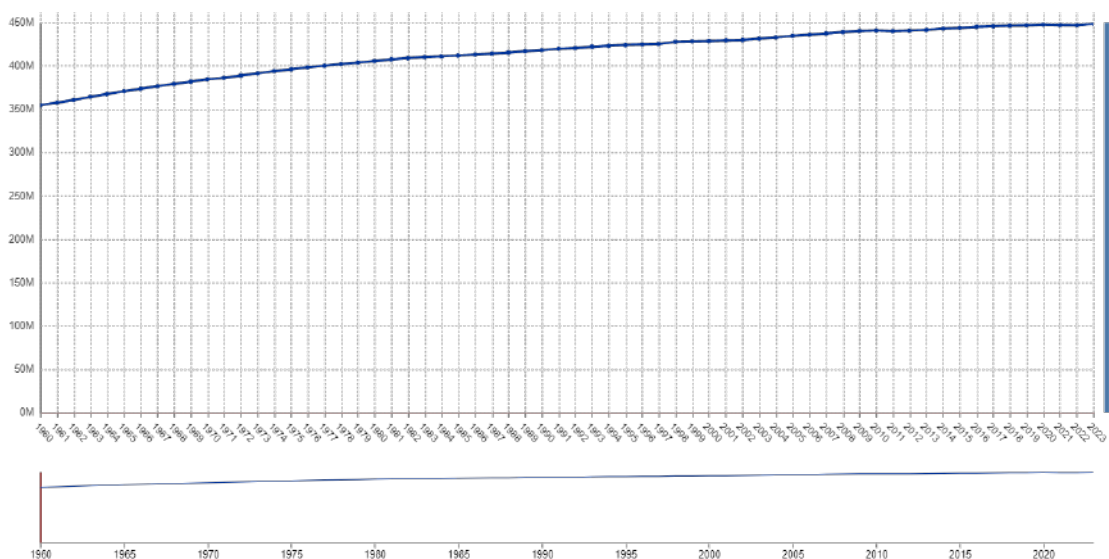
Осылайша, ЕО конфедерация мен федерацияның да, халықаралық ұйымның да белгілерін қамтитын мемлекеттік бірлестіктің бір түрі деп қорытынды жасауға болады.

ТМД өңірлік халықаралық ұйым болып табылады. Шын мәнінде-бірлескен қызметтің кең саласы бар мемлекетаралық білім беретін халықаралық құқық субъектісі.

ТМД мен ЕО елдеріндегі интеграциялық үдерістерді салыстырмалы талдау елеулі айырмашылықтарды да, негізгі ұқсастықтарды да көрсетеді. Негізгі айырмашылық интеграцияның дәрежесінде: ЕО саяси және экономикалық интеграцияның жоғары деңгейіне қол жеткізді, оның ішінде бірыңғай валюта мен сыртқы саясат бар, ал ТМД экономикалық ынтымақтастыққа баса назар аударатын неғұрлым еркін бірлестік болып қала береді. Ұқсастықтардың ішінде екі ұйымның да аймақтық қауіпсіздікті нығайтуға және мүше мемлекеттер арасындағы экономикалық ынтымақтастықты дамытуға деген ұмтылысын атап өтуге болады.

ЕО халқының саны 1960 жылдан бастап 2023 жылғы 1 қаңтарға дейінгі кезеңде 26% - ға-354,5 млн адамнан 448,4 млн адамға дейін ұлғайды. 2022 жылдың қорытындысы бойынша ЕО халқы бір жыл бұрынғы 446,7-ге қарағанда 448,4 млн адамды құрады, бұл ретте табиғи кему иммиграция есебінен болған. Пандемия аяқталғаннан кейін көші-қон ағындарының күшеюі, сондай-ақ Украинадан қоныс аударушылардың жаппай ағыны халық санының өсімін

айтарлықтай ұлғайтты[10]. Төмендегі сурет ЕО халқының 1960 жылдан бастап 2023 жылға дейінгі өсімін көрсетеді.

1 сурет - Еуропа Одағындағы халық санының өзгеруі.

Соңғы бес жыл ішінде ТМД елдерінің көпшілігінде 2020 жылы халық санағы жүргізілді: 2019 жылы – Әзірбайжан Республикасында және

Беларусь Республикасында, 2020 жылы - Тәжікстанда, 2021 жылы – Қазақстан мен Ресейде, 2022 жылы - Арменияда, Қырғызстанда және Түрікменстанда. Молдова мен Өзбекстанда санақ 2024 жылға жоспарланған.

Халықтың өзгеруіне әсер ететін негізгі факторлар халықтың табиғи қозғалысы мен көші-қон үрдістері болып табылады.

2023 жылы, алдын-ала мәліметтер бойынша, туу коэффициентінің және жалпы өлім-жітімнің төмендеуі байқалды. Өлім-жітімнің төмендеуі COVID-19 коронавирустық инфекциясы пандемиясының халықтың табиғи көші-қон үрдісіне әсерін тоқтатуымен байланысты.

Туу, өлім және табиғи өсу
(1000 тұрғынға шаққанда)

N	Туу көрсеткіші	Өлім көрсеткіші	Табиғи өсім

	Мүше мемлекетт ер	2022		2023		2022		2023	
		022	023	022	023	022	023	022	023
	Әзірба йжан	12, 2		6, 0		6, 2			
	Армен ия	12, 4	12, 2	9,1 8	8, 2	3, 3	4, 0		
	Белару сия								
	Қазақс тан	20 ,3	19, 5	6, 8	6, 6	13, 5	12, 9		
	Қырғы зстан	21, 5	20 ,6	4, 4	4, 4	17, 1	16, 2		
	Молдо ва	10 ,6		14, 2		- 3,6			
	Ресей	8, 9	8, 7	13, 0	12, 0	- 4,1	- 3,3		
	Тәжікс тан	22 ,1		4, 0		18 ,1			
	Өзбекс тан	25 ,6	26 ,4	4, 9	4, 8	20 ,7	21, 6		

Кестеде келтірілген мәліметтер бойынша, халықтың табиғи өсуі Арменияда, Қазақстанда, Қырғызстанда және Өзбекстанда, ал Ресейде халықтың азаюы байқалады.

Достастық кеңістігінде COVID-19 пандемиясынан кейін еңбек нарығын қалпына келтіру 2022 жылы басталды. Ресей ІІМ мәліметтері бойынша, өткен жылмен салыстырғанда ТМД елдерінің азаматтарымен еңбек шартын немесе азаматтық-құқықтық шартты жасасу туралы төрт есе көп хабарлама алынды. Оның ішінде Өзбекстаннан келген еңбекшілер 41%-ды – 8 (823 мың адам), ал 22%-ын Қырғызстан мен Тәжікстаннан (450 мың адам) келген еңбек мигранттары құрады. 2022 жылы шарт жасасқандар санының ең көп өсімі (52%) Тәжікстаннан келген еңбекші мигранттарға тиесілі. 2023 жылдың бірінші

жартыжылдығында ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің үш миллионнан астам азаматы көші-қон есебіне қойылды[9].

Еурокомиссия биылғы жылы экономикалық өсу болжамын төмендетті. Сонымен бірге еуроаймақтағы инфляция төмендеуін жалғастыруда. Еуропалық Одақ үшін қиын 2023 жыл аяқталғаннан кейін оның экономикасы даму қарқынын жоғалтады. Еурокомиссияның күзгі болжамында ЖІӨ өсімі жазғы болжамдармен салыстырғанда төмендеді. Брюссельдің бағалауы бойынша, одақ экономикасы биыл 0,6%-ға өседі, бұл бұрын күткеннен 0,2%-ға төмен. Бұл еуроаймаққа да, өз валюталары бар елдерге де қатысты. Себептері: өмір сүрудің жоғары деңгейі, сыртқы сұраныстың әлсіздігі және ақша-несие саясатының қатаюы [8].

Тұтастай алғанда, 2022-2023 жылдардағы ТМД елдерінің экономикасы гетерогенділікпен және әртүрлі даму стратегияларымен сипатталады. ЖІӨ деңгейі бойынша елдердің рейтингін Ресей басқарады, одан кейін Қазақстан, үшінші орында Беларусь тұр. Ресурстар бойынша ең бай елдер-Ресей, Қазақстан, Әзірбайжан және Түрікменстан. Кейбір елдер Еуропамен, Азиямен және Таяу Шығыспен сауда және инвестициялық байланыстарды белсенді дамытуда, ал басқалары Кеден одағы мен Еуразиялық экономикалық одақ шеңберіндегі ынтымақтастыққа бағдарланады. Алайда Ресей, Беларусь, Қазақстан және Өзбекстан ТМД нарығына жеткізілетін барлық өнімнің шамамен 94%-ын өндіреді[10].

Басқа аймақтық бірлестіктер үшін ТМД және ЕО тәжірибесінен маңызды сабақ алуға болады. Біріншіден, экономикалық тұрақтылыққа қол жеткізу және халықаралық бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін терең интеграцияның қажеттілігі. Екіншіден, табысты интеграция үшін мүше мемлекеттер арасындағы саяси ерік пен келісімнің маңыздылығы. Үшіншіден, интеграциялық үрдістерді өзгермелі сыртқы жағдайларға және жаһандану сын-қатерлеріне бейімдеу қажеттілігі.

ТМД мен ЕО-ның салыстырмалы талдауы аймақтық интеграцияның теориясы мен тәжірибесіне елеулі үлес қосады. Ол табысты интеграция үшін тек экономикалық шаралар ғана емес, сонымен қатар аймақтың әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін ескерумен қатар саяси қолдау да қажет екенін атап көрсетеді. Зерттеу сонымен қатар аймақтық ынтымақтастықтың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін құнды сабақ беретін әртүрлі интеграциялық модельдерді

аймақтардың нақты жағдайлары мен қажеттіліктеріне қалай бейімдеуге болатынын көрсетеді.

Қорытынды

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО) елдеріндегі интеграциялық үдерістерді салыстырмалы талдау осы өңірлік бірлестіктердің даму траекторияларына, табыстары мен проблемаларына қатысты бірқатар маңызды қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Өздерінің құрылуының тарихи астарындағы, құрылымдық сипаттамалары мен қол жеткізілген интеграция деңгейлеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, екі бірлестік те экономикалық өсу, саяси тұрақтылық және әлеуметтік даму саласындағы ортақ мақсаттарға қол жеткізуге ұмтылады.

ЕО интеграцияның жоғары дәрежесімен нақты анықталған институционалдық тетіктері мен құқықтық негіздері бар тиімді көп деңгейлі ынтымақтастықтың үлгісі болып табылады. Екінші жағынан, ТМД интеграцияға неғұрлым икемді көзқараспен сипатталады, бұл қатысушы елдерге ұлттық егемендіктің елеулі дәрежесін сақтауға мүмкіндік береді, бірақ бұл да бірлескен жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асыруда белгілі бір белгісіздікке әкеледі.

Екі қауымдастық үшін де негізгі міндеттер жаһандық экономикалық және саяси өзгерістерге бейімделу, ішкі және сыртқы теңгерімсіздіктерді еңсеру, жаһандық және аймақтық қауіп-қатерлердің күшеюі жағдайында тұрақты дамуды қамтамасыз ету болып табылады. ТМД мен ЕО-ның одан әрі даму перспективалары көп жағдайда олардың ортақ мақсаттарға жету үшін интеграциялық тетіктерді пайдалана отырып, осы мәселелерді бірлесіп шешу қабілетіне байланысты болады. Қорытындылай келе, мақалада ТМД мен ЕО-дағы интеграциялық үдерістерді салыстыру бірегей даму жолдарын да, аймақтық бірлестіктер кездесетін ортақ міндеттерді де көрсетеді. Талдау өңірлік және халықаралық деңгейде өзара іс-қимылдың болашақ стратегияларын қалыптастыру үшін маңызды болып табылатын табысты аймақтық интеграцияның тетіктері мен шарттарын жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Жалпы, еуропалық интеграциялық үрдістің дамуы барысында мемлекетаралық және коммунитарлық принциптердің теңгеріміне негізделген мемлекеттер арасындағы өзара әрекеттестіктің неғұрлым жетілген тетігі пайда болды. ТМД-да интеграция үшін маңызды шешімдер қабылдау үрдісінде ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің ынтымақтастығының тек үкіметаралық әдісі

қолданылады.

Осылайша, ЕО және ТМД шеңберіндегі интеграция механизмдеріндегі негізгі айырмашылықтарды талдай отырып, келесі қорытындыны тұжырымдауға болады: ТМД-да шешімдер қабылдаудың тиімді институционалдық механизмінің жоқтығы келесідей белгілердің қалыптасуына әкелді. ТМД шеңберіндегі интеграция - бұл мүддесіз мемлекет белгілі бір шешімдерді қабылдауға, оларды жүзеге асыруға қатыспауы мүмкін болатын мүдделі мемлекеттер форматындағы интеграция және ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің ішкі интеграциялық бірлестіктерінің құрылуымен сипатталады, онда мемлекеттер өздерінің ұлттық мүдделерін жекелей жүзеге асыруға болады.

Тұтастай алғанда ЕО мен ТМД-дағы интеграциялық үрдістердің болашағы туралы айтатын болсақ, интеграциялық үрдістердің тиімділігін интеграциялық қоғамдастықтың құрылтай актілерінде ынтымақтастық салаларының тізбесі ғана емес, құзыретті бөлудің егжей-тегжейлі жүйесінің болуы немесе болмауы және олардың ұлттықтан жоғары сипатын қамтамасыз ететін шешімдер қабылдаудың институционалдық тетігінің (құрылтай актілерінде көзделген салаларда) болуы немесе болмауы арқылы жүзеге асып отырады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

- [1,90-96 бб.] Киселев, В. С. (2017). Сравнительная характеристика Европейского Союза и Содружества Независимых Государств. *StudArctic Forum*, 2(6). <http://saf.petrso.ru.https://doi.org/10.15393/j102.art.2017.761> Дата обращения: 25.02.2024
- [2, 90 б.] Ахмеджанова, Д. Ф. (2022). Проблемы развития региональной интеграции на пространстве СНГ. *Постсоветские исследования*, 5(1).
- [3, 115-121 бб.] Секачева, А. Б. (2021). Особенности развития двустороннего сотрудничества СНГ и ЕС. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Экономика и управление*, 7(73).
- [4] Technical Assistance for the Community of Independent States (TACIS). Получено с <http://www.wdcb.ru/grants/tacis.ht> Дата обращения: 17.02.2024
- [5] The European Neighbourhood Instrument (ENI). Получено с <https://www.euneighbours.eu/en/policy/european-neighbourhood-instrument-eni> Дата обращения: 17.02.2024
- [6] Руководство. Объединение финансирования программ ТАСИС и ИНТЕРРЕГ. Получено с https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/interreg3/documents/tacis_ru.pdf Дата обращения: 25.02.2024
- [7] Серебренникова А.В. (2020). The spatial economics: development prospects. *Regional economy and management: electronic scientific journal*, (4)64, Art. #6618. <https://eee-region.ru/article/6409/> Дата обращения: 25.02.2024
- [8] The European Union and the Commonwealth of Independent States. Statistical comparison. Получено с [file:///C:/Users/user1/Downloads/KS-30-08-402-EN.PDF%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/user1/Downloads/KS-30-08-402-EN.PDF%20(3).pdf) Дата обращения 14.03.2024
- [9] Лайкам К.Э. Социально-экономическое положение стран Содружества Независимых Государств в 2023 году. Доклад МежСтатКом, 2024. [file:///C:/Users/user1/Downloads/Report12-2023%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user1/Downloads/Report12-2023%20(1).pdf)
- [10] Population change - Demographic balance and crude rates at national level. Получено с https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_GIND_custom_3012667/bookmark/line?lang=en&bookmarkId=b5150729-70b7-4d06-aaa1-c17e70f2e809 Дата обращения 14.03.2024
- [11] Экономическое сотрудничество. <https://e-cis.info/cooperation/2837/> Дата обращения 14.03.2024

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМІН АРТТЫРУҒА STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Ахметкулова Ш.К.

Биология пәнінің мұғалімі, педагог- зерттеуші, жаратылыстану
ғылымдарының магистрі,

Алматы қаласы, «№ 133 мектеп – гимназия" Коммуналдық

Мемлекеттік мекемесі

e-mail: akhmetkulova.shyray@mail.ru

Андатпа

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) технологияларын пайдалану өте маңызды. Бұл технологиялар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың ғылыми ойлау және зерттеу дағдыларын дамытады. Биология сабағында STEM технологияларын қолдану, оқушылардың оқу процесін жеңілдетіп, білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді STEM технологияларының практикалық эксперименттер, виртуалды зертханалар, робототехника, компьютерлік модельдеу, деректерді талдау және интерактивті оқу құралдары сияқты әдістер арқылы оқушылардың білімін арттырудағы рөлін қарастырады. Зерттеу оқушылардың қызығушылығын арттыру, тәжірибелік дағдыларын дамыту және сыни ойлау қабілеттерін жетілдіру мәселелерін қамтиды. Сонымен қатар, STEM технологиялары арқылы оқушылардың болашақ мамандықтарға дайындалуы қарастырылған. Бұл жұмыста STEM технологияларының биология сабағында тиімді қолданылуының практикалық маңызы талданады және оқушылардың білімін жақсартуға ықпал ететін нақты әдістер мен құралдар ұсынылады. Жоба нәтижелері STEM технологияларын қолданудың білім беру жүйесіне әсерін анықтап, олардың оқу процесіндегі артықшылықтарын көрсетеді.

Түйін сөздер: STEM технологиялары – бұл ғылым, технология, инженерия және математиканы біріктіретін пәнаралық әдістеме.

Кіріспе

Биология сабағында оқушылардың білімін дамытуда STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) технологияларын қолданудың маңыздылығын зерттеуге арналған.

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) технологиялары биология сабақтарын қызықты және тәжірибелік ету үшін маңызды құрал болып табылады. STEM технологияларының практикалық эксперименттер, виртуалды зертханалар,робото-техника, компьютерлік модельдеу, деректерді талдау және интерактивті оқу құралдары сияқты әдістер арқылы оқушылардың білімін арттырудағы рөлін қарастырады. Зерттеу оқушылардың қызығушылығын арттыру, тәжірибелік дағдыларын дамыту сыни ойлау қабілеттерін жетілдіру мәселелерін қамтиды. Сонымен қатар, STEM технологиялары арқылы оқушылардың болашақ мамандықтарға дайындықтары қарастырылған десек те болады.

Көркем еңбек сабағында, бұрын еңбек сабағында қыздар алдарына алжапқыш тігіп, ал ұл балалар ағашпен немесе металлмен жұмыс істесе, ал қазіргі уақытта бұл жеткіліксіз болып тұр. Себебі, робототехника, құрастыру, бағдарламалау, үлгілеу, 3D-жобалау және тағы басқа – бұның бәрі енді дүниежүзінің қазіргі оқушыларын қызықтырып ғана қоймай біржолата назарын аударды десек те болады. Бұл қызығушылықтарды жүзеге асыру үшін анағұрлым күрделі дағдылар мен құзыреттер керек. Білу мен істеу ғана емес, сонымен қатар зерттеу және ойлап шығару маңызды. Ғылым, математика, технологиялар және инженерия сияқты басты академиялық салаларда бір мезгілде даму керек, соның негізін STEM (science, technology, engineering and mathematics) деген бір сөзбен біріктіріп атауға болады.

STEM – оқытудың біріктірілген тәсілі, оның шеңберінде академиялық ғылыми-техникалық тұжырымдамалар шынайы өмір контексінде зерттеледі. Бұндай тәсілдің мақсаты – мектеп, қоғам, жұмыс және бүкіл әлем арасында STEM-сауаттылықты дамытуға және әлемдік экономикадағы бәсекеге қабілеттілікке ықпал ететін нық байланыстарды орнату (Tsupros, 2009).

STEM технологияларының биология сабағында тиімді қолданылуы оның практикалық маңыздылығы. Оқушылардың білімін жақсартуға ықпал ететін нақты әдістер мен құралдар ұсынылады. STEM технологияларын қолданудың білім беру жүйесіне әсері олардың оқу процесіндегі артықшылықтарын көрсетеді.

«STEM» аббревиатурасын америкалық бактериолог Р.Колвэлл 1990 жылдары алғаш рет ұсынды, бірақ ол тек 2000 жылдарда ғана белсенді қолданыла бастады.

Биология сабағында STEM технологиясын пайдалану.

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) технологиялары қазіргі білім беру жүйесінде өте маңызды рөл атқарады. Биология сабағында бұл технологияларды қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың білімін тереңдетуге мүмкіндік береді.

Практикалық эксперименттер: Оқушылардың нақты тәжірибе жасау мүмкіндігі биология сабағында өте маңызды. Мысалы, микроскоптар арқылы ұяшықтарды зерттеу ғана емес оның моделін жасау, өсімдіктерді генетикалық модификациялау немесе экожүйені зерттеу макеттері мен модельдерін жасауы .

1. Виртуалды зертханалар: Кейбір мектептерде қажетті жабдықтар болмауы мүмкін. Осы жағдайда виртуалды зертханалар өте пайдалы. Олар оқушыларға қауіпсіз ортада зертханалық жұмыстарды орындауға мүмкіндік береді.

2. Робототехника: Робототехника биологияда да қолданылуы мүмкін. Мысалы, роботтар арқылы экологиялық мониторинг жасау немесе биомедициналық зерттеулерді жүргізу.

3. Компьютерлік модельдеу: Компьютерлік модельдеу арқылы оқушылар әртүрлі биологиялық процестерді түсінуге мүмкіндіктер алады. Мысалы, ДНҚ репликациясының модельдерін немесе клеткалық бөлінудің процесін модельдеу.

4. Деректерді талдау: STEM технологиялары арқылы алынған деректерді талдау биологияда өте маңызды. Оқушылар эксперименттерден алынған мәліметтерді талдап, қорытынды жасай алады. (графиктер мен сызбалар, кестелер жасауы)

5. Интерактивті оқу құралдары: Оқушылардың білімін тексеру және оларды қызықтыру үшін интерактивті оқу құралдарын қолдану өте тиімді. Мысалы, AR (Augmented Reality) және VR (Virtual Reality) технологиялары арқылы сабақтарды көрнекті және қызықты етіп өткізу.

Соның ішінде макеттер мен модельдер жасау арқылы оқушылар биологиялық құрылымдарды және процестерді тереңірек түсінеді және өздерінің шығармашылық және аналитикалық дағдыларын дамытады.

Макеттер мен модельдердің маңызы: Макеттер мен модельдер биология пәніндегі күрделі тақырыптарды визуалды және қолжетімді етуге көмектеседі. Оқушылар нақты объектілерді қолданып, тәжірибелік дағдыларын дамытады. [1]

Макеттер мен модельдер жасау кезеңдері: Тақырыпты таңдау:

Оқушыларға қызықты және сабаққа сәйкес тақырыптарды таңдау. Мысалы, жасушалар құрылымы, ДНҚ молекуласы, экожүйе немесе адам ағзасы.

Жоспарлау және жобалау:

Макеттер мен модельдерді жасауға қажетті материалдар мен құралдарды жинақтау.

Құрылымын жоспарлау және сызбасын жасау.

Материалдарды қолдану:

3D принтерлер, пластик, қағаз, және басқа да материалдарды қолдана отырып, макеттер мен модельдерді жинақтау.

Деректерді енгізу және талдау:

Макетке қажетті биологиялық мәліметтерді енгізу. Бұл деректер макеттің нақты биологиялық құрылымды немесе процесті бейнелеуін қамтамасыз етеді.

Макет арқылы алынған мәліметтерді талдау және қорытынды жасау.

Бұл технологиялар оқушыларға виртуалды ортада тәжірибе жасауға мүмкіндік береді.

Кезең	Әрекет	Нәтиже
Жоспарлау және дайындық	Оқу құралдарын және ресурстарды жинау	Оқушылардың қызығушылығы артады
Оқу процесіне енгізу	Микроскоп арқылы ұяшықтарды зерттеу, виртуалды зертханалар, модельдер, макеттер жасау	Оқушылардың практикалық дағдыларын жетілдіру
Нәтижелерді бағалау	Эксперименттерден алынған мәліметтерді талдау	Оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін жақсарту

Қорытынды лау	STEM технологияларын қолдану арқылы оқушылардың білімін арттыру	Оқушылард ың болашақ мамандықтарға дайындалуы
--------------------------	--	--

[1]

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) технологияларын пайдалану, биология сабақтарында оқушылардың білімін арттыру мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Макеттер жасау, биология сабақтарын қызықты және түсінікті етеді.

1. Макеттердің маңызы: Макеттер оқушыларға биологиялық құрылымдарды және процестерді визуалды түрде түсінуге көмектеседі. Олар күрделі тақырыптарды меңгеруді жеңілдетеді және оқушылардың практикалық дағдыларын дамытады.

2. Макеттер жасау кезеңдері:

2.1 Тақырыпты таңдау:

- Оқушылар немесе мұғалімдер сабақтың тақырыбына сәйкес макет жасауға қажетті тақырыпты таңдайды. Мысалы, жасушалардың құрылымы, ДНҚ молекуласы, экожүйе немесе адам ағзасы. Терінің құрылысы, кан айналым жүйесі, ас қорыту жүйесі т.б.

2.2 Жоспарлау және жобалау:

- Макет жасауға қажетті материалдар мен құралдарды жинақтау. Бұл кезеңде компьютерлік модельдеу бағдарламаларын қолдануға болады.

- Макеттің құрылымын жоспарлау және сызбасын жасау.

2.3 Макетті жасау:

- Материалдарды қолдана отырып, макетті жинау. Мысалы, 3D принтерлер, пластик, қағаз және басқа да материалдар қолданылады.

- Макеттің бөлшектерін жасау және оларды құрастыру.

2.4 Деректерді енгізу және талдау:

- Макетке қажетті биологиялық мәліметтерді енгізу. Бұл деректер макеттің нақты биологиялық құрылымды немесе процесті бейнелеуін қамтамасыз етеді.

- Макет арқылы алынған мәліметтерді талдау және қорытынды жасау.

3. STEM технологияларын қолдану мысалдары:

3.1 3D принтерлер:

- 3D принтерлер арқылы жасушалар мен басқа биологиялық құрылымдардың нақты үлгілерін жасау. Бұл оқушыларға оларды визуалды түрде көруге және зерттеуге мүмкіндік береді.

3.2 Компьютерлік модельдеу:

- Компьютерлік бағдарламалар арқылы биологиялық процестердің модельдерін жасау. Мысалы, клеткалық бөліну, ДНҚ репликациясы немесе экологиялық жүйелердің өзара әрекеттесуі.

3.3 Виртуалды және қосымша шындық (VR/AR):

- Виртуалды және қосымша шындық технологиялары арқылы биологиялық құрылымдар мен процестерді интерактивті түрде зерттеу. Бұл технологиялар оқушыларға виртуалды ортада тәжірибе жасауға мүмкіндік береді.

Қорытынды: STEM технологияларын қолдану арқылы биология сабағында макеттер жасау, оқушылардың білімін тереңдетуге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және ғылыми тұрғыдан ойлауға ынталандырады. Макеттер жасау арқылы оқушылар күрделі биологиялық тақырыптарды оңай меңгереді және оқу процесіне белсенді қатысады.

Мысалы: биология сабағында Ас қорыту тақырыбына STEM технологиясын қолданып макет жасау

Кіріспе: Ас қорыту жүйесі адам ағзасының маңызды бөлімі болып табылады, себебі ол тағамның қорытылып, ағзаға қажетті қоректік заттарды жеткізуін қамтамасыз етеді. STEM технологияларын пайдаланып, ас қорыту жүйесінің макетін жасау оқушыларға осы процесті түсінуге және нақты көрсетуге мүмкіндік береді.

1. Макет жасау кезеңдері:

1.1 Тақырыпты таңдау және жоспарлау:

Ас қорыту жүйесінің негізгі бөлімдерін анықтау: ауыз қуысы, жұтқыншақ, өңеш, асқазан, ішек, бауыр, өт қабы.

Макетке қажетті материалдар мен құралдарды жинақтау: 3D принтерлер, пластик, қағаз, бояулар және т.б.

1.2 Жоспарлау және жобалау:

Макеттің құрылымын жоспарлау және сызбасын жасау.

Әр бөлімнің нақты өлшемдері мен пішіндерін анықтау.

1.3 Материалдарды қолдану:

3D принтерлерді пайдаланып, ас қорыту жүйесінің бөліктерін жасау.

Қағаз, пластик және басқа да материалдарды қолданып, әр бөлімнің нақты көрінісін жасау.

1.4 Деректерді енгізу және талдау:

Макетке қажетті биологиялық мәліметтерді енгізу. Мысалы, әр бөлімнің қызметі мен құрылымын нақты көрсету.

Макет арқылы алынған мәліметтерді талдау және қорытынды жасау.

2. STEM технологияларын қолдану:

2.1 3D принтерлер:

3D принтерлер арқылы ас қорыту жүйесінің бөліктерін жасау. Бұл оқушыларға олардың нақты құрылымын көруге мүмкіндік береді.

2.2 Компьютерлік модельдеу:

Компьютерлік бағдарламалар арқылы ас қорыту процесінің модельдерін жасау. Мысалы, тағамның ауыз қуысынан асқазанға дейінгі қозғалысын көрсету.

2.3 Виртуалды және қосымша шындық (VR/AR):

Виртуалды және қосымша шындық технологиялары арқылы ас қорыту жүйесін интерактивті түрде зерттеу. Бұл технологиялар оқушыларға виртуалды ортада тәжірибе жасауға мүмкіндік береді.

3. Оқушылардың білімін дамыту:

3.1 Қызығушылық пен мотивацияны арттыру:

Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру.

Тәжірибелік жұмыстар мен эксперименттер арқылы мотивацияны көтеру.

3.2 Практикалық дағдыларды дамыту:

Оқушылардың нақты тәжірибе жасау дағдыларын дамыту.

STEM технологияларын қолдану арқылы зерттеу және шешім қабылдау қабілеттерін жетілдіру.

3.3 Сыни ойлау қабілетін жақсарту:

Оқушылардың сыни ойлау және проблемаларды шешу қабілеттерін дамыту.

Эксперименттер мен жобалар арқылы логикалық ойлауды жетілдіру.

Қорытынды

Макеттер мен модельдер жасау арқылы оқушылар биологияны тереңірек түсініп, өздерінің ғылыми және шығармашылық дағдыларын дамытады. STEM технологиялары бұл процесті жеңілдетіп, қызықты етеді. Бұл тәсіл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу процесіне белсенді қатысуға

ынталандырады. Мысалы: Ас қорыту жүйесінің макетін жасау, Терінің құрылысының мод арқылы оқушылар биологияны тереңірек түсініп, өздерінің ғылыми және шығармашылық дағдыларын дамытады. STEM технологиялары бұл процесті жеңілдетіп, қызықты етеді.

STEM арқылы оқушылар негізгі мына дағдыларды дамытады, оның ішінде:

1. Мәселені шешу
2. шығармашылық
3. сыни талдау
4. топтық жұмыс
5. тәуелсіз ойлау
6. бастама
7. байланыс
8. цифрлық сауаттылық.

STEM ғылымы негізінен үш негізгі бағыттың екеуіне жатады: жаратылыстану ғылымдары (биология, физика және химия) және математика, логика және статистика сияқты формальды ғылымдар.

STEM-білім беру технологиясын қолдану оқуды және мансапты қосатын көпір болып табылады және ол жүзеге асады. Тұжырымдамасы балаларды технологиялық тұрғыдан дамыған әлемге дайындайды, үйренеді. үйретеді. Келешек жастардың қолында олай болса келешек мамандарына жан-жақты дайындық пен жаратылыстану ғылымдары, инженерия, технологиялар мен математиканың әр түрлі білім беру салаларынан алынған білім керек.

Қазіргі кезде STEM әлемдік білім берудің басты трендтерінің бірі болып табылады. Технологиялардың қарқынды дамуының арқасында жаңа жас мамандықтар пайда болып жатқандықтың куәсі болудамыз. STEM мамандарға сұраныс жаппай өсіп жатыр. Мысалы, ЕО елдерінде бұл салада жұмысқа орналасқан мамандардың үлесі 2000 жылдан 2013 жылға дейін 12%-ға артты. Сонымен қатар, еуропалық мемлекеттерде STEM саласының кәсіпқойларына сұраныс 2025 жылға қарай 8%-ға, ал басқа мамандықтарға тек 3%-ға ғана артады деген болжам жасалды. 2011 жылы ЭЫДҰ-ның қарастырылған 16 мемлекеттің ішінде Финляндияда STEM-мамандықтар түлектерінің анағұрлым көп саны байқалды. Басқа да мемлекеттерде өсу қарқыны басым.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. "STEM білімі: Ғылыми-популярлық технологиялар" - автор: Брайан А. Браун (2019)
2. "Инновациялар және нәсіл STEM білімінде" - автор: Эбони Омотола МакГи (2020)
3. "Уақыттың қысқаша тарихы" - автор: Стивен Хокинг (1988)
4. "XXI ғасыр үшін STEM білімі" - автор: Брайан Эдвард Пенпраз (2020)
5. Ловягин С.А. STEM білім беру логикасында жаратылыстану ғылымдарын зерттеу:
6. «Қазіргі білім беру кеңістігіндегі студенттердің ғылыми-зерттеу қызметі» IX халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының баяндамалар жинағы. 1-том
7. "Образование STEM: Научно-популярные технологии" - автор: Брайан А. Браун (2019)
8. "Инновации и раса в STEM образовании" - автор: Эбони Омотола МакГи (2020)
9. "История времени" - автор: Стивен Хокинг (1988)
10. "STEM образование для XXI века" - автор: Брайан Эдвард Пенпраз (2020)
11. Лаукканен Р (2008). Барлығына арналған жоғары деңгейлі білім берудің Финляндия
12. стратегиясы.
13. "Как STEM, дизайн, создавайте, играйте и вовлекайте молодых инженеров" - авторы: Различные
14. . Цифрлық университетте STEM білім беру (н.д.).
<https://kaznpu.kz/docs/novosti/Bostanov>
15. 17.01.2020.pdf сайтынан алынды
16. STEM Олимпиадада NU (н.д.).
17. <https://nu.edu.kz/news/science-can-be-fun-stem-olympiad-at-nazarbayev-university>
18. «Зерттеуші» журнал, 2018. – 166-172 б
19. Әлемдегі және Қазақстандағы STEM білім беру (н.д.).
[otbasym.kz/news/obrazovanie/2018-05-](http://otbasym.kz/news/obrazovanie/2018-05-20.18/stem-obrazovanie-v-mire-i-kazahstane)
- 20.18/stem-obrazovanie-v-mire-i-kazahstane сайтынан алынды
21. <https://www.education.wa.edu.au/what-is-stem>
22. Ellison, S., & Allen, J. (2018). "STEM education: A review of the literature." *Journal of Education and Work*, 31(5), 487-509.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Бекмулдина Ж.М

Д.Қонаев атындағы №44-мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі,
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары, педагог-шебер. Орал қ. БҚО. Қазақстан.
e-mail: zhannat_bekmuldina@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыру жолдары қарастырылады. Ұлттық сана-сезімді дамытудың маңыздылығы мен оның оқушылардың тұлғалық қалыптасуындағы рөлі талданады. Мақалада ұлттық құндылықтарды дәріптеу арқылы оқушылардың патриоттық сезімін ояту, елге, жерге деген сүйіспеншілікті нығайту әдістері ұсынылған. Сонымен қатар, бастауыш мектеп кезеңінде қолданылатын педагогикалық тәсілдер мен әдістемелер талданып, оларды тиімді қолданудың жолдары көрсетілген.

Түйін сөздер: ұлттық сана-сезім, бастауыш сынып, патриоттық тәрбие, ұлттық құндылықтар, қазақ мәдениеті, тұлғалық қалыптасу, педагогикалық әдістер, рухани тәрбие, білім беру, этнопедагогика.

Қазіргі жаһандану заманында әрбір ұлттың өзіндік болмысы мен мәдениетін сақтап, ұлттық құндылықтарын дәріптеу маңызды болып отыр. Қазақстанның болашағы – бүгінгі өсіп келе жатқан жас ұрпақтың қолында. Сондықтан мектеп оқушыларының, әсіресе бастауыш сынып оқушыларының, ұлттық сана-сезімін қалыптастыру – білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Ұлттық сана-сезім – әрбір азаматтың өз ұлтының тарихи тамырларын, тілін, мәдениетін және дәстүрлерін тануы мен құрметтеуі, сол арқылы ұлттық бірегейлігін сезіну қабілеті. Бұл сезім әр адамның бойында бала кезден бастап қалыптасып, тұлғалық дамудың негізін қалайды. Мектеп жасындағы балалардың ұлттық сана-сезімін тәрбиелеу арқылы елге деген сүйіспеншілігін, патриоттық сезімін оятуға, өзіндік "Мен"-ін қалыптастыруға жол ашылады.

Бастауыш сынып – баланың әлеуметтік және рухани әлемін дамытудың іргетасы қаланатын ерекше кезең. Осы кезеңде алған білім мен тәрбиенің әсері өмір бойы сақталады, әрі ол баланың тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Бұл кезеңде балалардың танымдық белсенділігі жоғары, олар қоршаған ортаны танып-білуге құмар болып келеді. Сол себепті ұлттық құндылықтарды бойына сіңіру, қазақтың әдет-ғұрыптарын, салт-дәстүрлерін үйрету оңтайлы болып саналады.

Соңғы жылдары бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды үйретудің, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудың жаңа әдістемелері мен тәсілдері кеңінен қолданылуда. Алайда бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде ұйымдастырып, әр баланың ерекшелігіне қарай жекелей әдістемелерді пайдаланудың қажеттілігі жоғары. Осы орайда, ұлттық сана-сезімді қалыптастыру үшін мектеп пен мұғалімдер тарапынан жүргізілетін жұмыстың мазмұны, әдістері мен бағыттары үлкен рөл атқарады.

Осы жұмыста бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыру жолдары қарастырылады. Ұлттық сана-сезімді дамытудағы түрлі педагогикалық әдістер мен технологиялар, ұлттық рухты тәрбиелеудің тиімді тәсілдері ұсынылып, олардың практикалық қолдану мүмкіндіктері талданады. Оның ең басты аспектілерін анықтап, талдап көрелік.

1. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудың маңызы;

Ұлттық сана-сезім баланың жеке тұлғалық дамуының маңызды аспектісі

болып табылады. Ұлттық сана-сезімнің дамуы арқылы бала өз ұлтының тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрлерін терең түсініп, қоғамда өзіндік орнын таба алады. Бұл үдерісте бастауыш сыныптың орны ерекше, себебі осы кезеңде баланың дүниетанымы, құндылықтары, көзқарастары қалыптасады. Егер бала жастайынан өзінің ұлттық құндылықтарын біле бастаса, ол басқа мәдениеттерге де құрметпен қарайды. Осылайша, ұлттық сана-сезімді тәрбиелеу балалардың төзімді, ашық әрі рухани жағынан бай азамат болуына негіз болады.

2. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы білім беру мекемелерінің рөлі;

Мектеп – баланың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы басты орта. Мектепте өткізілетін әртүрлі шаралар, сабақтар, тәлімгерлік жұмыстар балаларды ұлттық құндылықтарға баулып, ұлтжандылыққа тәрбиелейді. Педагогтардың басты мақсаты – ұлттық дәстүрлерді дәріптеп, қазақтың салт-дәстүрлерін, тұрмыс-тіршілігін таныстыру арқылы баланың патриоттық сезімін ояту. Ұлттық құндылықтарға негізделген сабақтар, әдеби кештер, салт-дәстүрлерді үйрету сабақтары сияқты түрлі іс-шаралар бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда ерекше маңызға ие. Бұл шаралар балалардың қызығушылығын оятып, олардың ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін қалыптастыруға көмектеседі.

3. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы қазақ тілі мен әдебиетінің рөлі;

Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы негізгі құралдардың бірі болып табылады. Тіл – ұлттың рухани байлығының айнасы. Қазақ тілін үйрену арқылы бала ұлттық құндылықтарды, халықтың дүниетанымын, әдет-ғұрыптарын түсініп, оларды бойына сіңіреді. Әдебиет сабақтары барысында оқушылар қазақ халқының көрнекті тұлғаларының шығармаларын оқып, олардың өнегелі өмір жолымен танысады. Мысалы, Абай Құнанбаевтың шығармашылығы арқылы балалардың адамгершілік, ар-намыс, еңбекқорлық қасиеттері қалыптасады. Сонымен қатар, әдебиет сабақтары балалардың сөздік қорын дамытып қана қоймай, олардың ойлау қабілетін де арттыратыны сөзсіз.

4. Ұлттық құндылықтарды дәріптеудің әдістері;

Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда пайдаланылатын негізгі әдістер:

Ойын әдісі. Ойын арқылы балаларды ұлттық құндылықтармен таныстыру тиімді. Мысалы, "Тоғызқұмалақ", "Асық ату" сияқты қазақтың

ұлттық ойындарын ойнау арқылы балалар ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға болады. Бұл әдіс әркез қызықты әрі пайдалы болмақ.

Әңгімелеу және танымдық әдістер. Қазақтың ертегілері, аңыздары, мақал-мәтелдері балаларға ұлттың танымын түсіндіруде маңызды рөл атқарады. Әсіресе, танымдық әдістер арқылы балалар қазақ халқының өмір салты, салт-дәстүрлері туралы ақпарат алады. Бұл тұрғыда қисса-дастандардың алар орны ерекше.

Шығармашылық жұмыстар. Балалар ұлттық тақырыптағы суреттерді салу, ұлттық қолөнер бұйымдарын жасау, ұлттық киімдердің суретін бейнелеу сияқты шығармашылық тапсырмаларды орындау арқылы ұлттық мәдениетке жақындай түседі. Бұл әдіс балалардың қиялын дамытып қана қоймай, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады.

Интерактивті әдістер. Заманауи технологияларды қолдана отырып, мультимедиялық материалдар көрсету, виртуалды экскурсиялар өткізу, ұлттық тақырыптағы фильмдерді қарау арқылы балалардың ұлттық сана-сезімі дамиды. Бұл әдістер олардың ойлау қабілетін дамытуға да көмектеседі.

5. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудың әлеуметтік маңызы;

Ұлттық сана-сезімін қалыптастыру тек тұлғалық дамуға емес, сонымен қатар қоғамның рухани деңгейінің өсуіне әсер етеді. Бастауыш сыныптан бастап ұлттық құндылықтарды бойына сіңіріп өскен балалар болашақта өз қоғамына қызмет етуге, елін, жерін қорғауға дайын болады. Ұлттық сана-сезімі дамыған ұрпақ мемлекеттегі қоғамдық тұрақтылық пен ынтымақты сақтауға да үлес қосады. Олар басқа халықтардың мәдениеттерін құрметтеп, толерантты, өзара түсіністікке бейім болып өседі. Осылайша, ұлттық сана-сезімін тәрбиелеу арқылы қоғамда рухани және мәдени тұтастық қалыптасады.

6. Мұғалімнің ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы рөлі;

Мұғалім – оқушылардың бойына ұлттық сана-сезім дарытатын басты тұлға. Мұғалімнің мәдениеті, патриоттық сезімі, білімі мен кәсіби шеберлігі оқушылардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады. Мұғалім әрбір сабағында ұлттық элементтерді қосып, балаларға ұлттық құндылықтардың маңызын түсіндіру арқылы ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына ықпал етеді. Әсіресе, мұғалім балаларды ұлттық құндылықтарды құрметтеуге, ұлтқа деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу барысында жеке үлгі болып

табылады. Мұғалімнің қолдауы, біліктілігі мен тәжірибесі балалардың бойында ұлттық құндылықтарды сіңіруде ерекше рөл атқарады. Ұстаз балаға әрқашан үлгі. Әрбір бала ұстазымдай болсам деп армандайды.

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыру – олардың тұлғалық дамуына және болашақтағы азаматтық ұстанымдарына тікелей әсер ететін маңызды процесс. Бұл жұмыс оқушылардың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру арқылы оларды елжандылыққа, өз мәдениетін құрметтеуге және отаншылдыққа тәрбиелеуге бағытталған. Балалардың ұлттық сана-сезімін дамытудың негізінде, олар басқа халықтардың мәдениеттерін түсініп, толерантты, ашық, жан-жақты дамыған азамат болып өседі.

Ұлттық сана-сезімнің қалыптасуында мектеп пен мұғалімнің, әсіресе бастауыш сынып мұғалімдерінің рөлі ерекше. Мектеп қабырғасында бастау алған рухани-мәдени тәрбие баланың санасына терең сіңіп, оның өмірлік ұстанымдарына айналады. Ұлттық ойындар, ертегілер, аңыздар мен әдеби шығармалар арқылы берілген тәрбие оқушылардың елге, тілге, мәдениетке деген махаббатын нығайтады.

Осылайша, бастауыш сыныптарда ұлттық сана-сезімнің негізі қаланып, рухани бай ұрпақты тәрбиелеуге мүмкіндік туады. Ұлттық құндылықтарды қадірлей білетін, ел болашағына бейжай қарамайтын, ұлттық бірегейлікті сақтай білетін жас ұрпақтың қалыптасуы – еліміздің дамуы мен тұрақтылығының кепілі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абдуова, Н.Қ. Қазақ этнопедагогикасының негіздері. – Алматы: Санат, 2018.
2. Әбдіжапшарова, Ж.А. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесі. – Алматы: Білім, 2019.
3. Әбенов, Қ. Қазақтың салт-дәстүрлері мен ұлттық құндылықтары. – Астана: Фолиант, 2020.
4. Көкішев, Ә.М. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы педагогикалық әдістер. – Алматы: Дәуір, 2021.
5. Оразбекова, Ш. Мектепте ұлттық тәрбие беру жолдары. – Алматы: Мектеп, 2019.
 6. Смағұлов, С.Қ. Бастауыш сыныпта этнопедагогикалық құндылықтарды насихаттау әдістері.
// Педагогика және психология журналы, 2020, №4, 22-29 бб.
 7. Төлегенова, А. Қазақстан мектептерінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыру тәжірибесі.
// Білім берудегі инновациялар журналы, 2021, №3, 15-22 бб.
 8. Шаукенова, Н.Қ., және т.б. Жастарды патриоттық тәрбиеге баулу жолдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.

КАЛИФОРНИЯ ҚҰРТЫНЫҢ ПАЙДАСЫ

Даулетова. З.

Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейі, Қызылорда облысы, Қармақшы ауданы,
Ақай ауылы. Қазақстан.
e- mail: dauletovazaure4@gmail.com

Аңдатпа

Қоршаған ортаға антропогендік факторлардың әсері жылдан жылға жоғарылауда. Осы әрекеттерді жағымсыз нәтижесінде топырақ жүйесіне әр түрлі улы заттар, химиялық, радиациялық т.б. ластанудың түрлері пайда болады. Табиғатты ластайтын қалдықтарды өңдеп оны кәдеге жаратудың тиімді жолдары жеткіліксіз. Соңғы жылдары осы мәселелерді шешуге биотехнология әдістері мен үдерістері кеңінен пайдалана бастады. Бұл әдістер ауылшаруашылық ,өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтарды тиімді өңдеуге мүмкіндік беріп ,сапалы өнімдер алуға жол ашады. Табиғи тыңайтқыштар арқылы жерді өңдеу экологиялық тұрғыдан тиімді технология болып саналады. Бұл әдіс биогумус алу технологиясы ұзақ уақытты талап етеді.Биогумус арқылы көп жылдар пайдаланылған жерлердің құнарлылығын жоғарылатуға болады. Оның құрамында ешқандай зиянды химиялық қоспа болмайды. Биогумусты құрттар көмегімен алып,химиялық тыңайтқыштардың орнына пайдалануға болады. Түйін сөздер: Антропогендік фактор,биогумус,тыңайтқыштар, тұрмыстық қалдықтар.

Қоршаған ортаға антропогендік факторлардың әсері жылдан жылға жоғарылауда. Осы әрекеттерді жағымсыз нәтижесінде топырақ жүйесіне әр түрлі улы заттар, химиялық, радиациялық т.б. ластанудың түрлері пайда болады. Табиғатты ластайтын қалдықтарды өңдеп оны кәдеге жаратудың тиімді жолдары жеткіліксіз. Соңғы жылдары осы мәселелерді шешуге биотехнология әдістері мен үдерістері кеңінен пайдалана бастады. Бұл әдістер ауылшаруашылық, өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтарды тиімді өңдеуге мүмкіндік беріп, сапалы өнімдер алуға жол ашады.

Табиғи тыңайтқыштар арқылы жерді өңдеу экологиялық тұрғыдан тиімді технология болып саналады. Бұл әдіс биогумус алу технологиясы ұзақ уақытты талап етеді. Биогумус арқылы көп жылдар пайдаланылған жерлердің құнарлылығын жоғарылатуға болады. Оның құрамында ешқандай зиянды химиялық қоспа болмайды. Биогумусты құрттар көмегімен алып, химиялық тыңайтқыштардың орнына пайдалануға болады.

Калифорния құрты— экосистемалардың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын жәндік. Олар органикалық қалдықтарды өңдеуге, топырақтың құнарлылығын арттыруға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға елеулі үлес қосады. Соңғы жылдары қалдықтарды қайта өңдеу және экологиялық таза ауыл шаруашылығы әдістеріне сұраныс артқан сайын, калифорния құртының рөлі де барған сайын маңызды бола түсті. Біздің жобамыз калифорния құртының экологиялық рөлі, ауыл шаруашылығындағы қолдану тәсілдері, және оларды өсіру технологияларын зерттеуді мақсат етеді. Бұл зерттеулердің нәтижелері экологиялық таза әдістерді насихаттап, қоғамды ақпараттандыруға бағытталған. Калифорния құртының пайдасын түсіну, бізге қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау және тұрақты даму жолдарын іздеу үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Калифорния құртының денесі ұзын, жұмсақ, және түрлі түсті болуы мүмкін, бірақ негізінен қызыл және қоңыр түстерде кездеседі. Ол 7-10 см ұзындыққа дейін жетуі мүмкін. Дене құрылымы сегменттерге бөлінген, әр сегменттің ішінде серпімді бұлшықеттері бар, бұл құртың жер астында қозғалуын жеңілдетеді. Калифорния құрты ылғалды, бай органикалық заттарға толы топырақты ұнатады. Калифорниялық қызыл құрттың ұзындығы

– 10 см, диаметрі – 3-5 мм. Салмағы шамамен 1 граммды құрайды. Ал өмір сүру ұзақтығы – 16 жыл. Кәдімгі жауынкұртына қарағанда, 150 есе тез көбейеді. Бұл құрттың жаңа дернәсілі 21 күнде пайда болып, 90-120 күнде үлкейеді. Екі құрттың дернәсілі жылына 1,5 мыңға дейін жетеді. Калифорниялық құрттардың жұмысына қолайлы температура +4-тен + 35-40 градусқа дейін, ең жақсы +25 градус. Олар компост үйінділерінде, бақша қалдықтарында, және тіпті кейде үй шаруашылығында да кездеседі.

Калифорния құртының ауыл шаруашылығындағы басты рөлі — органикалық тыңайтқыш өндірісі. Олар азық-түлік қалдықтарын, бақша қалдықтарын және басқа органикалық материалдарды жеп, оларды гумусқа айналдырады. Гумус — бұл топырақтың құнарлылығын арттыратын, өсімдіктердің өсіп-өнуіне қажетті қоректік заттарды қамтамасыз ететін бай органикалық зат. Фермерлер гумусты топыраққа енгізу арқылы өнімділікті арттырып, экологиялық таза өнімдер алуға мүмкіндік алады.

Ауыл шаруашылығында калифорния құртын пайдалану органикалық қалдықтарды қайта өңдеудің тиімді тәсілі болып табылады. Фермерлер өздерінің өндірісінен шыққан қалдықтарды (мысалы, жеміс-жидек, көкөніс, малдың көңі) калифорния құртына беріп, оларды гумусқа айналдыра алады. Бұл қалдықтарды азайтуға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл процесс фермерлерге шығындарды азайтуға мүмкіндік береді, өйткені олар органикалық тыңайтқыштарды сатып алудың қажеттілігін азайтады. Калифорния құртының ауыл шаруашылығында қолданылуы экологиялық таза практикаларды насихаттауға ықпал етеді. Органикалық егіншілік әдістері кеңейіп, химиялық тыңайтқыштардың және пестицидтердің қолданылуын азайтуға мүмкіндік береді.

Калифорния құртының ауыл шаруашылығында қолданылуы — экологиялық таза өнімдер өндірісін, топырақтың сапасын жақсартуды, және органикалық қалдықтарды қайта өңдеуді қамтамасыз ететін тиімді тәсіл. Фермерлер калифорния құртының артықшылықтарын пайдалана отырып, өнімділікті арттыра алады, экологиялық тұрақтылықты сақтай алады және ауыл шаруашылығында жаңаша, тиімді әдістерді енгізе алады. Бұл жәндіктің

релін түсіну және оның потенциалын максималды түрде пайдалану — қазіргі заманғы ауыл шаруашылығының болашағы үшін маңызды қадам.

Калифорния құрты— экологиялық таза ауыл шаруашылығы мен органикалық қалдықтарды қайта өңдеу үшін тиімді құрал. Оны өсіру технологиясы заманауи ауыл шаруашылығының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады, себебі бұл процесс топырақтың құнарлылығын арттыруға және қалдықтарды азайтуға мүмкіндік береді. Калифорния құртын өсіру үшін қолайлы жағдайлар жасау — табысты нәтиже алудың негізгі факторы. Олар 15-25°C температурада жақсы өседі, ылғалды ортада өмір сүреді, сондықтан топырақтың ылғалдылығын бақылау маңызды. Калифорния құрты жарықты сүймейді, сондықтан оларды күту үшін қараңғы орта қажет. Топырақтың құрамында органикалық заттар көп болуы тиіс, өйткені құртының негізгі қорегі — органикалық қалдықтар.

Калифорния құртын өсіру үшін азық-түлік қалдықтары, бақша қалдықтары, малдың көңі және компост қажет. Тұрақты қоректендіру үшін, фермаларда арнайы компост үйінділері жасалады. Құртының денсаулығын сақтау үшін азықтың әртүрлілігін қамтамасыз ету маңызды.

Калифорния құртына күтім жасау олардың өмір сүруін қамтамасыз ету үшін қажет. Топырақты үнемі ылғалдап отыру, температура мен ылғалдылықты бақылау, әрі зиянкестер мен аурулардан қорғау — бұл процестің негізгі элементтері. Құрттардың денсаулығы мен белсенділігін бақылау үшін, фермерлер мерзімді түрде олардың саны мен жағдайын тексеріп отырады.

Калифорния құртын өсіру технологиясы экологиялық таза ауыл шаруашылығын дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл процесс органикалық қалдықтарды тиімді қайта өңдеуге, топырақтың құнарлылығын арттыруға, және тұрақты егіншілік тәжірибелерін енгізуге мүмкіндік береді.

Калифорния құрты экосистеманың тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратын жәндік. Оның экологиялық пайдасы мен маңызы адамзат үшін экологиялық тепе-теңдікті сақтау, топырақтың құнарлылығын арттыру және органикалық қалдықтарды тиімді қайта өңдеу тұрғысынан айқын көрінеді.

Калифорния құртының басты экологиялық пайдасы — органикалық қалдықтарды қайта өңдеудегі тиімділігі. Олар азық-түлік, бақша және мал қалдықтарын жеп, оларды гумусқа айналдырады. Гумус — топырақтың құнарлылығын арттыратын маңызды компонент, ол өсімдіктер үшін қажетті қоректік заттарды қамтамасыз етеді. Бұл процесс қалдықтардың табиғи жолмен ыдырауына мүмкіндік береді, экосистемадағы зат айналымын қалпына келтіреді және қоршаған ортаның ластануын азайтады.

Калифорния құрты топырақтың физикалық және химиялық қасиеттерін жақсартуға айтарлықтай әсер етеді. Олар топырақты аэрациялап, яғни ауа мен судың топыраққа енуін жеңілдетеді. Нәтижесінде, ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі артады, ал топырақтың денсаулығы нығаяды. Калифорния құрты топырақты тұрақтандыруға көмектеседі, бұл ауыл шаруашылығында және табиғи экосистемаларда топырақ эрозиясының алдын алуға мүмкіндік береді. Олар топырақтың құрылымын нығайту арқылы оны жел мен судың әсерінен қорғауға ықпал етеді, экологиялық тұрақтылықты арттырады.

Алынған биогумусты қолданғанда ауылшаруашылық дақылдардың өнімділігі артады, өсімдіктердің жетілу мерзімін тездетеді. Топырақты құнарландырудың өсімдік шаруашылығында мол өнім алумен қатар, басқа да пайдалы жақтары жетерлік. Табиғи тыңайтқышпен өскен өсімдік экологиялық жағынан сапалы әрі таза болады. Атап айтқанда, тыңайтылған топырақта өскен өсімдікті пайдаланған жануар еті мен сүті қоректік жағынан жоғары сападағы адам ағзасына қажетті витаминдерге бай болады. Жануарлар тез семіріп, өнім көлемі ұлғаяды. Зерттей келе қалдықтарды осындай жолмен өңдеудің қоршаған орта тазалығына әсері орасан зор. Калифорниялық қызыл құрт азық-түлік қалдықтарын, мал көңін және басқа да органикалық заттарды жеп табиғатқа және адам баласының кәдесіне жарап жатыр десек қателеспейміз. Фермерлер гумусты пайдалану арқылы экологиялық таза өнімдер алуға, химиялық тыңайтқыштарға тәуелділікті азайтуға, және топырақтың денсаулығын жақсартуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, бұл процесс фермерлерге шығындарды азайтуға мүмкіндік береді, өйткені олар органикалық тыңайтқыштарды сатып алудың қажеттілігін азайтады.

Бұл жәндіктің рөлін түсіну және оны тиімді пайдалану ауыл шаруашылығының болашағы үшін маңызды қадам болып табылады, себебі ол табиғи ресурстарды сақтап, экологиялық тепе-теңдікті қалпына келтіруге көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1.Барсова Н.Ю.,Мотузова Г.В. Устойчивость почв к естественным и антропогенным воздействиям.-М.2002.-262с.
- 2.Меркушева М.Г.,Убугунов В.Л. Оценка буферной способности почв Забай калья к тяжелым металлам// Устойчивость почв к естественным и антропогенным воздействиям: Тез.докл.Всеросс.конф-М.,2002.-С.302.
- 3.Н.Ә.Әбдімүтәліп. Г.Б.Тойчибекова. Гидрометеорология и экология.№4-2015.

МЕКТЕП ЖӘНЕ ОТБАСЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ НЕГІЗІ

Дуйсешова Г.А

Д. Қонаев атындағы №44 мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі.
Орал қаласы. Қазақстан Республикасы.
Электронды почта: gulfura-82@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада мектеп пен отбасының ынтымақтастығының бастауыш сыныптағы тәрбиелік әсері қарастырылады. Бастауыш білім беру кезеңі – баланың тұлғалық қалыптасуы мен әлеуметтік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқаратын уақыт. Мақалада мектеп пен отбасының өзара әрекеттесуінің қажеттілігі, тәрбиелік міндеттерді бірлесіп шешудің тиімділігі, сондай-ақ, оқушылардың білім алу процесіне ата-аналардың қатысуының оң әсерлері зерттеледі. Сонымен қатар, отбасы мен мектеп арасындағы байланыс орнатудың практикалық әдістері мен стратегиялары ұсынылады. Білім беру мекемелерінің ата-аналармен қарым-қатынасы, балалардың эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қолдаудың негізгі аспектілері, тәрбие жұмыстарының нәтижелілігін арттыру жолдары талданады. Мақала нәтижесінде, мектеп пен отбасы ынтымақтастығының тәрбиелік процеске ықпалы, балалардың тұлғалық дамуындағы маңыздылығы айқындалады.

Түйін сөздер: Бастауыш білім, тұлғалық даму, құндылықтар тәрбиесі, қарым-қатынас, әлеуметтік қолдау, оқу мотивациясы, бірлескен тәрбие, инновациялық әдістер, оқу жетістіктері, эмоционалдық даму, ата-ана қолдауы, мұғалімдердің рөлі, тәрбие жұмысы, құндылықтарды қалыптастыру, қоғамдық дағдылар.

Бастауыш сынып – баланың білім алудағы алғашқы кезеңі, мұнда оқушының тұлғасы мен әлеуметтенуі қалыптаса бастайды. Бұл кезеңде оқу мен тәрбиенің сапалы үйлесімділігі, әсіресе мектеп пен отбасының ынтымақтастығының маңызы артады. Мектеп – білім беру мекемесі, ал отбасы – баланың алғашқы тәрбие ошағы. Осы екі институттың арасындағы байланыс, балалардың тұлғалық дамуында, әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда және эмоционалдық интеллектісін дамытуда үлкен рөл атқарады.

Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы балалардың оқу процесіне, әлеуметтік байланыстарына, эмоционалдық жағдайларына және жалпы даму динамикасына тікелей әсер етеді. Ата-аналардың мектеппен байланысы, оқу жетістіктерін арттыруға, баланың жеке тұлғасын қалыптастыруға, сондай-ақ тәрбие міндеттерін бірлесіп шешуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты, мектепте жүргізілетін тәрбие жұмыстары мен отбасы тәрбиесінің өзара байланысы мен ықпалы зерттеліп, отбасылық ортадағы білім мен тәрбиенің сапасы жақсартуға бағытталған жаңа тәсілдер мен әдістер ұсынылуы қажет.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта отбасы мен мектеп арасындағы қарым-қатынастың тиімділігін арттыру мақсатында инновациялық әдістер мен білім беру технологиялары белсенді түрде қолданылуда. Бұл мақалада, мектеп пен отбасының ынтымақтастығының бастауыш сыныптағы тәрбиелік әсері, ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынасты нығайту жолдары, тәрбиелік жұмыстардың нәтижелілігін арттыру әдістері қарастырылатын болады. Нәтижесінде, мектеп пен отбасы ынтымақтастығының тәрбиелік процесс үшін маңызы мен тиімділігі жан-жақты талданады, бұл балалардың тұлғалық дамуындағы жаңа мүмкіндіктерге жол ашады.

1. Мектеп пен отбасы ынтымақтастығының мәні;

Мектеп пен отбасы – баланың өмірінде ерекше орын алатын екі маңызды әлеуметтік институт. Олар тек баланы оқытып қана қоймай, оның толыққанды тұлға болып қалыптасуына бағытталған тәрбие береді. Отбасы – баланың алғашқы әлеуметтік тәжірибе алатын ортасы, ал мектеп бұл тәрбиені жалғастырып, толықтырады. Бастауыш сынып жасындағы балалар үшін мектеп пен отбасы арасындағы қарым-қатынас өте маңызды, себебі дәл осы кезеңде олар сыртқы әлемді қабылдауға, қарым-қатынас жасауға үйренеді. Мектеп пен отбасының үйлесімді әрекеттесуі арқылы бала бойына құндылықтар мен тәртіп

қағидаларын сіңіру әлдеқайда тиімді болады.

Мектеп пен отбасы ынтымақтастығы бала тәрбиесінде біртұтас көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мәселен, ата-ана мен мұғалімнің ортақ мақсатқа ұмтылуы, балаға өзара сыйластық пен түсіністік көрсетуі оның оқуға деген қызығушылығын арттырып, жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл ынтымақтастықтың балаға берері көп: ол жауапкершілікті сезініп, мектептегі және өмірдегі міндеттеріне дұрыс қарауды үйренеді. Сондықтан мектеп пен отбасы арасындағы тұрақты байланыс – бала үшін қауіпсіздік пен қолдау сезімін қалыптастырады.

2. Отбасы мен мектептің тәрбиелік міндеттері;

Бастауыш сыныптағы тәрбие барысында мектеп пен отбасының негізгі міндеттерінің бірі – баланың тұлғалық қасиеттерін, оның ішінде адамгершілік, жауапкершілік, сыйластық сынды құндылықтарды қалыптастыру. Мектепте бұл міндеттерді мұғалімдер жүзеге асырады, ал үйде ата-аналар баланың тәртібін бақылап, оны дұрыс бағытта жетілдіруге тырысады. Осы екі тараптың бір-бірімен үйлесімді қарым-қатынасы ғана балаға толыққанды тәрбие береді.

Мұғалімдер оқу процесінде әртүрлі тәрбиелік әдістер мен тәсілдерді қолдана отырып, балаларға өзара сыйластық, жауапкершілік және ынтымақтастық негізінде білім беруге тырысады. Бұл ретте ата-аналарға балаларды білім мен тәрбие алуға ынталандырудың маңызы зор. Олар мектептің талаптарына сәйкес балаларының оқу процесіне белсенді қатысып, білім беру мекемесінің бастамаларын қолдап отыруы керек. Әсіресе, ата-аналардың баланың жетістіктері мен қиындықтарына түсіністікпен қарап, оған қолдау көрсетуі оның психологиялық және эмоционалдық дамуына оң әсер етеді.

3. Мектеп пен отбасы арасындағы қарым-қатынасты нығайту жолдары;

Мектеп пен отбасы арасындағы байланысты нығайту үшін түрлі әдіс-тәсілдер қолданылады. Олардың ішінде ата-аналар жиналыстары, ашық сабақтар, мерекелік іс-шаралар, тақырыптық кештер мен семинарлар сияқты әдістерді атап өтуге болады. Бұл іс-шаралар ата-аналардың бала оқитын ортаға деген қызығушылығын арттырып, оларды мектептегі білім беру процесіне белсенді қатысуға ынталандырады.

Сонымен қатар, заманауи технологиялардың дамуы ата-аналар мен мектеп арасындағы байланысты жеңілдетуге көмектеседі. Мысалы, арнайы онлайн платформалар, әлеуметтік желілер арқылы ата-аналар балаларының оқу

жетістіктері мен тәрбиелік дамуы жайлы мәлімет алып, мұғалімдермен байланысып, кеңестер алып отырады. Осындай ашық және тұрақты байланыс арқылы балаға қатысты ақпарат алмасу жеңілдеп, тәрбиелік жұмыстың тиімділігі артады. Бұл ретте мұғалімдердің ата-аналармен тұрақты түрде байланыс орнатуы және әр баланың дамуы бойынша кері байланыс беруі маңызды.

4. Мектеп пен отбасы ынтымақтастығының бала дамуына әсері;

Мектеп пен отбасының бірлескен әрекеті бала дамуына үлкен әсерін тигізеді. Ата-ана мен мұғалімнің қолдауы баланың өзіндік бағалауын көтеріп, өзіне деген сенімділікті қалыптастыруға ықпал етеді. Мәселен, ата-ананың мектеппен тығыз байланыс орнатып, баланың жетістіктерін қадағалауы, оның оқу процесіне деген қызығушылығын арттырады. Сондай-ақ, ата-ананың мұғалімге деген құрмет көрсетуі, балаға мектептің беделін көтеруге және оқу процесіне байыппен қарауға әсер етеді.

Бастауыш сынып жасындағы балалар көбіне өздеріне үлкендердің қалай қарайтынын үлгі тұтып, олардың іс-әрекетін қайталауға тырысады. Мұндай ынтымақтастық арқылы бала тек білім алып қана қоймай, сонымен қатар әлеуметтік және тұлғалық қасиеттерін дамытады. Мектеп пен отбасының бірлескен тәрбиелік жұмыстары баланың сыныптастарымен, мұғалімдермен және отбасы мүшелерімен қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастырады. Бала осылайша жауапкершілікті сезініп, тәртіпті болуға және басқаларға көмектесуге дағдыланады.

5. Қиындықтар мен оларды шешу жолдары;

Мектеп пен отбасы ынтымақтастығын нығайтуда түрлі қиындықтар да кездесуі мүмкін. Олардың бірі – ата-аналардың мектеп өміріне қатысуының аздығы немесе уақыт тапшылығы. Көп жағдайда ата-аналар жұмысбастылыққа байланысты баланың тәрбиесі мен білім алу процесіне жеткілікті көңіл бөле алмайды. Бұл баланың психологиялық және әлеуметтік дамуына кері әсер етуі мүмкін. Мұндай жағдайда мектеп ұжымы ата-аналарды оқу процесіне көбірек қатыстыру мақсатында икемді әдістерді қолдануы қажет. Мысалы, онлайн кездесулер мен вебинарлар ұйымдастыру арқылы ата-аналарды мектеп өміріне араластырып, өзара байланыс орнату тиімді болмақ.

Тағы бір қиындық – мектеп пен отбасының тәрбиелік көзқарастарының бір-біріне сәйкес келмеуі. Кейбір ата-аналар баланың тәрбиесінде тек мектеп жауапты деп санап, үйде тәрбие жұмыстарын елеусіз қалдырады. Бұл жағдайда

мектеп қызметкерлері ата-аналарға балалардың тәрбие процесінде үйлесімді көзқарас қалыптастырудың маңыздылығын түсіндіруі қажет. Ата-аналармен кездесулер, тренингтер және кеңестер арқылы баланың тәрбие процесіне бірлесіп қатысуға шақыру тиімді нәтижелерге әкеледі.

Қорыта айтқанда, мектеп пен отбасының ынтымақтастығы – бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық және әлеуметтік дамуы үшін шешуші фактор. Бастауыш кезеңде бала біліммен қатар, мінез-құлық нормалары мен құндылықтарды, өмірге қажетті дағдыларды үйренеді. Бұл үдерісте ата-аналар мен мұғалімдердің ортақ мақсаты мен ұстанымдары арқылы үйлесімді әрекет етуі маңызды. Мектеп пен отбасының тұрақты байланысы арқылы балада өзіндік сенімділік, жауапкершілік, адамгершілік және әлеуметтік дағдылар қалыптасады.

Мұндай ынтымақтастық, әсіресе, заманауи білім беру саласында түрлі инновациялық тәсілдер арқылы қолдау табады. Онлайн платформалар, ата-аналар жиналыстары мен ашық сабақтар – ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы байланысты нығайтуға арналған тиімді құралдар. Әрбір тараптың балалардың оқу процесіне белсенді қатысуы, оларды оқуға ынталандыруы – тәрбие жұмысының сапасын арттырады.

Сондықтан мектеп пен отбасы арасындағы тығыз ынтымақтастықтың маңыздылығы – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды құндылықтарының бірі. Бала тәрбиесіндегі осы бірлескен әрекет оның мектептегі жетістіктерін арттырып қана қоймай, өмірлік жолында табысты әрі бақытты тұлға болып қалыптасуына септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абдуллина, Г. М. "Білім беру үрдісіндегі мектеп пен отбасының өзара байланысы." - Алматы: Мектеп баспасы, 2021.
2. Иманқұлова, С. Ә. "Мектеп және отбасы: біртұтас тәрбиенің негізі." - Педагогика және психология журналы, №3, 2019.
3. Құнанбаева, Ә. С. "Қазақстандық мектептерде тәрбиелік жұмысты ұйымдастырудың ерекшеліктері." - Астана: Педагогика институты, 2020.
4. Жүнісова, Б. Т. "Мектеп пен отбасының ынтымақтастығы: тәрбиелік процесс." - Білім журналы, №5, 2018.
5. Оразбекова, А. Р. "Тұлғалық даму және оның мектепке дейінгі кезеңдегі негіздері." - Тәрбие және оқыту әдістемесі, Алматы, 2017.
6. Сманова, Л. А., Құдиярова, Ж. Т. "Балалардың құндылықтарын қалыптастырудағы мектеп және отбасының рөлі." - Астана: Білім баспасы, 2022.
7. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы. - Қазақстан Республикасы Парламентінің ресми сайты, 2007 ж. (соңғы өзгертулермен бірге).
8. Рахимжанова, М. Н. "Мектеп және отбасының өзара байланыс орнату әдістері." - Отбасы және бала тәрбиесі журналы, №2, 2019.
9. Әділбекова, Қ. А. "Мектеп пен ата-ана арасындағы қарым-қатынасты нығайту жолдары." - Оқыту және тәрбие, №4, 2020.

МЕКТЕПТЕГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ТӘРБИЕ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТОЛЕРНАТТЫЛЫҚ ПЕН СЫЙЛАСТЫҚТЫ ДАМЫТУ

Карагойшина Г.Ж.

Д.Қонаев атындағы №44-мектеп-гимназиясы директорының
бастауыш сынып бойынша оқу ісі жөніндегі орынбасары, педагог-шебер. Орал қ.
БҚО. Қазақстан
Электронды почта: Gulbanu_13_1967@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына мәдениетаралық тәрбие беру арқылы толеранттылық пен сыйластық құндылықтарын дамыту мәселесі қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы мәдени әртүрліліктің артуы балалардың жасынан бастап өзге мәдениеттерді түсініп, құрметтеу дағдыларын қалыптастыруды қажет етеді. Мақалада мектептегі мәдениетаралық тәрбие үдерісінің тиімді әдістері, бастауыш сыныптағы толеранттылық пен сыйластықты дамыту жолдары, сондай-ақ мұғалімнің рөлі талқыланады. Зерттеу нәтижелері мәдениетаралық тәрбие негізінде оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын жетілдіріп, болашақта көпмәдениетті қоғамда үйлесімді өмір сүруге дайындай алатынын көрсетеді.

Кілт сөздер: мәдениетаралық тәрбие, толеранттылық, сыйластық, бастауыш сынып, мәдени әртүрлілік, қарым-қатынас дағдылары, мектептегі тәрбие, құндылықтар, оқушылардың дамуы, көпмәдениетті қоғам.

Бүгінгі жаһандану дәуірінде мәдениетаралық коммуникацияның маңызы артып келеді. Әр түрлі мәдениеттер мен этностардың өзара қарым-қатынасы, түсіністігі мен сыйластығы – қоғамдағы бейбітшілік пен тұрақтылықтың негізі болып табылады. Осы орайда, бастауыш сынып оқушыларына мәдениетаралық тәрбие беру – маңызды міндеттердің бірі. Олар өмірдің алғашқы кезеңдерінде алған білімі мен тәрбиесі арқылы өздерінің әлемді қабылдауын, өзге мәдениеттермен қарым-қатынасын қалыптастырады.

Мектеп – бала тәрбиесінің және оның білім алуының басты алаңы десек те болады. Сондықтан да, мұғалімдердің, ата-аналардың және қоғам мүшелерінің мәдениетаралық тәрбие берудегі рөлі ерекше. Бастауыш сынып кезеңі – балалардың дүниетанымының қалыптасуына, адамгершілік құндылықтарын қабылдауына, өзгені құрметтеу мен сыйлаудың негізі қаланатын кезең. Осы кезеңде жүргізілетін тәрбие жұмыстары балаларды мәдени әртүрлілікке бейімдеу, оларды өзгенің пікірін тыңдай білуге, түрлі мәдениет өкілдерімен араласуға үйретуге бағытталуы қажет.

Толеранттылық, яғни басқа адамның пікірін, мәдениетін және өмір сүру салтын қабылдай білу – бүгінгі күннің басты талаптарының бірі. Бастауыш сыныптарда бұл қасиетті дамыту арқылы балалардың әлеуметтік және эмоционалдық интеллектісін арттыруға мүмкіндік туындайды. Сыйластық пен толеранттылық – болашақ қоғамның негізін қалаушы құндылықтар. Олар мектептегі оқу-тәрбие процесінде ерекше назар аударуды талап етеді. Себебі балалардың бір-біріне деген қарым-қатынасы мен өзара сыйластығы мектептегі климатқа, оқыту сапасына тікелей әсер етеді.

Осы мақалада біз бастауыш сыныпта мәдениетаралық тәрбие арқылы толеранттылық пен сыйластықты дамыту әдістері мен стратегияларын, мектептің рөлін, сондай-ақ мәдениетаралық тәрбиенің нәтижелері мен маңыздылығын зерттейміз. Бұл зерттеу оқушылардың болашағына, әлеуметтік ортада өз орнын табуға, және көпмәдениетті қоғамда үйлесімді өмір сүруге дайын болуына үлес қосады.

1. Мәдениетаралық тәрбие түсінігі мен маңызы;

Мәдениетаралық тәрбие – бұл оқушылардың әртүрлі мәдениеттерді, дәстүрлерді, және көзқарастарды қабылдауы мен түсінуі үшін жағдай жасау. Бастауыш сынып кезеңінде балалар жаңа идеяларды, пікірлерді тыңдап, түрлі мәдениеттермен танысу арқылы ой-өрістерін кеңейтеді. Бұл процесс балалардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуында маңызды рөл атқарады. Мәдениетаралық

тәрбие – оларды өзара қарым-қатынас жасауға, мәдени айырмашылықтарды қабылдауға, және бір-біріне деген сыйластықты дамытуға үйретеді.

2. Бастауыш сыныптардағы мәдениетаралық тәрбиенің негізгі компоненттері;

Бастауыш сыныпта мәдениетаралық тәрбиенің бірнеше негізгі компоненттері бар, олардың ішінде:

Ақпараттық компонент: Балалар әртүрлі мәдениеттер туралы ақпарат алады, олардың тарихы, салт-дәстүрлері, және өмір сүру стилдерімен танысады. Мысалы, мәдениетаралық әдебиетті оқу, фильмдер көру, және мәдени шараларға қатысу арқылы балалар жаңа көзқарастар мен түсініктер қалыптастырады.

Эмоционалдық компонент: Мәдениетаралық тәрбие барысында балалар өз эмоцияларын танып, басқалардың эмоцияларын түсінуге үйренеді. Бұл оларға эмпатия мен сыйластық сезімдерін дамытуға көмектеседі.

Практикалық компонент: Оқушылар мәдениетаралық іс-шараларға қатыса отырып, алған білімдерін тәжірибе жүзінде қолданады. Ойындар, көрмелер, және шығармашылық жобалар арқылы олар өзара мәдени байланыстарды орнатады.

3. Толеранттылық пен сыйластықты дамыту жолдары;

Бастауыш сыныпта толеранттылық пен сыйластықты дамыту үшін мұғалімдер мен ата-аналардың рөлі ерекше. Олардың арасында мыналар бар:

Тәрбие жұмыстары: Мектепте арнайы тәрбие бағдарламалары мен іс-шаралар ұйымдастыру арқылы балалардың мәдениетаралық қарым-қатынастарын дамытуға болады. Сыныптағы пікірталастар, семинарлар, және мәдениет күндерін өткізу балалардың мәдениетаралық білімдерін арттыруға көмектеседі.

Көпмәдениетті орта: Мектептің көпмәдениетті ортасы балалардың әртүрлі мәдениеттермен танысуына мүмкіндік береді. Мектепте түрлі этностардың мерекелері мен дәстүрлері атап өтілгенде, балалар өз мәдениетінің ерекшеліктерімен қатар, өзге мәдениеттердің маңыздылығын да түсінеді.

Креативті оқыту әдістері: Оқу процесінде интерактивті әдістер мен ойындарды пайдалану арқылы балалардың қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы, рөлдік ойындар мен жобалық жұмыстар балалардың мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

4. Мектептің рөлі;

Мектептің мәдениетаралық тәрбие берудегі рөлі зор. Мұғалімдер тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар тәрбиеші ретінде де қызмет атқарады. Олар балалардың мәдениетаралық қарым-қатынас жасауына, әртүрлі пікірлерді

тындауға, және пікір алмасуға бағыттайды. Мұғалімдердің мәдениетаралық тақырыптарда жүргізетін сабақтары балалардың санасын ашып, өзге мәдениеттермен диалог жүргізуге даярлауға мүмкіндік береді.

5. Нәтижелер мен болашаққа ықпалы;

Мәдениетаралық тәрбие бастауыш сынып оқушыларына әлеуметтік дағдылар мен адамгершілік құндылықтарды дамытуға көмектеседі. Бұл балаларды болашақта алуан түрлі мәдениетті қоғамда табысты өмір сүруге, өзара түсіністік пен сыйластық қарым-қатынастарын қалыптастыруға дайындайды. Нәтижесінде, мәдениетаралық тәрбие балалардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына, олардың тұлға ретінде қалыптасуына, және қоғамдағы үйлесімділікке ықпал етеді.

Бастауыш сыныптағы мәдениетаралық тәрбие – қазіргі әлемнің маңызды компоненттерінің бірі. Өйткені ол балалардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына әсер етеді. Мәдениетаралық тәрбиенің негізгі мақсаты – балаларды әртүрлі мәдениеттер мен дәстүрлермен таныстырып, толеранттылық пен сыйластық қасиеттерін қалыптастыру. Бұл қасиеттер оларды болашақта көпмәдениетті ортада тиімді өмір сүруге және өзара түсіністікке негіз болады.

Зерттеу барысында анықталғандай, мәдениетаралық тәрбие балалардың эмоционалдық интеллектісін, әлеуметтік жауапкершілігін, және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Оқу процесінде мұғалімдер мен ата-аналардың рөлі ерекше, өйткені олар балаларға мәдениетаралық байланыстарды орнату, мәдени айырмашылықтарды қабылдау және өзге адамдармен сыйластық қарым-қатынаста болу қажеттілігін түсіндіреді. Мектепте ұйымдастырылатын мәдени шаралар, интерактивті сабақтар және пікірталастар балалардың мәдениетаралық білімдерін тереңдетуге, өз мәдениетінің маңыздылығын түсінуге, және басқа мәдениеттерді құрметтеуге ықпал етеді.

Сондай-ақ, толерантты, мәдениетті ортада тәрбиелену балалардың дүниетанымын кеңейтеді. Оларды әртүрлі мәдениеттермен таныстырып, эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бастауыш сыныпта мәдениетаралық тәрбие беру әдістері мен стратегиялары – балалардың мәдени айырмашылықтарды түсініп, қабылдай білуіне, өзара сыйластық пен достық қарым-қатынас орнатуына ықпал етеді.

Қорыта келгенде, бастауыш сыныптағы мәдениетаралық тәрбие – бұл балалардың болашағына ықпал ететін, оларды саналы, жауапты және толерантты азаматтар ретінде қалыптастырудың негізі. Білім беру жүйесінің барлық қатысушыларының, соның ішінде мұғалімдер, ата-аналар және қоғам мүшелері

арасындағы ынтымақтастық мәдениетаралық тәрбиені тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл процесс балалардың әлеуметтік интеграциясын, өзара түсіністігін, және болашақта көпмәдениетті ортада табысты өмір сүру қабілеттерін дамытуға бағытталған. Осылайша, мәдениетаралық тәрбие – балалардың ғана емес, қоғамның да дамуына үлес қосатын маңызды фактор болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Алдамұратова, С. (2018). Мәдениетаралық тәрбие: теория және практика. Астана: Мектеп баспасы.
2. Жұбанов, Ә. (2019). Толеранттылықты дамыту: мектепте мәдениетаралық қарым-қатынас. Алматы: Қазақ университеті.
3. Кенжебаев, С. (2020). Бастауыш мектепте мәдениетаралық тәрбие: заманауи әдістер. Нұр-Сұлтан: Ғылым және білім.
4. Нурғалиева, А. (2017). Эмпатия мен мәдениетаралық қарым-қатынас: теориялық негіздер. Алматы: Қазақ ұлттық университеті.
5. Сейтбекова, Г. (2021). Бастауыш сыныптарда толеранттылық тәрбиесі. Қарағанды: Қарағанды мемлекеттік университеті.
6. Төлегенова, Л. (2020). Көпмәдениетті білім беру: әдістемелік ұсынымдар. Шымкент: Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті.
7. UNESCO. (2015). Global Citizenship Education: Preparing Learners for the Challenges of the 21st Century. Paris: UNESCO Publishing.
8. Дәулетова, Ж. (2016). Мәдениетаралық білім: теориялық және практикалық аспектілер. Алматы: Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары.
9. Воробьева, И. (2019). Образование в контексте культурной многообразия. Москва: Просвещение.
10. Bennett, M. J. (1998). Basic Concepts of Intercultural Communication. Boston: Intercultural Press.

ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЗЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ОЙЫН-ЖАТТЫҒУЛАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Мейрбекова Р.А

Түркістан облысы, Созақ ауданы,
Шолаққорған ауылы Сарыағаш медресе колледжінің
Педагогика - психология пәні оқытушысы
Raushan.meyrbekova@list.ru

Аңдатпа

Мақалада ерекше білімді қажет ететін балалардың танымдық іс-әрекетін дамытуда ойын жаттығуларының рөлі талданады. Танымдық қабілеттерін жетілдіру мақсатында ойын технологияларын қолданудың артықшылықтары мен тиімділіктері қарастырылады. Авторлар балалардың зейінін, есін, ойлау және сөйлеу дағдыларын дамытуда ойын жаттығуларының әсерін сипаттайды. Мақалада педагогикалық әдістер мен жаттығулар арқылы балалардың оқу үдерісіне деген қызығушылығын арттыру жолдары көрсетіледі.

Кілт сөздер: ерекше білім, танымдық іс-әрекет, ойын жаттығулары, балаларды дамыту, педагогикалық әдістер, танымдық қабілеттер, ойын технологиялары, зейін, ес, ойлау, сөйлеу дағдылары.

Ерекше білімге мұқтаж балаларда танымдық белеенділікті дамыту мұғалімдер мен ата-аналар үшін маңызды міндет болып табылады. Бұл балалар көбінесе әртүрлі білім беру қиындықтарына тап болады, бұл оқытуда ерекше тәсілді қажет етеді. Танымдық белсенділікті ынталандырудың және оқу нәтижелерін жақсартудың тиімді әдістерінің бірі-ойын жаттығуларын қолдану. Ойын әрекеті балаларға жаңа білімді оңай игеруге және маңызды танымдық дағдыларды дамытуға көмектесетін ынталандырушы және қызықты білім беру ортасын құруға ықпал етеді. Бұл мақалада біз ойын жаттығулары ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың танымдық белсенділігін дамытуға қалай ықпал ететінін қарастырамыз. Ойын жаттығулары оқуға деген қызығушылық пен мотивацияны ынталандырады. Оқу процесі ойынға айналған кезде, балалар материалды жақсы игеруге ықпал ететін іс-шараларға қатысуға дайын болады. Оқытудың ойын түрі күрделі тұжырымдамаларды қол жетімді және түсінікті етуге көмектеседі. Ойын әрекеті ынтымақтастық, қарым-қатынас және басқа балалармен қарым-қатынас жасау сияқты әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Бұл әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін өте маңызды, өйткені айналасындағылармен қарым-қатынас жасау олардың қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және топта жұмыс істеуге көмектеседі. Ойын жаттығулары қауіпсіздік пен қолдау атмосферасын жасайды, бұл балаларға өздерін жайлы және сенімді сезінуге көмектеседі. Мұндай ортада балалар қателіктер мен айыптаулардан қорықпай өз ойлары мен сезімдерін еркін жеткізе алады.

Ойын жаттығулары зейін, есте сақтау, логикалық ойлау және проблемаларды шешу қабілеті сияқты негізгі танымдық дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Ойындар көбінесе балалардан ақыл-ой қабілеттерін жақсартуға көмектесетін әртүрлі стратегияларды қолдануды талап етеді. Басқатырғыштар, логиканы дамыту ойындары және карта ойындары сияқты үстел ойындары балалардың танымдық дағдыларын дамытуға пайдалы болуы мүмкін. Мысалы, шешімдерді табуды, жағдайларды талдауды немесе логикалық байланыстарды құруды қажет ететін ойындар сыни ойлау мен зейінді дамытуға көмектеседі.

Рөлдік ойындар балаларға әртүрлі әлеуметтік рөлдерді қабылдауға және ойдан шығарылған жағдайлар аясында мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Мұндай ойындар шығармашылықты, шешім қабылдау қабілетін және әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Мысалы, "дәрігер" ойыны балаларға басқаларды түсінуге және оларға қамқорлық жасауға, ал "мектеп" ойыны оқу

процесінің дағдыларын үйренуге көмектеседі.

Ашық ойындар немесе заттармен жаттығулар сияқты белсенді қозғалыс пен үйлестіруді қаже стетін ойындар моториканы және кеңістікті қабылдауды дамытады. Бұл қозғалысты үйлестіру және жақсы моторикада қиындықтарға тап болуы мүмкін балалар үшін маңызды.

Заманауи технологиялар танымдық белсенділікті дамытуға көмектесетін көптеген интерактивті және білім беру қосымшаларын ұсынады. Бұл қосымшаларға көбінесе математикалық дағдыларды, оқуды, зейінді және есте сақтауды дамытуға арналған ойындар кіреді.

Карталар, модельдер, ойыншықтар және дидактикалық ойындар сияқты көрнекі материалдарды пайдалану балаларға оқу материалын елестетуге және жақсы түсінуге көмектеседі. Мысалы, жануарлар үлгілерін олардың анатомиясын зерттеу үшін немесе елдер мен континенттерді зерттеу үшін географиялық карталарды пайдалану оқу процесін көрнекі және қызықты ете алады.

Ойын жаттығуларын таңдағанда әр баланың жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескеру маңызды. Тәрбиешілер мен ата-аналар ойындарды баланың даму деңгейі мен мүдделеріне сәйкес келетін етіп бейімдеуі керек.

Ойын жаттығулары біртіндеп күрделене түсуі керек, сондықтан балалар біртіндеп жаңа дағдылар мен білімдерді игере алады. Бұл шамадан тыс жүктемені болдырмайды және оқуға деген қызығушылықты сақтауға көмектеседі.

Тұрақты кері байланыс пен позитивті күшейту балаларға өздерінің жетістіктері мен одан әрі оқуға деген ынтасын білуге көмектеседі. Ойында жетістікке жету үшін ынталандыру сенімділік пен мотивацияны арттыруға көмектеседі. Ойын жаттығуларын оқытудың көмекші құралы ретінде қолдана отырып, жалпы білім беру процесіне біріктіру керек. Бұл әртүрлі және қызықты оқу ортасын құруға көмектеседі. Ойын жаттығулары срекше білімге мұқтаж балаларда танымдық белсенділікті дамытудың қуатты құралы болып табылады. Олар ынталандырушы және колдаушы білім беру ортасын құруға, когнитивті және әлеуметтік дағдыларды дамытуға және оқу материалын тереңірек түсінуге көмектеседі. Оқу процесінде ойын әдістерін дұрыс қолдану оқу нәтижелерін едәуір жақсартады және балалардың оқу іс-әрекетіне сәтті бейімделуіне ықпал етеді.

Қазіргі білім беру процесінде ерекше оқу жағдайларын қажет ететін балаларға көбірек көңіл бөлінеді. Мұндай балалар көбінесе оқу материалын игеруде қиындықтарға тап болады және олардың жеке ерекшеліктерін ескеретін ерекше

тәсілді қажет стеді. Олармен жұмыс істеудің ең тиімді әдістерінің бірі- ойын жаттығуларын қолдану. Бұл жаттығулар танымдық белсенділікті дамытып қана қоймайды, сонымен қатар балалардың қарым-қатынас және әлеуметтік дағдыларын жақсарту арқылы оқу процесіне оңай бейімделуіне көмектеседі.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар ақпаратты қабылдау мен өндеуде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл олардың танымдық белсенділігіне әсер стеді. Көбінесе мұндай балалар оқуға деген

қызығушылықты сақтау және когнитивті функцияларды дамыту үшін қосымша ынталандыру қажет.

Бұл зейіні бұзылған, аутизм спектрі бұзылған, психикалық дамуы тежелген балалар, сондай-ақ басқа да ерекшеліктері бар балалар болуы мүмкін. Мұғалімнің маңызды міндеті-баланың оқу процесіне қатысатын, ең аз стрессті және оқудың максималды рахатын сезінетін жағдайлар жасау. Мұнда ойын арқылы танымдық белсенділікті дамытуға мүмкіндік беретін ойын жаттығулары көмекке келеді бұл бала үшін табиғи және жағымды процесс.

Ойын күшті ынталандырушы фактор болып табылады. Ойын түрінде балалар жеңілірек және жаңа материалды үлкен ықыласпен игереді. Ойындар танымдық белсенділікті ынталандыратын жағымды эмоционалды фон құруға ықпал етеді.

Ойын жаттығулары есте сақтау, зейін, логикалық ойлау, қиял және басқа да танымдық функцияларды дамытуға бағытталуы мүмкін. Мысалы, объектілерді жіктеу немесе тізбекті есте сақтау ойындары есте сақтау мен зейінді дамытуға көмектеседі.

Ойын арқылы күрделі материалды бейімдеуге болады, бұл оны түсінуге мүмкіндік береді. Ойындар ақпаратты жеңілдетілген, бірақ кем смес мағыналы түрде ұсынуға мүмкіндік береді, бұл оныерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың игеруін жеңілдетеді.

Топтық ойындар басқа балалармен қарым-қатынас пен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл әсіресе аутизмі бар және қарым-қатынас қиындықтарымен байланысты басқа да бұзылулары бар балалар үшін өте маңызды.

Ойын жаттығулары қауіпсіз оқу кеңістігін құру арқылы алаңдаушылық пен стресс деңгейін төмендетеді. Ойын арқылы балалар қателесуден қорықпай қиындықтарды женуді үйренеді, бұл олардың эмоционалды әл-ауқаты үшін маңызды.

Ойын зейін мен есте сақтауды дамытуға бағытталған. Мұғалім балаларға бірнеше заттарды көрсетеді, содан кейін оларды жабады, ал бала қандай заттар көрсетілгенін еске түсіріп, атауы керек. Бұл жаттығу балаларға есте сақтау қабілетін дамытуға және байқауды дамытуға көмектеседі. Ойын логикалық ойлауды дамытуға ықпал етеді. Балаларға логикалық ретпен орналастырылуы керек бірқатар суреттер ұсынылады (мысалы, күн мен түн, қыс және жаз). Бұл жаттығу балаларға себеп-салдар байланысын жақсы түсінуге көмектеседі.

"Ауызша бірлестіктер":

Ойын қиял мен ассоциативті ойлауды дамытады. Балаға белгілі бір ұғыммен байланысты сөздерді атау ұсынылады (мысалы, "жаз" сөзі - күн, жылу, демалыс). Бұл жаттығу сөйлеу дамуын және шығармашылық ойлауды ынталандырады.

Ойын балаларға әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі, Мұғалім балаларға өмірдегі жағдайды ойнауды ұсынады (мысалы, дүкенге бару), онда олар әлеуметтік нормалар мен ережелерді сақтай отырып, бір-бірімен қарым-қатынас жасауды үйренеді.

Арнайы білімге мұқтаж балаларды оқытуда ойын жаттығуларын қолдану олардың танымдық белсенділігін дамытудың тиімді әдісі болып табылады, Ойындар оқу процесін қуанышты және қызықты ете отырып, оқуға қолайлы жағдай жасауға көмектеседі. Ойын арқылы балалар оқу материалын оңай меңгереді, танымдық және әлеуметтік дағдыларды дамытады, сонымен қатар қажетті эмоционалды қолдауды алады. Мұғалімдер мен ата-аналар ойын әдістерін қолдана отырып, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың өмірі мен білім сапасын едәуір жақсарты алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. — Москва: Эксмо, 2004.
2. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. — Москва: Педагогика, 1986.
3. Жұмбаева Ә.Ә., Мырзалиева С.М. Балалардың танымдық белсенділігін арттыруда ойынның рөлі // Қазіргі білім беру. — 2020. — №4.
4. Сатбаева З.М. Ерекше білімді қажет ететін балалардың танымдық қабілеттерін дамыту әдістері // Педагогика және психология журналы. — 2021. — №3.
5. Пиаже Ж. Развитие мышления у ребенка. — Москва: Просвещение, 1969.
6. Смайлова Г.Б. Ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған ойын жаттығуларының ерекшеліктері // Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру. — 2019. — №5.
7. Қоянбаев Ж.К., Қоянбаева Р.М. Педагогика. — Алматы: Санат, 2000.

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ МЕН КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Сатыбалды Ж.О.

Д. Қонаев атындағы №44 мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі.
Орал қаласы. Қазақстан Республикасы.
Электронды почта: Jadik_89@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жүйесіндегі рөлі мен кәсіби құзыреттіліктерін дамыту мәселесі қарастырылады. Инклюзивті білім беру барлық балалардың, соның ішінде ерекше білім алу қажеттілігі бар оқушылардың да білім алуын қамтамасыз етуге бағытталған жүйе ретінде сипатталады. Зерттеуде мұғалімнің инклюзивті сыныптағы рөлі, ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін қажет педагогикалық және психологиялық дағдылар, сондай-ақ осы дағдыларды қалыптастырудың тиімді әдістері талданады. Бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті ортаға бейімделуі мен кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға арналған бағдарламаларға ерекше көңіл бөлінеді. Инклюзивті білім беру сапасын жақсартуда мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуының маңыздылығы атап көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлау жүйесін жетілдірудің және олардың инклюзивті білім беру саласындағы құзыреттілігін нығайтудың қажеттілігін негіздейді.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, бастауыш сынып мұғалімдері, кәсіби құзыреттілік, ерекше қажеттіліктері бар балалар, әлеуметтік бейімделу, педагогикалық құзыреттілік, психологиялық қолдау, инклюзивті оқыту әдістері, мұғалімдердің кәсіби дамуы, білім берудегі тең мүмкіндіктер.

Инклюзивті білім беру – қазіргі заманғы білім жүйесінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Бүгінгі таңда білім беру саласында әр баланың құқықтары мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оларға тең дәрежеде білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету өзекті міндеттердің бірі саналады. Инклюзивті білім беру әр баланың жеке қажеттіліктеріне қарай оқу процесін бейімдеуге, оның дамуы мен әлеуетін ашуға, қоғамдағы толыққанды тұлға ретінде қалыптасуына бағытталған.

Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту мәселесі мемлекет деңгейінде қолдау табуда. Бұл бағытта ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдау бойынша заңнамалық және әдістемелік құжаттар қабылданып, білім беру мекемелерінде инклюзивті білім берудің үлгісі енгізілуде. Мектептерде арнайы бағдарламалар, бейімделген әдістемелер және балалардың оқуына кедергі келтіретін факторларды жоюға арналған қолдау құрылымдары құрылуда. Алайда, инклюзивті білім беруді жүзеге асыруда ең басты рөлді бастауыш сынып мұғалімдері атқарады. Себебі бастауыш білім – әр баланың оқу процесіндегі алғашқы және ең маңызды кезеңі болып табылады. Бастауыш сыныпта оқушының білім алуға деген қызығушылығы, өзін-өзі бағалауы және қоғаммен қарым-қатынасы қалыптасады. Осы себепті инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі айрықша мәнге ие.

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімдер ерекше қажеттіліктері бар балаларға қолдау көрсету үшін жоғары кәсіби құзыреттілікке, жан-жақты біліктілікке ие болуы тиіс. Мұғалім тек білім берумен ғана шектелмей, баланың тұлғалық және әлеуметтік дамуын қолдауға, оның өзін-өзі тануына, қоғамда еркін бейімделуіне жәрдемдеседі. Бұл ретте инклюзивті білім беру мұғалімдерден арнайы педагогикалық және психологиялық дайындықты, жаңа әдіс-тәсілдер мен оқыту технологияларын меңгеруді талап етеді. Инклюзивті сыныптағы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігіне ерекше көңіл бөлінуі олардың жұмыс тиімділігін арттырып, оқушылардың білім сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Алайда, қазіргі уақытта бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жүйесіндегі рөлі мен кәсіби құзыреттіліктерін жетілдіруде бірқатар қиындықтар бар. Бұл қиындықтардың бірі – көптеген педагогтардың арнайы дайындық пен қолдаудың жетіспеуі, сондай-ақ ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге қажетті біліктіліктердің жеткіліксіздігі. Мұндай

жағдайда мұғалімдердің инклюзивті ортада жұмыс істеуге дайындық деңгейін арттыру, білім беру үдерісіне жаңа тәсілдерді енгізу және педагогтардың үздіксіз кәсіби дамуын қамтамасыз ету – инклюзивті білім беруді табысты жүзеге асырудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

Осы зерттеу мақаласында бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жүйесіндегі рөлі мен кәсіби құзыреттілігін дамыту мәселелері талданады. Инклюзивті білім берудің тиімділігін арттырудағы мұғалімдердің маңызды орны және олардың инклюзивті ортада жұмыс істеуге арналған арнайы дағдылары қарастырылады. Мұғалімдердің кәсіби дамуын қолдау, оқушылардың қажеттіліктерін түсіну, педагогикалық үдерісті бейімдеу және инклюзивті білім беруді жетілдірудің тиімді жолдары да зерттеудің негізгі нысанына айналады.

1. Инклюзивті білім беру жүйесінде бастауыш сынып мұғалімдерінің рөлі;

Инклюзивті білім беру жүйесінде бастауыш сынып мұғалімдері ерекше қажеттіліктері бар балалардың оқу және әлеуметтік процестерге толыққанды қатысуын қамтамасыз ететін негізгі тұлғалар болып табылатынын айттық. Бастауыш мектеп баланың дамуындағы алғашқы кезеңдердің бірі. Осы кезеңдегі оқыту тиімділігі оқушылардың алдағы жетістіктеріне ықпал ететін негізгі күш. Мұғалім ерекше білім алу қажеттіліктері бар оқушыларға оқу материалын түсіндіруде икемділік танытып, әр оқушының қарқыны мен жеке ерекшеліктерін ескеруі тиіс. Бұл үшін мұғалім балалардың білім алуға деген мотивациясын арттыратын және оқыту үдерісін қызықты әрі қолжетімді ететін оқыту стратегияларын пайдаланғаны жөн.

Мұғалімдердің инклюзивті білім беру жүйесіндегі рөлі тек пәндік білім берумен шектелмейді. Сонымен қатар, балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуін қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзивті сыныптарда ерекше қажеттіліктері бар балалардың өздерін еркін сезінуі және құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтарды еңсеруі маңызды. Осы мақсатта мұғалімдер оқушылар арасында ынтымақтастық пен өзара қолдау атмосферасын құрып, әр балаға достық қарым-қатынас орнату дағдыларын үйретеді. Бұл ретте мұғалімнің басты міндеті – әр оқушыға құрметпен қарап, оның жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу ортасын барлық балалар үшін қолайлы ету.

2. Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі;

Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі оқыту үдерісінің табысты болуына тікелей әсер етеді. Мұғалімдер инклюзивті сыныпта жұмыс істеу үшін арнайы педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік дағдыларды меңгеруі керек. Мұндай құзыреттілікті бірнеше негізгі компоненттер бойынша қарастыруға болады:

Педагогикалық құзыреттілік: Ерекше қажеттіліктері бар балалардың даму ерекшеліктеріне сәйкес келетін оқыту әдістерін меңгеру мұғалімнің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл құзыреттілік мұғалімге оқушылардың оқу деңгейіне сай бейімделген оқу материалдарын әзірлеуге, дифференциалды оқыту әдістерін қолдануға, сондай-ақ оқушыларға түсінікті әрі қолжетімді формада ақпарат жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұғалімдер балалардың оқу жетістіктерін бағалаудың икемді тәсілдерін қолдануға, олардың әрқайсысының даму деңгейін ескеруге дайын болуы қажет.

Психологиялық құзыреттілік: Инклюзивті сыныптарда оқушылардың эмоционалды жағдайын түсіну және оларды қолдау маңызды. Мұғалім ерекше қажеттіліктері бар балалардың өзіне деген сенімділігін нығайтуға, олардың оқу процесіне оң көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Сонымен бірге, мұғалімдер балалардың эмоционалдық тепе-теңдігін сақтау үшін қолайлы орта қалыптастыруы тиіс. Бұл әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін маңызды, себебі осы кезеңде олардың психологиялық дамуы қалыптасып, өзіне деген сенім мен әлеуметтік дағдыларын дамытуға күш салынады.

Әлеуметтік құзыреттілік: Мұғалімдер оқушылардың ұжымда жұмыс істеу және өзара түсіністік орнату дағдыларын дамытуға назар аударады. Олар балаларды құрдастарымен қарым-қатынас жасауда әлеуметтік және коммуникативтік қабілеттерін нығайтуға бағытталған шараларды қолданады. Сонымен қатар мұғалімдер әр оқушының ерекшеліктерін ескере отырып, олардың қоғамға бейімделуіне қолдау көрсетеді. Мысалы, сыныпта топтық жұмыстар ұйымдастыру арқылы балалардың бір-бірімен араласу мүмкіндігін арттырады.

Кәсіби өзін-өзі дамыту: Инклюзивті білім берудің сапасын қамтамасыз ету үшін мұғалімдер кәсіби дағдыларын үздіксіз жетілдіріп отыруы қажет. Бұл оларға жаңа әдістер мен технологияларды меңгеруге, әр баланың ерекшеліктеріне сәйкес оқыту құралдарын қолдануға мүмкіндік береді. Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесінің дамуына қарай, мұғалімдерге ерекше қажеттіліктері бар

балалармен жұмыс істеуге қажетті дайындық курстары, семинарлар мен тренингтер ұсынылуда. Мұғалімдер кәсіби даму арқылы инклюзивті білім беру үдерісіне жаңа көзқарастар енгізіп, оқу сапасын арттырады.

3. Инклюзивті білім беруді жүзеге асырудағы қиындықтар және оларды еңсеру жолдары;

Инклюзивті білім беру жүйесін енгізу барысында бастауыш сынып мұғалімдері көптеген қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтардың бірі – ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін қажетті ресурстар мен материалдардың жеткіліксіздігі. Мұндай ресурстар оқыту үдерісін тиімді етіп ұйымдастыруға, балаларға оқу материалдарын қолжетімді етуге және мұғалімдерге оқу процесін басқаруға көмектеседі. Әсіресе, ауылдық жерлерде инклюзивті білім беру құралдары мен арнайы әдістемелердің жетіспеушілігі байқалады.

Келесі бір күрделі мәселе – мұғалімдердің арнайы дайындықтың жетіспеуі. Көптеген мұғалімдер инклюзивті сыныптарда жұмыс істеуге қажетті арнайы білім алмаған, сондықтан ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуде қиындықтарға тап болады. Бұл мәселені шешу үшін мұғалімдерге арнап арнайы курстар ұйымдастыру, семинарлар мен практикалық тренингтер өткізу маңызды.

Сонымен қатар, инклюзивті білім беруде мұғалімдер мен ата-аналардың арасындағы өзара әрекеттестіктің тиімділігі маңызды рөл атқарады. Ата-аналардың инклюзивті білім беру процесіне белсенді қатысуы, олардың қолдауы мен түсінігі балалардың оқу процесіндегі жетістіктеріне оң әсерін тигізеді. Алайда, кейде ата-аналар инклюзивті білім беруге байланысты түрлі түсініспеушіліктерге немесе күмәндерге ие болуы мүмкін. Бұл өз кезегінде баланың оқу процесіне кедергі келтіреді. Сондықтан мұғалімдер мен ата-аналар арасында тығыз байланыс орнату, ата-аналарды инклюзивті білім беру процесіне тарту маңызды.

4. Инклюзивті білім беру жүйесінде мұғалімдердің кәсіби дамуын қолдау шаралары;

Бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру саласындағы кәсіби дамуы педагогикалық үдерістің тиімділігін арттырады. Мұғалімдердің кәсіби дамуы олардың ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытуға деген ынтасын және білім беру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Қазақстанда мұғалімдердің инклюзивті білім беру саласындағы біліктілігін арттыруға арналған түрлі бағдарламалар ұсынылып жатыр. Бұл бағдарламалар мұғалімдерге инклюзивті

оқыту әдістерін меңгеруге, ерекше қажеттіліктері бар балалардың оқу процесін бейімдеуге қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, мұғалімдердің кәсіби дамуы барысында тәжірибе алмасу, шетелдік тәжірибелерді зерттеу және жаңашыл әдістерді қолдану да маңызды. Инклюзивті білім беруді тиімді жүзеге асыру үшін шетелдік педагогикалық тәжірибелерді зерделеу және оларды өз елінің жағдайына бейімдеу – мұғалімдердің кәсіби өсуіне оң ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, инклюзивті білім беру жүйесінде бастауыш сынып мұғалімдерінің рөлі ерекше маңызды, өйткені олар ерекше қажеттіліктері бар балалардың оқу процесіне толыққанды қатысуын және әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз етеді. Бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік құзыреттіліктері балалардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, олардың оқу жетістіктерін арттыруға және өздеріне деген сенімділігін нығайтуға мүмкіндік береді. Мұғалімдер балаларды әлеуметтік ортада еркін сезінуге, ұжыммен және құрдастарымен қарым-қатынас жасауға үйретіп, әр баланың тұлғалық дамуына қолдау көрсетеді.

Инклюзивті білім беруді табысты жүзеге асыру үшін мұғалімдердің кәсіби дайындығын арттыру маңызды. Оларға арнайы курстар, тренингтер және тәжірибе алмасу мүмкіндіктері арқылы инклюзивті оқыту әдістемелерін меңгеруге жағдай жасау қажет. Сонымен қатар, инклюзивті сыныптарда оқытуға қажетті материалдар мен құралдарды жеткізу, мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы тиімді өзара әрекеттестік орнату да инклюзивті білім беруді жетілдірудің маңызды аспектілерінің бірі болып табылады.

Бұл зерттеу бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жүйесіндегі кәсіби құзыреттіліктерін дамыту қажеттілігін көрсетті. Мұғалімдерге қолдау көрсету, олардың білім беру тәжірибесін үздіксіз жетілдіру – инклюзивті білім беру сапасын жақсартудың және балалардың толыққанды дамуын қамтамасыз етудің негізі болып табылады. Осылайша, инклюзивті білім берудің дамуы әр балаға өзінің әлеуетін ашуға және қоғамда тең мүмкіндіктерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. (2015). Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық негіздері. Нұр-Сұлтан.
2. Айтжанова, М. (2019). Инклюзивті білім берудегі мұғалімнің рөлі: теориялық және практикалық аспектілер. Қазақ білім беру академиясының хабаршысы, 4(3), 45-52.
3. Жұмабаева, С. Б. (2020). Инклюзивті білім берудің құқықтық негіздері мен педагогикалық мәселелері. Қазақстанның білім беру жүйесі журналы, 2(5), 13-20.
4. UNESCO. (2017). A guide for ensuring inclusion and equity in education. UNESCO Publishing.
5. Slee, R. (2018). Inclusive education: From policy to school implementation. New York: Routledge.
6. Гусева, Е. Н., & Назарова, Н. М. (2021). Бастауыш мектептегі инклюзивті білім беру: теория және тәжірибе. Инклюзивті білім беру журналы, 10(1), 29-36.
7. Назарбаев, Н. Ә. (2018). "Рухани жаңғыру" бағдарламасы аясындағы инклюзивті білім беру саясаты. Қазақстанның әлеуметтік ғылымдар журналы, 5(2), 14-19.
8. Асыллова, Ж. А., & Жексенбаева, М. С. (2017). Инклюзивті білім беруде мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктерін дамыту жолдары. Педагогика және психология журналы, 3(8), 57-63.
9. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2015). Exploring inclusive pedagogy. Cambridge Journal of Education, 45(3), 333-344.
10. Қазақстан Республикасының инклюзивті білім беруді дамыту туралы мемлекеттік бағдарламасы. (2016). Нұр-Сұлтан: Білім және ғылым министрлігі.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАОК ПЛАТФОРМАЛАРЫ

Шрымбай Д.А

Аға оқытушы, магистр
М.Х.Дуллати атындағы Тараз университеті
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.,
Email:dana_26_06@mail.ru

Андатпа

Жаппай ашық онлайн курс (МООС) – МООС (Massive Open online course) – жаппай интерактивті қатысуы бар ашық интернет-ресурс болып табылатын қашықтықтан оқытудың бір түрі.

ЖАОК-тың тән белгілері:

* Жаппай-курсқа қатысушылардың көп саны (100000 қатысушыға дейін немесе одан да көп).

* Ашықтық-оқу ақысын төлемей курстың қолжетімділігі (Freemium бизнес – моделі қолданылуы мүмкін – оқыту қызметін тегін пайдалану, бірақ қосымша қызметтер үшін, мысалы, курстық немесе қорытынды жұмыс туралы сараптама-лық қорытынды, қателерді талдау – ақы алынады; курсты аяқтау, түлектерді жұмысқа орналастыру туралы ақылы сертификаттар ұсынылуы мүмкін).

* Онлайн – курс асинхронды және синхронды (вебинарлар, hangout) оқыту әдістерін қолдана отырып, онлайн түрде жүзеге асырылады.

Кілт сөздер: онлайн курстар, платформа, мұғалім, технология, интернет.

Кіріспе.

ЖАОК туралы алғашқы ескертулер 2008 жылы пайда болды және бірнеше жылдың ішінде олардың университеттік ортада танымалдығы бірнеше есе өсті.

Виртуалды технологиялар әр студенттің оқу қарқынына бейімделген икемді, жеке сабақ сценарийлерін жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, веб-камералардың көмегімен сіз вербалды емес қарым-қатынасты бақылай аласыз.

Алайда, сарапшылар білім беруді бақылаудың әлемнің бірнеше жетекші университеттеріне, ең алдымен англо-саксондықтарға ауысуы мүмкін екендігі туралы ескертеді, олар әлемнің түкпір-түкпірінен үздік мамандарды таңдау мүмкіндігіне ие болады.

Зерттеу әдістері. ЖАОК ауқымы мен ашық табиғаты жоғары білімге қол жетімділікті кеңейтуге ғана емес, сонымен қатар онлайн оқыту мен оқытумен тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Жоғары білім берудің жаңа тәсілдерін осылай түсіндіру Үкіметтің, университеттердің және коммерциялық ұйымдардың үлкен қызығушылығын тудырды. ЖАОК бұған қызығушылық танытқандар үшін білімге қол жетімділікті кеңейте алады, ал университеттер бүкіл әлемге танымал бола алады. Барлық білім алушылар қалдырған ақпараттық кеңістіктегі " іздер " онлайн оқыту мен оқытуды тереңірек түсінуді қамтамасыз ете алатын деректер базасында көрсетіледі. Мысалы, Гарвард және Массачусетс технологиялық институты сияқты edX мекемелері студенттердің қалай оқитынын түсіну және университет қабырғасында оқу мен оқыту процесін жетілдіру үшін ЖАОК пайдаланады.

ЖАОК жақтаушылары оларды жоғары білімді түбегейлі өзгертетін диверсиялық инновация ретінде көреді (Ширки, 2012). Оларға ЖАОК алдағы онжылдықта білім беру саласында іргелі реформалар жүргізудің қуатты құралы болып көрінеді. Саясаткерлердің көзқарасы бойынша, ЖАОК білім берудегі қаржылық шектеулер мәселесін шешуге, жоғары білімнің әртүрлі нысандарын ұсыну арқылы білім бағасын төмендетуге көмектесе алады (Carey, 2013). Коммерциялық ұйымдар ЖАОК-ты ЖАОК платформасын құру, бұрыннан бар мекемелермен серіктес болу және жоғары білім берудің жаңа тәсілдерін үйрену арқылы жоғары білім нарығына шығу тәсілі ретінде қарастырады. Мысалы, Udacity жаңа курстарды, HTML5 ойынын және жаңа мобильді қосымшаларды әзірлеу үшін Google, NVIDIA, Microsoft, Autodesk, Cadence, Wolfram-мен

біріктірілді. Мұндай ұйымдар үшін ЖАОК талантты қызметкерлерді іздейді және жалдайды.

Бүгінгі таңда ЖАОК объективті шындық, білім беру қызметтері саласындағы тренд болып табылады, қоғамның ақпараттық мәдениетінің жаңа саласын қалыптастыра отырып, оқытудың жаңа нысандары мен әдістерін дамыту үшін ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалануды кеңейтуге ықпал етеді.

Нәтижелер мен талқылаулар. ЖАОК педагог кадрларды оқытуды арттырудың негізгі алаңына айналуға қабілетті. Желілік қауымдастықтардағы оқыту моделі e-Learning бағдарламасының ең перспективалы үлгілерінің бірі болып табылады. Бейресми оқытудың және көптеген аспектілер бойынша жаппай ашық онлайн курстардың сипаттамалық ерекшеліктерінің ұқсастығын атап өткен жөн: оқушылардың ішкі мотивациясына толық еріктілік және сүйену; педагогикалық дизайн принциптерін пайдалану; барлығынан бәрін үйрену мүмкіндігі; жеке кеңес беру және желілік коучинг; желілік оқыту.

Сондай-ақ, артықшылықтардың бірі ретінде ЖАОК - бұл білім беру ұлтаралық қарым-қатынас үшін тамаша платформа екенін атап өтуге болады. Бұл тақырыптық форумдарда пікірлес адамдармен сөйлесу мүмкіндігі ғана емес (бұл бұрын болған) және кейбір курстарда рецензент ретінде әрекет ету. Ең бастысы, элиталық университеттердің студенттері ғана қол жеткізе алатын материалдардың аз болса да, бәрі де бүгінде кез – келген адамға қол жетімді. Білім еркіндігі принципі ұзақ уақыт бойы жарияланды, бірақ қазіргі уақытта ол нақты ерекшеліктерге ие бола бастады.

Көптеген курстар геймификацияны қолданады, бұл оларды студенттерге тартымды етеді және дәстүрлі педагогикалық құралдар туралы түсініктерін кеңейтеді.

ЖАОК-тың сөзсіз артықшылығы - курстар тақырыбының әртүрлілігі. Олар үшін пайдалы және қызықты материалдарды дизайнер, сәулетші, биолог және физик таба алады.

ЖАОК дәстүрлі білім беру конвенцияларымен де шектелмейді. Сіз ыңғайлы жерде оқи аласыз – оқытуды мөлшерлеу немесе бір уақытта бір апталық материалдан өте аласыз.

ЖАОК-тың тағы бір кемшілігі - тілдік кедергі. Ағылшын тілі халықаралық ғылым мен білім беру тілі ретінде бұрыннан танылғанына қарамастан, ұғым

"жашпай" курстарға қатысты шектеулі болады, олардың көпшілігі, ең болмағанда, ең көп таралған тілдерде субтитрлермен бірге жүреді.

Сондай-ақ, барлық курстар тегін емес. Осылайша, қазіргі білім беру жүйесінде университеттердің де, оқытушылар құрамының да бәсекеге қабілеттілігін сақтау үшін оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістерін қажет ететін жаңа тенденциялар айқын көрінеді. Бәсекеге қабілетті оқыту бағдарламаларын құру, оларды халықаралық аккредиттеу жүйесінде, мысалы, EPAS-та растау қажет. Ерас аккредиттеу жүйесінің мақсаты халықаралық перспективаға бағытталған және аккредиттеу үшін қажетті жоғары сапа деңгейіне ие. Сонымен бірге білім беру қызметтерінің ішкі нарығында бәсекелестіктің күшеюі мүмкін. Бұл білім беру мекемелерін оның сапасын жақсарту мақсатында Инновациялық қызметті жүзеге асыруға мәжбүр етуі керек, әлемдік деңгейдегі университеттердің жетістіктеріне назар аударуы керек, олар өзіндік эталон бола алады. Демек, бұл жағдай білім беру мекемелерін Білім беру (педагогикалық) инновацияларды дамытуға және игеруге мәжбүр етеді, осылайша олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

ЖАОК - платформаларда курстарға қатысушылардың өзара ынтымақтастығына көп көңіл бөлінеді: форумдар, виртуалды және нақты қарым – қатынас үшін қауымдастықтар арқылы, дәрістерді бірлесіп қарау кезінде және т.б. ашық онлайн курстар бойынша оқу процесінде оқу курсының тапсырмаларын орындау мерзімі міндетті болып табылады.

Маңызды ерекшелігі – ЖАОК-курстарда оқу процесінде барлық жобаларда оқу процесін талдау бойынша зерттеу жұмыстары жүргізіледі, нәтижесінде оқытудың сапасы мен қолданылатын технологиялардың тиімділігін білуге, ЖАОК – курстардың негізгі мақсаттарында жоғары нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл жаһандық білім беру жүйесіне енгізуге және әлемнің түкпір-түкпірінен студенттерді оқытуға бағытталған.

ЖАОК педагогикасына қатысты екі маңызды мәселе бар:

1. ЖАОК шынымен студенттер үшін жақсы нәтижелерге әкелетін онлайн оқытудың ойластырылған ұйымдастырушылық тәсіліне сәйкес келе ме?

2. ЖАОК сапалы оқытуды қамтамасыз ету үшін қандай жаңа педагогикалық және ұйымдастырушылық механизмдер қажет?

xMOOK білім беру моделін қолданғаны үшін сынға алынды; шын мәнінде,

бұл қарапайым оқытушының оқытуына негізделген техникалық жетілдірілген дәстүрлі оқыту. Мұндай жүйелер білім алушыларға оқытуда балама "маршруттарды" табуға мүмкіндік беретін жекелендірілген тәсілді қамтиды. Алайда, олар ешқандай әлеуметтік тәжірибе бермейді және ешкіммен жеке айналыспайды. Coursera белгілі бір нормалар мен нұсқаулар шеңберінде болса да, курстар ұйымын белгілі бір мекемелерге қалдырады. Сірә, барлық мекемелерде онлайн оқыту бөлігінде жеткілікті білімі мен тәжірибесі бар қызметкерлер жоқ.

Салыстыру үшін дәстүрлі емес оқыту формалары мен студенттер бір-бірінен үйренетін студенттердің қажеттіліктеріне негізделген тәсілге жол ашады. Интернеттегі краудсорсингтік қауымдастықтар білімді университет аудиторияларында сирек қолданылатын жолдармен тарататын желілерді құру арқылы барлық мәселелерді шешеді.

Сондай-ақ, жоғары оқу орындары ЖАОК - курстар ұсынатын білім сапасы мәселесіне қатты алаңдайды. Көп жағдайда, басқа онлайн курстармен салыстырғанда, ЖАОК құрылымдылыққа ие болмайды. ЖАОК оқыту процесінде оқытушының немесе нұсқаушының рөлін сирек ескереді.

ЖАОК оқудан шыққан студенттердің пайызы туралы алаңдау керек пе деген пікірталас әлі де жалғасуда. Статистика көрсеткендей, қатысушылардың тек 2% - ы бүкіл курсты соңына дейін аяқтайды. Бірақ бұл сандар бір нәрсені білдірме, жоқ па, бәрінен бұрын ЖАОК-тің мақсатына байланысты. Егер мақсат элиталық университеттер мен профессорлардың ақысыз және жоғары ақы төлетін курстарына қол жетімділікті ашу болса, онда жұмыстан шығу пайызы онша маңызды емес шығар. Алайда, оқушылардың неліктен және қандай кезендерде курстан шығып жатқанын түсіну үшін осы көрсеткіштерді жақсарту пайдалы болатынын бәрі жақсы түсінеді.

ЖАОК платформаларының көпшілігі тестілерді студенттерді бағалаудың негізгі құралы ретінде пайдаланады (көп нұсқалы таңдауы бар қысқа сұрақтар). Кейбір ЖАОК ашық жауаптарды ұсынатын бағалаудың басқа түрлерін ұсынады, бірақ мәселе бір мұғалім мыңдаған эсселерді бағалай алмайды. Кейбір ЖАОК студенттердің бір-бірінің бағасына сүйенеді. Мысалы, Олар Coursera-да жасайды. Көптеген адамдар онлайн оқытудағы есептен шығару және плагиат мәселелерімен айналысады, әсіресе несие ретінде есептелуі мүмкін курстарға қатысты. Бір жағынан, бұл мәселенің ауқымы соншалықты үлкен емес; екінші жағынан, ЖАОК платформаларының көпшілігі несие берілуі мүмкін курстарды ұсынбайды, сондықтан бұл туралы алаңдамауға болады. Онлайн оқытуда

есептен шығаруды және плагиатты болдырмау үшін Coursera тесттер мен емтихандар офлайн режимінде өткізілетін Pearson тестілеу орталықтарымен біріктірілді.

Сондай-ақ, кейбір ЖАОК платформалары студенттерге курсты аяқтағанын растайтын белгілі бір айырым белгілері мен куәліктерді алуға мүмкіндік береді. Кейбір жағдайларда курстар университетте дәреже алу процесінде есептелуі мүмкін. Алайда ЖАОК платформаларында оқитын студенттердің көпшілігі жоғары білім туралы дипломы бар адамдар екендігі байқалды. Демек, курсқа несие беріле ме, жоқ па деген мәселе өте маңызды емес. Білім алушы осы курстан өткенін растайтын сертификат ала ма, жоқ па және ол осы құжатты жұмыс берушіге өзінің кәсіби өсуінің дәлелі ретінде ұсына ала ма, жоқ па, маңызды.

E-learning үшін бағдарламалық жасақтаманы таңдаудың негізгі критерийлері:

- * Функционалдылық. Бұл платформада қажетті опциялардың болуын білдіреді, соның ішінде чаттар, форумдар, курстарды басқару, студенттерді талдау және т. б.

- * Тұрақтылық, яғни пайдаланушылардың белсенділік дәрежесіне қарамастан әртүрлі жұмыс режимдері мен жүктемелердегі жұмыстың тұрақтылық дәрежесі.

- * Пайдалану ыңғайлылығы. Оқу процесінің сапасына әсер ететін маңызды параметрлердің бірі.

- * Мазмұнды басқару мен жаңартудың ыңғайлылығы мен қарапайымдылығы.

- * Құны. Платформаны сатып алу және одан әрі сүйемелдеу құнынан тұрады.

- * Модульдік. Оқу курсы қажет болған жағдайда басқа курстардың құрамына кіретін оқу материалының бірнеше микромодульдерінен (блоктарынан) тұруы мүмкін.

- * Масштабтау. Жүйе икемді және білім алушылар санының өсуіне байланысты да, жаңа бағдарламалар мен курстарды қосу арқылы да кеңейі керек.

- * 100% мультимедиялық. Жүйенің техникалық мүмкіндіктері тек мәтіндік және графикалық файлдарды ғана емес, сонымен қатар бейне, аудио, flash анимацияларын, 3D графикасын және т. б. Оқу құралдары ретінде пайдалануға мүмкіндік беруі керек.

* Техникалық қолдау сапасы.

Интернеттің басқару сегментінде оқу процесін ұйымдастыру үшін жиі қолданылатын қашықтықтан оқыту платформаларының қысқаша сипаттамалары.

Moodle

Бұл платформа – Австралиялық бағдарламашылардың дамуы бүкіл әлемде, соның ішінде Ресейде, LMS үшін дайын платформа ретінде ең танымал және кеңінен қолданыла бастады. Жүйенің пайдаланушылары 18 миллионнан астам адам, ал не емес курстардың көмегімен құрылған 2 миллионнан астам адам дайын қорап қызметі болып табылады, ол толығымен тегін және оны Интернеттен еркін жүктеуге болады.

Платформаның мүмкіндіктері:

* Оқушыларды есепке алу, оларды жекелендіру және оқу материалдарына қол жеткізу құқықтарын ажырату мүмкіндігі.

* Онлайн курстар құру және өткізу.

* Оқыту бойынша есептілік және статистика жүргізу.

* Білім деңгейін бақылау және бағалау.

• Сауалнама жүргізу және сауалнама құру.

* Басқа ақпараттық жүйелермен интеграциялау мүмкіндігі.

Moodle платформасының негізгі артықшылықтары:

* Қол жетімділік.

* Пайдаланудың қарапайымдылығы.

* Жоғары өнімділік.

* Платформа ашық көзде таратылғандықтан, нақты қажеттіліктерге бейімделу мүмкіндігі бар.

* Орнату және жаңарту оңай.

Кейбір кемшіліктер:

* Жүйенің базалық нұсқасында семестр ұғымының болмауы және соның салдарынан семестрдің барлық пәндері бойынша қорытынды ведомость құрудың мүмкін .стігі.

* Деңгейлер бойынша оқу топтарын құрудың мүмкін .стігі, студенттердің топтарын құру тек курс ішінде мүмкін болады.

Сонымен қатар, қашықтықтан білім беруге арналған тегін платформалардың ішінде Moodle ақылы платформалардан кем түспейтін ең сәтті бағдарламалық жасақтама болып табылады.

Coursera

Coursera – ны ЖАОК қозғалысының "бет-бейнесі" деп санауға болады. Бұл курстар саны мен тіркелген студенттер саны бойынша ең үлкен платформа. Тек АҚШ пен әлемнің жоғары оқу орындарымен ынтымақтасады. Курстастардың өзара бағалау технологиясын белсенді қолданады. Технологияның мәні мынада: Қорытынды жұмысты түпкілікті жібергеннен кейін, айталық, эссе, студентке белгілі бір алгоритм бойынша жолдастардың бірнеше жұмысын, сондай-ақ өз жұмысын жасырын бағалауға шақырылады.

Соңғы балл барлық ұпайлардың орташа мәні ретінде анықталады. Coursera-ға ақпараттың өзін беру 8-15 минуттық дәрістерден, күнделікті сынақтардан, практикалық тапсырмалардан және қорытынды емтиханнан тұратын кешенді жүйе ретінде жүзеге асырылады. Форум студенттердің өзара қарым-қатынас жасауы үшін қолданылады. Сабақтың ұзақтығы оқытылатын курсқа байланысты өзгеруі мүмкін. Coursera-ның үлкен кемшілігі-Edx пен Udacity-тен айырмашылығы, ақылы курстарды ұсынады. Ал Udacity және Edx тек тегін. Алайда, Coursera әр түрлі тілдерде курстардың ең көп санын ұсынады.

edX

Жылдам өсіп келе жатқан Coursera доппелгангері. Өткен курстарды Мұрағат түрінде сақтайды және сыныптастардың өзара бағалау жүйесіне баса назар аударады. EdX бағдарламалық жасақтаманы еркін қол жетімді ету арқылы жергілікті білім беру платформаларын дамытуға шақырады. Онлайн курстар беделді университеттерде (Гарвард, Гонконг, Киото, Пекин) оқылатын дәрістерді қайталайды. Барлық курстар модульдерге бөлінеді. Оқушылар тапсырмаларды орындайды, емтихан тапсырады, білімдерін тексеру үшін және соңында жалпы балл алады. Оқушыларға ыңғайлы болу үшін онлайн оқулықтар ұсынылады. Форумда материалдар мен тапсырмаларды талқылау мүмкіндігі де бар. Edx артықшылықтары платформада беделді университеттердің көптеген курстары бар, ал кемшіліктер кейде курстың басталуын ұзақ күтуге тура келеді.

Қорытынды. Бүгінгі таңда ЖАОК объективті шындық, білім беру қызметтері саласындағы тренд болып табылады, қоғамның ақпараттық мәдениетінің жаңа саласын қалыптастыра отырып, оқытудың жаңа нысандары мен әдістерін дамыту үшін ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалануды кеңейтуге ықпал етеді. Күндізгі курстар негізінде біліктілікті арттырудың стандартты нысаны енді барлық тілек білдірушілердің білім беру талаптарын қанағаттандыра алмайды. Бейресми оқыту қазіргі білім беруді дамытудың негізгі тенденцияларының біріне айналады және мұғалімдерді үздіксіз оқыту

мен олардың өзін-өзі тәрбиелеуінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

ЖАОК-ты қашықтықтан оқытудың белгілі, бірақ ескірген және сонымен бірге танылмаған түрлерінен, атап айтқанда Интернетке оқулықтарды, дәрістердің бейнежазбаларын орналастыру және тіпті тестілеуді ұйымдастыру арқылы оқытудан ажырату керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдуллаев, М. (2022). *Цифрлық білім беру платформалары және олардың Қазақстандағы білім беру жүйесіне әсері*. Алматы: Қазақ университеті.
2. Айтқалиева, А. С. (2023). *ЖАОК платформаларының оқыту процесіндегі рөлі*. Білім және ғылым, 15(2), 87-94.
3. Бектемір, Қ. Т., & Тасмағамбетов, Д. Ж. (2021). *Қазіргі білім беру технологиялары: ЖАОК платформаларын қолдану тәжірибесі*. Қарағанды: Қарағанды университеті.
4. Ермекбаева, Г. К. (2020). *Білім берудегі инновациялық технологиялар және олардың тиімділігі*. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
5. Жақсылық, М. (2023). *Қашықтықтан оқыту және білім берудегі ЖАОК платформалары: Жаңа тенденциялар мен мүмкіндіктер*. Халықаралық білім және ғылым журналы, 8(4), 121-128.
6. Назарбаев, Н. Ә. (2018). *Қазіргі білім беру мен ғылымды дамыту бойынша стратегиялық бағыттар*. Астана: Қазақстан Республикасы Президенті.
7. Ұзақбаева, Л. А. (2022). *Цифрлық оқу ортасы және ЖАОК платформаларының білім сапасына әсері*. Халықаралық педагогикалық ғылымдар журналы, 14(6), 73-80.
8. OECD (2020). *Digital Education: Enabling and Empowering the Next Generation*. Paris: OECD Publishing.

BASIC PRINCIPLES OF ORGANIZING RESEARCH AND RESEARCH ACTIVITIES DIRECTED TO FORMING RESEARCH SKILLS

Salybekova N.N., Tynyshtykbai B.A.

PhD, associate professor MA, teacher of the International Kazakh-Turkish University
named after Khoja Ahmet Yasawi, Turkestan.

e-mail:nurdana.salybekova@ayu.edu.kz

Master's student of International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmet
Yasawi, Turkestan city.

e-mail:balnur.tynyshtykbay@ayu.edu.kz

Abstract

The main principles of the formation of research activities in biological education and methodological features of implementation of project activities are analyzed in the research work. The use of active learning methods was systematized by using project tasks, laboratory works, interdisciplinary approaches and modern educational technologies. Ways of forming students' critical thinking, independent search for scientific information and the ability to analyze the results, as well as the ability to work with biological data and conduct independent experiments were studied. Based on the features of the factors contributing to increasing the level of learning motivation and deepening biological education, the principles of teaching were differentiated. Through the experiment of successful application of these methods in educational practice, their effectiveness in directing students to study and professional activities in the field of science has been proved.

Keywords: research activities, biological education, project learning, critical thinking, experimental analysis.

In today's conditions of rapid development of science and technology, significant changes in educational processes and teaching methods, special attention is paid to the preparation of students who can effectively adapt to the new reality and solve complex tasks. Developing research skills becomes an important component of the learning process, especially in natural sciences such as biology. This is connected not only with the need to accumulate real knowledge, but also with the need to independently search for information, develop critical thinking and active research activities.

One of the priority areas of biological education is the organization of search-research activities that contribute to deeper learning of educational material, development of scientific worldview, and formation of students' research skills. In biology classes, students learn about natural processes, laws of nature and their interrelationships, and this knowledge can be the basis of scientific research. In addition, the system of methods and approaches aimed at stimulating interest in the study of biological phenomena and developing an analytical approach plays an important role.

The relevance of the introduction of search-research methods in biological education depends on the requirements of modern society for specialists who have not only theoretical knowledge, but also practical skills of conducting research. In this regard, educational programs include more elements of research activities aimed at forming such qualities as independence, initiative, working with information, conducting experiments and drawing conclusions based on the obtained data.

One of the main tasks of biological education is to prepare students for working with scientific information, critical analysis of data and practical application of knowledge. In the conditions of oversaturation of information and rapid updating of knowledge, traditional forms of education cannot fully satisfy the needs of students in mastering educational material. Therefore, modern methods of teaching biology include the integration of research methods that help students not only acquire specific knowledge, but also develop their abilities to independently search and analyze information.

Organization of research activities allows students to participate in cognitive processes along with professional sciences, as well as creates conditions for in-depth study of individual topics, forms skills for working with scientific texts,

experiments and observations. These competences are very important in the modern educational process aimed at preparing for life in the information society, where independent acquisition of knowledge becomes an indispensable requirement.

Today's education system requires effective teaching methods that promote the development of students' research skills, especially in science subjects such as biology. Formation of such skills helps to develop critical thinking, independence, ability to conduct scientific research and analyze results. The introduction of research activities into the educational process is based on a number of principles that ensure consistent and meaningful development of students.

The main meaning of the principle of problem solving is to present students with problematic situations or questions that require them to actively search for solutions and new knowledge. This approach encourages students to independently explore and master new areas of knowledge. For example, when studying the topic "Ecology", the teacher is recommended to ask the students: "how does the change of the habitat affect the population of certain species?" [1, p. 45]. During the research, students can compare the ecological niches of different animals and study their adaptations.

Studies have shown that the problem-based approach helps to increase the cognitive activity of students and helps to form their ability to make hypotheses and test them in practice [2, 112 p.].

The principle of consistency is the step-by-step mastering of research skills, starting with simple tasks and moving to complex ones. It is important that students gradually learn to use a variety of research methods in biology, from observation to data analysis and interpretation. For example, they can study the morphological features of plants in the first stage of the learning process, and then conduct experiments on the influence of external conditions on their growth and development [3, 76 p.].

I.S. Petrov [4, p. 123] noted that this approach allows students to develop logical thinking and gain experience working with scientific data, which is very important for the formation of research skills.

The principle of activity suggests that students should be involved in the active learning process by independently completing various research tasks. Active participation in conducting experiments, writing scientific articles and

participating in scientific project competitions contributes to the development of scientific thinking. For example, students can conduct an experiment to study photosynthesis and its dependence on light intensity, make observations and analyze the results [5, 52 p.].

Active participation in research activities encourages the development of students' skills in planning experiments, data analysis and interpretation, which is especially important in biological education [6, 71 p.].

The visualization principle involves the use of visual materials, models, layouts, tables and graphs so that students can better understand and remember biological processes and phenomena. T.V. As Smirnova noted, working with visual aids and microscopes, interactive models of cells and organs helps students to gain a deeper understanding of the meaning of the studied material and encourages independent research.

Within the framework of this principle, students can be offered to observe plant and animal cells under a microscope and then compare their structures, which allows developing the skills of scientific analysis and working with visual tools [7, 82 p.].

The principle of integration means that research activities should be interconnected with other disciplines such as chemistry, physics and mathematics. This allows students to see the connections between different scientific fields and to use the methods of one science to solve problems in another. For example, when studying the topic "biochemical processes in the cell", students can use the knowledge they have acquired in chemistry in the process of studying biology to analyze enzymatic reactions.

The integration of knowledge in different fields contributes to a deeper understanding of biological processes and the formation of an interdisciplinary approach to solving scientific problems [8, pp. 87-88].

As an example, let's consider the diagram of the learning process based on general principles for developing students' research skills (Figure 1).

Figure 1. Outline of the lesson on the topic "Investigation of the influence of external factors on the growth and development of plants".

During the study of this topic, students integrate STEAM technology into the learning process based on the above-mentioned principles.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) is known as a visionary educational system that combines various disciplines to develop a holistic, creative and problem-solving approach to learning [9, 1083 p.]. The goal of STEAM is to provide students with a comprehensive education that combines theoretical knowledge with practical application and prepares them for complex, real challenges [10, 76 p.].

An example of a lesson plan on the topic "Investigation of the influence of external factors on the growth and development of plants" organized with the help of integration and STEAM can be explained step by step as follows (Table 1):

Table 1. An example of lesson periods on the topic "Investigation of the influence of external factors on the growth and development of plants".

Study periods	Description	The principle of integration	STEAM technology
1 2	3	4	
	Organization and introduction to the topic	During this stage, students discuss what external factors can affect plant growth, such as light, temperature and humidity. Discussion questions will help you improve your knowledge of biology, physics and chemistry. Questions and tasks are related to different subjects: biology (plant physiology), physics (light, temperature) and chemistry (nutrients, chemical processes in cells). Use of scientific concepts (Science) and technologies to study natural phenomena.	
	Course of the lesson	Using knowledge from several disciplines, students create hypotheses about how changing conditions (for example, intense lighting or lack of water) affect plant growth.	
		Students apply physical knowledge about heat and light radiation, chemical knowledge about photosynthesis, biological knowledge about plant growth. Teamwork allows us to share this knowledge to solve problems. They make experimental plans using mathematical calculations (Math), scientific research (Science), experimental design (Engineering).	
		Students examine experimental design in detail: select independent variables (eg, lighting, temperature), dependent variables (plant growth), and control parameters. Here, engineering thinking is actively used to create experiments, as well as mathematical skills to measure results.	

Students conduct experiments using equipment (thermometers, lights, magnifiers, etc.), measure plant growth, and record data. This stage includes actual work with technologies for observations and data collection (Technology), as well as the application of scientific knowledge to analyze observations (Science).

Conclusion In the last stage, students compare the obtained results with hypotheses, analyze the data, and discuss the conclusions in groups.

Analysis of the results of the experiment requires students to synthesize knowledge from all participating subjects. Students use numerical data to make inferences (Math), use technology to analyze, discuss scientific results and conclusions (Science), and suggest improvements to experiments.

Reflection At this stage, students summarize the knowledge they have learned from the lesson. He evaluates the course of the lesson according to the "Traffic light" method.

This lesson plan uses STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Math) technology and integration technology, as each stage of the lesson requires students to apply knowledge from different areas. In this way, students work as a unit with natural sciences, engineering approaches and mathematical calculations, developing critical thinking, self-research and interdisciplinary approach skills.

Organization of research activities in biological education based on the principles of integration and the STEAM approach allows students not only to deepen their knowledge in the field of biology, but also to develop research skills by applying knowledge from various disciplines. Students actively participate in the study of the influence of external factors on the growth and development of plants, formulate hypotheses, plan and conduct experiments, which contributes to the formation of a comprehensive approach to the studied subject.

Each stage of the lesson not only shows the connection between biological, physical and chemical aspects, but also shows the importance of an interdisciplinary approach in education. Working in groups and applying engineering and mathematical thinking to experiment design promotes critical thinking and self-research skills.

Conclusion.In conclusion, the basic principles of organization of search-research activities in biological education play a decisive role in the formation of students' research skills. Creating conditions for active participation of students in

the research process contributes to the development of their critical thinking, independence and ability to solve complex problems. Combining knowledge from different disciplines and using an interdisciplinary approach allows students to see the connection between the theories and practical aspects of biology.

In addition, the use of modern technologies and methods such as STEAM increases interest in science and helps develop skills in data, experimentation and analysis of results. Thus, the systematic use of research activities in education not only deepens the understanding of biological processes, but also forms valuable competencies necessary for successful professional activity in the students in the future

References:

1. Sidorova L. N. Problem methods of teaching in biology // New pedagogical technologies. - 2021. - No. 3. - S. 42-45.
2. Ivanov V. I. Research activity of schoolchildren: theory and practice // Pedagogical research. - 2020. - No. 5. - S. 110-112.
3. Kuznetsova E. P. System approach in biological education: theory and practice // Biological education today. - 2019. - No. 6. - S. 75-79.
4. Borisova N. V. Problematic approach in teaching biology: principles and methods // Journal of biological education. - 2020. - No. 4. - S. 120-127.
5. Zaitsev D. V. Formation of research skills in schoolchildren in biology lessons // Biology in school. - 2017. - No. 2. - S. 50-54.
6. Smirnova T. V. The use of visual methods in biological education // Biology: innovative methods of training. - 2020. - No. 5. - S. 65-72.
7. Grigoriev A. A. Integration of knowledge in natural science education // Contemporary problems of education. - 2021. - No. 3. - S. 81-83.
8. Petrov I. S. Development of research skills in school biology education // Educational process: challenges and prospects. - 2018. - No. 2. - S. 88-92.
9. Yakman G., Lee H. Exploring the Exemplary STEAM Education in the US as a Practical Educational Framework for Korea // Journal of the Korean Association of Science Education, 2012. - No. 32(6). - P. 1072-1086.
10. Kim D., Bolger M. (2017). An Interdisciplinary Approach to Implementing STEAM in the Classroom // Science Education International, 2017. – №28(4). - P. 74-79.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ӘЛЕУЕТІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ: AI КЕҢІСТІГІ»ТАҚЫРЫБЫНДА ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖОБА

Макашева К. С.

«Ғали Орманов атындағы №7 мектеп-гимназиясының» директорының бейіндік ісі
жөніндегі орынбасары, педагогика ғылымдарының магистрі

Ағылшын тілі пән мұғалімі,

Астана қаласы, Қазақстан республикасы.

e- mail: makashevakarakoz87@gmail.com

Андатпа

Бұл мақалада жасанды интеллекттің (AI) заманауи білім беру саласындағы орны мен оны оқу үдерісінде қолданудың мүмкіндіктері қарастырылады. Жобаның мақсаты — оқушыларға жасанды интеллект негіздерін түсіндіріп, оның әртүрлі қолдану аясын ашу. Осы арқылы оқушылардың болашақ технологияларға деген қызығушылығын арттыру және сыни ойлау дағдыларын дамыту көзделген. Мақалада жасанды интеллекттің қоғамға тигізетін ықпалы, технологиялық дамудың білім беру мен кәсіпкерлік саласына әсері талқыланып, жоба нәтижелерінің оқушылардың ғылыми және шығармашылық қабілеттерін дамытудағы маңызы атап өтіледі.

Түйін сөздер: жасанды интеллект (AI), цифрлық технологиялар, креативтілік, зерттеушілік дағдылар, инновация, технологияны қолдану, Magicschool, Chat Gpt, virbo, виртуалды әлем, болашақ мамандықтар

Жасанды интеллект (AI) біздің өміріміздің барлық салаларына еніп, қарқынды дамып келеді. Медицина мен қаржыдан білім мен ойын – сауыққа дейін AI қазіргі әлемнің ажырамас бөлігіне айналууда. Бұл жоба жасанды интеллекттің әлеуеті мен мүмкіндіктерін зерттеуге, сондай-ақ оны әртүрлі салаларда практикалық қолдануға бағытталған. Әлем цифрлық технологияның әсерінен тез өзгеруде және жасанды интеллект (AI) бұл процесте шешуші рөл атқарады. і. Бұл жоба Magicschool платформаларында, ChatGPT және виртуалды әлемдерде (мысалы, Virbo) ерекше назар аудара отырып, білім берудегі ЖИ әлеуетін зерттеуге бағытталған

Жобаның мақсаты. Жобаның негізгі мақсаты-Мұғалімдерге жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары туралы базалық түсінік беру. ЖИ-дің білім беру процесін қалай жақсартуға болатынын көрсету. Мұғалімдерді ЖИ құралдарын қолдану дағдыларын дамытуға ынталандыру.:

Міндеттері:Жасанды интеллект туралы жалпы білімді кеңейту.

Білім беру саласында ЖИ құралдарын пайдаланудың артықшылықтары мен мүмкіндіктерін көрсету.Мұғалімдердің оқу процесінде ЖИ құралдарын қолдану дағдыларын қалыптастыру.Оқыту тиімділігін арттыру үшін жасанды интеллектке негізделген жаңа әдістер мен ресурстарды зерттеу.

Күтілетін нәтиже:Мұғалімдер жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін терең түсінеді. ЖИ құралдарын қолдана отырып, сабақ жоспарларын жетілдіру. Жасанды интеллект арқылы оқу материалдарын жеке бейімдеу.

Мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесуінің жаңа формаларын құру.

Қолданыстағы платформаларды талдау: білім беру мақсатында Magicschool, ChatGPT және Virbo платформаларының функционалдығы мен мүмкіндіктерін зерттеу.

Жасанды интеллекттің негізгі тұжырымдамаларын зерттеу: нейрондық желілер, Машиналық оқыту, терең оқыту және т. б.

Жасанды интеллект модельдерін жасау: кескінді тану, табиғи тілді өңдеу, болжау және т. б. сияқты нақты мәселелерді шешу үшін модельдер жасау.

Модельдерді нақты жағдайда қолдану: нақты деректерге әзірленген модельдерді сынау және олардың тиімділігін бағалау.

Нәтижелерді талдау және қорытындылар: жасанды интеллекттің әлеуеті мен шектеулері туралы тұжырымдар жасау.

Зерттеу әдістері Қойылған мақсаттарға жету үшін мынадай әдістер пайдаланылатын болады:

Білім беру сценарийлерін әзірлеу: Жоба тренерлерін тағайындау, топтар құру. ЖИ мүмкіндіктеріне негізделген интерактивті Оқу материалдары мен тапсырмаларды жасау.

Эксперименттік тексеру: әзірленген сценарийлердің тиімділігін бағалау үшін оқушылардың қатысуымен эксперименттік зерттеулер жүргізу.

Оқушыларға әсерін бағалау: жобаға қатысқаннан кейін оқушылардың мотивациясындағы, академиялық үлгеріміндегі және дағдыларын дамытудағы өзгерістерді талдау.

Негізгі бөлім

1. Жасанды интеллекттің білім беру саласындағы орны мен рөлі

Жасанды интеллект (ЖИ) білім беру саласында көптеген мүмкіндіктер мен жаңа әдістер ұсынуда. Қазіргі таңда ЖИ технологиялары оқу процесін жекешелендіріп, білім алушының жеке қабілеттерін ескеруге мүмкіндік береді. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, ЖИ арқылы білім беру жүйесін жетілдіру — оқу нәтижелерін жақсартуға, білім беру ресурстарын оңтайлы пайдалануға және оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға септігін тигізеді.

2. Magicschool, ChatGPT және Virbo платформаларының маңызы

Бұл жобада Magicschool, ChatGPT және Virbo платформаларының білім берудегі мүмкіндіктері мен артықшылықтарын зерттеу негізгі орын алады. Magicschool платформасы білім алушыларға түрлі білім беру құралдарын біріктіріп, ЖИ негізінде интерактивті ортада оқытуға арналған. ChatGPT платформасы оқу барысында студенттердің сұрақтарына жауап беріп, түсініктерін толықтыруға мүмкіндік береді. Virbo платформасы виртуалды әлемде білім беру ресурстарын визуализациялау арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған. Бұл платформалар арқылы мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесуінің жаңа формалары, тиімді коммуникация және жекелей бейімделген оқу материалдары ұсынылады.

3. Жасанды интеллекттің негізгі тұжырымдамаларын зерттеу

ЖИ негізін құрайтын нейрондық желілер, машиналық оқыту, терең оқыту технологиялары білім беру саласында кеңінен қолданыс табуда. Жобаның бір бөлігі ретінде, осы тұжырымдамаларға теориялық және тәжірибелік зерттеулер жүргізу жоспарланған. Атап айтқанда, мәтінді өңдеу, суретті тану, болжау

алгоритмдерін қолдану арқылы оқу процесінің әртүрлі аспектілерін оңтайландыру көзделіп отыр.

4. ЖИ модельдерін әзірлеу және тәжірибеде қолдану

Жоба аясында нақты мәселелерді шешу үшін ЖИ модельдері әзірленеді. Мысалы, кескінді тану жүйесі арқылы оқушылардың белсенділігін бақылау, мәтінді өңдеу арқылы оқушылардың сауаттылығын арттыруға көмек көрсету сияқты практикалық шешімдер қарастырылуда. Осылайша, әрбір модельді нақты деректерде сынап, оның тиімділігін бағалау көзделген.

5. ЖИ-дің оқу процесіне әсерін бағалау

Жоба нәтижелерін бағалау мақсатында эксперименттік әдістер қолданылады. Оқушылардың академиялық көрсеткіштері, ынтасы және танымдық қабілеттеріндегі өзгерістер бақылауға алынып, ЖИ құралдарының олардың оқу процесіне тигізетін әсері талданады. Оқу сценарийлерін әзірлеп, оларды практикалық қолданысқа енгізу нәтижесінде алынған деректер талданып, ЖИ технологияларының тиімділігіне баға беріледі.

6. Қолданыстағы ЖИ платформаларын талдау

Жобада қолданылатын Magicschool, ChatGPT және Virbo платформаларының білім беру саласындағы артықшылықтары мен функционалдығы жан-жақты зерттеледі. Әр платформаның мүмкіндіктері оқушылар мен мұғалімдер үшін қалай қолайлы екенін анықтап, олардың функционалдығын оқыту процесіне бейімдеу мақсатында талдау жүргізіледі.

Артықшылықтары

Жеке бағыттағы оқу мүмкіндігі

Жасанды интеллект әрбір оқушының деңгейіне, қызығушылығына және қажеттілігіне қарай оқу процесін дербестендіреді. Мысалы, ЖИ негізіндегі платформалар оқушының тіл деңгейін автоматты түрде бағалап, сол деңгейге сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Бұл тәсіл әр оқушының оқу қарқынын және қажеттілігін ескеріп, тиімді нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қателерді нақты анықтау және түзету

Жасанды интеллектті қолданатын грамматикалық түзету бағдарламалары ағылшын тілін үйренушілерге қателерін тез әрі дәл анықтауға көмектеседі. Мысалы, грамматика тексеру құралдары (Grammarly және басқалары) тек қателіктерді тауып қана қоймай, оларды түсіндіріп, дұрыс шешімін ұсынады. Бұл оқушыларға өздігінен қателерін түзетуге және болашақта сол қателерді

қайталамауға көмектеседі.

Тілдік дағдыларды жетілдіру

Жасанды интеллект арқылы сөйлесу тренажерлары (мысалы, сөйлесу боттары) ағылшын тілінде сөйлеу тәжірибесін береді. Бұл оқушыларға өздерінің сөйлеу дағдыларын дамытып, тілдік сенімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Оқу барысында интерактивті диалогтарға қатысып, тілдік қорын кеңейтуге жағдай жасалады.

Мұғалімдердің уақытын үнемдеу

ЖИ оқушылардың тапсырмаларын автоматты түрде тексеріп, бағалау жұмыстарын жеңілдетеді. Мұғалімдерге қосымша уақыт пен ресурс беру арқылы, олар өз күштерін сабақтың сапасын арттыруға және шығармашылық әдістерді әзірлеуге бағыттай алады.

Кемшіліктері

Адаммен қарым-қатынастың жетіспеушілігі

ЖИ технологиялары оқушыларға жеке сабақ беру және сөздік қорын кеңейту сияқты мүмкіндіктерді ұсынғанымен, ол адаммен шынайы қарым-қатынас сезімін толық бере алмайды. Тіл үйренуде эмоция және мимика маңызды рөл атқарады, ал жасанды интеллект оларды жеткізуге әлі де жеткіліксіз.

Тіл мәдениетіне деген түсініктің шектеулігі

Ағылшын тілін үйрену тек грамматика мен сөздерді меңгеру ғана емес, сол тілдің мәдениетін түсінуді де қажет етеді. Жасанды интеллектті қолданатын қосымшалар мәдени аспектілерге аса мән бермейді. Осы себептен, ЖИ арқылы үйренген білім мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын толық дамыта алмауы мүмкін.

ЖИ-ға тәуелділік

Оқушылар ЖИ құралдарын қателерін тексеру үшін ғана емес, кейбір тапсырмаларды орындау үшін де пайдаланады. Бұл олардың өз бетімен ойлау, шығармашылық қабілеттерінің дамуын тежейді. ЖИ-ға тәуелділік оқушылардың тілдік дағдыларын толық меңгеруге кедергі келтіруі мүмкін.

Техникалық ақаулар мен қауіпсіздік мәселелері

ЖИ қолданатын қосымшалар интернетке тәуелді болғандықтан, интернеттің сапасы мен тұрақтылығы оқушылардың оқу процесіне әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, кейбір ЖИ платформалары пайдаланушылардың жеке мәліметтерін жинап, қауіпсіздік тәуекелдерін тудырады.

ЖИ мүмкіндіктері және оның болашағы

Жасанды интеллекттің болашақта адам өмірінің түрлі салаларына әсер ететіні сөзсіз. Оқушыларға ЖИ-дің тек автоматтандыру емес, денсаулық сақтау, экология, өнеркәсіп сияқты маңызды салаларда қолданылуы туралы түсінік берілді. Бұл жоба оларға ЖИ-дің шексіз мүмкіндіктерін көрсетіп, оны дұрыс бағытта қолдана білудің маңыздылығын ұғындырды.

Қорытынды

Бұл жобаның нәтижесінде мұғалімдер мен оқушылардың жасанды интеллекттің білім беру процесіндегі мүмкіндіктерін тиімді пайдалану дағдылары қалыптасады. Жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы білім беру үрдісі жекешеленіп, интерактивті сипат алады, бұл оқушылардың қызығушылығын оятып, оқу тиімділігін арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Андреев, А.А. (2020). Жасанды интеллект және оның білім беру жүйесіндегі орны. Алматы: Білім баспасы.
2. Джонс, К., & Ванг, М. (2021). *Artificial Intelligence in Education: Opportunities and Challenges*. Springer Publishing.
3. Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым Министрлігі (2023). Қазақстандағы білім беру жүйесінде жасанды интеллектті қолдану жолдары. Нұр-Сұлтан: Министрлік баспасы.
4. Сағындықов, Ж.Қ. (2019). Цифрлық Қазақстан және ЖИ технологияларын қолдану. Астана: Цифрлық экономика баспасы.
5. Кузнецов, В.В. (2022). Машиналық оқыту негіздері: білім беру саласына енгізу тәжірибесі. ММУ Баспасы, Мәскеу.
6. Magicschool платформасы (2023). Magicschool платформасы туралы нұсқаулық. Онлайн қолжетімді: www.magicschool.com.
7. OpenAI (2023). ChatGPT қолдану жөніндегі нұсқаулық. Онлайн қолжетімді: www.openai.com/chatgpt.
8. Виртуалды әлемдегі білім беру: Virbo платформасы (2023). Виртуалды оқыту құралдарының тиімділігі. Виртуалды платформалар қауымдастығы.
9. ҚР Президентінің жанындағы цифрлық даму кеңесі (2022). Қазақстандағы цифрлық және жасанды интеллект технологияларын дамыту стратегиясы. Нұр-Сұлтан: Цифрлық даму кеңесі.
10. Brown, T., & Smith, J. (2021). *Machine Learning and Neural Networks in Education*. Cambridge University Press.
11. Стюарт Рассел, Питер Норвиг. Искусственный интеллект: современный подход. — М.: Вильямс, 2006.
12. Ян Лекун, Йен Гудфеллоу, Йошуа Бенжио. Глубокое обучение. — М.: ДМК Пресс, 2021.
13. Андрей Карпатый. Современные методы глубокого обучения. — М.: ДМК Пресс, 2018.
14. Браун, Л. және т.б. (2018). «ЖИ негізіндегі оқыту қолданбалары: ағымдағы тенденцияларға шолу». *International Journal of Educational Technology*, 7(1), 32-45.
15. Джонсон, А. (2019). «ЖИ негізіндегі білім берудегі этикалық ойлар». *Білім беру этикасы*, 12(2), 45-58.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, НАПРАВЛЕННОЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Ахметкалиева А.М

учитель казахского языка и литературы ГКП на ПХВ «Школа-гимназия 7 имени
Гали Орманова» акимата города Астана. Казахстан.
e-mail:eurasiainnovation@gmail.com

Аннотация

В статье рассматривается сущность проектной деятельности школьников, а также её возможности в плане формирования функциональной грамотности у школьников. Показана роль проектной деятельности в формировании функциональной грамотности вообще и читательской грамотности в частности, рассмотрены принципы и этапы ее осуществления в аспекте решения задач формирования читательской грамотности у школьников. Читательская грамотность включает не только понимание текста, но и способность анализировать и применять информацию в различных контекстах. Проектная деятельность способствует развитию навыков критического мышления, самостоятельного поиска и обработки информации, а также повышению уровня вовлеченности учащихся в учебный процесс. Важно учитывать методическую подготовку учителей и использование информационных технологий для успешной реализации подобных проектов.

Ключевые слова: функциональная грамотность, читательская грамотность, проектная деятельность.

В эпоху информационных технологий и постоянно растущего объема информации читательская грамотность является ключевым умением, позволяющим не только эффективно осваивать учебный материал, но и успешно адаптироваться к меняющимся жизненным условиям. Определение читательской грамотности, включающее в себя умение читать, анализировать, оценивать, интерпретировать и обобщать представленную информацию, а также извлекать её и преобразовывать ее в соответствии с учебной задачей, подчеркивает многогранность и сложность этого процесса. Функциональная грамотность – это способность применять знания, полученные в школе, для решения повседневных задач. Базовым умением функциональной грамотности школьников считается читательская грамотность – это умение человека понимать и использовать письменные тексты, анализировать, изучать их для решения своих жизненных задач. Развитие читательской грамотности учащихся - одна из актуальных задач современного образования, а привитие школьникам навыков самостоятельной работы над учебным материалом является одним из обязательных условий успешного обучения [1].

Проектная деятельность, в свою очередь, представляет собой совместную учебно-познавательную, творческую деятельность обучающихся, учителей и родителей, направленную на развитие исследовательских умений, включающих постановку проблемы, сбор и обработку информации, проведение экспериментов и анализ полученных результатов. Этот подход способствует приобщению учащихся к решению жизненно важных проблем и формированию у них навыков критического мышления, самостоятельности и ответственности за результат своей деятельности.

Проект по своей сути является универсальной образовательной технологией, которая может применяться в изучении любого предмета. Она актуальна и на уроках, и во внеурочной деятельности. Каждый проект уникален, так как ориентирован на самих учеников, их интересы и потребности. Метод проектов эффективен, так как формирует у обучающихся большое количество метапредметных умений. Работая над проектом, ученик активно развивает творческое мышление и формирует функциональную грамотность на основе опыта практической деятельности [2]. Работа над проектом позволяет осуществлять дифференцированный подход к обучению, повышать активность и

самостоятельность учащихся на основе самостоятельного решения учебных задач. Данная технология базируется на идее взаимодействия учащихся в группе в ходе учебного процесса, идее взаимного обучения, при котором обучаемые берут на себя не только индивидуальную, но и коллективную ответственность за решение учебных задач, помогают друг другу, отвечают за успехи каждого члена группы.

В педагогической литературе читательская грамотность рассматривается как один из самых важных параметров готовности школьника к жизни (А.В.Воронцов, Н.Н.Светловский). Факторы, влияющие на формирование читательской грамотности, изучены в работах М.А. Пинской, М.В.Тарабуевой и других. Способы формирования читательской грамотности в начальной школе рассматриваются в трудах Л.А.Рябининой, М.И. Кузнецовой. Пути и способы формирования читательской грамотности обучающихся начальной школы описаны в трудах Ф.И.Урмана, Л.В. Чернышевой.

Применение проектной деятельности в процессе обучения открывает новые возможности для формирования у школьников читательской грамотности, которая позволяет применять полученные знания в практической деятельности. Такой подход позволяет сделать обучение более мотивирующим и интересным для учащихся, так как они становятся активными участниками учебного процесса, поскольку работают над реальными проектами и решают актуальные задачи. Кроме того, проектная деятельность способствует формированию у учащихся умения работать в команде, развивает их коммуникативные навыки и учит договариваться и сотрудничать с другими людьми [3].

Читательская грамотность является одной из ключевых компетенций, необходимых в современном обществе. Она включает способность понимать, интерпретировать, оценивать и применять информацию из различных текстов. Проектная деятельность играет важную роль в развитии читательской грамотности, так как способствует активному вовлечению учащихся в процесс познания и формирует у них навыки самостоятельного поиска и анализа информации [4].

Ключевым аспектом организации проектной деятельности является целеполагание и четкое планирование. Учителю необходимо помочь учащимся определять цели и задачи проекта, а также находить средства их реализации, что позволит создать структуру, в которой учащиеся смогут понять, что от них требуется и какие навыки они будут развивать в процессе работы. Разработка

проекта должна начинаться с обсуждения актуальных тем, которые интересуют детей. Это могут быть как классические произведения, так и современные тексты, которые отражают реалии их жизни. Обсуждение тем в классе помогает формировать у детей интерес и вовлеченность, а также способствует более глубокому осмыслению материалов. На этапе реализации проекта важно учитывать различные способы представления результатов, будь то письменные работы, мультимедийные презентации или творческие представления [5].

Кроме того, значительную роль в успешной реализации проектной деятельности играет использование информационно-коммуникационных технологий. Современные технологии открывают перед учащимися новые возможности для поиска и обработки информации. Учителя могут интегрировать в проектную деятельность онлайн-ресурсы, электронные библиотеки и различные образовательные платформы, что значительно расширяет доступ к информации и способствует развитию читательской грамотности. Важно также, чтобы педагоги прошли обучение по использованию этих технологий в образовательном процессе. Это не только повысит их квалификацию, но и создаст условия для активного вовлечения учащихся в проектную деятельность, что в конечном итоге приведет к улучшению уровня читательской грамотности и общей успеваемости школьников.

Читательская грамотность включает не только способность декодировать текст, но и умение его анализировать, делать выводы и применять полученные знания в различных контекстах. В современном образовательном процессе формирование читательской грамотности стало одной из важнейших задач. Исследования показывают, что грамотный читатель способен критически воспринимать информацию, что важно в условиях информационного общества.

В процессе проектной деятельности учащиеся сталкиваются с необходимостью поиска, анализа и интерпретации информации, что способствует развитию их читательской грамотности.

При организации проектной деятельности, направленной на формирование читательской грамотности, важно учитывать несколько ключевых аспектов:

1. Целеполагание и планирование. Учителю важно учить детей четко формулировать цели и задачи проекта, обозначать ожидаемые результаты. Это может способствовать более глубокому анализу содержания проектной деятельности, осмыслению художественных или научных текстов.

2. Выбор тематики. Проекты должны быть связаны с реальными проблемами или вопросами, интересными учащимся. Темы могут быть разнообразными — от анализа литературных произведений до исследования научных текстов.

3. Этапы реализации проекта. Проектная деятельность должна включать несколько этапов:

Подготовительный этап: анализ учебных материалов, формирование команд.

Исследовательский этап: сбор и анализ информации.

Заключительный этап: представление результатов и их обсуждение.

Учитель в проектной деятельности школьников, направленной в том числе на формирование читательской грамотности выступает в качестве наставника и консультанта, помогая учащимся формулировать задачи, подбирать литературу, анализировать тексты и представлять результаты работы.

На практике формирование читательской грамотности в проектной деятельности может включать следующие виды заданий:

1. Учащиеся создают блоги, в которых анализируют прочитанные произведения, обсуждают их с одноклассниками и приглашают к участию родителей или других экспертов.

2. Организация конференций, на которых учащиеся представляют свои исследования по различным литературным произведениям, обмениваются мнениями и учатся аргументированно отстаивать свои выводы.

3. Учащиеся изучают и анализируют особенности различных литературных жанров, что помогает им глубже понять структуру текста и развить критическое восприятие информации.

В рамках школьной программы ежегодно организуются различные проектные конкурсы, в которых ученики активно участвуют, демонстрируя свои достижения в развитии читательской грамотности. Например, на городском конкурсе исследовательских проектов ученик 7-го класса подготовил проект под названием «Моя семья: традиции и ценности», где он исследовал семейные обычаи, собрал и проанализировал информацию из различных источников, в том числе из устных рассказов представителей старших поколений, и представил свои выводы в виде эссе и мультимедийной презентации, что позволило ему не только развить умение структурировать информацию, но и улучшить навыки критического чтения текстов и их анализа. Другой пример — проект ученика 6-го

класса, посвященный исследованию спортивных терминов в разных видах спорта. В ходе работы над проектом ученик изучал спортивную литературу, проводил опросы среди сверстников и спортивных тренеров, а также составил словарь спортивных терминов с подробными пояснениями и примерами. Такой подход способствовал не только обогащению словарного запаса учащихся, но и развитию умения интерпретировать и систематизировать информацию.

Кроме того, в школе активно реализуются творческие проекты, направленные на интеграцию литературных произведений в учебный процесс. Например, ученики 6-го класса подготовили и представили сценки по мотивам сказок Абая Кунанбаева, но прежде они проработали тексты сказок, проанализировали характеры персонажей и создали собственные инсценировки. В ходе таких проектов дети учатся не только понимать содержание текста, но и интерпретировать его через призму своего восприятия. На уроках литературы также организуются мини-конференции, где учащиеся защищают свои проекты, такие как «Портрет современного героя в литературе» или «Экологические проблемы в произведениях казахских писателей». Ученики представляют свои работы в виде докладов, сопровождаемых мультимедийными презентациями, что помогает формировать умения выделять главное, систематизировать и аргументировать свою точку зрения. Данные проекты дают учащимся возможность применять читательские навыки на практике, развивать их креативность и критическое мышление.

Внеурочные занятия также включают различные формы проектной деятельности, направленные на развитие читательской грамотности. В рамках клуба любителей книги учащиеся обсуждают прочитанные произведения, создают буктрейлеры и даже выпускают собственную школьную газету с рецензиями на книги, что способствует развитию аналитического и критического восприятия текста.

Одной из ключевых проблем является недостаточная подготовленность учителей к организации эффективной проектной деятельности, направленной на формирование читательской грамотности. Необходимо развивать методическую поддержку педагогов, а также повышать их квалификацию в области использования информационно-коммуникационных технологий и методологии проектной деятельности. Также стоит отметить, что в процессе проектной деятельности учащиеся могут столкнуться с трудностями в поиске и анализе

информации. Важно обучать школьников методам работы с текстами, включая стратегии поиска, анализа и синтеза информации.

Принципы и этапы реализации исследовательского проекта на уроках тесно связаны с формированием читательской грамотности. Процесс реализации проектной деятельности, направленной на формирование читательской грамотности, можно разделить на несколько этапов, каждый из которых способствует развитию умений, необходимых для глубокого понимания текстов и эффективной работы с информацией.

Принципы реализации проектной деятельности в аспекте формирования читательской грамотности.

1. Интеграция знаний. Проекты должны включать элементы различных дисциплин, чтобы стимулировать учащихся к применению и интеграции знаний в разнообразных контекстах.

2. Активное участие учащихся. Проекты требуют от учеников активной работы и самостоятельного поиска решений, что способствует развитию самостоятельности и критического мышления.

3. Реальность и практическая значимость. Проекты должны быть связаны с реальными жизненными ситуациями, что повышает мотивацию учащихся и показывает практическую значимость изучаемых вопросов.

4. Организация групповой работы. Работа в группах способствует развитию коммуникативных навыков и умения работать в команде.

5. Рефлексия. На каждом этапе проекта важно предусматривать время на анализ и оценку проделанной работы, что помогает учащимся осознавать свой учебный прогресс.

Таким образом, учебный проект создаёт среду, где образование перестаёт быть просто передачей знаний и превращается в активный, творческий процесс, позволяющий учащимся не только учиться, но и создавать что-то новое, применяя свои знания на практике. Это способствует развитию самостоятельности, ответственности и готовности к решению сложных задач, что является важным аспектом современного образования.

Процесс выполнения проекта включает несколько ключевых этапов [7]:

□ Организационный этап, включающий выбор темы, анализ проблематики и формулировку целей;

□ Непосредственное выполнение проекта, охватывающее анализ данных, сбор информации, разработку действий и адаптацию проекта по мере необходимости;

□ Презентация проекта, включающая подготовку и демонстрацию материалов, а также изучение потенциала использования результатов;

□ Оценка проекта через анализ достигнутых результатов и качества выполненной работы.

Таким образом, проектная деятельность является эффективным инструментом формирования читательской грамотности, поскольку она позволяет учащимся самостоятельно решать реальные задачи, требующие активной работы с информацией. Для успешной реализации проектов важно грамотно организовать процесс, обеспечить педагогическую поддержку и предоставить доступ к необходимым ресурсам. В перспективе дальнейшее развитие методической базы и активное использование новых технологий будут способствовать улучшению результатов в формировании читательской грамотности у школьников.

Список литературы

1. Скрипова Ю. Ю. Проектные задачи во внеурочной деятельности как средство формирования читательской компетентности младших школьников //Вестник Марийского государственного университета. – 2019. – Т. 13. – №. 4 (36). – С. 525-535.
2. Маликова Д. М. Проблема формирования читательской культуры у школьников //European science. – 2020. – №. 4 (53). – С. 31-32.
3. Колмогорова И. А., Россова Ю. И. Реализация функционального подхода к управлению процессом формирования читательской культуры младших школьников //ББК 74.660. 1я431 П 24. – 2021. – С. 360.
4. Прохорова Н. В. Эффективная модель внедрения функциональной грамотности в преподавание русского языка и литературы (из опыта работы творческой лаборатории учителей русского языка и литературы города Актобе) //ПроЧтение: методические, психодидактические, социокультурные аспекты обучения чтению на родном и иностранном (русском) языке. – 2019. – С. 8-14.
5. Бозшатаева Г. Т. и др. Организация проектной деятельности учащихся во внеурочное время //Международный журнал экспериментального образования. – 2016. – №. 3-1. – С. 15-17.
6. Кекеева З. О., Абдираимова Э. К. Формирование читательской культуры студентов-будущих педагогов в условиях цифровизации образования в Казахстане //Вестник Вятского государственного университета. – 2021. – №. 1. – С. 42-48.
7. Кекеева З. О., Абдираимова Э. К. Проблема Формирования читательской культуры будущего Педагога В Казахстане //Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2020. – №. 6 (149). – С. 85-89.

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ

Аухадиева А.С.

Абай облысы білім басқармасының «Абай ауданы білім бөлімі» ММ-нің әдіскері.

Абай облысы. Қазақстан.

e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада бала тәрбиесіндегі отбасылық қатынастардың маңызы қарастырылады. Отбасы — баланың алғашқы әлеуметтік ортасы, онда оның тұлғалық дамуы мен мінез-құлқының негізі қалыптасады. Мақалада отбасындағы білім беру, ата-ананың балаға деген қарым-қатынасы, тәрбие әдістері және эмоционалды қолдау баланың болашағына қалай әсер ететіндігі талқыланады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы әлеуметтік және экономикалық өзгерістердің отбасы тәрбиесіне ықпалы қарастырылып, балалардың толыққанды дамуы үшін отбасы мен қоғамның бірлескен жауапкершілігінің маңызы көрсетіледі. Мақалада ата-аналар мен тәрбиешілердің бала тәрбиесіндегі рөлін арттыру мақсатында ұсыныстар мен әдістемелік кеңестер берілген.

Кілт сөздер: Отбасы, бала тәрбиесі, әлеуметтік орта, тұлғалық даму, тәрбие әдістері, ата-ана, баланың мінез-құлқы, эмоционалды қолдау, білім беру, әлеуметтік өзгерістер.

Отбасы ежелден қалыптасып, қазіргі кезде қоғамның әлеуметтік құрылымның негізгі элементтерінің біріне айналды. Қазақстанда әрбір отбасында өсіп келе жатқан ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуына ізгілік, яғни адамгершілік тәрбие шешуші фактор болуы заңдылық. Адамгершілік тәрбиесі- үздіксіз жүргізілетін процесс. Ол адамның өмірге келген күнінен бастап өмір бойы жалғаса береді. Оқушыларға адамгершілік тәрбие беруде отбасының орны ерекше. Өйткені бала туған күннен бастап ата-анасының аясында өсіп, өмірлік тәжірибесі қалыптаса бастайды.

Отбасы – белгілі бір әлеуметтік нормалар, санкциялар, мінез-құлық, құқық және міндеттер үлгілерімен, ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастарды реттеушілікпен сипатталатын әлеуметтік институт болып табылады. Балалардың барлық қасиеттері отбасындағылар және басқа адамдармен қарым-қатынас барысында қалыптасады. Сондықтан бұл мәселе Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі ретінде көрсетілген.

Тәрбие қоғамдық құбылыс, қоғам мен жеке тұлғаның арақатынасын қамтамасыз ететін басты жүйе. Тәрбие процесінің негізгі мақсаты- жеке тұлғаның әлеуметтендіріп, оның жағымды қасиеттерін дамыту, қоршаған ортадағы адамдармен тіл табысып, өзіне және басқаларға ыңғайлы болу болып табылады. Оқушылардың сапалы тәртібін, жағымды мінезін қалыптастыру, оған сәйкес сезімін және сенімін тәрбиелеу отбасының және оқу орындарындағы тәрбиешінің функциясын атқаратын барлық қызметкерлердің негізгі мақсатқа бағытталған іс-әрекетінің тиімділігіне байланысты. Дегенмен бұл жерде отбасының да алатын ролі ерекше.

Ұлы педагог В.А.Сухомлинскийдің айтуы бойынша, егер баланы тәрбиелеп дәрежеге жеткізу сәті түссе, адамгершілік тәрбие жеке адамды жетілдіруде тиімді ықпал жасайды. Егер біз балаға қуаныш пен бақыт бере алсақ, ол бала дәл сондай бола алады. Сондықтан отбасындағы тәлім-тәрбие жұмысын тиімді ұйымдастыру жолдарын атақты педагогтер мен психологтар өз еңбектерінде көрсеткен.

Бұл мәселеге өз үлесін қосқандар: А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, В.А.Сухомлинский, А.С. Макаренко т.б. ғалымдар. Тәрбиенің мінсіз болуына қатысты Абай Құнанбаевтың «Отыз екінші сөзінде» «Ғылымды, ақылды сақтайтұғын мінез деген сауыты бар. Сол мінез бұзылмасын! Көрсеқызарлықпен, жеңілдікпен, я біреудің орынсыз сөзіне, я бір кез келген қызыққа шайқалып қала

берсең, мінездің беріктігі бұзылады. Онан соң оқып үйреніп те пайда жоқ. Қоярға орны жоқ болған соң, оларды қайда сақтайсың? Қылам дегенің қыларлық, тұрам дегенде тұрарлық, мінезде азғырылмайтын ақылды, арды сақтарлық беріктігі, қайраты бар болсын! Бұл беріктік бір ақыл үшін, ар үшін болсын!» деп отырып, өзінің тұжырымында берік мінез, таза ар деген ұғымдарды ақылмен астарлай түскен.

Баланың адам ретіндегі қалыптасуында тәрбиенің негізі ата-анадан. Қазіргі кездегі педагогика бойынша отбасылық тәрбие-ата-ана мен баланың арасындағы қарым қатынастың жүйесі. Олай болса, әрбір ата-анаға осы жүйені ғылым және өнер ретінде жан-жақты меңгеру қажет. Осыған орай ҚР Оқу-ағарту министрлігінің 2024 жылғы 30 шілдедегі білім беру ұйымдарында «Біртұтас тәрбие» бағдарламасын бекіту туралы 194 бұйрығына сәйкес АПҚО (ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығы) жұмысы жүйелі жүргізілуде. АПҚО және Даналық мектебі жобасы аясында ата-аналарды мектеп өміріне тарта отырып, ұлттық құндылықтарымызды насихаттайтын, бала бойына ана тілі мен дінін, оның тарихын, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, рухани-мәдени мұраларды қастерлеуді сіңіруде бірлескен шаралар ұйымдастырылып, жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани- мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу басты мақсат болып табылуда.

Ұлттың бүгіні де, болашағы да тәрбиелі ұрпаққа байланысты. Әл-Фараби «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілу керек, тәрбиесіз берілген білім-адамзаттың қас жауы» демекші ең алдымен балаға тал бесіктен дұрыс тәрбие берілуі керек екені сөзсіз.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1.Б.И.Иманбекова «Тәрбиеге жетекші» 2011 ж
- 2.С.Әбішқызы, Ж.Сарманов «Ұлттық тәрбие- құндылығы мол дүние» 2018 ж
- 3.Абай. Энциклопедия 1995 ж

БІРТҰТАС ТӘРБИЕ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Мамытханова Б.Б.

«№3 А.Пушкин атындағы ЖББМ» КММ-нің
бастауыш сынып мұғалімі. Түркістан облысы. Мақтаарал ауданы. Қазақстан
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада ұлттық болашақтың негізін қалаудағы біртұтас тәрбиенің маңызы мен ролі қарастырылады. Әсіресе, қоғамның дамуында және ұлттың мәдени құндылықтарын сақтауда тәрбие жүйесінің біртұтастығы маңызды фактор екендігі атап өтіледі. Авторлар ұлт тәрбиесінің кешенді аспектілерін зерттеп, оның әртүрлі әлеуметтік институттар арқылы жүзеге асырылуы қажеттігін талдайды. Мақалада бала тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтар, патриотизм, тіл мен дәстүрдің орны ерекше екендігі көрсетіледі. Біртұтас тәрбие ұғымы баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етуімен қатар, қоғамдағы әлеуметтік үйлесімділік пен ұлттың мәдени дамуына негіз болатыны айтылады. Сондай-ақ, ұлттық тәрбиенің қазіргі заманауи талаптарға сай өзгеру қажеттігі және осы бағытта жүргізілетін жұмыстар мен педагогикалық стратегиялар талқыланады.

Кілт сөздер: біртұтас тәрбие, ұлттық болашақ, патриотизм, мәдени құндылықтар, баланың тұлғалық дамуы, әлеуметтік үйлесімділік, ұлт тәрбиесі, ұлттық дәстүр, қоғам, педагогикалық стратегиялар.

Болашақ жас ұрпақты рухани-адамгершілік қасиетке баулу, тәрбиелеу – барлық кезеңдер маңызды болып келеді.. Біздің болашағымыз – жас ұрпақ, ал ұрпақ тәрбиесі адамзаттың мәңгілік тақырыбы.

Елдің мықты азаматтары , бүгінгі балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу, қоғамдық ортаға барлық тұрғыдан барынша қамтамасыздандыру, білім алуына жағдай жасау, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау. Қазақ елінің ұлттық құндылыққа бағыттарының бірі.

Тәрбие мен оқыту өзара байланысты, бір -бірінен бөліп алуға болмайтын біртұтас жүйеЗаман талабына сай жүргізіледі. Мектептерде,балабақшалар ұйымдарындағы тәрбие пән мазмұны, сынып сағаттарының және мектептен, сыныптан тыс іс- шаралар жүзеге асады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Түркістан қаласы, Түркі елінің шаңырағында өткізілген «Әділетті Қазақстан - Адал азамат» атты ІІ Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде: «Адал азаматқа тән қасиеттер әрбір жастың бойынан табылуы керек, ұрпақтың бойында жаман әдет болса, бұл үлкендердің кінәсі»- дей келе, Әділетті Қазақстанды құру үшін: бүкіл қоғам болып жұмылу керектігін: - ең бірінші, әр азаматтың сана-сезімі жаңғыруы қажеттігін; - халқымыздың дүниетанымы және өмірлік ұстанымдары өзгеруге тиіс және міндетті екендігін; -нақты атап өтілді.

«БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ» – ұлттық, адами құндылықтарға негізделген. Білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысын толыққанды жүзеге асыру үшін білім алушылардың бойында қалыптастырылуы тиіс құндылықтар мен тәрбиенің мақсаты, міндеттері айқындалады.

«БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ» МАҚСАТЫ:

Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген еңбекқор, адал, саналы, жасампаз азаматты тәрбиелеу болып табылады.

МІНДЕТТЕРІ:

1. Ата-ананың құрметін жайына қоюға, отбасы татулығы мен берекесін қадірлеуге, құрметтеуге перзенттік парызын өтеуге тәрбиелеу.

2. Ұлттық мұраны қастерлеуге, қазақ тілін, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, татулықдостыққа келісім, ынтымақ және ел бірлігін сақтауға, отаншылдық пен ұлтжандылыққа тәрбиелеу.

3. Жақсылыққа, игілікке бой түзеуге, абыройлыболуға, ар-ұждан, намысты болуға , жауапкершілік, мейірімділік, достыққа қамқорлық пен Ұсыным әділдік

қасиеттерін жоғары ұстауға тәрбиелеуге баулу және құқықтық мәдениетін қалыптастыру сақтауға.

4. Денсаулықты қадірлеуге сақтауға, салауатты өмір салтын ұстануға, ойдың тазалығын, пәктігін және эмоционалды тұрақтылыққа баулу, сөз еркіндігі.

5. Табиғатқа, табиғи мұраға, ескерткіштерге ұқыптылықпен қарауға және сақтауға табиғи ресурстарды үнемді әрі тиімді қолдануға тәрбиелеу және еңбекқорлыққа баулу.

КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕ:

1. Ата-анасын сыйлайды, перзенттік парызын түсінеді, «қарашаңырақ», «жеті ата», «тектілік» ұғымдарының маңызын бағалайды, отбасы татулығы мен берекесін қадірлейді.

2. Отаншыл, мемлекетшіл, намысшыл, халқына адал қызмет етуді, мемлекет тәуелсіздігін және елі мен жерінің тұтастығын қорғауды борышым деп санайды және ұлттық мәдениетті құрметтейді, салт-дәстүрлерді біледі, оны сақтайды.

3. Әр ісіне, қадамына жауапкершілікпен қарайды, әдепті және мейірімді, сөзіне берік, ісіне адал, кішіге ізет, үлкенге құрмет көрсетеді, ар-ұятты жоғары бағалайды.

4. Жан мен тән тазалығын сақтайды, дұрыс тамақтану мәдениетін түсінеді, эмоционалды жай-күйін басқарады.

5. Тұратын үйін, ауласын, қаласын таза ұстайды, қоғамдық орынға және қоршаған ортаға ұқыптылықпен қарайды, табиғатқа жанашыр және туған жердің қайталанбас ерекшелігін және оның бірегей болмысын таниды және адал еңбекті жоғары бағалайды.

- Тәрбие жұмысы біртұтас тәрбие бағдарламасы негізінде адал азаматты тәрбиелеуді көздейді. Тәрбие жұмысының мазмұнында ұлттық мүдде, ар-ұят, алғыс айту, ілтипат, талап сияқты құндылықтар көрініс табу қажет.

- Тәрбие жұмысын ұйымдастыру кезіндегі басым бағыт – балаға қамқорлықпен құрмет көрсету, сенім арту, балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету, оларды кемсітуге жол бермеу болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Ахметова, Б. Т. (2020). Ұлттық тәрбиенің негіздері мен мәні. Алматы: Қазақ университеті.
- Жамбыл, А. К. (2019). Бала тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтар. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
- Құрманбекова, Р. С. (2021). Қазіргі замандағы тәрбие және мәдениет. Қарағанды: Қарағанды университеті.
- Мұхамедиева, Л. К. (2022). Ұлттың болашағын қалыптастырудағы біртұтас тәрбие жүйесінің рөлі. Педагогика және психология мәселелері, 8(3), 45-50.
- Назарбаев, Н. Ә. (2017). Қазақстанның болашағы - қоғамның білімділігі мен тәрбиелілігінде. Алматы: Қазақстан Республикасы Президентінің баспасы.
- Нұрғалиева, Ә. Б. (2021). Жаңа дәуірдегі ұлттық тәрбие: мәселелер мен шешімдер. Қоғам және тәрбие, 13(2), 65-72.
- Сәбден, О. Т. (2020). Педагогика мен психологиядағы жаңа бағыттар. Алматы: Қазақ университеті.

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ҚҰРЫЛУЫ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ ӘБІЛҚАЙЫР ХАНДЫҒЫНЫҢ САЯСИ ЖАҒДАЙЫ

Чынахунова Э.Н

«№ 98 жалпы білім беретін мектеп» КММ, Алматы қаласы. Қазақстан.
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада қазақ халқының тарихындағы маңызды кезеңдердің бірі болып табылатын Әбілқайыр хандығының саяси жағдайы қарастырылады. Әбілқайыр хан 15 ғасырдың ортасында Орталық Азия мен Қазақстанда саяси ықпалын арттырып, өз хандығын құрды. Мақалада Әбілқайыр ханның билікке келуінің себептері, оның ішкі және сыртқы саяси стратегиялары, сонымен қатар Қазақ хандығының құрылуына дейінгі кезеңдегі Әбілқайыр хандығының рөлі талданады. Әбілқайыр хандығының құрылуы мен дамуы кезеңіндегі маңызды саяси оқиғалар, Әбілқайыр ханның көрші мемлекеттермен қарым-қатынастары мен оның Қазақ хандығының пайда болуына ықпалы зерттеледі. Мақалада сондай-ақ Әбілқайыр хандығының құлдырауына әсер еткен ішкі және сыртқы факторлар да қарастырылып, оның тарихи маңызы мен сабақтары көрсетіледі.

Кілт сөздер: Әбілқайыр хан, Әбілқайыр хандығы, Қазақ хандығы, саяси жағдай, Орталық Азия, тарих, мемлекеттілік, ішкі саясат, сыртқы саясат, саяси стратегия, хандар, 15 ғасыр, мемлекеттің құрылуы

Қазақ халқының тарихындағы ең өзекті мәселелердің бірі – Қазақ хандығының құрылуы. Қазақ мемлекеттілігі мен «қазақ» атауының түпкілікті қалыптасуында бұл өте маңызды тарихи оқиға болды. Ол ұлан-байтақ өңірді мекендеген қазақ тайпаларының басын қосып шоғырландыруды, қазақтың этникалық территориясын біріктіруді, қазақтың байырғы заманнан басталған өз алдына жеке ел болып қалыптасуын біржолата аяқтатуда аса маңызды және түбегейлі шешуші рөл атқарды. Қазақ хандығының құрылуына ықпал еткен алғышарттардың бірі және маңыздысы – саяси алғышарттар. Қазақ хандығы құрылуының саяси алғышарты мәселесі сол кезеңдегі Қазақстан территориясындағы Әбілқайыр хандығы, Моғолстан және Темір әулеті мемлекетінің ішкі және сыртқы саяси жағдайларымен байланысты. XV ғасырдың ортасында Қазақ хандығының құрылуына Дешті Қыпшақ аумағын мекендеген тайпалардың этникалық, рухани дамуының барысы, осы аумақтағы мемлекеттік құрылымдардың саяси даму үрдістері алып келді. Аталған факторлар хандықтың құрылуына тікелей негіз болып саналса, XV ғасыр ортасындағы Моғолстан, Мәуереннахр және Дешті Қыпшақ аумағындағы саяси құрылымдардың ішкі саяси жағдайлары мен бір-бірлерімен саяси қарым-қатынастары өзінше рөл атқара алды. XV ғасырдың 50-ші жж. аталған территориялардағы мемлекеттердің саяси жағдайының қандай бағытта жүргендігін анықтау, бізге не себепті Қазақ хандығының негізін қалаған сұлтандар – Керей мен Жәнібектің Моғолстанға көшкендігін және не себепті Моғолстан ханы Есенбұға оларға өз елінің батыс жағындағы өңірден иелік бергендігін түсінуге мүмкіндік береді. Сол себепті де Қазақ хандығының құрылу қарсаңындағы аталған аймақтардағы мемлекеттер: Әбілқайыр хандығының, Моғолстанның және Мәуереннахрдағы Ақсақ Темір ұрпақтары мемлекетінің ішкі, сыртқы саяси жағдайларына назар аударып, біз қарастырып отырған мәселеге қаншалықты қатысы бар екенін анықтау өзекті болып табылады.

XV ғасырдың орта тұсында Әбілқайыр хандығының сыртқы саяси жағдайы оның ішкі саяси жағдайымен қатар дамып, бір-бірімен үндесіп жатты. Ішкі саяси өмірдегі көптеген мәселелер сыртқы саясатта да көрініс береді. Сол себепті де Әбілқайыр хандығының XV ғасырдың 40-50-ші жылдарындағы сыртқы саяси жағдайы хандықтың осы кезеңдегі жалпы саяси жағдайын қалыптастырып, оның

саяси өмірі мен дамуының құрамдас бөлігі болып есептелетіндіктен, оны талдау да Қазақ хандығының құрылуының саяси алғышарттарын түсінуге, білуге мүмкіндіктер береді. Әбілқайыр хандығының Қазақ хандығы құрылуы қарсаңындағы саяси мәселелеріне қатысты зерттеулердегі көлеңке тұстарын анықтап, тәуелсіз Қазақстан тарихы ғылымы тұрғысынан объективті баға беру, жан-жақты талдау – қазақ тарихнамасындағы күрделі мәселелердің бірі болып саналады. Қазақ хандығының құрылуы қарсаңындағы, яғни XV ғасырдың 50-ші жылдарындағы Моғолстанның ішкі-сыртқы жағдайы Керей мен Жәнібек сұлтандарға жаңа мемлекеттің Қазақ хандығының шаңырақ көтеруіне қолайлы жағдайлар жасады дейміз. XV ғасырдың ортасында Әбілқайыр мемлекетіндегі феодалдық алауыздықтардың, феодалдық қанау мен езгінің күшеюіне байланысты, 20 мың қазақтың шығыс дешті қыпшақтан Моғолстандағы Жетісуға қоныс аударуы және батыс Жетісуда қазақ хандығының құрылуы, Моғолстан мемлекеті мен қазақ халқының тарихи тағдырына қатысты аса маңызды оқиға болды. Бұл мезгілдегі Моғолстан қазақ хандығының құрылуына және қазақтың өз алдына жеке халық болып қалыптасу барысын аяқтауына территориялық тірек, саяси-экономикалық негіз болды. Қазақ хандығы құрылуы қарсаңындағы Моғолстанның ішкі-сыртқы жағдайын зерттеу саяси алғышарттардың барысын айқындауға мүмкіндік береді.

Қазақ хандығының құрылуына саяси жағынан өзіндік әсер еткен мемлекеттердің бірі - Мәуереннахрдағы Темір әулетінің мемлекеті болды. Егерде XV ғасырдың ортасында Әбілқайыр хандығындағы этносаяси жағдайлар жаңа мемлекеттің қалыптасуына толық алғышарттар даярласа, оның көршісі Моғолстандағы ішкі этносаяси жағдайлар Қазақ хандығының Моғолстан аумағында ту көтеруіне алып келді. Ал нақты Моғолстанның батысында Қазақ хандығының құрылуы – оның Мәуереннахрдағы Темір әулеті мемлекетімен XV ғасырдың ортасында жүргізілген саяси қарым-қатынастардың нәтижесі болып саналады. Сондықтан да біз үшін XV ғасырдың орта тұсындағы Темір әулеті мемлекетінің ішкі және сыртқы жағдайын білудің маңызы зор.

Қазақ хандығы құрылуының саяси алғышарттарына әсер еткен мемлекеттің бірі – «көшпелі өзбектер» мемлекеті болып табылады. Қазақ хандығының тарихы XV ғасырдың екінші жартысынан басталады. С. Г. Кляшторный, Т. И. Сұлтанов

пікірінше, Қазақ хандығының құрылуы 1458 және 1462 жж. аралығындағы Өзбек ұлысы халқының Орыс хан ұрпақтары бастаған бір бөлігінің Моғолстан аумағына көшуі мен 1468 жылы Әбілқайыр хан қайтыс болғаннан кейін «көшпелі өзбектер» мемлекетінің ыдырауымен байланысты. Сонымен, Әбілқайыр мемлекеті немесе «көшпелі өзбектер» ұлысының ішкі саясатын анықтау бізге не себепті қазақ хандығының негізін қалаған сұлтандар – Керей мен Жәнібектің Моғолстанға көшкендігін және не себепті Есенбұға оларға өз елінің батыс жғындағы өңірден иелік бергендігін түсінуге мүмкіндік береді .

XV ғасырдың ортасындағы Әбілқайыр хандығының оңтүстік-шығыстағы көршісі Моғолстан мемлекетімен сыртқы саяси қарым-қатынастарының Қазақ хандығының құрылуында ерекше маңыз атқарады. Әбілқайыр ханнан бөлініп, Керей мен Жәнібек сұлтандардың бастауымен Ордаежендік ру-тайпалардың Моғолстан аумағына қоныс аударуы екі ел арасындағы қатынастардың нәтижесінен туындаған. Егер де сол тұстағы Моғолстан билеушісі Есенбұға ханның Әбілқайыр ханмен қатынасы өте жақсы болған болса, онда «көшпелі өзбектер» ханының қарсыластары оның жақтасына бармаған болар еді. Олай болса, шайбанилық әулет пен шағатайлық әулет билеушілері арасындағы саяси қарым-қатынастарда жақсы болған деп айта алмаймыз. Жалпы, Шығыс Дешті Қыпшақ аумағындағы ордаежендік әулеттің болсын, шайбанилық әулеттің болсын шағатай әулеті билеген Моғолстан мемлекетімен жүргізген саяси қарым-қатынастары әртүрлі тарихи кезеңде әртүрлі сипат алып тұрды. Деректер мен оларға негізделген зерттеулер екі елдің бір-бірімен достық та, жаулық та қарым-қатынастарда болғандығын хабардар етеді [3]. Мысалы, 1380-ші жылдардың соңында Шығыс Дешті Қыпшақ билеушісі Тоқтамыс хан мен моғол әмірі Қамар ад-дин Әмір Темірге қарсы бірігіп, одақ құрған [8]. Ал, XV ғасырдың бірінші жартысында моғол ханның қарсыластары Шығыс Дешті Қыпшаққа барып, ондағы билеуші әулеттен пана сұраған [1]. Б. Кәрібаев: «XV ғасырдың 40-50-ші жылдырында «көшпелі өзбектер» мен моғол елдері арасында болған саяси қатынастардың барысы жөнінде жазба деректер ешқандай мәліметтер бермейді», дей келе, «Мұхаммед Хайдар Дулатидың мәліметтерінен саяси қарым-қатынастан гөрі, осы кезеңде этникалық байланыстардың жиі жүргенін» атап өтеді

Әдебиеттер:

1. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» Жолдауы. www.inform.kz/kaz/article/2715695
2. Хасенов Ә. Қазақ хандығы қай жылы құрылды?
3. Кляшторный С. Г., Султанов Т. И. Казахстан: летопись трех тысячелетий. – Алматы, – 1992. – 374 с.
4. Кәрібаев Б.Б. Қазақ хандығының құрылу тарихы. – Алматы, 2014 – 520 б.
5. Бартольд В. В. История турецко-монгольских народов. Соч., - Т. V., - М. 1964. – 757 с.
6. Қадырғали Ж. Жылнамалар жинағы. – Алматы, 1997. – 213 б.
7. Материалы по истории казахских ханств в XV-XVII вв. (Извлечения из персидских и тюркских сочинений) Составитель: К. Ибрагимов, Н. Н. Мингулов, К. А. Пищулина, В. П. Юдин. – А.,1969. – 651 б.
8. Кәрібаев Б.Б. Мұхаммед Хайдар Дулатидың «Тарихи Рашиди» еңбегіндегі кейбір тарихи оқиғалардың мерізімі туралы.// ҚазМу Хабаршысы тарих сериясы. 2000. – №3(18). –12-17бб.

ҚАЗАҚ ІДЕБИЕТІ ПӘНІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ШЫҢДАУ НЕГІЗІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР МЕН ПЛАТФОРМАЛАР

Абдурахманова Х.А.

№81 Ұлықбек атындағы жалпы білім беретін мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Сайрам ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан.
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада қазақ әдебиеті пәні бойынша оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған жаңа технологиялар мен тиімді әдіс-тәсілдер қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесінде инновациялық педагогикалық технологиялардың қолданылуы білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың шығармашылық ойлауын жетілдіруге ықпал етеді. Мақалада қазақ әдебиеті пәнін оқытуда қолданылатын сандық технологиялар, онлайн платформалар және білім беру қосымшаларының тиімділігі талданады. Сонымен қатар, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін қолданылатын әдіс-тәсілдер мен педагогикалық стратегиялар, оның ішінде жобалық жұмыстар, шығармашылық жазба жұмыстары және интерактивті әдістер туралы сөз болады. баулу тәсілдері мен оларды жетілдіру жолдары ұсынылған.

Кілт сөздер: қазақ әдебиеті, шығармашылық қабілет, инновациялық технологиялар, онлайн платформалар, педагогикалық технологиялар, білім беру әдістері, интерактивті әдістер, жобалық жұмыстар, шығармашылық жазба жұмыстары, білім беру қосымшалары, оқушыларды шығармашылыққа баулу.

Жаңа дәуірдегі жаңа Қазақстанның негізгі даму бағыттарының бірі – білім. Бұл аспекті еліміздің даму бағыты мен бағдарын айқындап, өзінің жеке даңғыл жолының тарамдалуына жол ашады. Сол себепті, бүгінде еліміздің білім беру жүйесінде сан алуан өзгерістер орын алуда. Қазіргі білім беру жүйесіндегі негізгі даму тенденциялары, инновациялар мен технологиялар тек бұл саланың ғана жандануына емес, сондай-ақ, бүтін бір қоғамның негізгі іргесін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда әлем елдерінің бір-бірінен салыстырмалы түрде артықшылығы оның табиғи ресурстары немесе қазба байлығымен емес, адам капиталымен, біліммен, инновациялық технологиямен өлшенеді. Технократтық кезең қанатын кеңге жайған тұста әлемдік үдерістер мен жаһандану білім беру саласын түбегейлі өзгертуге бетбұрыс жасауда. Білім – бүгінгінің басты капиталы. Адамдар интеллектісінің жарқын көрінісі де осы білімнен көрінбек. Сондықтан, бүгінде қазіргі білім жүйесіне жаңа тенденциялар енгізу, инновациялық құралдардың көмегіне сүйену аса маңызды саналады.

XXI ғасыр жалпы қоғамдық салаларға, соның ішінде білім беру жүйесіне ерекше әсер етті. Ғылым мен техниканың қарыштап дамуы жалпы білім беру саласында айрықша көрінді. Ғылыми прогрестің үздіксіз дамуы білім беру саласын жаңашылдыққа бастады. Жалпы еліміздегі білім беру саласында инновациялық технологияларды қолдану – бүгінгі білім көкжиегін кеңейтетін бірден-бір жол. Бүгінгі білім беру саласы жаһан жаңалықтары мен технологиялық өзгерістердің негізгі алаңына айналды. Жылдан жылға түрленіп, жанданып келе жатқан аталмыш саланың өткені мен бүгінін салыстыру мүмкін емес. Себебі, инновациялық жаңалықтардың толқыны білім беру мен оқытудың формасын түрлендіріп жатыр. Бұл өз кезегінде мектеп қабырғасындағы бірқатар пәндердің жаңартылған білім беру мазмұнына сай оқытылуына әкеліп жатыр.

Қазіргі заман ақпараттық коммуникацияның дамыған, түрлі технологияның қарқын алған кезеңі болғандықтан, білім беру жүйесі де

цифрлы оқыту жүйесін енгізуді талап етуде. Осыған сәйкес, қазақ әдебиеті пәнін оқытудың түрлі жаңаша нұсқасы ұсынылып жүр. Солардың бірі – жаңа технологиялар мен әдіс-тәсілдер, түрлі платформалар.

Жалпы, қазақ әдебиетінде, бүкіл әлем сияқты, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін оқыту және дамыту үшін жаңа технологиялар, әдістер мен платформалар белсенді қолданылады. Бұл инновациялар әдеби шығармаларға қол жеткізуді жеңілдетіп қана қоймай, сонымен қатар оқу мен шығармашылыққа деген қызығушылықты арттырады. Мысалы:

Сандық кітапханалар мен мұрағаттар

Бүгінде цифрлық технологиялар қарқынды дамыған тұста қазақ әдебиетіндегі шығармаларды оқу үшін кітапханаға барудың қажеті жоқ. Заман талабына сәйкес, керекті кітапты электрондық кітапханалар жүйесі арқылы қол жеткізе аламыз. Ал, бұл өз кезегінде оқушыларға қазақ авторларының классикалық және заманауи шығармаларын оңай табуға және көбірек оқуға мүмкіндік береді. Мысалы:

«Kazneb.kz»: «Қазақстан ұлттық электрондық кітапханасы». Мұнда көптеген әдеби, тарихи кітаптардың қоры мол. Қосымша ақпараттарды табу өте тез, әрі ыңғайлы.

OverDrive/Libby: жергілікті кітапханалардан электронды кітаптар мен аудиокітаптардың кең жинағына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл сатып алуды қажет етпестейтін, әдеби шығармаларға қол жеткізудің тамаша ресурсы.

Білім беру платформалары мен қосымшалары

XXI ғасырда білім беру платформалары мен қосымшалар оқушылар мен мұғалімдерге тиімді және интерактивті оқыту құралдарын ұсына отырып, заманауи білім берудің ажырамас бөлігіне айналды. Әдебиет пен шығармашылықты дамыту контекстінде бұл ресурстар шешуші рөл атқара алады. Төменде, білім беру мақсатында пайдалануға болатын платформалар мен қосымшалардың бірнеше түрін ұсынамын.

Қазақ тіліндегі «Khan Academy» сияқты интерактивті білім беру

платформалары әдеби шығармаларды терең түсінуге және талдамалық дағдыларды дамытуға ықпал ететін әдебиет бойынша курстар мен сабақтар ұсынса, «Storybird» немесе «Wattpad» сияқты шығармашылық жазу қолданбалары оқушыларға өздерінің әдеби туындыларын жасауға, қауымдастықтан кері байланыс алуға және стилін дамытуға мүмкіндік береді. Толығырақ тоқталар болсақ, «Wattpad»: оқушылардың өз әңгімелерін жариялауға, оқырмандардан кері байланыс алуға және басқалардың шығармаларынан шабыт алуға мүмкіндік беретін танымал жазушылар платформасы. Яғни, жазуға қабілетті оқушы аталмыш платформа арқылы өзінің қабілет қарымын дамыта алады.

Ал, «Storybird»: пайдаланушыларға бүкіл әлем суретшілерінің өнер кітапханасын пайдаланып иллюстрацияланған әңгімелер жасауға мүмкіндік беретін шығармашылыққа ерекше көзқарас ұсынатын платформа.

«Coursera» және «EdX» платформалары әлемдегі жетекші университеттердің онлайн курстарын, соның ішінде әдебиет және шығармашылық жазу курстарын ұсынады. Бұл да оқушылар үшін таптырмас құралдың бірі саналады.

Аталмыш онлайн оқыту платформалары гуманитарлық ғылымдар мен әдебиеттерді қоса алғанда, көптеген пәндер бойынша курстар ұсынады. Шет елдік платформалар қазақ әдебиетін зерттеуге және жалпы білім беру жүйесіне қалай әсер етеді деген сұрақ туындайтыны хақ. Аталмыш сұраққа бірнеше аспектілер келтіруге болады.

1. Жаһандық білім мен әдістерге қол жеткізу.
2. Әдіснама алысу. Яғни, «Coursera» және «EdX»-тегі әдебиет курстары оқушылар мен оқытушыларға қазақ әдебиетіндегі мәтінді талдаудың, сыни ойлаудың және шығармашылық жазудың жаһандық әдістемелеріне қол жеткізуді ұсына алады.
3. Мәдениетаралық диалог: әлемдік әдебиет пен мәдениетке арналған курстар арқылы оқушылар мәдениетаралық байланыстарды терең түсініп, әлемдік мәдениет контекстінде қазақ әдебиетін насихаттай

алады.

4. Сыни тұрғыдан ойлау: әдебиетті талдау және мәдени зерттеулер курстары кез-келген әдебиетті, соның ішінде қазақ әдебиетін зерттеуде маңызды рөл атқаратын сыни ойлау мен талдау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Ал, енді тіл мен әдебиетті тереңірек оқимын деген оқушыларға «Duolingo», «Quizlet» қосымшаларын қолданған дұрыс. Себебі:

«Duolingo» қосымшасы әсіресе, өзге ұлт өкілдері үшін тиімді. Себебі, мұнда тілді меңгеру ойын түрінде жүргізіледі. Яғни, оқушы түпнұсқадағы әдеби шығармаларды жақсы түсіну үшін пайдалы қосымша.

«Quizlet» әдеби терминдерді үйрену, шығармаларды талдау және авторлар туралы ақпаратты есте сақтау үшін пайдалануға болатын карталар мен викториналар құралы.

Оқушылармен жұмыс барысында мұғалім бірлескен жұмыс және талқылау платформалар ұсына алады. Олар:

Google Classroom: мұғалімдерге сыныптар құруға, тапсырмаларды бөлуге, талқылауларды ұйымдастыруға және цифрлық ортада оқушылардың жұмысын бағалауға мүмкіндік береді.

Padlet: виртуалды бірлескен тақта, мұнда оқушылар әдеби тақырыптар мен жобаларды талқылау кезінде мәтіндерді, суреттерді және сілтемелерді орналастыра алады.

Бұл платформалар мен қосымшаларды әдеби ресурстарға қол жеткізу, шығармашылық жазуды қолдаудан бастап, қарым-қатынасты жеңілдетуге және әдеби жұмыстармен бірлесіп жұмыс істеу сынды әртүрлі мақсаттарда пайдалануға болады

Оқытудың интерактивті әдістері

Геймификация элементтерін қамтитын оқытудың ойын әдістері әдебиеттік зерттеу процесін қызықты етеді. Және оқушылардың түрлі көркем шығармаларды талдауына ынталандырады. Бұл ретте, заманауи әдеби квесттер, рөлдік ойындар мен викториналарды пайдалану арқылы әдеби шығармалар мен авторлар туралы ақпараттарды оқушыларға

тереңірек түсіндіре аламыз.

Негізі жобаға бағытталған оқыту оқушыны қызықтыратын тақырыптарды зерттеп, шығармашылықпен айналысуына мүмкіндік береді. Және де әдеби жобаларды, іс-шараларды ұйымдастыруына мүмкіндік береді.

Әлеуметтік медиа және блогтар

Әдеби блогтар мен әлеуметтік медиа арналары оқушыларға шығармашылық жұмыстарымен бөлісуге және әдеби шығармаларды талқылауға, пікірлес адамдарды табуға атсалысады. Сонымен қатар әдеби байқаулар мен челленджер үшін тамаша алаң.

Қазақ әдебиетін оқытуда осы технологиялар мен әдістерді қолдану оқушылар арасында оқуға және шығармашылыққа деген қызығушылықты арттырып қана қоймай, сыни ойлауды, эмпатияны және өз ойын білдіру қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Халқымыздың ұлы ақыны Ж.Аймауытовтың мынадай кереметтей сөзі бар: «... бала әуелі тәжірибеге талпынып, нәрсемен танысып, сонан кейін сол нәрсе туралы сөйлесін, тыңдасын, жазсын, оқысын, тілге үйренсін». Осы ретте, айта кететін жайт қазіргі заманауи әдіс-тәсілдердің басты мақсаты – оқушылардың дара және дербес ерекшеліктерін ескеру, олардың өз бетінше ізденуін арттыру, шығармашылығын қалыптастыру.

Жалпы, сабақ барысында жаңа технологияларды, техникалық құралдарды жан-жақты қолдану, сабаққа керекті материалды ақпараттық кеңістіктен іздеу, мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оның уақытын үнемдейді. Сондай-ақ, жаңа ақпараттар легі көбейіп оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді. Мәселен, сабақ барысында қолданатын электрондық оқулықтардың артықшылықтарын айтып өтейін. Аталмыш оқулықты пайдалану барысында оқушы бұрын алған білімін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды.

Білім беру жүйесіндегі ақпараттық технологиялардың атқаратын қызметі де орасан зор. Еліміздің білім беру моделіне толыққанды өзгеріс әкелген цифрландыру сабақ жүргізу, оқыту процесі секілді бірқатар

мәселелерді жандандырды. Сондықтан, қазіргі таңдағы білім беру жүйесіндегі негізгі тенденциялар, инновациялар мектептегі оқыту ісін дамытатыны сөзсіз. Осы бағытта жүргізілетін шаралар да білім беру ісін жаңа бағытта құруға атсалысып жатыр. Цифрлық технологиялардың жедел дамуы салдарынан бүгінде ақпараттар ағымы өте көп. Тіпті, санынан адам жаңылады. Осыған байланысты педагогтерге артылар жүкте артты. Мәселен, педагог – ақпараттық мәдениеті жоғары, кез-келген технологияларды меңгерген болуы шарт. Бұл мәселеге мен де бейжай қарамаймын. Өз тәжірибемде мультимедиялық технологияларды көбірек қолданып, оқушыларға ғаламтордан тақырыптық бейнекөріністер көрсетемін. Компьютерлік техниканың мүмкіндіктерін толық пайдаланып, оқушыларға талдау жұмыстарын жасатамын. Олардың терең де тиянақты білім алуларын қамтамасыз етемін. Графикалық материалдар мен презентациялық слайдтар жасау арқылы, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын оятып, танымдық және есте сақтауын қалыптастыруға әрекет етемін. Оларға сұрақ қоя отырып, өздерінің көргендерінен ой-пікірлерін сұрауды да ұмытпаймын. Бұл арқылы жасөспірімдердің өз пікірлерін еркін жеткізе білуіне, бірін-бірін тыңдай білуге ұмтылады.

Қорыта келе, оқушыларға жаңаша технологиялар арқылы түрлі білім беру құралдарын қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде қолдану – бүгінгі күннің басты талабы. Оқушының ішкі рухани жүйесін байытуға атсалысатын аталмыш пәндерді бүгінгі заман талабына сай оқыту аса маңызды болып саналады. Жаңаша әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқыту процесін жүргізу кезінде бұл пәндердің мазмұны да, формасы да жаңара түсетіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Тиімді оқыту мен оқу» Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Мұғалімге арналған Нұсқаулық. Астана, 2016.
2. Б.З.Вульфов Педагогика рефлексии : взгляд на профессиональную подготовку учителя Москва: Магистр. – 111
3. Қ. Тасболатов «Оқушылардың таным белсенділіктерін арттыру

АЛАШ АРДАҚТЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК МҰРАСЫ

Залиева Д.Т.

Түркістан облысы, Сайрам ауданы №67 Көмешбұлақ жалпы
білім беретін мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасы талданады. Алаш қозғалысының өкілдері, оның ішінде ғалымдар, әдебиетшілер, қоғам қайраткерлері мен педагогтар қазақ халқының ұлттық тәуелсіздігі мен білім-ғылым саласында үлкен еңбек еткен тұлғалар болып табылады. Мақалада Алаш ардақтыларының ұлттық мәдениет, тіл, білім, тәрбие, қоғамдық-саяси құрылым туралы көзқарастары мен ұстанымдары, олардың әдістемелік мұралары мен ғылыми жұмыстарындағы жаңашылдықтар қарастырылады. Сонымен қатар, Алаш қозғалысының жетекшілері мен мүшелерінің қоғамдық өмірде ұлттың рухани және әлеуметтік дамуына қосқан үлесі, әсіресе білім мен мәдениетті дамытудағы атқарған рөлі зерттеледі. қазіргі заманғы білім жүйесіне енгізу қажеттігі көрсетіледі.

Кілт сөздер: Алаш ардақтылары, ұлттық мұра, әдістемелік мұра, Алаш қозғалысы, ұлттық тәуелсіздік, педагогика, білім беру, мәдениет, ұрпақ тәрбиесі, ғылыми жұмыстар, тәлімгерлік әдістер, қоғамдық-саяси көзқарастар.

Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасы Қазақстанның тәуелсіздік тарихында ерекше орын алады. XX ғасырдың басында ұлттық жаңғыру мен тәуелсіздік идеясын алға тартқан Алаш қайраткерлері тек саяси күрескер ғана емес, сонымен қатар, білім беру, ғылым, мәдениет салаларында маңызды рөл атқарған. Олардың еңбектері мен идеялары қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтауға, жаңғыртуға және білім беру жүйесін жетілдіруге зор ықпал етті. Осы еңбектерді зерттеу бүгінгі күні де өзектілігін жоғалтқан жоқ, өйткені олар қазіргі білім беру жүйесі мен ұлттың болашағын қалыптастырудағы маңызды факторлар болып табылады.

Өзектілік:

Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасын зерттеу Қазақстанның тарихи санасын қалыптастыруда маңызды. Бұл қайраткерлердің идеялары мен еңбектері қазіргі білім беру жүйесінде патриоттық тәрбие беру, ұлттық құндылықтарды сақтау және жаңғырту, тәуелсіздік пен ұлттық болмысқа деген құрметті дамыту жолында өзекті болып табылады. Алаш идеялары арқылы білім беру процесіне ұлттық рухты енгізу – қазіргі педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі.

Зерттеу мақсаты:

Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасын зерттеу арқылы олардың тәуелсіздік идеяларын, ұлттық тәрбиеге қосқан үлестерін ашып көрсету және сол мұраларды қазіргі білім беру жүйесіне енгізу жолдарын анықтау.

Зерттеу міндеттері:

Алаш ардақтыларының негізгі еңбектерін талдау және олардың білім беру саласына әсерін анықтау.

Алаш қайраткерлерінің ұлттық идеяларының қазіргі тәуелсіз Қазақстандағы білім беру жүйесіне ықпалын зерттеу.

Алаш мұрасының негізінде ұлттық тәрбие беру әдістерін жетілдіру жолдарын ұсыну.

Алаш ардақтыларының идеяларын қазіргі педагогикалық тәжірибеде қолдану мүмкіндіктерін қарастыру.

I. Алаш ардақтыларының ұлттық мұрасы

1.1 Ұлт-азаттық қозғалыстың алдыңғы қатарлы тұлғалары: Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы және басқалар.

Алаш ардақтылары — Қазақстан тарихындағы ұлттық жаңғырудың, тәуелсіздікке деген ұмтылыстың көрнекті өкілдері. XX ғасырдың басында Алаш қозғалысының жетекшілері өз ұлтының болашағы үшін күрескен, халықтың санасын оятуға, білім беру, мәдениет пен әдебиет саласында тың өзгерістер енгізуге тырысқан. Бұл қайраткерлердің мұрасы бүгінгі таңда да өз маңыздылығын жоймай, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуы мен білім беру жүйесінде жетекші рөл атқарып отыр. Бүгінгі баяндаманың мақсаты — Алаш қайраткерлерінің ұлттық мұрасын зерттеп, оның қазіргі қоғам мен білім беру жүйесіне тигізетін әсерін анықтау.

Алаш ардақтыларының ұлттық мұрасының негізгі аспектілері:

Ұлттық бірегейлікті сақтау және нығайту: Алаш ардақтылары қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтап қалуды ең басты мақсаттарының бірі ретінде санады. Олар қазақ тілінің, мәдениетінің және тарихының маңыздылығын ерекше атап өтіп, халықтың рухани байлығын сақтау үшін күресті. Мысалы, Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тіліне арналған реформалары мен тіл біліміне қосқан үлесі ұлттық бірегейліктің маңызды элементі болды. Оның еңбектері қазақ тілі білімінің негізін қалап, бүгінгі тіл білімінің дамуында зор рөл атқарады.

Білім беру саласындағы реформалар: Алаш қайраткерлерінің бірігіп жұмыс істеуі білім беру саласында үлкен өзгерістер әкелді. Олардың негізгі мақсаттарының бірі – қазақ балаларына ана тілінде білім беру, халықты сауаттандыру болды. Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаев, Міржақып Дулатов сынды ардақтылардың еңбектері қазақ мектебінің негізін қалап, оқыту әдістемесін жетілдірді. Олар ұлттық мектептердің қажеттілігін түсініп, сол мектептердің оқу

бағдарламаларын жасауға атсалысты.

Тәуелсіздік идеялары: Алаш қозғалысының басты идеологиясы — қазақ халқының саяси тәуелсіздігі болды. Алаш ардақтылары Ресей империясының құрамында бола отырып, қазақтардың саяси, экономикалық және мәдени тәуелсіздігін қорғауға ұмтылды. Олардың жазған еңбектері мен жариялаған бағдарламаларында ұлттық мемлекет құру, әділетті қоғам қалыптастыру мәселелері көтерілді. Бұл идеялар қазақ ұлтының өз тағдырын өзі шешуіне бағытталған маңызды қадам болды.

Мәдени мұра мен ұлттық құндылықтарды сақтау: Алаш қайраткерлері қазақтың мәдени мұрасын сақтап, оны келесі ұрпаққа жеткізу үшін ерекше еңбектер жазды. Олар фольклорды жинап, қазақ әдебиеті мен тарихын зерттеп, оны жазба түрде сақтауға атсалысты. Мысалы, Әлихан Бөкейханов қазақ халқының тарихын, дәстүрлерін зерттеуге көп уақыт бөлді. Ол ұлттық құндылықтардың жоғалып кетпеуі үшін мұрағаттық еңбектер жазды.

Әлеуметтік теңдік пен әділеттілік: Алаш қозғалысы әлеуметтік теңдік мәселелеріне ерекше көңіл бөлді. Олардың идеялары халықтың мүддесін қорғауға, әділетті қоғам орнатуға бағытталды. Олар жер, құқық, білім алу мүмкіндіктері сияқты мәселелерде әділеттілікті талап етті. Алаш ардақтыларының әлеуметтік идеялары қазіргі қоғамның дамуында да өзекті болып қала береді.

Алаш мұрасының қазіргі кездегі маңызы: Алаш ардақтыларының ұлттық мұрасы бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның дамуына да үлес қосып отыр. Олардың идеялары, әсіресе білім беру, ұлттық мәдениет пен тілдің дамуы салаларында өз маңыздылығын жойған жоқ. Қазақстанның білім беру жүйесінде Алаш қайраткерлерінің еңбектерін оқу бағдарламаларына енгізу – қазіргі ұрпақты ұлттық сана-сезіммен тәрбиелеудің маңызды құралы болып табылады. Алаш ардақтыларының ұлттық мұрасы – қазақ халқының рухани байлығы мен тәуелсіздікке деген ұмтылысының көрінісі. Олардың еңбектері

бүгінгі білім беру жүйесінде, ұлттық мәдениет пен тілдің дамуы барысында маңызды рөл атқарып келеді. Алаш қайраткерлерінің идеяларын заманауи Қазақстанның білім беру жүйесіне енгізу – ұлттық құндылықтарды сақтап, болашақ ұрпақтың рухани тәрбиесіне негіз бола алады.

XX ғасырдың басы қазақ халқы үшін тарихи оқиғаларға толы болды. Ресей империясының ықпалындағы қазақ жері саяси, экономикалық және әлеуметтік қысым көріп, ұлттық дербестігінен айрылуға жақындап қалған кезеңде, қазақ зиялыларының белсенділігі арта түсті. Ұлт-азаттық қозғалыстың туын көтерген тұлғалар – Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы және тағы басқа қайраткерлер қазақ халқының азаттыққа, тәуелсіздікке деген үмітін қайта жандандырды. Олар білім беру, ұлттық сана-сезім, саяси құқықтар мен тәуелсіздікті талап етіп, осы мақсатта күрес жүргізді. Бұл баяндаманың негізгі мақсаты — осы ұлт-азаттық қозғалыстың жетекші тұлғаларының қызметін және олардың тарихи рөлін ашып көрсету.

Әлихан Бөкейхан — Алаш қозғалысының саяси жетекшісі, көрнекті мемлекет қайраткері, ғалым, публицист. Ол қазақ халқының дербес мемлекетін құруға ұмтылған, Алаш Орда үкіметін басқарып, ұлт-азаттық қозғалыстың алдыңғы қатарында жүрді. Әлиханның негізгі мақсаты — қазақ жерін, оның байлықтарын халық игілігіне жарату, қазақ халқын білім мен ғылымға тартып, өркениетті елдердің қатарына қосу еді.

Әлихан Бөкейхан Ресей Мемлекеттік Думасының мүшесі ретінде де қызмет атқарып, Ресейдің саяси сахнасында қазақ халқының мүддесін қорғады. Ол қазақ қоғамының артта қалу себебін отаршыл саясатта көріп, халықты оянуға, күресуге шақырды. Оның еңбектері мен идеялары бүгінгі күні де Қазақстанның мемлекеттік құрылымы мен дамуында өз маңыздылығын жоғалтқан жоқ.

Ахмет Байтұрсынұлы — қазақтың ұлттық ағартушысы, тіл маманы, ақын, педагог және қоғам қайраткері. Ол қазақ тілінің

реформаторы ретінде қазақ әліпбиін жасап, оны халыққа кеңінен таратуға ерекше еңбек сіңірді. Ахмет Байтұрсынұлы қазақ халқының сауатын ашу жолында аянбай қызмет етіп, ұлттық мектептердің дамуына зор үлес қосты. Оның жасаған араб графикасына негізделген қазақ әліпбиі қазақ халқының ұзақ уақыт бойы жазу-сызу құралы болды.

Ахмет Байтұрсынұлының «Қазақ» газетін шығарып, онда халықтың әлеуметтік, саяси мәселелерін көтергені де ерекше атап өтуге тұрарлық. Ол өз мақалаларында қазақ халқының мәдениетіне, тіліне, ұлттық мүддесіне баса назар аударды. Байтұрсынұлының еңбектері бүгінгі ұлттық білім беру жүйесінде ерекше орын алады.

Міржақып Дулатұлы — көрнекті қазақ жазушысы, ақын, қоғам қайраткері, Алаш қозғалысының белсенді мүшесі. Оның «Оян, қазақ!» деген ұраны сол кезеңдегі қазақ халқының оянуына, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына үлкен әсер етті. Бұл ұран халықты отаршылдық езгіге қарсы күресуге шақырған және тәуелсіздікке деген ұмтылысты оятқан еді.

Міржақып Дулатұлы сондай-ақ «Қазақ» газетінің редакторы болып, қоғамдық-саяси мәселелерді қозғап, ұлттың мұң-мұқтажын білдіретін мақалалар жазды. Ол қазақ әдебиеті мен публицистикасында ұлттық сана-сезімнің өрлеуіне айтарлықтай ықпал етті.

Жүсіпбек Аймауытов — қазақтың педагогі, жазушысы, драматург. Ол қазақ халқының сауатын ашу жолында аянбай қызмет еткен және ұлттық мәдениеттің дамуына зор үлес қосты. Оның еңбектері білім беру саласында жаңашылдықты насихаттады.

Мағжан Жұмабаев — қазақтың көрнекті ақыны, педагогі және ұлт қайраткері. Мағжанның өлеңдері ұлттық рухты көтеруге, халықтың азаттығы мен бостандығын дәріптеуге арналды. Ол қазақ әдебиетінің классигі ретінде ұлттық мұраны сақтап, оны байытуға үлкен үлес қосты.

Әлімхан Ермеков — математик, қоғам қайраткері, Алаш қозғалысының белсенді мүшесі. Әлімхан қазақ халқының жер

мәселесіне қатысты сұрақтарда нақты ғылыми зерттеулер жасап, Алаш Орда үкіметінің жер саясатына қатысқан. Оның еңбектері қазақтың жерін сақтап қалуға бағытталды.

Алаш ардақтыларының ұлт-азаттық қозғалыстағы рөлі орасан зор. Олар қазақ халқының саяси және ұлттық құқықтарын қорғау жолында аянбай күрескен. Алаш қайраткерлері тек тәуелсіздік идеяларын ғана емес, сонымен бірге ұлттық мәдениет, тіл және білім беру мәселелерін де көтерді. Олар қазақ халқын ояту, оларға білім беру арқылы ұлттық сананы қалыптастыруды мақсат етті.

Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы және басқа да Алаш ардақтылары қазақ халқының ұлттық жаңғыруында, азаттық үшін күресінде ерекше орын алады. Олардың еңбектері мен идеялары бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның дамуы мен қалыптасуына негіз болды. Ұлт-азаттық қозғалыстың алдыңғы қатарлы тұлғаларының мұрасы қазіргі қоғам үшін де өзекті, себебі олар тәуелсіздікке, әділеттілікке, ұлттық құндылықтарды сақтауға ұмтылудың жарқын үлгісі болып табылады.

1.2 Алаш идеяларының ұлттың бірегейлігін сақтаудағы рөлі.

Алаш идеялары — қазақ халқының тарихындағы маңызды кезеңдерде қалыптасқан, ұлттың бірегейлігін сақтау мен дамытуға бағытталған саяси, мәдени және әлеуметтік концепциялар жиынтығы. XX ғасырдың басында қалыптасқан Алаш қозғалысы қазақ қоғамының саяси және әлеуметтік өміріне үлкен әсер етті. Алаш ардақтылары ұлттық сана-сезімді ояту, халықтың білім деңгейін арттыру, мәдени мұраны сақтау және ұлттық тәуелсіздік үшін күрес жүргізу мақсатында жұмыс істеді. Бүгінгі баяндамада Алаш идеяларының ұлттың бірегейлігін сақтаудағы рөлін қарастырамыз.

1. Ұлттық сана-сезімді ояту:

Алаш қайраткерлері ұлттық сана-сезімді қалыптастыру мен дамытуға ерекше назар аударды. Олар халық арасында ұлттық бірегейлік, мәдениет және тарих туралы түсінік қалыптастыруды

мақсат етті. Алаш идеялары қазақ халқының тарихи мұрасын, мәдени құндылықтарын дәріптеп, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге ықпал етті. Ахмет Байтұрсынұлының «Қазақ» газеті мен Міржақып Дулатұлының «Оян, қазақ!» сынды шығармалары халықтың оянуына, ұлттық сананың қалыптасуына жол ашты.

2. Тіл мен мәдениетті сақтау:

Алаш идеяларының негізгі құрамдас бөлігі – қазақ тілін, мәдениетін және әдебиетін сақтау болды. Алаш қайраткерлері тілдің ұлттың болашағы үшін маңыздылығын түсініп, тілдің дамуына, әдебиеттің өркендеуіне көп күш жұмсады. Алаш қозғалысының жетекшілері қазақ тілінің мәртебесін көтеру, қазақша оқу мен жазу жүйесін дамыту, ұлттық әдебиетті жаңғырту мақсатында реформалар жүргізді. Ахмет Байтұрсынұлының қазақ әліпбиі мен тіл біліміне қосқан үлесі тілдің ұлттық бірегейлікті сақтаудағы рөлін айқындайды.

3. Білім мен ағартушылық:

Алаш идеялары білім мен ағартушылықты ұлттық бірегейліктің негізі ретінде қарастырады. Алаш ардақтылары қазақ халқына білім мен ғылымды жеткізу, мектептер ашу арқылы жастардың білім алуына жағдай жасауға бағытталды. Олар білімнің, ғылымның, мәдениеттің дамуы арқылы қазақ халқының алға басуына ықпал етті. Алаш қайраткерлерінің мектебі, университеттері және ағартушылық ұйымдары ұлттық білім беру жүйесінің негізін қалауда маңызды рөл атқарды.

4. Саяси тәуелсіздік пен ұлттық мүдде:

Алаш идеяларының басты мақсаты – қазақ халқының саяси тәуелсіздігі мен ұлттық мүддесін қорғау. Алаш ардақтылары Ресей империясынан тәуелсіздікке қол жеткізу үшін күресті. Олар ұлттық мүдделерді қорғау, халықтың саяси құқықтарын қорғау, жер мәселелерін шешу мақсатында жұмыс істеді. Әлихан Бөкейханның саяси қызметі мен Алаш Орда үкіметінің құрылуы ұлттық бірегейлікті сақтаудағы маңызды қадамдар болды. Алаш қозғалысының идеялары

бүгінгі күнде де еліміздің саяси, экономикалық және мәдени дамуында өзекті.

5. Мәдени мұра мен дәстүрлерді сақтау:

Алаш идеялары мәдени мұра мен ұлттық дәстүрлерді сақтау, оларды жаңғырту бағытында жұмыс істеді. Алаш қайраткерлері қазақтың фольклорын, тарихын, дәстүрлерін жинақтап, оларды сақтауға, халыққа жеткізуге назар аударды. Олар ұлттық мәдениеттің байлығын насихаттау арқылы қазақ халқының өзіндік ерекшелігін сақтауға үлес қосты. Алаш қайраткерлерінің еңбектері бүгінгі қазақ мәдениетінің негізін қалауда зор маңызға ие.

Алаш идеялары қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтауда маңызды рөл атқарды. Олар ұлттық сана-сезімді ояту, тіл мен мәдениетті сақтау, білім беру мен ағартушылықты дамыту, саяси тәуелсіздік үшін күресу және мәдени мұраны жаңғырту арқылы қазақ халқының біртұтас болуын қамтамасыз етті. Алаш ардақтыларының идеялары бүгінгі күні де өзекті болып қала береді, себебі олар ұлттың бірегейлігін сақтап, Қазақстанның болашағын қалыптастыруда маңызды фактор болып табылады. Алаш идеяларының мұрасын бүгінгі білім беру жүйесінде, мәдениетте, саясатта пайдалану – ұлттың болашағы үшін аса қажет.

II. Алаш ардақтыларының әдістемелік мұрасы

2.1 Алаш қайраткерлерінің ағартушылық және білім беру саласындағы еңбектері.

Алаш қозғалысы — XX ғасырдың басында қазақ халқының ұлттық-демократиялық, мәдени, экономикалық және әлеуметтік мәселелерін көтерген, ұлттық бірлікті, тәуелсіздікті мақсат еткен тарихи қозғалыс. Алаш ардақтылары өз кезеңінде ғылыми, білім беру, әдеби, мәдени және қоғамдық мәселелерде жүйелі және әдістемелік тәсілдерді қолдана отырып, қазақ халқының ұлттық санасын оятуға, білім деңгейін арттыруға, мәдениетті дамытуға елеулі үлес қосты. Олардың әдістемелік мұрасы бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтпай,

Қазақстанның білім беру, мәдениет және ғылым салаларында қолданылуда.

1. Білім беру әдістемесі:

Алаш ардақтылары білім беру жүйесін жетілдіру, қазақ жастарына сапалы білім беру мәселесіне ерекше мән берді. Олар қазақ мектептерін ашу, қазақ тіліндегі оқулықтарды жасау, білім беру әдістемелерін енгізу арқылы білім алуды democratization (демократияландыру) бағытында жұмыс істеді.

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілін оқытуға арналған жаңа әдістемелерді ұсынды. Оның "Әліпби" атты еңбегі қазақ балаларын сауаттандыруға негіз болды. Байтұрсынұлы оқыту әдістемесін қалыптастыруда "балаларды ана тілінде оқыту" принципін басты назарға алды, бұл әдістеме қазіргі заманғы білім беру жүйесінде де өзекті.

Міржақып Дулатұлы "Оқусыз жұрттың күні батып, білімсіз ұлттың өмірі қысқаратынын" айтып, білімнің маңыздылығын насихаттады. Ол оқыту үрдісінде жастарға ұлттық тәрбие беруге назар аударды.

2. Ғылыми-зерттеу әдістемесі:

Алаш ардақтылары ғылым мен зерттеу жұмыстарында қазақ халқының тарихы, мәдениеті, тілі, әдебиеті мәселелеріне терең зерттеулер жүргізді.

Әлихан Бөкейхан ғылым мен зерттеу жұмыстарын дамытуда үлкен еңбек сіңірді. Ол қазақ халқының тарихы мен мәдениетін, экономикасы мен саяси жағдайын зерттеп, ғылыми мақалалар жазды. Бөкейханның зерттеулері қазақ халқының тарихы мен мәдени мұрасының сақталуына ықпал етті.

Жүсіпбек Аймауытов психология мен педагогика саласындағы ғылыми зерттеулерді жүргізіп, ұлттық білім беру жүйесінде педагогикалық әдістемелерді енгізуге назар аударды.

3. Мәдениет пен әдебиетті дамыту:

Алаш ардақтылары қазақ әдебиеті мен мәдениетін дамытуда да

әдістемелік жұмыстар жүргізді.

Мағжан Жұмабаев қазақ поэзиясында жаңа стиль мен әдіс-тәсілдерді енгізді. Оның шығармалары ұлттық рухты көтеруге, жастарды ұлттық сана-сезімге тәрбиелеуге арналды.

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ әдебиетін дамытуда көркем әдебиет пен публицистиканың әдістемелерін қолданды. Ол әдебиеттегі жаңа идеяларды насихаттап, қазақ әдебиетінің дамуына ықпал етті.

4. Ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді сақтау:

Алаш ардақтылары ұлттық мәдениетті, салт-дәстүрлерді сақтау мен дамытуға арналған әдістемелерді енгізді.

Олар қазақтың фольклорын, тарихын, ұлттық дәстүрлерін жинақтап, халыққа жеткізу арқылы ұлттық бірегейлікті сақтауға үлес қосты.

Алаш ардақтыларының еңбектері арқылы қазақ халқының мәдени мұрасы жаңғыртылып, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына әсер етті.

Алаш ардақтыларының әдістемелік мұрасы — ұлттық білім беру, мәдениет, ғылым және әдебиет салаларында маңызды орын алады. Олар білім беру әдістемелерін жетілдіру, ғылыми зерттеулер жүргізу, мәдениетті дамыту, ұлттық дәстүрлерді сақтау арқылы қазақ халқының ұлттық санасын оятуға, мәдениетті сақтауға және дамытуға үлкен үлес қосты. Бүгінгі күнде Алаш ардақтыларының әдістемелік мұрасын пайдалану — Қазақстанның білім беру, мәдениет және ғылым салаларын дамытуда маңызды фактор болып табылады.

2.2 Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілін оқытудағы әдістемесі (қазақ тілін оқытуға арналған әдістер, алфавит реформасы).

Ахмет Байтұрсынұлы — қазақтың көрнекті ақыны, ағартушы-педагогі, тілші-ғалымы және қоғам қайраткері. XX ғасырдың басында қазақ тілін оқыту мен ағарту ісінде ерекше рөл атқарған Байтұрсынұлының әдістемелері бүгінгі күнде де өзекті. Ол қазақ тілінің грамматикасын, фонетикасын, лексикасын жүйелеп, қазақ балаларын

сауаттандыру мен ана тілінде білім алуға үлкен үлес қосты. Бұл баяндамада Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілін оқытудағы әдістемесі, оның алфавит реформасы мен оқыту әдістері қарастырылады.

1. Қазақ тілін оқытуға арналған әдістер:

Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілін оқыту әдістемесі бірнеше негізгі принциптерге негізделді:

Тілді сөйлеу практикасында қолдану: Байтұрсынұлы қазақ тілін оқытудың практикалық әдістеріне назар аударды. Ол тілдің қолдану мүмкіндігін арттыру үшін балаларды сөйлеу, оқу, жазу жұмыстарымен айналысуға ынталандырды. Оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту үшін ойын, ән, жұмбақ, тақпақ, ертегі секілді халық шығармашылығы элементтерін пайдаланды.

Ана тілінде оқыту: Ахмет Байтұрсынұлы ана тілінде білім алудың маңыздылығын атап өтті. Оның пікірі бойынша, қазақ балаларының ана тілінде білім алуына мүмкіндік беру — олардың ұлттық сана-сезімін дамыту, мәдениетін сақтау мен тіл байлығын арттыру үшін қажет.

Грамматикалық әдіс: Байтұрсынұлы грамматика мен фонетиканың негіздерін оқытуда жүйелі және ғылыми негіздемені қолданды. Ол қазақ тілінің грамматикасын, фонетикасын, морфологиясын, синтаксисін терең зерттеп, оқушыларға түсінікті әрі жеңіл тілмен түсіндірді.

2. Алфавит реформасы:

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілін оқытуда алфавит реформасын жүзеге асыруға үлкен күш жұмсады. 1929 жылы қазақ тілінің латын графикасына көшуі ұсынылды. Бұл реформаның негізгі мақсаттары:

Сауаттылықты арттыру: Алфавит реформасы қазақ халқының сауаттылығын арттыру, білім алуды жеңілдету және қазақ тілінің орфографиясын стандарттау үшін қажет болды. Байтұрсынұлы латын графикасын қазақ тілінің фонетикалық ерекшеліктеріне сәйкес келетін етіп жасауды ұсынды.

Тілдің көркемдігі мен тазалығын сақтау: Ахмет Байтұрсынұлы

жаңа алфавиттің тілдің фонетикалық жүйесін дәл көрсетуі мен қазақ тілінің ерекшеліктерін сақтауы үшін негізделгендігін атап өтті. Ол қазақ тілінің дыбыстарын, логикасын және грамматикалық құрылымын ескерді.

Халықаралық стандарттарға жақындау: Латын графикасының енгізілуі қазақ тілінің халықаралық деңгейде танылуына, басқа тілдермен байланыс орнатуына мүмкіндік берді.

3. Оқулықтар мен әдістемелік құралдар:

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілін оқытуға арналған оқулықтар мен әдістемелік құралдарды дайындады.

"Тіл құрал" атты еңбегі қазақ тілінің грамматикасын, фонетикасын, морфологиясын жүйелеп, тілдің құрылымын түсінуге мүмкіндік берді. Бұл оқулық қазақ тілін оқытуда негіз қалаушы құралдардың бірі болып табылады.

"Әліпби" еңбегі — қазақ әліпбиінің реформасына арналған. Ол балаларды сауаттандыру, тіл үйрету үшін жүйелі, логикалық әрі қызықты әдістерді енгізді. Оқулықтарында Байтұрсынұлы қазақ тілінің дыбыстарын, сөз тіркестерін, сөйлем құрылымын түсіндіре отырып, балалардың білімін арттыруға бағытталған.

Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілін оқытудағы әдістемесі – ұлттық білім берудің негізін қалаушы және ағартушы ретінде ерекше маңызға ие. Оның тіл үйрету әдістері, алфавит реформасы, оқулықтар мен әдістемелік құралдары қазақ халқының тілдік мұрасын сақтау, мәдениетін дамыту және білім алудың сапасын арттыру үшін маңызды рөл атқарды. Байтұрсынұлының еңбектері бүгінгі білім беру жүйесінде де өзекті болып қала бермек, себебі олар қазақ тілінің дамуына, сақталуына және жаңғыртылуына бағытталған.

2.3 Міржақып Дулатұлының оқу құралдары мен оқыту әдістері.

Міржақып Дулатұлы — қазақтың көрнекті ағартушысы, ақыны, жазушысы, педагог және қоғам қайраткері. Ол ХХ ғасырдың басында қазақ халқына білім мен мәдениетті насихаттау, оқу жүйесін жетілдіру

бағытында көптеген жұмыстар атқарды. Дулатұлының оқу құралдары мен оқыту әдістері қазақ тілін, әдебиетін, мәдениетін дамытуда ерекше рөл атқарды. Бұл баяндамада Міржақып Дулатұлының оқу құралдары, оның әдістемелік тәсілдері және білім беру саласындағы қызметі қарастырылады.

1. Оқу құралдары:

Міржақып Дулатұлының оқу құралдары қазақ тілінде сауатты білім алуға, ұлттық сана-сезімді қалыптастыруға, жастардың білімін арттыруға бағытталған.

"Оқыту құралдары": Дулатұлы оқу үдерісін жеңілдету және балаларға түсінікті ету мақсатында оқу құралдарын әзірледі. Ол қазақ тіліндегі грамматика, фонетика, лексика сияқты пәндерді қамтитын әдістемелік нұсқаулықтар ұсынды. Бұл оқу құралдары қазақ тілінің грамматикалық құрылымын түсіндіруде, балалардың тілдік дағдыларын дамытуда пайдалы болды.

"Әдебиет құралдары": Міржақып Дулатұлы қазақ әдебиетін оқыту үшін шығармаларын, өлеңдерін, ертегілерін және халық ауыз әдебиетінің үлгілерін жинақтады. Оның еңбектері ұлттық әдебиетті танып-білуге, әдеби тілдің байлығын игеруге көмектесті.

"Білімге шақыру": Дулатұлының шығармалары жастарды білім алуға, мәдениетті меңгеруге шақыратын идеологиямен бағытталған. Оның «Оян, қазақ!» атты өлеңі жастарды ояту, ұлттық сана-сезімді арттыру, білім мен мәдениетті меңгеруге ынталандыру мақсатында жазылған.

2. Оқыту әдістері:

Міржақып Дулатұлының оқыту әдістері қазақ балаларының сауатын ашу, ұлттық тәрбиені нығайту, білім алу жолында шығармашылықпен жұмыс істеу бағытында құрылды.

Практикалық әдіс: Дулатұлы оқытуда практикалық әдістерге ерекше назар аударды. Ол балаларға қазақ тілін сөйлеп, жазып, оқып үйрену барысында тәжірибелік тапсырмаларды орындауды ұсынды.

Оқу барысында ойын, әңгіме, ән, жұмбақ, тақпақ секілді халық шығармашылығын пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырып, білімдерін тереңдетуге мүмкіндік берді.

Сын тұрғысынан ойлау: Дулатұлының оқыту әдістері оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауына, өз пікірлерін білдіруге, әдеби шығармаларды талқылауға мүмкіндік берді. Оқушыларға шығармашылық тапсырмалар беру, әдебиетті зерттеу, пікір алмасу арқылы өз көзқарастарын қалыптастыруға ықпал етті.

Ана тілінде білім беру: Міржақып Дулатұлы ана тілінде білім берудің маңыздылығын атап өтті. Ол қазақ балаларының өз тілінде оқу, жазу және сөйлеу дағдыларын дамытуға назар аударды. Ана тілінде білім алудың ұлттық сана-сезімді, мәдениетті және тарихты сақтау үшін қажеттілігін түсінді.

3. Ұлттық мәдениет пен тәрбиені дамыту:

Міржақып Дулатұлының оқу құралдары мен оқыту әдістері ұлттық мәдениетті, дәстүрлерді сақтауға және дамытуға бағытталды.

Халық ауыз әдебиеті: Дулатұлы қазақтың фольклорын, мақал-мәтелдерін, ертегілерін оқытуда кеңінен пайдаланды. Бұл ұлттық мәдениетті таныту, жастарды өз тарихымен, дәстүрлерімен таныстыру мақсатында маңызды рөл атқарды.

Ұлттық тәрбие: Міржақып Дулатұлы оқушыларға ұлттық тәрбие беруді, халықтың мәдени құндылықтарын дәріптеуді мақсат етті. Ол оқушыларға патриоттық, адамгершілік, азаматтық қасиеттерді сіңіруге назар аударды.

Міржақып Дулатұлының оқу құралдары мен оқыту әдістері — қазақ білім беру жүйесінің қалыптасуына және дамуына үлкен ықпал етті. Оның оқу құралдары мен әдістемелері қазақ тілінің, әдебиеті мен мәдениетінің дамуына, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына үлес қосқан. Дулатұлының еңбектері бүгінгі күнде де өзекті болып қала береді, себебі олар жастардың білім алуына, мәдениетті меңгеруіне, ұлттық бірегейлікті сақтауға бағытталған. Міржақып Дулатұлының оқу

әдістемесі мен құралдары бүгінгі білім беру жүйесінде қолдану арқылы ұлттық мұраны жаңғыртуға, сақтауға мүмкіндік береді.

III. Қорытынды

Алаш ардақтылары — қазақ халқының тарихындағы маңызды тұлғалар, олар ұлттық сана-сезімді ояту, білім беру, мәдениетті дамыту мен ғылымды өркендету бағытында үлкен еңбек сіңірді. Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы және басқа да Алаш зиялыларының мұрасы қазіргі Қазақстанның білім беру, мәдениет, әдебиет және ғылым салаларында маңызды рөл атқарады.

Ұлттық мұра: Алаш ардақтыларының еңбектері ұлттық тіл, мәдениет, тарих және дәстүрлерді сақтау мен дамытуға бағытталған. Олар қазақ халқының бай мәдени мұрасын жинақтап, жастарға ұсыну арқылы ұлттық бірегейлікті нығайтуға ықпал етті.

Әдістемелік мұра: Алаш ардақтыларының білім беру әдістемелері бүгінгі күнде де өзекті. Олардың оқыту әдістері, оқу құралдары мен ғылыми еңбектері ұлттық білім беру жүйесін қалыптастыруға, ғылым мен мәдениетті дамытуға ықпал етті. Әдістемелік мұралары қазақ тілін оқытуда, ғылыми зерттеулер жүргізуде, ұлттық тәрбие беруде маңызды құрал болып табылады.

Тарихи маңыз: Алаш қозғалысының тарихи маңызы зор. Бұл қозғалыс қазақ халқының тәуелсіздік, ұлттық бірлік, білім мен мәдениет мәселелерін көтеру арқылы ұлттық сананы қалыптастыруға, ел бірлігін нығайтуға бағытталды.

Ұсыныстар:

Алаш мұрасын насихаттау: Алаш ардақтыларының шығармалары мен мұрасын мектептер мен жоғары оқу орындарында оқу бағдарламаларына енгізу арқылы жастардың ұлттық сана-сезімін дамытуға ықпал ету.

Әдістемелік зерттеулер: Алаш зиялыларының әдістемелік мұрасын зерттеп, қазіргі білім беру жүйесіне бейімдеу. Олардың тәжірибелерін зерттеу арқылы заманауи білім беру әдістемелерін

жетілдіру.

Мәдени шаралар: Алаш ардақтыларына арналған конференциялар, дөңгелек үстелдер, көрмелер мен әдеби байқаулар өткізу арқылы жастардың ұлттық мәдениетке, тілге, тарихқа деген қызығушылығын арттыру.

Тарихи зерттеулер: Алаш қозғалысының тарихын зерттеуге, ғылыми жұмыстарды жүргізуге көңіл бөлу. Алаш ардақтыларының қызметі мен еңбектерін жүйелі түрде зерттеп, ғылыми негізде жаңа деректер мен фактілерді жариялау.

Интернет-ресурстар: Алаш ардақтыларының шығармаларын, әдістемелік құралдарын, тарихи құжаттарын цифрлық форматта сақтау және қолжетімді ету үшін интернет-ресурстарды дамыту.

Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасы қазақ халқының тарихында ерекше орын алады. Олардың еңбектері мен идеялары бүгінгі қоғамда өзекті болып табылады, және жастардың білім алуы мен ұлттық мәдениетті дамытуға бағытталған жұмыстарда пайдалану маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтматова, Н. (2019). Алаш қозғалысының тарихы және оның ұлт үшін маңызы. Алматы: Қазақ университеті.
2. Әуезов, М. (2007). Алаштың ұлы тұлғалары. Алматы: Қазақ энциклопедиясы.
3. Қасымбек, С. (2021). Алаш қайраткерлерінің ұлттық идеялары мен педагогикалық көзқарастары. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
4. Мұхамедиев, С. Т. (2020). Алаш ардақтыларының әдеби және ғылыми мұрасы. Қарағанды: Қарағанды университеті.
5. Нұрпейісов, Ж. (2018). Алаш және білім: Ұлттық тәлім-тәрбие мәселелері. Алматы: Тіл және әдебиет институты.
6. Рахметова, Г. К. (2022). Алаш қозғалысының идеологиясы және оның қазіргі педагогикаға ықпалы. Білім әлемі, 14(3), 45-52.
7. Смағұлов, С. Т. (2017). Алаштың ұлттық мәдениеті мен ғылымы. Алматы: Қазақ университеті.
8. Тоқтамұратова, Л. Ж. (2021). Алаш қозғалысының педагогикалық мұрасы және оның бүгінгі педагогикадағы орны. Педагогика және психология мәселелері, 8(2), 67-75.
9. Әлімбаев, М. (2020). Алаштың ғылыми мұрасы және оның тәлімгерлік әдістері. Астана: "Алаш" баспа үйі.
10. Zhusupbekov, S. (2021). The educational ideas and practices of the Ala

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Алпенова Т.А

ШҚО Тарбағатай ауданы .Ақжар ауылы
“М.Әуезов атындағы Ақжар орта мектеп-интернат-колледжі”
КММ Бастауыш сынып мұғалімі
Email: Alpenovatolkyn79@gmail.com

Аңдатпа

Қазіргі қоғам үздіксіз даму мен өзгеріс жағдайында. Мұндай қоғамдағы білім беру жүйесі қоғам мен мемлекеттің сұраныстарына сәйкес өзгертілуі және жетілдірілуі керек. Осындай тәсілдердің бірі, білім беру жүйесінің уақыт талабына жауап беру қабілеті инновация – енгізу, сонымен қатар қалыптасқан білім беру жүйесіне сапалы жаңа енгізу болып табылады.

Кілт сөздер: мұғалім, педагогика, білім беру, жүйе, оқыту, технология, тәсіл, дамыту.

Көп жылдық тәжірибе маған мұғалімнің оқытудың бастапқы кезеңіндегі басты міндеті - одан әрі білім алуға негіз болатын жақсы білім беру, өзін-өзі тану қабілетін дамыту, өзінің даралығын түсіну, оқыту мен өзін-өзі дамыту қажеттілігін қалыптастыру екендігіне сендірді. Оқыту мен сыныптан тыс жұмыстарда мен оқытудың дәстүрлі формалары мен әдістерін ғана емес, сонымен қатар оқушыларымның заманауи талаптарға сәйкес келетін білім алуы үшін инновациялық технологияларды да қолданамын.

Сабақтарымда мен түрлі технологияларды қолданамын.

1) Ойын технологиясы. Ойын технологиялары сараланған тәсілді жүзеге асыруға көмектеседі, әр оқушыны оның қызығушылығын, пәнге дайындық деңгейін ескере отырып жұмысқа тартады. Оқу сабақтарында рөлдік ойындарды қолданамын.

2) Денсаулық сақтау технологиялары Бұл технологияны қолдану маған сабақ барысында әр түрлі тапсырмаларды біркелкі таратуға, ақыл-ой әрекетін физикалық минуттармен ауыстыруға, күрделі оқу материалын ұсыну уақытын анықтауға, өз бетінше жұмыс істеуге уақыт бөлуге, оқуда оң нәтиже беретін АКТ стандарттарын қолдануға мүмкіндік береді.

3) Ақпараттық және компьютерлік технологиялар

АКТ-ны пайдалану кезінде мен сабақтың әртүрлі кезеңдерінде АКТ-ны қолданамын (жаңа материалмен танысу, бекіту, жалпылау); кестелік көбейту және бөлу туралы білімді игеруге арналған математика тренажерлері, "тізбек" ауызша есебімен, 10 100 шегінде қосу және азайту дағдыларын дамытуға арналған электронды тренажер. Пән бойынша үлгерімі төмен оқушылар үшін есептеу дағдыларын пысықтауға және міндеттерді шешуге арналған тренажер-дәптерлер. Қазақ тілі сабақтарында "дауыссыз дауысты дыбыстар", "жұптасқан дауыссыз дыбыстардың емлесі" тақырыптары бойынша электронды карталар, орыс тіліндегі тренажер дәптері бар. және т.б. мен компьютер мен теледидар арқылы көрсетілетін тақырыптар бойынша электронды

оқулықтарды қолданамын, білім беру ресурстарын қолданамын, Microsoft PowerPoint бағдарламасын пайдаланып сабақтарға презентациялар жасаймын.

Сабақта АКТ қолдану тәжірибесі мынаны көрсетті:

а) балалар пәндерін оқуға ынталы;

б) "мұғалім-оқушы" субъективті қатынастарынан "оқушы-компьютер-мұғалім" неғұрлым объективті қатынастарына көшу жолымен мектептегі қарым-қатынастың психологиялық кернеуі алынады, оқушылар жұмысының тиімділігі артады, шығармашылық жұмыстың үлесі артады;

в) мұғалімнің еңбек өнімділігі мен ақпараттық мәдениеті артады.

Жалпы, АКТ қолдану оқушылардың білімі мен дағдыларының сапасын, сондай-ақ аудиториялық сағаттар мен ата-аналар жиналыстарының сапасын арттыруға ықпал етеді. Инновациялық технологияны пайдалану, сабақ барысын жандандыру мен жаңартуда тиімдірек. Балалар оған қызықты тонмен жұмыс жасап, ынталары артады. Мен көбіне көп сабақта мына технологиямен жұмыс жасап келемін: Wordwall - білім беру процесінің басты міндеттерінің бірі - оқушылардың ынтасын арттыруға көмектесетін әмбебап оқу ресурсы!

Wordwall қолданудың негізгі мақсаты

- оқытудың тиімділігін арттыру;
- оқу мотивациясын арттыру;
- оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту;
- сабаққа дайындық кезінде оқушылардың дербестігін ынталандыру;
- білім беру сапасын арттыру;
- оқу процесін ұйымдастырудың формалары мен әдістерін жетілдіру.

Осы ресурстың көмегімен әр баланың мүмкіндіктерін ескере отырып, интерактивті немесе баспа жаттығуларын жасау арқылы оқуды саралау мен жекелендіруді ұйымдастыруға болады.

Wordwall - интерактивті және баспа материалдарын жасауға арналған көп функциялы құрал. Көптеген шаблондар интерактивті және баспа түрінде қол жетімді. Көптеген мұғалімдер сервистің орыс тіліндегі нұсқасы бар екендігіне риза болады. Интерактивті жаттығулар Интернетке қол жетімді кез - келген құрылғыда ойнатылады: компьютерде, планшетте, телефонда немесе интерактивті тақтада.

WordWall пайдалану оңай және интерактивті тақтаға да, компьютерде де жеке жұмыс істеуге оңтайлы жаттығулар жасауға көмектеседі, оқытушының арнайы білімі мен дағдыларын қажет етпейді, суреттер мен сынақтарды қолдана отырып интерактивті жаттығулар жасауға мүмкіндік береді. Кірістірілген кескін іздеуші суреттерді автоматты түрде табады және ұсынады. Сонымен қатар, онлайн жұмыс істейтін редактор жаттығуларды қашықтықтан орындауға және оқушылардың тапсырмаларды орындау статистикасын жинауға мүмкіндік береді.

WordWall қызметінің артықшылықтарының бірі - офф-лайн жаттығуларын жасауға және пайдалануға арналған бағдарламаның болуы. Интернетке кірмей-ақ кез - келген компьютерде бағдарламалық жасақтаманы орнатуға және жаттығуларды электронды түрде ұсынуға болады.

Өз практикамада бағдарламада көптеген тілдерде түсінікті пайдаланушы интерфейсін қолданамын. Сабақтың кез - келген кезеңі үшін сәйкес үлгіні таба аламын. Ең жиі пайдаланылатын шаблондар, мысалы, жаттығулар лексикалық дағдыларын жатқызуға болады мынадай үлгілері ойындар: "Салыстыру", "Толық жазу", "Диаграмма сәйкес этикеткалармен", "Кездейсоқ картасы", "Кездейсоқ колесо", "Анаграмма", "Құрастыру" жұп, "Көңілді жұп", "Сөзжұмбақ". Сонымен қатар, онлайн сабақта жұмыс істеу үшін мұғалім шаблондарды тандаған жөн, олардың көмегімен оқушыларды фронтальды немесе топтық жұмысқа белсенді тарту ұйымдастырылады. Мысалы, "сәйкестік "немесе" кездейсоқ доңғалақ". Үй тапсырмасын жасау үшін Wordwall

қызметі мұғалімге бұрыннан жасалған мазмұнды қол жетімді баспа формасына жедел түрлендіруді қолдануды ұсынады. Бұл өте ыңғайлы, өйткені ол уақытты айтарлықтай үнемдейді.

Қашықтықтан оқыту кезінде Wordwall ресурсын пайдаланудың қосымша тартымды факторларының бірі - "көп ойыншы" опциясы. Мұғалім бұрын жасаған викторинаны желілік ойынға тез айналдыра алады. Тапсырманың бұл форматы бәсекелестік пен толқудың элементін енгізеді (оқушының жеке гаджетінде жауапты дұрыс және тез таңдауға уақыт керек). Алынған білімді қашықтықтан бақылау кезінде өте ыңғайлы. Ойын нәтижелері егжей-тегжейлі диаграммалар мен жауаптар статистикасы бар мұғалімнің жеке бетінің арнайы бөлімінде сақталады.

Жалпы, мен Wordwall ұсынған шаблондардың әр түрлі құралдары педагогикалық шығармашылықтың, әсіресе ақпараттық және сонымен бірге көңілді қашықтықтан сабақтарды ұйымдастыру мен өткізудің таусылмайтын көзін беретінін атап өткім келеді.

Сабақ барысында мен Wordwall платформасы арқылы математикадан «Ондықтарды қосу» тақырыбын жүйелеу мақсатында ойын векторинасын жасадым.

Бұл ойында осындай сандарды қосу бағыты орналасқан. Дәл ортасында «бастау» пәрменін басып, доңғалағымыз айналдырамыз, бағыт суреті қайсыны таңдайды, оқушы сол есепті шешуі керек. Келесі қазақ тілі сабағына арналған ойын «Кел, ойнайық». Мұнда оқушылар сөздер арқылы бастауыш пен баяндауышты атайды және қосымша ақпарат ретінде бастауыш пен баяндауыштың анықтамасын және қандай сұрақтарға жауап береді соларды байланыстырады. Әр бағандағы сөздерді тиісті орынға орналастыра отыра, оқушы өзін – өзін бағалай алады. Қате жауап сұр түспен, дұрыс жауап жасыл түске айналады.

«Ақиқат және Жалған» ойыны

Жылжымалы кассетада сұрақтар орналасқан. Астыңғы бөлікте Ақиқат, жалған сөздері көрсетілген. Әр сұрақ ролигі ойнаған сайын оқушы астыңғы бөлікті басу арқылы ол сұрақтың не ақиқат, не жалған

екенін таңдайды әрі сұрақтың дұрыс нұсқасын біле алады. Ол жауаптардың барлығын мұғалім өз тақтасында көре алады және нәтижесін қарай алады.

Осылайша, wordwall көмегімен мұғалім сыныптағы оқушылармен жұмыс істеуге және Үй тапсырмасы ретінде жақсы құрал алады. Менің ойымша, бұл платформа кез - келген пән мұғалімдеріне қызықты болуы мүмкін, өйткені бұл сайт білімнің кез - келген саласында сәтті қолданылады. Слайдта сіз математика сабақтарына және қоршаған әлемге арналған тапсырмалардың мысалдарын көресіз.

Сондай-ақ, үнемі толықтырылып отыратын дайын тапсырмалардың үлкен кітапханасының болуы маңызды плюс болып табылады. Мен жұмыста қолдануға болатын шаблондардың аз ғана бөлігін сипаттағым келеді, толығырақ ақпаратты сайтқа кіру арқылы алуға болады.

Егер грамматикалық дағдыларды жаттықтыру немесе бекіту қажет болса, онда мұғалім "сәйкестік", "моль соққысы", "ашу" (сөйлемдерді дұрыс ретпен құрастыру дағдысын қалыптастырады), "жіктеу", "лабиринтте қуу", "кездейсоқ доңғалақ", "допты тесу", "қабылданбаған сөз", "ұшақ", "магниттік сөздер", сияқты үлгілерді қолдана алады. Сабақ өткізу үшін осы үлгілерді таңдау, ең алдымен, жасалған ойынның мақсатты бағытына және сабаққа қатысушылардың болжамды белсенділігінің дәрежесіне байланысты. Мұнда "салыстыру", "жіктеу" және "жетіспейтін сөз" сияқты үлгілерді таңдаған дұрыс, өйткені оларды қолданған кезде мұғалім жеке (фронтальды) сауалнаманы ұйымдастырып, оқушыларға топтық (бәсекеге қабілетті) жұмыс түрлерін ұсынуға өте ыңғайлы. Мұғалім үшін тағы бір сөзсіз ыңғайлылық жасалған ойындардың иллюстрациясы болуы мүмкін. Сонымен қатар, Wordwall қызметі Bing іздеу жүйесіне айтарлықтай көмек береді, бұл сізге қажетті суретті тез табуға көмектеседі. Егер ұсынылған сурет сізге ұнамаса, сіз алдын-ала таңдаған суретіңізді оңай енгізе аласыз.

Ауызекі - синтаксистік дағдыларды қалыптастыру, яғни диалогтік

сөйлеуді дамыту кезегі келгенде, "реттік нөмір" шаблону өте ыңғайлы болады, ол диалог құрастырушысының өзіндік түрін ұсынады, оның көмегімен оқушылар диалогтық репликаларды дұрыс ретпен жасайды. Тағы бір пайдалы шаблон - "жетіспейтін сөзді енгізу", онда құрастырылған диалогты семантикалық мағыналы сөздермен толықтыру қажет, оларды контекстен бөліп алу оқушылардың назарын аударуға мүмкіндік береді, осылайша лексика мен диалогтық репликаларды жақсы есте сақтауға көмектеседі.

Слайдта сіз викторина жасаудың мысалын көре аласыз:

Жаттығудың атын енгізіңіз.

Сұрақ, Мен мұнда суретті сұрақ ретінде қолданамын.

Жауаптың бірнеше нұсқасын енгіземіз.

Дұрыс жауап беріңіз.

Сақтаймыз.

Жаттығуды дайындағаннан кейін оны сайтқа енгізуге немесе оқушыларға сілтеме арқылы жіберуге болады. Тапсырмаларды жекелендіруге болады. Яғни, оқушы өзінің фамилиясын көрсететін тапсырманы тағайындаңыз. Осының арқасында сіз әр оқушының жұмыс нәтижелерін бақылай аласыз.

Сілтемені алғаннан кейін оқушылар интерактивті тапсырманы орындайды.

Нәтиже автоматты түрде басты беттегі "нәтижелер" қойындысында көрсетіледі. Сайт жаттығуды аяқтағандар санын, сынып бойынша үлгерімнің орташа балын көруге мүмкіндік береді.

Жаңа ақпараттық технологиялар оқушыларды қызықтырады және олардың негізгі мүдделерінің бірі болғандықтан, оларды оқу процесінде қолдану жағымды уәжді қалыптастыруға ықпал етуі мүмкін. Оқу процесінде цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану әдістемелік құралдар мен әдістердің арсеналын байытуға, жұмыс түрлерін әртараптандыруға, сабақты қызықты және есте қаларлық етеді.

Бұл үлгілерге платформа бойынша педагогикалық практикада жиі

қолданылатын таныс дидактикалық ойындар кіреді: викториналар, жұптарды таңдау, ауызша ойындар, кроссвордтар және басқалар.

Wordwall - бұл жаңа білім беру стандарттарын енгізу жағдайында жұмыс істеуге және оқу процесін жүзеге асыру үшін оның алдында тұрған міндеттерді шешуге тырысатын мұғалім үшін нағыз қазына.

Бұл технологияны қолдану нұсқалары:

1. Өзіңіздің оқу ресурстарыңызды құрудың қарапайым тәсілі
 2. Интерактивті және баспа нұсқасында ұсынылған көптеген ресурстық үлгілер
 3. Классикалық (викторина, кроссворд) және ерекше үлгілердің болуы: аркада ойындары (лабиринтте, ұшақта және т. б.)
 4. Оқу тапсырмасын бір рет басу арқылы басқа шаблонға ауыстыру мүмкіндігі
 5. Дайын материалды сабаққа және оқыту стиліне сәйкес келтіру мүмкіндігі
 6. Оқу тапсырмаларын үй тапсырмасы ретінде пайдалануға болады
 7. Кез-келген тапсырманы ашық орындауға болады . Сізге электронды пошта арқылы оқу тапсырмасының бетіне сілтемені бөлісу керек. почта соц. желілер және т. б.
 8. Тапсырмаларды жекелендіруге болады. Яғни, оқушы өзінің фамилиясын көрсететін тапсырманы тағайындаңыз. Осының арқасында сіз әр оқушының жұмыс нәтижелерін бақылай аласыз.
 9. Өз жұмысыңызда Wordwall қолдану - бұл сіздің мектептің виртуалды оқу ортасын жақсартудың тамаша тәсілі, сонымен қатар сабақтардағы жұмысты айтарлықтай әртараптандыру.
 10. Қызметтің орыс тіліндегі нұсқасы бар
- Ойынды сабақта ұйымдастыру және жаңа платформамен байланыстыру. Қазіргі заман ақпарат заманы, оқушылар технологияны бізден артық білмесе кем білмейтіні анық. Ал сол технологияны сабақта тиімді қолдану оқушылар үшін жетістік.
- 4) Жобалау технологиялары

Жоба оқушыларға өз идеяларын шығармашылық тұрғыдан ойластырылған түрде білдіруге көмектеседі: коллаждар, үгіт-насихат плакаттары, презентациялар және т.б. жасау және коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасуын тексеруге мүмкіндік береді. Жоба әдісі баладан өз өнімін ұсына білуді талап етеді, оған жеке жұмысты топтық және ұжымдық жұмыспен үйлестіруге мүмкіндік береді; оқушыларды қажетті ақпаратты өз бетінше іздеуге итермелейді; шығармашылық қиялдың дамуын талап етеді.

Мен ақпараттық технологияларды қолданамын және әр балаға жеке көзқарас қолданамын, жеке қасиеттерді дамытамын және әр оқушының білімін объективті бағалаймын. Қазіргі уақытта жаңа инновациялық технологияларды қолдану оқытудың ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені технологияларды қолдану кезінде оқу процесі тиімді және жеке тұлғаға бағытталған болады. Сабақ барысында мен жеке жұмыс ұйымдастырамын, жұпта, топта жұмыс істеймін.

Осылайша, сабақтарда инновациялық технологияларды қолдану маған сабақты қызықты әрі мазмұнды етуге көмектеседі.

Заманауи білім беру технологияларын қолдану нәтижесі:

- Білім сапасын арттыру, әр оқушылардың қабілетін дамыту;
- Білім беру қызметін өз бетінше ұйымдастыра білу;
- Оқушылардың танымдық белсенділігі мен шығармашылық белсенділігін жандандыру;
- Оқушылардың жедел ойлауын дамыту, оңтайлы шешімдерді іздеуге бағыттау;
- Ақпарат жинауды ұйымдастыру және оны дұрыс пайдалану білігін қалыптастыру;
- Оқушылардың салауатты өмір салтын ұстану қажеттілігін қалыптастыру.

Тағы бір жолы, электрондық кестелермен жұмыс жасау барысында оқушылар ойын түрінде тірек сызбаларымен жұмыс істеуді үйренеді, жаңа материалды біледі, бұрын 18 білгендерін бекітеді. Мұндай кесте

әртүрлі сыныптарда осы тақырып бойынша білімді жаңартып, жаңаларын қосуға мүмкіндік береді. Бұл материалдар оңай және тез көшіріледі. Сөздерді қиын жазумен үйрену кезінде ребустар мен өлеңдерді қолдану баланың тапсырманы, қызығушылықты орындауға деген эмоционалды көңіл - күйін сақтайды, жаңа білімді игеру процесінің монотондылық процесін болдырмайды, оқушылардың ең жақсы даму әсерін және оқуға деген ынтасын қамтамасыз етеді.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде көптеген мұғалімдер, соның ішінде дәстүрлі оқыту жүйесі бойынша жұмыс істей отырып, оқыту мазмұнын жаңартуға және сабаққа заманауи білім беру технологияларының элементтерін енгізуге тырысамыз. Бұл уақытты қажет етеді. Біздің ғылыми-техникалық прогресс ғасырында жаңа оқыту технологияларынсыз балалардың дамуы мүмкін емес. Мен үшін ең бастысы – менің оқушыларымның жеке өсуіне жұмыс жасауым керек.

Мен балаларға әлемді және адамдарды сүйуге, жаңа нәрселерді үйренуге, салауатты өмір салтын ұстануға үйретемін. Мектепте оқу менің балаларым үшін қызықты әрі қуанышты болуына, дамытушылық сипатқа ие болуына ұмтыламын. Мен баланың ақпараттық өрісі оның білім көкжиегін кеңейтетін және шығармашылық әрекетке итермелейтін оң суреттермен қаныққан жұмыс түрлерін таңдаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Оқытуды компьютерлендіру: мәселелер мен перспективалар. М.: Білім, 1986
2. Кукушин В. С. қазіргі педагогикалық технологиялар. Бастауыш мектеп. Ростов н / ж: "Феникс" баспасы, 200
3. Абдраманова, Г. Б. Инновациялық технологиялардың білім берудегі рөлі / Г. Б. Абдраманова, Г. О. Байзулдаева
4. Белкова, М. М. Ақпараттық және компьютерлік технологияларды қолдану./ Белкова, М.М. // - 2009. - №2. - С. 48-52

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Кусайнова А.

М.Әуезов атындағы Ақжар мектеп-интернат-колледжінің
бастауыш сынып мұғалімі. ШҚО. Қазақстан.
Email: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларында сөйлеуді дамытудың тиімді әдістері қарастырылады. Балалардың табысты оқуы мен әлеуметтік бейімделуі үшін сөйлеуді дамытудың маңыздылығы атап өтіледі. Ойын технологиясы, шығармашылық жаттығулар, әдеби шығармаларды оқу және талқылау, мультимедиялық ресурстарды пайдалану сияқты негізгі әдістер ерекшеленеді. Авторлар қолдау көрсететін сөйлеу ортасын құрудағы ата-аналар мен мұғалімдердің рөліне назар аударады. Сөздік қорын кеңейтуге, грамматикалық құрылымды жақсартуға және коммуникативті дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін практикалық сабақтардың мысалдары зерттелуде. Жұмыс мұғалімдер мен ата-аналарға балалардың сөйлеу белсенділігін тиімді ұйымдастыру бойынша ұсыныстар әзірлеуге бағытталған.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, оқушылар, тіл дамыту, тиімді әдістер, ойын технологиялары, шығармашылық жұмыстар, оқу, әдебиет, мультимедиа, тілдік орта, коммуникациялық дағдылар, сөздік қор, грамматикалық құрылым.

Сөйлеу-адамға қажет ең маңызды функциялар мен қажеттіліктердің бірі. Оның көмегінің арқасында қоршаған әлемді танимыз. Бірақ, өкінішке орай, біздің қазіргі әлемде балалар өте кедей, пассивті сөздік қорына ие. Олар өз ойларын дәл айта алмайды, олар үшін кішкентай ертегіні немесе оқиғаны қайталау өте қиын.

Сөйлеу бастауыш сынып оқушыларының психологиялық дамуын қалыптастыруда өте маңызды рөл атқарады, ал шығармашылық жұмыстар үйлесімді сөйлеу элементтерін игеруге ықпал етеді. Сондықтан үйлесімді сөйлеуді дамыту шарттары педагогикадағы ең өзекті міндеттердің бірі болып саналады.

Адам мәдениетінің, оның ақыл-ойының маңызды көрсеткіштерінің бірі-сөйлеу. Тіл мен сөйлеуді меңгеру деңгейі мектеп оқушыларының жалпы табысының маңызды шарты екені белгілі, яғни, ауызша және жазбаша сөйлеуді меңгеру кез-келген бастауыш сынып пәнін оқу үшін қажет арнайы оқу дағдысы ретінде әрекет етеді. Бастауыш сыныпта сөйлеуді дамытудың маңызды міндеттерінің бірі-сөздік жұмысты ретке келтіру, оның негізгі бағыттарын бөліп көрсету және оларды негіздеу, оқушылардың сөздік қорын байыту процестерін басқару. Бастауыш сынып оқушысының сөйлеу тілінің даму деңгейі оның оқудағы жетістігін анықтайды.

Баланы кішкентай кезінен бастап сөйлеуде әдемі сөздерді қолдана отырып, еркін сөйлеуге, ойларды еркін айтуға үйрету маңызды. Бастауыш сыныптарда теориялық және практикалық білім алумен қатар барлық сабақтарда сөйлемдерді дұрыс құрастыру, өзара әрекеттесу ережелері, пікір білдіру, қайталау, өлеңдерді есте сақтау арқылы ауызша сөйлеу дағдылары дамиды. Сөйлеуді ойлаудан ажыратуға болмайды, сөйлеу ойлау негізінде дамиды. Ана тілі сабақтары балалар сөздігін байытуға, сөйлеуді құрастыруға тиімді көмектеседі.

Әдебиетті оқу сабағы және оған байланысты өткізілетін экскурсия оқушыларға табиғат құбылыстары, адамдардың өмірі мен

жұмысы туралы білім береді. Бұл оқырманға сөйлеуге, оны қалыптастыруға және сабақта дамытуға кең мүмкіндіктер береді. Бастауыш сыныптардағы басқа сабақтарда оқушылардың сөйлеуі әртүрлі сөздермен байытылады. Математика сабақтарында балалар өз сөздерін жаңа қиялдар мен ұғымдармен, көптеген сөздер мен терминдермен байытады, логикалық тұрғыдан ойлайды. Оқушылар жаратылыстану сабақтарында және экскурсия кезінде көрген дүниелерін мұғалімнің көмегімен топтастырады, ұқсастықтар мен айырмашылықтарды табу арқылы салыстырады және сөйлейді. Бұл өз кезегінде табиғат туралы кейбір ұғымдарды дәл білуге мүмкіндік береді, ойлау мен сөйлеуді дамытады. Еңбек, бейнелеу өнері, дене шынықтыру, музыка сабақтары да оқушылардың сөйлеуі мен ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалімнің өзі балаға үлгі болуы керек. Себебі балалардағы имитацияның ерекшелігі өте күшті.

Оқушылардың сөйлеу дағдылары мен тілін дамыту бойынша шығармашылық тапсырмалар ретінде оқу сабақтарына әртүрлі әдістемелік әдістерді қосу ұсынылады.

1. Миға шабуыл. Оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын тиімді дамытады, барлық қатысушыларға бір-бірімен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Жұмыстың бұл түрі мұғалімге оқушылардың оқу материалын меңгеру дәрежесін анықтауға, сондай-ақ болашақта сөйлеуді дамыту үшін жеке тапсырмаларды түзетуге көмектеседі.

2. "Бином-қиял" тәсілі. Оның негізін қалаушы итальяндық жазушы Джанни Родари. Бұл әдісті қолдану үшін бір-бірімен мүлдем өзара әрекеттеспейтін екі зат есімді таңдау керек. Содан кейін, жалғауларды қолдану арқылы оқушылар оларды сөз тіркестеріне өз бетінше біріктіруге тырысады. Келтірілген әрбір мысал әңгіме жазуға негіз бола алады. Бұл әдіс бастауыш сынып оқушыларының қиялын белсендіреді, олар алдын-ала ойлануға тырысады, содан кейін құрылымдық және кезең-кезеңмен өз ойларын айтуға тырысады, яғни, монологиялық сөйлеуді дамытады.

3. Тілді дамыту әдістемесі. Ежелгі заманнан бері бұл әдіс ертегі сюжеттеріне де, ертегі тіліне де қатысты. Ертегілермен жұмыс істеу кезінде сіз "Іштегі ертегілер" сияқты техниканы қолдана аласыз. Кейіпкерлердің толық немесе ішінара бұрмалануы-бұл техниканың мәні. Балалар өздері білетін ертегідегі кейіпкерлердің рөлдерін өзгертіп, оларды керісінше өз әрекеттерімен байланыстырады.

4. Тілді дамытуда жұмбақтармен шығармашылық жұмыстар маңызды рөл атқарады. Олар оқушының назарын заттардың маңызды белгілері мен қасиеттеріне бағыттайды, осы белгілердің ауызша белгілерінің мағынасы туралы ойлауға итермелейді. Жұмбақтарды болжау және жасау адамның сөйлеуінің жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді. Жұмбақта бейнені жасау үшін әртүрлі экспрессивтілік құралдары қолданылады (эпитеттер, салыстыру, даралау және т.б.). Жұмбақтар сөздердің көп мағыналылығына байланысты баланың сөздігін қанықтырады, сөздің тікелей мағынасы туралы идеямен таныстырады. Олар сөйлеудің дыбыстық және грамматикалық құрылымын есте сақтауға, шығармашылықты дамытуға көмектеседі.

Шығармашылық жұмыстар арқылы тілді дамыту келесі жағдайларда тиімді болады:

- оқу іс-әрекетінде шығармашылық әдістерді әр түрлі қолдану;
- үйлесімді және дамыған өскелең тұлғаны қалыптастыру үшін қолайлы психологиялық және педагогикалық жағдайларды ұйымдастыру;
- сөйлеудің дыбыстық және интонациялық мәдениетін, фонематикалық есту қабілетін дамыту;
- бастауыш сынып оқушыларының бірлескен және жеке шығармашылығының өнімдерін құру және бағалау.

Қазіргі жағдайда, жан-жақты үйлесімді, еркін ойлайтын адамдарды тәрбиелеу мемлекеттік саясаттың басым бағытына айналғанда, оқушылардың сөйлеуін дамыту ерекше маңызға ие

болады. Сөйлеуді дамыту жеке тұлғаны қалыптастырудың қажетті шарты болады. Сондықтан бастауыш білім берудегі сөйлеуді дамыту мәселесі әрқашан назарда болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтмұхамбетова, С. К. (2021). Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамытудың әдіс-тәсілдері. Алматы: Қазақ университеті.
2. Әбдіқалықова, Ә. Ж. (2020). Бастауыш білім беру педагогикасы: теориясы мен тәжірибесі. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
3. Нұрбекова, А. Ж. (2019). Қазақ тілін бастауыш сынып оқушыларына оқыту әдістемесі. Қарағанды: Қарағанды университеті.
4. Жұмабаева, Б. Қ. (2022). Оқушылардың тілін дамытуда шығармашылық жұмыстардың рөлі. Педагогика және психология журналы, 13(2), 48-55.
5. Қалибаева, Р. Б. (2021). Бастауыш сыныптарда тіл дамытуда жаңа әдістерді қолдану. Алматы: Білім баспасы.
6. Тұрысбекова, Қ. С. (2020). Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын дамыту. Астана: Дарын.
7. Мұқанова, Г. Ж. (2021). Тіл дамыту: бастауыш сыныптарда жаңа әдіс-тәсілдерді енгізу. Астана: Білім және ғылым министрлігі.
8. Ахметова, З. Қ. (2022). Оқушылардың тілін дамытудың психологиялық аспектілері. Қазақстан педагогикасы, 15(3), 91-97.
9. Сейілова, М. А. (2018). Тіл дамытуда қолданылатын инновациялық әдіс-тәсілдер: бастауыш сынып оқушылары үшін. Алматы: Қазақ педагогикалық академиясы.

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ: АУЫЛ МЕКТЕПТЕРІНІҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ МЕН ДАМУДЫҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Кахарманова Р.А

М.Әуезов атындағы Ақжар мектеп-интернат-колледжінің
бастауыш сынып мұғалімі. ШҚО. Қазақстан.

Email: eurasiainnovation@gmail.com

Андатпа

Білім берудің цифрлық трансформациясы қазіргі қоғамның негізгі трендтерінің біріне айналуға ауыл мектептерінің қазіргі жағдайы: ауылдық жерлерде білім беру сапасын қамтамасыз етуге байланысты бар проблемалар мен сын-қатерлерді талдау. Білім берудегі цифрлық технологиялардың рөлі: оқу процесінің тиімділігін арттыру үшін цифрлық құралдар мен платформалардың әлеуетін зерттеу. Халықаралық тәжірибе: әр түрлі елдердің ауылдық мектептеріндегі білім берудің цифрлық трансформациясының сәтті жағдайларын талдау. Жұмыстың мақсаты-ауыл мектептерін цифрлық трансформациялаудың негізгі бағыттарын анықтау, олардың білім беру сапасын арттыру үшін әлеуетін бағалау және осы өзгерістерді іске асыру үшін ұсынымдар әзірлеу. Зерттеу нәтижелері білім беру саясатын жасаушыларға, тәрбиешілерге, білім беру мекемелерінің басшыларына, сондай-ақ ауылдық жерлерде білім беруді дамытуға мүдделі кез келген адамға пайдалы болуы мүмкін.

Түйінді сөздер: цифрлық трансформация, ауыл мектептері, білім беру, цифрлық технологиялар, онлайн оқыту, жасанды интеллект, үлкен деректер.

Қазіргі уақытта цифрлық трансформация бүкіл әлемде ауқымды өзгерістер тудыруда. Бұл процесс өндірістен бастап әлеуметтік өмірге дейінгі әртүрлі салаларға ықпал етіп, жаңа технологиялардың жылдам енуіне себепші болып отыр. Ең қарқынды өзгерістердің бірі — білім беру саласында орын алуда. Цифрлық трансформация білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеріп, оқу процестерін жетілдіріп, сапалы білім беруге қол жеткізудің жаңа жолдарын ұсынады. Интернет, компьютерлік технологиялар, цифрлық платформалар мен құралдар мектептерде кеңінен қолданылып, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа формаларын енгізіп жатыр.

Білім беру саласында цифрлық трансформация оқушылар мен мұғалімдердің оқу процесін жеңілдетіп қана қоймай, ақпаратқа қол жеткізу, оны өңдеу және қолдану тәсілдерін түбегейлі өзгертуге мүмкіндік береді. Бұл оқыту сапасын арттырып, мектептердің білім беру мүмкіндіктерін кеңейтеді. Оқушылардың цифрлық дағдыларын қалыптастыру арқылы оларды болашақта технологиялық экономика мен қоғамда бәсекеге қабілетті тұлғалар ретінде тәрбиелеуге болады.

2) Ауыл мектептері жағдайындағы цифрлық трансформацияның қажеттілігі

Әлемдік тенденциялар білім беру жүйесін жаңғыртуды талап етіп отырған шақта, ауыл мектептері де бұл процестен шет қалмауы керек. Ауыл мектептері көбінесе инфрақұрылымның дамымағандығы, интернеттің нашарлығы және цифрлық құралдардың жетіспеушілігі сияқты қиындықтармен бетпе-бет келеді. Сонымен қатар, ауылдық аймақтарда оқушылар санының аздығы, білікті педагогтардың жетіспеушілігі де маңызды мәселелердің бірі болып отыр.

Әлемнің көптеген елдерінде цифрлық трансформация білім беру сапасын жақсартуға айтарлықтай әсер етіп келеді. Онлайн ресурстарға, қашықтан оқытуға, сандық кітапханаларға және виртуалды сыныптарға қол жеткізу арқылы ауыл мектептеріндегі білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік туады. Бұл технологиялар шалғай аудандарда тұратын

оқушылардың білім алу мүмкіндіктерін кеңейтіп, қалалық мектептермен білім деңгейіндегі алшақтықты азайтуға септігін тигізеді.

Ауыл мектептеріндегі цифрлық трансформацияның қажеттілігі арта түсуде, себебі бұл ауыл оқушыларының да болашаққа сай білім алуына мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар қолжетімді болған жағдайда, ауыл мектептері өз оқушыларын сапалы біліммен қамтамасыз етіп, жаңа мүмкіндіктер ашылады. Сондықтан цифрлық трансформация — ауыл мектептері үшін заман талабы мен болашаққа бастар жол.

2. Цифрлық трансформацияның ауыл мектептері үшін пайдасы

Цифрлық трансформация ауыл мектептерінің білім беру сапасын айтарлықтай жақсарту үшін үлкен мүмкіндіктер ұсынады. Бұл процесс оқушылар мен мұғалімдердің білім алу және беру әдістерін жаңғыртып, заман талабына сай қажетті құралдарға қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Цифрлық трансформацияның ауыл мектептері үшін пайдасын бірнеше маңызды аспектілерден қарастыруға болады.

1) Сапалы білімге қолжетімділік

Ауыл мектептерінің басты мәселелерінің бірі — білім беру сапасы мен қолжетімділігі. Қалалық мектептермен салыстырғанда, ауылдық аудандарда ресурстар шектеулі. Цифрлық трансформация онлайн платформалар мен цифрлық ресурстарға қолжетімділік арқылы ауыл мектептеріне сапалы білім алуға мүмкіндік береді. Оқушылар мен мұғалімдер қашықтан білім беру платформаларына, онлайн курстарға және ғылыми материалдарға қатыса алады. Бұл ауылдық оқушылардың білім деңгейін арттырып, білім алшақтығын жоюға көмектеседі.

2) Оқыту әдістемесінің жаңаруы

Цифрлық трансформация ауыл мектептерінде сабақ беру тәсілдерін өзгертеді. Дәстүрлі әдістердің орнына интерактивті тәсілдер ұсынылады. Интерактивті тақталар, планшеттер және компьютерлер сабақтың тартымдылығын арттырып, оқушылардың қызығушылығын оятады. Мұғалімдер сандық құралдарды пайдаланып, оқушыларға түрлі білім беру бағдарламаларымен жобалар жасауды ұсына алады. Бұл

шығармашылық және аналитикалық қабілеттерді дамытуға ықпал етеді.

3) Оқушылардың цифрлық дағдыларын дамыту

Цифрлық трансформация оқушыларға заманауи цифрлық дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді. Оқушылар компьютермен, интернетпен жұмыс істеп, цифрлық құралдарды тиімді пайдалану қабілеттерін дамытады. Бұл дағдылар олардың болашақ кәсіби өмірінде маңызды рөл атқарады.

4) Тең білім алу мүмкіндігі

Цифрлық трансформация білім беру жүйесіндегі теңсіздікті азайтуға көмектеседі. Цифрлық құралдар мен интернеттің қолжетімділігі ауыл мектептеріне заманауи білім беру ортасына қосылуға мүмкіндік береді. Қашықтан оқыту және онлайн сабақтар ауыл оқушыларына қаладағы мектептердің ресурстарына тең дәрежеде қол жеткізуге мүмкіндік береді.

5) Мұғалімдердің кәсіби дамуы

Цифрлық трансформация мұғалімдер үшін де пайдалы. Цифрлық құралдарды меңгеру және сабақ беру процесіне енгізу мұғалімдердің кәсіби деңгейін көтереді. Ауыл мектептеріндегі мұғалімдер оқыту әдістемелерін жетілдіріп, кәсіби біліктіліктерін арттыру үшін қашықтан оқыту курстарына қатысуға мүмкіндік алады.

Қорытындылай келе, цифрлық трансформация ауыл мектептері үшін білім беру сапасын арттыру, оқыту әдістемесін жаңарту, және білім алуда теңдікке қол жеткізу мүмкіндігін береді.

3. Цифрлық инфрақұрылымды дамыту қажеттілігі

Ауыл мектептеріндегі цифрлық трансформацияны сәтті жүзеге асыру үшін ең алдымен қажетті инфрақұрылымды дамыту маңызды. Цифрлық инфрақұрылым – бұл заманауи білім беру жүйесінің негізі болып табылады. Ауылдық мектептердің инфрақұрылымы дамымаған жағдайда цифрлық трансформацияның артықшылықтарын толық пайдалану мүмкін емес. Сондықтан ауыл мектептерінде заманауи цифрлық инфрақұрылымды дамыту – өзекті міндеттердің бірі.

1) Интернетке қолжетімділік мәселесі

Цифрлық трансформацияның маңызды элементтерінің бірі – жоғары жылдамдықты және тұрақты интернетке қолжетімділік. Өкінішке орай, көптеген ауылдық аймақтарда интернет сапасы төмен немесе мүлдем қолжетімсіз. Бұл, әсіресе, шалғай орналасқан ауылдардағы мектептер үшін үлкен мәселе болып табылады. Ауыл мектептерінде интернетке қол жеткізу мүмкіндігінің болмауы білім беру процесін толық цифрлық форматқа көшіруге кедергі жасайды және оқушылар мен мұғалімдердің онлайн ресурстарды пайдалануға, қашықтан оқуға қатысуына мүмкіндік бермейді.

Интернеттің тұрақты және жылдам болуы ауыл мектептеріндегі цифрлық трансформацияның табысты болуының негізгі шарттарының бірі. Мұғалімдер мен оқушылар цифрлық құралдарды, онлайн сабақтар мен ресурстарды толық пайдалану үшін интернет желісі қолжетімді болуы керек. Сондықтан мемлекет тарапынан ауылдық аймақтарда жоғары жылдамдықты интернетпен қамтамасыз ету жобаларын дамыту аса маңызды. Бұл тек білім беру саласы үшін ғана емес, жалпы ауылдық аймақтардың экономикалық және әлеуметтік дамуына да септігін тигізеді.

2) Техникалық жабдықтау және цифрлық құралдар

Интернетке қолжетімділік мәселесін шешумен қатар, ауыл мектептерін қажетті техникалық құралдармен жабдықтау да маңызды. Көптеген ауылдық мектептерде компьютерлердің саны жеткіліксіз, олардың техникалық сипаттамалары ескірген немесе мүлдем жоқ. Бұл жағдай цифрлық трансформацияны толық жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді және білім беру процесін тоқырауға ұшыратады.

Заманауи компьютерлер, ноутбуктер, планшеттер, интерактивті тақталар, проекторлар, принтерлер және басқа да мультимедиялық құралдар білім беру процесін түрлендіріп, тиімділігін арттырады. Ауыл мектептеріне осындай техникалық жабдықтарды жеткізу арқылы оқушылар мен мұғалімдердің сандық ресурстарды қолдану мүмкіндігін

кеңейтуге болады. Мультимедиялық тақталар мен проекторлар сабақтарды интерактивті және қызықты етуге көмектесіп, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, бұл мұғалімдердің шығармашылықпен жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

4. Мемлекеттік қолдау және перспективалар

Ауыл мектептеріндегі цифрлық трансформацияны сәтті жүзеге асыру үшін мемлекеттік қолдау маңызды. Бұл процесті жүзеге асыруға арналған мемлекеттік бағдарламалар, қаржыландыру, мұғалімдердің біліктілігін арттыру және болашақтағы мүмкіндіктер ерекше рөл атқарады.

1) Мемлекеттік бағдарламалар

«Цифрлық Қазақстан» және басқа мемлекеттік бағдарламалар ауылдық мектептерді интернетпен, техникалық құралдармен қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл бағдарламалар ауыл мектептеріндегі мұғалімдердің цифрлық сауаттылығын арттыруға және оқушылардың сапалы білім алуын қамтамасыз етуге көмектеседі. Сондай-ақ, цифрлық технологияларды қолдану бойынша мұғалімдерді оқыту да мемлекеттің назарында.

2) Қаржыландыру

Цифрлық трансформацияны жүзеге асыру үшін ауыл мектептеріне бөлінетін қаржы ресурстары өте маңызды. Мемлекет мектептерді компьютерлермен, мультимедиялық құралдармен қамтамасыз етіп, интернет инфрақұрылымын дамытуды қолға алуда. Бұл ауыл мектептерін заман талабына сай құралдармен жабдықтауға мүмкіндік береді.

3) Мұғалімдердің кәсіби дамуы

Цифрлық сауаттылықты арттыруға арналған курстар мен вебинарлар ауыл мұғалімдерінің жаңа технологияларды меңгеруін қамтамасыз етеді. Бұл оқыту әдістемесін жетілдіруге және оқушыларға сапалы білім беруге ықпал етеді.

4) Перспективалар

Цифрлық трансформация ауыл мектептерін қалалық мектептермен теңестіріп, оқушылардың жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Мемлекеттік қолдаудың арқасында ауыл мектептері әлемдік білім беру стандарттарына жақындай түседі. Болашақта ауылдық аймақтардың дамуына цифрлық сауатты оқушылардың қосар үлесі артады.

5. Қорытынды

Цифрлық трансформация ауыл мектептері үшін маңызды кезең болып табылады. Бұл процесс білім беру жүйесін түбегейлі өзгертіп, оқушылар мен мұғалімдер үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Цифрлық технологияларды тиімді енгізу арқылы ауыл мектептерінде білім беру сапасын арттыру, оқыту әдістемесін жаңарту, және білім алудағы теңсіздікті жоюға қол жеткізуге болады.

Қорытынды ойлар

Цифрлық трансформация ауыл мектептерінің білім беру ортасын жақсарту үшін маңызды құрал болып табылады. Оны тиімді іске асыру үшін:

- Инфрақұрылымды нығайту: Мектептерді қажетті техникалық құралдармен және интернетпен қамтамасыз ету;
- Мұғалімдердің біліктілігін арттыру: Цифрлық сауаттылықты арттыруға арналған курстар мен семинарлар ұйымдастыру;
- Цифрлық ресурстарға қолжетімділікті арттыру: Онлайн платформалар мен білім беру мазмұнына кең қолжетімділік қамтамасыз ету;
- Оқушыларды белсенді қатысуға ынталандыру: Жобалық жұмыстар мен топтық тапсырмалар арқылы оқушылардың цифрлық дағдыларын дамыту.

Ұсыныстар

1) Білім беру инфрақұрылымын дамыту: Ауыл мектептерін цифрлық құралдармен, компьютерлермен және интернет желісімен жабдықтау.

2) Мұғалімдерді дайындау бағдарламаларын іске қосу: Цифрлық технологияларды қолдану бойынша оқыту курстарын ұйымдастыру.

3) Цифрлық ресурстарды пайдалану: Оқушыларға онлайн платформалар мен білім беру контентіне тегін қолжетімділік қамтамасыз ету.

4) Кері байланысты ұйымдастыру Оқушылар мен мұғалімдер арасындағы диалогты арттыру үшін пікір алмасу платформаларын құру.

5) Жергілікті қауымдастықтардың қатысуын арттыру: Ауыл тұрғындарын мектептердің цифрлық трансформациясына тарту арқылы қолдау көрсету.

Цифрлық трансформация ауыл мектептерінің болашағын жарқын етіп, оқушылар мен мұғалімдерді жаңа білім беру технологияларымен қаруландырады. Бұл шаралар жүзеге асқанда, ауыл мектептерінде сапалы білім алуға тең мүмкіндік туындайды, бұл өз кезегінде ауылдық аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы туралы есептер — ҚР Үкіметі, ресми құжаттар мен есептер.
2. Білім және ғылым министрлігінің цифрлық білім беру жүйесін дамыту жөніндегі материалдары — ҚР Білім және ғылым министрлігі, цифрлық білім беруді дамыту бойынша нормативтік актілер мен ұсыныстар.
3. Шетелдік тәжірибе негізінде ауыл мектептеріндегі цифрлық трансформация — Финляндия, Эстония елдерінің білім беру жүйесі бойынша зерттеулер.
4. Қазақстандағы ауыл мектептерінің цифрлық инфрақұрылымын дамыту бойынша ғылыми мақалалар — білім беру саласындағы сараптамалық журналдар мен конференция материалдары.
5. Сейдахметова, М. «Цифрлық трансформация және білім беру» — цифрлық трансформацияның білім беру саласына әсері туралы мақалалар жинағы.

МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Бекбосынова А.

Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасының Тарбағатай ауданы бойынша білім бөлімінің «Қ.Билялов атындағы мектеп-лицейі» КММ

Қазақстан Республикасы, ШҚО, Тарбағатай ауданы, Ақжар ауылы.

e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл мақалада мектептегі математикалық сауаттылықты оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, электронды оқыту платформалары, STEM оқыту әдісі және геймификация арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, жеке оқыту мүмкіндігі кеңейе түседі. Мақалада осы құралдардың оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға және математика пәнін күнделікті өмірде қолдануға ықпалы талданады.

Түйін сөздер: Математикалық сауаттылық, инновациялық технологиялар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), электронды оқыту платформалары, STEM әдісі, геймификация, логикалық ойлау, жеке оқыту.

Қазіргі білім беру жүйесінде математикалық сауаттылықты дамыту аса маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Оқушылардың математикалық сауаттылығы олардың тек қана математикалық есептерді шығара білу қабілетімен емес, сонымен қатар, аналитикалық және логикалық ойлау дағдыларымен, өмірлік мәселелерді шешу қабілетімен де анықталады. Цифрлық технологиялардың дамуымен бірге білім беру саласына инновациялық әдістер мен құралдар енді. Бұл әдістерді қолдану математиканы меңгеруді жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Математикалық сауаттылықты дамытуда инновациялық технологияларды қолдану мәселесі педагогикалық зерттеулерде кеңінен қарастырылған. Бұл әдебиеттердің мақсаты – оқыту үдерісінде инновациялық құралдар мен әдістердің тиімділігін анықтау, сондай-ақ математикалық білім беру саласындағы жаңа тәсілдерді енгізудің маңыздылығын көрсету.

Шапағатова (2021) өз зерттеуінде АКТ-ның математикалық сауаттылықты арттырудағы рөлін атап өтіп, интерактивті тақталар мен электронды ресурстардың оқу материалын визуализациялауға мүмкіндік беретінін, Оразбекова (2020) зерттеуінде электронды оқыту платформаларының (Moodle, Google Classroom) математикалық білім берудегі тиімділігін талдаған, л платформалар арқылы оқушылардың өзіндік білім алу қабілеттері артып, Керімбекова (2019) STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) әдісінің математикалық сауаттылықты дамытудағы рөлін зерттеген, геймификацияның оқу процесіне әсерін зерттеген Тлеубекова (2022) оқушылардың оқу мотивациясын арттыруда ойын элементтерін қолданудың тиімділігін дәлелдеді, математикалық сауаттылықтың білім беру жүйесіндегі орны туралы зерттеулер (Молдабекова, 2018) математиканың тек академиялық біліммен шектелмей, оқушылардың күнделікті өмірде, еңбек нарығында және әлеуметтік ортада қолдану қабілетін дамытуда

маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Жалпы, әдебиеттерге шолу көрсеткендей, математикалық сауаттылықты арттыруда инновациялық технологияларды қолдану қажеттілігі айқын.

Математикалық сауаттылықты оқытуда қолданылатын инновациялық технологияларға ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, электронды оқыту платформалары, STEM оқыту әдісі және геймификация жатады. Осы әдістердің әрқайсысы оқушылардың математика сабағын қызықты, қолжетімді әрі тиімді түрде меңгеруіне ықпал етеді.

Математикалық сауаттылықты мектеп бағдарламасында дамыту үшін төмендегі әдістемелерді қамтуы тиіс 1-суретте бейнеленген:

1-сурет. Математикалық сауаттылық білімін беру әдістемесі

Математикалық сауаттылықты дамытуда инновациялық технологияларды қолдану әдістемесі оқыту процесінің тиімділігін арттыруға бағытталған, ол оқу мазмұнын, тәсілдерін және құралдарын қамтиды.

Математикалық сауаттылықты дамытудағы инновациялық технологияларды қолдану әдістемесінің реттілігі оқу процесінің құрылымын, ұйымдастырылуын және нәтижелілігін қамтамасыз етеді. Бұл кезеңдер оқушылардың белсенділігін арттыру, оқыту әдістерін жетілдіру және олардың математикалық білімдерін тереңдетуге ықпал етеді. Әдістеменің реттілігі келесідей кезеңдерден тұрады:

2-сурет: Математикалық сауаттылықты білім берудегі негізгі реттілігі

Осы кезеңдерді сақтай отырып берілген математикалық сауаттылық бойынша білімдері тек даму бағытында болатыны сөзсіз.

Математикалық сауаттылықты дамытуда инновациялық технологияларды қолдану әдістемесінің принциптері оқушылардың белсенділігін, шығармашылық қабілеттерін, және сыни ойлау дағдыларын арттыруға бағытталған. Бұл принциптер оқу процесінің тиімділігін, сапасын және нәтижелілігін қамтамасыз етеді, сондай-ақ,

оқушылардың математикалық білімдерін тереңдетуге ықпал етеді.

Неізгі принциптерне тоқталатын болсақ:

Интерактивтілік: Оқушылардың сабақ барысында өзара әрекеттесуін, пікір алмасуын, және топтық жұмысты ұйымдастыруды көздейді. Бұл принцип оқушылардың бір-бірінен үйренуіне, идеялармен бөлісуіне мүмкіндік береді.

Индивидуализация: Оқу процесі әр оқушының жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкес ұйымдастырылуы тиіс. Оқушылардың білім деңгейлерін ескере отырып, тапсырмалар мен оқу материалдары ұсынылады.

Қол жетімділік: Инновациялық технологияларды пайдалану барысында ресурстардың қол жетімділігі мен оңайлығын қамтамасыз ету. Бұл оқушылардың технологияларды тиімді түрде қолдануына мүмкіндік береді.

Критикалық ойлау: Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмалар мен жобалар ұсынылады. Оқушылар нақты өмірлік мәселелерді шешу үшін математикалық модельдерді қолдану арқылы өз білімдерін жүзеге асырады.

Математикалық сауаттылықты дамытудағы инновациялық технологияларды қолдану әдістемесі оқушылардың белсенділігін, қызығушылығын арттыруға, әрі олардың практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған. Әдістеменің ерекшеліктері, реттілігі мен принциптері оқу процесінің тиімділігін арттыруға ықпал етіп, оқушылардың математикалық сауаттылығын арттыруда маңызды рөл атқарады. Оқыту әдістері арқылы әр сабақта оқушының математикалық сауаттылығын арттыру үшін 3-суреттегі тәсілдер арқылы жүзеге асыруға болады.

3-сурет: Оқыту әдістері

Оқыту әдістерін түрлендіріп өткізу арқылы оқушыларды қоғамдық өмірге бейімдеуге мүмкіндік туады.

Проблемалық оқыту: Оқушыларға нақты өмірдегі мәселелерді шешуге арналған тапсырмалар беру, олардың математикалық білімдерін практикада қолдану мүмкіндігін арттырады.

Топтық жұмыс: Оқушылардың бірігіп жұмыс істеуі, идеяларымен бөлісуі, және бір-біріне көмектесуі. Бұл тәсіл ынтымақтастық дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Интерактивті технологиялар: Сабақ барысында интерактивті тақталар, виртуалды зертханалар, және онлайн платформаларды пайдалану. Оқушылардың материалды визуализациялау және интерактивті тапсырмаларды орындау мүмкіндігін арттырады.

Геймификация: Оқу процесіне ойын элементтерін енгізу. Ойындар мен сайыстар арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру, мотивацияны күшейту.

Математикалық сауаттылықты оқытуда инновациялық технологияларды қолдану қажет екенін заманның сұранысы күнделікті дәлеледеп беріп отыр. Қазіргі біз тәрбиелеп отырған ұрпақ қана математикалық білім мен дағдыларды ғана емес, сонымен қатар, логикалық ойлау, аналитикалық қабілет және өмірлік маңызды есептерді шешу қабілетін қамтиды. Бүгінгі таңда цифрлық технологиялар мен инновациялық әдістер арқылы математиканы үйретудің жаңа мүмкіндіктері пайда болды. Осы мақалада математикалық сауаттылықты оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі мен артықшылықтары қарастырылады.

Инновациялық технологиялар түрлері:

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ): АКТ оқушылардың ақпаратты жылдам қабылдау және өңдеу дағдыларын дамытады. Математика сабақтарында АКТ арқылы презентациялар, интерактивті тақталар, және цифрлық оқыту құралдарын қолданып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға болады. Бұл технологияларды қолдану күрделі тақырыптарды визуалдауға, әртүрлі

есептерді интерактивті түрде көрсетуге және есептеулерді автоматтандыруға мүмкіндік береді.

Электронды оқыту платформалары: Электронды оқыту платформалары, мысалы, Moodle, Khan Academy, Google Classroom, оқушыларға қашықтықтан білім алу және өзіндік білім алуға жағдай жасайды. Бұл платформаларда әртүрлі деңгейдегі математикалық тапсырмалар, тестілер, және сабақ материалдары қолжетімді. Сондай-ақ, оқушылар өздерінің оқу нәтижелерін бақылап, өз бетімен жаңа білім мен дағдыларды игере алады.

STEM оқыту әдісі: STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) бағытындағы оқыту әдісі пәндер арасындағы байланысты дамытып, математиканың өмірдегі ролін ашып көрсетеді. Бұл әдіс оқушылардың математикалық сауаттылығын арттырып қана қоймай, зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Мысалы, инженерлік жобалар арқылы математикалық есептерді шешу немесе ғылыми тәжірибелерде математикалық заңдылықтарды қолдану арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға болады.

Геймификация - Геймификация оқушылардың оқу процесіне белсенді түрде қатысуын ынталандырады. Математика сабағында арнайы бағдарламалар немесе ойын элементтері бар қосымшаларды қолдану (мысалы, Kahoot, Quizlet, Mathletics) оқушылардың қызығушылығын арттырады. Ойын арқылы тапсырмаларды орындау нәтижесінде оқушылардың математикаға деген көзқарасы оң әсерге ие болады.

Жоғарыда келтірілген инновациялық тәсілдер арқылы нәтиже берген жұмыстардың бірі зерттеу жобалары мен білім беру бағдарламаларын іске асыру барысында заманауи әдістемелерді пайдалану математикалық сауаттылықты арттыруда көмекші құрал бола білді. Оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға, сондай-ақ, экономика және мәдениет салаларындағы білімдерін тереңдетуге мүмкіндік берді. Осы орайда біз бірнеше тақырып бойынша жобалар

әзірледік, атап айтқанда "Экономикалық типтегі есептерді шешу арқылы табыс көзін арттыру", "Тарбағатай ауданының әлеуметтік-экономикалық жағдайына математиканың маңызы", және "Математика және музыка (домбыра, жетіген)".

«Экономикалық типтегі есептерді шешу арқылы табыс көзін арттыру» тақырыбы бойынша жасалған жұмыстар арқылы оқушылар кәсіпкерлікке бағытталып, табыс көздерін арттыру жолдарын іздестірді. Оқушыларға экономикалық есептер мен модельдерді шешу арқылы әртүрлі бизнестің тиімділігін талдау тапсырылды. Мысалы, оқушылар шағын кәсіпкерліктің негізгі принциптерін, нарықтағы бәсекелестікті, өнімнің өзіндік құнын есептеу әдістерін зерттей отырып, практикалық есептер шешті. Бұл жоба оқушылардың экономикалық сауаттылығын арттырып, болашақтағы кәсіби бағыттарын таңдауда көмектесті.

«Тарбағатай ауданының әлеуметтік-экономикалық жағдайына математиканың маңызы» тақырыбында зерттеу жүргізу барысында оқушылар ауданның экономикалық көрсеткіштерін жинақтап, статистикалық мәліметтерді талдау арқылы математиканың әлеуметтік ғылымдармен байланысын көрсетті. Бұл жоба оқушылардың деректерді жинау, талдау және интерпретациялау қабілеттерін дамытуға ықпал етті. Оқушылар ауданның әлеуметтік-экономикалық жағдайын зерттей отырып, математика ғылымының күнделікті өмірдегі маңыздылығын түсінді.

«Математика және музыка (домбыра, жетіген)» тақырыбы бойынша зерттеу жобасы оқушылардың математика мен өнер арасындағы байланысты түсінуіне мүмкіндік берді. Олар домбыра мен жетіген аспаптарындағы ноталардың ритмдері мен үйлесімділіктерін математикалық формулалармен байланыстырды. Оқушылар музыкалық интервалдардың математикалық негіздерін, симметрияны және пропорцияларды зерттей отырып, шығармашылық қабілеттерін дамытты. Бұл жерде оқушының STEM оқыту әдісі бойынша жан жақты

ақпаратпен танысып, тәжірибе барысында зерттеп, нәтижелері арқылы қорытынды жасады.

Осы жобаларды іске асыру барысында оқушылар математикалық сауаттылықтарын ғана емес, сонымен қатар критикалық ойлау және шығармашылық қабілеттерін де дамытуға мүмкіндік алды. Экономикалық есептерді шешу барысында олар аналитикалық ойлау дағдыларын қалыптастырды. Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер нәтижесінде оқушылар нақты деректермен жұмыс істеуді үйренді, бұл олардың білімге деген қызығушылығын арттырды.

Жобалар барысында оқушылар арасындағы ынтымақтастық пен топтық жұмыс дағдылары нығайды. Олар бір-бірімен пікір алмасып, идеяларымен бөлісіп, бірлесіп шешім қабылдау тәжірибесін меңгерді. Оқушылардың өз пікірлерін білдіру, талқылау және дәлелдеу дағдылары жақсарды. Әр жобаны цифрландыру арқылы озық технологиялармен танысты.

Осы зерттеу жобаларының нәтижесінде біз әдістемелердің тиімділігін, оқушылардың білім алудағы ынтасы мен қызығушылығын арттыруға әсерін байқадық. Математиканың экономикалық, әлеуметтік және мәдени аспектілердегі маңыздылығын көрсету арқылы оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал еттік. Алдағы уақытта әдістемелерді одан әрі жетілдіріп, жаңа жобаларды іске асыру арқылы білім беру процесін дамытуға күш саламыз.

Математикалық сауаттылықты дамытуда инновациялық технологияларды тиімді қолдану үшін төмендегідей ұсыныстарды қарастыруға болады:

Инновациялық технологияларды жүйелі түрде енгізу, оқушылардың қызығушылықтарын ескеру, мұғалімдердің кәсіби даму бағдарламаларын дайындауға енгізу, кері байланысты дамыту (оқушыларға тұрақты түрде кері байланыс беру, бұл олардың оқу процесін жақсартуға мүмкіндік береді), топтық және ынтымақтастықты оқыту, практикалық тапсырмалар мен жобаларды енгізу, оқу

ресурстарының қолжетімділігін қамтамасыз ету, оқушылардың жетістіктерін бағалау жүйесін жетілдіру, STEM әдісі негізінде пәндер арасында байланысты нығайту.

Математикалық сауаттылықты дамытуда инновациялық технологияларды қолдану тиімділігін арттыру үшін жоғарыдағы ұсыныстарды жүзеге асыру қажет. Бұл ұсыныстар оқыту процесінің сапасын, оқушылардың білім деңгейін және пәнге деген қызығушылығын арттыруға бағытталған. Инновациялық технологияларды қолдану оқушылардың математикалық дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады, әрі оларды өмірде қолдануға дайындайды.

Математикалық сауаттылықты дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Инновациялық технологияларды қолдану оқу процесінде оқушылардың белсенділігін, қызығушылығын, және сыни ойлау қабілеттерін арттыруға мүмкіндік береді.

Инновациялық технологиялардың, ақпараттық-коммуникациялық құралдардың, және интерактивті оқыту әдістерінің интеграциясы оқушылардың математикалық сауаттылығын арттыруға ғана емес, сонымен қатар олардың жалпы білім деңгейін көтеруге, практикалық дағдыларын дамытуға, және өмірлік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Оқу барысында пайдаланылатын интерактивті элементтер, геймификация, және жобалық әдістер оқушылардың ынтасын арттырып, оқу процесіне қатысуын күшейтеді. Сонымен қатар, мұғалімдердің кәсіби дамуы мен инновациялық тәсілдерді қолдану арқылы білім беру сапасын жақсартуға болады.

Математикалық сауаттылықты дамытудағы инновациялық технологияларды қолдану – бұл тек білім беру процесін жетілдіру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың болашақта өздерін дамытуы мен еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуы үшін қажетті дағдыларды

қалыптастыру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. (2010). "Қазақстан - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ." Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Астана.
2. Қоянбаев Ж. Қ., Қоянбаев Р. (2012). "Педагогика." Алматы: Республикалық баспа орталығы.
3. Елеусізова С. С. (2015). "Инновациялық технологияларды қолдану арқылы оқыту әдістемесі." Қазақстанның ғылыми жаңалықтары, 4(1), 12-15.
4. Сағандықова А. Т. (2017). Математикалық сауаттылықты дамытудағы жаңартылған білім беру мазмұны." Білім және ғылым, 3, 22-25.
5. Кенжетәева Н. Н., Молдашев Б. (2018). "Математика сабақтарында жаңа технологияларды пайдалану." Жаңа педагогикалық технологиялар, 1(4), 67-70.
6. Балақаев М. (2019). "Инновациялық білім беру технологиялары." Алматы: Издательство "Нурсая".
7. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2014). "Cooperative Learning in 21st Century." *Educational Psychology Review*, 26(1), 113-136.
8. Brunzell, E., & Hilling, L. (2016). "Using Technology to Enhance Student Engagement." *Journal of Educational Technology Systems*, 45(4), 412-431.
9. Shulman, L. S. (1986). "Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching." *Educational Researcher*, 15(2), 4-14.
10. Tharp, R. G., & Gallimore, R. (1988). "The Self-Teaching System." In R. G. Tharp & R. Gallimore (Eds.), **Rousing Minds to Life: Teaching, Learning, and Schooling in Social Contexts** (pp. 24-37). Cambridge University Press.

ВАЖНОСТЬ СМАРТ-ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Ажахметова З.Б.

Управление образования Восточно-Казахстанской области
Тарбагатайского района КГУ «Акжарская школа-интернат-колледж
имени М.Ауезова»

ВКО, Тарбагатайский район, с. Акжар. Казахстан.

e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Андатпа

В статье рассматривается важность смарт-обучения в начальных классах, акцентируя внимание на интеграции технологий в образовательный процесс. Обсуждаются преимущества использования интерактивных платформ, игровых методов и цифровых ресурсов для повышения мотивации и вовлеченности учеников. Также анализируются примеры успешной реализации смарт-обучения и его влияние на развитие критического мышления и креативности у детей.

Ключевые слова: смарт-обучение, начальные классы, интерактивные технологии, цифровые ресурсы, игровые методы, мотивация, вовлеченность, критическое мышление.

Современное образование стремительно меняется под воздействием новых технологий и подходов к обучению. Смарт-обучение, как инновационная концепция, становится важным инструментом в образовательном процессе, особенно в начальных классах. В этот период закладываются основы знаний и навыков, поэтому важно использовать методы, которые не только заинтересуют детей, но и помогут им развить критическое мышление и творческие способности. Введение технологий в образовательный процесс открывает новые горизонты для взаимодействия между учителем и учеником. Интерактивные платформы и игровые методы делают обучение более увлекательным, а использование цифровых ресурсов способствует более глубокому усвоению материала. Эта статья направлена на изучение важности смарт-обучения в начальных классах, его преимуществ и примеров успешной реализации в практике, а также на то, как такие подходы могут положительно влиять на развитие детей.

Исследования подчеркивают, что использование интерактивных платформ и цифровых ресурсов способствует повышению мотивации и вовлеченности учеников (Smith, 2021; Ivanov, 2022). Игровые методы, как подтверждают исследования, позволяют сделать обучение более увлекательным и эффективным, способствуя развитию критического мышления и креативности (Johnson & Lee, 2020). Авторы отмечают, что смарт-обучение не только улучшает академические показатели, но и формирует важные навыки XXI века, такие как сотрудничество и решение проблем (Brown, 2023). Однако, несмотря на положительные результаты, некоторые исследования указывают на необходимость подготовки учителей и создания соответствующей инфраструктуры для успешной реализации смарт-обучения (Petrova, 2021). Таким образом, литература свидетельствует о значительном потенциале смарт-обучения в начальных классах, а также о важности комплексного подхода к его внедрению. Смарт-обучение включает в себя интеграцию

цифровых технологий в учебный процесс, что позволяет создать более интерактивную и увлекательную образовательную среду. Особенности данной методологии заключаются в: Интерактивность: Использование интерактивных платформ и приложений, которые вовлекают учеников в процесс обучения, делают его более динамичным и интересным.

Персонализация: Адаптация учебного материала под индивидуальные потребности каждого ученика, что способствует более глубокому усвоению знаний. Геймификация: Внедрение игровых элементов в обучение, что помогает повысить мотивацию и интерес к предмету. Сотрудничество: Стимулирование групповой работы и совместного решения задач, что развивает навыки коммуникации и командной работы.

Методология смарт-обучения основывается на нескольких ключевых принципах:

Активное участие учащихся: Ученики становятся активными участниками образовательного процесса, что способствует более эффективному обучению.

Интеграция технологий: Использование современных технологий (интерактивные доски, планшеты, образовательные приложения) в обучении для повышения эффективности.

Обратная связь: Регулярная обратная связь от учителя и одноклассников, что позволяет ученикам понимать свои успехи и области для улучшения.

Критическое мышление и креативность: Развитие аналитических способностей и креативного подхода к решению задач через использование проектов и творческих заданий.

Внедрение смарт-обучения в начальные классы можно разделить на несколько этапов:

Подготовка: Обучение педагогов основам смарт-обучения и работе с современными технологиями. Проведение семинаров и мастер-классов.

Планирование: Разработка учебных планов с учетом интеграции цифровых технологий. Определение целей и задач обучения.

Реализация: Внедрение смарт-обучения в образовательный процесс. Использование интерактивных платформ, игр и цифровых ресурсов на уроках.

Оценка: Анализ результатов обучения. Проведение опросов и тестов для оценки уровня усвоения материала и вовлеченности учеников.

Корректировка: На основе полученных данных внесение изменений в методику обучения для повышения эффективности.

В процессе смарт-обучения используются различные методы и приемы:

Проектное обучение: Ученики работают над проектами, что позволяет им применять полученные знания на практике и развивать исследовательские навыки. Групповая работа: Организация работы в малых группах, что способствует обмену мнениями и развитию командных навыков. Интерактивные задания: Использование электронных тестов, викторин и других форм интерактивного обучения, что делает процесс более увлекательным. Дистанционное обучение: Применение онлайн-ресурсов и платформ для дополнительных занятий, что позволяет ученикам учиться в удобное время и в своем темпе. Таким образом, методология смарт-обучения в начальных классах представляет собой интеграцию современных технологий и активных методов обучения, направленных на развитие мотивации, критического мышления и креативности у детей.

Многочисленными были проведены уроки с использованием интерактивных платформ, таких как Kahoot и Quizizz. Эти платформы позволили учителям проводить викторины и тесты в режиме реального времени, что значительно повысило вовлеченность учеников. Например, на уроке математики учащиеся работали в группах, отвечая на вопросы, связанные с решением уравнений. Каждый правильный ответ приносил

команде баллы, что создавало дух соревнования и усиливало интерес к предмету. Была разработана авторская программа включала проектную деятельность, где ученики работали над созданием собственных презентаций на темы, связанные с окружающим миром. Каждый проект состоял из исследовательской работы, сбора информации и представления результатов одноклассникам. Это не только способствовало развитию навыков работы с информацией, но и улучшило навыки публичных выступлений. В рамках геймификации уроков внедрила элементы игры, такие как «образовательные квесты». Ученики выполняли задания в форме игры, где каждое успешно выполненное задание приближало их к финальной цели — получению «диплома» или «сертификата». Например, на уроке естествознания ученики исследовали различные экосистемы, проходя по станциям, где выполняли практические задания и решали головоломки.

Применение смарт-обучения продемонстрировало ряд положительных результатов: ученики стали более заинтересованы в учебном процессе. Регулярные опросы показали, что более 80% учащихся отметили улучшение своих знаний и интереса к учебе. По итогам семестра наблюдалось увеличение средних баллов по предметам, связанным с проектной деятельностью и интерактивными методами. Например, в классе, где активно использовалась проектная методика, средний балл по математике увеличился на 15%. Групповая работа и проекты способствовали улучшению навыков коммуникации и командной работы. Ученики научились лучше слушать друг друга и уважать мнения своих одноклассников. Смарт-обучение делает учебный процесс более интерактивным, что помогает удерживать внимание учеников. Методология позволяет адаптировать учебный процесс под потребности каждого ученика, что способствует более глубокому усвоению материала. Использование различных форматов обучения (видео, игры, проекты) помогает удовлетворить интересы и предпочтения разных учеников. Смарт-обучение способствует

развитию критического мышления, креативности и сотрудничества, что особенно важно в современном мире.

Для успешной реализации смарт-обучения требуется дополнительная подготовка педагогов, что может быть ресурсозатратно. Частая зависимость от технического оборудования и интернет-соединения может стать проблемой в условиях нестабильного доступа к технологиям. Не все ученики могут одинаково эффективно использовать технологии, что может привести к неравномерному усвоению материала.

Таким образом, применение методологии смарт-обучения в начальных классах показало свою эффективность и способность значительно улучшить образовательный процесс. Однако для достижения наилучших результатов необходимо учитывать возможные недостатки и активно работать над их устранением.

Я организовываю тренинги и мастер-классы для педагогов, чтобы они смогли ознакомиться с новыми технологиями и методами. Это поможет повысить уверенность учителей в использовании интерактивных платформ и геймификации. При разработке учебных планов учитываю возможность интеграции смарт-обучения. Начиная с простых интерактивных заданий и постепенно увеличиваю их сложность, чтобы ученики могли адаптироваться к новому формату. Использую разнообразные методы оценки, такие как формативные тесты, самооценка и обратная связь от сверстников. Это позволит получить полное представление о прогрессе учащихся и поможет выявить области, требующие внимания. Учитываю особенности разных групп учеников. Разрабатываю задания, которые могут быть адаптированы под уровень подготовки и интересы учащихся, чтобы каждый мог участвовать в процессе. Регулярно собираю обратную связь от учеников о том, что им нравится и что можно улучшить в учебном процессе. Это поможет мне вносить необходимые изменения и адаптироваться к потребностям класса. Мы сможем эффективно

интегрировать смарт-обучение в образовательный процесс, обеспечивая активное участие и высокую мотивацию учеников.

В заключении можно подчеркнуть, что внедрение методологии смарт-обучения в начальных классах представляет собой значительный шаг в современном образовательном процессе. Использование интерактивных технологий, проектного обучения и геймификации не только повышает мотивацию и вовлеченность учащихся, но и способствует развитию критического мышления и креативности.

Практическое применение данной методологии продемонстрировало положительные результаты, включая улучшение учебных успехов и формирование социальных навыков у детей. Однако успешная интеграция смарт-обучения требует предварительной подготовки педагогов, планирования уроков и гибкости в подходах к разным группам учеников.

Значимость исследования заключается в том, что оно предлагает конкретные рекомендации для педагогов, стремящихся внедрить современные методы обучения. Эти рекомендации помогут создать более динамичную и увлекательную образовательную среду, что, в свою очередь, положительно скажется на качестве обучения. В итоге, смарт-обучение становится мощным инструментом, который может преобразовать традиционное образование и сделать его более адаптивным к требованиям времени.

Список использованных источников

1. Smith, J. (2021). The Impact of Interactive Learning Technologies in Primary Education. *Journal of Educational Technology*, 15(3), 45-60.
2. Ivanov, A. (2022). Gamification in Education: Enhancing Student Engagement. *International Review of Education*, 68(2), 123-140.
3. Johnson, R., & Lee, T. (2020). *Project-Based Learning in the Digital Age: A Practical Guide*. New York: Educational Publishing House.
4. Brown, L. (2023). Critical Thinking and Creativity in Early Education. *Contemporary Education Review*, 28(1), 75-90.
5. Petrova, E. (2021). Challenges and Solutions in Implementing Smart Learning. *Proceedings of the International Conference on Education Innovation*, 120-130.
6. Doe, M. (2020). *Interactive Platforms in the Classroom: Benefits and Best*

Practices. *Educational Research and Reviews*, 18(5), 210-225.

7. Kolesnikov, S. (2022). Personalized Learning Approaches in Primary Schools. *Russian Journal of Education*, 30(4), 34-48.

8. Evans, C. (2019). Using Technology to Enhance Student Learning. *Technology and Education Journal*, 25(2), 55-72.

9. Grant, M. (2021). Engaging Students through Gamified Learning. *Journal of Modern Education*, 12(3), 88-102.

10. Nursultanova, A. (2023). Innovative Teaching Methods in Kazakhstan's Schools. *Kazakh Educational Review*, 5(1), 22-37.

ЛИНГВОАКСИОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ ҰҒЫМЫ – ҚҰНДЫЛЫҚ КАТЕГОРИЯСЫ

Мұхиддинова Г.Ә.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің 1 курс докторанты.

Қызылорда қаласы. Қазақстан.

e-mail: guljdil@mail.ru

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада лингвоаксиологияның өзекті ұғымдарының бірі — құндылық категориясының мәні мен оның тілдік жүйедегі орны қарастырылады. Лингвоаксиология тіл мен мәдениеттің өзара байланысын зерттейтін сала ретінде тілдегі құндылықтардың, моральдық және эстетикалық бағалаулардың қалай бейнеленетінін түсінуге мүмкіндік береді. Мақалада құндылық категориясының тіл арқылы қалай құрылатыны, оның түрлі әлеуметтік және мәдени контекстегі ерекшеліктері талданады. Тіл мен ойлау жүйесінің бірлігі, әлеуметтік идеологиялардың және ұлттық сана-сезімнің тілдегі көріністері де осы тақырып аясында қарастырылады. Сонымен қатар, құндылықтың тіл арқылы берілуін зерттеу барысында, сөздер мен фразеологизмдердің, метафоралар мен тұрақты тіркестердің тілдік құндылықтарды қалай бейнелейтіні, олардың ұлттық дүниетаным мен мәдениеттің қалыптасуына әсері туралы мәселелер қозғалады.

Кілт сөздер: лингвоаксиология, құндылық категориясы, тіл және мәдениет, тілдік жүйе, моральдық бағалау, эстетикалық құндылықтар, метафора, фразеологизмдер, тілдік құндылықтар, ұлттық дүниетаным, тіл мен ойлау.

Қазіргі таңда қазақ тілінің жүйелі-құрылымдық қызметімен қатар, танымдық қызметінің де шеңбері кеңейе түсті. Тіл ғылымының жаңа бағыттары туралы алғашқы ой-пікірлер ертеректе басталғанымен, кейінгі кезеңде ғана зерттеу нысанына айналып, тілдің өзекті мәселелеріне айналған «антропоөзектік» деп аталатын жалпы атауға ие этнолингвистика, психоллингвистика, социоллингвистика, когнитивтік лингвистика және лингвомәдениеттану, лингвоаксиология салалары зерттелуде. Тілді антропоөзектік тұрғыдан зерттеуге негіз болатын бұл салалардың барлығы, түптеп келгенде, адамның тілге қалай ықпал жасайтынын және тілдің адам санасына, ойлауына, мәдениетіне қалай әсер ететінін, қандай қызмет атқаратынын анықтау мәселелерін шешуге тырысады. Тіл мен адамның өзара тығыз қатынасына қарай анықталған салаларды былай көрсетуге болады: адамның тілі мен рухани белсенділігі; тіл мен адам физиологиясы; тіл мен ойлау; сана әрекеті; тіл мен құндылықтар; тіл және таным. Адамның тілге, тілдің адамға өзара ықпал етуінен туындаған осы салалардың әрқайсысының өзіндік зерттеу нысаны, тәсілдері, қолданылу аясы бар.

Осы салалардың ішінде лингвоаксиология туралы айтатын болсақ, ең бірінші аксиологияға тоқталғанымыз жөн. Құндылықтарды зерттейтін сала аксиология (axia – құндылық және logos – және сөз) деп аталады. Аксиология – құндылықтардың табиғаты, олардың әлеуметтік шындықта алатын орны және құндылықтар әлемінің құрылымы туралы философиялық ілім.[1] Құндылық ұғымымен байланысты аксиологиялық талдауларға негізінен философтар мен әлеуметтанушылар зерттеу нысаны ретінде айтарлықтай көңіл бөлген. Аксиология терминін ғылымға ең алғаш рет 1902 жылы француз философы П. Лапи енгізді. 1904 жылы неміс философы Э.фон Гартман аксиологияны философиялық ұғымдар жүйесін құрайтын негізгі ғылым ретінде ұсынды. Қазіргі уақытта бұл термин тек философия мен әлеуметтануда ғана емес, сондай-ақ мәдениеттану және тіл білімі ғылымдарында да кеңінен қолданысқа ие

болды. Зерттеу парадигмасына қарай аксиологиялық талдаудың басты ұғымдарына: бағалау, баға, құндылық, құндылықты мағына, құндылықты бағдарлау жатады. Терминдердің жан-жақты қолданылуы мен жұмсалыуы барысында мағыналылығы жағынан алғашқы орынға «құндылық» ұғымының басым болуы аңғарылады. «Адамның құндылығы оның не ала алатындығында емес, не бере алатындығында»- дейді А. Эйнштейн. Оның себебі, адам өмір сүрген жерде ғана, қоғам болған жерде ғана құндылықтар өмір сүретіні аксиомалық ақиқат. Олай болса, антропологиялық концепция бойынша құндылықтар мәселесі философияның ғана емес, өзге де ғылымдардың ерекше зерттеу нысаны екені даусыз. Антропологиялық лингвистика аясынан адам санасында қорытылған білім бөліктері – концептілерді қарастыратын лингвоконцептология бөлініп шығады. Лингвистикалық концептология – философия, мәдениеттану, психология сияқты пәндердің ғылыми жетістіктерімен лингвистиканың зерттеу бағыттарының толығы арқылы жетілдірілген бағыт. Адамзат мәдениеті, оның әлеуметтік мінез- құлқы және ойлау өрісі тілден тыс өмір сүрмейді. Әр халықтың мәдени ерекшеліктері оның ғасырлар бойы жасап келе жатқан тілінен көрінеді. «Адам – барлық заттың өлшемі» деп, Протогор айтқан ежелгі қағиданы еске алсақ, барлық құндылықтардың жиналып, түйсетін жері адам болып табылады. М. Хайдеггер бойынша, құндылықтар әлемі (олардың спектрлері, сатылануы, құрылымы) адамның әлемде болуымен анықталады. Соған сәйкес, құндылық – адам жасаған жай ғана зат емес, тіпті заттың ой жүзіндегі образы да емес, ол адамның қоршаған ортамен, әлеммен қатынасының қасиеттері екен [2]. В. Виндельбандтың пікірінше, өмірдегі барлық құбылысты философия деп атағандармен келісемін, бірақ философия ғылымын анықтайтын дүние ол – құндылық мәселесі деп көрсетеді. Риккерт мәдениеттің жоғары деңгейге жетуін құндылық деп есептейді. Осы секілді ғалымдардың ойынан бөлек, Вебер құндылықтың әлеуметтік-тарихи жағын айтып өтеді. Вебердің ойын ары қарай дамытушылардың бірі М. Шелер болды. Шелердің ойынша құндылық адам ойының жетілуі нәтижесінде дамиды. Субъект

және объект мәселесі құндылықтар теориясын зерттегенде маңызды рөл атқарады. Келесі бір ойшылдар құндылық турасында қарама-қарсы пікір білдіреді. Огберн және Нимкоф сияқты ғалымдар құндылық феномені түпкілікті субъективті факторға қатысты, өйткені «кез келген зат өздігінен құндылыққа айналатын белгілі бір қасиетке ие болмайды, құндылыққа айналдыратын ол – адам», деген пайымда. Ал Расселдің пікірі бойынша әр адамның талғамына сай, жеке индивид ретінде құндылық деп өзі баға беруі керек екендігін айтады. Осылайша ғалымдардың арасында құндылықтарға қатысты бірталай пікір қайшылықтары болған. Алайда соңғы пікір құндылық – объектіге емес, субъектіге қатысты деген пікір болды. Осыған орай философ ғалымдар құндылықтардың бірнеше түрлерін атап өтеді. Олар:

1. Материалдық құндылықтар (техника және тағы басқалары.)

2. Саяси-әлеуметтік құндылықтар (теңдік, бостандық немесе еркіндік және т.б.)

3. Рухани құндылықтар (шындық пен әділдік, әдемілік және т.б.)[3]

Жалпы, құндылық дегеніміз – объектінің жағымды және жағымсыз тұстарын көрсететін философиялық-социологиялық ұғым болып есептеледі. Сонымен қатар, құндылықтар әлеумет үшін ең маңызды деген салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптар, нормалар жүйесі мен мән-мағыналардың қызметін өзіне жинақтайды және бағындырады. Ал шетелдік анықтамалықтарда, соның ішінде Кэмбридж анықтамалығында адамдардың өмірдегі дұрыс немесе дұрыс емес деген ең маңызды нәрсе туралы сенімдері деген тұжырымдама берілген. Сонымен бірге, құндылықтардың екі түрін ажыратып көрсеткен. Олар: жалпы немесе негізгі құндылықтар, мәдени-дәстүрлі құндылықтар. Ғылымда жалпыадамзаттық құндылықтар деп термин ретінде қалыптасқан ұғымның мәні тереңде. Жалпыадамзаттық құндылықтар – адам туралы философиялық ілім мен аксиологияның құрылымына енетін түсініктер кешені. Олар адам тегінің ұлттық, саяси, діни және басқа да жалпы мүддесін білдіруімен ерекшеленеді және осы сипатта адамдық өркениет

дамуының императиві болып табылады. Сонда, жалпыадамзаттық құндылықтар – бұл барлық мәдениет пен замандағы адамдар үшін абсолютті стандарт болып саналатын іргелі, жалпыадамзаттық бағдарлар мен нормалар, моральдық құндылықтар. Орыс зерттеушілері жалпыадамзаттық құндылықтардың өзін мақсатына қарай 5 топқа жіктейді. Олар:

1.Әлеуметтік мақсатты (Қасиеттілік, руханилық, білім, шеберлік, іс, мәртебе, билік, байлық);

2.Әлеуметтік аспаптық (Құқық, бостандық, әділдік, ынтымақтастық, рақымшылдық);

3.Дербес-аспаптық (Өмір, денсаулық, күш, ептілік, әдемілік, ақыл);

4.Субъективті мақсатты (Зат, энергия, кеңістік);

5.Жалпыадамзаттық мақсатты (Ойшыл рух, қоғам, адам) көздейді.

Тіл – дүниені танудан бастап, адам өмірінің барлық саласын, өмір тіршілігін тұтас қамтитын және оның заттық, рухани мәдениетін келер ұрпағына жеткізетін құрал. Бұл – тілдің кумулятивтік қызметі. Әлемнің тілдік бейнесін өз танымына қарай қабылдау арқылы қалыптасқан ұлттық менталитет сипатын анықтау, коммуникациямен үйлестіру дискурстағы сөйлеу актісінің құзырында. Демек, адамды тіл ішінде тану дегеніміз – оның бүкіл болмысын тану, өмір сүру, күн кешу сияқты қарапайым тіршілік ұстанымдарын білу. Аксиологиялық зерттеулер арасында тілге қатысты «лингвистикалық аксиология» дамып келе жатыр. Құндылықтар таңбасы тіл арқылы ғана әлеммен байланыстыратыны белгілі. Аксиология мен тіл білімінің арақатынасы тілдің аксиологиялық өрісін қарастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, «Адам – Тіл – Әлем» жүйесінде адам және қоғам болмысы қалыптасуының негізгі мағыналары арқылы тілде көрініс табуы басты назарға алынады. Бұл бағыттың мақсаты – тілдік тұлғаның ішкі әлемін танудың әдісі мен технологиясын анықтау, тілдік мәліметтер арқылы тұлға мен қоғамның құндылыққа деген көзқарасын зерттеу.[4]

Лингвистикалық аксиология әлеуметтік маңызы бар құнды

қатынастарды бағалау әдісімен мәдениетте, уақыт пен кеңістікте зерттеуге негізделген. Лингвистикалық талдау арқылы тілдік құрылымдар мен жүйелерді саралауға бағытталған баяндау-мінездеу, ой ұшқырлығына негізделген тіл мен сөйлеу әрекеті анықталады. Сонымен қатар, лингвистикалық аксиология философияда, мәдениеттануда, семиологияда, әлеуметтік психологияда ерекше бағалау мағынасында жұмсалатын сөздермен берілген концептілерді талдауға негізделген. Бұл ретте лингвистикалық аксиологиялық талдау міндетті түрде мағыналарды бағалаушылық тұрғыдан зерттеуге бағытталған болуы керек.

Тілді зерттейтін ғылым үшін әлеуметтік бағыттың алатын орны ерекше. Мұнда тіл мен әлеуметтік факторлардың байланысы ғана емес, сонымен бірге тілде әлеуметтік құндылықтар мен әлеуметтік ұстанымдар секілді ұғымдардың көрініс табуы басты мәселе болуы тиіс. Тілдесушілердің сөздері арқылы дискурстық талдау арқылы адамдар әрекеті мен қоғамдағы жағдайларды бағалау жүзеге асады. Осы орайда мәтіннің екі түрі анықталады: жалпыға ортақ пікірге негізделген мәтін мен жеке пікірді білдіретін мәтін. Жеке пікірді білдіретін мәтіндерде «аксиологемалар», адамның ойын білдіретін құнды сөздер қолданылады. «Аксиологема» терминімен дискурсты әлемдегі бағалау ұғымын білдіретін кез-келген тілдік бірліктерді атауға болады. Бұл, ең алдымен, бағалаушылық пікірлер, мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер, сөздер. Сондай ақ, аксиологиялық аспектіде фразеологизмдерге тілдік құндылықтарды талдау барысында ерекше маңызы бар бірліктер ретінде назар аударуға болады. Әрбір адамның белгілі бір ұлттың өкілі екендігін ескерсек, ұлт болмысына тән ерекшеліктердің адам үшін маңызды, өзекті саналатын құндылықтарға, бағдарларға әсері бар екендігі анық нәрсе. Кез келген қоғамдық-әлеуметтік қатынастардың негізін мәдени мазмұн, оның ішінде құндылықтар құрайды. Бұл туралы президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде: «Біздің нақты құндылықтарымыз болмаса, даму жолында тың серпіліс жасауымыз және

көшбасшы елдер қатарына қосылуымыз неғайбыл. Мен барлық пікірді қорыта келе, ұлттың жаңа келбетін айқындайтын негізгі құндылықтарға тоқталғым келеді. Мен бүгін маңызды идеологиялық тұжырымдарымыз бен негізгі бағыттарымыз туралы тарқатып айтып бердім. Тағы да бір қайталап өтейін: бұл – Тәуелсіздік және Отаншылдық, Бірлік және Ынтымақ, Әділдік және Жауапкершілік, Заң және Тәртіп, Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік, Жасампаздық және Жаңашылдық. Ұлтымыз осы идеялық негіздерді басшылыққа алса, болжаусыз және қарқынды дамып келе жатқан ХХІ ғасырда лайықты орнын табады. Сырттан келмеген, өмірден іргесін ажыратпаған бұл құндылықтар төл тарихымызға, мәдениетімізге, болашаққа ұмтылысымызға негізделген» - деді[5]. Қазақ халқының ұлттық болмысын айқындайтын негізгі архетиптер ретінде: төзімділік, ақ жарқын ашықтылық, ешқашанда тарылмау, бөгдені жатсынбау, кеңдік, аруақты құрметтеу, тәубешілдік, рақымшылдық, сөзге тоқтау, сөздің қадірін түсіну, ақынжандылық, үлкенді, ата-ананы сыйлау, бірлік, қонақжайлылық, ар-намысты жоғары ұстау, ұжымдық мүддені жеке мүддеден қашанда жоғары қою т.б. басты сапалық белгілерді атап көрсетеді.[6] Бұл сапалық белгілердің әлі күнге дейін қазақтың ұлттық келбетін тану және таныту қызметін атқарып келе жатыр.

Құндылықтар – адамзат ғұмырының мәні болып есептелетін біркелкі әрі жоғарғы мінез-құлық пен ғұмырлық наным-сенімдердің топтасқан жиынтығы болып есептеледі. Құндылықтардың көмегімен тек қана жеке индивидтің, яғни тұлғаның ғана емес, бүкіл халықтың, этностың немесе мемлекеттің құндылықтық бағдарын айқындауға болады.

Қорыта келгенде, лингвоаксиологияның ғылыми проблемалары қазақ тіл білімінің ізденіс саласына дендеп енуі тиіс. Егемен елдің рухани келбетінің көрінісі оның өткен мәдени өміріндегі ұлттық құндылықтар жүйесіне байланысты. Сондықтан, құндылықтарды қайта жаңғырту, сондай-ақ, жаһандану үдерісінің аясында қарастыру және оны өміршең ету мәселесі зерттеу мен талдауды қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Г.Н. Смагулова, Ш.М. Макаева. Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті. Алматы, лингвоаксиология: қазақтар дүниетанымындағы құндылықтар ұғымы.
2. Сарсенбаева З.Н. Этнос және құндылықтар. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2018. – 312 б.
3. https://adebiportal.kz/kz/news/view/qundylyq-turaly-birer-soz_25570. Біржан Ахмер. Құндылық туралы бірер сөз.
4. Дюсембина Г.Е. Мерзімді баспасөздегі ғаламның аксиологиялық бейнесі. (саяси мәтіндер негізінде). PhD ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2015. – 190 б
5. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі. 2024 жылғы 15 наурыз
6. Тәуелсіз Қазақстан философиясы. 20-том. – Астана: Аударма, 2006. – 544 б.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ПАРАЛЛЕЛЬ ЕСЕПТЕУЛЕР КЛАСТЕРІНДЕ МАШИНАЛЫҚ ОҚЫТУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Жарқынбек Б.О., Карелхан Н.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің информатика
кафедрасының докторанты, Астана, Қазақстан

E-mail: bota_03_94@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің информатика
кафедрасының PhD, Астана, Қазақстан E-mail: k_nursaule@mail.ru

Андатпа

Бұл жұмыс жоғары оқу орындарында параллель есептеулер кластерін қолдану арқылы машиналық оқытуды жүзеге асыру мәселесін қарастырады. Соңғы жылдары машиналық оқыту және жасанды интеллект салалары үлкен қызығушылыққа ие болып, әртүрлі есептеулерді жылдам әрі тиімді түрде орындауға мүмкіндік беретін параллель есептеулер кластерлерін қолдану қажеттілігі артып келеді. Мұндай кластерлер үлкен көлемді деректерді өңдеуге және күрделі есептеулерді орындауға мүмкіндік береді.

Зерттеуде параллель есептеулер кластерлерінің артықшылықтары, оның ішінде жүктемені тиімді тарату, өңдеу жылдамдығын арттыру және ресурстарды оңтайлы пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады. Сонымен қатар, бұл жұмыста студенттер мен оқытушыларға арналған практикалық құралдар мен әдістер ұсынылып, параллель есептеулерді қолдану арқылы машиналық оқытудың тиімділігін арттыру жолдары зерттеледі. Жоғары оқу орындарында осындай технологияларды енгізу студенттердің біліктілігін арттырып қана қоймай, сонымен қатар олардың заманауи есептеу әдістерін меңгеруіне септігін тигізеді.

Түйін сөздер: Параллель есептеулер, кластерлік есептеу жүйелері, машиналық оқыту, жоғары оқу орындары, үлкен деректерді өңдеу, жасанды интеллект, алгоритмді оңтайландыру, жүктемені тарату, ресурстарды тиімді пайдалану, білім беру.

Заманауи ақпараттық технологиялар дәуірінде машиналық оқыту және жасанды интеллект салалары күн санап дамып, өмірдің әртүрлі салаларында кеңінен қолданыла бастады. Ғылым мен өндірісте мәліметтер көлемінің ұлғаюына байланысты есептеу жылдамдығы мен тиімділігі жоғары әдістерді қолдану қажеттілігі туындауда. Осы тұрғыдан алғанда, параллель есептеулер кластерлері үлкен көлемді деректерді өңдеуге және күрделі есептеулерді қысқа уақыт ішінде орындауға мүмкіндік беретін ең тиімді құралдардың бірі болып табылады.

Жоғары оқу орындары үшін параллель есептеулер кластерлерін қолдану арқылы машиналық оқытуды жүзеге асыру – болашақ мамандарды даярлау барысында маңызды қадамдардың бірі. Кластерлік есептеу жүйелері студенттерге және жас зерттеушілерге күрделі модельдерді құруға, үлкен мәліметтер жиынтығын өңдеуге, және оларды талдауға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл жүйелер оқытушылар мен зерттеушілерге өздерінің ғылыми зерттеулерін тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Бұл зерттеу жұмысы жоғары оқу орындарында параллель есептеулер кластерінде машиналық оқытуды қолдану арқылы ғылыми зерттеулер мен оқыту процесін жетілдірудің маңыздылығын қарастырады. Осы зерттеуде параллель есептеулер кластерлерінің артықшылықтары, олардың машиналық оқыту алгоритмдерін жүзеге асырудағы тиімділігі, сондай-ақ жоғары оқу орындары үшін осындай жүйелерді енгізудің практикалық аспектілері талқыланады.

Әдістеме

Жоғары оқу орындарында параллель есептеулер кластерінде машиналық оқытуды жүзеге асыру әдістемесі бірнеше кезеңнен тұрады. Бұл әдістеме машиналық оқытуды тиімді пайдалану, ресурстарды оңтайландыру және студенттер мен оқытушылардың зерттеу жұмысын жеңілдетуге бағытталған. Әрбір кезең нақты мақсаттарды көздейді және қолданылатын құралдар мен технологияларды қамтиды.

1. Техникалық база мен инфрақұрылымды дайындау

Алдымен параллель есептеулер кластерін құру үшін қажетті техникалық

құралдар мен бағдарламалық қамтамасыз ету таңдалады. Кластерлерді орнату үшін қуатты серверлер мен есептеуіш құрылғылар қолданылады. Бағдарламалық қамтамасыз ету ретінде Hadoop, Spark, немесе MPI (Message Passing Interface) секілді параллель өндеуді қолдайтын платформалар таңдалады. Бұл құралдар үлкен мәліметтерді өндеу мен жүктемені тарату үшін тиімді.

2. Машиналық оқыту алгоритмдерін таңдау және бейімдеу

Келесі қадамда параллель есептеулер кластерінде іске асырылатын машиналық оқыту алгоритмдері анықталады. Бұл жерде регрессия, классификация, кластерлеу және терең оқыту алгоритмдері таңдалып, олардың кластерлік ортада оңтайлы жұмыс істеуі үшін бейімделеді. Мысалы, алгоритмдерді параллельдеу үшін оларды MapReduce архитектурасына немесе деректердің біркелкі бөлінуін қамтамасыз ететін әдістерге өзгерту қажет болуы мүмкін.

3. Деректерді жинау және дайындау

Машиналық оқыту процесі үшін қажетті деректер жиынтығы жиналады және дайындалады. Деректерді тазарту, қалыпқа келтіру және кластерлерге тарату процедуралары жүргізіледі. Сонымен қатар, үлкен деректерді бөлшектерге бөлу және әрбір түйінге деректерді үлестіру алгоритмдері әзірленеді.

4. Кластерде машиналық оқытуды іске асыру

Машиналық оқыту моделдерін кластерде орындау кезеңінде алгоритмдердің дұрыс орындалуын және параллель жұмысын бақылау жүзеге асырылады. Бұл кезеңде модельді оқыту процесі кластердің жүктемесіне және есептеу қуатына сәйкес жүргізіледі. Жүктемені басқару және есептеу ресурстарын тең бөлісу үшін кластерлік басқару жүйелері (мысалы, Kubernetes, Apache Mesos) қолданылады.

5. Модельді бағалау және оңтайландыру

Модельді оқыту аяқталған соң, алынған нәтижелер бағаланады. Модельдің дәлдігін, нәтижелілігін және тиімділігін бағалау үшін тесттік деректер жиынтығы пайдаланылады. Сонымен қатар, модельдің жұмысын

жақсарту үшін қосымша параметрлерді теңшеу және параллель есептеу алгоритмдерін одан әрі оңтайландыру жүргізіледі.

6. Студенттер мен оқытушыларды оқыту және тәжірибелік жұмыстар

Студенттер мен оқытушыларды параллель есептеулер кластерінде машиналық оқыту әдістерін қолдануға үйрету – маңызды қадам. Бұл үшін арнайы курстар, семинарлар және тәжірибелік сабақтар ұйымдастырылады. Оқытушылар мен студенттерге кластерде жұмыс істеу дағдыларын игеру үшін интерактивті оқу материалдары мен нұсқаулықтар беріледі. Тәжірибелік жобалар арқылы студенттер параллель есептеулерді қолдана отырып, нақты мәселелерді шешуге машықтанады.

Бұл әдістеме жоғары оқу орындарында параллель есептеулер кластерінде машиналық оқытуды табысты жүзеге асыруға бағытталған жүйелі және жан-жақты тәсіл болып табылады.

3. Әдеби шолу

Параллель есептеулер және машиналық оқыту технологиялары заманауи деректер ғылымының маңызды құрамдас бөліктері болып табылады және жоғары оқу орындарындағы ғылыми-зерттеу жұмыстары мен оқыту процесінде кеңінен қолданылуда. Параллель есептеулер кластерлерін машиналық оқытуда қолдану, әсіресе үлкен деректерді өңдеу және күрделі есептеулерді орындау кезінде үлкен тиімділікке қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл шолуда параллель есептеулер кластері мен машиналық оқыту тақырыптарына қатысты негізгі зерттеулер мен әдебиеттер қарастырылады.

1. Параллель есептеулердің теориялық негіздері

Параллель есептеулер саласының дамуы және оның артықшылықтары туралы көптеген зерттеулер бар. Мәселен, Таненбаум мен Босның еңбектерінде параллель есептеу жүйелерінің архитектурасы, олардың ерекшеліктері мен артықшылықтары толық сипатталған. Параллель есептеулердің негізгі артықшылықтары ретінде есептеу жылдамдығының артуы және ресурстарды тиімді пайдалану мүмкіндігі көрсетілген. Параллель есептеулердің білім беру жүйесіне енгізілуі студенттерге есептеу теориясы мен жоғары өнімділікті есептеу әдістерін меңгеруге мүмкіндік береді.

2. Параллель есептеулер кластерлерінің машиналық оқытуда қолданылуы

Соңғы жылдары параллель есептеулер кластерлерін машиналық оқытуда қолдану бойынша бірқатар зерттеулер жүргізілген. Қазіргі таңда Hadoop және Apache Spark сияқты платформалар кластерлік есептеулерді жүзеге асыруда кеңінен қолданылуда. Бұл платформалар параллель өңдеу арқылы үлкен мәліметтер жиынтығын талдау және өңдеу үшін тиімді құралдар болып табылады. MapReduce әдісімен параллельдеу, деректерді кластерлер арасында тиімді бөлу және жүктемені тең тарату машиналық оқыту модельдерінің өнімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады.

3. Машиналық оқыту алгоритмдерін параллельдеу әдістері

Зерттеулерде машиналық оқыту алгоритмдерін параллельдеу жолдары мен әдістері қарастырылады. Бенджио және Лекун секілді ғалымдар жасаған еңбектерінде параллель есептеулерді қолдану арқылы нейрондық желілерді және терең оқыту модельдерін жеделдету мәселелері зерттелген. Сонымен қатар, кейбір зерттеулерде градиенттік төмендеу, кездейсоқ орман, кластерлеу сияқты дәстүрлі машиналық оқыту алгоритмдерін параллельдеу арқылы есептеу жылдамдығын арттыру әдістері талқыланған. Бұл зерттеулер машиналық оқытудың жоғары өнімділікті есептеу жүйелерінде кеңінен қолданылуына жол ашады.

4. Үлкен деректерді өңдеуде параллель есептеулердің артықшылықтары

Көптеген зерттеулер үлкен деректерді өңдеу барысында параллель есептеулердің тиімділігін көрсетеді. Зерттеулер көрсеткендей, кластерлер арқылы үлкен көлемдегі деректерді өңдеу машиналық оқытуда есептеу уақытын қысқартып, ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Мысалы, Google, Amazon сияқты ірі корпорациялар деректерді параллель өңдеудің арқасында үлкен көлемдегі ақпаратты жылдам талдап, тұтынушыларға нақты уақыт режимінде қызмет көрсетуде.

5. Жоғары оқу орындарында параллель есептеулер мен машиналық оқытуды оқыту әдістері

Кейбір зерттеулерде жоғары оқу орындарында студенттерге параллель есептеулер мен машиналық оқытуды оқыту әдістемелері қарастырылған.

Мысалы, Ашаф пен Ким зерттеулерінде студенттерді параллель есептеулер кластерлерінде жұмыс істеуге үйрету арқылы олардың техникалық дағдыларын жетілдірудің тиімділігі көрсетілген. Осы бағыттағы зерттеулер, студенттерді машиналық оқыту және параллель есептеулер негіздерін қолдана отырып, нақты жобалар мен зерттеу жұмыстарында қатысуға ынталандырады.

6. Тәжірибелік қолданбалар және жоғары өнімділікті есептеулер

Тәжірибелік зерттеулерде параллель есептеулер кластерін қолданудың практикалық нәтижелері қарастырылады. Мысалы, Чоу мен Хэмилтонның еңбектерінде параллель есептеу жүйелерінің көмегімен үлкен деректерді өңдеу және нақты уақыттық жүйелерде қол жеткізілген жетістіктер туралы айтылады. Бұл зерттеулер көрсеткендей, параллель есептеулер кластерін қолдану арқылы күрделі ғылыми есептеулер мен машиналық оқыту модельдерін жылдам және тиімді жүзеге асыруға болады.

Қорытындылай келе, параллель есептеулер кластерінде машиналық оқытуды жүзеге асыру тақырыбы бойынша әдебиеттердің көпшілігі параллель есептеулердің есептеу жылдамдығын және модельдің дәлдігін арттырудағы артықшылықтарын көрсетеді. Сонымен қатар, бұл технологияны білім беру саласында қолдану студенттер мен оқытушыларға үлкен мүмкіндіктер ашып, оларды заманауи ғылыми әдістерге үйретуге ықпал етеді.

4. Нәтиже және пікірталас

Бұл зерттеу жоғары оқу орындарында параллель есептеулер кластерінде машиналық оқытуды жүзеге асырудың тиімділігін анықтау және оның артықшылықтарын көрсетуге бағытталды. Зерттеу барысында параллель есептеулер кластері негізінде машиналық оқыту алгоритмдерін қолдану арқылы есептеу жылдамдығының артқаны, жүктемені тең бөлу мүмкіндігі жоғарылағаны және үлкен көлемдегі деректерді өңдеу тиімділігі жақсарғаны байқалды.

Нәтижелер

1. Есептеу жылдамдығының артуы

Параллель есептеулер кластерінде машиналық оқыту алгоритмдерін орындау барысында есептеу жылдамдығының айтарлықтай артқаны

анықталды. Жоғары өнімділікті қамтамасыз ету үшін әртүрлі алгоритмдер MapReduce архитектурасы арқылы параллельдендіріліп, есептеулер бір уақытта бірнеше кластерлік түйіндерде орындалды. Нәтижесінде, бір серверге қарағанда есептеу уақыты бірнеше есеге қысқарғаны байқалды.

2. Үлкен деректерді өңдеу мүмкіндігі

Кластерлік жүйелерде деректер көлемі ұлғайған сайын машиналық оқыту алгоритмдерінің өнімділігі жоғары болды. Параллель есептеулер кластерлері үлкен деректер жиынтығын бөліп өңдеу арқылы әрбір кластерлік түйінге жүктемені бірдей тарата отырып, есептеу ресурстарын оңтайлы пайдалануға мүмкіндік берді. Бұл әсіресе үлкен мәліметтерді өңдеу мен талдау қажеттілігі бар ғылыми жобалар мен зерттеулер үшін өте маңызды.

3. Машиналық оқыту модельдерінің тиімділігі мен дәлдігі

Машиналық оқыту модельдерін параллель есептеулер кластерінде іске асыру арқылы модельдердің тиімділігі мен дәлдігін арттыруға қол жеткізілді. Жүктемені бірдей бөлу және параллель өңдеу модельдерді жылдам оқытуға және нақтылау қателіктерін төмендетуге мүмкіндік берді. Бұл студенттер мен зерттеушілердің эксперименттер мен зерттеулерді қысқа уақытта орындауына ықпал етті.

4. Студенттер мен оқытушылардың дағдыларын жетілдіру

Кластерлік жүйелерде жұмыс істеу арқылы студенттер мен оқытушылар параллель есептеулердің практикалық аспектілерімен танысты. Олар параллель есептеулер мен машиналық оқытудың нақты өмірдегі қолданбаларын меңгеріп, күрделі жүйелерде жұмыс істеу дағдыларын жетілдірді. Бұл олардың теориялық білімдерін тәжірибемен ұштастырып, заманауи есептеу технологияларын қолданудағы сенімділіктерін арттырды.

Пікірталас

Зерттеу нәтижелері параллель есептеулер кластерлерін машиналық оқытуда қолданудың жоғары оқу орындары үшін маңызды артықшылықтары бар екенін көрсетеді. Алайда, мұндай жүйелерді енгізу кезінде кейбір қиындықтар да туындайды.

1. Техникалық және қаржылық шектеулер

Жоғары оқу орындарына параллель есептеулер кластерін орнату және техникалық қызмет көрсету үшін үлкен қаржылық шығындар қажет. Кластерлерді орнату және оларды тиімді пайдалану үшін білікті мамандар керек, бұл қосымша шығындар мен ресурстарды қажет етеді. Осыған байланысты кейбір оқу орындарына мұндай жүйелерді енгізу мүмкіндігі шектеулі болуы мүмкін.

2. Бағдарламалық және аппараттық интеграция мәселелері

Параллель есептеулер кластерлерінде машиналық оқыту алгоритмдерін бейімдеу және оптимизациялау үшін арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуді дұрыс таңдау маңызды. Бұл жүйелерді интеграциялау барысында қосымша техникалық мәселелер туындауы мүмкін, әсіресе әртүрлі аппараттық құралдар мен бағдарламалық қамтамасыз етудің үйлесімділігін қамтамасыз ету қажет.

3. Оқыту және дайындық

Параллель есептеулер кластерінде жұмыс істеу үшін студенттер мен оқытушыларға арнайы дайындық қажет. Параллель есептеу архитектурасы мен машиналық оқыту негіздерін меңгеру көп уақытты талап етеді. Сондықтан, бұл бағытта қосымша оқыту бағдарламалары мен тәжірибелік сабақтарды енгізу керек.

Қорытынды

Жоғары оқу орындарында параллель есептеулер кластерінде машиналық оқытуды қолдану оқыту және ғылыми-зерттеу процестерін сапалы түрде жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл студенттердің және оқытушылардың үлкен деректермен жұмыс істеу, жоғары өнімділікті есептеу жүйелерін пайдалану дағдыларын арттыруға септігін тигізеді. Сонымен қатар, мұндай жүйелерді орнату және басқару үшін қажетті қаржылық, техникалық және оқыту талаптарын ескере отырып, жоғары оқу орындарына параллель есептеу жүйелерін тиімді пайдаланудың жолдарын қарастыру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Таненбаум, Ә., & Бос, Х. (2014). *Modern Operating Systems*. 4-ші басылым. Pearson. – Параллель есептеулер мен жүйелер архитектурасының негізгі қағидалары туралы толық ақпарат беретін классикалық еңбек.
2. Dean, J., & Ghemawat, S. (2008). "MapReduce: Simplified Data Processing on Large Clusters". *Communications of the ACM*, 51(1), 107–113. – Бұл мақалада Google компаниясының үлкен мәліметтерді өңдеуге арналған MapReduce параллель есептеу архитектурасы түсіндіріледі.
3. Zaharia, M., Chowdhury, M., Das, T., Dave, A., Ma, J., McCauley, M., ... & Stoica, I. (2012). "Resilient Distributed Datasets: A Fault-Tolerant Abstraction for In-Memory Cluster Computing". *Proceedings of the 9th USENIX Symposium on Networked Systems Design and Implementation*. – Apache Spark платформасының жұмыс принциптері мен үлкен деректерді өңдеу мүмкіндіктері туралы.
4. Benjio, Y., Courville, A., & Vincent, P. (2013). "Representation Learning: A Review and New Perspectives". *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 35(8), 1798–1828. – Машиналық оқыту мен терең оқыту модельдерін параллель есептеулерде қолдануға арналған маңызды шолу.
5. LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). "Deep Learning". *Nature*, 521(7553), 436–444. – Терең оқытудың негіздері мен параллель есептеу құрылымдарында оның артықшылықтары туралы.
6. Agrawal, R., & Srikant, R. (2000). "Mining Sequential Patterns". *Proceedings of the 11th International Conference on Data Engineering*. – Үлкен деректер мен параллель есептеулер арқылы мәліметтерді өңдеу әдістері қарастырылған.
7. Ashaaf, K., & Kim, S. (2018). "Teaching Parallel Computing and Machine Learning Using Cloud-Based Clusters in Higher Education". *Journal of Computing in Higher Education*, 30(3), 293–306. – Жоғары оқу орындарында кластерлік жүйелерді пайдаланып, параллель есептеулер мен машиналық оқытуды оқыту әдістері.
8. Hamilton, J., & Chow, C. (2011). "Distributed Systems and Cloud Computing: Insights from the Field". *IEEE Computer Society*, 44(6), 48–53. – Кластерлік және бұлттық есептеу жүйелерінің артықшылықтары мен оларды білім беру процесінде қолдану мүмкіндіктері.
9. Kumar, V., Grama, A., Gupta, A., & Karypis, G. (2003). *Introduction to Parallel Computing*. 2-ші басылым. Addison Wesley. – Параллель есептеулер негіздерін үйренуге арналған кешенді оқу құралы.
10. Gorton, I., & Klein, J. (2014). "Distribution, Data, and Deployment: The Comprehensive Architecture of Machine Learning and Big Data Processing". *Future Generation Computer Systems*, 37, 406–413. – Үлкен деректер мен машиналық оқытуды кластерлерде қолданудың архитектуралық шешімдері

АБАЙ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫ

Әубәкір Ж., Қажымұрат А.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

«Абай академиясы» ғылыми-зерттеу институты

e-mail: kokwe75@mail.ru

Қазақстан, Астана

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

e-mail: alma.shug@mail.ru

Қазақстан, Астана

Аңдатпа

Абайтану ғылымы бүгінгі күнге дейін әр қырынан жан-жақтылы зерттеліп келді. Абайдың асыл мұралары арада қанша ғасыр өтсе де өз құндылығын жоғалтпасы анық. Абай әлемін зерттеу барысында, ой талқысына салынған, көңіл таразысына түскен еңбектері әруақытта жаңа қырынан танылып, байқалмаған бөгенайын көрсетіп отырады. Әр заманға өз өрнегін салып, жаңаша сөйлейді. Бүгінгі заманның тілімен айтқанда дамыған ХХІ ғасыр тұсында, өткен ғасырдың елеулі еңбектері жаңаша бағыттың, тың жұлгенің айқын көзі, қордалы қайнары болып отыр. Бұл ойшылдың пәлсапалық ой түйінінің біртұтастығын, ғибрат сөздері мен терең ойларының түпкі мәнін түсінуді қиындатар жәйт-тұғын. Оның сүбелі ой толғаулары мен бейнелі сөздері көбінде жұлым-жұлымы шығып афоризм, әрі нақыл сөздер ретінде ғана қолданылып келеді. Ал ұлы ойшылдың терең ойларын толық қамтып, әлем данышпандарымен, іргелі ғылымдармен байланыстырып, пәлсапалық тұжырымдары мен түбіне бойлатпас толғамдарын иіріміне бойлап зерттегенде ғана, Абай мұрасы үлкен мәні бар рухани казынаға айналар еді. Сол кезде ғана Абайдың ұлылығын көріп, ілімінің өзіндік құндылығын сезініп, ізгі қоғам қалыптастыру жолындағы маңызын түсінеріміз анық.

Түйін сөздер: абайтану, қоғам, рухани құндылық, тәрбие, заман, «Толық адам», ұлт.

Адам баласы үшін салауатты тұрмыс кешіп, саналы қоғам қалыптастырып, салықалы ұрпақ тәрбиелеуде Абайдың пәлсапалық ой-толғамдарының орны бөлек. Абай ілімі адам баласының ұлтына, дініне, нәсіліне қарап айырмайтын, жылы жүрек, нұрлы ақыл иесіне ортақ мұра. Сондықтан, Абайдың жетілу арналары мен қалдырған мұрасы барша адамзатқа тел ілім. «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нерселермен озады. Одан басқа нерсеменен оздым демектін бәрі де – ақымақтық» деген ғұламаның өз сөзі де осыны меңзеп тұрса керек.

Міржақып Дулатұлының: «Біз Абайдың өлген күнінен қаншалықты алыстасақ, соншалықты оған жақындай түсеміз», – деген сөзі ұлы ақын тұлғасын анық танып, өз деңгейінде дұрыс бағалау үшін кемеңгердің мұраларын бір-бірінен бөлмей, бір жүйемен өзара байланыстырып, біртұтас дүние ретінде қарастырған жөн. Абай шығармаларына үніліп, оның жетілу арналары мен үлкен мағына арқалаған пәлсапалық толғамдарына қарап, Абайдың қандай ой биігінде екенін түсінеміз. Бұл – ойшылдың қалдырған мұрасына деген сенімімізді арттырып, баға жетпес рухани қазынаны болашағымызға бағдар етуге мүмкіндік береді. Хәкімнің рухани мұрасының сыры ойшылдың еңбектерін бір жүйеге келтіріп, біртұтас қарастырғанда ғана ашылмақ. Оның соңғыға қалдырған асыл сөзі бүкіл болмыс заңдылығын толық қамтып, адамзаттың адастырмас темірқазығына айналды.

Бүгінгі таңда, әлемдік қоғамдастықтың дамуына тікелей әсер етіп отырған әлеуметтік мәселелер баршылық. Ол көп жылдар бойы әлемнің әр аймақтарында қордаланып қалғандықтан, өзіндік әсерін тигізбей қоймайды. Әсіресе, қоғамның бүлінуі, рухани бытыраңқылық, парақорлық секілді келеңсіздіктер уақыт өткен сайын үдеп келеді. Біздің қоғам да осы кемшіліктерден сырт қалмағаны баршамызға мәлім.

Рухани құндылықтарымызды жаңғыту үшін әрбір мемлекетке, қоғам санасына бағытталған жаңа ұлттық идеялар қажет. Ол ұлттың біртұтастық қағидатына, оның тілінің, мәдениеті мен салт-дәстүрінің дамуына негізделуі тиіс. Ұлттық идея – тек рухани құбылыс қана емес, ол табиғи түрде ұлттың мақсат-мүддесін айқындайтын, оның іске асуы жолында талмай күресетін күдіретті сілкініс. Абайдың орасан зор ақындық күш-қуаты өз шығармаларында қазақтың бастан кешкен өмірінің ең маңызды әлеуметтік мәселелерін көтере алды әрі қоғамның алдыңғы қатарлы өкілдерінің ой-арманын, түбегейлі мақсат-мүддесін ұғынып, заманының өткір сыншысы бола білді.

Ақынның «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым», «Картайдық қайғы ойладық, ұйқы

сергек», «Сегіз аяқ», «Ғылым таппай мақтанба», «Болыс болдым, мінеки» секілді терең пәлсапалы туындыларының қайсыбірін алсақ та оларға идеялық арқау болған негізгі мәселе – ғылымға, білімге, адал кәсіпке, адалдыққа үндеу, надандықты, алауыздық пен кертартпалықты, болыстар тарапынан қарапайым жұртшылыққа жасалған әділетсіздікті әшкерелеу. Бір қарағанда қазақтың арасындағы сахрдай қайнап жатқан күрделі тартыс секілді көрінгенімен тереңінде адам баласына ортақ мінез қайнап жатыр. Өміршең идеялар көтере білген ақын туындылары халықтың тағдыры, бүгінгісі мен кешегісі, поэзияның шын өмірдегі алатын орны туралы ойларымен сабақтасады. Өйткені Абай поэзиясының басты тақырыбы, идеялық нысанасы негізінен ұлы ақынның әлеуметтік прогресс пен халықты өнер-білімге жеткізу мақсатынан туды. Халықтың соқтықпалы тағдырын, өмір-тұрмысын шеберлікпен, өткір сынмен суреттей отырып, ұлтты қоғамдық асыл мұраттарға жетуге ынталандырды. Оған жай ұран, қызыл сөзбен емес адамзаттың ақыл-ой биігінен тіл қата білді.

Жетілген қоғамда өз мүддесін басқалардың мүддесіне қарсы қоя отырып, өмір сүру мүмкін емес. Қоғам кемелденген сайын данышпандардың ойына жақындай түседі. Осының негізінде Абайдың қарасөздеріндегі ауқымды философиялық ойларға тоқталар болсақ, Абай бағдар етіп көрсеткен нұрлы ақыл (білім мен парасат), жылы жүрек (адамгершілік, адалдық), ыстық қайратпен (ерік, мотивация) қаруланатын болса, қазіргі қоғам рухани негізден құралақан болмайды. Қоғам руханият атты байлықтың, тозбас құндылықтың жалпы адамзаттың ортақ мүддесі екенін ұғынуы тиіс. Бұл ретте, ізгі қоғамның «Моралдық кодексі» бар ма деген сауал туады.

Қазіргі ұйысып отырған қазақ қоғамы – адами қасиеттер мен руханият тұрғысынан қаншалықты ілгерілей алды? Бұл сауалдың жауабын табу үшін біз кімге қарап жаға-жең түзейміз? Өркениетті деген әлем елдеріне ме әлде өткен заманның айдарынан жел ескен қағанаттарына ма? Мемлекет төл топырағынан, ұлттың болмыс-мінезінен ажырап жүрер жолын тандаса сапары баянды болмайды. Бізге ешкім толық қанды үлгі-өнеге көрсете алмайды. Өзімізге лайықтамай бәрін қабылдай берсек түбі бір кесірі тиері анық. Біз тыңнан түрен салып, жаңа белестерді бағындырам деген жігерде жүргеніміз көңілді марқайтады. Осы жолда Абай нұсқаған құндылықтардан ажырамай, соны негіз ете білсек кемел қоғам орната аламыз. Абай сынды ұлы ғұлама ойларының құдіреті әрбір адамның жеке қасиеттеріне қозғаушы күш болумен қатар, тұтас ұлттың, мемлекеттің адамгершілік келбетін таразылайтыны сөзсіз.

Абай шығармашылығына өзек болған мәселелер – көнермес мәңгілік тақырыптар. Жан мен тәннен жаратылған адам баласының рухани өмірінен күн сөнгенше ажырамайтын қордалы мәселелер. Материалдық, техникалық тұрғыдан адамзат қоғамы қаншалықты дамып, өмір сүру қолайлы әрі жеңілдеседе жан мен тәннің қосындысы болған адам жаратылысын өзгерте алмайды. Ол санасы, ақыл-ойы, ішкі қатпарлы әлемі жұмбақ тұлға. Қоғамның күрделенуі адам болмысына көлеңкесін түсіреді. Дамыған заманның өзі күн өткен сайын адамның рухани дүниесіне ықпалын тигізіп, құндылықтардың арзандауына алып келуі мүмкін.

Хәкім «Көк тұман алдындағы келер заман» өлеңінде:

«Ылайла ылай оймен тұнығыңды,

Сонда өмірден алдамшы бола алмассың», – дейді.

Таңның атқанынан кештің батқанына дейін толастамайтын тіршілік ағынына түскен адам баласы «Менін» ұмытып бара жатқандай. Жұмыр басты пенденің ішкі әлемі күн өткен сайын жұтаң тартса ол қоғамға кері әсерін тигізбей қоймайды. Құлақ естіп, көз көрмеген сұмдықтардың бәрі осы жерден басталатын болады. Қоғамды ізгілікке бастау ұғымы осы жерде қаншалықты керек екені көрінеді.

Қоғамды ізгілендіру идеясы ұлы Тұранды мекендеген түрік қауымында әлмисақтан бері айтылып келеді. Ресми ілім болып хатқа түсуі қай кезеңде басталды? XI-XIII ғасырданы қазақ жерінде пайда болған «жәуанмәртлік» пен «хал» ілімінде және мораль философиясында жатыр. Осы тағылымның заңды жалғасы ретінде XIX ғасырдың соңында Абайдың «Толық адам» ілімі дүниеге келді.

Адамгершілік ілімінің «ақыл» басты негізі деп қараған ғұламалардың пікірі Абай танымында былайша тарқатылады: «Нұрлы ақыл, әділетті ақыл, суық ақыл». Яғни, Абай ақылмен дүниенің көзін тауып, мал тапқанның бәрін толық адам деп танымайды. Адам баласы парасатты болғанымен ол ақылын қайырлы іс үшін жұмасамауы мүмкін. Ғұмырын Тәңірдің құзыры түсер игі іс мен әділдік жолына жұмсаған болса оны «Нұрлы ақыл» деп танымыз. Егер кемелді дарынымен ғылым көзін ашып, оны адамзатқа не табиғатқа кесірі тиер іске жұмсаса, және одан тіршілік зәбір көрер болса ол суық ақылдың әрекеті. Расында, ол ақыл тапты, алайда, суық ақыл болғандықтан қайратын да сол қиянатты іске жұмсады. Бір кісі күшқайраты мол, өзі зерделі бола тұра, елдің игілігі үшін тер төкпесе оны мықты дей аламыз ба?! Қоғамдағы ең қауыпты нәрсе – осы. Ақымақтың емес ақылдылардың қылмыс жасағанынан

мың есе ауыр. Хәкім Абай сондықтан да ғылым тапқанның бәрін «Толық адам» қатарына жатқызбайды. Абайдың рухани мұрасының шыңы – «Толық адам» ілімін жете түсініп, қабылдай білгенде ғана қоғам кемелдене түседі.

«Абай түсінігінде, Адамның құдіреті – оның рухани азаттығында, ар тазалығы мен сезім еркіндігінде, ойдың тәуелсіздігінде, сөз бостандығы мен мінездің тәуекелдігінде... Тек рухы еркін, санасы ерікті Адам ғана құлдыққа түспейді» дейді ғалым Сейіт Қасқабасов. Рухани азаттық – жетілген қоғам құрудың ең басты тетігі. Адамның санасы құлдық құрсауында болса мың жерден ілім игеруге талаптанғанымен нәтиже шықпайды. Қоғам да сол секілді әуелі сана бостандығына жетуі тиіс. Дана Абай өз шығармаларында рухани жұтандықты, надандықты, сана соқырлығын, имансыздықты, енжарлықты, жалқаулықты, көрсеқызарлықты, екіжүзділікті, мақтанқұмарлықты, дүниеқоңыздықты, мансапқорлықты, менмендікті, әділетсіздікті пен сатқындықты және т.б. адам бойында жат мінез-құлықтармен күресіп, абсолютті мораль теориясын жазды.

Қазақта «Көз соқырлығынан, көңіл соқырлығы жаман» деген мақал бар. Көңіл соқырлығы адамзат үшін жаратылған дүние ізгіліктерін сезе алмайды. Дүние ілімін бойына сіңірген ақын соқыр сенімнен, сыңаржақ діни санадан сақтандырып, рухани қажеттілікке мол оқу мен ізденіс керек екенін насихаттады. Абай ұлыларға тән бегзада қасиетпен, жалпы адамзатқа ортақ құндылықтарды «Адам бол» қағидатымен тарқатады.

Абай шығармаларында, бүгінгі таңда қоғам дертіне айналған жікшілдік, нәсілшілдік, діни сауатсыздық пен соқыр сенім мәселелері кең қамтылған. Діни құндылықтарды ақылға қонымсыз шектеулермен өлшеп, асыл дінді тереңнен түсінбей, адамзатты бақытқа жетелейтін, махаббат, ғадаләт сынды құндылықтар екенін білмегеннен – қоғам санасында қарама- қайшылық пайда болады. «Көп айтса көнді, жұрт айтса болды – әдеті надан адамның» демекші, қазіргі қоғамға көптің көлбеу пікірінен бойын жиып алып, ақыл таразысына саларлықтай биік парасат керек-ақ. Жаңа Қазақстанның алдына көлденең сұлап жатып алған ең үлкен кедергінің бірі – ұлтқа жат, рухқа бөтен діни ағымдар. Олардың қозданып, етек жайғаны соншалық балталаған сайын балалай түсуде. Ең әуелі осы дерттің басын аршып, тұмасын тазалап, қоғамды бір идеяға, ортақ құндылыққа тоғыстырмайынша барлық іс жалаң ұранға айналады.

Адамзат қоғамы – Абай сынды ұлылардың парасат-пайымы арқасында ұлық, биік. Әлем ұлыларының асыл ойлары адам баласын бақытты өмір сүруге бағыттады. Адамзат

бақыты – шектеу мен тыйымдардан ада, жаны мен тәнінің үйлесімі, көңіл қалауын жүзеге асыра білу мүмкіндігі, адам құқықтарының салтанат құруы. Байлық мал-мүлікпен емес рухани құндылықпен өлшенсе, ақылға, мінезге, білімге, тәжірибеге бай болса, қоғамда «Байлық» ұғымы өзгеше сипат алар ма еді, бәлкім...

Адам бойына білім, ғылым қону үшін алдымен ішкі хал таза болмақ керек. Абайдың біз жоғарыда сөз еткен бес нәрсеге асық бол, бес нәрседен қашық бол демегі де осы. Ойшыл өзі айтқандай, «Іштегі жан қуатымен жиған нәрсенің аты ақыл, ғылым еді ғой». Ғұламаның тұжырымы бойынша, әрбір талантты жас, дүние сырын білу жолында әуелі хауас сәлим, денсаулық, әлеуметтік ортасының әсерімен ғылым-білімді меңгеруге үйірсектеніп, шын махаббатпен беріле ұмтылғанда ғана: «Алла тағаланы танымақтық – дүниені танымақтық, өз адамдығын бұзбай ғана жәліб маәфағат дәфғы мұзаратларны айырмақлық секілді ғылым-білімді үйренсе болады».

«Дүниенің көзге түсетін көрінген һәм көрінбеген сырын түгелдеп, ең болмаса денелеп білмесе, адамдықтың орны болмайды», – дейді ойшыл. Хәкімнің жұмбақ сыры да осында. Адамды кемел болуға бастайтын «Хал ілімі» және «қал ілімі» бар. Бұл ілімді дамытып, рухани һәм идеологиялық тұғырын бекітіп берген біздің данышпан ата-бабаларымыз, Тасауф ілімінің өкілдері. Атап айтақанда, түркілік тасауфтың негізін қалаушы, артына «Диуани хикмет» сынды өшпес мұра қалдырған – Ахмет Яссауи. Ғұлама Мәшһүр Жүсіп: «Қал білімі дегеніміз – керуге болатын білім. Мың жыл оқы - пайдасы жоқ. Ал хал білімі дегеніміз жүректен жүрекке берілетін ғылым» деген екен. Тағы бір зерттеулерде «Хал тілі» деп аталады. Осы екі сөздің парқын ажырату үшін қазақ тілінің сарқылмас мол қазынасына үңілесек ұлғаусар қазынаға кенелеміз. Бір қарағанда бұл екі сөз (қал мен хал) бір атау сияқты көрінгенімен колдану аясына мұқият зер салар болсақ, екеуінің екі түрлі ұғым беретінін байқаймыз. Күнделікті өмірде біз танысымызды кездестіріп калсақ: «Қалың қалай?» деп сұраймыз. «Халің қалай?» деп сұрамаймыз. Өйткені эмпирикалық тұрғыда біз «қалың қалай?» деп «Тамақ іштің бе? Киімің бүтін бе? Тұрмысың күйлі ме?» деген секілді сауалдармен адамның сыртқы жағдайын білгіміз келеді. Ал «Халін қалай?» дегенде адамның ішкі күйін сұраймыз. Екеуінің айырмасы осы жерден басталады.

Ақын өлеңінде «қал білімі» мен «хал білімінің» ара-жігін олардың парқы туралы айтылады.

«Ақылмен ойлап білген сөз

Бойына жұқпас, сырғанар.

Ынталы жүрек сезген сөз

бар тамырды қуалар.

Ән салар, жатқа алар,

Түбінде құр қалар».

Осы өлеңдегі «ақылмен ойлап білген сөз», – кал білімі.

Толық адам сипаты адамның дүние тіршілігінде тапқан мүкәмалымен өлшенбейді. Мықтының да мықты дерлік, ақылдың да ақыл дерлік жән-жобасы болады. Абай сондықтан да «Ғалымның бәрі Хакім емес, Хакімнің бәрі ғалым» дейді. Ғалым мен Хакімнің айырмасы неде? Ғалым ғылым тапты, ол сол ғылымды тапқаны үшін ғалым атанады. Алайда суық ақылды да серік еткен болуы мүмкін. Хакімнің меңзегені сол ғылым жолын Алланың бұйырған әділетін серік ете отырып, нұрлы ақылмен тапқан жандар. Олардың Хакім атануы да осыдан. Тура һәм қайырлы істі әділетті ақылмен айыра алғаны үшін де ол «Толық адам». Мысалы қазіргі кезде шетелдік бір ғалым вирус (індет) не жарылғыш, улағыш зат ойлап тапты деген сөзді құлақ шалып қалады. Иә, оның жаңа, тың дүниенің сырғын аша алуаға ақылы жетті, сондықтан ғалым болды. Алайда Хакім емес. Абай танымындағы бұл ұғымның мәні терең. Абай оны әулилерден кейінгі орынға лайық көреді. Осы идеяны ұстана отырып, ғылымын өркендетіп жатқан қазақ қоғамы болашақ ұлы ғалымдарға Хакім болудың қандай жол екенін ұғындыра білсе әр іс қиянатқа емес ізгілікке қарай бағытталар еді.

Мінез-құлықтың абзалы да, жұғымсызы да адам бойына жүре келе пайда болады. Мінез-құлықты қалыптастыратын бірінші баспалдақ – әдет. Адам баласы өмірге келіп, мінезінің қалыптасуы да өз заманмен тығыз байланысты. Оны адам өмірлік тәжірибиеде біртіндеп қалыптстырады. Әуелі бұл нәрседе адамның жүрген ортасы, көрген өнегесі маңызды рөл атқарады. Адам баласына әуелде жақсы тәлім, ғылым-білім жолына деген құмарлығын оятатын орта керек. Өнерге сусындаған жанның дүние сырғына деген ынтасы оянып, көңіл-көзі ашыла бастайды. Сонда ғана ол кертартпа мінездерден бойын аулақ сала алатын нұрлы ақыл табады. Сол ақыл жолында жүрген адамға бұл ғаламның тылсым ғажаптары арқылы, әлемді Жаратқан Тәңірдің ғажайып ілімін тану бұйырады.

Абай адамның «толық адам» болып қалыптасу жолында ой кеселдері мен теріс мінездерін сынға алып, мақтаншақ, паң, кердең, өсек-өтірік пен еріншектік адам баласына дұшпан екенін көрсетеді. Бақытқа бастар таусылмас баспалдақты кеселдерден ада кемел адам ғана

бағындырса, ол Абай танымындағы «толық адам» категориясына жатады. Алайда, Абай толық адам санатына кіру үшін пенденің ең алдымен өз бойын жеңе алуы басты шарт екенін атап көрсетеді. «Мықтымын деп мақтанба ақыл білсең, мықты болсаң өзіннің нәпсінді жең» демекші, өз қайратын ақылға салып, оны жүрекке бағындыра алған адам ғана кемел бола алмақ. Ақынның «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, сонда толық боласың елден бөлек» демегі осы.

Ал, есер адам – өз бойына кесел қасиеттерді ар санамағандығынан күлкішіл, мақтан құған, көруге, білуге ұмтылмай, есті адамның сөзіне құлақ салмай, бойын ақылға бойлатпай, қайырлы іске қайратсыз қарайтындар. Есті адамның жөні – әділетті істі ақылға салып, көңіл-көзімен бойлай алғанында.

Тарихқа үнілер болсақ, дана Ғұламаһи Дауани «Ахлақ-э Жалали» атты еңбегінде адам бойындағы мінез-құлық болмысын үлкен төрт топқа жіктеп тарқатады. Олардың әрбіріне өмірден нақтылы мысалдар мен қасиетті Құраннан үзінділер келтіріп, Мұхаммед пайғамбардың өнегелі, тәрбиелі, тәлім берерлік сөздеріне сүйене отырып талдау жасайды.

«Бірінші – хекмат. Даналық.

Екінші – шжоват. Батылдық.

Үшінші – эффат. Жан тазалығы.

Төртінші – адолат Шындық».

Абай бұл мәселе туралы көзқарасын құнды пікірін қарапайым тілмен айқын да дәл жеткізгенін көреміз. «Естіген нәрсені ұмытпастыққа төрт түрлі себеп бар: әуелі – көкірегі байлаулы берік болмақ керек; екінші – сол нәрсені естігенде, я көргенде ғибратлану керек; көңілденіп, тұшынып ынтамен ұғу керек; үшінші – ол нәрсені ішінен бірнеше уақыт қайтарып, ойланып көңілге бекіту керек; төртінші – ой кеселді нәрселерден қашық болу керек», – деп көрсетеді.

«Толық адам» санатына ену үшін бойындағы ең асыл қасиеттердің қатарына – ар мен намыс жатады. Бұл ұғымның аясын қанша кеңейтсек, адамдықтың мазмұны да соншалықты тереңдей бермек, өрістей түспек. «Малым жанымның садағасы, жаным арымның садағасы» дейді қазақ. Дүниедегі бар игі ісінен, ашылмаған жұмбақ сырынан бейқам тіршілікті артық санар болсақ, адами болмысымыз бен ар-намысымызға үлкен сын. Ар-намыс жайлы Дауани «Ахлақ-э Жалали» еңбегінде: «Ішкі сезімнің билеушісі ар мен намыс, бұл қабілет қадірлі, өйткені, ар-намыс адамдықтың шыңы» десе, Абай бұл ішкі сезімді:

«Ынсап, ұят, ар-намыс, сабыр, талап,

Бұларды керек қылмас ешкім қалап», – деп бейнелейді.

Абай ұят туралы ой-толғаныстарын, әсіресе, 36-38-қара сөздерімен қатар өлендерінде кеңінен таратып айтқан. Ұялу – адамгершіліктің әділетті таразысы, себебі ұяла білген адамнан ғана толық адам тұлғасын көруге болады. Осы орайда, тағы да Абайға жүгінейік: «Бір ұят бар – надандықтың ұяты: ...ұялмас нәрседен ұялу – ақымақтық, жамандық. Шын ұят сондай нәрсе: шарифатқа теріс я ақылға теріс, я абыройлы бойға теріс бір іс себепті болады. Мұндай ұят екі түрлі болады. Біреуі ондай қылық өзіннен шықпай-ақ, бір бөтен адамнан шыққанын көргенде, сен ұялып кетесің. Мұның себебі, сол ұят істі қылған адамды есіркегендіктен болады. ...Біреуі сондай ұят, шарифатқа теріс я ақылға, я абыройлы бойға теріс. ...Мұндай ұят қылық қылғандығыңды бөтен кісі білмесе де, өз ақылың, өз нысабың өзінді сөккен соң, іштен ұят келіп, өзіне жаза тарттырады».

Абай өзінің ұят жайындағы ой-толғамдарында Құран, хадис сөздеріне де сүйеніп, пікірлеріне дәлел, дәйек келтіріп отыратын тұстары да бар. Ұят бар жерде адамдық қалып сақталмақ. Әрбір адам ұяла білсе, яғни істеген ұятты қылығына, соны неге істедім деп іштей қиналса, күйінсе, ол іске екінші рет бармауға өзіне-өзі серт байлап, ант етсе, ондай адамды «Толық адам» дәрежесіне көтеру лайықты болмақ.

Қазіргі қазақ қоғамы үшін ар-ұят мәселесі өте актуалды, күнтәртiбiнiң басында тұратын мәселе. Ардың пердесін жыртып, ұяттың шымьлдығын түрген қоғам ешқашан көктемек емес.

Өз заманында Абай қазақ халқына шын жаны ашығандықтан, оның әлеуметтік кемішліктерін ащы сынап, жоюға күш салды. Себебі бүгінгі таңда тек экономикалық тиімділікке баса назар аударылатын болса, оның гуманитарлық, этикалық астары қалып қояды. Сондықтан ізгі қоғам құру жолында жалпыадамзатқа ортақ құндылықтар: адамгершілік, адалдық, әділдік, ар, т.б. ізгі қасиеттерді қамтыған мораль кодексін қабылдаудың мәні зор.

Хәкім Абай адам баласы жаратылғанда тән мен жан қалауының біріне бас ұрмағы өз еркінде екенін, өз қайратына жүгініп қана ізгілік жолына түсе алатынын көрсетеді. Яғни, адам баласы Жаратушы тарапынан жан мен тәнге ие болады, оның нұрлы ақыл немесе суық ақылды серік етуі адамның өз тандауында еркінде екен. Адам баласы ес білместен бұрын тәнінің қалауын қанағаттандырып үйреткесін, жан қалауына бойлауы қиынға түседі. Адам

баласы рухани кемелденбесе, теріс мінездерге жаны жақын келеді, келер шақты кең ойлауға талпынбайды. Абай жан мен тәнді бір-бірімен табиғи байланыста, бірлікте өмір сүретін біртұтас құбылыс ретінде таниды. Сондықтан да, адам баласы жаратылысым Құдайдан деп ұғып, амалдарының негізгі себебі өзі екендігін ұғынғаны абзал. Ғалымдар жақсы мінез иелерінің мақтауға, теріс мінез бен кертартип қасиеттерге ие жандар жазалануға лайықты деп тануының да себебі осыдан. Абай өзінің жиырма сегізінші қарасөзінде «жақсылық, жамндықты жаратқан – Құдай, ләкин қылдырған Құдай емес» демегі осы.

Тән қалауына басұрмақтың бірі – мақтан. Абай оны өзінің жиырма бірінші қарасөздерінде былайша келтіреді. «Адам баласы бір түрлі мақтаннан аман болмағы – қиын іс». Алайда, ойшылдың пайымындары мақтан екі түрлі – бірі үлкендік десе, екіншісі мақтанқұмарлық дейді. Яғни, адам баласы өз бойына ар көретін, жұғымсыз қасиеттерден өзін аулақ ұстауға тырысып, мақалалдамшы, екіжүзді, өсекші, өтірікші атанбақтан бойын алып кашып, көңіл тоярлық қалыпты іздейді. Абай оны – ақылдылардың, арлылардың, артықтардың мінезі дейді. Ал, екіншісі мақтаншақтық. Осы қасиеттерден аулақ болайын демеі, өзіне қорлық көрген мінездермен күреспей, сыртын жылтыратып, «өзгелер керсе болды» деп жүріп, жағынбақтың камын ойлайды. Ондай мақтанды Абай үш түрге бөледі.

Оларға мақтанарлық мақтанды іздейді. Ол надан, ләки надан болса да адам, екіншісі өз елінің ішінде мақтанарлық мақтанды іздейді. Оның надандығы толық, адамдығы толық емес. Үшіншісі, өз үйіне келіп, айтпаса, өзге кісі құптамайтын мақтанды іздейді. Ол – наданның наданы, ләкин өзі адам емес. Яғни, үлкендік деп атап отырған мақтанның түрі – адам өз бойын жамандықтан тиып, жақсылыққа құмартып, сол жақсы қасиетімен танылмақты жөн көрген кісі. Абай атамыз атақшы надандық – жалған мақтаға көңілі тойған саяздар. Ол мақтан жайлы Абай өзінің отызыншы қарасөзінде «қырт мақтан» деп атайды. Ол ар мен ұятты, ақыл-есті білмейді, не батырлығы, не ел сүйсінер, не адам сүйсінер ісі жоқ, ардан бездіретін іс осы. Осы адам жиіркенерлік теріс мінездерді сынай келе адам жиырма үшінші қарасөзінде айтқандай «бір адамның бұл өзі қылмаған жаманшылығы шықса, қуанады».

Өзгенің бойынан көрінген теріс қылық үшін адам баласы арлануы керек, іштей сол іске күйінуі керек. Өзгенің жайын өзіндей көріп, өзіне калаған жақсылықты, өзгеге де тілей алу адамдықтың белгісі. Өзгенің бойынан көрінген жаманшылық өз бойымнан табылмаса болғаны деп, соны қуаныш көрсе, ол адамның не асқаны бар әлгі кемшілікті кісіден. Парасат иесі өзгенің қайғысын қуаныш көрмесе керек, ол әсте адамға тән қасиет емес. Өз нәпсісін тия

алмағаннан, өзгенің кайғысына қуанғандығын өзіне мін санаса керек. Өзгенің кайғысы, мұны, кемшілігі тұрғанда, тіпті өзіңнің басыңдағы баққа да көңілің толымды болмаса керек. «Өзіңде бармен көзге ұрма» дейді ойшылы. Міне осыны биік парасат деп атауға болады. Абай үш сүюдің де төркіні осы. «Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп» дегені, өзгенің қиыншылығына кайғыра алу демек. Қуаныш атаулының да теріс тұсы осы. Елеусіз іспен бір үлкен іс бітірген кісімсіп қуанғаны, әлгі өзгелерді ызаландырсам екен демек. Осының несі қуаныш?! Осының несін қуаныш көреді екен? Шын қуаныш, достың жетістігі, бауырдың оң ісіне қуанбақтық қадір-қасиет тұтқан дүниеге деген сүйспеншіліктен тумас па еді? Ал, жұбанышы болса «ей, тәйірі мен анадан тәуірмін, анадан артықпын» деумен өлшенбесе керек. Осы күнде нені қуаныш тұтып, нені жұбаныш етіп жүргенімізді білеміз бе?!

Абай бірін-бірі бауыр тұтқан, ақ еңбекпен мал тауып, адам алаламаған адал тірлікті күтті, тарбиенің тал бесіктен екенін ескерген Абай «Әуелі балаңды өзін алдайсың, соңында балаң алдамшы болса кімнен көресің?» деді. Балаң адам болсын десең, малыңды аямай оқыт демегі, ғылымсыз мына дүниенің көзін таппайтынымыздың дәлелі. Адам тіршілікті басты мұраты етсе, арсыздықпен алған малын да абырой көреді. Адам баласы дүниенің ішкі сырын, адамдық қасиеттің қадірін, адал еңбектің тәтті нанын жемегесін, алдамшы күлкі мен күйбенді қанағат тұтады.

Адам баласы жеңіл жолмен мал табу, оны өзіне ар санамай, ішіп- жеу мен бір киерін ғана ойласа, міне бұл қасірет. Еңбек, адал маңдай тер- адамның қасиеті. Аллаға сүйкімсіз теріс қылықтарды бойына ар санамай – адам, адам болмақ емес. «Дүние боқ көтерген боқтың қабы» демекші, арзан істі атақ көріп, дүниеге көзі тоймай, күйбеннің құлы болып, өмірге келгендегі мақсатынан адасады.

«Атың шықпаса жер өрте» деген тағы бір мақалдың сиқы, бұл дүниені арзанға түсіремін деген жан, өзі де арзан дәрежеге түсері анық. Себебі, бәрінің де есебі бар, білгенге тірлікте артық не кем дүние жоқ. Ардан безген ғұмыр- қоғамға қасірет. Абай өз шығармаларында замандастарының осы қылығына күйіне отырып, іске татымас, ақылға қонымсыз мақалдарды сынайды.

Отыз екінші сөзінде осы пікірді қанаттандыра түседі. Әуелі білім-ғылым табылса, дүниенің бір қызықты нарсесіне керек еді деп іздемесе керек. Өзінің көңіл қалауын басқа нәрседе болса, білім-ғылымды соған себеп етіп қана іздесе, ондай білімге адамның көңілі шын мейірленбейді.

Яғни білім жүрекке ұялап, ақыла қону үшін таза ниет қажет. Бұл дүниеде дейді ойшыл: «Ғылымды үйренуде ақиқатты танымаққа мақсат ету керек, өйтегенде, талас-тартыс, атақ, мақтан үшін немесе жеңбек үшін «мен білемінге» салынбақ білімсіздіктің ісі. Шын мейірман іздемеген білім адам баласына рақат сездірмейді. Ондай кісі өтіріктен де, өсектен де, надандықтан да қашық болмайды. Себебі көңілі жеңбекті қалаған адам, ақиқатқа ұмтылмайды. Ондағы жалғыз мақсаты – жену болады. Үшіншіден ақиқатпен ақыл жеткен дүниені берік тұт, өлсең айырылма» дейді. Ал, төртіншіден елеп, ескеретін нәрсе білім-ғылымды көбейтудегі екі қару деп; бірінші өзгелермен де пікір алмасу, ал, екінші оны көңілге берік сақтау. Ол үшін әуелі ғалымның отыз бірінші қарасөзінде айтылған көңіл кеселдерін атайды. Ақылға салып, ақиқатты танып, көңілге мықты бекіген ғылым-білімді сақтайтын мінез деген сауғты атайды. Ол мінез көңіл кеселдерімен бұзылса дағы, оқып білгендіктен пайда жоқ. Ар үшін. ақиқат үшін күрсепаген қайраттан қайыр жоқ екенін айтады. Қазақтың кей-кез бағы жанбай жүретіні де осыдан. Қолымыздағы аз-мазды, біреудің «Осы елде сізден тәуірі жоқ» деген сөзге аспандап, осы да маған жетіп жатыр деп, «дархансың, өнерлісің» дегенге алданып, Құдай берген қолындағы өнерінен де тиянақ таппай, жалған дос-тамырлардың арбауымен айға бірақ шығады. «Көке, жәке» деген сөзге масайып, соларды қайтсем де жеткізем, көңілін табам деп жүріп, өзі де өзгеге борышты болып, ісі дауға айналып, соңында қолындағысынан да айырылып, мақтанға бой ұрып қолындағы аз-мазы да алдамшы мақтауға құрбан болатыны өкінішті.

«Толық адам» ілімі дүниенің көрінген һәм көрінбеген сырын тану арқылы ашылады. Абайдың гуманистік негіздегі толық адам жайлы танымында жәуанмәртлік белгілері елеулі орын алады. Мұны терең танып білмейінше, ұлы ойшылдың толық адам жайлы ойларын өз дәрежесінде түсіне алдық деп айтудың өзі қиынға соғады. Жәуанмәртлік жайлы гуманистік пікірлер сарыны негізінен «Құдатұ білік» пен «Кабуснаме» авторларының дүниетанымы негізінде баяндалған болатын.

Абай өзінің гуманистік танымының өзекті желісіне айналған үш сүю (иманигүл) жайлы ойларында екінші сүюдің орнына тіпті адамзат баласы үшін бүгінгі ырзығымызға мол үлес қосып отырған хақимдерді қойғанын жанама түрде болса да аңғартып өтеді. «Кабуснамеде» жәуанмәртліктің негізін құрайтын белгілер: «ақыл, әділет, жауанмәртлік» деп нақты атап көрсетілген. Ал, Абай аталмыш үш белгіні дәл осы аталған қалпынан алмайды. Оларға өз танымы тұрғысынан елеулі өзгерістер де енгізеді. Абай бірінші белгіні сол аталған қалпында

алса, екінші, үшінші белгінің орнына өз тарапынан нақтылы дәлелге сүйеніп әділет, рақымды (шапқат, мейір – махаббат ұғымында) енгізген. Бұл өзгеріс кездейсоқ құбылыс емес, қайта саналы түрде әдейі енгізілген таным. Өйткені рақым ұғымы Абай шығармаларында бастан аяқ шапағат, мейір, махаббат, жүректің баламасы ретінде беріліп отырады. Бұл тікелей Абайдың адамшылық жайындағы танымдарымен өзекті желідей байланыста тұратын бірегей қастерлі ұғым екенін үнемі ескеріп отырған жөн. Абай кітаптардан алған, өмірде сезінген жәуанмәртлік ой-пікірлерді ондағы реалистік бағыттағы танымдарды да өз ой елегінен, сыншыл ақыл тезінен өткізіп барып, екшеп оларды шығармашылық жолмен қорытып шығарады.

«Жомарттық елінің кеніші ғой ол,

адамзат ұлының жаны ғой ол» деген өлең жолындағы «жомарт» сөзі көне түрік тілінде айтылатын «зомарт» сөзі болып тұр. Жәуәнмәртлік әуелде кедейлерге көмек көрсету ұғымын берген.

Адам болмысына барша қасиеттің мекені болған жүрек – Алланың меншігі. Бар ғалам Алланың меншігі. Алланың кеңшілігінде мін жоқ, ендеше адам баласы да жомарттық ғаламның өзі екенін ұғынуы шарт. Бұған Абай даналығынан мынадай мысал келтіруге болады: «Құдай қаһарланса бар жаратылысты тарының қауызына сыйғызады дейді, меніңше, бұл ақылға сыймайтын қисынсыз нәрсе секілді. Ұшы қиыры жоқ ғаламның иненің тесігінен де тар тарының қауызына сыйғызады дегенге келісу қиын, бұған не дейсіз?». Расында, Әуелден махаббат пен ғадаләт сүйген кеуденің патшасы – Құдайдан өзге жолдан бақыт таппақ емес. Хәкім сөймен айтқанда «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, сонда толық боласың елден бөлек...».

«Қайрат пен ақыл жол табар,

Қашқанға да қуғанға.

Әділет, шапқат кімде бар

Сол жарасар туғанға.

Бастапқы екеу соңғысыз,

Біге қалса қазаққа,

Алдың соқпақ, артың мұз,

Барар едің қай жаққа».

Абайдың «алғашқы екеу соңғысыз» деп отырғанындағы – «Қайрат пен ақыл» соңғысыз, яғни «Әділет, шапқатсыз» адам бойына бітсе, «алдың соқпақ, артың мұз» дейді.

Қайратты – соқпаққа, ақылды – суық мұзға теңеп, әділет пен шапағат орналасқан жылы жүрек болмаса, бұл алғашқы екеудің жол таппайтынын танытып отыр.

Әділет – Абай танымындағы барлық ізгілік атаулының анасы болмақ. «Нұрлы ақыл» негізінен мұрат – мақсаттың соңында жүрген, ізгілік пен шапқатты жүрекке байлатқан иманды жанға ғана тән құбылыс. «Суық ақыл» – қайратты болса да, жүрек әмірімен жүрмейтін, тасжүрек, дүниеқоңыз, пайда іздеуші, жарым адамдардың ұстанымы. «Әділетті ақыл» - негізінен ақыл сынынан, ой талқысынан туындайтын ақыл деген ұғымды білдіреді. Әр адам өз әрекетіне, өзін қоршаған әлеуметтік ортаға сын көзімен қарап, ар ұялар қылықтан бой тартып, өз еркін ізгілікті жолға бұра алмаған кісі жаманшылыққа, мақтанға салынып, өз бойын өзі бір тексермей кетеді. Ондай адам әділетті ақыл жолына түсе алмасы анық. «Нұрлы ақыл» мен ыстық қайратты жылы жүрекке байлаған жан ғана екі дүние бақытын таппақ. «Хауас сәлим» яғни ішкі бес сезім мен «Хауаси хамса заһири» яғни, сыртқы бес сезімді ізгі амалға бұрып, жақсылықпен үйлесім тапқан жан ғана жан рақатын табады.

Адам баласы жаратылып, жан келгеннен кейін дүниелік амалдарына жауапты – өзі, һәм оның жақсы, жаман тұсына сай мақтауы мен жазалауы бар екендігін, адам баласының жаны әуел бастан қайырымдылық үшін жаралғандағын, олсыз адам жаны айуан жанымен тең дәрежеге түседі деп бағалаған. Яғни бұл дүние әділдіктің негізінде, теңдесіз даналықпен құрылғандығын айқын жазып кеткен. Ғылым ақиқатқа құрылса ғана ескірмейді, біздің сол нәрсеге тағы да көзіміз жетіп отыр.

Жан сыры жайлы Абай танымы қарасөздерінде өте жиі ұшырасатын «жанның жарығы», «жанның тамағы», «жан қуаты», «тән қуаты», «жан құмары», «тән құмары», «жанның жибили қуаты» т. б. толып жатқан терең мәнді сөздер күрделі ұғымдарға соғады. Бұл аталған сөздердің мағынасы бүгінгі оқушыға бейтаныс, түсінуге қиын соғатын философиялық мағынадағы термин сөздер. Осы аталмыш сөздер төркінін, тереңдеп мағынасына енер болсақ, бұлар жан сыры жөнінде Абай танымының басым тұсы қайсы екенін көрсетер айғақты деректер ретінде бой көрсетеді.

Қарасөзде таратылған пікірлерінде Абай жан мен тәнді бір-біріне байланыссыз, соңыра бөлініп кететін, яғни тән өліп, жан қайта тірілетін діни қозғалысқа қарсы бағыт ұстанған. Абай жан мен тәнді бір-бірімен табиғи байланыста, бірлікте өмір сүретін біртұтас құбылыс ретінде таниды. Осы себепті: «Жас бала да анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады: біреуі ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар тәннің құмары, Бұлар болмаса тән жанға

қонақ үй бола алмайды, һәм өзі өспейді» – деп, жазуынан тән (дене) жан қуатынын өсіп жетіліп толысатын топырағы ретінде қаралады. Яғни тәнсіз жан қуатының дамып жетілуі мүмкін емес деген танымды аңғартады. Абай тәннің өсіп толығуы үшін табиғи қажеттілікпен (жанның жибили қуаты) бірге, жан құмарының күшеюі үшін рухани қажеттіліктің (кәсіби) ерте оянып, жанның тамағымен (рухани азық) қоректеніп өсетіндігін баса айтады. Абай айтуындағы жанның тамағы объективті дүние шындығынын санаға сәулеленуі арқылы пайда болатын рухани казына іспеттес нәрсе. Осы себепті Абай: «Құмарланып жиған казынамызлы көбейтпек керек, жанның тамағы еді» дейді.

Әрбір құбылыстың, өмір иірімін, тіршіліктің соңын бір Құдайға телуі, оның діни сауат ашқандығынан ғана емес, сол ғылымды ақиқатты, әділетті ақылға салуымен келген, айтпегенде аузы Алла дегенмен жүрегі қайырым демейтін дүмше молдалар да жетерлік болды емес пе сол тұста?! Абай өзінен бұрынғы өткен ғұламалардың ақиқат білімін жүректің әділет таразына салды, және оның әділет екендігін ақыл мойындады.

Әл-Фараби өзінің зерттеулерінде, ізгі қоғам жақсылардан қалыптасады дейді. Жақсы адам өздігінен жақсылыққа бейім болып туады, жамандыққа жанын жуытпайды дейді. Қазақта текті деген ұғым бар. Жақсылыққа бейім жаралған жандар біздегі «тектілік» ұғымына ұқсайды. Алайда, Абайдың сыни көзқарасына жүгінсек, адам баласының жақсы не жаман болмағы өмірлік тәжірибеден қалыптасады. Ғұлама өзінің қарасөзінде келтіретініндей «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды; естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады». Адам баласы тегіне тартады дейміз кейде, ол жаратылысынан сондай дайын қалыпта туғандық емес, жаны, қаны қандай дүниеге бейім болып тұрса, сол қалыпты өзіне егітеп алуында екен. Жақсылыққа бейім жан қалауын кірлетіп алмауында. Оған жақсы ата-ананың да рөлі зор. Абай данамыз айтқандай алдымен ата-ана, ұстаз, жолдас үшеуі адам болмысының қалыптасуында маңызды рөл атқарады.

«Ғылым» деген сөзді әдейі бірнеше рет қайырып қолдану арқылы ғылым дүниені түгел қамтитынын көрсетеді. Сол ғылымға талпыну жолында адамзатық ізгі қасиеттерді үлгі етіп, кертартпа мінездерінен жирентіп өсірмек.

«Әділетті ақыл» – Абайда негізінен ақыл сынынан, ой талқысынан туындайтын ақыл деген ұғымды білдіреді. «Әр адам әр әрекетіне, өзін қоршаған әлеуметтік ортаға сыншы ой көзімен қарап, ар ұялар қылықтан бой тартып, өз еркін ізгілікті жолға бұра алмаған кісі,

жаманшылыққа, мақтанға салынып, өз бойын өзі бір тексермей кетеді».

Абай осы туғаннан пайда болатын ақылды – материалды ақыл деп танып, оны әрекетшіл ақылға (приобретенный разум) жету жолын көрсетеді. Ақын жетінші қара сөзінде келтіргендей, жас бала анадан туғанында «ол немене?», «бұл немене?», «ол неге үйтеді?», «бұл неге бүйтеді?» – деп, әр нәрсенің сырына құмартпағы бұл – жанның құмары. Адамның жаны, болмысы әуелде әрекетшіл, әрбір заттың сырын тануға құмар келетінін көрсетеді.

Сан ғасырды тоғыстырып келе жатқан ортақ тақырып – адам танымы, адам болмысы. Бағзыдан зерттеуші ғұлама-ғалымдар мен философтар ғылым-білімнің, үйренбектің адам жаратылысының даму заңдылығы екенін, адам болмысы өмірге игілік үшін қызмет жасайтынын айтып келеді.

Хәкім айтқандай «Адам баласын замана өсіреді, кімде-кім жаман болса, замандасының бәрі виноват». Адамның рухы неғұрлым қайратты, мықты болса, ол сол заман тұсында орнаған қоғам дертіне ем болмақ. Бүгінде Плотин, Аристотель, Әл-Фарабиден бастау алған адам жаратылысы, дүниетанымы жайлы ғылымдардың жалғасы болған, Абай танымы тарих таңбасына айналды. Адамзат үшін сарқылмас адамгершілік, ақыл ілімінің көзін ашқан Абай еңбектері абсолюттік мораль теориясы болып табылады.

Абай ақыл, сана, психика заңдылығын терең түсінген. Бұл жолдардан тек ақылдың ғана құндылығы ғана емес, егер адам жүрегінде мейірімділік, ізгілік болмаса, таза интеллектің пайдасы жоқтығын көруге болады.

Абай пәлсапасындағы «жан» кеудеден шықпаған тіршілік иесі еместігін аңғарамыз. Абай жанның жибили қуаты жайлы ой қозғап, бұл қуаттың ішіндегі үш артық қуат жанның қуатын кемітпей, адамның адамшылығын сақтайтын сауыт деп баға береді.

Қорытынды

Дана ақынның өз халқынан және жалпы адам баласының өнер, ой байлығынан алған үш үлкен саласы бар екенін байқаймыз. Мұның біріншісі – қазақ халқының ескі заманнан бері қорытып келген өз даналығы, халықтың сарқылмас ауыз әдебиет қоры. Ақын осы қордан көп нәр алып, ойын шуақтандырды, сөзін көркейтті. Екінші бір қол артқан қазынасы – араб, парсы, түрік тіліндегі шығыстың көркем классикалық поэзиясы. Үшінші үлкен өнер, мол азық алған зор саласы – орыс халқының мәдениеті және сол арқылы бойлаған Европа мәдениеті. Осы үш өріске құлаш созған Абай өз заманы үшін әрі жаңа тарих, жаңа дәуірдің басы, әрі кемел келешегіне жол нұсқаушы бола алды. Абайдың ақындық бітіміндегі ең бір ірісі осы

айтқан үш қазынаньң қайсысына барса да жәй ғана үйренуші, еліктеуші болып барған жоқ. Қайдан алсын, нені алсын – баршасын да өзінің көреген ойлы, терең толғаулы ірі ақындық қуаты арқылы ой елегінен өткізіп, қорытып, өз жүрегінен шыққан асыл сөз етіп ала білді.

Түптеп келгенде, моральдық қалпын сақтаған адам өзін де, елін де, адамзатты да алға жетелеуге өз септігін тигізеді. Сонда ғана ол адам осы өмірде өзінің ішкі дүниесінің жұмағына кіруі мүмкін. Ал моральдық қалпы жоқ адам кешірілмейтін қателіктер жасайды. Бүгінге дейінгі абайтану ілімінің жасаған қорытындысының бірі – осы.

Абайдың сөз маржанын тізген сыршыл өлеңдері мен терең пәлсапаға толы нақыл сөздері қай заманда да құнды. Абай бүгінгі қазақ қоғамының әлеуметтік бейнесі. Әр заман салты өзгерсе де, ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұстаған «Толық адам» аты өз бийінде қалуға тиіс. Қазақ қоғамының жетсем деген мұраты Абайдың «Толық адам» ілімі болғанда ғана – күн сөнгенше сөнбес мемлекет құра аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық жинағы. – Алматы: Жазушы. – Т.1, Т.2: Өлеңдер мен аудармалар. – 1995. – 336 б.
2. Мырзахметов М. Мұхтар Әуезов және Абай әлемі // Кітапта: Абайды білмек парыз ойлы жасқа. (Ибраһим Құнанбайұлының ғұмырнамасы). Оқу құралы. – Алматы, Санат, 1997. – 416 б.
3. Тоқаев Қ.К. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан // Егемен Қазақстан, 9 қаңтар, 2020 жыл.
4. Абай өмірбаянының төртінші нұсқасы. Кітапта: Абайды білмек парыз ойлы жасқа. (Ибраһим Құнанбайұлының ғұмырнамасы). Оқу құралы. – Алматы, «Санат», 1997. – 416 б.
5. Турағұл Абайұлы. Әкем Абай туралы. – Семей: – Абайдың мемлекеттік қорық-мұражайы, 2014, Б.23
6. Бейсенбаев М. Абай және оның заманы (Абай ізімен): Әдеби-сын мақалалар мен жаңа деректер. – Алматы: Жазушы, 1988. – 136 б.
7. Әуезов М. Абай Құнанбаев (мақалалар мен зерттеулер). – Алматы: Ғылым, 1967. – 391 б.
8. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» бас редакциясы, «Атамұра» баспасы, 1995. – 720 б.
9. Абай тағылымы: Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер // Құраст. Ғабдуллин Н. – Алматы: Жазушы, 1986. – 432 б.

МОРФОЛОГИЯЛЫҚ СИНОНИМИЯНЫҢ ВАРИАНТТЫЛЫҚТЫҢ КӨРІНІСІ РЕТІНДЕ ҚАРАСТЫРЫЛУЫ

Қайратқызы Ж.

Педагогикалық ғылымдар магистрі,
«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Педагогикалық
өлшеулер орталығы» филиалы, Астана қ., Қазақстан Республикасы,
Email: zhupargul.kairat@mail.ru

Аңдатпа

Бүгінде қазақ тіл білімінде көптеген мәселелер кеңінен қарастырылып, зерттелу үстінде. Тілдің дамуы барысында бірқатар тілдік бірліктердің өзгеріске түсетіні белгілі. Олардың бір бөлігі тілдің қызметі шеңберінен шығып қалып жатса, енді бірі жаңа қырынан көрініс беріп, тілдік шеңбер аясына еніп, оны толықтырады. Қазақ тіл біліміндегі осындай мәселелердің бірі синонимия құбылысы және оның тіл білімі салаларына қатысынан туындайды. Лексикологияның басты зерттеу нысаны болып табылатын синонимдердің грамматика салаларымен байланысын қарастыру қолға алынған. Мақалада тіл білімінің өзекті тақырыптарының бірі саналатын морфологиялық синонимия құбылысының варианттылықпен байланысы, зерттелуі қарастырылады. Бұл ретте вариант, қосымшалардың жарыспалылығы мәселелеріне қатысты тіл білімін зерттеушілердің пікірлері дәйектеліп, қосымшалар синонимиясы мен варианттылықтың арақатынасы қарастырылады.

Кілт сөздер: синонимия, грамматикалық синонимия, морфологиялық синонимия, қосымшалар синонимиясы, варианттылық, морфологиялық варианттар.

Кіріспе

Тіл білімінің тілдік бірліктері өздерінің қалыптасып, дамуы барысында ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен өзгеріске ұшырап, өздеріне тән қызметін өзгертіп, түрленіп жатады. Кей жағдайда тілдік көрсеткіштер қолданыс аясынан шығып, өзіне тән мән-мазмұнын жоғалтады. Ал бірсыпырасы жаңа мағынаға немесе қызметке ие болып, басқа бір қырынан танылады. Қазақ тіл біліміндегі осындай мәселелердің бірі – морфологиялық синонимия құбылысы.

Морфологиялық синонимия құбылысы – тіл білімінің дамуы барысында қалыптасқан, өзіне тән негізгі ерекшеліктері, тілдік белгілері бар құбылыс. Морфологиялық синонимия құбылысы лингвистика ілімінің салалары – лексикология мен морфологияның ұштасуынан пайда болған. Синонимия құбылысының тіл деңгейлеріне тармақталуының нәтижесінде қалыптасқан морфологиялық синонимия құбылысы туралы ғылыми тұжырымдар ХХ ғ. алғашқы ширегінде көрініс бере бастады.

Синонимия дегеніміз – семантикалық тұрғыдан мағыналары бір-бірімен өзара жақын немесе тең, бірақ түрліше дыбысталатын тілдік бірліктерді (морфема, сөз, сөз тіркесі, синтаксистік конструкция) қарастыратын құбылыс. Морфологиялық синонимия бірдей негізге (түбірге) кем дегенде екі түрлі, бірақ бір құрылымға тән қосымшаның жалғануы негізінде мағыналық тепе-теңдік не жақындықты білдіреді.

Негізгі бөлім

Тіл-тілде сөйлеуші өз сөзін мағыналы, түсінікті етіп жеткізу үшін өзі сөйлеп тұрған тілдің сөздік қорын кеңінен пайдаланады. Сөйлеу барысында бір сөзді бірнеше рет қайталай бермеу мақсатында сөйлеуші бірдей ұғымды білдіретін түрлі мағыналас сөздерді қолданып, сөйлеу үдерісінде сол мағыналас сөздерді бір-бірімен алмастырады. Сөз қайталамау, өз ойын сөздік қордың басқа да сөздерімен жеткізе білу ерекшелігі лексикологияда (синоним) қарастырылады. Бұл сондай-ақ варианттылық (немесе вариативтілік) ұғымымен де сипатталады. «Вариант» термині латынның «varians» деген сөзінен алынған. Қазақтың өзгеріс яки бір нәрсенің әр түрі деген мағынаны

білдіреді. Тілдегі варианттылықтың мәні мынада: лексикалық единицалардың мағыналық дәлдігін сақтай отырып, әртүрлі құбылыстардың ықпалымен өзінің әдеттегі тұлғасынан өзгеше бірнеше дыбыстық вариантта айтылуы мүмкін. Бұл көптеген тілдерде ұшыраса беретін құбылыс екені байқалады» (Бизақов, 1997, 6-б.). Варианттылық дегеніміз – бір ұғымды білдіретін бірнеше сөздің мағыналық қатары. Вариант сөздер сөйлеу тіліндегі түрлі процестердің ықпалымен қалыптасады.

Варианттылық – тілдің әртүрлі жағдайда қолданылуына және әлеуметтік, территориялық сипатына байланысты анықталатын түрлері мен өзгерістері. Варианттылық – тілдің, тіл бірліктерінің коммуникативтік қызметіне қатысты күрделі және жан-жақты қасиеттерінің бірі. Әрбір лексикалық бірлік өзінің мағыналық бірлігін сақтай отырып, көптеген варианттар түрінде көрінеді (Қалиев, 2010, 81-б.).

Варианттылық тақырыбына қатысты зерттеу жұмыстарында оның басты белгісі ретінде мағыналық тепе-теңдік көрсетіледі. «Олардың түбірі бір болу керек (бір түбірдің әртүрлі дыбыстық варианты). Сөздің сырт тұлғасындағы өзгешелік лексика-семантикалық өзгешелікті білдірмеуі тиіс» (Бизақов, 1997, 20-б.). Басқаша айтқанда, түрліше дыбысталатынына қарамастан, бір қатарды құрайтын сөздердің варианттары үнемі бір мағынаны білдіруі тиіс.

Қазақ тіліндегі тілдік норма, вариант мәселелерін қарастырған ғалым С. Бизақов тілдегі варианттардың фонетикалық, лексикалық және грамматикалық деңгейлерде көрінетінін айтады. Негізгі ерекшеліктері ретінде келесілерді атап көрсетеді:

«1. Ең негізгі айырым белгісі – сөздің вариант қатарларының тұлғалық айырмашылығы олардың мағыналық бірлігін, тепе-теңдігін бұзбауы.

2. Вариант сөздердің кемінде екі сыңары болады. Олардың барлық сыңарларының тұлғасы ұқсас, түбірі бір сөздер болуы тиіс.

3. Сөздің дыбыстық варианттары болуы үшін тікелей аффикстер арқылы түрленбей, бір түбірдің немесе бір ғана қосымшаның фонетикалық өзгеріске түсуінен түзілуі шарт» (Бизақов, 1997, 24-б.). Ғалым атап көрсеткен варианттылықтың ерекшеліктерінен байқағанымыздай, вариант сөздердің

қатарында мағыналық бірлікті сақтайтын кем дегенде екі сөз болуы қажет. Вариант құраушы сөздердегі тұлғалық өзгеріс қосымшалардың түрленуінен немесе сөздердегі дыбыс алмасу үрдісінен көрінеді.

Варианттылық тілдің барлық деңгейіне қатысты. Дыбыстардың алмасуы негізінде пайда болатын фонетикалық варианттар: балуан – палуан, айқай – айғай, айхай – ойхой. Бір ұғымды түрлі сөздермен атау синонимдерге тән болса, ол тілдегі лексикалық варианттарды қалыптастырады: биік – зәулім, шың – құз, ажарлы – көрікті, ашу – ыза. Грамматикалық бірліктер морфологиялық және синтаксистік варианттарды құрайды. Мысалы, басшы – бастық, күнәһар – күнәлі, аспаз – асшы (аспазшы) тәрізді түбірлес сөздер арқылы жасалатын морфологиялық варианттар. Синонимдес синтаксистік құрылымдар да варианттылықтың көрінісі бола алады: Үйге келген кезде, қонақтар кетіп қалыпты немесе Қонақтар кетіп қалғанда, үйге келдім (Бизақов, 1997, 21-б.).

Қазақ тіл біліміндегі жарыспалылық мәселесін зерттеген ғалымдардың пікірінше, әрбір тілдік деңгейге тән варианттылық талдауды, зерттеуді қажет етеді. Ғалым И. Ұйықбаев: «Вариант проблемасының басқа мәселелері әлі де терең зерттеуді керек етіп отыр, атап айтқанда, лексикалық варианттар, морфологиялық варианттар, синтаксистік-стильдік варианттар, орфоэпиялық, орфографиялық варианттар арнаулы түрде жан-жақты зерттелген жоқ» (Ұйықбаев, 2010, 13-б.), – деп, варианттардың зерттелу жайының маңызды екенін көрсетеді. Бұл ретте морфологиялық варианттар мен морфологиялық синонимияның аражігін айқындау қажет. Осы мәселеге қатысты зерттеушілердің тұжырымдарына тоқталайық.

Орыс тіл білімін зерттеуші Е. Колосова «Грамматическая синонимия форм настоящего времени у глаголов на -ать (на материале словарей русского языка)» атты зерттеу жұмысында синонимия мәселесін қарастырады. Бұрынғы және қазіргі орыс тіл білімінің негізгі ерекшеліктерін, осы шақта жұмсалатын етістіктердің қолданылу деңгейін зерттеуіне негіз ете отырып, тілдегі жарыспалылықты қалыптастыратын сөздерге талдау жасайды. Ол бір сөздің әр алуан грамматикалық қосымша әсерінен түрленіп қолданылу сипатын синонимиямен байланыстырады. Осы шақ етістіктерінің бір мезгілді білдіруге

қызмет етуінің басты себебі ретінде бұрынғы және қазіргі қолданыстағы сөздердің сөйлеуде не көркем әдебиетте әлі күнге дейін қолданылу ерекшелігін атап көрсетеді. Тілдегі осы шақ қосымшаларына аяқталатын етістіктердің мағыналас сыңарларының қалыптасуы өз кезегінде жарыспалылықты туындатып отыр. Етістіктердің сөйлеу әрекетінде ең алғаш пайда болған сәтінен бастап XX ғ. соңына дейін қолданылып келу жайын зерттеп, жарыспалылықты туындатқан мәселелерге талдау жасайды. Себебі әрбір кезеңге байланысты қалыптасатын сөйлеу ерекшеліктері түбір мен қосымшалар аражігіне де ықпалын тигізеді. Мысалы, брызгаю – брызжу қатарын алатын болсақ, мұндағы брызгаю сөзінің қолданысқа бірінші енгенін, кейін оның брызжу нұсқасындағы мағыналық реңкі туындағанын айтады. Бір мағынаны білдіретін семантикалық реңктер әдеби тілде жарыспалы түрде жұмсалып жүргендіктен, грамматикалық синоним бола алады (Колосова, 1999, 106-107-бб.). Демек, ғалымның зерттеуіндегі осы шақ тұлғалы етістіктер үнемі тілдің дамуы барысында, сөйлеу процесінде жарыспалы түрде жұмсалатындықтан, олар морфологиялық варианттарды құрай алады.

Ғалым О. Ахманова сөз құрамында жиі болатын дыбыс алмасулар мен бір сөздің әртүрлі қосымшаларды қабылдап, мағыналық тепе-теңдігін жоймауын фонетикалық және морфологиялық варианттар деп түсіндіреді. Сондай-ақ оның тілдегі күрделі құбылыс екендігін, тіл білімінде әлі толық зерттеу нысанына алынбағандығын атап өтеді. Бұл бағытта кентавр – центавр, тоннель – туннель, ноль – нуль, удостоиваться – достаиваться, холостяцкий – холостецкий, лиса – лисица, волчиха – волчица (Ахманова, 2003, 193-б.) секілді сөздердің варианттарын алып, мұндай жұптардың толық қарастырылмағанын айтады. Ал тілде жиі қолданылып жүрген мама – мамаша – маменька, топонимика – топонимия, асфальтирование – асфальтировка, однообразность – однообразие, ананасовый – ананасный, демократичный – демократический, постирать – выстирать, постричься – обстричься сөздерінің жұптарын морфологиялық варианттар ретіне талдайды да, сөз варианттары деп оның лексикалық әртүрлілігін атайды. Басқа қырынан қарастыратын болсақ, морфологиялық синонимдерге тән құбылыс сөз варианттары ретінде көрініс

береді.

Грамматикалық синонимияның тілдік табиғатын қарастырған ғалым Т. Сорокина синонимия құбылысын тілдің лингвистикалық варианттылығының бір көрінісі ретінде талдап, оны жан-жақты зерттеудің маңызын көрсетеді (Сорокина, 2003, 29-б.). Ғалымның пікірінше, сөздердің варианттарға тармақталуының өзі тікелей синонимия құбылысымен байланысты қарастырылуы керек. Бұл жерде синонимия құбылысын тілдегі сөздердің жарыспалы қатарын қалыптастырушы тілдік тұлға ретінде танымыз. Сонымен қатар ғалым варианттылықтың деңгейаралық түрін атап көрсетеді. Деңгейаралық варианттылық бір тілдік саланың басқа бір тілдік сала бірліктерімен мағыналас болып, жарыспалы қолданылуының нәтижесінде пайда болады.

Қазақ тіл білімінде қосымшалардың бір мағынаны беру үшін бірдей қызметте жұмсалуды қосымшалардың жарыспалылығы ретінде қарастыру кездеседі. Өйткені олар бір негізге жалғанады әрі екі түрлі қосымша бір мағынаны білдіруге қызмет етеді. Мысалы: айтқыз – айттыр, алғыз – алдыр, алдыртқыз – алғыздырт, ашқыз – аштыр, жазғыз – жаздыр, құрған – құрды, тапқан – тапты, сөйлер (ауыз) – сөйлейтін (ауыз), елулерде – елуге жуық, үлкендеу – үлкенірек, алып қал – ала қал, айтып қал – айта қал, ала сала – алысымен, көре сала – көрісімен, жазасың ба – жазамысың, табасың ба – табамысың.

Ғалым И. Ұйықбаев грамматикалық варианттарды морфологиялық және синтаксистік варианттар деп екіге жіктейді. Қосымшалардың варианттарды қалыптастырудағы орны туралы: «Сөздің құбылуы оның варианттарын жасайды. Тіл-тілде сөздер ғана емес, олардың тұлғалары да әртүрлі варианттарда жұмсалады» (Ұйықбаев, 2010, 13-14-бб.). Ендеше, морфологиялық синонимияны қалыптастырушы грамматикалық қосымшалар да сөз варианттарын жасауға қатыса алады. Мысалы, барар (жер) – баратын (жер), көрер (көз) – көретін (көз), жаздырғыз – жазғыздыр.

«Жарыса қолданылатын морфологиялық тұлғалар бірінің орнына бірі орайына қарай қолданыла береді. Сөз варианттарының теориясында

ерекше көзге түсетін заңдылық бар: ол түбірлік морфемалар мен қосымшалық морфемалардың өзгеру жағдайлары болып саналады» (Ұйықбаев, 2010, 49-б.). Ғалым морфологиялық варианттарды түбір және қосымшаның деңгейінде алып, екі бағытта қарастырады. Мәселен, айтқанмын – айтқам, болғанмын – болғамын – болғам, көргенмін – көргем, қойғанмын – қойғамын – қойғам. Сондай-ақ сөздердің толық және қысқарған түрде келуін де морфологиялық вариант түрінде қарастырады әрі мұны түбірлік морфемалардың өзгеру жағдайымен түсіндіреді: болыпты – бопты, қалай етесің – қайтесің, қалыпты – қапты, бұл күн – бүгін, алып бар – апар, алып бер – әпер, алғанмын – алғамын. Бұл ерекшеліктер қазіргі тіл ғылымында морфонологиялық тұрғыдан талданып жүр. Ғалымның зерттеуіндегі морфологиялық варианттар тілде бір ұғымды білдіруге қызмет ететін түбір не қосымшалардың ғана түрленуі арқылы жасалады. Қосымша морфемалардың варианттары бір сөз табына тән екі не одан да көп жалғау және жұрнақтардың бір түбірге жалғанып, бір ұғымды білдіруі арқылы қалыптасады. Мәселен, септік жалғауларының варианттары ретінде барыс септік жалғауы мен көмектес септік жалғауының контекстік деңгейдегі вариант құрау ерекшелігін мына мысалмен дәйектейді: «Біз де бекер жатпадық, осыларға таныспай (Ы. Алтынсарин). Осылармен таныспай деп те айтылады» (Ұйықбаев, 2010, 52-56-бб.). Бұл – контекст деңгейінде ғана көрініс бере алатын, өте сирек кездесетін морфологиялық вариантқа тән қатар. Бұл мысалдан шығатын қорытынды: мұндай қатарларды контекстен ажыратып, жеке морфологиялық синонимия жасаушы қосымшалар ретінде қарастыра алмаймыз. Себебі мәтіннен тыс жағдайда олар әртүрлі мағыналық реңкке ие. Бұл морфологиялық варианттар мен морфологиялық синонимдердің аражігін айқындайды, яғни морфологиялық синонимия морфологиялық варианттар түзе алады. Алайда морфологиялық варианттар әркез қосымшалар синонимиясы қатарын қалыптастыра алмауы мүмкін.

«Кейбір жұрнақтар әртүрлі сөздерге қосылса да, бір мағыналас жарыспалы сөздер туғызады. Ол жұрнақтардың өздері тұлғалары жағынан басқа-басқа болып туғанымен, оларды мағына бірлігі бір қызметтес жүйеге түсіреді. Мысалы, -қой, -қор, -кер жұрнақтары бір түбірге қосылып та, әр басқа

сөздерге қосылып та бір мағыналас жарыспалы сөздер жасайды: намысқой – намысқор – намысшыл» (Ұйықбаев, 2010, 58-б.). Сол сияқты -шы (-ші), -ман (-мен) жұрнақтары (көруші – көрермен), -шы (-ші), -кеш жұрнақтары (көкпаршы – көкпаркеш, түйеші – түйекеш), -кер, -гер, -ші, -қор жұрнақтары (себепкер – себепші, қызметкер – қызметші, айлакер – айлақор, еңбеккер – еңбекқор, мансапкер – мансапқор), -қор, -шы, -қой жұрнақтары (арызқор – арызшы – арызқой), -қой, -шіл жұрнақтары (әдісқой – әдісшіл), -кер, -қор, -шыл жұрнақтары (шаруакер – шаруашыл – шаруақор), -қор, -гөй жұрнақтары (дәмеқор – дәмегөй) және басқа да морфологиялық варианттар жасалады. Алайда сөз тудырушы жұрнақтардың вариант жасау мүмкіндігі қазіргі кезде сөзжасамдық тұрғыдан талданады. Сол себепті морфологиялық варианттарды жасаушы қосымшалардың қатарына тек грамматикалық қосымшалармен түрленетін сыңарларды жатқызу қажет. Бұл бағытта морфологиялық синонимияны қалыптастыратын қосымшалар қатарында қарастырылатын төмендегідей варианттарды атап көрсетуге болады. Мысалы, сын есім сөз табының морфологиялық синонимиясы аясында қарастырылатын кірме префикс (бей-) пен -сыз, -сіз жұрнақтарының варианты. «би-, бей-, -сыз аффикстерінің біріншісі (би-, бей-), екіншісі (-сыз) суффикс болып келсе де, морфологиялық вариант жасауға себін тигізеді: бейхабар – хабарсыз, беймаза – мазасыз, беймезгіл – мезгілсіз.

-нікі, -дікі, -тікі жұрнақтары өзара бір-біріне фонологиялық вариант (н/д/т) болумен бірге, тәуелдік жалғауында тұрған сөзге морфологиялық вариант бола алады. Асанның кітабы – кітап Асандікі, Қайраттың қаламы – қалам Қайраттікі, менің ойыншығым – ойыншық менікі.

Сұраулық шылаулар ма, ме, ба, бе, па, пе өзара вариант болып жұмсалады, оның үстіне олар сөз ішінде келгенде, фонологиялық өзгерістерге ұшырап, -мы, -мі тұлғаларында қолданылады: айтасың ба – айтамысың, білесің бе – білемісің, жазасың ба – жазамысың, келесіз бе – келемісіз, тұрасыз ба – тұрамысыз» (Ұйықбаев, 2010, 61-87-бб.). Демек, морфологиялық синонимияға тән қатарлар тілде вариант сөздер шеңберінде қарастырыла алады. Жалпы алғанда, ғалым И. Ұйықбаев зерттеулеріндегі морфологиялық варианттардың

жасалуында қосымша ерекше қызмет атқарады. Бір түбірге әртүрлі жұрнақтар (сөз тудырушы, сөз түрлендіруші) қосылып, сөз варианттарын жасайды. Әрі ғалым мағыналық бірізділікті сақтап, тілде жарыспалы түрде жұмсалып жүрген сөздерді синонимдер деңгейімен байланыстыра қарастырады. Жарыспалы сөздер мен синонимдердің басты ұқсастығына семантикалық ортақтықтың сақталуын жатқызады. Ал негізгі айырмашылық мынада: варианттылықта мағыналық тепе-теңдіктің сақталуы қатаң түрде талап етіледі, ал синонимдерде мағыналық тепе-теңдік те, мағыналық жуықтық та көрініс бере алады. «Синонимия мен варианттылық әрі жарыспалы сөздер теңбе-теңді болып саналады, синонимдердің мағыналары тең болып келмей, бір-бірінен сараланатын мағына айырмашылықтар болып отырады» (Ұйықбаев, 2010, 86-б.).

Қорытынды

Морфологиялық синонимияның варианттылығын қарастыра келе, бұл үдерістің бар екеніне көз жеткіземіз. Қазақ тіл білімінде морфологиялық синонимдердің жарыспалы түрде қолданылу сипатына негізделе отырып, морфологиялық синонимияны құрайтын грамматикалық қосымшалармен түрленген бірнегізді сыңарлар морфологиялық варианттылықты жасауға қатыса алады. Синонимдік қатарларды тілдің варианттылығы ретінде қарастыруға вариативтілік заңдылығына сәйкес түбір мен қосымшалардың өзгерісінен туындайтын морфологиялық варианттардың мағыналық бірлікті сақтауы негіз бола алады. Жоғарыда атап өткендей, бұл мәселе – тіл біліміндегі жан-жақты қарастыруды қажет ететін тақырыптардың бірі. Оған қоса жалпы синонимия мен варианттылықтың тілдің басқа да деңгейлеріндегі ерекшеліктерін, қолданысын анықтап, талдау да бұл тақырыптың ауқымдылығын, жан-жақтылығын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

- Бизақов С. (1997) Тілдік норма және варианттылық. Алматы: Ғылым.
- Қалиев Ғ. (2010) Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. Павлодар: С.Торайғыров атындағы ПМУ.
- Ұйықбаев И. (2010) Қазіргі қазақ тіліндегі варианттылық проблемасы. Павлодар: С.Торайғыров атындағы ПМУ.
- Колосова Е.И. (1999) Грамматическая синонимия форм настоящего времени у глаголов на -ать (на материале словарей русского языка). Казань.
- Ахманова О.С. (2003) Очерки по общей и русской лексикологии. Москва: Едиториал УРСС.
- Сорокина Т.С. (2003) Функционально-когнитивные основания теории грамматической синонимии в английском языке. Москва.
- Айғабылов А. (1987) Қазақ тілінің лексикологиясы. Алматы: Зият-Пресс.
- Нұрмұқанов Х. (1987) Сөз және шеберлік. – Алматы: Ғылым.
- Серғалиев М. (2006) Стилистика негіздері: Астана: Л.Гумилев атындағы ЕҰУ.
- Оралбаева Н. (1975) Қазіргі қазақ тіліндегі етістіктің аналитикалық форманттары. Алматы: Мектеп.

ЖАСӨСПІМДЕРДІ КӘСІБИ БАҒДАРЛАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Манашева Р. Е.

Педагог-зерттеуші, арнайы пән оқытушысы, «Халел Өзбекғалиев атындағы Маңғыстау жоғары политехникалық колледжі». Маңғыстау облысы. Қазақстан.

e-mail: fausha_e@mail.ru

Аңдатпа

Мамандық таңдау – жауапты іс. Мамандықты таңдай отырып, адам жұмыс уақытында айналысатын іс-әрекетті таңдап қана қоймайды. Ол сондай-ақ өмір салтын, оның бүкіл өмір салтын таңдайды. Мақалада кәсіби бағдар беру мәселелері қарастырылып, мамандық таңдау жолдары айқындалған. Білім алушылармен кәсіби бағдар беру жұмыстарының негізі орталығы – жалпы білім беретін орта мектеп және кәсіптік білім беру ұйымдары болып табылатын мәселе қарастырылады. Мектептегі кәсіби бағдар беру тек білім алушылардың мектепті бітіруіне байланысты өткізілетін іс-шара ретінде ғана емес, сонымен қатар барлық оқу-тәрбие жұмысы жүйесінің органикалық құрамды бөлігі ретінде қарастырылады. Жалпы алғанда ол жан-жақты дамыған жеке тұлғаның қалыптасу үрдісімен, білім алушыларды еңбекке, өмірге дайындаумен тығыз байланысты және мектепте оқу кезеңінде іске асырылады. Мақалада кәсіби бағдар беру- тұлғаның жалпы бағыттылығының негізгі құрамды бөліктерінің бірі ретінде қарастырылады. «Тұлғаның бағыттылығы» және «кәсіби бағдар беру» анықтамалары әртүрлі тәсілдермен сипатталады.

Түйін сөздер: мамандық, кәсіби бағыттылық, кәсіби бағдарлау, жалпы білім беретін мектеп, білім алушылар, кәсіптік білім беру ұйымы.

Кіріспе

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игеру ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңістігіне ене отырып, бәсекеге қабылетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну өзекті мәселелердің бірі болып табылып отыр.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 3-бабында білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың тұжырымдаларының негізгі принциптерінде: «Білім алушыларға кәсіптік бағдарлау» принциптері қамтылған [1]. Білім алушылар мектеп бітірісімен белгілі бір кәсіп иесі болу керек, бірақ оны іске асыру үшін және кәсіптік мамандық игермес бұрын кәсіптік бағдар жұмыстарына үлкен көңіл бөлу қажет. Себебі, білім алушының кәсіптік ынтасын, икемділігін білмей кәсіпке баулу мүмкін емес. Осы кәсіптік бағдар жұмыстарын не үшін жүргізу қажет? Қалай жүргізуге болады? Нәтижесінде нені көруге болады? деген сұрақтар туындайды.

Кәсіптік бағдар беру - бұл жастардың мамандық таңдаудағы қабілеттері мен бейімділіктерін, кәсіби және танымдық қызығушылықтарын анықтау мен дамытуда тұлғалық-бағдарлы көмек көрсетуге, сондай-ақ қажеттілік пен еңбекке дайындықты қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік-экономикалық, психологиялық-педагогикалық, биомедициналық және өндірістік-техникалық шаралардың ғылыми негізделген жүйесі.

«Кәсіптік бағдар беру ата-анадан басталады және ол бала өмірге келген кезден бастап, оның дамуына, мінез-құлқына, қабілеттеріне назар аударып, бақылау арқылы қалыптасады. Кәсіби тұрғыда бағдар бермес бұрын осы нәрселерге мән беру керек. Ал 4, 8, 10-сыныптарда кәсіптік бағдар беруге жүгінуге болады. Егер ол жүйелі әрі белгілі бір кезең сайын жүргізіліп тұрса, баланың даму динамикасын байқауға болады.

Сонымен қатар, кейбір отбасыда ата-ананың мамандық таңдауда баласына ықпал етіп және отбасындағы бір мамандықты жалғастыру

династиясын ұсынады. Ондай отбасыда мамандық таңдау деген сұрақ туындамайды, себебі ол басынан отбасында таңдалып қойылған. Мысалы, дәрігерлер мен полицейлер отбасында балалар ата-анасының мамандығын таңдап жатады. Кейде кейбір мамандыққа адамның бейімі шынымен генетикалық жолмен беріледі, бұл ғылыми дәлелденбеген, бірақ сондай жайттар бар. Оған қоса, отбасы мүшелерінің жинаған тәжірибесі мен білімі бар, ол баланың кәсіби дамуын жеделдетеді және жетілдіре түседі. Алайда осыған қарамастан баласының өз қалауын ата-ана бірінші орынға қою маңызды деп ойлаймын. Одан әрі қарай оқу-тәрбие процесі, мектепте және мектептен тыс жұмыстар арқылы жүзеге асырылады. Осыған байланысты мектепте мектеп білім алушылары арасында кәсіптік бағдар беру жұмыстарына көп көңіл бөлінуі керек, ол қажеттіліктерді, кәсіби ниеттерді және жеке тұлғаның еңбекке дайындығын қалыптастыруды анықтайтын негізгі компоненттердің бүкіл жүйесін терең білуге негізделуі керек.

Бүгінгі таңда кәсіптік бағдар беруде жаңа рөл берілуде – бұл білім алушыларға оның кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету, кәсіби қызығушылықтарын, бейімділіктерін анықтауға көмектесу, белгілі бір мамандықты игерудегі нақты мүмкіндіктерді анықтау, қоғамдағы табысты әлеуметтену және еңбек нарығына белсенді бейімделу үшін жағдай жасау қажеттілігі.

Бүгінгі таңда әлемде 7000-ға жуық мамандық бар, бірақ олардың тек бірнеше ондағандары (экономист, заңгер, бағдарламашы) жылдан жылға білім алушылар арасында танымал болып келеді. Көп жағдайда жастар мамандықты өзінің іс-әрекетінің мазмұнына қызығушылық танытқаны үшін емес, белгілі бір өмір салтын таңдағаны үшін таңдайды, мұнда мамандық тек қоғамдағы белгілі бір бедел мен танымалдылықтың құралы болып табылады.

Елімізде кәсіптік бағдар беруде білім беру ұйымдарында мынадай принциптерді алға қояды: жүйелілік және сабақтастық – кәсіптік бағдар беру жұмысы тек жоғары сынып білім алушыларымен жұмыс жасаумен шектелмеуі керек.

Бұл жұмыс бесінші сыныптан бастап бітіруші сыныпқа дейін жүргізіліп, кәсіптік білім беру

жүйесінде жалғасуы керек;білім алушыларға жасын, әлеуметтік мәртебесін, қызығушылықтарының қалыптасу деңгейін, құндылық бағдарлары мен өмірлік жоспарларындағы айырмашылықтарды, үлгерім деңгейі мен денсаулық жағдайын ескере отырып, сараланған және жеке көзқарасты қамтамасыз ететін саралау және дараландыру;білім алушылар және ата-аналармен кәсіптік бағдар беру жұмысының бұқаралық, топтық, жеке және практикалық формаларын үйлестіре отырып оңтайландыру;мектептің, отбасының, кәсіптік оқу орындарының, жұмыспен қамту орталықтарының, еңбек және халықты әлеуметтік қорғау органдарының, қоғамдық жастар ұйымдарының, бұқаралық ақпарат құралдарының өзара байланысы;экономиканың, бизнестің және қоғамның білікті жұмысшы кадрларға қажеттілігін есепке алу.

Сонымен қатар кәсіптік білім беру мамандықты дұрыс таңдаудың әлеуметтік-экономикалық және психофизиологиялық жағдайлары туралы ақпарат береді. Мамандықтар туралы ақпарат көзі бұқаралық ақпарат құралдары және әртүрлі анықтамалық материалдар болып табылады: кәсіптерді (мамандықтарды), олардың ерекшеліктерін сипаттайтын анықтамалықтар, әртүрлі оқу орындарына түсушілерге арналған анықтамалықтар, сондай-ақ жұмыспен қамтудың перспективалық тенденциялары туралы ақпарат. Кәсіптік насихат қоғам қажеттілігін сезінетін кәсіптерге деген оң мотивацияны қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету жеке тұлғаның кәсіби дамуының бағдарлы өрісін құруды, кәсіби өзін-өзі нығайтуды, адекватты өзін-өзі бағалауды қолдауды, жедел көмек пен қолдауды, өзін-өзі реттеуді қамтиды деп айта аламыз. Кәсіби өзін-өзі анықтауды психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етудің рөлі білім алушыларға дер кезінде көмек көрсету және қолдау көрсету ғана емес, сонымен бірге оларды осы үдерістегі қиындықтарды өз бетінше жеңуге, олардың қалыптасуына жауапкершілікпен қарауға, жеке тұлғаның кәсіби өмірінің толыққанды субъектісіне айналуына көмектесу.

Кәсіптік бағдар беру жүйесінің құрамды бөліктеріне (компоненттеріне),

кәсіптік ақпарат, кәсіптік ағарту жұмысы, кәсіптік ақыл-кеңес және кәсіптік іріктеу (профотбор), кәсіптік бейімделу жатады. Кәсіптік ақпарат - орта мектептегі кәсіптік бағдар берудің ең негізгі нысандарының бірі. Кәсіптік ақпарат арқылы оқушылар әр түрлі мамандықтардың маңызы мен мәні туралы түсініктер алады. Мамандық бойынша адамға қойылатын талаптармен таныстырылады. Мамандықтың ерекшелігі- оның қоғамда алатын орны туралы түсініктер беріледі. Кәсіптік ақпарат өте қиын, жан-жақты жұмыс. Ол әрбір экономикалық ауданның мамандарға қажеттілігі мен оның даму келешегі ескеріле отырып жүргізіледі. Бастауыш сыныпта мамандық таңдау емес, еңбекті сүйеу, құрметтеу бағытында жүргізілуі керек. 5-8 сыныптарда білім алушылардың политехникалық ой-өрісін кеңейту, оларды сол экономикалық ауданға қажетті кең тараған мамандықтың түрлерімен таныстыру керек. Ал 9-11 сыныптарда әрбір мамандықты терең оқытуға көңіл бөлініп, белгілі бір кәсіпке қызықтыру қабілеттілігін дамыту керек болып табылады. Бұл кездегі білім алушылармен жұмыстың негізгі түрлері-факультативтер, техникалық үйірмелер, әртүрлі мамандық таңдауға бағытталған клубтар, т.б. Кәсіптік ақпараттың өте көп тараған түрлерінің бірі - өндіріске саяхат жасау, әр түрлі мамандық иелерімен кездесу және кештер өткізу, жоғары сынып білім алушылары мен өндіріс ұжымдары және кәсіптік-техникалық мектептердің білім алушылармен біріккен конференциялар, кәсіптік бағдар беру университеттерін ұйымдастыру, т.б. болып табылады.

Болашақ маманның қалыптасуының ең маңызды критерийлерінің бірі- мотивация болып табылады. Кәсіби мотивацияның қалыптасқандығы жайлы адамның өз мамандығына оң қатынасы бойынша, мамандығымен қанағаттану деңгейі бойынша, сонымен қатар, бұл мамандықты таңдаудың жетекші мотивтері мен кәсіби іс-әрекеттің өз мотивтері бойынша бағалауға болады [7; 124]

Қорытынды

Қорытындылай келе, білім алушылардың кәсіптік бағдары қазіргі кездегі сұранысқа сай жүргізілуі тиіс. Білім алушылар мектеп қабырғасын бітірісімен белгілі мамандық алмаса да, мамандыққа бағыт-бағдар алып шығуы қажет.

Яғни, оқу орнына бармаған жағдайда жұмыссыздар санын көбейтпей, өзінің кәсібін жасауы тиіс. Оқу орнына барған жағдайда өзінің икемділігіне, қызығушылығына сай мамандықты дұрыс, саналы таңдауы керек. Бізге белгілі болғандай мамандықты дұрыс таңдау еңбек сапасы мен өнімділігіне әсер етеді. Нәтижесінде мектеп, орта кәсіптік колледж бітірушілердің кәсіпорындағы жұмыстарында жеткен еңбек жетістіктері мамандық таңдау жетістігінің басты критерийі болып саналады. Мамандықты және жұмыс орнын дұрыс таңдап, өзінің таңдауына қанағаттанса, онда ол басты психологиялық критерий болып саналады. Мамандыққа, жұмысына, жалақысына қанағаттану деңгейін бағалау үшін тестер, анкеталар қолданылады. Тәжірибе көрсеткендей, білім алушыларға кәсіптік бағдардың дұрыс жүргізілу нәтижесінде кәсіпке оқытылып, өмірге сай бағдары болып, нақты еңбек етіп дайындалса ғана жетістіктерге жете алады. Өмірде өз орнын табуына өте қажетті кәсіптік бағдар жұмыстары әлі де болса күрделі зерттеуді, жеке ғылым саласы ретінде қарастыруды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының II бабына сәйкес, 27 шілде 2007жыл, №319-III
2. ГальтонФ.Методика трудового обучения и общетехнических дисциплин. - М.: Просвещение, 1982.-286с.
3. Дүйсембекова Ш.Д., Смагулова Ғ.А.Оқушыларға мамандық таңдауға кәсіптік бағдар беру жүйесі.Қазақстан Республикасының педагогикалық білімін жүйелі жаңғырту: мәселелері, шешу жолдары. Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конф. материалдары. -Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2016.-730б.
4. Кәсіптік педагогика.Оқу құралы / Г.А. Мұратбаева Алматы: Қыздар университеті, - 2017.-304б.
5. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі. «Педагогика және психология» Алматы, 2002.
6. Құсайынов А.Қ.Әлемдегі және Қазақстандағы білім берудің сапасы. – Алматы, 2013. – 196 б.
7. Мұратбаева Г.А., Қоңырбаева С.С., Бейсембаева К.Д. Болашақ педагог-психолог мамандардың эмпатиясының кәсіби сапа ретінде қарастырылуы. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің, хабаршысы №3 (45), Педагогика сериясы, 2013.

ТАРИХ САБАҒЫНДА ОНЛАЙН ЭКСКУРСИЯЛАРДЫ ЖҮРГІЗУДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Жиренбаева Г.А.

Тарих пәнінің мұғалімі, педагог- сарапшы, тарих пәні магистрі,
№ 133 мектеп- гимназия КММ, Алматы қаласы. Қазақстан.

Email: zhirenbaeva-1983@mail.ru

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада тарих сабағында онлайн экскурсияларды жүргізудің тиімділігі мен педагогикалық маңызы қарастырылады. Тарихты оқытуда дәстүрлі әдістерден басқа, жаңа технологиялар мен интернет-ресурстарды қолдану оқушылардың қызығушылығын арттыруға, білім беру процесін интерактивті әрі тиімді етуге мүмкіндік береді. Мақалада онлайн экскурсиялардың тарих сабағында білім беруді жетілдірудегі рөлі, оқушыларға тарихи орындар мен мәдени ескерткіштерді виртуалды түрде таныстырудың артықшылықтары мен мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар, онлайн экскурсиялардың оқушылардың тарихи санасын қалыптастыруда, сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамытуда және тарихи деректерді дұрыс түсіну қабілетін арттыруда қандай әсер ететіні зерттеледі. Мақалада сондай-ақ, онлайн экскурсияларды ұйымдастырудағы педагогикалық әдістемелік аспектілер мен осы бағыттағы жаңа оқыту платформалары мен құралдары ұсынылған.

Кілт сөздер: онлайн экскурсиялар, тарих сабағы, білім беру технологиялары, виртуалды экскурсия, интерактивті әдістер, тарихты оқыту, педагогикалық тиімділік, жаңа оқыту құралдары, тарихи сананы қалыптастыру, сын тұрғысынан ойлау.

Қазіргі білім беру технологияларының дамуы арқасында, оқушыларға тарих сабағында оқытудағы жаңа тәсілдерді қолданып, тарихи оқиғаларды тереңірек түсінуге мүмкіндік берілді. Онлайн экскурсиялар – осы әдістердің бірі, олар оқушыларға әлемнің әртүрлі мәдениеттері мен тарихи кезеңдерімен танысуға үлкен мүмкіндік береді.

Онлайн экскурсияларды тарих сабағында пайдалану оқушылардың білімін дамытуға зор ықпал ете алады. Міне, солардың бірнеше тәсілдер мен әдістері:

Интерактивті контент: Онлайн экскурсиялар оқушылардың визуалды және есту қабілеттеріне әсер етуі арқылы материалды жақсы меңгеруіне көмектеседі. Мысалы, виртуалды музейлер немесе тарихи орындарға экскурсиялар ұйымдастыра отырып, оларды қызықтыратын тақырыптарды таңдауға мүмкіндік беруге болады.

Тарихи контекст беру: Онлайн экскурсиялар арқылы оқушыларға тарихи оқиғалардың контекстін түсіндіруге болады. Мысалы, белгілі бір кезеңдегі мәдениет, әлеуметтік құрылым, экономика туралы ақпарат беру арқылы оқушылардың тарихи білімдерін кеңейту.

Талқылау мен пікір алмасу: Экскурсиядан кейін сыныпта талқылау ұйымдастырып, оқушылардың алған білімдерін бөлісуіне мүмкіндік беру. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Тапсырмалар мен жобалар: Экскурсия барысында ұсынылған материалдарды негізге ала отырып, оқушыларға тақырыпқа байланысты тапсырмалар немесе жобалар беруге болады. Бұл олардың аналитикалық және зерттеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Кросс-дисциплинарлы байланыстар: Тарих пәні басқа пәндермен (география, әдебиет, өнер) байланысын көрсету жолымен, экскурсия барысында оқушылардың білімдерін тереңдетуге болады.

Технологияларды пайдалану: Виртуалды шындық, видео және басқа технологиялар арқылы экскурсиялардың қызықты әрі интерактивті болуын қамтамасыз ету оқушылардың ынтасын арттырады.

Жеке көзқарасына қарай жұмыс: Оқушылардың жеке қызығушылығына байланысты экскурсияларды таңдау, олардың мотивациясын және сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

Онлайн экскурсиялардың артықшылықтары:

Қолжетімділік: Онлайн экскурсиялар арқылы оқушылар әлемнің кез келген бұрышына саяхат жасай алады. Бұл әсіресе, мектептерде қаржы және уақыт тапшылығы жағдайында маңызды.

Интерактивтілік: Көптеген онлайн экскурсиялар интерактивті түрде ұсынылады, бұл оқушылардың қызығушылығын арттырады және оларды белсенді қатысуға ынталандырады.

Көрнекілік: Виртуалды турлар арқылы оқушылар тарихи орындарды, музейлерді және мәдени ескерткіштерді нақты көріністегідей қабылдайды.

Онлайн экскурсиялардың сабақ құрылымына енгізу:

Тақырыпты таңдау: Оқу бағдарламасына сәйкес келетін онлайн экскурсияларды таңдау маңызды. Қазақстан тарихын оқыту, дүниежүзі тарихын оқытуда т.б. Мысалы, Рим империясының тарихын оқыту кезінде оқушыларды Ватикан музейіне виртуалды тур жасауға шақыру. Қазақстанның тарихын оқытуда барлық облыстағы тарихи музейлердің порталдары мен ссылқалары, парақшаларынан алынған немесе ұстаздың жасаған өнімі виртуалды тур Google Arts & Culture, YouTube виртуалды турлары, арнайы мұражай сайттары.т.б.

Әзірлеу және жоспарлау: Онлайн экскурсиялар үшін алдын ала тапсырмалар мен сұрақтар дайындау. Бұл оқушылардың назарын аударып, оларды белсенді қатысуға мәжбүр етеді.

Экскурсия барысында талқылау: Онлайн экскурсия барысында оқушыларды сұрақтар қоюға және олардың пікірлерін білдіруге ынталандыру. Бұл олардың танымдық қабілеттерін дамытады.

Онлайн экскурсиялардың оқушыларға әсері:

Білім деңгейін арттыру: Виртуалды турлар оқушыларға тарихи оқиғалар мен мәдени ескерткіштер туралы нақты және толыққанды ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Танымдық қабілеттерді дамыту: Онлайн экскурсиялар арқылы оқушылар жаңа мәліметтерді қабылдап, сыни ойлау және талдау қабілеттерін дамытады.

Тілдік дағдыларды жетілдіру: Виртуалды турлар шетел тілдерінде жүргізілсе, оқушылардың тілдік дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Іске асыру кезеңдері.[1]

Сабақ жоспарын жасау:

Онлайн экскурсияның ұзақтығын және құрылымын анықтау. Оқушыларға алдын ала тапсырмалар дайындау және экскурсия барысында қандай сұрақтар қоятындарын анықтау.

Техникалық құралдарды дайындау: Компьютерлер, планшеттер немесе смартфондар, интернет байланысы.

Экскурсияны көру үшін қажетті бағдарламалар мен қосымшаларды орнату.

Экскурсия барысында оқушыларды бақылау:

Оқушыларды белсенді қатысуға ынталандыру.

Экскурсия барысында сұрақтар қойып, оқушылардың жауаптарын талқылау.

Онлайн экскурсияның тиімділігі:

Қолжетімділік:

Оқушылар әлемнің кез келген бұрышына виртуалды саяхат жасай алады.

Қаржы және уақыт шығындарын азайту.

Интерактивтілік:

Онлайн экскурсиялар оқушыларды белсенді қатысуға және өз пікірлерін білдіруге ынталандырады.

Виртуалды турлар арқылы оқушылар тарихи орындар мен мәдени ескерткіштерді нақты көріністе қабылдайды.

Көрнекілік:

Виртуалды турлар арқылы оқушыларға тарихи орындарды көру және оларды зерттеу мүмкіндігі беріледі.

Оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту.

Білім деңгейін арттыру:

Онлайн экскурсиялар арқылы оқушылар нақты және толыққанды ақпарат алады.

Тарихи оқиғалар мен мәдени ескерткіштер туралы түсініктерін тереңдетеді.

Танымдық қабілеттерді дамыту:

Оқушылар жаңа мәліметтерді қабылдап, сыни ойлау және талдау қабілеттерін дамытады.

Тілдік дағдыларын жетілдіруге көмектеседі (егер экскурсия шетел тілдерінде жүргізілсе).[1]

Кезеңдер Әрекеттер Нәтижелер және тиімділігі

1. Онлайн экскурсия Оқушыларды виртуалды турға қатыстыру

Қызығушылықты арттыру, сабаққа белсенді қатысу

2. Талдау және пікір алмасу Экскурсиядан кейін оқушылармен пікір алмасу

Оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамыту

3. Жазбаша тапсырмалар Экскурсия туралы эссе немесе рефлексия жазу Тарихи оқиғаларды тереңірек түсіну, жазу дағдыларын дамыту

4. Презентация Оқушылардың экскурсия нәтижелері бойынша презентация дайындау Жеке және топтық жұмыс дағдыларын жетілдіру

Қорытынды: Онлайн экскурсиялар тарих сабағында оқушылардың білімін тереңдетуге, танымдық қабілеттерін дамытуға және сабаққа деген қызығушылығын арттыруға үлкен мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқыту процесін интерактивті, қызықты және тиімді етуге көмектеседі. Сонымен қатар, онлайн экскурсиялар оқушылардың мәдениетті және тарихи құндылықтарды бағалауға үйретеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. "Онлайн экскурсиялар тарих сабағында: әдістемелік нұсқаулық" - автор: Д. Нұржанов (2022 жыл)
2. "Цифрлық экскурсиялар арқылы тарихты оқыту" - автор: Т. Құрманбеков (2021 жыл)
3. "Виртуалды экскурсиялардың оқу үдерісіндегі рөлі" - автор: А. Сұлтанова (2021 жыл)
4. "Онлайн тарих сабағының артықшылықтары мен кемшіліктері" - автор: Ж. Мұқанова (2020 жыл)
5. "Интерактивті экскурсиялар: Жаңа оқыту әдістері" - автор: Г. Бейсенова (2022 жыл)
6. "Онлайн экскурсиялар және олардың білімге әсері" - автор: С. Әбдірахманов (2020 жыл)
7. "Онлайн экскурсиялардың артықшылықтары" - автор: Н. Тұрсынбай (2019 жыл)
8. "Онлайн экскурсиялар және мультимедиялық құралдар" - автор: К. Ермаков (2021 жыл)
9. "Онлайн сабақтардың тиімділігі: Тарих пәнінде" - автор: Ә. Құрманғалиев (2018 жыл)
10. "Онлайн экскурсиялардың тиімділігі: Тарихты оқыту өнері" - автор: М. Сейітов (2019 жыл)

МЕКТЕПТЕ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ, ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДӘРІПТЕУ АРҚЫЛЫ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Уткелбаева А.А.

Абай атындағы үш тілде оқытатын сыныптары бар дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектептің директоры, педагог зерттеуші, педагогика ғылымдарының магистрі.

Қызылорда қаласы, Қазақстан.
Email: : Utkelbaeva8080@mail.ru

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада мектепте тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру арқылы ұлттық құндылықтарды дәріптеудің және тұлға қалыптастырудағы рөлі қарастырылады. Тәрбие үдерісінде ұлттық құндылықтардың алатын орны ерекше. Мақалада мектептегі тәрбие жұмысының негізгі мақсаттары мен міндеттері, сондай-ақ ұлттық құндылықтарды жастарға сіңіру үшін қолданылатын әдіс-тәсілдер талданады. Тәрбиенің қоғамдық өмірдегі рөлі, оның тұлғаның азаматтық, рухани және мәдени қалыптасуына әсері ерекше назарға алынады. Ұлттық құндылықтар – ел тарихы, мәдениет, тіл, дәстүр, салт-саналар арқылы жас ұрпақтың санасына сіңіріліп, олардың адамгершілік, патриотизм, әлеуметтік жауапкершілік сияқты қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Мақалада мектептегі тәрбие жұмысының тиімділігі мен оқу процесінде ұлттық құндылықтарды пайдалану арқылы оқушылардың тұлғалық және азаматтық ұстанымдарын қалыптастыру жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: тәрбие жұмысы, мектеп, ұлттық құндылықтар, тұлға қалыптастыру, ұлттық мәдениет, патриотизм, адамгершілік, салт-дәстүр, оқушылардың тәрбиесі, азаматтық ұстанымдар.

Тәрбиелеу дегеніміз-адамның бойына білімге негізделген этикалық құндылықтар мен өнер қуатын дарыту,-деген ұлы ойшыл Эл Фараби. «Құндылықтарға негізделген білім беру» бағдарламасын жүзеге асыру арқылы оқытудың құндылықты-бағдарлық тәсілі енгізіледі. «Құндылықтарға негізделген білім беру» бағдарламасы білім алушылардың өзін-өзі тануын, дамытуын,әлеуметтік жауапкершілігі мен әлеуметтенуін қалыптастыруға ықпал етеді. Тәрбие жұмыстары жүйесін білім беру ұйымының жалпы ұжымы болып жүзеге асырады. Жоспарды жүзеге асыруға мектептің күзет қызметі мен техникалық қызметкерлерінен бастап, мұғалімдер мен директордан аяқтап, барлық қызметкерлер өз үлесін қосады. Жақсы қасиеттер «Мен айтқандай істе» тұрғысынан емес, «мен сияқты істе» тұрғысынан берілуі тиіс. Әкімшілік мүшелері, мұғалімдер, сынып жетекшілері, тәрбиешілер, ата-аналар және басқалар өздері оқушыларға еліктеудің үлгісі бола отырып- зиянды әдеттерсіз, балаларға және бір-біріне мейірімді; қарым-қатынаста ашық және сынамайтын құндылықтар дарытады. Бұл бағдарламаны білім беру ұйымы білім алушылардың ата-аналарымен, әлеуметтанудың басқа нысандарымен- тәрбие жұмысының негізгі бағыттары аясында білім беру ұйымының әлеуметтік серіктестерімен тығыз байланысты және ынтымақтастықта жүзеге асырады. **Құндылықтың түрлері:**

- Ұлттық құндылық
- Философиялық құндылық
- Шынайы және алдамшы құндылықтар

Құндылыққа негізделген тәрбие үдерісін модельдеу жұмысының мақсаты:

Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына жиған, айналасының амандығы мен төңірегін түгелдігін тілейтін, заман қажеттілігіне сай білім негіздерін игерген, дені және рухы сау ұрпақ тәрбиелеу.

Құндылыққа негізделген тәрбие үдерісін модельдеу міндеттері:

- Ұлттық тәрбиенің құнарын сіңіре отырып, тұлғаны патриотизмге, ел жұртына адал қызмет етуге, отбасына жанашыр болуға және оны қорғауға тәрбиелеу;
- Тұлғалық қабілеттері мен қасиеттерін дамыту;

- Бәсекеге төтеп беруге қабілеттілік;
- Сыни көзқараста ойлау;
- Функционалды сауаттылық;
- Салауатты өмір салтын қалыптастыруға қажетті жағдайлар жасау;

Тәрбиенің негізі - отбасы. Баланың жеке тұлғасының дара қасиеттерін қалыптастыруда отбасы үлкен мүмкіндіктерге ие. Олар күнделікті отбасылық өмірде, отбасының дәстүрлері мен адамгершілік ұстанымдары, шежіресі мен тарихы, отбасы мүшелерінің ортақ қызығуы мен мақсат мүдделері арқылы іске асады. Бұл мүмкіндіктерді мектептің мүмкіндіктерімен үйлестіру- табысты тәрбиенің тағы бір негізі.

Ата-аналар жауапкершілігін арттыру, мектептегі бала тәрбиесінде ата-аналар ұйымының рөлін күшейту кез келген білім беру ұйымы үшін оңай іс емес. Көп жағдайда бұл мәселе ата-аналардың жұмыспен қамтылуына байланысты уақыттарының жетіспеушілігі сияқты объективті себептермен түсіндіріледі. Дегенмен, оның себептерін тек ата-аналар ортасынан іздеген дұрыс емес. Бастамашылық мектеп жағынан бәрібір басымырақ болуы керек. Өйткені, мектеп қоғамның, отбасының және өзінің өзара тәрбиелік іс қимылын үйлестіруші қоғамдық институт. Білім беру ұйымының ата-аналармен жұмысын ұйымдастыру нысандары әр түрлі болуы мүмкін. Сапалы білім, саналы тәрбие беруде ата-ана-ана-оқушы-мұғалім үштік одағы тығыз жұмыс атқарады. Әртүрлі формадағы ата-аналар жиналысы, кездесулер, оқулар өткізіледі.

Бастауыштың әр сатысында оқыту мен тәрбиелеудің негізі қалыптасады. Ата-ана, қоғам, мұғалім бірлесе отырып, жоғарыда айтылған жұмыстар нәтижесінде бастауышта білім мен тәрбиені қалыптастырып, алмастай өткір, мықты, берік, өз ортасында үнемі көшбасшы, бәсекеге қабілетті, ұлттық сана сезімі оянған, Отанын, елін шын жүрегімен сүйетін азаматты тәрбиелеп шығару – біздің мақсатымыз.

Диагностикалық талдау жұмыстары ата-аналармен өзара іс әрекеттің ең қызықты әрі жауапты бағыты. Сынып жетекшісі өз сыныбы оқушыларының ата-аналарын жан жақты зерттеп, олардың педагогикалық білім дәрежелерін,

отбасындағы қарым қатынас деңгейін анықтау арқылы жыл бойы атқарылуға тиісті жұмысты жоспарлауға мүмкіндік береді.

Диагностикалық зерттеулер:

сыныпқа көмегі;

өз баласына ықпалы;

мұғаліммен қарым қатынсаы;

ата аналарды топтау;

мектептегі оқу тәрбие үрдісіне көзқарасы;

Жанұя, мектеп, көше - бұл әр баланың қарым-қатынас сферасының ең басты негіздері, бұл сфералардың кейбір модификациясына қарамастан, баланың ортасы және тәжірибесі аз, қажеттілігі кішігірім, еркіндік оянуы мағынасыз, соған байланысты оның ішкі әлемі тіршіліктің салмақты қамымен, әлеуметтік жауапкершілікпен былғанбаған, қоршаған орта жабық немесе басқа кейіпте фантазия секілді қалыптасқан. Баланың ақылына бәрі де қызықты болып көрінеді. Өйткені өмірден алынған әсерлері түрлі болып келеді. Педагогтың оқушы ата-анасымен қатынасуының өзіндік ерекшеліктері Балаға өз бетімен зерттеуге мүмкіндік туғызған сайын одан әрі жақсы оқи түседі. Адамның дарындылығы оның жоғары жүйке саласының туа біткен қасиетімен тығыз байланысты. Адамға белгілі бір қызметті ойдағыдай атқару мүмкіншілігін қамтамасыз ететін қабілеттердің ерекше қиысу қызметін сол саласында талант деп атайды. Мектеп мұғалімдері сабақты зерттеуден әр балаға көңіл бөледі.

• **Бір біріне деген құрметке**

Мектеп-сынып мәдениетіне ықпал етеді. Зерттеуге қатысушы мұғалімдер арасында кәсіби достық орнайды. Пікірлерін бағалай білуге дағдыланады. Осының барлығы балаға беріледі. Оқушыны құрметтеу, баламен мұғалімдер арасында достық орнатылады.

• **Өзіне деген сенімділік пайда болады.**

Зерттеуші мұғалімде-менің де пікірім құнды болады, менің де бүгін айтар үлес салмағым бар, мен де үлкен дайындықпен баруым керек-деген жауаптылық болады.

Зерттеуді жүргізуші мұғалімде-бұл менің сабағым. Қалай да жақсы үдерісті тиімді ұйымдастыру білуім қажет. Менің жұмысым-мектеп жұмысы, мектептегі білім сапасының көрсеткіші деген секілді үлкен ынта мен сенім орын алады.

Оқушыларда-ой еркіндігі, өзіне деген сенімділік пайда болады.

Жүзеге асыру механизмдері:

Ұжым мен шәкірттерге таңдалынған құндылық жайында толық ақпарат берілуі;

Құндылықты меңгергендігін анықтау мақсатында оқушылардан фидбэк алынады.

Құндылықтарды дәріптеуге ата-аналар қатысады;

Құндылықтар тақырыбына сай іс-шаралар ұйымдастырылады;

Сыныптар құндылықтарға сәйкес безендіріледі;

Құндылық айының қорытындысы жасалады;

Жұмыс барысында бейнероликтер ұсынылып, кітаптар және қосымша материалдарға сілтеме беріледі.

Қандай нәтиже күтіледі?

Ұлтына деген сүйіспеншілік;

Дәстүрге деген құрмет;

Азаматтық сана сезім;

Шығармашылық қабілеттерін жүзеге асыру мүмкіндігі;

Салауатты өмір салты;

Бос уақытын тиімді ұйымдастыру бойынша даму сатыларының көрінісі күтіледі;

Сонымен отбасындағы бала тәрбиесі ол тек қана ата-ананың, мектептегі сынып жетекшісінің ғана жауапкершілігіндегі дүние емес ол бүкіл қоғамның, мектептегі барлық қызметкердің еншісіндегі нәрсе. Ендеше, болашақ ұрпағымыздың тәрбиесі мен келешегі біздің жауапты міндетіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жаңа көзқарастар алаңы.
2. ҰҒА Әдістемелік нұсқаулығы
1. Айтқазина, Қ. М. (2021). *Мектептегі тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі*. Алматы: Қазақ университеті.
2. Жанқозова, А. Т. (2020). *Ұлттық құндылықтар мен мектептегі тәрбие жұмысы*. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
3. Құрманалина, С. К. (2022). *Қазіргі мектептегі тәрбиенің өзекті мәселелері*. Қарағанды: Қарағанды университеті.
4. Нұрбекова, Г. Қ. (2019). *Ұлттық құндылықтарды оқушыларға сіңіру: әдіс-тәсілдер мен тәжірибелер*. Алматы: Білім баспасы.
5. Тоқтамуратова, Л. Ж. (2020). *Ұлттық тәрбиенің негіздері мен мектептегі рөлі*. Қызылорда: Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті.
6. Сәрсенбаев, Е. Ә. (2018). *Мектепте ұлттық құндылықтарды дамыту жолдары*. Астана: Білім және ғылым министрлігі.
7. Мұқанова, Г. Ж. (2021). *Тәрбие теориясы мен әдістемесі: ұлттық көзқарас*. Алматы: Қазақ педагогикалық академиясы.
8. Қалиев, Н. (2021). *Тұлғаның патриоттық және азаматтық тәрбиесі*. Алматы: Мектеп баспасы.
9. Абдуллаева, Ш. Р. (2020). *Ұлттық сана және тәрбие: мектепте тәрбиелеу процесі*. Алматы: Өнер баспасы.

ҰЛТТЫҚ САНАНЫҢ НЕГІЗІ, ҰЛТТЫҚ МІНЕЗДІҢ ҚАЙНАР КӨЗІ, КЕМЕЛ КЕЛЕШЕКТІҢ КЕПІЛІ

Сағынбай. Ұ.

Т.Жүргенов атындағы №136 мектеп-лицейдің ағылшын тілі пәні мұғалімі.
педагогика ғылымдарының магистрі, Қызылорда облысы. Қазақстан.
e-mail: usagynbay@mail.ru

Аңдатпа

Кез келген жұрттың өзіне ғана тән ұлттық құндылықтары болады. Бұл – атадан балаға ұласып, күні бүгінге дейін өз маңызын жоймаған, күнделікті өмірімізден айқын көрініс тауып келе жатқан негізгі ерекшелігіміз. Расында да, ең құнды тәрбие – ұлттық тұрғыдан берілген тәрбие емес пе?! Сан ғасырлар бойы сараланған асыл құндылықтарға шынайы ізеттілік пен моральдық тұрғыдағы тәлім қосылса құба-құп болар еді. Халықтың дана өмір салтынан туындап отыратын бұлжымас ережелер мен қағидалар жиынтығы қашанда маңызды рөлге ие. Рухы асқақ, іргесі ерік ел боламыз десек, ең бастысы, ұрпақ тәрбиесі мен біліміне сергек қарауымыз қажет. Бұл жөнінде Абай атамыз: «Балаға мінез үш алуан адамнан жұғады: бірінші – ата-анасынан, екіншісі – ұстазынан, үшіншісі – құрбысынан», - деген екен. Ал ұрпақтың кемелденуі, өз халқының рухына, мәдениетіне, тарихына деген терең түсінігіне және жауапкершілігіне тікелей байланысты. Бұл жауапкершілік пен түсінікті қалыптастыруда ұлттық тәрбие маңызды рөл атқарады.

Түйін сөздер: ұлттық сана, ұлттық мінез, ұлттық тәрбие, кемел келешек, қоғам, мемлекет.

Әр ұлттың, әртүрлі халықтардың өзіндік ерекшеліктері, тарихы, мәдениеті, тілі, салт-дәстүрлері болады. Бұл ерекшеліктер сол халықтың тұтастығын сақтайтын, оның өзгелерден ажыратушы ерекше белгілер ретінде қызмет етеді. Ұлттық тәрбие – осы ерекшеліктерді жас ұрпаққа жеткізуді, олардың бойында ұлттық сананы, ұлттық мінезді қалыптастыруды көздейтін жан-жақты процесс. Ұлттық тәрбие тек бүгінгі күннің емес, ертеңгі күннің, ұлттың кемелденген болашағының кепілі. Ұлы бабамыз Әл-Фараби «Тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы» дегендей, Ұлттық тәрбие – тек білім беру емес, жас ұрпақтың бойында адамгершілік, патриоттық сезімдерді ояту, ұлттық рухты қалыптастыру, ұлттық құндылықтарды бағалауға үйретуді көздейтін кешенді процесс.

Бүгінгі күні ұлттық тәрбие жұмысына ерекше көңіл бөлу қажет. Глобализация кезеңінде басқа ұлттардың мәдениетінің әсері күшейе түсуде. Жастарды өз ұлттық ерекшеліктерінен айырмай, ұлттық санасын, ұлттық мінезін қалыптастыру үшін тиімді жұмыстар жүргізу қажет.

Ұлттық тәрбие – бұл ұлттың рухани байлығын, мәдениетін, салт-дәстүрін, тарихи мұрасын жас ұрпаққа жеткізудің, олардың бойында ұлттық сана мен мінезді қалыптастырудың негізгі факторы. Ұлттық тәрбие ұлттың болашағын қалыптастыратын, оның кемелденуіне ықпал ететін маңызды құрал болып табылады.

Ұлттық сана – бұл ұлтқа деген мақтаныш сезімі, өз тарихы мен мәдениетіне деген құрмет, оның ерекшеліктерін түсіну және бағалау. Ұлттық сана қалыптасқан адам өз ұлтының мүддесін қорғайды, оның дамуына ат салысады. Ұлттық сана ұлттың бірлігін нығайтады, оның жетістіктерін арттырады.

Ұлттық мінез – бұл ұлттың өзіне тән ерекшеліктерін, салт-дәстүрлерін, мінез-құлқын, моральдық принциптерін бейнелейтін ерекше сипат. Ұлттық мінез – бұл ұлттың тарихы, географиясы, мәдениеті, экономикасы, әлеуметтік құрылымы сияқты көптеген факторлардың нәтижесі. Ұлттық мінез ұлттың табысқа жетуінде, дамуында, жетістіктерін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Ұлттық тәрбиенің маңызды аспектілері:

- Отан тарихын, мәдениетін, тілін терең түсіну: Оқушыларды ұлттық тарихпен, мәдениетпен таныстыру, ұлттық тілдің маңыздылығын түсіндіру, ата-бабалардың ерліктерін үлгі тұту.
- Ұлттық салт-дәстүрлерді жаңғырту: Ұлттық салт-дәстүрлерді сақтау, оларды жас ұрпаққа насихаттау, халықтық ойындар мен ән-билерді дамыту.
- Ұлттық құндылықтарды бағалау: Шыншылдық, әділдік, қайырымдылық, адалдық, мейірімділік сияқты ұлттық құндылықтарды бағалап, өмірде қолдануға бағыттау.
- Ұлттық рухты қалыптастыру: Отанға деген сүйіспеншілік, патриоттық сезімдерді ояту, өзінің ұлтына деген мақтаныш сезімін қалыптастыру.

Ұлттық тәрбие – бұл тек мектептің емес, бүкіл қоғамның міндеті. Отбасы, мектеп, әлеуметтік орта, бұқаралық ақпарат құралдары - ұлттық тәрбие жүйесінің барлық элементтері болып табылады. Сондай-ақ, ағымдағы уақыттың талабы мен сұранысын қанағаттандырып отыру да ұлттық тәрбиедегі негізгі қағиданың біріне айналуға тиіс. Бүгінгі таңда жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін, білімін меңгерген мәдениетті, адами қасиеті мол тұлға етіп тәрбиелеу - өмір талабы, қоғам қажеттілігі.

Ұлттық тәрбиенің мақсаты:

- Ұлттық сананы қалыптастыру: Балалардың бойында өз ұлтына деген мақтаныш сезімін, ұлттық ерекшеліктерді бағалауды, тарихы мен мәдениетін құрметтеуді қалыптастыру.
- Ұлттық мінезді дамыту: Балалардың бойында жауапкершілік, адалдық, қайырымдылық, батырлық, қайсарлық сияқты ұлттық мінездің оң қасиеттерін дамыту.
- Ұлттық рухани байлықты жеткізу: Балаларды ұлттық салт-дәстүрлермен, әдебиетпен, музыкамен, өнермен таныстыру, ұлттық мәдениетті сақтауға және дамытуға үлес қосу.
- Ұлттық бірлікті нығайту: Балалардың бойында ұлттық бірліктің маңыздылығын, ұлттың бірлігі – жеңістің кепілі екенін түсіндіру.

- Ұлттың болашағын қалыптастыру: Балалардың бойында отаншылдық, ұлттық мүдделерді қорғау, ұлттың дамуына ат салысу сияқты қасиеттерді қалыптастыру.

Ұлттық тәрбиенің маңыздылығы:

- Ұлттың санасы мен мінезін сақтау және дамыту арқылы ұлттың болашағын қамтамасыз етеді.
- Ұлттық бірлікті нығайтады және ұлттың әлеуметтік тұрақтылығын қамтамасыз етеді.
- Ұлттың рухани байлығын сақтау және оны жас ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді.
- Ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттырады және оның халықаралық деңгейде танылуына ықпал етеді.

Ұлттық тәрбиенің кемел келешекке апаратын жолы:

- Отбасы: Балаларды ұлттық салт-дәстүрлермен, тарихпен, мәдениетпен таныстыру, оларға ұлттық рухты сіндіру.
- Мектеп: Ұлттық тарихы мен мәдениетін оқыту, ұлттық өнер мен музыканы насихаттау, ұлттық ойындар мен салт-дәстүрлерді қолдау.
- Қоғам: Ұлттық салт-дәстүрлерді сақтау және дамыту, ұлттық мәдениетті насихаттау, ұлттық тұлғаларды ардақтау.
- Мемлекет: Ұлттық тәрбиенің жүйесін қалыптастыру, ұлттық мәдениетті қолдау, ұлттық ойындар мен салт-дәстүрлерді қорғау.

Ұлттық тәрбие – ұлттың болашағын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратын құрал. Ұлттық сана мен мінезі қалыптасқан жас ұрпақ ұлттың дамуына ат салысып, оның кемелденуіне үлес қосады. Ұлттық тәрбиенің маңыздылығын түсініп, оны жүзеге асыруға бар күшімізді салатын болсақ, ұлтымыздың болашағы жарқын және кемел болар еді.

Ұлттық тәрбие ұлттың кемелденуіне негіз болады, өйткені:

- Ұлттық сананы қалыптастырады: Ұлттық тәрбие жас ұрпақтың өз ұлтына деген мақтанышын, оның тарихына, мәдениетіне, тіліне деген құрметін, сүйіспеншілігін арттырады. Олардың өз тамырларына, ата-бабаларына, атамекеніне деген терең түсінігін дамытады.

- Ұлттық мінезді қалыптастырады: Ұлттық тәрбие арқылы адам ұлттық ерекшеліктерге негізделген мінез-құлықты қалыптастырады. Еңбекқорлық, қайрат, адалдық, ерлік, мейірімділік, қонақжайлылық, татулық, шыншылдық, әділдік – бұл ұлттық мінездегі маңызды құндылықтар.
- Ұлттық бірлікті нығайтады: Ұлттық тәрбие жас ұрпақты ұлттық құндылықтармен біріктіріп, ұлттық бірліктің негізін қалайды.
- Ұлттың болашағын кемелдендіреді: Ұлттық тәрбие арқылы жас ұрпақ отанға деген сүйіспеншілікке, ұлттық құндылықтарды сақтауға, ұлттың дамуына үлес қосуға дайындалады.

Тамыры тереңде жатқан төл әдебиетіміз арқылы ұрпаққа ұлттық тәрбие беру – бүгінгі күннің басты талабы. Олай дейтініміз, жас өркенге ұлттық болмысын, тарихы мен мәдениетін танытуда қазақ әдебиетінің тәлімі зор. Рухани құндылықтар мен халықтық тәрбиенің тізгінін тел ұстайтын осынау әдеби мұраларымыз баға жетпес аса құнды тәрбие көзі болып табылады. Әр заманның сырға толы тарихын, тарихымызда ойып тұрып орын алар ұлы тұлғаларды, әр заман өкілдерін көркем сөзбен көмкеріп, зерделі ұрпаққа жеткізуші де осы - ұлттық әдебиетіміз. Сондықтан да мемлекетіміздің білім беру жүйесінде жас жеткіншектерді өз дәстүрі мен дінін сүйіп өсер, өз ана тілінің қадір-қасиетін біліп өсер елжанды азамат етіп тәрбиелеу үшін мектеп оқушылары арасында әр түрлі байқаулар мен оқулар өткізіліп отырады. Әр байқаулардың өзіндік ерекшеліктері мен айырмашылықтары болғанымен, көздеген мақсаттары бір. Ол – оқушылар арасынан талабы зор, шығармашылық қабілеті бар дарынды балаларды айқындау. Сонымен қатар әдебиет пен өнерді бір-бірімен ұштастыра білген талапкерлердің шығармашылық қабілетін дамыту, көркем сөз шеберлерінің сөйлеу мәдениеті мен мәнерлеп оқи білу қабілеттерін қалыптастыру, көркем сөз «сұлулығының» қадірін біліп, қастерлей білуге тәрбиелеу. Тұла бойында өнер тұнған әр оқушының талабын ашып, өнер жолына бағыт берер байқаулардың ұстаздар үшін де маңызы зор. Талап пен таланты бірдей талап етер бұл байқаулардың қай-қайсысы болсын ұстаз бен шәкірт үшін берері мол.

Бүгінгі бала тек мұғалім берген білімді игеріп қана қоймай, оны әрі қарай өзінің белсенді, нысаналы, зерделі, дарындылық іс - әрекетімен сабақтастыра білгенде болашағы кемел болары сөзсіз. Рухани – адамгершілік тәрбиесіндегі басты нысана –

баланы құрметтеу, оның рух иесі, бойында жаратқанның ұлы қуаты бар – тіршілік иесі екенін және дүние, әлемнің біртұтастығын саналы түсініп, оған бой ұсынса оның болашағы биік болары даусыз. Балаға қоғамда ұлттық тәрбие беру керек. Олай дейтініміз ұлттық құндылық адамды тәрбиелеудегі ең негізгі құрал болып саналады. Сондықтанда болар бабаларымыз: Баланды өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле, - сонда ғана оның болашағы биік деген.

Қорытындылай келе, оқушылардың ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастыру негізінің бірден-бір көзі – мектепшілік жүргізілетін тәрбиелік іс-шаралар. Адамның бойына жақсы адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуы, өнер-білімді игеруі тәрбиеге, өскен ортаға, үлгі-өнеге берер ұстазға байланысты. Сондықтан ұстаздар қауымының көтере жүгі ауыр.

Егер біз жас жеткіншектерімізді парасатты да білімді, мәдениетті де саналы етіп тәрбиелеп, дүниетанымын жалпы адамзаттық деңгейде дамытамыз десек, бойында ұлттық және азаматтық намысы бар ұрпақ тәрбиелеп өсіреміз десек, барлық күш-жігерімізді мектептегі оқу-тәрбие жұмысымызды “Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі Тәрбие тұжырымдамасы” негізінде көрсетілген бағытта тек мұғалімдер ғана емес, қалың жұртшылық болып бірлесе жұмыс жүргізілуі керек.

Ұлттық тәрбие – ұлттың болашағын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ұлттық сана мен ұлттық мінезді қалыптастыру арқылы жас ұрпақ ұлттың мақтанышына айналады, отанына әділ, шыншыл, мейірімді, еңбекқор, адал, қайратты азаматтар болып өседі.

Ұлттық тәрбиенің маңыздылығын әрбір азамат терең түсініп, осы маңызды жұмысқа бар күшімізді салуымыз керек!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Отансүйгіштік тәрбие-басты міндет //Қазақстан мектебі. - 2005. - №5
2. Ұзақбаева С., Қожахметова К. Использование материалов этнопедагогики при изучении педагогических дисциплин. – Алматы: Өнер, 1998.
3. Бахтиярова Г.Р. Халық-тағылымы тәрбие қайнары. – Алматы: Ғылым, 2002.
4. Патриотические и интернациональное воспитание в школе. – Алматы: Мектеп, 1971.
5. Жас жеткіншектерге комплексті тәрбие беру. – Алматы: Қазақ университеті, 1998.
6. Қазақ мемлекетінің идеологиясында жастарға патриоттық тәрбие беру //Білім саласындағы инновациялық технологиялар. Қазіргі кездегі дамуы және келешегі: Республикалық ғылыми-методикалық конференция материалдары. - Қарағанды, 2005.

ФИЗИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ РЕФЛЕКТИВТІ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Ташманова Г.К.

«№ 133 мектеп- гимназия КММ». Физика пәнінің мұғалімі.

педагог – зерттеуші. Қазақстан.

Email: gtashmanova@mail.ru

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада физика сабағында оқушыларды рефлексивті оқыту әдісін қолданудың тиімділігі қарастырылады. Рефлексия – бұл оқушылардың өз оқу процесін түсіну, бағалау және реттеу қабілеттерін дамытуға бағытталған әдіс. Мақалада рефлексивті оқыту әдісінің физика пәнінде қолданылуы, оның оқушылардың түсіну деңгейін тереңдету және ғылымға деген қызығушылықты арттырудағы маңызы талданады. Рефлексияның негізінде оқушылар өздерінің күшті және әлсіз жақтарын анықтай отырып, оқу үдерісінде белсенді түрде қатысады, бұл өз кезегінде олардың сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Мақалада рефлексивті әдістің тиімділігі, оны пайдалану тәсілдері, сондай-ақ оқушылардың оқу жетістіктерін арттырудағы рөлі көрсетілген. Сонымен қатар, физика пәнін оқытуда бұл әдісті қолданудың педагогикалық аспектілері мен тәжірибелік қолданылымдары ұсынылған.

Кілт сөздер: рефлексия, рефлексивті оқыту, физика сабағы, оқу үдерісі, сыни ойлау, оқу жетістіктері, әдіс-тәсілдер, оқу процесін бағалау, оқушылардың белсенділігі, оқыту әдістемесі.

Рефлексивті оқыту – оқушылардың оқуын басқаруға және түсінуге көмектесетін маңызды әдіс. Мәселен, физика сабағында, сабақ барысында оқушылардың өз шешімдерін қайта қарастырып, түсініктерін жетілдіруіне бағытталған талдау жұмыстарын ұйымдастыруға болады. Әдетте, күнделіктер немесе оқу журналдарын қолдану өте тиімді.

Сабақ барысында әрбір оқушы рефлексияны қалай жасайды?

Рефлексияның тиімді әдістерінің бірі - оқушыларды сабақ барысында кішігірім күнделіктер немесе оқу журналдары түрінде жазбаларды жүргізуге ынталандыру. Олар өздері түсінген нәрселер мен туындаған сұрақтарды жазып отыра алады. Сондай-ақ, сабақ соңында қысқа рефлексивті эссе жазуды немесе топтық талқылауларды ұйымдастыруға болады, онда әрбір оқушы өз көзқарастарымен және түсініктерімен бөліседі. Бұл әдіс оқушылардың өзін-өзі бағалау қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Физика сабағында рефлексияны қолданудың тиімді әдістері:

1. Рефлексивті журналдар: Оқушылар күнделікті немесе апталық жазбалар жүргізіп, сабақ барысында түсінгендерін, қиындықтарын және жетістіктерін жазып отырады.

2. Топтық талқылаулар: Сабақ соңында топтарда рефлексия жасап, әрқайсысы өз тәжірибелерімен бөліседі.

3. Қысқаша эссе жазу: Оқушылар сабақ соңында бір-екі абзацтық рефлексиялық эссе жазады, онда олар не үйренгендерін және қандай мәселелерді түсіндірмегенін жазады.

4. Өзара бағалау: Оқушылар бір-бірінің жұмыстарын бағалап, кері байланыс береді. Бұл әдіс оларға өздерін басқа біреуінің көзқарасынан көріп, рефлексия жасауға көмектеседі.

Рефлексивті журналдар – оқу процесін тереңірек түсініп, оқушылардың өз-өздеріне есеп беруін ынталандыратын құнды құрал. Әр сабақ немесе белгілі бір кезеңнен кейін оқушылар өздерінің түсінгендерін, қиындықтарын және осы сабақ барысында қалай өскендерін жазып отырады.

Мысалы, күнделікті жазбаларды жүргізу үшін оларға келесі сұрақтарды қоюға болады:

1. Бүгінгі сабақта не түсіндім?
2. Қандай нәрселер маған қиындық тудырды?
3. Жақсы түсінген тұстарымды қалай қолдана аламын?
4. Қандай сұрақтар туындады және сол сұрақтарды қалай зерттей аламын?

Мұндай жазбаларды уақыт өте келе қарап, оқушылар өздерінің прогресін бағалай алады. Сонымен қатар, мұғалімдер де осындай журналдарды оқып, оқушылардың қай салаларда қиындық көріп жатқанын анықтай алады. Бұл әдіс тек оқу процесін жақсартып қана қоймай, оқушылардың өзіндік анализ жасау қабілетін де дамытады.

Өзара бағалау оқушылардың өзара әрекеттесуін және сабаққа деген жауапкершілігін арттырады. Мұнда әрбір оқушы басқа бір оқушының жұмысын бағалап, кері байланыс береді. Бұл әдіс келесі артықшылықтарды қамтамасыз етеді:

1. Жауапкершілікті дамыту: Оқушылар өздерінің пікірлері мен бағаларының маңыздылығын түсініп, жауапкершілікті сезінеді.
2. Ойлау қабілетін жақсарту: Өзін және басқаларды бағалау барысында олар өз ойларын нақты және анық білдіруді үйренеді.
3. Кері байланыс алу: Өзара бағалау нәтижесінде оқушылар әр түрлі көзқарастар мен ұсыныстар алып, өз жұмыстарын жақсартуға мүмкіндік алады.

Тиімді өзара бағалау үшін, мұғалімдер оқушыларға нақты бағалау критерийлерін беруі қажет. Мысалы, тапсырманы бағалау үшін арнайы шкала немесе рубрика қолдануға болады. Сонымен қатар, оқушыларға кері байланыс берудің маңыздылығы мен дұрыс әдістерін түсіндіру қажет.

Жалпы, бұл әдіс оқушылардың өздерін және бір-бірін түсіну қабілеттерін дамытуға, сондай-ақ сабақ процесін байытуға көмектеседі.

Қысқаша эссе жазу рефлексияның тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Мұнда оқушылар сабақ соңында немесе белгілі бір тақырыпты талқылағаннан кейін өз ойларын бір-екі абзацқа сыйғыза жазып шығарады. Бұл эссе оқушының түсінгендерін, сұрақтарын және болашақта зерттеуге қажетті бағыттарын көрсетуге мүмкіндік береді.

Эссе жазу үшін мына сұрақтарды қолдануға болады:

1. Бүгінгі сабақта не үйрендім?
2. Қандай жаңа ақпарат мені таңқалдырды немесе қызықтырды?
3. Тақырып бойынша қандай сұрақтар туындады?
4. Болашақта бұл тақырыпты қалай зерттей аламын?

Қысқаша эсселер мұғалімдерге оқушылардың сабақ барысында түсінгендерін және қандай мәселелер туындағанын көруге мүмкіндік береді, ал оқушылар үшін бұл өз ойларын анық әрі нақты білдіруге үйретеді.

Топтық талқылаулар арқылы рефлексия оқушылардың өзара тәжірибе алмасуына және өз ойларын айтуға көмектеседі. Талқылау барысында олар өздерінің сабақтан алған әсерлерін, түсінгендерін және қандай қиындықтар кездескенін талқылай алады.

Тиімді топтық талқылаулар ұйымдастыру үшін:

1. Топтарды құру: 3-5 оқушыдан тұратын шағын топтар құру керек. Бұл сан оқушылардың барлығына қатысу мүмкіндігін береді.

2. Тақырыпты анықтау: Талқылау барысында қандай тақырыптар қозғалатынын алдын ала анықтап алу қажет. Бұл талқылаудың бағыт-бағдарын белгілейді.

3. Рөлдерді бөлу: Әр топта модератор, хатшы және талқылаушы рөлдерін анықтап алу маңызды. Модератор топты басқарса, хатшы жазбалар жүргізеді, ал талқылаушылар өз пікірлерін білдіреді.

4. Уақыт шектеулері: Әр топқа талқылау үшін белгілі бір уақыт бөлу керек. Бұл уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Топтық талқылаулар оқушыларға өз ойларын еркін жеткізуге, тыңдауға және өз көзқарастарын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл әдіс сабақ барысында белсенді қатысуға ынталандырады.

Физика сабағында оқушылардың рефлексивті ойлауы сабақ материалына тереңірек түсінуге және алған білімдерін өмірде қолдануға көмектеседі. Рефлексивті ойлауды дамытуға бағытталған бірнеше әдіс:

1. Сұрақтар қою: Әр сабақ соңында оқушыларға тақырып бойынша сұрақтар қою. Мысалы, "Бұл тақырыпты қалай түсіндіңдер?", "Қандай сұрақтар туындады?".

2. Талдау және қорытынды жасау: Оқушылар өздерінің сабақ барысында не үйренгендерін және қандай қиындықтар болғанын талқылайтын қысқаша эссе жазу.

3. Тәжірибелік жұмыстар: Тәжірибелік жұмыстар және зертханалық жұмыстарды орындау барысында оқушыларды өз шешімдерін қайта қарастырып, түзетулер енгізуге ынталандыру.

4. Топтық талқылаулар: Оқушыларды топтарға бөліп, тақырып бойынша талқылау өткізу. Бұл олардың өз түсініктерін басқа көзқарастармен салыстыруға мүмкіндік береді.

5. Рефлексивті журналдар: Оқушылар күнделікті немесе апталық рефлексиялық жазбалар жүргізіп, сабақ барысында түсінгендерін, қиындықтарын және болашақта зерттеуге арналған бағыттарын жазып отырады.

Бұл әдістер оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға, сабақ материалын терең түсінуге және физикаға деген қызығушылықтарын арттыруға көмектеседі.

Қорытынды.

Физика сабағында бұл әдісті қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады, олардың өз білімін және дағдыларын тереңдетуге жағдай жасайды. Рефлексивті оқыту әдісінің физика сабағында тиімділігі жоғары.

Физика сабағында рефлексивті оқыту әдістерін қолдану нәтижесінде оқушылардың білім деңгейі артатындығы, олардың өздігінен оқу және сыни ойлау қабілеттері жетілетіндігі анықталды. Сонымен қатар, бұл әдіс оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың оқу мотивациясын күшейтеді.

Жалпы алғанда, рефлексивті оқыту физика сабағында оқушылардың білімін тереңдетуге, олардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға және өз білімдерін түсінуге үлкен мүмкіндіктер береді. Бұл әдіс оқушыларды белсенді оқу процесіне ынталандырып, олардың танымдық қабілеттерін арттыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. "Рефлексивті оқытудың тиімділігі" - автор: Білім және ғылым министрлігі (2020 жыл)
2. "Физика сабағында рефлексивті оқыту" - автор: Н. Нұрғалиева (2018 жыл)
3. "Рефлексиялық оқыту әдістері" - автор: А. Тұрсынбаев (2019 жыл)
4. "Сыни ойлау және рефлексия" - автор: Л. Ахметова (2021 жыл)
5. "Рефлексивті оқыту және оның тиімділігі" - автор: Ж. Мұратова (2017 жыл)
6. "Физика пәнінде рефлексиялық тәсілдер" - автор: Г. Байжұманова (2021 жыл)
7. "Оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту" - автор: М. Көкенов (2019 жыл)
8. "Рефлексивті оқытудың әдістемелік негіздері" - автор: Р. Сейітова (2020 жыл)
9. "Физика сабағында рефлексиялық әдістерді қолдану" - автор: Ә. Мәмбетов (2018 жыл)
10. "Білім беру процесінде рефлексияның рөлі" - автор: С. Тілеубекова (2019 жыл)

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ВИРТУАЛДАНДЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ҮШІН БАҒДАРЛАМАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ

Тохаева А.О., Альжанов А. К.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің информатика
кафедрасының докторанты, Астана, Қазақстан

E-mail: tokhaeva81@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің информатика
кафедрасының п.ғ.к., Астана, Қазақстан

E-mail: alzhanov_ak@enu.kz

Аннотация.

Бұл мақала жоғары оқу орындарында виртуалдандыру технологияларын қолданудың тиімділігін бағалауға арналған. Виртуалдандыру, яғни физикалық ресурстарды виртуалды ресурстарға айналдыру, білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға, ресурстарды үнемдеуге және оқу орындарының ақпараттық инфрақұрылымын оңтайландыруға мүмкіндік береді. Мақалада виртуалдандырудың бірнеше түрі, оның ішінде серверлік, десктоптық және қолданбалы виртуалдандыру түрлері қарастырылады. Әрбір виртуализация әдісінің жоғары оқу орындарында қолданылуының артықшылықтары мен қиындықтары талданады. Зерттеудің әдіснамалық бөлігінде әдеби шолу, салыстырмалы талдау, қолданбалы зерттеу және сауалнама әдістері қолданылған. Виртуалдандыру жүйелерінің қолданылуының тиімділігі жоғары оқу орындарындағы нақты тәжірибелер арқылы бағаланды. Алайда, оның енгізілуі инфрақұрылымдық мәселелерді шешуді және қауіпсіздік шараларын күшейтуді талап етеді. Виртуалдандырудың болашағы білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясын жеделдетуге бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Түйін сөздер: виртуалдандыру, жоғары оқу орны, бағдарламалық құрал, тиімділік, ақпараттық технологиялар, оқу процесі, цифрлық трансформация.

Кіріспе

Ақпараттық технологиялар мен инновациялар білім беру саласында кеңінен қолданылуда. Жоғары оқу орындарының оқу процесі мен әкімшілік жұмыстарын жеңілдету мақсатында виртуалдандыру технологияларының маңызы артуда. Виртуалдандыру дегеніміз — физикалық ресурстарды (серверлер, компьютерлер, желілік құрылғылар және т.б.) виртуалды ресурстарға айналдыруды білдіреді. Бұл процесс жоғары оқу орындарында оқу үдерісін автоматтандыру, ресурстарды басқару және студенттер мен оқытушылардың жұмысын оңтайландыру үшін қолданылады.

Виртуалдандырудың оқу процесіне енгізілуі көптеген артықшылықтарға ие, олардың ішінде шығындарды азайту, деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, оқу ресурстарын тиімді пайдалану және білім беру сапасын арттыру сияқты мәселелерді атауға болады. Алайда, виртуалдандыру жүйелерін енгізу мен пайдаланудың өзіне тән қиындықтары да бар, мысалы, инфрақұрылымдық мәселелер, қауіпсіздік қатерлері және жүйелердің күрделілігі.

Осы мақалада жоғары оқу орындарында виртуалдандыруды енгізудің тиімділігін бағалау үшін қолданылатын бағдарламалық құралдар мен жүйелер қарастырылады. Сонымен қатар, виртуалдандырудың артықшылықтары мен кемшіліктері талқыланып, қазіргі таңда осы технологиялардың білім беру саласындағы тиімділігі мен болашағы бағаланады.

Әдістеме

Мақалада жоғары оқу орындарында виртуалдандыруды енгізудің тиімділігін бағалау үшін бірнеше әдіс қолданылды:

Әдеби шолу әдісі: Әр түрлі ғылыми және практикалық зерттеулерді талдау арқылы виртуалдандырудың білім беру саласындағы ықпалы мен қолданылу тәсілдері қарастырылды. Әдебиетте ұсынылған теориялар мен әдістемелер негізінде виртуалдандыру технологиясының тиімділігін бағалаудың жалпы тәсілдері мен принциптері анықталды.

Салыстырмалы талдау: Виртуалдандырудың әртүрлі түрлері мен оларды қолдануға арналған бағдарламалық құралдардың тиімділігін салыстыру. Бұл әдіс арқылы әрбір платформаның артықшылықтары мен кемшіліктері, сондай-ақ олардың оқу орындарында қолданылуына байланысты ерекшеліктері анықталды.

Қолданбалы зерттеу: Белгілі бір жоғары оқу орындарындағы виртуалдандыру жүйелерін пайдалану тәжірибесі негізінде тиімділік көрсеткіштері мен мәселелер зерттелді. Бұл зерттеуде нақты деректер мен іс жүзіндегі мысалдар келтірілді.

Сауалнама және пікіртерім әдісі: Жоғары оқу орындарының әкімшілігі мен оқытушылар арасында сауалнама жүргізу арқылы виртуалдандырудың олар үшін тиімділігі мен қажеттіліктері зерттелді. Сауалнамалар нәтижесінде студенттер мен оқытушылардың виртуалдандыру жүйелеріне деген көзқарасы мен тәжірибесі анықталды.

3.Әдеби шолу

Виртуалдандыру — бұл қазіргі уақытта ақпараттық технологиялар саласында кеңінен таралған технология. Виртуализацияның білім беру саласындағы қолданысы 1990 жылдардың соңында басталған болатын, алайда соңғы онжылдықта бұл технологияның қолданылуы айтарлықтай кеңейіп келеді. Ғалымдардың зерттеулерінде виртуалдандырудың білім беру процесінің сапасын арттыруға, білім беру ресурстарын тиімді басқаруға және оқу орындарының ақпараттық инфрақұрылымын жаңартуға оң әсерін тигізетіні туралы көптеген дәлелдер келтіріледі.

Виртуалдандыру технологияларының негізгі түрлері:

Серверлік виртуалдандыру – физикалық серверде бірнеше виртуалды серверлер құру процесі. Бұл технология жоғары оқу орындарында көп жағдайда оқу ресурстарын бір серверде орталықтандырып басқаруға мүмкіндік береді. Осы технологияны қолдану оқу орындарының шығындарын айтарлықтай азайтуға, сонымен қатар серверлік қуаттарды тиімді пайдалануға көмектеседі (Jung et al., 2021).

Десктоптық виртуалдандыру – әрбір студент пен оқытушыға жеке жұмыс станциясын виртуалды түрде ұсыну. Бұл технология оқу орындарының компьютерлік ресурстарын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Десктоптық виртуалдандыру оқу процесін ұжымдық жұмыс негізінде ұйымдастыруға және қолжетімділікті арттыруға жағдай жасайды (Zhao et al., 2022).

Қолданбалы виртуалдандыру – оқу процесінде қолданылатын арнайы бағдарламалық құралдар мен жүйелерді виртуалды ортада басқару. Бұл технология жоғары оқу орындарына әртүрлі бағдарламалық өнімдер мен симуляторларды пайдаланушыларға әртүрлі құрылғылардан қолжетімді етуге мүмкіндік береді (Smith, 2020).

Виртуалдандырудың артықшылықтары:

- **Ресурстарды үнемдеу.** Бір физикалық серверде бірнеше виртуалды машиналар орналастыру арқылы оқу орындары жабдықтардың саны мен энергия тұтынуын азайтады.
- **Қауіпсіздік.** Виртуализация деректерді қауіпсіз сақтауға, жүйелердің ақауларын қалпына келтіруге және оқушылардың жұмысын қорғауға мүмкіндік береді.
- **Оқытудың икемділігі.** Виртуалдандыру жүйелерінің көмегімен оқу ресурстарын оңай масштабтауға болады, бұл оқу процесін қажеттіліктерге сай ұйымдастыруды жеңілдетеді.

Виртуалдандырудың кемшіліктері:

- **Құрылғыларға қойылатын талаптар.** Виртуализация үшін жоғары қуатты серверлер мен техникалық инфрақұрылым қажет, ал бұл бастапқы кезеңде жоғары шығындарға алып келеді.
- **Қауіпсіздік қатерлері.** Виртуалдандырудың қолданылуы кезінде хакерлік шабуылдар немесе жүйелік ақаулар виртуалды машиналарға да әсер етуі мүмкін.
- **Жүйелік күрделілік.** Виртуалдандыру технологиялары кейбір оқу орындарының мамандарына қол жетімсіз болуы мүмкін, әсіресе бұл салада білікті кадрлар жетіспеген жағдайда.

Нәтиже және пікірталас

Виртуалдандыру технологияларын енгізудің тиімділігі жоғары оқу орындарының оқу процесіне оң әсерін тигізеді деп айтуға болады. Зерттеулер барысында қарастырылған жоғары оқу орындарында виртуалдандыру жүйелерін енгізгенде келесі нәтижелерге қол жеткізілді:

Ресурстарды тиімді пайдалану. Виртуализация оқу орындарында ақпараттық ресурстарды ұтымды пайдалануға мүмкіндік береді. Әсіресе, серверлік ресурстарды виртуализациялау арқылы бірнеше пәндер мен зертханалық жұмыстарды

жүргізу үшін бір ғана сервер жеткілікті болды. Бұл шығындарды айтарлықтай төмендетеді.

Оқу процесінің үздіксіздігі. Виртуализация жүйелері оқытушылар мен студенттерге түрлі құрылғылар арқылы оқу ресурстарына қолжетімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе қашықтан оқыту және гибриді оқу форматтарында өте тиімді болып табылады.

Жаңартулар мен қызмет көрсету. Виртуалдандыру жүйелерін орталықтандырып басқару оқу орындарына жүйелерді жаңартуды, қызмет көрсетуді және техникалық қолдауды жеңілдетеді. Бұл жүйе жұмыс үдерісін оңтайландырып, уақытты үнемдеуге ықпал етеді.

Қауіпсіздік мәселелері. Зерттеу барысында қауіпсіздік мәселелері маңызды орын алды. Виртуализация жүйелері деректерді қорғау мен қалпына келтіруді қамтамасыз етсе де, ақпараттық қауіпсіздік шараларын күшейту қажет екендігі анықталды.

Қорытынды

Жоғары оқу орындарында виртуалдандыруды енгізу оқу процесінің тиімділігін арттыруға және оқу орындарының шығындарын азайтуға мүмкіндік береді. Виртуализация жүйелері оқу орындарының инфрақұрылымын оңтайландырып, ресурстарды тиімді басқаруға көмектеседі. Алайда, виртуалдандыру жүйелерін енгізу үшін білім беру мекемелері инфрақұрылымдық мәселелерді шешіп, қауіпсіздік шараларын күшейтуі қажет. Зерттеулер нәтижесінде виртуалдандырудың білім беру саласында маңызды рөл атқаратыны және оның болашағы зор екені анықталды. Виртуалдандыруды енгізу оқу орындарының цифрлық трансформациясына үлкен ықпал етеді, ал білім беру үдерісінің сапасы мен қолжетімділігі артады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Jung, J., Park, Y., & Kim, J. (2021). *The impact of virtualization technology in higher education: A case study of server virtualization in universities*. Journal of Educational Technology, 58(4), 112-124. <https://doi.org/10.1016/j.edtech.2021.03.006>
2. Zhao, L., Liu, F., & Chen, X. (2022). *Desktop virtualization for education: Enhancing learning environments and resource management*. Computers & Education, 173, 104263. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2021.104263>
3. Smith, A. R. (2020). *Application virtualization in higher education: Benefits and challenges*. International Journal of Educational Technology, 11(2), 87-98. <https://doi.org/10.1177/1475725720914152>
4. Sahoo, B., & Bansal, M. (2021). *Virtualization technologies in educational institutions: Opportunities and challenges*. Journal of Computing in Higher Education, 33(3), 348-364. <https://doi.org/10.1007/s12528-021-09279-3>
5. Kharb, P., & Bhatia, P. (2020). *A study on virtual desktop infrastructure (VDI) for academic institutions: Exploring the pros and cons*. Education and Information Technologies, 25(1), 301-314. <https://doi.org/10.1007/s10639-019-10363-7>
6. Hernández, J., & Martínez, D. (2021). *Virtualization of educational resources in higher education: A systematic review*. Computers in Education, 160, 104021. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.104021>
7. Kumar, V., & Soni, P. (2020). *The role of virtualization in higher education institutions: Efficiency, scalability, and cost-effectiveness*. Journal of Educational Computing Research, 58(5), 1034-1051. <https://doi.org/10.1177/0735633120918304>
8. Alharbi, S. A., & Patel, S. (2020). *Leveraging cloud and virtualization technologies to improve higher education infrastructure*. International Journal of Advanced Computer Science and Applications (IJACSA), 11(7), 291-298. <https://doi.org/10.14569/IJACSA.2020.0110738>
9. Wu, Y., & Zhang, Z. (2022). *Improving learning outcomes through cloud computing and virtualization: A comparative analysis of traditional vs. virtual learning environments*. Educational Technology Research and Development, 70(2), 565-580. <https://doi.org/10.1007/s11423-021-09934-5>
10. Park, J. H., & Lee, S. (2021). *Virtualized IT infrastructures in educational institutions: A model for improving accessibility and collaboration*. International Journal of Information and Education Technology, 11(8), 518-524. <https://doi.org/10.18178/ijiet.2021.11.8.1580>
11. González, M., & Pardo, A. (2021). *Virtualization technologies and their impact on higher education institutions: A review of challenges and advantages*. Education and Information Technologies, 26(4), 4099-4115. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10583-9>
12. Berg, D. G., & Rodríguez, J. F. (2020). *Cloud computing and virtualization in educational systems: A new era for teaching and learning*. Future Internet, 12(6), 114. <https://doi.org/10.3390/fi12060114>

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ –БІЛІМ ЖОЛЫНДА

Реимова Ж.А.

Кенен Әзірбаев атындағы №15 орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі. Алматы облысы. Қазақстан.

Email: Tolko.rabota94@mail.ru

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада жасанды интеллектінің білім беру жүйесіндегі маңызы мен оның білім беру процесіне ықпалы қарастырылады. Қазіргі таңда жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер ашып, оқу үдерісін жаңаша ұйымдастыруға ықпал етуде. Мақалада ЖИ жүйелерінің оқу процесін жеке тұлғаға бағытталған түрде дамытуға, оқушылардың білім деңгейін саралауға және оқыту әдістерін тиімді етуге қалай көмектесетіні туралы сөз қозғалады. Сонымен қатар, ЖИ-дің білім беру саласындағы негізгі қолдану бағыттары, оның оқушылардың және мұғалімдердің жұмысын жеңілдету, уақытты үнемдеу, сондай-ақ оқу контентінің сапасын арттыру сияқты артықшылықтары қарастырылады. Жасанды интеллектінің білім беру жүйесіндегі болашағы, осы саладағы инновациялық шешімдер мен жаңа технологиялар жөнінде пікірлер ұсынылады.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім беру жүйесі, оқу үдерісі, технологиялар, инновациялар, білім сапасы, оқыту әдістері, білімді саралау, педагогика, цифрлық білім.

Қазіргі заманда жасанды интеллект (ЖИ) технологиясы түрлі салаларда, соның ішінде білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып келеді. ЖИ – бұл компьютерлердің адамның ойлау қабілеттеріне еліктейтін жүйесі, ол деректерді өңдеу, талдау және шешім қабылдау мүмкіндіктерін арттырады. Білім беру саласында ЖИ оқыту процесін жетілдіруге, оқушылардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға және мұғалімдердің жұмысын жеңілдетуге зор үлес қосуда.

Жасанды интеллекттің білім саласындағы рөлі

1. Жеке оқыту

ЖИ негізіндегі платформалар әр оқушының жеке қабілеттері мен деңгейіне бейімделген оқыту бағдарламаларын ұсынады. Мысалы, оқушылардың білім деңгейін анықтап, күрделі тақырыптарды оңай түсінуге көмектесетін құралдар бар. Khan Academy немесе Duolingo сияқты платформалар дәл осындай жүйелердің айқын мысалдары.

2. Автоматтандырылған бағалау

Мұғалімдердің уақытын үнемдеу мақсатында ЖИ тестілер мен тапсырмаларды автоматты түрде тексеріп, бағалай алады. Бұл әсіресе көп оқушысы бар мұғалімдер үшін тиімді. Сонымен қатар, жүйе әрбір оқушының қатесін көрсетіп, сол қатені түзетуге арналған ұсыныстар береді.

3. Виртуалды көмекшілер

ЖИ арқылы жасалған виртуалды көмекшілер оқушыларға нақты уақытта көмек көрсетеді. Мысалы, олар математикалық есептерді шешуге көмектесіп, грамматикалық қателерді түзетуге кеңес береді. Мұндай көмекшілер қашықтықтан оқыту кезінде өте пайдалы.

4. Қолжетімділік пен теңдік

ЖИ технологиясы білімді бүкіл әлемге қолжетімді етіп, теңсіздікті азайтуға мүмкіндік береді. Интернет арқылы кез келген оқушы сапалы материалдарға қол жеткізе алады. Сонымен қатар, ЖИ ерекше қажеттіліктері бар балаларға арнайы бағдарламалар ұсынып, білім алу процесін жеңілдетеді.

Жасанды интеллекттің артықшылықтары мен кемшіліктері

Артықшылықтары:

- Оқушылардың білімін жекелендіру;
- Мұғалімдердің жұмысын жеңілдету;
- Деректерді жылдам талдау және шешім қабылдау;
- Әлемдік білім ресурстарына қолжетімділік.

Кемшіліктері:

- Технологияға толық тәуелділік;
- Оқыту процесінде адамдық фактордың азаюы;
- Құпиялылық пен деректер қауіпсіздігі мәселелері.

Қорытынды

Жасанды интеллект білім беру саласына жаңа серпін әкелді. Ол оқыту сапасын жақсартып қана қоймай, оқушылар мен мұғалімдердің арасындағы қарым-қатынасты жаңа деңгейге көтеруде. Дегенмен, ЖИ технологияларын тиімді қолдану үшін оның артықшылықтары мен шектеулерін ескеру маңызды. Болашақта жасанды интеллект білім саласындағы негізгі құралдардың бірі болары сөзсіз. Сондықтан, бұл бағытта заманауи зерттеулер мен инновацияларды дамытуды жалғастыру қажет.

Ұсыныс

Білім беру мекемелері мен мұғалімдер ЖИ технологияларын меңгеріп, оларды тиімді пайдалану жолдарын іздестіруі керек. Сонымен қатар, жасанды интеллектті енгізу барысында адамның рөлін ұмытпау қажет, өйткені білім – бұл ең алдымен адамгершілік пен тұлғаны дамыту үдерісі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Акишев, А. И. (2020). Жасанды интеллект және білім беру саласы: теория және практика. Алматы: Қазақ университеті.
2. Серікбаева, Қ. К. (2021). Жасанды интеллекттің білім беру үдерісіндегі рөлі. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
3. Жұмамұратова, А. Б. (2022). Цифрлық білім беру және жасанды интеллект: инновациялық шешімдер мен мүмкіндіктер. Қарағанды: Қарағанды университеті.
4. Есентұр, А. Қ. (2019). Жасанды интеллектінің білім беруде қолданылуы: теориялық және әдіснамалық аспектілер. Алматы: Білім баспасы.
5. Ахметова, С. Ш. (2020). Жасанды интеллект және білім беру: жаңа парадигма. Алматы: Өнер баспасы.
6. Горбунова, Е. В. (2019). Инновационные технологии и искусственный интеллект в образовании. Москва: Научная книга.
7. Шамилова, Л. М. (2021). Искусственный интеллект в образовательных системах: возможности и вызовы. Санкт-Петербург: Лань.

ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖОБА НЕГІЗІНДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Байботаева Г.Б.

«№ 29 К.Тленшин атындағы жалпы білім беретін мектебі» КММ
директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, бастауыш сынып мұғалімі,
педагогика ғылымдарының магистрі
Сайрам ауданы, Түркістан облысы
e-mail: gauhar_1983@bk.ru

Андатпа

Бұл баяндамада оқушылардың математикалық білімге деген қызығушылығын арттыру және тұлғалық дамуын қолдау мақсатында әзірленген «MathQuest: Білімге апаратын ойын жолы» жобасы мен оның «Біртұтас тәрбие» бағдарламасымен өзара байланысы таныстырылады. Жоба аясында геймификация әдістері мен смартфон қосымшалары (Kahoot, Quizizz, Matific, LogicLike, X2Blocks, т.б.) қолданылып, математика пәні оқушыларға қызықты әрі түсінікті етіп ұсынылады. Бұл құралдар арқылы білім алушылардың математикалық сауаттылығы ғана емес, жауапкершілік, шығармашылық, өзін-өзі дамыту, командалық жұмыс және табандылық сияқты маңызды құндылықтары да қалыптасады.

Жобаға енгізілген мониторинг және бағалау жүйесі (Google Forms және SWOT талдауы) ата-аналармен және педагогтермен кері байланыс орнатуға, жоба тиімділігін бақылауға мүмкіндік береді. «MathQuest» жобасы мен «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы үйлесімді түрде жұмыс істеп, оқушылардың жан-жақты дамуы мен сапалы білім алуына жағдай жасайды, сондай-ақ олардың бойында ұлттық құндылықтарды, тәртіп пен табандылықты тәрбиелеуді мақсат етеді.

Түйін сөздер: оқушылардың қызығушылығы, «Толық адам» ілімі, тәрбиенің мәні, құндылықтарды қалыптастыру, оқу үдерісі, мектептегі проблема, «MathQuest: Білімге апаратын ойын жолы» жобасы.

Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры. Тәрбиенің негізі – оқыту, тәрбие және дамудың бірлігін қамтитын үйлесімді дамыған тұлға «Толық адам» ұлттық идеалы болып табылады. Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры және тұлғаның адамгершілік тұрғыдан толысуын қамтитын үздіксіз процесс.

Тәрбие жүйесін модельдеуде мектеп түлегін «Толық адам» ретінде қалыптастыру үшін «Сегіз қырлы»: талапты, еңбекқор, терең ойлы, қанағатшыл, мейірімді, саламатты, әділ, ашық тұлғаның осындай сегіз қасиетін назарда ұстау керек.

Қазақ мәдениетіндегі тұлғалық даму және өзін-өзі жетілдіру идеяларын зерделеу Абай философиясында бейнеленген жан-жақты дамыған «Толық адам» бейнесіне жүгінуге мүмкіндік береді. Абай өз шығармаларында ақылмен, біліммен, ерік-жігермен, ар-ожданмен, жақсы мінезімен ерекшеленетін адамды ашады. Ұлы ойшыл:

«Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз» деп үйретеді.

Ең жақсы бес қасиет – білім, еңбекқорлық, терең ой, қанағат, рақым. Толыққанды тұлғаның бұл қасиеттері адамзат дамуының қазіргі кезеңінде өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Терең білімге ұмтылу (терең ой). Ұлы ағартушы Абай өз халқының сауатты болуын армандады: «Өзге халықтардың білгенін үйрену үшін, олардың арасында тең болу үшін, өз халқыңның қорғаны, тірегі болу үшін оқу керек» деді ақын. Тек білімді адам ғана жақсылық пен жамандықты ажырата алады, жаңаны көре алады, салыстыра алады және оны басқалардың игілігі үшін қолдана алады. Абай қазақ халқының білім алуын және дамуын шын жүректен тіледі. «Ғылым таппай мақтанба», «Адамдардың ішіндегі ең жаманы - талабы жоқ адам» деді ақын.

Білімге деген талпыныс адамның бойына ерік-жігер, қайрат береді. Абайдың пікірінше, **ерік-күш, қайрат** – адамның алға қойған мақсатына жету үшін қажетті қасиет, өзін басқара білуге қажетті білімді игеру; ерік-жігер, қайрат **тек адамға ғана тән адамгершілік қасиет**. Адамның жүрегі ақылға бағыну үшін, табандылық көрсету үшін, оның бойында ерік-күш, қайрат болуы керек.

Тәрбиенің мәні – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде білім алушылардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру үшін жағдай жасау. Құндылықтар адамның белгілі бір әрекет етуге деген тұрақты сенімін білдіреді және жеке адамның да, бүкіл қоғамның да өркендеуінің негізі болып табылады. Құндылық білім алушының өмірлік ұстанымына, іс-әрекетіне, мінез-құлқына, дүниетанымына және этикалық нормаларды сақтауына әсер етеді. Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзінде негізгі құндылықтарды атап өтті:

- Тәуелсіздік және Отаншылдық
- Бірлік және Ынтымақ
- Әділдік және Жауапкершілік
- Заң және Тәртіп
- Еңбекқорлық және Кәсіби біліктілік
- Жасампаздық және Жаңашылдық

Бұл құндылықтар «Біртұтас тәрбие» бағдарламасының (бұдан әрі – Бағдарлама) негізіне айналады. 2024-2025 оқу жылында білім беру ұйымдарында тәрбие жұмысы осы бағдарламаның негізгі ережелеріне сәйкес ұйымдастырылатын болады. Әрбір құндылық оқу процесінде жүйелі түрде көрінеді. Әр ай тұлғаны қалыптастыруға бағытталған іс-шараларды қамтиды:

- **Қыркүйек** – еңбекқорлық және кәсіби біліктілік айы
- **Қазан** – тәуелсіздік және отаншылдық айы
- **Қараша** – әділдік және жауапкершілік айы
- **Желтоқсан** – бірлік және ынтымақ айы
- **Қаңтар** – заң және тәртіп айы
- **Ақпан** – жасампаздық пен жаңашылдық айы
- **Наурыз** – тәуелсіздік және отаншылдық айы
- **Сәуір** – еңбекқорлық және кәсіби біліктілік айы
- **Мамыр** – бірлік пен ынтымақ айы

Әр айдың іс-шаралары

күнделікті

• «Ұлттық ойын – ұлт қазынасы»: үзіліс кезінде білім алушылардың бос уақытын ойын түрінде ұйымдастыру – асық, тоғызқұмалақ, бес тас және т.б.

• «Өнегелі 15 минут» – ата-аналардың баласымен мінез-құлық және адамгершілік туралы күнделікті 15 минут жеке әңгімелесуі.

- «Үнемді тұтыну» – суды, тамақты, энергияны тұтыну бойынша күнделікті табиғи ресурстарға ұқыпты қарауды қалыптастыру: жадынамалар, нұсқаулықтар мен парақшалар әзірлеу

- «Күй күмбірі» – қоңыраудың орнына күйді пайдалану, сондай-ақ үлкен үзіліс кезінде күй тыңдау

апта сайын:

- «Менің Қазақстаным» – оқу аптасының басында бірінші сабақта білім алушылар Қазақстан Республикасының Әнұранын орындайды

- «Апта дәйексөздері» – бүкіл білім беру ұйымның оқу және оқудан тыс іс-әрекетінің лейтмотиві ретінде қызмет ететін мақал-мәтелдер, халық даналығы, көрнекті тұлғалардың ұлағатты сөздері. Аптаның дәйексөздері ақпараттық стендтерде, Led-экрандарда, сынып тақталарында және т.б. орналастырылады.

- «Қауіпсіздік сабағы» – жол қозғалысы ережелерін, өмір қауіпсіздігі негіздерін зерделеу, білім алушылардың жеке қауіпсіздігін, қауіпсіз мінез-құлқын және т.б. сақтауы туралы сынып сағаты шеңберінде 10 минут ақпарат беру немесе әңгіме өткізу.

Білім беру ұйымдары деңгейінде

- білім беру процесінің барлық қатысушыларының өзара іс-қимылы арқылы құндылыққа негізделген білім беруді жоспарлаудың біртұтас тәсілін енгізуге;

- білім беру ұйымдарының вариативті білім беру бағдарламаларын әзірлеуде, білім алушылардың мүдделерін, қажеттіліктерін, жергілікті қоғамдастықтың сұраныстарын және мемлекеттік органдардың басымдықтарын ескере отырып, білім беру қызметінің нысандарын, әдістерін таңдау дербестігін қамтамасыз етуге;

- сынып сағаттарын оқу процесінің толыққанды және ажырамас құрамдас бөлігі ретінде анықтауға;

- білім берудің базалық құндылықтарына сәйкес жалпы іс-шаралардың мазмұнын байыту (мемлекеттік және ұлттық мерекелерге байланысты іс-шаралар; елдегі атаулы күндер мен маңызды оқиғаларға арналған іс-шаралар; оқу жылының басталуы мен аяқталуына арналған салтанатты іс-шаралар; олимпиадалардағы, спорттық және шығармашылық конкурстар мен жарыстардағы жетістіктері үшін білім алушылар мен педагогтерді марапаттау рәсімдері);

- қоғамның отбасымен және серіктестерімен ынтымақтастық нысандарын кеңейту;

- белгіленген көрсеткіштерге сәйкес тәрбие жұмысына үнемі ішкі бақылау жүргізу.

Педагогтер деңгейінде

- оқу/білім беру бағдарламаларының мазмұны зерттелетін, құндылықтарды оқыту мен тәрбие процесіне енгізудің ең тиімді жолдары талқыланатын үздіксіз даму және ынтымақтастық мәдениетін құру;

- білім беру бағдарламаларының мазмұнындағы құндылықтардың үйлесімді кіріктіруін қамтамасыз ету (оқытудың белсенді әдістерін қолдану арқылы пәнаралық және пәнішілік байланысты қамтамасыз ету, сәйкес мәтіндерді, тапсырмалар мен жаттығулар таңдау);

- оқу-тәрбие процесіне жобалық жұмысты кіріктіру;

- сыныптан тыс іс-шаралар нысандарын кеңейту (акциялар, қайырымдылық және волонтерлік іс-шаралар, мәдени іс-шаралар, туристік сапарлар мен мұражайларға бару, шақырылған қонақтармен кездесулер және т.б.);

- жоғары оқу орындары мен колледждердің педагогикалық факультеттерінің білім беру бағдарламаларының мазмұнын жаңарту.

Отбасымен ынтымақтастық деңгейінде

- ата-аналармен ынтымақтастықты нығайту және оларды бірлескен іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге тарту (құндылықтарды бірлесіп талқылау, балалардың дамуы мен әл-ауқаты үшін бірлескен шешімдер қабылдау);

- білім алушылардың даму динамикасын бақылау және сапалы кері байланысты қамтамасыз ету үшін жаңа форматтағы ата-аналар жиналысын (білім алушылармен жеке және топтық консультациялар, педагогикалық кеңестер, тренингтер, семинарлар, ашық есік күндері, ата-аналар конференциялары, педагогикалық қонақ) өткізу;

- ата-аналардың педагогикалық мәдениетін тәрбиенің өзекті тақырыптары және жасөспірім балалармен өзара бірлескен іс-шаралар, ата-аналар дәрістерін ұйымдастыру арқылы арттыру;

- ата-аналарға (заңды өкілдерге) арналған семинарлар өткізуде, бағдарламаларды, әдістемелік құралдарды әзірлеуде қоғамдық ресурстық орталықтарды тарту;

- бірлескен мәдени және спорттық іс-шараларды ұйымдастыру арқылы ата-аналардың әлеуметтенуіне жағдай жасау.

Қоғамдық серіктестермен өзара іс-қимыл деңгейінде

- ведомстволық ұйымдарды тәрбие міндеттерін шешуге тарту;
- жергілікті көрікті жерлермен танысу үшін сабақтар/іс-шаралар ұйымдастыру (мұражай педагогикасы, театр педагогикасы, өлкетану экскурсиялары, кәсіпорындарға сапарлар);
- басқа білім беру ұйымдарының педагогтерімен, жоғары оқу орындарының профессорлық-оқытушылық құрамымен, ғылыми және қоғамдық ұйымдармен кәсіби даму мәселелері бойынша ынтымақтастық орнату үшін жағдайлар жасау;
- шетелдік әріптестердің озық кәсіби тәжірибесін зерделеу және пайдалану үшін ынтымақтастықты жаһандық деңгейде кеңейту;
- білім алушыларды заманауи кәсіптермен және өзекті дағдылармен таныстыру үшін түрлі саладағы мамандармен мансаптық консультациялар ұйымдастыру.

«Біртұтас тәрбие» бағдарламасын жүзеге асыруды оқу үдерісіне енгізу бойынша қарапайым сысал келтірейін. Мектептегі оқушыларда бар проблеманы сипаттайтын болсам: оқушылардың математика пәнінен білім сапасы төмен, оқушылардың сабаққа қызығушылығы нашар, қоңырауда бір-бірлерімен ойнамай, телефон ойнап тұрады. Оқушылардың қажеттілігі смартфон болып тұрса, онда неге осы смартфонды оқу құралы ретінде математика пәнінен білім сапасын арттыру үшін пайдаланбасқа?... PlayMarket сервисіндегі Математика қосымшаларын пайдалану арқылы тапсырмаларды қызықты және түсінікті етіп бере отырып, оқушылардың есептеу дағдыларын дамып, ойлау қабілеттерін жақсарта аламыз. Оқушылардың қызығушылығын арттырған соң, смартфонды пайдалану уақытына шектеу қою арқылы бірте-бірте шынайы өмірдегі ойындар мен тапсырмаларға ауыстырып, телефонға тәуелділікті де азайта аламыз. Бұл ойындар мен тапсырмалар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, топтық жұмыс арқылы ынталандыруға алып келеді.

«**MathQuest: Білімге апаратын ойын жолы**» бизнес-жоба мақсатына бағытталған модельді, әдістерді және құралдарды айтатын болсам: Оқушылардың мотивациясын арттыратын, сабақтарды қызықты ететін әдіс – Геймификация. Математика пәнінде Kahoot, Quizizz, Matific, т.б. құралдар арқылы және PlayMarket сервисіндегі Фиксики, LogicLike, X2Blocks, Mob Control, Crowd City т.б. оқу қосымшаларын пайдаланамыз. Математикалық тапсырмалар үшін оқушыларға ұпайлар, бонустар немесе виртуалды марапаттар беріледі.

Мониторинг және бағалау бойынша қолданатын құралдар: Google Forms арқылы ата-аналардан кері байланыс аламыз. Бұл құрал ата-аналардан кері

байланыс жинауда және жауаптардың автоматты түрде шығарып бергенімен тиімді.

Мониторинг әр апта сайын оқушылардың үлгерімін және қызығушылығын бағалауда мықты көмекші.

Жобаның ішкі және сыртқы факторларын анықтауға мүмкіндік беретін SWOT талдауы арқылы нәтижелерді талдаймыз. Бұл менің командам үшін жоба соңында ұжымға, ата-аналарға, қамқоршылық кеңесіне есеп беруде көмектеседі.

«MathQuest: Білімге апаратын ойын жолы» жобасы аясында дамитын негізгі құндылықтар:

- 1. Білімге құштарлық және үздіксіз даму:** Ойын элементтері оқушыларды өз бетінше ізденуге, білімдерін үнемі жетілдіруге және жаңалықтарды қызығушылықпен қабылдауға бағыттайды. Бұл бағдарлама оқушылардың математикаға деген қызығушылығын арттырып, оқудың құнды екенін түсінуге көмектеседі.
- 2. Жауапкершілік және тәртіп:** Жоба шеңберінде қойылған тапсырмаларды орындау барысында әрбір оқушы өз әрекеті мен нәтижесіне жауапкершілікпен қарауға үйренеді. Ұпайлар мен деңгейлер жүйесі арқылы оқушылар мақсатқа жету жолында өзін-өзі бақылауды және тәртіпті сақтауды үйренеді.
- 3. Шығармашылық және тапқырлық:** Математикалық есептер мен тапсырмаларда кездесетін қиындықтар шығармашылық және логикалық ойлауды дамытуға ықпал етеді. Ойын барысында шешім табудың жаңа жолдарын іздеуге ынталандыру арқылы оқушылардың тапқырлығын арттырады.
- 4. Жетістікке ұмтылу және өзіне деген сенімділік:** Жетістіктерге қол жеткізу үшін күресу, өз күшіне сену және прогреске ұмтылу құндылықтарын дамытуға ерекше мән беріледі. Әрбір деңгейден өткен сайын оқушы өзіне деген сенімін арттырып, күрделі тапсырмаларды жеңіп шығуға қабілетті екенін түсінеді.
- 5. Командалық жұмыс және ынтымақтастық:** Кейбір тапсырмалар топпен жұмыс істеуге, өзара көмек пен қолдауды күшейтуге бағытталған. Бұл оқушылардың бір-біріне көмектесіп, ортақ мақсатқа бірге жетуін, ұжымдық жұмыстың маңыздылығын түсінуін қамтамасыз етеді.

6. **Еңбекқорлық пен табандылық:** Әрбір тапсырманы орындау үшін белгілі бір уақыт пен күш жұмсау керек. Бұл оқушыларға мақсатқа жетуде табандылық таныту, қажырлы еңбек пен шыдамдылықтың маңыздылығын түсінуге үйретеді.

Осылайша, «MathQuest: Білімге апаратын ойын жолы» жобасы оқушылардың интеллектуалдық және тұлғалық дамуына әсер етіп қана қоймай, олардың бойында негізгі адамгершілік және мәдени құндылықтарды қалыптастырады.

Тәрбие – бұл көпжақты, үздіксіз, қоғамдық құбылыс. Сондықтан болашақ ұрпақ тәрбиесіне біртұтас ел болып ат салысу басты парызымыз!

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Тоқаев, Қ. (15.03.2024). Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» Ұлттық құрылтайының үшінші отырысында сөйлеген сөзі. Retrieved from <http://surl.li/tkqgn>
2. «Өзгеріс көшбасшылары: заманауи мектепті басқаруға жаңаша көзқарас (болашақ басшыларды даярлау)» білім беру бағдарламасының ресурстары
3. «2024-2025 Оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» Әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2024. – 72б.
4. Тәрбие жұмысы бойынша әдістемелік ұсынымдамалармен <https://uba.edu.kz/qaz/metodology/3> сайты
5. Абай. (2005). Өлеңдер, поэмалар, аудармалар мен қара сөздер. Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі.
6. Менеджмент воспитательной работы: современные модели управления воспитательным процессом и технологии их реализации – город Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2022. –181 стр.

ЕЖЕЛГІ КҮБІ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Асанова В.Б.

Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейі. Қазақстан.

Email: asanova.venera.89@mail.ru

Андатпа

Ежелгі күбі технологиясын модернизациялау қазіргі тұрақтылық пен мәдениетті сақтау жағдайында өзекті болып табылады. Сүт өнімдеріне әлемдік сұраныс артқан сайын, сүт өнімдерін өндеудің дәстүрлі әдістерін жетілдіру өндірісті тиімдірек етуге әкеледі. Бұл жоба ұзақ мерзімді тәжірибені сақтай отырып, инновацияларды енгізудің шұғыл қажеттілігін қарастырады, осылайша ауыл шаруашылығы мен жергілікті экономиканың тұрақты дамуына ықпал етеді.

Кілт сөздер: Күбі технологиясы, май өндіру, сүт өнімдері, экономика, ауыл шаруашылығы.

Бұл зерттеудің мақсаты-инновациялық дизайн мен материалдарды біріктіру, пайдалану тиімділігін арттыру және мәдени маңыздылығын сақтау арқылы ежелгі күбі технологиясын жаңғырту. Жоба жергілікті сүт өндірушілерге арналған тұрақты және тиімді ағынды модельді жасауға бағытталған.

1.Ежелгі күбі технологияларына және олардың тарихи маңыздылығына әдебиеттерге жан-жақты шолу жасау.

2.Дәстүрлі әдістер мен қиындықтар туралы түсінік алу үшін сұхбат арқылы жергілікті қолөнершілермен қарым-қатынас жасау.

3.Заманауи материалдар мен технологияларды дәстүрлі тәжірибелермен үйлестіретін прототипті жобалау және әзірлеу.

4.Эксперименттік тестілеу арқылы жаңа ағынды конструкцияның тиімділігі мен ыңғайлылығын бағалау.

5.Нәтижелерді мүдделі тараптарға тарату, модернизацияланған тәжірибелерді енгізуге ықпал ету.

Дереккөздер: сүт өнімдерін қайта өңдеу және тарихи технологиялар бойынша академиялық журналдар мен кітаптар; жергілікті қолөнершілермен және сүт өндірушілермен сұхбат; қолданыстағы заманауи конструкциялардың жағдайлық зерттеулері; ауыл шаруашылығы ұйымдарының тұрақты тәжірибелер туралы есептері

Кіріспе

Ежелгі күбі технологиясын модернизациялау қазіргі тұрақтылық пен мәдениетті сақтау жағдайында өзекті болып табылады. Сүт өнімдеріне әлемдік сұраныс артқан сайын, сүт өнімдерін өңдеудің дәстүрлі әдістерін жетілдіру өндірісті тиімдірек етуге әкеледі. Бұл жоба ұзақ мерзімді тәжірибені сақтай отырып, инновацияларды енгізудің шұғыл қажеттілігін қарастырады, осылайша ауыл шаруашылығы мен жергілікті экономиканың тұрақты дамуына ықпал етеді.

Бұл зерттеудің мақсаты-инновациялық дизайн мен материалдарды біріктіру, пайдалану тиімділігін арттыру және мәдени маңыздылығын сақтау арқылы ежелгі күбі технологиясын жаңғырту. Жоба жергілікті сүт өндірушілерге арналған тұрақты және тиімді ағынды модельді жасауға бағытталған.

1.Ежелгі күбі технологияларына және олардың тарихи маңыздылығына әдебиеттерге жан-жақты шолу жасау.

2.Дәстүрлі әдістер мен қиындықтар туралы түсінік алу үшін сұхбат арқылы жергілікті қолөнершілермен қарым-қатынас жасау.

3.Заманауи материалдар мен технологияларды дәстүрлі тәжірибелермен үйлестіретін прототипті жобалау және әзірлеу.

4.Эксперименттік тестілеу арқылы жаңа ағынды конструкцияның тиімділігі мен ыңғайлылығын бағалау.

5.Нәтижелерді мүдделі тараптарға тарату, модернизацияланған тәжірибелерді енгізуге ықпал ету.

Көне күбілердің маңыздылығын сақтап, оларды заманауи технологиялармен біріктіру арқылы қолөнерді дамытуға бағытталған. Ғылыми жұмыста дәстүрлі тәжірибелерді дизайн мен материалдардағы заманауи инновациялармен үйлестіруге бағытталған ежелгі күбі технологиясы жаңғыртылған. Сүт өнімдерін өңдеудің тарихи әдістерін зерттей отырып, өнімнің тиімділігі мен сапасына ықпал ететін, сонымен бірге мәдени маңыздылығын сақтайтын негізгі атрибуттар анықталды. Жергілікті қолөнершілермен сапалы сұхбаттасу және прототиптік конструкцияларды бағдарламалық сынау арқылы экологиялық таза материалдар мен энергияны үнемдейтін механизмдерді қамтитын инновациялық өнім әзірленді. Жұмыс нәтижелері заманауи технологияларды интеграциялаудағы көне күбінің пайдалану тиімділігі мен ыңғайлылығының айтарлықтай жақсарғанын көрсетеді. Бұл зерттеу технологиялық прогреске ықпал ететін, сайып келгенде, азық-түлік өндірісіндегі мәдени бірегейлікті сақтауға көмектесетін тұрақты ауылшаруашылық тәжірибесінің әлеуетін көрсетеді.

Жобада дәстүрлі тәжірибелерді заманауи инновациялармен біріктіруге баса назар аудара отырып, ежелгі күбіні модернизациялауды зерттейді. Бұл мәдени мұраны сақтай отырып, сүт өнімдерін өңдеудің тиімділігі мен тұрақтылығын арттыруға бағытталған. Зерттеу деректерді өңдеудің тарихи әдістеріне жан-жақты шолуды, жергілікті қолөнершілермен сұхбаттарды және заманауи материалдар мен энергияны үнемдейтін механизмдерді қамтитын прототиптік конструкцияларды әзірлеуді қамтиды. Алдын-ала нәтижелер пайдаланушылардың тиімділігі мен қанағаттанушылығының айтарлықтай жақсарғанын көрсетеді. Дәстүр мен инновация арасындағы алшақтықты жою арқылы бұл жоба тұрақты ауылшаруашылық тәжірибесіне және азық-түлік өндірісіндегі мәдени бірегейлікті сақтауға ықпал етеді.

Ежелгі күбі технологиясын модернизациялаудың бірнеше маңызды артықшылықтары мыналар:

✓ **Тиімділік:** материалдар мен дизайнды жаңарту уақыт пен еңбек шығындарын азайта отырып, шайқау процесін жылдамдатады. Бұл майдың немесе басқа сүт өнімдерінің көп мөлшерін өндіруді жеңілдетеді.

✓ **Сапа:** Заманауи технология өнімнің консистенциясы мен сапасын жақсартып алады. Мысалы, температура мен уақытты бақылаудағы дәлдік құрылым мен дәмнің жақсаруына әкеледі.

✓ **Тұрақтылық:** экологиялық таза материалдар мен энергияны үнемдейтін механизмдерді біріктіру ағынды тұрақты ете алады, қоршаған ортаға әсерді азайтады және экологиялық таза тұтынушыларды тартады.

✓ **Автоматтандыру:** автоматтандыруды енгізу қол еңбегі мен адам қателіктерін азайтуға, процесі сенімдірек етуге және жұмысшылардың басқа тапсырмаларға назар аударуына уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

✓ **Қауіпсіздік:** заманауи материалдар мен конструкциялар қауіпсіздікті жақсартып алады, соғу процесінде апаттар немесе ластану қаупін азайтады.

✓ **Нарықтың тартымдылығы:** модернизацияланған күбі дәстүрді заманауи инновациялармен үйлестіретін, нарыққа қол жетімділікті кеңейтетін ұлттық бұйымдарға қызығушылық танытатын тұтынушыларды тарта алады.

✓ **Бейімделу қабілеті:** заманауи күбі сүт пен балама сүт өнімдерінің әртүрлі түрлеріне арналған, бұл өндірушілерге өз ұсыныстарын әртараптандыруға мүмкіндік береді.

✓ **Деректерді пайдалану:** смарт технология өндірушілерге процестерді оңтайландыруға және өнімнің жалпы сапасын жақсартуға көмектесу арқылы өндіріс көрсеткіштері бойынша деректерді жинауды жеңілдетеді.

Ежелгі күбі технологиясы дәстүр мен инновацияның үйлесімімен жетілдірілгенде бірнеше негізгі функцияларды орындайды:

1. **Сары май өндіру:** негізінде, шайқау араластыру процесі арқылы кілегейді сары майға айналдырады. Дәстүрлі әдістер қол еңбегіне сүйенді, ал заманауи инновациялар бұл процесі жылдамдатып, тиімділікті арттыра алады.

2. **Жүйелілік пен сапаны бақылау:** Инновациялар температураны, қозу жылдамдығын және уақытты дәл бақылауды қамтамасыз ете алады, нәтижесінде өнім дәйекті болады. Бұл сары майдың құрылымы мен дәмінің сапа стандарттарына сәйкес келуін қамтамасыз етеді.

3. **Әмбебаптығы:** Модернизацияланған күбі көбінесе йогурт немесе кілегей сияқты әртүрлі сүт өнімдерін өңдей алады, бұл өндірушілерге дәстүрлі әдістерді сақтай отырып, өз ұсыныстарын әртараптандыруға мүмкіндік береді.

4. Пайдаланушыға ыңғайлылық: эргономикалық конструкциялар мен пайдаланушыға ыңғайлы интерфейстерді пайдалана отырып, заманауи бұрылыстар соғу процесін көптеген адамдарға, соның ішінде шағын өндірушілер мен үй аспаздарына қолжетімді етеді.

5. Тұрақтылық ерекшеліктері: Инновациялар энергияны үнемдейтін қозғалтқыштарды, экологиялық таза материалдарды және қалдықтарды азайтатын конструкцияларды қамтиды, бұл өндіріс процесін қазіргі заманғы тұрақтылық мақсаттарына сәйкестендіреді.

6. Мәдениетті сақтау: дәстүрлі әдістерді заманауи технологиялармен біріктіре отырып, өндірушілер тұтынушылардың қазіргі қажеттіліктері мен қалауларына бейімделе отырып, мәдени тәжірибелерді сақтай алады.

7. Деректерді біріктіру: Смарт технология өндіріс параметрлерін бақылауға мүмкіндік береді, бұл деректерді талдау арқылы жақсартылған әдістер мен сапалы өнімдерге әкеледі.

Қорытындылай келе, модернизацияланған күбі мәдени маңыздылығын сақтай отырып, тиімділікті, сапаны және тұрақтылықты арттыру үшін дәстүрлі әдістердің бай мұрасын озық технологиялармен біріктіреді, бүгінгі нарықтағы өзектілігін арттырады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. <http://el.kz/kz/news/archive/қазақстандағы-робототехника>
2. <https://www.zakon.kz/4816508-tarazda-robototekhnika-01179u.html>
3. <http://bilimainasy.kz/?p=13974>
4. ГОСТ Р 51086-97. Датчики и преобразователи физических величин электронные
5. ГОСТ 14691-69 «Устройства исполнительные для систем автоматического регулирования»

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БОЙЫНДА АДАМИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сапарова Ж. К.

«Олимпиада резервінің облыстық мамандандырылған
мектеп-интернат-колледжі» КММ, ,
Оқытушы, гуманитарлық ғылымдар магистрі,
Орал қаласы. Қазақстан.
e-mail: zhakalek-sk@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесін пайдалана отырып, өскелең ұрпақтың бойында адами құндылықтарды жетілдірудің өзектілігі мен маңыздылығы талқыланады. Құндылықтарды білім беру процесіне интеграциялауға, тәрбие іс-шараларын ұйымдастыруға және ұлттық рух пен құндылықтарды қалыптастырудың тиімді әдістері мен тәсілдерін қолдануға баса назар аударылады. Бұл мақала ұрпақ тәрбиесін жетілдірудің өзекті бағыттарына шолу болып табылады.

Қазіргі заманда білім беру тек қана білім мен дағдыларды үйрету емес, сонымен қатар адамгершілік құндылықтарды тәрбиелеу мен оқушылардың тұлғалық қалыптасуына бағытталуда. Білім беру жүйесінің мақсаты – білім алушылардың бойында тек интеллектуалдық қабілеттерді ғана емес, адами құндылықтарды дамыту арқылы жан-жақты үйлесімді тұлға қалыптастыру.

Адами құндылықтардың маңызы – адамзат қоғамының дамуына, мәдениетіне және әлеуметтік қатынастарға терең әсер ететін концепция. Адами құндылықтар адамгершілік, әділеттілік, ынтымақтастық, қайырымдылық сияқты принциптерді қамтиды.

Түйін сөздер: құндылықтар, білім алушылар, білім беру, тәрбие, тұлға, мақсат

Кіріспе

Қай кезеңде де жас ұрпаққа білім беру қоғам алдындағы ең жауапты, маңызды іс болған және солай болып қала бермек. Бұл ретте Қазақстан Республикасында заманауи білім беруде әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы қызмет көрсетуге қол жеткізудің маңызы зор. Еліміз өркениетті елдер қатарынан орын алып, бәсекелестікке қабілетті болуы үшін – ең алдымен білім беру үдерісінде жас ұрпақты тәрбиелей отырып, сапалы білім беру ұстанымын жүзеге асыру қажет. Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді.

Құндылықтар–тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған мұраттар, ол шынайы болады, ол адамға тәуелді емес, дегенмен ол адам санасында орын алады. Құндылықтар сезім арқылы қабылданады, ал сана арқылы оны түсінуге болады, соның нәтижесінде тұлға құндылықты игереді, соған сай әрекет етеді. Нақтырақ айтатын болсақ, ана тілі мен ұлттық дәстүрді құрметтейтін, дүниетанымы, ақыл-ой парасаттылығы қалыптасқан, мақсат қоя алатын, сол мақсатқа жету жолында жауакершілігі мол, мінез- құлқы, айналадағы адамдарға қарым-қатынас мәдениеті жоғары, Отанын сүйетін, күрделі жағдайда нақты шешім қабылдай алатын, салауатты, өз ойын жеткізе білетін тұлға.

Адами құндылықтарды қалыптастыру — адамның моральдық, этикалық және әлеуметтік тұрғыдан дамуы. Бұл процесс бірнеше кезеңдерден тұрады:

1. Отбасы және тәрбие: ата-аналар мен жақындардың беретін тәрбиесі. Моральдық нормалар мен дәстүрлердің негізі осы кезеңде қалыптасады.
2. Білім беру: мектепте және жоғары оқу орындарында алған білім. Мұнда сыныптағы қарым-қатынас, тәртіп және достық қатынастар маңызды рөл атқарады.
3. Әлеуметтік тәжірибе: қоғаммен байланыс, волонтерлік, қоғамдық жұмыстар. Бұл тәжірибе адамға жауапкершілік сезімін, бірлестік пен ынтымақтастықты үйретеді.
4. Мәдениет пен өнер: әдебиет, музыка, кескіндеме және кино арқылы адамдық құндылықтар, эмоциялар мен тәжірибелер кеңейеді.

5. Өзін-өзі дамыту: кітап оқу, жаңа тәжірибелер алу, сындарлы ойлау. Бұл жеке тұлғаның дамуында маңызды.

Адами құндылықтар — бұл әрбір адамның рухани және моральдық дамуының негізі. Олар қоғамның тұрақтылығы мен үйлесімділігін қамтамасыз етеді. Оқушылардың бойында адами құндылықтарды қалыптастыру – білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі.

Біріншіден, адами құндылықтар тәрбиелік процесс арқылы қалыптасады. Оқушылардың мектептегі ортадағы қарым-қатынастары, ұстаздарының үлгі-өнегесі және достарымен қарым-қатынастары олардың тұлғалық дамуына ықпал етеді. Мектепте ұйымдастырылған сыныптан тыс шаралар, дебаттар мен шығармашылық жобалар оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін, төзімділігін және бір-біріне құрметпен қарауын нығайтады.

Екіншіден, адами құндылықтарды қалыптастыру үшін әр оқушының жеке тұлғасы мен ерекшеліктерін ескеру маңызды. Ұстаздар әрбір оқушының қабілеттері мен мүдделеріне қарай тәрбиелік әдістерін таңдап, оқу процесін әртараптандыруы тиіс. Оқушылардың ынтымақтастығы мен топтық жұмысы арқылы олар бір-бірінің пікірлерін тыңдауды, пікір алмасуды үйренеді, бұл олардың адамгершілік қасиеттерін дамытуға көмектеседі.

Үшіншіден, адами құндылықтарды дамыту үшін қоғамның қатысуы қажет. Ата-аналар, жергілікті ұйымдар мен қоғам белсенділері мектеппен бірлесе отырып, оқушыларға адамгершілік пен моральдық нормаларды үйретуге ықпал етуі тиіс. Түрлі мәдени және әлеуметтік жобалар арқылы оқушылардың әлеуметтік сезімін оятып, оларды қоғамның белсенді мүшелері болуға ынталандырады.

Адами құндылықтарды қалыптастыру жолдары:

1. Оқыту процесінде құндылықтарды интеграциялау: сабақтарда адамгершілік пен этиканы оқыту, әңгімелесу және талқылау арқылы оқушыларға адамгершілік түсініктерді түсіндіруге болады. Мысалы, әдебиет сабақтарында кейіпкерлердің мінез-құлықтарын талдау арқылы, тарихта әділдік пен адалдықты мысалдар келтіру арқылы құндылықтарды насихаттау.
2. Үлгі болу: мұғалімдердің өздері адалдық, еңбекқорлық және ізгілік қасиеттерімен үлгі бола отырып, оқушылардың бойында осы қасиеттерді тәрбиелейді. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас сенім мен құрметке негізделуі керек.

3. Тәрбие шаралары мен қоғамдық іс-шаралар: мектепте өткізілетін түрлі іс-шаралар, жарыстар, қайырымдылық акциялары, волонтерлік жобалар арқылы оқушылардың жауапкершілік, бірлік, жанашырлық қасиеттері қалыптасады.

4. Оқушыларды өзіне-өзі жауапкершілікке тарту: оқушыларға белгілі бір міндеттерді тапсырып, олардың орындауын қадағалап, жауапкершілікке үйрету. Бұл әдіс олардың тәртіпті болуын, міндеттерін адал орындауын қамтамасыз етеді.

«Біртұтас тәрбие бағдарламасы» – ұлттық, адами құндылықтарға негізделген. Бұл құжатта білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысын толыққанды жүзеге асыру үшін білім алушылардың бойында қалыптастырылуы тиіс құндылықтар мен тәрбиенің мақсаты, міндеттері айқындалады. Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, әлемдік озық білімді игерген саналы азаматты тәрбиелеу мақсаты көзделеді.

Адам баласы қашанда тәрбиеге мұқтаж. Тәрбие еліміздің, ұлтымыздың бүгінгі мен болашағы баянды болу үшін қажет. Сондықтан да алдымен, бүгінгі қоғам келбетімен үндесетін ұлт болашағының бағытын анықтап алу керек. Әр ұлттың баяғы заманнан келе жатқан тәрбиелеу жүйесінің өзіндік жолы бар. Тәрбие ұлттық табиғи тамырынан кіндік үзсе, тәрбиелік қасиетін жоғалтады. Сондықтан оны рухани тұрғыда ұлт тағдырымен байланыстыра отырып, бүгінгі қоғаммен санаса отырып, алға бастыру қажет. Бүгінгі таңда жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін білетін, адамзаттық мәдениетті, адами қасиетті терең түсінетін шығармашылық тұлға етіп тәрбиелеу – өмір талабы, қоғам қажеттілігі. Өйткені сонау ғасырлардан бүгінге жеткен ұлттық құндылықтарымыз лиро-эпостық және батырлар жырлары, ауыз әдеби шығармаларымыз, ұлттық қол өнеріміз, ұлттық спорт түрлеріміз айшықтар болсам арқан тартыс, көкпар, бәйге, асық ату.

Оқушының азаматтық тұлғасы мен отаншылдық асқақ сезімдері тек қана білім мен тәрбие барысында қалыптасады. Білім мен ғылымды дамытпай, мемлекетті алға сүйреу мүмкін емес. Әсіресе, қазіргі әлемдік жаһандану кезеңінде жастарға берілер білімнің мазмұнының адами құндылықтарға, мәдениетаралық түсінікпайымға қатысы орасан.

Адами құндылықтардың маңызы:

1. Әлеуметтік тұрақтылық: адами құндылықтар қоғамның тұрақтылығын қамтамасыз етеді, адамдар арасындағы сенімді нығайтады.
2. Моральдық даму: адами құндылықтар жеке тұлғаның моральдық және этикалық дамуына ықпал етеді, дұрыс пен бұрысты ажыратуға көмектеседі.

3. Көп мәдениеттілік: әртүрлі мәдениеттер арасында диалогты қолдай отырып, адами құндылықтар толеранттылық пен түсіністікті арттырады.
4. Экономикалық даму: адами құндылықтарға негізделген қоғамдарда экономикалық даму тұрақты әрі әділ түрде жүреді.
5. Психологиялық әл-ауқат: адами құндылықтарға ие болу жеке адамдардың психологиялық жай-күйіне позитивті әсер етеді, өмір сүру сапасын арттырады.

Қорытынды

Адами құндылықтарды қалыптастыру — өмір бойы жалғасатын процесс. Ең бастысы, осы құндылықтарды тұрақты түрде жүзеге асыру. Адами құндылықтарды білім беру процесінде мақсатты түрде қалыптастыру қоғамдағы үйлесімділікке, тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді. Тұлғалық даму арқылы ғана қоғамның мәдени және әлеуметтік деңгейін көтеріп, жарқын болашаққа қадам жасай аламыз.

Сонымен, білім алушылардың бойында адами құндылықтарды қалыптастыру – бұл көпжақты процесс, оған білім беру, тәрбиелеу, әлеуметтік орта және қоғамның қолдауы қажет. Бұл құндылықтарды дамыту арқылы біз болашақтың жауапты, адамгершілігі мол азаматтарын тәрбиелей аламыз.

Білім алушылардың бойында адами құндылықтарды қалыптастыру – ұлттың болашағы үшін маңызды. Бұл процеске әрбір педагог, ата-ана және қоғам мүшесі қатысуы тиіс. Білім беру мекемелері мен отбасылар арасында ынтымақтастық орнату арқылы, біз өскелең ұрпақты адал, жауапты және қоғамға пайдасын тигізетін азамат етіп тәрбиелей аламыз. Адами құндылықтар — бұл тек жеке тұлғаның емес, қоғамның да тұрақты дамуының кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қисымова А. Қ. Қазақтың халықтық педагогикасы арқылы оқушыларға адамгершілік тәрбие беру. Пед.ғыл.канд.дисс. – Алматы, 1994. – 150б
2. Керимов А. «Қазіргі қоғамдағы адами құндылықтар». Алматы, 2021.
3. Нұрғалиев М. «Адами құндылықтар және қоғамдық даму». Алматы, 2020.
4. Сәдірмекова Ж. Б. Жеткіншектерді халықтық педагогика арқылы адамгершілікке тәрбиелеу. Пед.ғыл.канд.дисс. – Алматы, 1994. – 150 б.
5. Сқақова Р. Ә. Тұрмыс-салт жырлары негізінде оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу. Пед.ғыл.канд. дисс. автореф. – Алматы, 2002. – 29 б
7. Нұрмұратов С.Е. Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік-философиялық талдау.-Алматы-2000.-12б.
8. Құсайынов, А. Қ. және т.б. Ұрпақ тәрбиесіндегі құндылықтар негізі: әдістемелік нұсқаулықтар жинағы [Мәтін]. I бөлім. – Алматы: ПҒА, 2022. – 202 б.
9. Ахметова М.Т. Адамгершілік-рухани тәрбиенің маңыздылығы // Өзіндік таным.Алматы, № 2. 18б
10. Тілеужан М. Рухани өнегелі тәрбие / Бала тәрбиесі. Алматы, 2006.№ 2.24б.

ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА КАК СРЕДСТВО ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ

Барлыбаева Э. Ж,

магистр педагогических наук, ст. преподаватель,
Университет «Туран-Астана», г.Астана, Казахстан

E-mail: barlybaeva89@mail.ru

Аннотация

В статье раскрываются основные системы ценностей, идей и приоритетов, которыми руководствуются в образовательном процессе Казахстана. Это межнациональное согласие и внутринациональное единство, казахстанский патриотизм, высокая языковая культура, толерантность, стабильность и модернизация. Авторы раскрывают содержание нравственных идеалов народной педагогики в созданных народом сказках, легендах, эпических произведениях, песнях, поговорках и пословицах.

Ключевые слова: духовное наследие, нравственное воспитание, фольклор.

Введение

Особое место в формировании духовно-нравственных качеств личности занимают духовные ценности, имеющие общечеловеческую значимость.

При смене различных формаций развития общества общечеловеческие ценности не потеряли своей актуальности и всегда были важным компонентом духовного наследия всего человечества. В содержании этнопедагогике главной целью воспитания всегда рассматривались воспитание духовного (гуманного) человека посредством устного народного творчества, нравственные идеалы, религиозные традиции, создание духовной и нравственной обстановки для гармоничного развития личности.

Методология

С целью выявления уровня духовно-нравственной сформированности личности молодежи мы проанализировали предметы учебно-воспитательного процесса в вузе и школе. Для этого нами использовались такие методы, как наблюдение, анкетирование, беседа, изучение и анализ учебной документации, учебных и воспитательных планов, дневников кураторов. Данная работа проводилась в Университете «Туран-Астана», колледже Туран и в средней школе им. Косынова Алматинской области. Было опрошено 90 человек, ответы которых были изучены и проанализированы. На основе мониторинга мы смогли установить уровень духовно-нравственной сформированности личности обучающихся.

Литературный обзор

В настоящее время, к сожалению, происходит утрата многих нравственных ценностей, в том числе определяющих и этническое своеобразие народа. По мнению многих исследователей (Г.Н. Волков и его ученики - А.Б. Панкин, Т.Н. Петрова, А.Алимбеков, Г.Д. Баубекова и др.) это связано с тем, что большинство молодежи находится в отрыве от этнокультурной среды, а единые подходы к педагогическому процессу не дают возможности для приобщения детей к национальной культуре. Именно поэтому возникает потребность в такой системе образования, которая сможет воспитать высоконравственную, толерантную и свободную личность с позитивной национальной идентичностью. В определенной мере такими возможностями, по нашему мнению, обладает национальная система воспитания, основанная на идеях народной педагогики, которая сохранила бережное отношение к национально-культурным корням; на

фундаментальных ценностях, идеях и приоритетах, ведь они складывались на протяжении тысячелетней её истории, должна опираться на духовные и нравственные традиции казахского народа, общее культурное наследие и потенциал этносов, живущих в стране, а также на ценности, накопленные мировой цивилизацией.

Проблематика духовно-нравственного развития личности интересовало мыслителей-жырау XV-XVII вв. Асан-Кайгы, Шал Кулеке улы, Калкаманулы, Ахтамберды-жырау, Бухар-жырау и др.

Своими оригинальными размышлениями о доброте, труде, счастье, о семье, психологии людей различных сословий и групп делится Шал Кулеке улы. Как ценные качества юноши он выделял трудолюбие, служение народу, душевность. Акыну принадлежат глубокие размышления о женщинах, их роли в воспитании детей, в поддержании домашнего уюта, комфорта в семье.

Ахтамберды жырау под целью жизни человека понимает мир и равенство между людьми, без которых вообще немислимо достижение человеческого счастья. Мир без войн и равенство людей без нищеты – это и есть идеал общества, к которому должен стремиться казахский народ.

Не утратили сейчас актуальности идеи о нравственности казахских просветителей, педагогов Ч. Валиханова, И. Алтынсарина, А. Кунанбаева, Ш. Кудайбердиева, мыслителей начала XX в. М. Дулатова, М. Жумабаева, Ж. Аймауытова, Х. Досмухамедова и др., в которых раскрывается система ценностей, идей и приоритетов для образовательного процесса. Основа этой системы - межнациональное согласие и внутринациональное единство, казахстанский патриотизм, высокая языковая культура, толерантность, стабильность и модернизация.

Изучение педагогической литературы показывает, что практически ни одна страна сегодня не удовлетворена своей системой образования. Например, В. Брецинка сокрушается, что «как будто забыли, что человеку нужны не только знания, но и внутренняя нравственная опора, не только критическое мышление, но и тяга к богатствам культуры, уважение и почитание традиций» [3; 8].

Результат и дискуссия

Результаты:

Так, было выявлено, что и у студентов, и у старшеклассников формируются заблуждения относительно духовности, нравственности. Они не рассматривают их в виде главных, основополагающих качеств, отдавая им второстепенное

значение. А это приводит к тому, что отсутствие систематического накопления знаний, представлений, убеждений у обучающихся, недооценка процесса осмысления и осознания духовно-нравственного потенциала не в полной мере способствуют духовно-нравственному формированию личности.

С целью более детального изучения духовно-нравственного формирования личности респондентов была разработана система критериев их оценки, включающая в себя следующее: прочные и глубокие знания, верные представления о духовно-нравственных ценностях; неполные, неглубокие знания, поверхностные представления о духовно-нравственных ценностях; случайные, отрывочные, разрозненные знания, размытые, приблизительные представления; неверные знания и представления (неправильные ответы); отсутствие знаний и представлений (прочерк или ответы, типа: «не знаю», «не имею понятия»). Анализируя результат анкетирования, необходимо отметить, что аргументированных и точных ответов на вопросы анкеты было очень мало (5%). Опрашиваемые, сдавшие пустые анкеты, составили 4% от общего числа респондентов. Некоторые студенты давали правильные ответы на одни вопросы, но затруднялись ответить на другие -60%. Много трудностей у студентов вызвал вопрос о духовности, нравственности. При ответе на него студентам явно не хватало знаний, представлений. В ходе эксперимента большинство студентов затруднялись ответить на вопросы, касающиеся данной тематики. Старшеклассники и студенты колледжа высказывали поверхностные и необоснованные суждения. Например, духовность — это религиозность или душевность; нравственность – честность; умение нравиться; догматизм и т.д.

Во время проведенных бесед со студентами и школьниками о духовности, нравственности было выявлено, что многие из них лишь частично знакомы с этими понятиями. Во время бесед студенты быстро теряли интерес к обсуждаемой тематике, для них было сложно не только объяснить предлагаемые к рассуждению термины, но и размышлять о них. Экспертный опрос показал, что большинство студентов имеет недостаточный уровень знаний и представлений о духовно-нравственном потенциале личности.

Обсуждение:

Предшественницей научной педагогической мысли по праву является народная педагогика, которая исторически сложилась в древности.

Нравственные идеалы народной педагогики ярко проявляются в созданных народом сказках, легендах, эпических произведениях, песнях, поговорках и пословицах.

Основоположник науки этнопедагогики, известный учёный Геннадий Никандрович Волков писал, что «к сожалению, забываем традиции, а без традиций нет культуры, без культуры нет воспитания, без воспитания нет духовности, без духовности нет личности, без личности нет народа!» [1].

Основная идея этнопедагогики – это достижение гармонии природного, социального и духовного в развитии человека. Терпеливость, милосердие, гостеприимство, трудолюбие, уважение ко всему живому в природе должны воспитываться в семье, а школа и вуз должны обеспечить поступательное развитие этих качеств (Баубекова Г.Д.).

Большой духовно-нравственный потенциал заложен в средствах казахской народной педагогики: сказках, пословицах, поговорках, загадках и т.д.

В сказках казахского народа обычно родители передают свой трудовой опыт детям, поручают им разнообразные дела, учат мастерству. Например, в сказках «Чёрный буря Ойлыбая», «Сказание о золотом человеке», «Волшебный ковёр», «Золотой чуб» Ы.Алтынсарина и т.д., старшее поколение, мастера передают свой профессиональный опыт ученикам-подмастерьям (шакирдам), своим детям. Это и умение играть на кобызе (музыкальный смычковый инструмент), и умение пасти скот, мастерски раскатывать тонкое тесто, жарить вкусные баурсаки и т.д. Например, в сказке «Волшебный ковёр» мать научила ткать дочь ковры необычайной красоты. Умная дочь не только кормила этим промыслом свою семью, но и смогла вызволить любимого из зиндана (заточения). При этом дочь всегда вспоминала нравственные постулаты матери: «трудиться упорно, трудиться красиво, чтоб пальцы устали, веки прикрылись, ресницы загнулись, тогда ты почувствуешь радость труда, чтоб нитка ложилась так ровно, так гладко, иголка бежала проворно и ловко, и чтобы работа не утомляла, ты доченька пой мелодично и звонко» [2; 15].

В этих простых творениях народ показывает, что от труда можно почувствовать радость, получить удовлетворение, если выполнять его добросовестно, с удовольствием.

Песни казахов, как и других народов, богаты духовно-нравственным содержанием: в них воспевается Родина, тепло родительского очага, нежное чувство первой влюбленности, жаркое солнце степи, верность друзей и т.д. Например: «дом родителей – золотая колыбель, жаркое солнце степи согреет чёрствую душу, прозрачные воды озёр омоют любую грязь». Особое место казахская народная педагогика отводит матери: «Если воспитание не впитано с молоком матери, то с молоком коровы оно уже не сформируется». Много смысла в словах песни о том, что ребенок «посмотрел вперед – матери не увидел, обернулся назад – отца нет». Это доказывает, что мать в жизни ребенка - на первом месте, именно она идет впереди и ведет за собой своих детей. Казахи говорят, что мать качает одной рукой колыбель, а другой - держит вселенную.

У казахского народа сохранилось особое уважение и почитание старцев-аксакалов, умудренных большим жизненным опытом.

По праву достоянием современной национальной культуры можно считать освоение ею достижения мировой культуры:

1. Вне национальных рамок развивается современная наука;
2. Выделяются общие направления в развитии национальных художественных культур;
3. Единым для всего человечества являются нравственные ценности.

Заключение

Таким образом, проанализировав анкеты по данной проблеме, мы пришли к выводу, что духовно-нравственное формирование личности молодежи как в вузах, так и в колледжах и школах остается сейчас наиболее актуальной проблемой. Благодаря целенаправленной и последовательной работе, основанной на формировании глубоких, прочных и всесторонних знаний, представлений и понятий, а также созданным педагогическим условиям, происходило поэтапное становление личности обучаемых, что содействовало духовно-нравственному формированию студентов экспериментальной группы.

Сегодня в вуз приходят вчерашние школьники, получившие среднее образование в годы, когда школа сняла с себя функцию воспитания, делегировав её семье и социальным институтам, когда все моральные ценности и идеалы, культивирующиеся в социуме, были преданы забвению и образовался идеологический вакуум, который быстро сменился разнонаправленным потоком воспитательных концепций.

Принятая Казахстаном Государственная программа «Культурное наследие», которая ориентирует современное образование на создание условий для формирования и развития личности студента на основе общечеловеческой культуры через национальное, приводит к возрастанию ценности патриотического воспитания.

В связи с этим возрастает необходимость поиска новых технологий воспитания, способных содействовать развитию и формированию патриотической культуры учащихся, как части общей культуры. Вот почему патриотическое воспитание личности школьника, формирование его духовности, нравственности в процессе сохранения исторического и культурного наследия являются одной из главных задач школы.

Государственная программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан обусловлена необходимостью повышения духовного потенциала общества, т.к. решение ряда проблем в жизни страны во многом зависит от уровня развития гражданского общества, формирования высокого патриотического сознания, чувства гордости за свою страну, воспитания готовности к выполнению гражданского долга по защите интересов Родины.

Список литературы:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика. – Москва, 1999 г.- 169 с.
2. Баубекова Г.Д. Этнопедагогика. – Астана, «Туран-Астана», 2020 г.- 119 с.
3. Яркина Т.Ф. Западные педагоги о развитии современной школы // Советская педагогика. 1990.- № 12.- с. 121-127.
4. Баубекова Г.Д. О проблемах духовно-нравственного воспитания молодежи в произведениях Г.Н.Волкова.- Вестник ЧГПУ им.И.Я.Яковлева.- 2017 Г. № 2(94) [http://vestnik.chgpu.edu.ru/upload/docs/2017/2\(94\)_2017.pdf](http://vestnik.chgpu.edu.ru/upload/docs/2017/2(94)_2017.pdf)

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Нурғалиева А.

“Облыстық көп салалы дарынды балаларға арналған көптілді лицей-интернаты” КММ-нің қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі. Екібастұз қаласы. Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

Mail: aiaulym8901@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада қазақ тілін оқытудағы функционалды сауаттылық мәселесі және жағдаяттық тапсырмаларды қолданудың тиімділігі баяндалады. Жағдаяттық тапсырмаларды құрастырудың жолдары көрсетіледі. Автор жағдаяттық тапсырмалар арқылы грамматикалық тақырыптарды қалай меңгертуге болатынын мысалдармен түсіндіреді.

Түйін сөздер: жағдаят, функционалды сауаттылық, жағдаяттық тапсырма, жағдаяттық мәселе, заманауи білім.

XXI ғасырдың талабына сай елімізде білім беру саласында тың өзгерістер күннен-күнге артып келеді. Орта білім берудің мазмұны өзгеріп, жаңаша көзқарастар пайда болуда.

Қазіргі қарқынды дамыған заманда сауаттылық ұғымының аясы кеңейіп келеді. Функционалдық сауаттылық ұғымы туралы алғаш рет өткен ғасырдың 60 жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады.

Функционалды сауаттылық ұғымын таратып айтар болсақ, оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс өмірде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету. Яғни орта білім беру мектептерінде республикамыздың зияткерлік қабілеті қалыптасқан, рухани тұрғысынан дамыған, бүгінгі жаһандану заманында көштен қалмай ілесіп отыратын азамат етіп тәрбиелеу. Сондай-ақ мемлекеттік тілдің мәртебесін нығайтып, қолданыс аясын кеңейтуде білім беру саласындағы жаңалықтардың маңызы зор.

Біз қарқынды өзгерістер дәуірінде өмір сүріп жатырмыз, бізге оқу, жазу, есептеу сынды қарапайым дағдыларды меңгеру жеткіліксіз. Сондықтан, өзгермелі өмір ағымына ілесе алмай түрлі қиындықтарға тап боламыз. Бұл қиындықтардың бәрі өмір сүруге қажетті дағдыларды меңгермегендіктен, функционалдық сауатсыздықтан болып отыр. Ал қазіргі өскелен ұрпақты функционалды тұлғаға айналдыру үшін олардың бойында қандай қабілеттерді дамыту қажет деген сауал туындайды. Расында, біз бастаған сауалды әлдеқашан алдыңғы қатардағы мемлекеттер өздеріне қойып, функционалды сауатты тұлғаға қойылатын талаптарды да анықтап қойған. Өздеріміз естіп, біліп жүрген PISA халықаралық зерттеулер осының айқын дәлелі болып отыр. Мәселен, біздің оқушыларымыздың халықаралық салыстырмалы «PISA-2022»

зерттеулері қорытындысы бойынша мектеп оқушыларының оқу сауаттылығы бағытындағы білім деңгейінің төмендігі анықталды.

Оқу сауаттылығы - адам баласының қоғам өміріне араласу үшін жазба мәтіндерді түсініп және оған рефлексия жасай білуін, оның мазмұнын өз мақсаттарына пайдалана алуын, білімі мен мүмкіндіктерін дамытуын білдіреді. Оқушылардың оқу сауаттылығын, оның ішінде функционалдық оқу сауаттылығын арттыруда мәтіндік оқудың маңызы зор.

Қазақ тілі сабағында қолданып жүрген қазіргі оқу тапсырмалары мен әдіс-тәсілдеріміз дәстүрлі оқыту жүйесінен біршама өзгеше, оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыруға бағытталған тапсырмалардың түрлері де өте көп. Соның бірі – қазақ тілі сабағында қолданылатын жағдаяттық тапсырмалар.

Жағдаяттық тапсырмалар пәндік білім арқылы оқушыларға өмірлік мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Заманауи білім беру сапасы оның нәтижелері мен нәтижелерге қол жеткізу үшін жасалған жағдайлардың сапасы арқылы өлшенеді.

Жағдаяттық тапсырмалардың негізі – жағдаят деп алсақ, бір қарағанда қарапайым болып көрінетін «жағдаят» термині - жұмбағы шешілмеген терең ұғым. Философиялық еңбектерде жағдаят дегеніміз – байланыстың, қызметтің уақыттық-кеңістік шарттарының субъективтілік және объективтілік бірліктері деп беріліп, тұлғаның әлеуметтік таратушысы, нақты бір мәдениеттің, дамыған даралықтың өкілі ретінде қарастырылады. Жағдаяттық тапсырмалар оқушылардың мынадай қабілеттерін арттыруға мүмкіндік береді:

- логикалық ойлауы дамиды;
- сөздік қор, тіл байлығы молаяды;
- танымдық қызығушылығы артады;
- ізденімпаздық қасиеті жоғарылайды;

Сонымен қатар, жағдаяттық тапсырмалар орындау арқылы оқушының бойында мынадай дағдылар қалыптасады:

- өзекті мәселені табуға талпынады;
- мәселені шешудің балама жолдарын қарастырады;
- ақпараттарды сұрыптайды;

- тез ойлауға, терең ойлауға машықтанады;
- нақты шешім қабылдауға үйренеді;
- санадағы ойды зерделей біледі;

Көне Қытай философиясында Конфуцийден қалған «Маған айтып берсең, ұмытып қаламын, көрсетсең, есте сақтармын, ал өзіме жасатсаң, үйренемін!» деген тұжырым бар. Жағдаяттық тапсырма беру арқылы мұғалім балаға ой тастайды, бала өз деңгейіне, аялық біліміне сай ықтимал жауап береді. Демек, оқушылар жағдаяттық тапсырмаларды орындағанда, ең бастысы оның өз бетінше жасаған әрекеті қалады екен.

Қазақ тілі сабағында жағдаяттық тапсырмаларды топтық, жұптық, жеке тапсырма ретінде де беруге болады. Мұндай тапсырмаларды жеке орындағаннан гөрі топта немесе жұптасып орындау балалардың тиімді, дұрыс шешім шығаруына септігін тигізеді.

Мақалада өз тәжірибемде қолданылған қазақ тілі сабағындағы жағдаяттық тапсырмалардың түрлері мен жүзеге асырылған технологиялардың тиімді тұстарын көрсетпекпін. Жағдаяттық тапсырмаларды құрастырудың мынадай түрлері бар:

Күнделікті өмірде болуы мүмкін жағдаяттық оқиғалар негізінде сұрақтар құрастыру. Адам баласы өмірде түрлі (екі ойлы, күмәнді, ыңғайсыздық тудыратын, қиындықтан шығу т.с.с) жағдайларға тап болып жатады. Сондай кезде «не істеу керек?» деген сұрақ туындайды. Қазақ тілі сабағында өтіліп жатқан тақырып тәңірегінде жағдаяттық сұрақ өрбіту – мұғалімнің шеберлігі. Мәселен, 9-сыныпта өтілетін «Астана-тәуелсіздік тұғыры» тақырыбына байланысты мынадай жағдаяттық тапсырма құрастыруға болады: «Сенің үйіңе шетелдік азаматтар қонаққа келді. Олар Қазақстанның тарихи мәдениеті туралы білгісі келді. Сен оларға қандай ақпарат бере аласың?»

Жағдаяттық тапсырмаларды шешендік сөздер, аңыз әңгімелер, ертегілердің мазмұнынан алып, жағдаяттық оқиға желісі бойынша оқушыларға ой тастау арқылы да беріп, оқушының берген жауабын шығармадағы автордың шешімімен салыстыруға болады. Мәселен, Сырым мен Малайсары арасындағы диалогтан мынадай бір үзіндіні алып, оқушыларға жағдаяттық тапсырма беруге болады. «*Сырым жиырма алты*

*жасындабір жолдасымен Нұралы ханның үйіне барса,
Қараман тана Малайсарымен сөйлесіп отыр екен.*

-Балалар, аман ба? - депті де, елемей өздері сөйлесе беріпті. Сырым жолдасына дауыстап:

-Жүр, кетейік, бұлар бізді адам деп отырған жоқ қой! - дейді.

Малайсары жалт қарап:

- *Ата тұрып ұл сөйлегеннен без, Ана тұрып қыз сөйлегеннен без. Сырнайда сарнаған мына бала кім еді? - дейді...»* Сонда сендер Сырымның орнында болсаңдар қалай жауап берер едіңдер?

Мұндай тапсырманы орындау арқылы оқушы шешендік сөзді есінде сақтап қана қоймайды, мәтін мазмұнындағы даналық сөздермен сөздік қорларын да байытады.

Мәтіннің кіріспесін қызықты оқиғамен бастап, жалғастыруды талап ету. Тапсырма оқушының шығармашылық қабілетін оятып, танымдық білімін арттырады. Оқушы оқиға желісін дамытып, көркем мәтін құруға талпынады. Мысалы, «Түн. Айнала жым- жырт. Үй іші шырт ұйқыда. Терезеден ақ жауынның тырсылы естіледі. Кенеттен...»

Қандай да бір мәселені сурет, сызба немесе кесте түрінде шешуді тапсыру. Мұндай тапсырманы да мұғалім сабақтың тақырыбына немесе оқу мақсатына орай түрлендіріп беруіне болады. Оған мысал ретінде 8-сыныптың қазақ тілі оқулығындағы «Логистика туралы не білеміз?» тақырыбы бойынша берілген 5-тапсырмадағы жағдаяттық тапсырманы келтіруімізге болады. «Сен логист болып жұмысқа орналастың. Ресейлік тұтынушыдан киіз үйге тапсырыс түсті. Киіз үйді алу мен тұтынушыға жеткізуге дейінгі аралықтағы барлық процесті ұйымдастырудың кезеңдік сызбасын жаса» [3,77].

Қазақ тілі сабағында пікірталас (дебат, диспут) ойындары арқылы жағдаяттық мәселе көтеру. Көбінесе сыныптағы оқушыларды топтастыруарқылы жүзеге асырылады. Топтар арасында белгілі бір мәселе жөнінде ойды, пікірді, жобаны қолдану не жоққа шығару сипатында жүргізіледі. Пікірталас қарама-қарсы көзқарастардың қақтығысын қамтамасыз ететін ережелердің болуымен ерекшеленеді. Екі тарап өз позицияларын дәлелдеп қана қоймай, сонымен қатар, өз шешу жолдарын

ұсынуы да тиіс. Талқыға салынатын тақырып екі жақты әділетті болғаны дұрыс. Мысалы, бір топ «Қазақ тілі – тұрмысымыздың барлық саласында кеңінен қолданылатын, сұранысқа ие тіл» дегенді ақтап шықса, екінші топ «Еліміздегі кей азаматтар қазақ тілін үйренуге құштар емес, себебі мемлекеттік тілдің қажеттілігін сезінбейді» дегенді дәлелдеуге тырысады.[4,34]

Қазақ тілін оқытуда оқушылардың тілдік нормаларды дұрыс меңгеріп, сауатты сөйлеп, сауатты жазу дағдысын игеруі де маңызды. Бұл тұрғыда жағдаяттық тапсырмаларды екі түрлі жолмен үйлестіруге болады. Оның бірі – жағдаяттық тапсырманың жауабын грамматикалық тақырыптармен байланыстырып беруді талап ету. Екіншісі – тапсырманың өзін тілдің дыбыс жүйесі, сөз мағынасы, тілдің грамматикалық заңдылықтары аясында жасауға болады. Сондай тапсырманың бірі ретінде көз алдымызға мына жағдаятты елестетіп көрейік: «Саған үш жыл бойы шетелде оқу бақыты бұйырды. Ата-анаң, бауырларың, туған жеріңнен жырақта жүру сен үшін таңсық жағдай. Үш жылдан кейінгі елге оралғандағы көңіл-күйіңді одағай сөздерін қолданып жеткізіп көр». Оқушы жауап берерде рөлге еніп, елге, туған жерге деген сағыныш сезімін білдіру үшін одағай түрлерін есіне түсіріп, орынды қолдануды қарастырады. Келесі бір тапсырманы мынадай үлгіде берсек: Берілген сөйлемдерді бір сөзбен қалай атауға болады?

1) *Тілімізге ертеректе еніп, қалыптасып кеткен сөздердің сіңісіп кеткені соншалық, оларды аңғару қиын.*

2) *Өткен өмір шындығын шынайы тұрғыдан суреттеу үшін керек.*

3) *Тың кезінде болады, уақыт озған сайын бұрыннан бар сөз сияқты болып ұғынылады.*

4) *Ғылым мен техниканың белгілі бір саласын меңгеру үшін сол салағатән сөздердің мағынасын түсіну қажет.*

5) *Негізгі қасиеті – тиянақтылық. Сөздері бекем орынға ие. Сөздердің орны тұрақты.*

6) *Халықтың ақыл-ойын, тапқырлығын, даналық қорытындыларын байқауға болады.*

Мұндай тапсырмаларды орындаған оқушы тіліміздің бай сөздік құрамы мен сөздік қоры туралы түсінік алады. Тіліміздегі әр сөздің табиғатын

тереңінен түсінудің мәнін ұғады. Өзі де тіл білімінде берілген ғылыми анықтамаларды өз сөзімен қорытып, грамматикалық ұғымдардың өмірге де қажет екенін түсінеді.

Жағдаяттық тапсырмалардың өзіндік ерекше тұстары бар. Қазіргі заманауи зерттеушілердің (О.Акулова, С.А.Писарева, Е.В.Пискунова) пайымдауынша, жағдаяттық тапсырмалар оқушының функционалды сауаттылығын арттыруда маңызды ресурс болып табылады. Себебі оқушы білімді тәжірибе жасау арқылы алады. Тапсырмадағы жағдаят – шынайы қоғамда болып жатқан үдеріс. Өмірде оқушы тұрмақ, ондай жағдаятпен мұғалімнің өзі де кездеспеген болуы мүмкін. «Мұндай жағдайларда мұғалім мен оқушы тапсырманы бірігіп шешуге ұмтылады. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас «тұлға мен тұлғаға» ауысады. Яғни, мұғалім тапсырманың жауабын білуші ретінде емес, көмекші сипатында көрінеді» [4,96]

Функционалды сауатты оқушы дегеніміз - орта білім алу барысында өмірде кездесетін түрлі жағдаяттардың шешімдерін таба алатын қабілетке ие болған, қолданбалы білімін жүзеге асыра алатын деңгейдегі білім иесі. Басқаша айтқанда, функционалды сауаттылық - оқушының жеке тұлғасының әлеуметтенуіне оң ықпал ететін басты тірек. Өз сабағына үнемі ізденіспен, жоғары дайындықпен келіп, түрлі әдіс- тәсілдерді тиімді қолдану – қазіргі заманауи ұстаздарға қойылып отырған міндет. Ю.К.Бабанский: «Сапаны арттыру – нақты жағдайдағы кез келген шешімнің ең тиімді нұсқасын таңдау» - деп көрсеткен. Сондықтан да қазақ тілі сабағында оқушының функционалды сауаттылығын арттырып, сапалы білім беру үшін жағдаяттық тапсырмалардың алатын орны ерекше. Оны қандай жолмен құрастыру, қандай тиімді әдіспен қолдану қажеттігі әрбір ұстаздың еншісінде.

Сонымен, қазақ тілін оқытуда білім алушылардың функционалды сауаттылығын арттыруға бағытталған білім мазмұнын меңгерген оқушы – білім, білік дағдыларын өмірлік қажеттілігіне қолдана білуді, жан-жақты ақпарат көздерімен жұмыс істей алуды, өмірлік мәселелерді сыни тұрғыдан бағалап, дұрыс басқара алу қабілетіне ие болған тұлға.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ясперс К. Духовная ситуация времени. – Москва: Политиздат.,1991. – 520 с.
2. Магнуссон К. Психология ситуации. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 416 с.

3. Ермекова Т.Н., Ерхожина Ш.Л., Тоқбаева А.Е. «Қазақ тілі» оқулығы. 8-сынып. Арман-ПВ, 2018. – 77 б.
4. Т.Н.Ермекова, К.Ә.Бертілеуова, Р.А.Абишева «Қазақ тілі» оқулығы. 9-сынып. Арман-ПВ, 2019. – 34 б.
5. Акулова О.В., Писарева С.А., Пискунова Е.В. Конструирование ситуационных задач для оценки компетентности учащихся: Учебно-методическое пособие для педагогов школ. – СПб.: КАРО, 2008. – 96 с.
6. «Педагогикалық қоғамдастықтағы мұғалім көшбасшылығы» ҚР педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016. – 71 б.
7. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы. Алматы: №11, 2004 ж. 109–112 б.
8. Оспанұлы С. Алтынсариннің айналасындағы адамдар. Қостанай: «Шапақ», 2006 ж. 8–15 б.
9. Даулеткалиева, Р.Л. Қазақ тілі сабағында оқушылардың оқу сауаттылығын дамыту Р.Л.Даулеткалиева. // Молодой ученый. 2017. №18.1 (152.1). 16–18 с.
10. Кәкішев Т. Дәуір дидары Алматы, 1985 ж., 51–56 б. 5. Ы.Алтынсарин. Қазақ энциклопедиясы. Т.1 121–67 б

APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND NEW PLATFORMS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Sariyeva M.Zh.

English Language Teacher
Almaty Region, Alatau City, Yntymak Microdistrict,
"Al-Farabi №46 Secondary School" State Municipal Institution, Kazakhstan
E-mail: mika_88@mail.ru

Abstract

The integration of Artificial Intelligence (AI) and digital platforms into English language education is a significant advancement that offers the potential to revolutionize the way language is taught and learned. AI and digital platforms can address these limitations by providing tailored learning experiences, real-time feedback, and more engaging, interactive methods of language acquisition. The relevance of this research lies in understanding how these emerging technologies can be harnessed to enhance English language education in a more inclusive and effective manner. The novelty of this research lies in its interdisciplinary approach to exploring the convergence of AI, digital platforms, and English language education. While there is existing research on AI in education and digital language learning, this study specifically focuses on the integration of these technologies into English language learning contexts, offering new insights into their pedagogical implications.

Key words: Artificial Intelligence, Natural Language Processing, Adaptive Learning Systems, Virtual Classrooms, Online Tutors, Massive Open Online Courses

I. Introduction

The landscape of education is undergoing a profound transformation, driven by rapid advancements in technology. Among these innovations, Artificial Intelligence (AI) and emerging digital platforms have begun to reshape various educational domains, including language learning. In particular, the teaching and acquisition of English, as a global lingua franca, is increasingly benefiting from these technological developments. AI-driven tools, coupled with new online platforms, offer personalized, scalable, and more interactive methods of learning that traditional classroom settings often cannot achieve.

The integration of AI into English language education has the potential to revolutionize the way students interact with the language, providing real-time feedback, tailored learning paths, and immersive environments that adapt to individual needs. These advancements are not only making language learning more accessible but are also enhancing the effectiveness of language instruction by enabling data-driven insights and fostering greater student engagement.

In recent years, the field of education has witnessed a paradigm shift due to the integration of cutting-edge technologies, particularly Artificial Intelligence (AI) and digital platforms. This evolution has had a profound impact on various areas of learning, with English language education standing out as one of the most significant beneficiaries. English, being the global lingua franca, serves as a vital tool for communication across borders, making its teaching and acquisition a key priority in educational systems worldwide.

AI technologies, from natural language processing (NLP) to machine learning, have introduced innovative ways to enhance the efficiency and accessibility of English language learning. These technologies are enabling personalized learning experiences that adapt to the needs, pace, and proficiency levels of individual learners. Through AI-driven tools such as chatbots, automated feedback systems, and speech recognition software, students can now engage in real-time, interactive practice that mimics authentic language use.

The traditional methods of language teaching, while still valuable, are increasingly being complemented or even replaced by AI-driven platforms that offer more personalized, flexible, and scalable learning experiences. The need for effective English language education is growing globally, as English has become the lingua franca of

business, science, and international communication. In this context, it is essential to explore how new AI technologies and digital platforms can enhance English language teaching (ELT) by making it more accessible, engaging, and efficient. This work is particularly relevant in the context of the COVID-19 pandemic, which accelerated the shift toward digital learning.

This paper explores the role of AI and emerging platforms in English language education, examining how these technologies are being applied to improve language learning outcomes. It will also assess the potential challenges and opportunities that arise with the implementation of these innovations in various educational settings. By focusing on key applications, case studies, and theoretical perspectives, this research aims to highlight the transformative impact of AI in the field of language education and propose pathways for further integration.

2.1. Artificial Intelligence in Education

Artificial Intelligence (AI) has increasingly become a driving force in the transformation of education across various disciplines, including language learning. In the context of English language education, AI technologies can offer personalized, adaptive learning experiences that are both scalable and efficient. AI applications are increasingly used to address the limitations of traditional language learning methods, such as fixed curricula, lack of real-time feedback, and limited interaction with native speakers.

2.1.1. AI-Powered Language Learning Tools

AI-powered tools, such as intelligent tutoring systems (ITS), use machine learning algorithms to analyze learners' strengths and weaknesses, offering customized feedback and learning paths. These tools can assess a learner's proficiency level, identify areas for improvement, and suggest personalized activities that address specific learning goals. One notable example is AI-based chatbots, which simulate conversations in English, allowing learners to practice real-time dialogues without human intervention. These chatbots often use natural language processing (NLP) to understand and respond to user input, offering a more interactive and authentic practice experience.

2.1.2. Natural Language Processing (NLP) and Speech Recognition

Natural language processing (NLP) and speech recognition are two AI technologies that play a pivotal role in language acquisition. NLP systems can analyze text data, providing automated grammar corrections, context-aware vocabulary suggestions, and

detailed writing feedback. Additionally, speech recognition technology enables learners to practice pronunciation and fluency, offering instant feedback on their spoken English. By simulating real-world interactions, these technologies help learners gain practical language skills in a low-pressure, supportive environment.

2.1.3. Adaptive Learning Systems

AI-driven adaptive learning systems are capable of personalizing the educational experience based on individual learner data. These systems adjust the difficulty and type of content based on a learner's progress, ensuring that students are continuously challenged without feeling overwhelmed. For instance, platforms like Duolingo use AI algorithms to modify the difficulty of lessons based on users' past performance, keeping learners engaged while optimizing learning outcomes.

2.1.4. AI in Assessments and Analytics

AI can also enhance the assessment process by providing real-time feedback on learners' performance. Automated assessment systems, which utilize AI, can evaluate writing, speaking, and listening skills by analyzing text submissions or spoken responses. This eliminates the need for manual grading, offering learners quicker feedback and allowing instructors to focus on personalized guidance. AI analytics can also track a learner's progress over time, providing valuable insights into areas where further intervention may be needed.

2.2. Platforms for English Language Learning

The rise of new digital platforms has fundamentally transformed how English is taught and learned. These platforms, often powered by AI and data analytics, offer learners greater flexibility, engagement, and access to a wide range of resources that support language acquisition.

➤ *Online Language Learning Platforms.* Platforms such as Duolingo, Babbel, and Memrise have gained widespread popularity by offering a variety of interactive language courses, ranging from basic vocabulary acquisition to advanced conversational practice. These platforms often use gamification techniques, incorporating elements of competition, rewards, and progress tracking to enhance motivation and engagement. By leveraging AI, these platforms can also adapt the content and structure of lessons to meet the needs of individual learners, offering a more personalized and dynamic learning experience.

- *Virtual Classrooms and Online Tutors.* In addition to AI-powered apps, there has been significant growth in virtual classrooms and online tutoring services that connect learners with native or fluent English speakers. Platforms such as iTalki, Preply, and Cambly provide opportunities for one-on-one, live instruction, facilitating direct interaction and feedback. These platforms often integrate AI features, such as automated scheduling, learning progress tracking, and personalized lesson recommendations, creating a seamless and effective learning environment.
- *Massive Open Online Courses (MOOCs)* Massive Open Online Courses (MOOCs) have also played a crucial role in expanding access to English language education. Platforms like Coursera, edX, and FutureLearn offer free and paid courses that cover various aspects of English language learning, including writing, speaking, reading, and listening. These platforms often incorporate multimedia elements, including video lectures, quizzes, discussion forums, and peer assessments, creating a rich, engaging learning experience.
- *Collaborative Platforms and Social Learning.* Social learning platforms, such as Lingoda and Busuu, facilitate collaboration among learners through group classes, peer interaction, and community-based learning. These platforms allow students to practice their language skills in social settings, providing opportunities for real-time communication with others from around the world. Collaborative learning, powered by AI-driven language tools, promotes peer feedback and fosters a sense of community among learners.
- *Mobile Learning Applications.* The rise of mobile learning applications has also transformed English language education by enabling learners to study anytime and anywhere. Apps like HelloTalk, Tandem, and FluentU focus on facilitating language exchange and immersion through mobile devices, offering features such as video chat with native speakers, vocabulary flashcards, and interactive language games. By integrating AI into mobile platforms, these applications can track user progress, recommend specific content, and offer personalized feedback to enhance the language learning process.
- *Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR).* Emerging technologies like Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) are creating immersive English learning experiences that allow students to engage with the language in realistic, interactive environments. For instance, platforms like ENGAGE and ClassVR offer virtual

classrooms where learners can practice English in simulated, everyday contexts, such as shopping, traveling, or attending a business meeting. These immersive experiences, combined with AI tools, can help learners practice English in more meaningful and contextually relevant ways.

🧩 *Personalized Learning.* AI platforms can offer highly personalized learning experiences by adapting to the learner's individual needs. Machine learning algorithms can assess the learner's strengths and weaknesses, providing tailored lessons and feedback. This helps ensure that learners progress at their own pace, receiving more attention on areas where they need improvement. For example, AI-powered apps such as Duolingo adjust the difficulty level of exercises based on real-time analysis of the learner's performance.

🧩 *Real-Time Feedback.* AI tools can provide instant feedback, which is crucial in language learning. Feedback is essential for language learners to understand their mistakes and learn from them. Speech recognition tools, such as Google's Speech-to-Text or Apple's Siri, analyze pronunciation and provide immediate corrections. Additionally, AI chatbots or virtual tutors like EnglishHelper can provide conversational practice and real-time feedback on grammar, syntax, and vocabulary usage.

🧩 *Language Translation and Cross-Language Learning.* AI-powered translation tools like Google Translate and DeepL offer instant translation and language support, which can aid in understanding and learning complex concepts in English. These platforms can be particularly helpful for beginners or non-native speakers by offering instant access to translated content, explanations, and contextual usage of words or phrases.

🧩 *Gamification and Interactive Learning.* AI can enhance gamified learning experiences in English education. AI-driven platforms such as Duolingo and Memrise use gamification elements to engage learners in language learning. By introducing challenges, levels, and rewards, these platforms increase motivation and make learning more enjoyable. Gamified learning can also simulate real-life scenarios, helping students apply their language skills in practical contexts.

🧩 *Virtual Assistants and Chatbots.* AI-powered virtual assistants, like Replika, provide conversational practice for English learners. These chatbots use natural language processing (NLP) to engage in realistic dialogues, allowing students to practice speaking and listening skills in an interactive environment. Virtual assistants can simulate

various scenarios, such as ordering food at a restaurant or attending a business meeting, offering learners the opportunity to practice real-life conversations in a stress-free environment.

- Increased Accessibility. AI and digital platforms provide access to high-quality language education for learners around the world, particularly in regions where traditional language schools may not be available. Mobile apps and online platforms make it possible for learners to access English lessons anytime and anywhere, removing barriers to education related to location and time constraints.
- Scalability. AI-driven language learning platforms can scale to accommodate a large number of learners simultaneously. Unlike traditional classroom settings, AI platforms do not require significant human resources, making them more scalable. This allows educators to reach a broader audience, from children to adults, and to serve different skill levels.
- Improved Engagement and Motivation. AI-driven platforms often use interactive and gamified approaches to keep learners engaged and motivated. This approach increases student participation and reduces drop-out rates. Moreover, students who are given control over their own learning paths through personalized platforms are more likely to be motivated to continue learning.
- Cost Efficiency. AI-powered platforms can be more cost-effective than traditional classroom learning. Many apps and platforms offer free or low-cost access to English lessons, reducing financial barriers to learning. Additionally, the automation of feedback and assessment reduces the need for human tutors, making it a more affordable option for large-scale education.

3.3 Challenges and Limitations

Despite the many benefits of AI and digital platforms in language learning, there are several challenges that must be addressed:

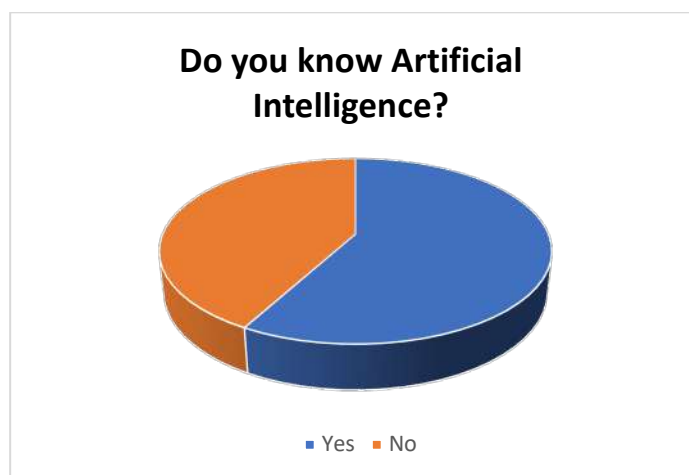
Limited Human Interaction: While AI platforms can provide personalized learning, they cannot fully replicate the human interaction that is essential in language acquisition. Communication with native speakers, cultural context, and emotional nuance are aspects of language learning that AI cannot yet fully simulate.

Accuracy and Nuances in Feedback: AI tools, especially speech recognition software, may not always accurately assess pronunciation or grammatical mistakes. This could lead to students receiving incorrect feedback or developing bad habits.

Data Privacy Concerns: AI platforms often collect vast amounts of user data, including learning habits and personal information. Ensuring the privacy and security of this data is crucial to maintaining user trust and complying with regulations.

Over-Reliance on Technology: There is a risk that learners may become overly reliant on AI tools, neglecting the importance of social interaction and immersion in the language.

The results of the research are the analysis of the outcome of primary research. As the tools for collecting data I have used Google Forms and Zoom platforms, which are also considered as digital tools. Google forms was used for online surveys among students, the application is available online for free for Gmail account users. This application is convenient due to the tips for making questions, it has different kind of questions like multiple choice, open-ended, scale rating, yes or no, and others. After collecting the data, it makes the results available as diagrams and in text format, which help in analyzing the data. As “Google forms” is the digital tool, and working in it is the digital knowledge, I can highlight that learning of how to use it is not complex according to availability on Internet. I am familiar with this platform because I have taken other surveys in it and have learned to use in my own work without anybody’s help. The survey was conducted among Secondary school №46 by named Al-Farabi students, of which 65.2% were female students and 34.8% male students. According to the survey results, many students do not know the term of Artificial Intelligence – 58% answered as no, and 42% as yes.

This survey aims to gather insights on the application of Artificial Intelligence (AI) and new digital platforms in educational contexts, specifically in the area of language learning, including English. The findings will help better understand how AI technologies and platforms are being integrated into educational environments, their effectiveness, and the challenges they present.

IV. Conclusion

The application of Artificial Intelligence (AI) and emerging digital platforms in English language education represents a transformative shift, offering unprecedented opportunities for learners and educators alike. Through AI-powered tools such as intelligent tutoring systems, natural language processing, and adaptive learning technologies, English language education has become more personalized, dynamic, and accessible. These innovations allow for real-time feedback, tailored instruction, and a highly engaging learning experience, addressing many of the limitations inherent in traditional language teaching methods.

Moreover, the rise of digital platforms—ranging from mobile applications to online language learning communities—has greatly expanded access to English education, removing geographical, financial, and time-based barriers. Platforms such as Duolingo, iTalki, and virtual classroom tools enable learners to engage with English in interactive and immersive ways, facilitating both formal instruction and informal language practice in real-world contexts. The integration of AI with these platforms further enhances their effectiveness, creating intelligent environments that adapt to individual needs and learning styles.

While the potential benefits of AI and new platforms in English language education are clear, challenges remain. Issues such as data privacy, the digital divide, and the need for ongoing technological support must be addressed to ensure that these advancements are accessible to all learners. Additionally, there is a need for further research into how AI can complement, rather than replace, human teachers, ensuring that technology enhances, rather than diminishes, the human aspects of language learning—such as emotional intelligence, cultural understanding, and interpersonal communication.

Looking ahead, the future of English language education lies in the continued integration of AI and digital platforms, with the potential to further revolutionize how

language is taught and learned. As AI technologies evolve, they will offer even more sophisticated tools for language acquisition, including more accurate language processing, enhanced personalization, and more immersive learning environments through technologies like Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR).

In conclusion, the synergy between AI and new digital platforms has the potential to make English language education more inclusive, effective, and engaging, enabling learners worldwide to acquire language skills in a manner that is tailored to their individual needs, preferences, and contexts. However, the successful implementation of these technologies will require careful consideration of the challenges they present, as well as ongoing efforts to balance the technological with the human elements of language learning.

References

1. Heffernan, N. T. (2020). *Artificial Intelligence in Language Learning: Technologies, Benefits, and Challenges*. Springer.
2. Anderson, C. A., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.
3. Akilbekova, A., & Suleimenova, M. (2021). Artificial Intelligence in Education: The Impact of AI Tools on Language Learning in Kazakhstan. *Kazakh National Pedagogical Journal*, 12(3), 45-59.
4. Belk, D., & Denoyelle, A. (2020). Artificial Intelligence in Language Learning: Opportunities and Challenges. *Educational Technology Review*, 32(2), 77-94.
5. Bektemirov, A., & Zhanatkyzy, D. (2020). The Use of Digital Platforms in English Language Teaching: A Case Study from Kazakhstan. *Asian Journal of Language and Education*, 8(2), 101-114.
6. Chong, S., & Lim, M. (2021). The Role of Adaptive Learning in English as a Foreign Language (EFL) Education: A Review of AI-based Platforms. *International Journal of Educational Technology*, 18(4), 110-129.
7. Gonzalez, A., & Richardson, L. (2021). Personalized Learning and the Role of Artificial Intelligence in Education. *Journal of Educational Computing Research*, 59(1), 112-132.
8. Stevens, R. (2020). Teaching English in the Digital Age: Challenges and Opportunities for EFL Educators. *Language Teaching Research*, 24(5), 567-584.
9. Zhao, Y., & Lai, C. (2019). From MOOCs to AI-Based Learning Platforms: The Future of English Language Education. *The Journal of Distance Education*, 43(2), 179-196.
10. Zhou, J., & Xu, H. (2021). AI and Speech Recognition: Revolutionizing English Pronunciation Training. *Language Learning & Technology*, 25(3), 92-108

ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНДЕГІ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІҢ РОЛІ

Таскараева Г.Б

Халел Өзбекғалиев атындағы Маңғыстау жоғары политехникалық колледжі.
Педагог-сарапшы, арнайы пән оқытушысы. Маңғыстау облысы. Қазастан.
Email: Gulmi_21_87@mail.ru

Аңдатпа

Жаңа оқу жылынан бастап барлық орта білім беру мекемелерінде «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы жаңартылған мазмұнда енгізілді. Бұл бағдарлама оқушылардың бойына тек білім ғана емес, сонымен қатар ұлттық тәрбие мен рухани құндылықтарды сіңіруді көздейді. Оның негізгі ерекшелігі – барлық пәндерді оқыту барысында мұғалімдерге білім берумен қатар, адамгершілік қасиеттер мен ұлттық мәдениетті қалыптастыру міндеттелген. Бұл тәсіл білім алушылардың жан-жақты дамуына және қоғамда толыққанды азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Жаңа оқу жылынан бастап еліміздің барлық орта білім беру мекемелерінде «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы жаңа мазмұнда енгізілді. Бағдарламаның басты мақсаты – оқушылардың бойына тек академиялық білім ғана емес, сонымен қатар ұлттық тәрбие мен рухани құндылықтарды қатар сіңіру. Оның ерекшелігі – пәндерді оқыту барысында мұғалімдерге оқушылардың ұлттық сана-сезімін, адамгершілік қасиеттерін, отансүйгіштік рухын қалыптастыру міндеттелген. Бағдарлама оқушылардың мәдениетаралық қарым-қатынасқа бейімділігін, ұлттық код пен құндылықтарды терең түсінуін қамтамасыз етіп, оларды толыққанды азамат ретінде қалыптастыруға бағытталған. Сонымен қатар, «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы қазіргі қоғамның талабына сай инновациялық әдіс-тәсілдер мен тәрбиелік элементтерді біріктіре отырып, білім берудің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Мұғалімдер үшін бұл бағдарлама оқыту процесіне интеграцияланған құндылықтар арқылы оқушыларды жеке тұлға ретінде тәрбиелеу және оларды өмірге дайындаудың жаңа тәсілдерін ұсынады. Бағдарламаның енгізілуі оқушылардың рухани дүниесін байытуға, патриоттық сезімдерін нығайтуға және оларды заманауи сын-тегеуріндерге бейімдеуге ықпал етеді.

Түйін сөздер: Тәрбие, адамгершілік, рухани құндылық, білім алушы

Қай заманда, қай қоғамда болмасын адамзат баласы жас ұрпақтың тәрбиесіне зор мән берген. Қазіргі қарыштап дамыған елде, ең алдымен, ұрпақ тәрбиесіне аса мән беріліп отырғаны белгілі. Себебі ұлттың бүгіні де, болашағы да өскелең ұрпаққа байланысты. Осы тұста мектептің алдына қоятын басты мәселелерінің бірі – өркениетті, азаматтық – адамгершілікқасиеті мол, сондай-ақ ұлттық құндылығын жоғалтпаған, бәсекеге түсе алатын биік, өрелі, терең білімді ұрпақ тәрбиелеу.

Тәрбие – қоғамдық үздіксіз үрдіс, қоғам мен жеке тұлғаның қарым – қатынасындағы басты жүйе. Оның негізі өлшемі өмірге қажетті тұлғаның жеке қасиеттерін қалыптастыру. Оқушы бойында саналы тәрбие мен байыпты мінез қалыптастыру, рухани дүниесі бай интеллекті тұлға тәрбиелеу ұстаздың мақсатқа бағытталған іс – әрекетіне байланысты.

Тәрбиенің негізгі міндеті— қоғамның қажетті талаптарын әрбір баланың бойында борыш, намыс, ар-ождан, қадір-қасиет сынды биік адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру.

Қазіргі таңда елімізде болып жатқан әлеуметтік, экономикалық, саяси, мәдени жаңалықтарға байланысты оқу үрдісін ұлттық сипатта ұйымдастыру – заман талабы. Әр халықтың өзіне тән дәстүрі, оның білім беру мәдениеті осы оқу — тәрбие үрдісіне тікелей байланысты.Қазақ халқы – өзінің бай тарихи мұрасын, өнері мен тілін, салт – дәстүрін, әдеп – ғұрпын, рухани – адамгершілік тағылымдарын ұрпағына мұра етіп қалдырған. Сондықтан оқу – тәрбие үрдісінде қолданылатын әдіс- тәсілдер, деректер ұлттық психология ерекшіліктерін ескеру қажет.

Халқымыздың ғасырлар бойы ұлан- байтақ жерін сыртқы жаулардан қорғауда ерлігімен көріне білген батырлары мен қолбасшыларын, халқының сөзін сөйлеп, ел қамын ойлаған шешен — даналарын мақтан еткен. Отанымызды қорғау, шежіреге толы тарихын білу, тілі мен дәстүрін сақтау, зерттеу – азаматтық борышымыз. Сондықтан бар халық мақсаты өзінің өскелең ұрпағына тәрбие беруде күнделікті тұрмыс кәсібін ұлттық арнада ұйымдастырып, рухани-адамгершілік тағылымымен ұштастыра білген.

«Адамгершілік» — адам бойындағы «ізгілік», «сыйластық», «инабаттылық», «кісілік» сөздерімен мәнделс. Халықтық педагогикада адамның жағымды мінез – құлықтарын осы ұғымдардан таратады. Мінез – құлық пен

қарым- қатынастағы келесі әрекеттерді атап өтуге болады: адамды сыйлау, ар-ұятын сақтау, мейірімділік таныту, кішіпейілділік көрсету т.б.

Рухани – адамгершілік тәрбие – белгілі бір мақсатқа қол жеткізе білетін мақсатты, жүйелі, ұлттық көзқарасты, сенімді, парасатты, мінез- құлықтағы адами тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жалпы азаматтық тәрбиенің құрамдас бөлігі. Адамгершілік тәрбиенің бүкіл жүйесі гуманистік мазмұнға толы, рухани негізде жеке адамның жан- жақты дамып жетілуіне бағытталған.

Адамгершілік тәрбие мәселесі негізінен ұлттық құндылықтарға сүйене отырып, тәрбие берудің әдістемелік жолдарына негізделеді:

- ұлттық дәстүрлер арқылы оқу – тәрбие үрдісінде адамның рухани мәдениетін қалыптастыру;
- ұлттық дәстүрлер арқылы адамның психологиялық ерекшеліктерін зерттеп, дамыту.

Міне, осы тұста қоғамға жан- жақты білімді, жоғарғы мәдениетті, еңбекқор, іскер ізденімпаз, қабілетті, шығармашыл тұлға қажет. Ондай тұлғаны орта және жоғарғы оқу орындары тәрбиелейді.

Адамның адамгершілік негіздері болмаса, ол еркінен, өмірлік бағдарынан тез айырылып, тағдырдың ойыншығына немесе қылмыс әлемінің құрбанына айналады. Ондаған, мыңдаған нашақорлар, маскүнемдер, қаңғыбастар, қамқорсыз балалар, жетімдер – бұл күннің шындығы. Әсіресе балалар мен жасөспірімдер кері жолға бейім болады.

Әрине әр адам өз өмірінің қожасы және ол өз өмір жолын өзі таңдайды, басқа адамдармен қарым – қатынас жасайды, қателіктерге бой алдырады. Сені қоршап тұрған жағдайды өзгертуге болады, бірақ өзіңнің ішкі әлеміңнен қашып құтыла алмайсың. Сонымен қатар, егер адамның жаны немесе рухы сырқат болса, онда ешқашан сау бола алмайды.

В.А. Сухомлинский: «Егер баланы тәрбиелеген дәрежеге жеткізудің сәті түссе, адамгершілік тәрбие жеке адамды жетілдіруге тиімді ықпал жасайды» дей отырып, «Егер біз балаға қуаныш пен бақыт бере алсақ, ол бала дәл сондай бола алады», - деген болатын.

Рухани дүниесі бай, қажеттіліктері мен қызығушылықтары, талғамы, ой-өрісі кең адамдарды толық қалыптасқан, мінезі тұрақты адам дейміз. Мінездің

тұрақтылығы адамның рухани-адамгершілік түсініктерінен туындайды. Ендеше, оқушыларды рухани-адамгершілік тәрбиесі арқылы толыққанды жетілген азамат етіп тәрбиелеу – қоғамымыздың басты мақсаты. Рухани-адамгершілік тәрбиесінде мұғалім оқушыны тұлға ретінде танып біліп қана қоймай, оның дамуында кешегіні, бүгінгіні, болашақты көре білуі қажет.

Түйіндей келе, адамгершілік тәрбиесі – бұл адамның туғаннан басталатын және өмір бойы жалғасатын, адамдардың мінез- құлық нормаларын игеруіне бағытталған үздіксіз үрдіс. Оның мазмұны оқушының жеке тұлғалық қасиеттерінің қалыптасу шеңберінде дамиды. Сондықтан оқу – тәрбие жұмысын ұйымдастыруда оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескеру маңызды орын алмақ.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан энциклопедиясы М.Жұмабаев Алматы, 1994 ж.
2. Н.Ә.Назарбаев «Рухани жаңғыру – болашаққа бағдар» мақаласы
3. Нысанбаев А.Н. Қазақстан – Спектр, 2013 ж. №3
4. Кәсіптік мектеп 2009ж. №4
5. Қазақстан тарихы 2004 ж. №4

«ӘКЕ-TIME» ЖОБАСЫ- БІРТҰТАС ТӘРБИЕ ЛЕЙТМОТИВИ

Кенжалиева Н.М

«Жалпы білім беретін Аққыстау орта мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі. Сынып жетекші. Исатай ауданы, Атырау облысы. Қазақстан.e-mail: nurgul_kenzhalie@mail.ru

Аннотация

Бұл ғылыми мақалада «Әке-Time» жобасының балаларды тәрбиелеудегі маңызы және оның біртұтас тәрбие жүйесіндегі рөлі қарастырылады. «Әке-Time» жобасы – ата-аналардың, әсіресе әкелердің балаларымен өткізетін уақытының сапасын арттыруға бағытталған инновациялық бастама. Мақалада жобаның басты мақсаты, оның педагогикалық мәні және қоғамдағы тәрбиелік қызметі туралы сөз болады. «Әке-Time» жобасы арқылы әкелердің бала тәрбиесіне белсенді қатысуы, олардың тұлғалық дамуындағы рөлі, балалармен ашық әрі түсінікті қарым-қатынас орнату жолдары талданады. Сонымен қатар, бұл жоба ата-аналарға бір-бірімен тығыз байланыс орнатуға және балалардың жеке қасиеттерін дамытуға септігін тигізеді. Мақалада «Әке-Time» жобасының қазіргі қоғамдағы тәрбиелік маңызы мен біртұтас тәрбие принциптері тұрғысынан қарастырылады.

Кілт сөздер: «Әке-Time» жобасы, ата-ана, әке, бала тәрбиесі, біртұтас тәрбие, тұлғалық даму, педагогика, тәрбие жүйесі, қарым-қатынас, әлеуметтік тәрбие.

«Адамның жақсы болуы тегінде емес, тәрбиесінде, ақылында, өнер-білімінде. Адамға үш алуан адамнан мінез жұғады: ата-анадан, ұстазынан, құрбысынан. Әсіресе, олардың қайсысын жақсы көрсе, содан көп жұғады.» деп Абай Құнанбайұлының даналық ойлары ойландырды. Жақсы көрген адамнан әсіресе көп жұғады деген сөз, ата-ана осы жерде рөлі маңызды. Ана тәрбиемен қатар әке тәрбиесі бірге жүру керек деп ойлаймын. Бірақ әке тәрбиесі көп жерде қалыс қалып жатады. Жалпы әке тәрбиесі маңызды рөл атқарады, себебі-баланың өміріндегі алғашқы әрі ең маңызды тәрбиешілердің бірі. Әке өз үлгісімен баланың мінез-құлқына, болашақтағы тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Әкенің берген тәлімі мен үлгісі баланың дұрыс жолды таңдауына, өмірлік құндылықтарды түсінуіне, сондай-ақ қоғамда өз орнын табуына көмектеседі. Бала әкесін жақсы көрсе, оны құрмет тұтса, әке бойындағы жақсы қасиеттерді бойына сіңіреді. Бұл тұрғыда әке тәрбиесінің құндылығы баға жетпес деп айтуға болады. Алайда қазіргі кезде әкенің жұмысбастылығы, уақытының болмауы, кей кезде немқұрайлылығы, анасының тәрбиесіне жүгіндіруін көп байқауға болады. Әке баланың алдында үлгі болып табылады. Балалар көбінесе ата-ананың қылықтарын қайталайды, сондықтан әкенің мінез құлқы, құндылықтары мен өмірлік ұстанымдары бала үшін маңызды болатын әке моделін қалыптастыру керектігі сезіледі. Әкенің өзін-өзі дамытуға және белгілі бір мақсатқа деген ұмтылысының болмауы баланың мектеп өміріне теріс әсер етеді және оның бейімделген ортадан шығуын қиындатады. Көптеген әкелер бала тәрбие процесіне мектеп өміріне тиісті түрде қатыспайды. Алдын алу шараларына жұмсалған уақыт тиімсіз болып шығады. Бұл баланың өзіне деген сенімділігін төмендетеді. Әке - бала тәрбиесі үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы керек, бірақ көбінесе одан аулақ болуды жөн көреді. Нәтижесінде ол баланың өміріндегі рөлін өзі төмендетеді. «ӘКЕ-TIME» ұзақ мерзімді жобасына сынып оқушыларының әкелерін белсенді қатыстыру арқылы бала тәрбиесіне деген жауапкершілікті арттыруды көздейтін ауқымды бағдарлама болып табылады. Жобаның негізгі міндеті- әкелерді әлекметтік ортаға белсенді қатыстыру және бала тәрбиесіне деген жауапкершілікті арттыру. Жобаның мақсаты- білім беру процессіне және балалардың дамуына бірлесіп қатысу арқылы мектеп пен оқушылардың ата-аналары арасындағы байланысты нығайту. Басты идея әке ролін дербестендіру және әкелердің әлеуметтік және

жеке дамуына түрткі болу болып табылады. Бұл жобаның кезеңдері әкелерді когнитивті, эмоционалды және әлеуметтік деңгейде қолдау көрсетуге бағытталған іс-шаралар ұйымдастырылды. Жобаға қатысқан әр әке өз міндетін атқарды.

№	Міндеттер	Күтілетін нәтиже (табыс критерийлері)
1	Әкелерді бейімделген ортадан шығаруға жұмыстану	- бала тәрбиесіне қызығушылықтары оянады - ізденушілік қабілеті артады; - өз-өзін дамыта бастайды;
2	Әкелерге тайм менеджментке үйрету	-уақыттың құндылығын түсінеді; -тиімді әдістерді қолдануды үйренеді; -сенімділік артады; -тайм менеджментпен жұмыс жасау дағдысы қалыптасады; -өз жұмысын нақты жоспарлайды; -уақытын үнемдейді және тиімді пайдаланады;
3	Әкелердің бала тәрбиесіне жауапкершілігін арттыру;	- көмек қолдау көрсетеді; - сындарлы ұсыныс-пікір, тәлім тәрбие береді; - мектеп өміріне араласады;
4	Мектеп пен ата-ана арасындағы серіктестікті дамыту;	- әкелер апталығына белсене араласады; - мектепте әкелер күнін өткізеді; -бала тәрбиесі жөнінде баспа бетіне мақала жариялайды;

Жобаны орындаудың күнтізбелік жоспары

Жоба кезеңі	Іс-шара	Мерзімі	Күтілетін нәтиже	Жауапты
1 Ұйымдастыру дайындық кезеңі	Сыныптың әкелерін кофе-брейкке шақыру; Өз потенциалын ашу үшін мотивациялық кеңестер беру. Сауалнама жүргізу.		Өз-өзіне деген сенімділігі артады.	
	Тайм менеджменттің техника түрлерін қарау		Өзіне ұнаған тайм менеджмент техникасын үйренеді	
	Әртүрлі нұсқада күн режимін жасау және өз таңдауын жасауға мүмкіндік жасау (онлайн)		Күн режимі арқылы жұмыс жасауға дағдыланды.	
	Күнделікті бала тәрбиесіне араласуды дағдыға айналдыру		Күнделік жазады.	

2	Іске асыру кезеңі	Сынып әкелерінен белгіленген уақытта сындарлы кері байланыс алу, әкелердің спорттық шараға қатынасуы		Жоспарлы жұмыс жасайды	
		Бала тәрбиесіне уақыт бөлу үшін тренинг өткізу		Әдіс-тәсілдерді үйренеді	
		Әкелер апталығын жоспарлау		Әке мектеп өмірімен танысып, апталыққа жоспар құрады	
		Бала тәрбиесі жөнінде баспа бетіне мақала жариялау		Мақала жазып, бұқаралық ақпарат құралдарына жариялайды	
		«Әке болудың замануи тәсілдері» тақырыбында дөңгелек үстелде ой бөлісу арқылы әкелердің бір біріне көмек қолдау көрсетуі		Тиімді әдісті тауып, бала тәрбиесі тақырыбында жауапкершіліктерін арттырады.	
		«Балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі әкелердің рөлі» тақырыбында қауіпсіздік тренингін өткізу		Тәрбиедегі әкенің рөлі анықталып, әке лауазымының жауапты екені ұғынылады	
3	Қорытындылау кезеңі	Жыл бойы атқарылған жұмыстарға талдау жасау, жоба қорғау		Жыл бойы атқарылған жұмыстар бойынша жоба қорғайды	

Қазіргі заманғы қоғамда отбасы институты мен тәрбие жүйесі жаңа сын-қатерлерге тап болуда. Әке мен бала арасындағы қарым-қатынас көбінесе ата-аналардың күнделікті жұмыспен айналысуына байланысты екінші орынға ығысады. Осыған орай, «Әке-Тіме» жобасы баланың тұлғалық дамуын жақсартуға және ата-аналар, әсіресе әкелер тарапынан баламен өткізілетін уақыттың сапасын арттыруға бағытталған инновациялық бастама болып табылады.

Жобаның басты мақсаты – әке мен бала арасындағы эмоционалдық және рухани байланысты нығайту. Әке – тек асыраушы ғана емес, сонымен қатар бала тәрбиесіндегі негізгі тұлғалардың бірі. Жоба әкелердің бала тәрбиесіндегі рөлін

қайта қарастыруды және олардың тәрбие процесіне белсенді қатысуын ынталандыруды көздейді. Әке мен бала арасындағы сенімді қарым-қатынас баланың өзін-өзі бағалауын арттырып, эмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

«Әке-Time» жобасының педагогикалық маңызы

Педагогика тұрғысынан алғанда, «Әке-Time» жобасы тәрбие жүйесінде жаңа бағыттарды айқындайды. Бұл жоба ата-аналарға, әсіресе әкелерге, тәрбие процесінің негіздерін түсінуге және оны саналы түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жобаның педагогикалық маңызы келесі аспектілерден көрінеді:

- **Эмоционалдық байланыс орнату:** Әке мен бала арасындағы жылы қарым-қатынас эмоционалдық тұрақтылықты арттырады. Бұл әсіресе баланың әлеуметтік дамуына оң әсер етеді.
- **Тұлғалық даму:** Әкелер балаларға өзінің өмірлік тәжірибесін, құндылықтарын және мәдениетін жеткізе отырып, олардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға көмектеседі.
- **Үлгі көрсету:** Балалар әке мен ананың мінез-құлық үлгілерін бойына сіңіреді. Жоба арқылы әкелер бала үшін жақсы үлгі болуға ұмтылады.

Әке мен бала арасындағы қарым-қатынастың тәрбиелік қызметі

Әке мен бала арасындағы қарым-қатынас баланың физикалық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына тікелей әсер етеді. «Әке-Time» жобасы бұл қарым-қатынасты нығайтуға және оның тиімділігін арттыруға бағытталған. Жобаның тәрбиелік қызметі бірнеше бағытта көрініс табады:

- **Баланың өзін-өзі бағалау деңгейін көтеру:** Әке баламен бірге уақыт өткізу арқылы оның өзіндік құндылығын мойындайды. Бұл баланың өз-өзіне деген сенімділігін арттырады.
- **Қарым-қатынас орнату дағдыларын дамыту:** Әкелер бала тәрбиесінде қарым-қатынас жасаудың заманауи тәсілдерін меңгере отырып, баламен сенімді байланыс орнатады.
- **Құндылықтарды сіңіру:** Әке мен бала арасындағы диалог арқылы ұлттық және отбасылық құндылықтар жеткізіледі.

«Әке-Time» жобасының біртұтас тәрбие жүйесіндегі рөлі

Біртұтас тәрбие жүйесі жеке тұлғаны жан-жақты дамытуға бағытталған кешенді әдістер мен тәсілдерді қамтиды. Бұл жүйеде әкенің рөлі ерекше маңызға ие, себебі әке бала үшін эмоционалдық, мәдени және әлеуметтік үлгі болып табылады. «Әке-Time» жобасы біртұтас тәрбие жүйесін жүзеге асырудың тиімді құралы ретінде келесі міндеттерді атқарады:

- **Тәрбие үдерісінің үйлесімділігі:** Жоба ата-аналардың бала тәрбиесіндегі өзара әрекетін реттеуге және үйлесімділік орнатуға мүмкіндік береді.
- **Тұлғалық қасиеттерді дамыту:** Баланың тұлғалық қасиеттері ата-анамен бірге өткізілген уақыттың сапасына тікелей байланысты. «Әке-Time» жобасы бұл процесті жандандырады.
- **Әлеуметтік тәрбие:** Жоба арқылы балаға әлеуметтік дағдылар мен құндылықтар үйретіледі. Бұл оның қоғамда өз орнын табуына көмектеседі.

Әке мен бала арасындағы сапалы қарым-қатынас

«Әке-Time» жобасы әке мен бала арасындағы сапалы қарым-қатынасты орнатуға ерекше мән береді. Сапалы қарым-қатынас:

- Баланың психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етеді.
- Оқу процесіне деген ынтасын арттырады.
- Бала бойында жауапкершілік пен тәртіптілікті қалыптастырады.

Жобаның шеңберінде әкелерге арнайы тренингтер мен семинарлар өткізіліп, бала тәрбиесінде заманауи әдістерді қолдану туралы практикалық ұсыныстар беріледі. Бұл шаралар әкелерге баламен қарым-қатынас жасаудағы қиындықтарды жеңуге көмектеседі және олардың тәрбиелік қабілеттерін арттырады.

«Әке-Time» жобасының тәжірибелік тиімділігі

«Әке-Time» жобасы нақты тәжірибелер арқылы өзінің тиімділігін дәлелдеді. Жобаның шеңберінде өткізілген іс-шаралар баланың дамуындағы оң әтижелерді көрсетті:

- Балалар өз әкелерімен жақын қарым-қатынаста бола отырып, өздерін қауіпсіз сезінеді.
- Олардың академиялық көрсеткіштері жақсарды.
- Әке мен бала арасындағы түсіністік артады.

Жоба ата-аналар мен педагогтерге балалардың жеке қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жоба аясында өткізілген тренингтер мен шеберлік сабақтары ата-аналарға заманауи тәрбие құралдарын қолдануды үйретеді.

Қазіргі қоғамдағы «Әке-Time» жобасының маңызы

Қазіргі қоғамда отбасы құрылымындағы өзгерістер бала тәрбиесіне жаңа көзқарасты талап етеді. «Әке-Time» жобасы бұл талаптарға жауап беріп, әкенің бала тәрбиесіндегі маңыздылығын қайта жаңғыртады. Жоба ата-аналардың тәрбиелік қызметін күшейтіп қана қоймай, отбасылық қарым-қатынасты нығайтады. Бұл қазіргі заманғы тәрбие жүйесін жетілдірудің маңызды қадамы болып табылады.

Қорытындылай келе, әке тәрбиесінің рөлі баланың өміріндегі маңызды элементтердің бірі болып табылады және оның тұлғалық, әлеуметтік және оның тұлғалық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына үлкен ықпал етеді. Жоба барысында зерттелген тұжырымдар мен деректер әке тәрбиесінің балаларға қаншалықты шешуші әсер ететінін айқындай түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Альмухамбетова, Г. А. (2021). *Әкелердің бала тәрбиесіндегі рөлі: қазіргі заман талабы*. Алматы: Білім баспасы.
2. Әлімбаева, Р. М. (2020). *Бала тәрбиесіндегі ата-ананың маңызы: «Әке-Time» жобасының мәні*. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
3. Жанғалиева, М. К. (2019). *Отбасындағы біртұтас тәрбие жүйесі: теория және практика*. Алматы: Қазақ университеті.
4. Құдайбергенова, Ш. Қ. (2021). *Әкелер мен балалар арасындағы қарым-қатынас: жаңа әдіс-тәсілдер мен жобалар*. Қарағанды: Қарағанды университеті.
5. Тоқтарова, Л. С. (2022). *Әке тәрбиесі: қоғамдағы орнын қайта бағалау*. Алматы: Өнер баспасы.
6. Мұқанова, Г. К. (2020). *Әке мен бала арасындағы қарым-қатынастың психологиясы*. Астана: Жазушы баспасы.
7. Иманғалиева, А. Қ. (2019). *Әкелердің балаларына тәрбие беру тәсілдері: тәжірибе мен теория*. Алматы: Қазақ педагогикалық академиясы.
8. Әбдіқалықова, Ә. Ж. (2021). *Балалармен тиімді қарым-қатынас орнату әдістері: «Әке-Time» жобасының маңызы*. Қызылорда: Қорқыт ата университеті.
9. Rai, S. & Kaur, M. (2020). *Father's Role in Child Development: Practical Applications in Parenting*. New York: Springer.

**БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ
АТА-АНАЛАРҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ
ОРТАЛЫҒЫ
«ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ»**

Тоқсанбай Ж.М.

Т.Тәжібаев атындағы жалпы білім беретін мектеп директорының тәрбие ісі жөніндегі
орынбасары. Түркістан облысы, Шардара ауданы
Сүткент ауылы. Қазақстан.
e-mail: zhanna.toksanbay@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада «Біртұтас тәрбие бағдарламасы» және оның негізінде жұмыс істейтін Ата-аналарға педагогикалық қолдау көрсету орталығының маңызы талданады. Мақалада ұлттық тәрбие мен оның қоғамдағы орны ерекше назарға алынады, өйткені ұлт болашағы ата-аналар мен қоғамның бірігіп жұмыс істеуін қажет етеді. Біртұтас тәрбие бағдарламасы – бұл оқушыларды тәрбиелеуде мектеп пен отбасының ынтымақтастығын нығайту, ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы педагогикалық байланысты арттыру арқылы тұлғаның моральдық, рухани, мәдени құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған кешенді бағдарлама. Ата-аналарға педагогикалық қолдау көрсету орталығы ата-аналардың тәрбиелеу мәселелерінде тәжірибе алмасуына, білімін жетілдіруге, отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықты күшейтуге арналған құрал болып табылады. Мақалада осы бағдарламаның тәрбиелік маңызы, ұлттық құндылықтарды сақтау мен дамытудағы рөлі, сондай-ақ ата-аналардың тәрбие үдерісіндегі белсенділігін арттыру жолдары талқыланады.

Кілт сөздер: біртұтас тәрбие бағдарламасы, ата-аналарға педагогикалық қолдау, ұлттық тәрбие, ұлт болашағы, отбасы мен мектеп ынтымақтастығы, тәрбие үдерісі, педагогикалық қолдау, ұлттық құндылықтар, тәрбие жұмысын ұйымдастыру, ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы байланыс.

Ата-ана мен мектептің қарым- қатынасы – ұрпақ тәрбиесінің қайнар бұлағы. Мектептегі тәрбие жұмысының нәтижелігінің бір ұшы ата-аналармен, қоғамдастықпен мектептің бірлескен жоспарлы іс әрекетінде. Мұғалім мен ата-ананың қарым- қатынасында негізгі рөлді педагог атқарады, өйткені тәрбие жұмысы – оның негізгі мамандығы. Мұғалім - ата-аналармен жұмыс істей жүріп, балаға, оның қылықтарына, оқудағы табыстары мен көзқарасына, тағы басқаларға баға беріп отыратын жан.

Мектептегі тәрбие - ұлттық, адами құндылықтарға негізделген. Білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысын толыққанды жүзеге асыру үшін білім алушылардың бойында қалыптастырылуы тиіс құндылықтар мен тәрбиенің мақсаты, міндеттері айқындалады. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, әлемдік озық білімді игерген саналы азаматты тәрбиелеу мақсаты көзделеді.

Ата-ананың өсиетін тыңдауға, отбасы татулығы мен берекесін қадірлеуге, перзенттік парызын өтеуге тәрбиелеу. Ұлттық мұраны қастерлеуге, қазақ тілін, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, татулық, келісім, ынтымақ және ел бірлігін сақтауға, отаншылдық пен мемлекетшілдікке тәрбиелеу. Жақсылыққа, игілікке бой түзеуге, абыройлыболуға, ар-ұждан, намыс, жауапкершілік, мейірімділік, қамқорлық пен әділдік қасиеттерін жоғары ұстауға баулу және құқықтық мәдениетін қалыптастыру. Денсаулықты қадірлеуге, салауатты өмір салтын ұстануға, ойдың тазалығын және эмоционалды тұрақтылыққа баулу.

Қай елде, қай кезде болмасын, бала тәрбиесін ерекше дамытушы да, ілгері апарушы да-балалар, яғни бүгінгі ұрпақ-ертеңгі елдің болашағы. Осыған байланысты мектебімізде баланы өмірге бейімдеуде мектеп, мұғалім және ата-ананың орны бөлек. Жел бесіктен, жер бесікке дейінгі адам өміріндегі тәрбиенің ұйытқысы ата — ана мен ұстаз. Болашақ десек те, келешек десе де бала — ұрпақ деген мағынаны білдіреді. Адамның өзге тіршілік иесінен айырмашылығы — дүниеге перзент әкелген соң, оның болашағын ойлау, адам етіп тәрбиелеу.

Бала тәрбиесі – бір отбасының ғана емес, бүкіл қоғамның мемлекеттік абыройлы міндеті. Кезінде Әл-Фараби бабамыз «Ғылым емес, ең алдымен тәрбиеге көңіл бөлу керек, тәрбиесіз адамға ғылым баянды болмайды» — дейді. Осыған орай бүкіл ата — ана тәрбиеге бет бұруы керек. Осы орайда Т.Тәжібаев атындағы жалпы білім беретін мектептің 10-сынып ата-аналарына «Бала-біздің

болашағымыз» мектепшілік жиналыс болып өтті. Ата-аналарға педагогикалық қолдау орталығының бағдарламасы мен жоспарын таныстырып өтіп, жиналысты ДТІЖО Тоқсанбай Ж.М. жүргізді.

Ұрпақ тәрбиесіне мүдделі екендігін ата — аналар іс — жүзінде дәлелдеп отырулары тиіс. Міне осындай ынтымақ бірлігінде ғана ойдағыдай нәтиже берері ақиқат.

Жас ұрпақ біздің өміріміздің тікелей жалғастырушы ғана емес, еліміздің тірегі, мызғымас болашағы. Адамзаттың өмірдегі ең қымбаттысы, көз қуанышы — бала. Бала — дербес тұлға. Оның бойындағы табиғи қасиеттер, адамгершілік құндылықтары отбасында, мектепте, әлеуметтік ортада нәрленеді. Баланың бас ұстазы — ата — анасы. Тәрбие үрдісінің бір тарауы отбасымен жұмыс десек, отбасынан басталатын тәрбие мектеп өмірінен жалғасын табады. Қазақтың отбасында өмірге келген әр бала ес біліп, етек жыйғанша, негізінен әке мен ананың тәрбиесінде болады. Бүгінгі мақсат — әрбір бала түбегейлі біліммен мәдениеттің негіздерін білу және олардың жан — жақты дамуына ата — ана, мектеп жағдай жасауы керек. Сондықтан сіздерге балаларыңыздың мектептен барлық мүмкіндіктерді пайдаланып білім алу мен тәрбие жұмыстарына қатыстырып өзін — өзі басқаратын азамат болуына ат салысу қажеттігі айтылды.

Бала тәрбиесінде алғашқы ұстаз — ата-ана. Бала үшін үй ішінен, ата-анадан артық тәрбиеші жоқ. Адамгершілік, бауырмалдық, татулық, қайырымдылық, әдептілік, инабаттылық сияқты қасиеттер — жанұяда тәрбие балаға сөзбен, теориямен дамымайды, үлкендердің үлгісімен сіңеді. «Әкеге қарап ұл өсер, шешеге қарап қыз өсер» дейді халық даналығы. Бала кішкентай кезінен-ақ әр нәрсеге әуестеніп үлкендерге көмектескісі келеді. Бұған кейбір әке-шеше «жұмысымды бөгейсің, істеп жатқан ісімді бүлдіресің» деп ұрысып жіберуі мүмкін. Бұл қате түсінік. Керісінше, өзің жұмыс істеп жүргенде баланың қолынан келетін ісіне жағдай туғызып, оның үйренуіне көмектескен орынды. Тіпті балаға берген тапсырмаңыздың аяғына дейін орындауына төзімділікпен бақылау керектігін де ұмытпаған жөн. Өстіп баланың бірте-бірте еңбекке деген болашағына жол ашылады. Әрі істеген ісін ұқыпты да тындырымды орындауына бағыт бересіз. Баланың жақсы ісін мадақтап, терісін оң етіп түсіндіріп отырса, ол да ересектерді сыйлап, кез келген тапсырмасын орындауға қарсылық білдірмейді.

Сынып жетекшілердің Утеков Жайнагүл Амангелдіқызы мен Аберова Перизат Кәрімқызының жаңашылдығы мен жиналыс тақырыбының ашылуындағы еңбектерін өте жоғары деңгейде деп атап айтуға болады.

Әртүрлі іс-шаралар арқылы ата-ана мен мектептің байланысын күшейте отырып, қоғамның байлығы - саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ата-ана мен бала арасындағы сыйластықты нығайту.

Ата - аналарға педагогикалық қолдау көрсету орталығының кезекті отырысы "СҮЙІСПЕНШІЛІК- СЫЙЛАСТЫҚ КІЛТІ" тақырыбында 10 "А" сыныптың ата-аналарымен өткізілді. Сынып жетекшісі: Сайдахметова Балхия.

Сүйіспеншілік - махаббаттың кілті екенін ұғындырған жиналыстың берері мол. Отбасы- адамзат бесігін тербеткен ұя болса, баланың басты ұстазы - ата- ана.

Бейнесюжетте "Сыйластық-өмір мәні" яғни "Отбасы- сүйіспеншіліктің, береке-бірліктің, ынтымақтың ыстық ұясы" екені баяндалды.

Махаббат - отбасындағы эмоционалды тепе-теңдіктің негізі болмақ екенін бүгінгі жиында айтылды. "АЙНАЛАЙЫН" ұғымы арқылы отбасында балаға жан-жақты қолдау көрсету керектігі кең көлемде айтылды.

"Бала жүрегіне жол табу", "Баланың бас ұстазы-ата-ана" тақырыптарында іс-шаралар өткізіліп, ата-аналармен жасөспірімдердің отбасындағы шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытудағы тиімді әдіс- тәсілдерімен ой бөлісу.

29 қараша 2023 жылы мектебімізде балаларды тәрбиелеу мен дамыту жөніндегі ата-аналарға педагогикалық қолдау орталығының жоспарына сәйкес Ержанова Алтынайдың ұйымдастыруымен "БАЛА - АТА-АНАНЫҢ АЙНАСЫ" тақырыбында ата- аналар жиналысы өте кең ауқымда түрде болып өтті.

Біздің халқымыз үшін бала тәрбиесі бір ғана отбасының, балабақшаның немесе мектептің жеке ісінен ол бүкіл зиялы қауымының, бүкіл қоғам шұғылданатын ұлағатты істің тұтас бір бөлігіне айналып отыр.

Жас адамды есті, саналы, сергек етіп тәрбиелеу отбасы мен қоғамдық тәрбие орындарының бірден-бір парызы болмақ екенін білеміз. . Өйткені, «Ес түзелмей, ел түзелмейді» олай болса, егеменді еліміздің болашағы отбасында бесіктен басталып, оқу-тәрбие орындарында есті ұрпақты тәрбиелеу ісімен шешіlmек.

Тәрбиенің көзі — ата-бабаларымыздан қалған дана сөздер десек, ата-ана сол насихаттарды жүргізуші. Бұны ата-аналардың қоғам алдындағы үлкен міндеті десек те болады.

Әрбір отбасы кішкентай бір бөлігі болып табылатындықтан, қоғамды өркениеттілікке жеткізу, ең алдымен, әрбір отбасындағы өмірді ұйымдастырудан басталмақ екені бүгінгі жиналыста баяндалды. Тәрбиенің бастапқы әліппесін бала отбасында алады. Сауатты отбасында ғана сауатты ұрпақ қалыптасады.

Бала- ата-ананың, отбасының, адамгершілік өмірінің, тәрбиелілігінің айнасы.

Жанұяда қалыптасқан адамдық сезім баланың адамгершілік тәрбиесінде ең басты алғы шарт болып есептеледі.

«Адамгершілікті, мейірбандықты, қайырымдылықты тәрбиелейтін шын мектеп – жанұя, отбасы, анаға, әкеге, атаға, әжеге, аға-ініге, апа-қарындасқа қарым-қатынас адамгершілікке сын болып саналады», — деген ғалым сөзін басшылыққа алуға болады.

Ата-аналарды сынып жиналыстарында, жеке әңгімеде, дәрістерді оқытуда, сыныптан тыс ұйымдастырылған кештерде, адамгершілік, еңбек, эстетикалық тәрбие, ұлттық сана-сезім оятуда, балалардың денсаулығын жақсарту міндеттерін жүзеге асыруда, мектептің, отбасының бірлесіп жұмыс жүргізуіне ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Сынып жетекшісі ата-аналарды сыныптан тыс кештерге қатыстыру, барлық жұмыстарға көмектесуге кеңінен қарағаны абзал.

Ата-аналардың білім дәрежелерінің артуы, олардың педагогикалық мәдениетінің өсуі, қоғамдық тәрбие беретін жүйелердің кеңейтілуі, бұл мекемелердің отбасымен тығыз байланысы жас ұрпақтың яғни балалардың тәрбиесі сипатына әсер етеді.

Сынып жетекшісі мен ата-аналардың байланысы мықты екенін бүгінгі жиналыстан байқауға болады.

Балаға үйрету: ақылынды мейірімге орап бер немесе бала жүрегіне жол табу тақырыбында ұйымдастырылып өткізілді. Сынып жетекшісі: Ашенова Ұлданай.

Мақсаты: қазіргі кездегі баланың дамуына, жеке тұлға болып қалыптасуына ықпал ететін ата-ана тәрбиесінің әдіс-тәсілдерін жетілдіре отырып, қарым-қатынас орнату. Ата-аналарды өздерінің балаларының жан - дүниесін түсінуге шақыру.

Тренингте "Тәрбие ағашы" жаттығуы қызықты әрі көңілді орындалды.

"Қызықты сұрақтар" арқылы сергіту сәті орындалса, "Қоқыс жәшігі" деген жаттығуы өте жоғары деңгейде орындала білген жаттығудың бірі болды.

Бала тәрбиесі ата- ана үшін де күрделі де жауапты міндет. Баланы өмірге бейімдеуде мектеп, ұстаз және ата - ананың орны бөлек. Осы екі жақты бірлескен жұмыс істеген жағдайда ғана бала тәрбиесінде **"ЖАҚСЫ"** нәтиже көруге болады.

Құмарлыққа бой алдыру-тәуелділік құрдымы тақырыбы аясында 9-сыныптың ата-аналарымен кезекті, кездесу жиналысы болып өтті. Сынып жетекшісі: Жұрқабаева Ұлжан. Бала бойындағы тәуелділіктің белгілері; Сынықтан өзгенің бәрі жұғады. Тәуелділіктің алдын алу шаралары;

Тәуелділіктің алдын алуда отбасы мен мектептің өзара бірлесе әрекеттесуі; Интернетке деген тәуелділік жиналыс барысында кең ауқымда талқыланды.

Бала тәрбиесін ата-әжеге емес, әлеуметтік желіге, интернетке табыстаудың зардабын ең алдымен ата-ана тартады. Заманауи технологияның мүмкіндігі күн санап түрленіп жатқан ХХІ ғасырда осы мәселеге мән беретін кез келген сыңайлы. Бауыр етіміз бассыздыққа бармасын, ала жіптен аттамасын десек алдымен өзіміз үлгі болуымыз қажет. Бұдан бұрын балаға барынша көп көңіл бөлу де артық етпейді. Ол енді – өз қолымызда! Әр нәрсе өз нормасынан асқан соң, жаманға айналады. «Сақтансаң сақтайды, сақтанбасаң сені құдай не қылады», - демекші Шәкәрім атамның мына сөзіне тоқтала кетуді жөн көрдім:

Сақтық-деген әрқашан байқап жүрмек,

Пайда не залал ма ескерілмек,

Көргенің естігенін есепке алса,

Сонда оңай әрбір істі ойлап білмек.

Сондықтан интернетті меңгеруіміз керек деп, интернетті білмеген заман көшінен қалды деп, таңертеннен қара кешке дейін заман техникасымен шұғылдана бергеніміздің адамзат өміріне тигізетін өзіндік пайдасымен қатар зияны да баршылық екенін бүгінгі жиналыс барысында ата-аналар жеке-жеке сөз етті.

"Бала, ата-ана мақтанышы" ыстық шай тренингі мен "Алғыс айтамын" хат жазуда орындалған әдістер ата-аналарды тебіrentті.

Қорытынды.

Баланың игілігін қамтамасыз етудегі отбасы мен мектептің тәрбиелік міндеттерінің бірлігін, мазмұнды дамыту тәсілдерінің ерекшеліктерін ашу арқылы Т.Тәжібаев жалпы білім беретін ұйымында ата-аналарға педагогикалық қолдау көрсету орталығы өз жұмысын жалғастыра береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіқалықова, Ә. Ж. (2021). *Ұлттық тәрбие және оның қазіргі қоғамдағы рөлі*. Алматы: Қазақ университеті.
2. Тұрсынова, Г. Қ. (2020). *Ата-аналарға педагогикалық қолдау көрсету: теория және практика*. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
3. Құрманалина, С. А. (2019). *Біртұтас тәрбие бағдарламасын жүзеге асыру жолдары*. Қарағанды: Қарағанды университеті.
4. Сарсенова, М. Б. (2020). *Отбасы тәрбиесінің негіздері және мектептің рөлі*. Алматы: Өнер баспасы.
5. Жанғазина, Р. Қ. (2021). *Тәрбие жұмысында ұлттық құндылықтарды дамыту*. Алматы: Білім баспасы.
6. Мұқанова, Б. Ж. (2019). *Ұлттық тәрбие және оны мектепте қолдану әдістемесі*. Астана: Дарын.
7. Кеңесова, А. С. (2020). *Тәрбие және мәдениет: ұлт болашағына әсері*. Алматы: Қазақ педагогикалық академиясы.
8. Тоқтамұратова, Л. С. (2022). *Ата-аналар мен мектеп арасындағы ынтымақтастықты дамыту жолдары*. Қызылорда: Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті.
9. Куценко, Е. В. (2019). *Семейное воспитание и педагогическая поддержка родителей*. Москва: Издательство «Просвещение».
10. Иманова, Ж. Р. (2021). *Ата-аналарға арналған педагогикалық қолдау бағдарламалары*. Астана: ЕҰУ баспасы.

БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Кайргалиева А.З.

Д. Қонаев атындағы №44 мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі.
Орал қаласы. Қазақстан Республикасы.
e-mail: ainuwa93@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада қазіргі таңдағы тәрбие берудегі ұлттық құндылықтардың маңызы туралы ақпараттар ұсынылған. Бүгінгі ғаламдану процесінде «Біртұтас тәрбие беру» бағдарламасының орны ерекше. Техника мен технологияның жылдан-жылға қарыштап дамуы, экономика мен саясаттың үнемі тоқтаусыз өзгерісте болуы ұлттық құндылықтарымызға әсер ететіні сөзсіз. Ұлттық болмысымыз бен жалпыадамзаттық құндылықтарды оқушы бойына сіңіре отырып, келешекте ұлт үшін адал қызмет ететін тұлға қалыптастыруда тәрбие процесінің дұрыс жүргізілуі маңызды.

Кілт сөздер: тәрбие, ұлттық құндылық, тәрбие бағдарламасы, ұлтжандылық, отбасы, технология, біртұтас.

Ұрпақ тәрбиесі қай кезеңде болмасын өзекті тақырып. Тәрбие адамзатқа тал бесіктен жер бесік дейін үздіксіз берілетін ұзақ мерзімді процес. Қай сала болмасын ең алдымен тәрбиені негізге алады. Тәрбиенің қайнар көзі өз бастауын ұлттық құндылықтардан алады.

Бүгінгі ғаламдану процесінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен өзінің бет-бейнесін, ізгі дәстүрлерін сақтау жолындағы күрес ұлттық сананы сақтау күресі екенін түсіне отырып, ұлттық тәрбие деп жеке тұлғаның ұлттық сана сезімі мен мінез-құлқының ана тілін, ата тарихын, төл мәдениетін және ұлттық салт-дәстүрлерді меңгеруі негізінде қалыптасуын айтамыз.

Ұлттық құндылықта білім мен тәрбие берудің басым бағыттарының бірі тәрбие жұмыстарының әлеуетін күшейту болып табылады. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында ұлт Көшбасшысы: «Бала тәрбиелеу – болашаққа ең үлкен инвестиция. Біз бұл мәселеге осылай қарап, балаларымызға жақсы білім беруге ұмтылуымыз керек», - деп көрсеткен болатын.

Халқымыздың тілін, тарихын, ұлттық дәстүрін, ата салтын ұмыта бастаған бүгінгі ұрпақты тәрбиелеуге ат салысу жалпы ұлтымыздың міндеті. Халқымыздың асыл қазынасын тиімді пайдалану, оның салт-дәстүрі мен мәдениетіне құрметпен қарауға үйретуі сөзсіз.

Жас ұрпаққа сапалы біліммен бірге саналы тәрбие беру қай кезде де өзектілігін жоғалтқан емес. Қазірде солай. Арғы ата-бабаларымыз жас өренді елін, жерін сүйеге үндеп, ұлттық салт-дәстүрмен сусындатуды мұрат тұтқан. Сол рухани үндеу бүгінгі күнге жеткізді.

Біртұтас тәрбие бағдарламасының мақсаты: жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген еңбекқор, адал, саналы, жасампаз азаматты тәрбиелеу.

Міндеттері:

1. Ата-ананың өсиетін тыңдауға, отбасы татулығы мен бересін қадірлеуге, перзенттік парызын өтеуге тәрбиелеу.

2. Ұлттық мұраны қастерлеуге, қазақ тілін, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, татулық, келісім, ынтымақ және ел бірлігін сақтауға, отаншылдық пен мемлекетшілдікке тәрбиелеу.

3. Жақсылыққа, ар-ұждан, намыс, жауапкершілік, мейірімділік, қамқорлық пен әділдікті ұстануға баулу және құқықтық мәдениетін бойына қалыптастыру.

Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры. Ұлттық құндылықтармен сусындап өскен ұрпақ ұлағатты болмақ. Дәл осы өскелең ұрпағымыз ұлттың сапасын құрайды. Сондықтан да қадір-қасиет, ар-намыс, адалдық, патриотизм, жауапкершілік, әдептілік, мейірімділік, сүйіспеншілік, үлкенге ізет, кішіге құрмет сияқты қасиеттерге ие шығармашыл азаматты тәрбиелеу маңызды. Міне, сондықтан Ұлттық құрылтайдың отырысында Мемлекет басшысы білім беру саласына қатысты бірқатар негізгі міндеттерге тоқталған болатын.

Тәрбие мен оқыту өзара тығыз байланысты, бір бірінен бөліп алуға болмайтын біртұтас процесс. Білім беру ұйымдарындағы тәрбие пән мазмұны, сынып сағаттарының және мектептен, сыныптан тыс қосымша білім беру мазмұны арқылы жүзеге асады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы қасиетті Түркістан қаласы, Түркі елінің шаңырағында өткізілген «Әділетті Қазақстан-Адал азамат» атты II Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде: «Адал азаматқа тән қасиеттер әрбір жастың бойынан табылуы керек, ұрпақтың бойында жаман әдет болса, бұл үлкендердің кінәсі»- дей келе, Әділетті Қазақстанды құру үшін бүкіл қоғам болып жұмылу керектігін, ең бастысы, әразаматтың сана-сезімі жаңғыруы қажеттігін, халқымыздың дүниетанымы және өмірлік ұстанымдары өзгеруге тиіскендігін; әйтпесе, басқа реформаның бәрі бекер болатындығын нақты атап өтті.

Өскелең ұрпақты, ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Өйткені қазақ қоғамының діндегі осы құндылықтарда жатыр. «Жас бала шыбық тәріздес, оны қалай иетін болсаң сол қалпы өсе береді», - деп айтпақшы, тәрбиенің берілетін балалық шақтағы маңызы зор. Расымен де балаға дұрыс тәлім-тәрбие беру ұлттық құндылықтардан бастау алады. Ал отбасы тәрбиесінде ұлттық құндылықтарға қанық болып өскен баланың ұстанымы мықты болады.

Ұлттық тәрбиенің ұлттық құндылықтардан нәр алатын адамгершілік ұстанымдары мәдени құндылық ретінде қалыптасуы керек. Адам баласы қашанда тәрбиеге мұқтаж. Тәрбие еліміздің, ұлтымыздың бүгінгі мен болашағы

баянды болу үшін қажет. Бүгінгі таңда жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін білетін, адамзаттық мәдениетті, адами қасиетті терең түсінетін шығармашылық тұлға етіп тәрбиелеу – өмір талабы, қоғам қажеттілігі. Өйткені сонау ғасырлардан бүгінге жеткен ұлттық құндылықтарымыз лиро-эпостық және батырлар жырлары, ауыз әдеби шығармаларымыз, ұлттық қол өнеріміз, ұлттық спорт түрлеріміз айшықтар болсам арқан тартыс, көкпар, бәйге, асық ату.

Қазіргідей заманда ұрпақтың бойына қайырымдылықтың, ізгіліктің дәнін сепсек деп ойлаймыз. Ал оның барлығы ұлттық тәрбиемізден бастау алатынын кейде естен шығарып аламыз. Ендігі бөлек Еуропаның, белдігі бөлек Батыстың мәдениетін жоғары санап, соған басымдық беріп, ұлттық тамырынан ұзап бара жатқан ұрпақ өз арамызда өріп жүр. Соларға салт-дәстүр, таным-түсінігімізді барынша сауатты түсіндіріп, ортамызға қайта оралту міндеті тұр алдымызда. Расымен де, қасиетті Отанды сүю қазақтықтың өзін сүюден бастау алуы керек. Қазақи орта үшін әуелден тән қасиет үлкенді қадірлеу, қонақжайлылық, қоршаған ортаға құрметпен қарау, туысқандық тығыз байланыс орнату, балажандылық, еңбексүйгіштік, жан-жануарларға жанашырлық таныту тағы да басқалары – біздің тұрмыс-салтымызбен тығыз байланысты дүниелер.

Ал ұлттық тәрбиенің қайнар көздері фольклор, ауыз әдебиеті, ұлттық әдебиет, әдет-ғұрпы, салт-дәстүр, ұлағатты қағидалар, шешендік сөздер, өнеге өсиеті бар мақал-мәтелдер, туған топырағымызда дүниеге келген ойшыл ғұламаларымыздың еңбектеріндегі тәрбие қағидалары болып табылады. Сонымен бірге отбасы тәрбиесінің ұлттық ерекшеліктері, туыстық қарым-қатынас, жеті ата туралы түсінік, перзенттік парыз бен қарыз, ұлттық намыс, ұлттық сана сезім, ұлттық адамгершілік, отансүйгіштік, еңбексүйгіштік қасиеттері, ізгілік сынды тағы басқа сапалық ұлттық тәрбиенің негізгі көрінісі болып табылады. Ұлттық тәрбие арқылы жастарды тәрбиелеу мәселесі күн тәртібіндегі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Тәрбие жұмыстары студент жастар бойында қазақстандық патриотизм, ұлттық мақтаныш сезімін тәрбиелеу, ұлттық рухани құндылықтарды, мәдениет пен тарихты, әдебиет пен тілді, ұлт ғұламаларының өмірі мен шығармашылығын насихаттау, студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытып, салауатты өмір салтын қалыптастыру, профессор-оқытушылар құрамының тәрбие ісіндегі рөлі мен

жауапкершілігін арттыруға ықпал ету, студенттерге әлеуметтік және психологиялық қолдау көрсету, бір сөзбен айтқанда, иманды, жоғары адамгершілік қасиеттерге ие, ұлт болашағына жауапты азаматты тәрбиелеу міндеттерін шешуді көздейді.

Жеке тұлға қалыптастыруда ұлтжандылыққа, отансүйгіштікке тәрбиелеу маңызды. Ұлтжандылық дегеніміз – адамның өзінің араласқан белгілі бір саяси, мәдени және әлеуметтік ортасына – Отанына деген аса терең сезімі. Біз жас ұрпақты ұлтжандылыққа тәрбиелей отырып, жастардың азаматтық санасын қалыптастыруға, болашақ саяси білімдерін жетілдіруге, өз азаматтық құқықтары мен міндеттерін, туған жердің, өскен елдің табиғатын аялай білу сезімін тәрбиелейміз.

Ұлттық тәрбие алған ұрпақтың дені сау, ақылды, білімді, ұлтжанды, еңбекқор, кішіпейіл болып өседі. Халықтың өмірін, рухын және тілдерінен тұратын ішкі заңдары, оның ұлттық мінезін, болмысын таныту бүгінгі таңда жастарымыздың тәрбиесіне берер пайдасы мол.

Ұлттық тәрбие барысында ұлттық сананы қалыптастыру ең маңызды шарттардың бірі десек қателеспейміз. Қазіргі жаһандандыру кезіндегі Батыс өркениетінен біздің алатынымыз да бар, ысырып тастайтын тұстарымыз да бар. Алатын тұстарымыз қатарына батыстың технологиялық жетістіктерін экономиялық өндірісті ұйымдастыру тәжірибелері мен ғылыми-техникалық мәдениетін қабылдау сияқтыларды атауымызға болады. Батыстың білімі, ғылымы, техникасы, технологиясы біздер үшін өте қажет десекте, батыс өркениетіне шамадан тыс еліктеушілік жақсылықтың нышаны емес. «Батыстың технологиялық жаңалығына ұмтылу, экономикалық өндірісті ұйымдастырудағы жетістіктерін игеру – қажеттілік, ал одан да керісінше бүгінгі күнде рухани тапшылыққа айналып отырған ізгілік, кісілік, адамгершілік, бауырмалдық, әдептілік, тәрбиелік мазмұн іздеу – бос әурешілік.

Ұлттық тәрбиені ұлттық сана-сезімде жоғары болашақ маман жастарды тәрбиелеуге негізделген білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде қарауға болады. Ол үшін ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркеденуіне үлес қоса алатын, ұлттық құндылықтар мен жалпыұлттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын толық кемелді, ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеуді мақсат етіп алуымыз жөн. Әрине, тәрбие жалаң болмауы тиіс. Жалаң тәрбие қауқарсыз.

Кез келген адамды тәрбиелеудің ұлттық негізі болуы керек. Сонда ғана тәрбие шынайылыққа айналады. Тәрбиенің мақсаты- елдің сананы қалыптастырып, ұлттық рух пен ұлттық патриотизмді негіздеу ұлтсыздықпен күресу болса керек. Сондықтан тәрбиенің жүзеге асуының технологиясы қалай дегенде де ұлтымызға ұстын, болашағымызға тұғыр болатын ұлттық тәрбиеде де жатыр деп нық сеніммен айта аламыз.

Оқу мен тәрбие егіз. Оны бір-бірінен бөліп қарауға болмайды. Тәрбиенің өзі күнделікті сабақтың әрбір кезінде-ақ оқушы бойына сіңіре бастайды. Қазіргі кезде ұлттық тәрбиенің көздері – фольклор, ауыз әдебиеті, ұлттық әдебиеті, әдеп-ғұрып, салт-дәстүр, ұлағатты қағидалар, шешендік сөздер, өнеге өсиеті бар мақал-мәтелдер, туған топырағымызды дүниеге келген ойшыл ғұламаларымыздың еңбектеріндегі тәрбие қағидалары элементтерін бастауыш сыныптарды қазақ, тілі, ана тілі, математика, дүниетану, бейнелеу өнері, денешынықтыру сабақтарында кеңінен қолданудың маңызы артып келеді. Ел болашағын туған жерді, Отанын сүйіп, оны қасық қаны қалғанша қорғай білуге үйрету, оқушы бойында патриоттық сезім мен адамгершілік сананы қалыптастыру – әр отбасы мен азаматтарының міндеті. Тәрбиенің қайнар көзі ата-бабамыздан қалған даналық сөздер десек, біз – сол насихаттың қолданушысы әрі қорғаушысымыз. Ендігі жерде елді сүюді ең асыл қасиеттің бірі деп бағаласақ, онда ұлттық тәрбиенің басы бүтін көрініс табуы тиіс-ақ.

Отбасы — бала тәрбиесінің ең алғашқы баспалдағы. Оның ер жетіп, бойжетіп өсуі, бойындағы алғашқы адамгершілік қасиеттерінің белгілері отбасында қалыптасады.

Отбасы — бала бойына ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың қайнар бұлағы, бастауы. Әр үйде балалар санасына ұлттық құндылықтарға деген көзқарастар жүйесін, салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, даналық сөздерді, тәрбиелік мәні жоғары үлгілерін сіңіретін отбасы.

Осы тұрғыдан отбасын ұлттық құндылықтарды қалыптастыратын, оларды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отыратын ұлттық мәдениетті тәрбие арқылы тасымалдаушы орта ретінде қарастыруға болады.

Ұлттық тәрбиенің ұлттық құндылықтардан нәр алатын адамгершілік ұстанымдары мәдени құндылық ретінде қалыптасуы керек. Адам баласы қашанда тәрбиеге мұқтаж. Тәрбие еліміздің, ұлтымыздың бүгінгі мен болашағы

баянды болу үшін қажет. Сондықтан да алдымен, бүгінгі қоғам келбетімен үндесетін ұлт болашағының бағытын анықтап алу керек. Әр ұлттың баяғы заманнан келе жатқан тәрбиелеу жүйесінің өзіндік жолы бар. Тәрбие ұлттық табиғи тамырынан кіндік үзсе, тәрбиелік қасиетін жоғалтады. Сондықтан оны рухани тұрғыда ұлт тағдырымен байланыстыра отырып, бүгінгі қоғаммен санаса отырып, алға бастыру қажет. Бүгінгі таңда жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін білетін, адамзаттық мәдениетті, адами қасиетті терең түсінетін шығармашылық тұлға етіп тәрбиелеу – өмір талабы, қоғам қажеттілігі. Өйткені сонау ғасырлардан бүгінге жеткен ұлттық құндылықтарымыз лиро-эпостық және батырлар жырлары, ауыз әдеби шығармаларымыз, ұлттық қол өнеріміз, ұлттық спорт түрлеріміз айшықтар болсам арқан тартыс, көкпар, бәйге, асық ату.

Бабаларымыздың айтқан әрбір сөздерінің мәні терең мағыналы. «Балаң өзіңе тартса жұбан, қоғамға тартса қуан», - деп бекер айтпаған дана халқымыз. Мұндағы негізгі мән қоғаммен етене араласу, қоғамға пайдасын тигізу, қоғамда белгілі бір орын табу мақсатында айтылса, «Балаңа басқұр қалдырғанша, тозбайтын дәстүр қалдыр» деп, ұлттық құндылықтардан болған дәстүрдің үйретілуі, насихатталуы мен жаңғыруы бала тәрбиесіндегі орнын айшықтап тұрғандай. Баланды өз тәрбиенімен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле. Мұнымен ұлттық тәрбиенің маңыздылығын көрсетуде. Қазақ елінің әлеуметтік тұрақтылығы мен мәдениеті үшін ұлттық құндылықтарды сақтап қалудың маңызы өте орасан зор. Қазақ халқының тәрбиелік және тәлімдік ой-пікірлері мен жол-жораларының маңызы мынадай жайттарда айшықтала түседі: қазақ халқының өміріндегі үлкенді сыйлау кішіні құрметтеу мен қонақ күтудің елеулі маңызы мен өсиет айту, терме, айтыс, шешендік сөздер, қазақ халқының поэзиясы, туыстық қарым-қатынастары, қонақжайлылық, тектілік сынды маңызды дүниелері жетерлік.

Алайда қазіргі таңдағы үлкенді сыйламау, ата-анасына жекіп сөйлеу, рәміздерді құрметтемеу, мұғалімдеріне қарсы шығу, басшыға бағынбау және сол секілді олқылықтар негізі кезінде дұрыс тәлім-тәрбие алмағандықта жатыр. Өсіп келе жатқан жас ұрпақ иығындағы жауапкершілікті шынайы сезінбейді. Өзін ұлт болып қалыптасуының басты факторларының бірі ұлттық құндылықтарды насихаттаушы адам екендігін түсінбеуінде болып табылады. Сол себепті адам

өміріндегі тәрбие, ұлттық сана басты мәселе болуы тиіс. Егеменді еліміз өркендеп дамуы үшін біз озық ойлы ұлт ретінде халқымызды ыдыратытын емес, керісінше біріктіретін жолды таңдап, тек қана алға дамуымыз керек. Жалпы ұлтымыздың құндылықтары бәрінен жоғары тұруы тиіс.

Қазақ халқының ұлттық тәрбиесі – әлемде теңдесі жоқ тәрбие. Жалпы «ұлттық» деген сөздің астарында елге-жерге, тілімізге, дінімізге деген құрмет жатыр. Ұрпақ тәрбиесі – келешек қоғам тәрбиесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени, ғылыми өрісі озық етіп тәрбиелеу – біздің де қоғам алдындағы борышымыз. М.Жұмабаев: «Жас бала – жас бір шыбық, жас күнде қай түрде иіп тастасаң, есейгенде сол иілген күйінде қатып қалмақ», – деген.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Адильбаев.Е «Ұлттық тәрбие берудің маңызы» Бастауыш-2010.№2.-47-48б
2. Әбілмажанова. Г. «Жеке тұлғаны қалыптастырудағы ұлттық тәрбиенің маңызы»
3. Аймауытов Ж., Алты томдық шығармалар жинағы. Тәрбиеге жетекші//Алматы: «Ел-шежіре», 2013. 5-том
4. Құсайынов, А. Қ. және т.б. Ұрпақ тәрбиесіндегі құндылықтар негізі: әдістемелік нұсқаулықтар жинағы
5. Сманова, Л. А., Құдиярова, Ж. Т. "Балалардың құндылықтарын қалыптастырудағы мектеп және отбасының рөлі." - Астана: Білім баспасы, 2022.
6. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы. - Қазақстан Республикасы Парламентінің ресми сайты, 2007 ж. (соңғы өзгертулермен бірге).
7. Рахимжанова, М. Н. "Мектеп және отбасының өзара байланыс орнату әдістері." - Отбасы және бала тәрбиесі журналы, №2, 2019.
8. Әділбекова, Қ. А. "Мектеп пен ата-ана арасындағы қарым-қатынасты нығайту жолдары." - Оқыту және тәрбие, №4, 2020.
9. Кенжебекова, Д. Р. "Бастауыш сынып оқушыларында құндылықтарды қалыптастыру әдістері." - Қазақстан педагогикалық журналдары, 2018.
10. Жүнісова, Б. Т. "Мектеп пен отбасының ынтымақтастығы: тәрбиелік процесс." - Білім журналы, №5, 2018.

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ

Имангалиева Т. Е

«Қаратерек жалпы орта білім беру мектебі» ММ
Биология пәнінің мұғалімі. Май ауданы. Павлодар облысы. Қазақстан.
e-mail: torri.1977@mail.ru

Аңдатпа

Биология сабағында тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, оқу материалын тереңірек түсінуге және ғылыми ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Бұл мақалада интерактивті оқыту, жоба жұмысы және басқа заманауи білім беру технологияларының қолдану маңыздылығы, әртүрлі оқыту әдістерінің сипаттамасы, олардың артықшылықтары мен кемшіліктері, сондай-ақ жаңа технологиялардың ерекшеліктері қарастырылады. Мақаланың мақсаты - оқытушыларға сабақтарды тиімдірек ұйымдастыруға және оқушылардың биологияға деген қызығушылығын арттыруға көмектесу.

Кілт сөздер: тиімді әдіс-тәсілдер, Интерактивті оқыту, жоба, білім беру технологиялары, оқушылардың белсенділігі, сабақ, әдіс-тәсілдер, тімділік, интерактивтілік, зерттеу, практикалық жұмыс, оқушылардың белсенділігі, танымдық қызығушылық, жаңа технологиялар.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі оқушының танымдық қабілеттерін дамытуға, ғылымға қызығушылығын арттыруға және алған білімдерін тәжірибеде қолдана алуға бағытталған. Биология сабағы бұл үдерісте ерекше орын алады, себебі ол оқушыларға тірі организмдердің құрылымы мен қызметі, табиғат заңдылықтары және адам мен қоршаған орта арасындағы өзара байланыс туралы түсініктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Алайда, білім беруде тек дәстүрлі әдістерді қолдану оқушылардың қызығушылығын арттыруға жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан сабақта заманауи, интерактивті және шығармашылық әдіс-тәсілдерді қолдану маңызды.

Тиімді әдіс-тәсілдерді қолданудың маңызы

Биология сабағында тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану:

1. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.
2. Ғылыми ойлау және сыни талдау дағдыларын қалыптастырады.
3. Табиғатқа деген құрмет пен жауапкершілік сезімін тәрбиелейді.
4. Теориялық білімді тәжірибеде қолдану қабілетін дамытады.
5. Коммуникативті және топтық жұмыс дағдыларын жетілдіреді.

Осылайша, биология сабағында тиімді әдістерді қолдану оқушылардың білім сапасын арттырып қана қоймай, олардың ғылымға деген қызығушылығын оятады.

Ойын элементтерін қолдану оқушылардың белсенділігін арттырып, сабаққа деген ынтасын күшейтеді. Биология сабақтарында келесі ойын түрлерін қолдануға болады:

- ****"Кім жылдам?"** викторинасы: ****** Оқушыларға биология тақырыптары бойынша сұрақтар қойылады, дұрыс жауап бергендерге ұпай беріледі.

- ****Рөлдік ойындар:** ****** Оқушылар белгілі бір организмнің рөлін ойнап, оның өмір сүру ерекшеліктерін сипаттайды.

- ****Пазлдар құрастыру:** ****** Тірі организмдердің құрылымдық бөліктерін құрастыру арқылы оқушылардың визуалдық есте сақтау қабілеті дамиды.

2. Интерактивті оқыту

Интерактивті оқыту оқушыларды оқу процесіне белсенді түрде қатыстыруға мүмкіндік береді. Биология сабақтарында интерактивті тақталар, мультимедиалық құралдар мен виртуалды лабораторияларды қолдану тиімді. Мысалы:

- ****3D модельдер:** ****** Клетканың құрылымын немесе адам ағзасының анатомиясын визуализациялау.

- ****Виртуалды зертханалар:**** Тәжірибелік жұмысты қауіпсіз және қызықты түрде орындауға мүмкіндік береді.

- ****Видеороликтер:**** Табиғат құбылыстары мен биологиялық процестерді түсіндіру.

3. Тәжірибелік жұмыстар

Тәжірибелік әдістер оқушылардың ғылыми-зерттеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Биология сабақтарында тәжірибелік жұмыстардың маңызы ерекше, себебі олар оқушыларға табиғат құбылыстарын өз көздерімен көруге мүмкіндік береді. Мысалы:

- ****Микроскоппен жұмыс:**** Өсімдіктер мен жануарлардың клеткалық құрылымын зерттеу.

- ****Топырақтың құрамы мен қасиеттерін анықтау:**** Экология тақырыптарын оқытуда тиімді.

- ****Өсімдіктерді гербарий жасау:**** Өсімдіктердің құрылымын зерттеп, оларды жүйелеу.

4. Жобалық оқыту әдісі

Жобалық әдіс оқушылардың зерттеу қабілеттерін дамытуға және топтық жұмысқа бейімделуіне мүмкіндік береді. Биологияда келесі жобалық жұмыстарды ұйымдастыруға болады:

- Экологияны сақтау бойынша ұсыныстар әзірлеу.

- Аймақтағы өсімдіктер мен жануарлардың биоәртүрлілігін зерттеу.

- Зиянды әдеттердің адам ағзасына әсері туралы зерттеу жобасы.

5. Кейс-стадилер

Кейс-стади әдісі нақты өмірлік жағдайларды зерттеуге негізделген. Биология сабақтарында бұл әдіс оқушылардың аналитикалық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Мысалы:

- Климаттың өзгеруі биологиялық әралуандыққа қалай әсер етеді?

- Адам ағзасының дұрыс жұмыс істеуі үшін қандай дәрумендер мен минералдар қажет?

- Қоршаған ортаның ластануы тірі организмдерге қалай әсер етеді?

6. Дискуссиялар мен пікірталастар

Дискуссиялар оқушыларды өз ойларын білдіруге және басқалардың пікірін тыңдауға үйретеді. Биологияда келесі тақырыптар бойынша пікірталастар ұйымдастыруға болады:

- Гендік инженерия: пайдасы мен қаупі.
- Вакциналардың рөлі: тиімділігі мен мифтері.
- Биотехнологияның болашағы: мүмкіндік пен шектеулер.

Биология сабағында заманауи технологияларды қолдану

Заманауи технологияларды қолдану сабақтың сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың ғылымға деген қызығушылығын оятады. Биология сабағында келесі технологияларды қолдануға болады:

- ****QR-кодтар:**** Сабақ материалдарын тез әрі ыңғайлы түрде ұсыну.
- ****Онлайн платформалар:**** Quizlet, Kahoot және басқа платформалар арқылы интерактивті сұрақ-жауап сессияларын ұйымдастыру.
- ****AR/VR технологиялары:**** Организмдердің құрылымын, биологиялық процестерді виртуалды форматта көру.

Биология сабағында тиімді әдіс-тәсілдерді қолданудың артықшылықтары

Биология сабағында заманауи және дәстүрлі әдістерді үйлестіру келесі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

1. ****Білім сапасының артуы:**** Оқушылар оқу материалын терең түсінеді және оны іс жүзінде қолдана алады.
2. ****Ғылымға қызығушылықтың қалыптасуы:**** Тиімді әдістер оқушылардың биологияға деген қызығушылығын оятады.
3. ****Шығармашылық пен сыни ойлаудың дамуы:**** Жобалық және тәжірибелік жұмыстар оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін жетілдіреді.
4. ****Қоршаған ортаға деген жауапкершілік:**** Биология сабағында табиғат заңдылықтарын түсіндіру арқылы оқушыларда экологиялық сана қалыптасады.

Қорытынды

Биология сабағында тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Ойын технологиялары, интерактивті оқыту, тәжірибелік жұмыстар, жобалық әдіс және кейс-стадилер биологияны оқытудың тиімділігін арттыратын негізгі тәсілдер болып табылады. Сонымен қатар, заманауи технологияларды қолдану сабақтың сапасын арттырып, оқушылардың ғылымға деген

қызығушылығын оятуға көмектеседі.Болашақта биология пәнін оқытуда жаңа әдістерді енгізу және оларды оқушылардың жас ерекшеліктеріне бейімдеу арқылы оқу процесін одан әрі тиімді етуге болады. Бұл қадам ғылымға құштар, экологиялық саналы және жауапкершілікті ұрпақ тәрбиелеуге ықпал етеді.

ПРИВИВАНИЕ СТУДЕНТАМ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ В РАМКАХ ПРОГРАММЫ ЕДИНОГО ВОСПИТАНИЯ

Матайбаева З.Т., Кыдырханова А. С.

Восточно-Казахстанский гуманитарный колледж имени Абая
Усть-Каменогорск, Республика Казахстан
e-mail: mataybayeva.zaure@bk.ru, di_ali_oo@mail.ru

Аннотация

Статья посвящена актуальной проблеме формирования гражданской ответственности у студентов в рамках программы единого воспитания. В работе рассматривается понятие гражданской ответственности, ее критерии и роль в современном обществе. Особое внимание уделяется исследованию влияния таких методов как деловые игры, проекты и работы самоуправления на развитие гражданской активности студентов. На основе анализа научной литературы и практического опыта авторы предлагают рекомендации по эффективной реализации программ формирования гражданской ответственности в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: гражданская ответственность, интерактивные технологии

Современный студент – это не просто потребитель образовательных услуг, но и активный участник социальных процессов. Гражданская ответственность – это осознание своей роли в обществе, готовность принимать активное участие в его жизни, бережно относиться к общественным благам и защищать права других людей. Формирование гражданской ответственности у молодежи – одна из важнейших задач современного образования. В рамках программы единого воспитания особое внимание уделяется развитию у студентов таких качеств, как патриотизм, гражданственность, социальная ответственность.

Интеллектуальные технологии предоставляют новые инструменты для решения этой задачи, позволяя создать более персонализированную, интерактивную и эффективную образовательную среду.

Преподаватели играют важную роль в организации и реализации этих инициатив. Используя интерактивные методы, они могут создать атмосферу, способствующую обсуждению гражданских норм и ценностей. Применение таких методов, как групповые обсуждения, ролевые игры и проектная деятельность, позволяет студентам лучше осознавать свою ответственность и влияние на общество.

Применение интерактивных методов в образовательном процессе значительно изменяет подход к обучению и воспитанию студентов. Когда преподаватели активно вовлекают студентов в дискуссии о гражданских нормах и ценностях, это не только повышает уровень их вовлеченности, но и способствует формированию критического мышления. Студенты учатся не только слушать, но и высказывать свое мнение, выстраивая аргументированные позиции, что является важным аспектом их гражданской самосознательности. Деловые игры, проекты и работы самоуправления являются эффективными инструментами для развития гражданской ответственности у студентов. Симулируя реальные социальные ситуации, деловые игры позволяют студентам принимать решения, оценивать их последствия и развивать навыки сотрудничества.

Проектная деятельность, как один из ярких примеров интерактивных методов, дает возможность студентам погрузиться в реальные социальные проблемы.

Участие в проектной деятельности требует не только умения работать в команде и принимать решения, но и осознанности в отношении социальных и экологических последствий своих действий. Студенты, вовлеченные в такие

проекты, начинают осознавать свою роль в обществе и значение ответственности перед ним.

Гражданская ответственность предполагает умение учитывать интересы других людей, а проектная работа предоставляет платформу для практического применения этого принципа. При разработке социальных инициатив или волонтерских акций студенты учатся видеть проблемы сообщества и находить пути их решения. Это способствует развитию навыков критического мышления и расширяет горизонты их мировосприятия.

Кроме того, успешное завершение проектной работы может вдохновить студентов на дальнейшую активность в общественной жизни, мотивируя их не оставаться в стороне от проблем, которые требуют внимания. Таким образом, проектная работа становится не только реальным вкладом в общество, но и учебным процессом, который формирует будущих ответственных граждан.

Информационные технологии могут значительно расширить возможности для реализации программ формирования гражданской ответственности. Например, можно использовать онлайн-платформы для организации совместной работы над проектами, социальных сетей для распространения информации и мобилизации студентов:

1. Онлайн-платформы для гражданских инициатив

Создание виртуальных площадок: Колледжи могут создавать онлайн-платформы, где студенты могут предлагать и реализовывать свои социальные проекты. Эти платформы могут включать в себя инструменты для сбора средств, поиска волонтеров и координации действий.

Социальные сети внутри колледжа: Внутренние социальные сети могут использоваться для организации флешмобов, акций и других мероприятий, направленных на решение социальных проблем.

2. Игры и симуляции для развития гражданских компетенций

Симуляторы принятия решений: Студенты могут принимать участие в симуляциях реальных социальных ситуаций, например, при управлении муниципалитетом или некоммерческой организацией. Это помогает им развить навыки принятия решений в условиях ограниченных ресурсов и множества заинтересованных сторон.

Геймификация социальных проектов: Превращение социальных проектов

в увлекательные игры может повысить мотивацию студентов и привлечь больше участников.

3. Анализ больших данных для выявления социальных проблем

Изучение социальных сетей: Анализ данных из социальных сетей позволяет выявлять актуальные социальные проблемы в регионе и определять направления для гражданских инициатив.

Создание интерактивных карт: С помощью геоинформационных систем можно создавать интерактивные карты, визуализирующие социальные проблемы и предлагающие решения.

4. Искусственный интеллект для поддержки волонтерских проектов

Подбор волонтеров: Искусственный интеллект может помочь подобрать волонтеров для конкретных проектов, учитывая их навыки и интересы.

Оптимизация маршрутов: Для волонтерских проектов, связанных с оказанием помощи нуждающимся, искусственный интеллект может оптимизировать маршруты и распределить ресурсы.

5. Виртуальная и дополненная реальность для повышения эмпатии

Симуляции социальных ситуаций: Виртуальная реальность позволяет студентам погрузиться в различные социальные ситуации и почувствовать чужие эмоции.

Образовательные игры: Дополненная реальность может быть использована для создания образовательных игр, направленных на развитие эмпатии и толерантности.

6. Онлайн-курсы и вебинары

Развитие навыков лидерства: Онлайн-курсы могут быть использованы для развития навыков лидерства, управления проектами и работы в команде, необходимых для реализации гражданских инициатив.

Обучение основам социального предпринимательства: Вебинары могут помочь студентам освоить основы социального предпринимательства и создать свои социальные бизнесы.

Преимущества использования интеллектуальных технологий для формирования гражданской ответственности:

Масштабируемость: Онлайн-платформы позволяют охватить большое количество студентов.

Персонализация: Интеллектуальные системы могут адаптироваться к индивидуальным потребностям каждого студента.

Эффективность: Технологии позволяют оптимизировать процессы и повысить эффективность гражданских инициатив.

Актуальность: Использование современных технологий делает обучение более интересным и привлекательным для студентов.

Рекомендации по эффективной реализации программ формирования гражданской ответственности

Интеграция в учебный процесс. Программы формирования гражданской ответственности должны быть интегрированы во все виды учебной деятельности – лекции, семинары, практические занятия, проекты.

Заключение

Воспитание социальной ответственности и гражданской позиции у студентов — это систематический процесс, включающий разнообразные методики и подходы. Использование интерактивных методов обучения, таких как деловые игры и проектная деятельность, а также активное участие в самоуправлении, способствует формированию у студентов понимания своей роли в обществе и ответственности за свои действия. Преподаватели, способные создать комфортную и поддерживающую атмосферу, играют ключевую роль в этом процессе. Таким образом, программа единого воспитания становится эффективным инструментом в подготовке ответственных граждан нашего общества.

Список литературы

1. Фоминых, В. Е. (2021). Деловые игры в системе образования: современный подход. Издательство «Университет».
2. Назарова, Г. (2020). Развитие гражданской ответственности через проектную деятельность в вузе. Журнал «Образование и общество».

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІНЕН ЖОБА ЖАЗУ: ҚИЫН БА ӘЛДЕ ҚЫЗЫҚ ПА?

Ахметкулова .А.

Бастауыш сынып мұғалімі, педагог-шебер, педагогика ғылымдарының
магистрі

Алматы қаласы, Әуезов ауданы, «№132 гимназия» КММ
Azhar.ahmetkulova@mail.ru

Аңдатпа

Қазірге таңда ғылыми жоба жазу оқушылардың қызығушылығын тудыруда және педагогтер ортасында сұранысқа ие. Себебі, оқушы нәтижесі-мұғалімнің негізгі көрестекішінің бірі болып табылады. Сондықтан жоба жазу қажеттілік. Бұл- болашаққа деген ауқымды қадамдар. Ғылымға деген, білімге деген қызығушылығын арттырып, білім, білік, дағдыларын шығармашылықпен жүзеге асыруға дайындығын қалыптастыруға ықпал етеді. Ғылыми зерттеу әдістемесін меңгеруге, зерттеу тәжірибесін жинақтауға көмектеседі. Оқушы зерттеу жұмыстарын жүргізгенде алдына мақсат пен міндет қояды. Гипотеза құрастырады. Эксперимент жүргізеді. Нәтижелерін талдайды. Ол бір тектес жұмысты орындағаннан гөрі жаңа нәрселерді тез ашады. Ғылыми жұмыс қызығырақ, өйткені оның көмегімен оқушы өзін қызықтыратын кез келген сұраққа жауап іздейді. Мысалы құрттан көбелек өсіргісі келеді. «Байқап көр, мұны қалай жасайтыныңды ойлап көр және әр кезеңнің нәтижелерін жазып ал немесе бейне түсір» деп берілген жай ғана бағыт-бағдар беру үлкен жұмыстың алғашқы баспалдағы. Мұндай жұмыс тез арада нақты нәтиже береді. Жоба барысында оқушы жаратылыстану, математика және әдебиеттік оқу ғылымдарын жақсы оқитын болады.

Түйін сөздер: ғылыми жоба, жоба жазуға деген қызығушылық, ғылыми зерттеу әдістері, эксперимент

Кіріспе

Жұмыстың мақсаты: Жоба жазудың қажеттілігін дәлелдеп, «Бастауыш сынып оқушыларына жоба жазуды үйрету» атты суретті кітапша шығару.

Жұмыстың міндеттері:

Жоба және оған қойылатын талаптарды қарастыру;

Жоба жазу арқылы оқу пәнінің бір саласы бойынша алған білімдерін жүйелеп, тереңдетумен қатар оқушы өміріндегі рөлін анықтау;

Жобаның оқушының білім алуға мүмкіндіктерін саралау, талдау;

Жұмыс әдістемесі: Сипаттау, түсіндіру және талдау.

Жұмыстың жаңалығы: Жоба жазудың қажеттілігін дәлелдеп, оның өнімі- «Бастауыш сынып оқушыларына жоба жазуды үйрету» атты суретті кітапша шығару.

Жұмыстың практикалық маңызы. «Бастауыш сынып оқушыларына жоба жазуды үйрету» оқушыларға жоба жазуда таптырылмас құрал. Бос уақытында бала смартфонда отырып кез келген уақытта қосып көре алады. Немесе қосымша сабақтарда жоба жазуда көмекші материал ретінде қолдануға болады.

Жұмыстың құрылымы: Жұмыс кіріспе, тақырыпшалардан тұратын теориялық және практикалық бөлімдерінен, қорытында мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.

Жоба деген не? Мектептегі жоба- бұл оқушының өзіндік зерттеу жұмысы. Бұл жұмыс барысында ақпарат немесе қандай да бір мәселе шешімін табу керек. Бұл білім беру стандартының талаптарымен ұсынылған. Сондықтан мектеп оқушыларынан жоба жасауға сұраныс көбейіп келеді. Оқушы жобаға дайындалуы керек. Оны мәжбүрлеу немесе оған жұмыс істету мүмкін емес. Бала мұғалім мен ата-ананың көмегімен болса да бәрін өзі істеуі керек. Егер оқушы жобалық жұмысқа дайын болмаса, оны басқа әдіспен- мектепшілік олимпиадалар мен жарыстарға қатысу арқылы ғылыми-зерттеу қызметіне тартуға болады. Оқушының «ғылымға», яғни жоба қорғауға дайын екенін қалай білуге болады? Бастауыш сынып оқушысы әрдайым білуге ұмтылып, жаңалыққа жаны құмар болып тұрады. «Неге олай? Неге олай емес?» деген сұрақтарды жиі қояды. Сондықтан ол- дербес. Сондықтан қызығушылығы бар жерде баланы жұмысқа тарту оңай. Ал жетекші рөл-мұғалімде. Оқушы сұрақты өзі құрастыру керек. Ал

мұғалім тек сол сұрақ нақты, түсінікті қойылуына ғана көмектесе алады. Ол эксперименттің нұсқаларын ұсына алады және нәтиже қандай болатынын шамамен бағалай алады және уақытты бөлуге көмектеседі. Бірінші сыныпта ұжымдық жобалардан бастаған дұрыс. Жұмыс кезінде топтың динамикасын бақылау керек. Балалар жұмыс кезінде ұрыспауы керек. Мен, мен деп әрқайсысы көрпені өзіне тартпауы тиіс. Мұғалім бірінші сыныптың бірінші жартысында жобаларды ұсынбауы тиіс. Балалар әрі ұзақ, әрі тынымсыз жұмысқа үйренбеген. Олар бәрін бірден жасап тастауға тырысады да тез шаршайды. Бұл темпераментке және басқа да жеке қасиеттерге байланысты. Сондықтан бірінші сынып оқушыларын ойындар мен квесттер арқылы ғылымға қызықтырған дұрыс. Жобаға қойылатын талаптар :

Конфуций «Мен естігенімді ұмытамын, көргенімді есте сақтаймын, өз істегенімді терең меңгеремін» деген екен. Ендеше өзі жасап көретін әрекет түрі-жоба. Жұмыстың жоспары болады. Жоспары:

1. Ғылыми жобаға тақырып таңдаймыз

2. Зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерді, ақпараттарды жинақтау, зерделеу

3. Ғылыми жобаны рәсімдеу

Тақырып деген не? Тақырып- мәселеленің өзіне тән сипатын көрсетіп, қысқа формада болады. Оны таңдаудың өз ережелері бар. Тақырыпты таңдау ережесі:

-Ғылымның осы саласындағы фактілерді, оқиғаларды және құбылыстардың бұрын болмаған жақтарын жариялайтын

-Практикалық бөліктегі жаңалық енгізген құрылғы, модель мен аспаптар өндірістің ұтымдылығын арттыратын болу керек. Яғни, сол саланың жұмысын жеңілдететіндей көмек беруші болу керек.

-Бұрын қорғалған тақырыптарды қорғау қажет емес.

-Тақырып орындалатын, шешімі бар болу керек

-Оқушының жас ерекшелігіне сай, қызықты болуы тиіс

-Тілегі мен мүмкіндігі ұштасатындай болу керек

2.Зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерді, ақпараттарды зерделеу

Библиографиялық тізімде тақырыпқа сай ең кемі 15 түрлі жұмыс болу керек. Олардың қатарында ғылыми журналдар, диссертациялық авторефераттар, арнайы зерттеулер, кітаптар болады. Сондай-ақ тақырыпты терең ашу үшін ресейлік, әлемдік әдебиеттермен жұмыс жасауға болады.

3. Тізімге енген барлық жұмыстар алфавиттік тәртіппен орындалу керек

4. Тізімге автордың жұмысын жазған кезде тегі, аты-жөні, жұмыстың аты, шығу мәліметтері: шыққан жері, баспасы, жылы, бет саны көрсетілуі керек.

1.3 Жобаның құрылымы

Жобаның мазмұны. Мазмұнында тізім мен беттері көрсетіледі.

1. Кіріспе бөлімі. Кіріспе бөлімінде жобаға қысқаша шолу жасалады.

1.1 Жобаның қысқаша негіздемесі

Жобадағы тақырып бойынша қоғамдағы жағдайларға шолу жасайды. Сол саладағы кемшіліктерді, мәселелерді айқындап көрсетеді. Кіріспе бөлімде сол мәселені шешуге немесе сол жағдайды қандай жолдармен жақсартуға болатынын көрсетілетін жобаның идеясы тұрады.

1.2 Жобаның мақсаты мен міндеттерінде не көрсетіледі?

Жобаның мақсаты – біреу ғана болады. Оның мақсаты мәселелерді шешуде жаңа педагогикалық немесе басқару жүйесін ұсыну.

Жобаның міндеттері бірнешеу болады. Ол мақсаттан туындайды. Жобаның мақсатқа жету жолдары, негізгі әдіс-тәсілдері көрсетіледі.

1.3 Күтілетін нәтижелер

Бұл міндеттен шығады. Әр міндеттер бойынша қалыптасады.

2. Жобаның негізгі мазмұны

2.1 Теориялық негіздемесі. Мұнда тақырып бойынша зерттеген ғалымдардың жұмысына, еңбектеріне шолу жасалады.

2.2 Жоба өнімінің сипаттамасы. Қандай өнім дайын болады, ол не үшін қажет екендігі екендігін көрсетеді.

2.3 Жобаны жүзеге асыру іс-әрекетін жоспарлау (өнімді құрудағы міндеттер кешені мен жұмыс түрлері). Осы жобаның ары қарай тереңірек танысып, өмірде қолдану үшін қандай жағдайлар мен мүмкіндіктер жасау қажеттігін айтып, ұсыныстарын береді.

3 Жоба тиімділігін бағалау критерийлері

Жобаны жүзеге асыру жобалау саласында жағдайдың түзелуіне әсер етіп, мәселені шешуге септігін тигізетін белгілер.

4 Жобаны тиімді түрде жүзеге асыруда кездесетін кедергілер, болуы мүмкін қиындықтарды болжау (материалды, техникалық, кадрлық ресурстар)

5 Глоссарий

6 Қолданылған әдебиеттер тізімі:

а) ҚР нормативті актілері;

б) ғылыми-әдістемелік баспалар.

7 Қосымша

7.1 Жобаны жүзеге асыру жоспары.

7.2 Алгоритмдер , сызбалар, диаграммалар.

7.3 Пікірлер, рецензиялар, дайын материалдар (болған жағдайда).

2.1 Мен өз сынып оқушыларыма жоба жазуды қалай үйреттім?

Бастауыш сынып оқушыларын жобаға қалай тартуға болады.Егер олардың бұған дайын екендігі анық болса, оларды қызықтыру және бірнеше айдан кейін де қызығушылығы жоғалуына жол бермеу керек.

Жобаға қалай оқушыны қызықтыруға болады?Ерекше қызықты сұрақ қойыңыз. Мысалы резеңке шар неліктен еденнен жоғары секіреді, пепси бөтелкесіне ментос кәмпітін лақтырып, «жанартау атқылауын» көруге қызығушылық танытуы мүмкін. Мұғалім бұл сұрақты тыңдап, оған жауап беру арқылы жоба жасауға болатынын айтуы керек.Тек қызығушылық арқылы ғана ынталандырыңыз. Жобаны қолға алған оқушы үшін мұғалімнің қандай баға қойғаны маңызды емес. Ол үшін жұмысты аяқтау маңызды. Ал мұғалім осы мотивацияны пайдаланып, баланың мәреге жетуіне көмектесуі керек. Баланың ерекшеліктерін ескеруі қажет: біреу үшін үзіліс жасау маңызды, басқалары үшін мақсатты бір көзқараспен қабылдау маңызды. Процесті қызықты етіңіз. Сыртқы мотивация жұмыс істейді- мұғалім кезең-кезеңімен марапаттаулар жасай алады. Бірінші кезеңді аяқтады, жұлдызша ал.Бірақ бәсекелестікті бірінші орынға қоюға болмайды. Егер бала өзге балалармен бәсекеге түсе бастаса, демалыс керек.Балалар үшін дұрыс таңдалған керек-жарақтар маңызды. Ақ халат алыңыз. Тақтаға немесе сыныптың бір бұрышына зертхана ретінде безендіріп, есікке «Тыныштық сақтаңыздар. Эксперимент жүріп жатыр деп жазып қойыңыз. Ата-

аналар уақыт пен күш-жігерін құрбан етуге дайын болу керек. Мысалы, балаңызды хайуанаттар бағына, кітапханаға немесе планетарийге апарды. Бұл

жоба үшін пайдалы болады. Сондай-ақ ата-аналар осы жоба бойынша пайдалы нәрсе ұсына алатын достарыңызбен таныстырады. Жобаны қорғауда ата-анасын шақыру маңызды. Мектепте жоба қорғау туралы профессор Е.С. Полат жобалық әдіс бойынша мәселені егжей-тегжейлі зерделеу арқылы танымдық мақсатқа жету жолын қарастырады. Жоба әдісі 90-жылдарда Америкада пайда болған. Джон Дьюидің (1859-1952) педагогикалық идеялары мен зерттеулерінен басталды. Ғалым педагогикалық процеске «жобалық әдіс»

терминін алғаш енгізіп, оның нақты тұжырымын келтіріп, мазмұнын негіздеді.

2.3 Мен өз оқушыларымды жобаға жазуға қалай үйреттім?
1. Жыл сонында 25 мамырға дейін тақырыпты бекіттік. 7 оқушы қатысатын болды.
2. Жаз айында ақпарат жинады. Ғылыми әдебиеттер мен дереккөздер іздеді, фотоға түсірді.
3. Қыркүйек айында жоспар бойынша жоба жазуды басталдық.
4. Зерттеу күнделігін толтырдық. Осы жұмыстарды жүйелеп, ютуб канал ашты. https://youtube.com/@zhas_chemistry?si=HroS58G_sgRLiLzI
<https://youtube.com/@Aisulu2015?si=tsGsaOUekQRPvji>
5. Жұмысты талап бойынша жұмысты рәсімдедік. «Алматы дарыны» сайтына жүктедік.

Эксперименттік бөлім

Қоғамның ой-пікірін білуге сауалнама жасауды көздеді. Менімен бірге сауалнама дайындалды.

Сауалнама нәтижесі мынадай болды:

Бидің көңіл-күйді көгеруге көмегі барын білесің бе?

Экосабын туралы естідің бе?

Тісіндегі қалты өзін анықтай аласың ба?

Зерттеу жұмыстың нәтижесінен шыққан өнім-
«Жоба қорғау: қызық па әлде қиын ба?»
(Бастауыш сынып оқушыларын жоба жазуға үйрету туралы кітапша).

Жасаған кітапшаның санын көбейтіп, бастауыш сынып оқушыларына, ұстаздарына, ата-аналарына үлестіру;
Оқу жылының басында факультатив сабақтарда әр оқушыға жоба жұмысын, тақырыбын бекіту;
Сынып сағаты, тәрбие сағаттарында оқушылардың жасаған жобаларын тыңдау, әр оқушының сыныпта жобасын қорғауға арнайы уақыт бөлу;
«Жоба жазу және қорғау» факультатив сабағының бағдарламасын КТЖ дайындау.

Республикалық, қалалық конкурстар

«Зерде» тұжырымдамасы бойынша 3 «Ә» сынып оқушыларының алған орындары:
1-орын Шахметжан Асылтастан
1-орын Шергай Азыл
1-орын Азыл Айсылу
2-орын Базарбек Айару
2-орын Қабан Айару
3-орын Шәрипбек Арпан
Грамота Қазбек Нұрпеулет

Қорытынды

Оқушылардың жоба жазудың жағымды жақтарын қорытындыласақ:

Біріншіден, өз тәрбиеленушілерімен немесе өзімен жасты оқушының "олардың аумағында" қарым-қатынас жасай отырып, мұғалім балаларға, бала балаға жақындай түседі. Бұл қарым-қатынас пен түсінушілікті жақсартады және жеңілдетеді. Екіншіден, жоба жазу үшін көптеген ақпараттар қазір қолжетімді. Онда баланың назарын аудартатын қызықты ақпараттар алудың мүмкіндігі зор. Әрі баланың ақпаратта қабылдау каналдарының барлығын қамтиды: көру, есту. Онымен өте оңай бөлісуге болады. Комментарийде талқылау, қарым қатынасқа түсу мүмкіндігі жоғары.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жоба жұмысын орындауға арналған әдістемелік нұсқаулық
Г.Б.Мәдиева, Б.Т.Утепова, Г.Н.Искакова Алматы, 2014 -19 бет Қазақ ҰУ
2. Оқушылардың ғылыми-зерттеу жобасы «Білім айнасы» газеті
3. Жаратылыстану пәнінің оқу бағдарламасы
4. «Ғылыми жоба жазу стандарты» Ұлықпанова Әлия Ақтөбе қаласы
5. Республикалық «Зерде» зерттеу жұмыстары мен ғылыми жобалар конкурсының талаптары

РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ УЧЕНИКОВ С ПОМОЩЬЮ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Бимаханова А.Т

Педагог-модератор, школа-лицей №23 имени Ж.Кизатова.
город Кызылорда. Республика Казахстан
e-mail: bimakhanova1994@mail.ru

Аннотация

В статье рассматривается использование цифровых технологий для развития исследовательских навыков у учащихся на уроках биологии. Акцент сделан на применении виртуальных лабораторий, образовательных приложений и онлайн-баз данных, которые расширяют возможности учеников в анализе биологических данных и моделировании сложных процессов. Исследование выявляет основные проблемы, такие как ограниченный доступ к ресурсам и недостаточная подготовка учителей, а также предлагает решения, включающие системное обучение педагогов и обеспечение школ цифровыми устройствами. В работе также обсуждается влияние цифровых технологий на мотивацию и активное участие учеников в учебном процессе. Выводы показывают, что интеграция цифровых инструментов в школьное образование способствует углублению исследовательских навыков и повышению интереса к биологии, однако для успешной реализации необходимо устранение инфраструктурных и методических барьеров.

Ключевые слова: цифровые технологии, исследовательские навыки, биология в школе, виртуальные лаборатории, образовательные приложения, подготовка учителей, образовательные инновации

Введение.

В современных образовательных системах исследовательские навыки считаются одним из ключевых компонентов, необходимых для успешного обучения и формирования критического мышления. Развитие таких навыков у школьников стало особенно важным на фоне быстро меняющихся технологий и обилия цифровых ресурсов. Цифровые технологии, такие как виртуальные лаборатории, базы данных, специализированные образовательные приложения, позволяют учащимся разрабатывать и углублять исследовательские навыки, которые трудно было бы развить при традиционных методах обучения [1]. Однако, несмотря на очевидные преимущества, существует ряд проблем, связанных с интеграцией цифровых технологий в учебный процесс. Эти трудности включают как технические аспекты (отсутствие необходимой инфраструктуры или доступности оборудования), так и методологические (отсутствие подготовки у преподавателей для внедрения новых инструментов, сопротивление со стороны педагогов и учащихся и др.). Данная статья ставит целью рассмотреть основные решения и проблемы, связанные с использованием цифровых технологий для развития исследовательских навыков учеников на уроках биологии.

В биологии, где исследование и анализ играют центральную роль, такие технологии как виртуальные лаборатории, онлайн-базы данных и специализированные образовательные приложения предоставляют новые возможности для глубокого изучения предмета. По данным исследования Bower и de Vries использование цифровых технологий способствует улучшению вовлеченности учеников и развитию их аналитических способностей, что напрямую отражается на их успехах в обучении и мотивации к самостоятельному исследованию. Однако, внедрение этих технологий сталкивается с трудностями, такими как отсутствие необходимого оборудования и недостаточная подготовка учителей. Эти факторы создают разрыв между потенциалом цифровых технологий и их фактическим использованием в учебных заведениях. Цель данной статьи — выявить основные решения и проблемы, связанные с использованием цифровых технологий для развития исследовательских навыков на уроках биологии [2].

Использование цифровых технологий в обучении биологии предоставляет множество преимуществ, способствующих более глубокому пониманию материала и развитию ключевых навыков у учеников. Основные из них:

Во первых, развитие исследовательских навыков: Цифровые инструменты, такие как виртуальные лаборатории и онлайн-базы данных, позволяют учащимся активно участвовать в исследовательских проектах. Это развивает критическое мышление, способность анализировать данные и решать проблемы.

Во вторых, Повышение мотивации и вовлеченности: Использование интерактивных приложений и виртуальных симуляций делает процесс обучения более увлекательным. Это способствует большей вовлеченности учеников, что подтверждается исследованиями о положительном влиянии цифровых технологий на интерес к предмету.

А так же доступность сложных тем: Виртуальная и дополненная реальность позволяют моделировать сложные биологические процессы, делая их более наглядными и доступными для понимания. Это особенно полезно при изучении анатомии и экосистем.

В том числе индивидуализация обучения: Цифровые платформы позволяют адаптировать учебные материалы под уровень подготовки каждого ученика, что повышает качество и эффективность обучения [3].

Материалы и методы исследования.

В данной статье представлен обзор литературы, посвященной использованию цифровых технологий в обучении биологии и их влиянию на развитие исследовательских навыков учащихся. Методология обзора включает следующие этапы:

Определение цели и вопросов исследования

Поиск и отбор литературы.

Для сбора данных использовались академические базы данных, такие как Google Scholar, JSTOR, ScienceDirect и ResearchGate. В процессе поиска были применены ключевые слова и фразы, такие как "цифровые технологии в образовании", "исследовательские навыки в биологии", "виртуальные лаборатории", "онлайн-обучение" и "интерактивные методы обучения".

Анализ и синтез данных.

Собранные публикации были проанализированы с точки зрения их содержания, методов исследования и результатов. Были выделены основные темы, включая типы используемых технологий, их влияние на вовлеченность и мотивацию учащихся, а также выявленные проблемы и предложенные решения.

Критический анализ.

Проведен критический анализ каждой публикации с акцентом на качество исследований, их методологию, а также на возможности применения полученных результатов в практике обучения биологии.

В заключение представлены основные выводы и рекомендации для учителей и образовательных учреждений.

Результаты и обсуждения. Обзор литературы о использовании цифровых технологий для развития исследовательских навыков учащихся на уроках биологии показывает, что внедрение таких технологий имеет значительное влияние на учебный процесс. В данном разделе представлены ключевые результаты, выделенные в процессе анализа, а также обсуждение их значимости для образовательной практики.

Использование цифровых технологий в обучении биологии имеет множество преимуществ, которые способствуют улучшению образовательного процесса и развитию учащихся.

Влияние цифровых технологий на исследовательские навыки. Исследования показывают, что использование цифровых технологий, таких как виртуальные лаборатории, онлайн-платформы и интерактивные приложения, способствует развитию исследовательских навыков учащихся. Виртуальные лаборатории, например, позволяют ученикам проводить эксперименты, которые были бы невозможны в условиях обычного класса. Как отмечает Лукьяненко (2020), использование виртуальных инструментов помогает ученикам получить опыт работы с данными, формулировать гипотезы и анализировать результаты экспериментов [4].

Цифровые технологии также способствуют улучшению критического мышления и аналитических способностей. В статье Ивановой и Степановой (2019) подчеркивается, что ученики, работающие с интерактивными приложениями, показывают более высокие результаты в тестах на уровень понимания биологических процессов. Это указывает на то, что технологии могут углубить

понимание учащимися сложных концепций и процессов.

Повышение мотивации и вовлеченности. Цифровые технологии играют важную роль в повышении мотивации и вовлеченности учащихся. В исследованиях, проведенных Хвангом и Цаем (2011), отмечается, что интерактивные и визуальные элементы в обучении значительно увеличивают интерес учеников к изучаемому материалу. Например, использование дополненной реальности (AR) позволяет создавать увлекательные и интерактивные учебные ситуации, где ученики могут визуализировать анатомические структуры или экосистемы, что способствует лучшему пониманию материала [5].

Клинические исследования показывают, что активное участие в процессе обучения через технологии повышает уровень мотивации. Ученики, использующие цифровые инструменты, чаще проявляют инициативу в проведении собственных исследований, что способствует развитию их исследовательских навыков.

Проблемы внедрения цифровых технологий. Несмотря на очевидные преимущества, внедрение цифровых технологий в обучение биологии сталкивается с рядом проблем. Одной из основных является нехватка инфраструктуры и технических ресурсов в школах. Как утверждает Соловьев (2017), многие образовательные учреждения не имеют необходимого оборудования или доступа к интернету, что ограничивает возможности использования цифровых технологий в классе. Это создает неравные условия для учащихся, поскольку доступ к технологиям напрямую влияет на качество образования.

Кроме того, недостаточная подготовка учителей к использованию цифровых инструментов также является значительной преградой. Исследование, проведенное Горбачевым (2018), показало, что многие педагоги не обладают достаточными знаниями и навыками для эффективной интеграции технологий в образовательный процесс. Это приводит к тому, что даже при наличии цифровых ресурсов они могут быть использованы неэффективно, не достигая ожидаемых результатов [6].

Рекомендации для улучшения внедрения технологий. Для успешной интеграции цифровых технологий в обучение биологии необходимо разработать комплексные подходы, которые будут учитывать как технические, так и методические аспекты. В первую очередь, необходимо инвестировать в создание

соответствующей инфраструктуры в школах, обеспечив доступ к современным технологиям и интернету. Это позволит всем ученикам воспользоваться преимуществами цифрового обучения.

Вторым важным шагом является повышение квалификации учителей. Необходимо организовать курсы и семинары, направленные на обучение педагогов использованию цифровых технологий в образовательном процессе. Это поможет учителям не только освоить новые инструменты, но и развить уверенность в их использовании [7-9].

Заключение. В данной статье был представлен обзор литературы, посвященный использованию цифровых технологий в обучении биологии и их влиянию на развитие исследовательских навыков учащихся. Результаты анализа показывают, что интеграция цифровых инструментов, таких как виртуальные лаборатории, дополненная и виртуальная реальность, а также интерактивные приложения, значительно обогащает учебный процесс. Эти технологии способствуют улучшению критического мышления, мотивации и вовлеченности учащихся, позволяя им активно участвовать в образовательном процессе и развивать исследовательские навыки [10].

Однако внедрение цифровых технологий сталкивается с рядом проблем, включая недостаточную инфраструктуру в образовательных учреждениях и нехватку подготовки учителей. Эти барьеры могут ограничивать эффективность использования цифровых ресурсов и приводить к неравным условиям для учащихся. Поэтому для успешной реализации цифрового обучения необходимо создать поддерживающую образовательную среду, в которой учителя смогут осваивать и применять новые технологии.

На основании проведенного анализа можно сделать вывод, что цифровые технологии имеют потенциал для революционизации образования в области биологии. Для этого важно не только обеспечить доступ к необходимым ресурсам, но и инвестировать в подготовку педагогов, способных эффективно интегрировать эти технологии в учебный процесс. В будущем необходимо продолжать исследовать влияние цифровых технологий на обучение и искать способы их оптимального использования, чтобы обеспечить качество образования и подготовить учащихся к современным вызовам.

Таким образом, для достижения наилучших результатов в обучении

биологии и развитию исследовательских навыков учащихся требуется комплексный подход, сочетающий технологии, методологические инновации и педагогическую практику.

Источник использованной литературы

Hwang, G.-J., & Tsai, C.-C. (2011). Research trends in mobile and ubiquitous learning: A review of publications in selected journals from 2001 to 2010. *Computers & Education*, 56(1), 92-102.

Bower, M., & de Vries, P. (2021). Educational technology and its impact on student engagement and learning outcomes in science education. *Journal of Science Education and Technology*, 30(2), 275-290.

Горбачев, А. А. (2018). Информационные технологии в образовании: современные тенденции и возможности. *Вестник Тверского государственного университета. Серия: Образование*, 1(1), 21-29.

Иванова, Л. М., & Степанова, Н. В. (2019). Цифровые технологии в обучении: инновации и практика. *Проблемы современного педагогического образования*, 64, 124-129.

Лукьяненко, А. Г. (2020). Использование виртуальных и дополненных технологий в образовании: возможности и перспективы. *Научный журнал МГПУ*, 10(4), 72-78.

Соловьев, В. И. (2017). Цифровизация образования: вызовы и перспективы. *Образование и цифровая экономика*, 2(1), 45-50.

Куликова, Н. И., & Ванина, И. С. (2022). Использование цифровых технологий в образовательном процессе: современные тенденции и перспективы. *Научный вестник Московского государственного областного университета*, 3(4), 53-60.

Малахов, В. С., & Нечаев, А. П. (2021). Цифровизация образования: использование виртуальных лабораторий в учебном процессе. *Проблемы современной науки и образования*, 7(3), 78-85.

Тихомиров, М. И. (2023). Интеграция цифровых технологий в обучение биологии: опыт и результаты. *Биология в школе*, 1, 44-50.

Григорьева, Е. А., & Лебедева, А. П. (2020). Роль цифровых технологий в

формировании исследовательских навыков у школьников. Вестник Челябинского государственного педагогического университета, 4, 102-110.

«БИОЛОГИЯЛЫҚ МҰРАЖАЙ ҰЙЫМДАСТЫРУ» ЭЛЕКТИВТІ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Пазылова Г.Қ

Жәлел Қизатов атындағы №23 мектеп-лицейінің биология
пәні мұғалімі. Қазақстан.
e-mail: kanatkyzy_gulsim@mail.ru

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің басты мақсат міндеттері- ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым және практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға жағдай жасау» деп атап көрсеткендей жоғарғы оқу орындарында тәлім-тәрбие беру ісінде мұражайлардың мұрағаттарын пайдалана отырып жүргізудің өзектілігі айқындала түседі.

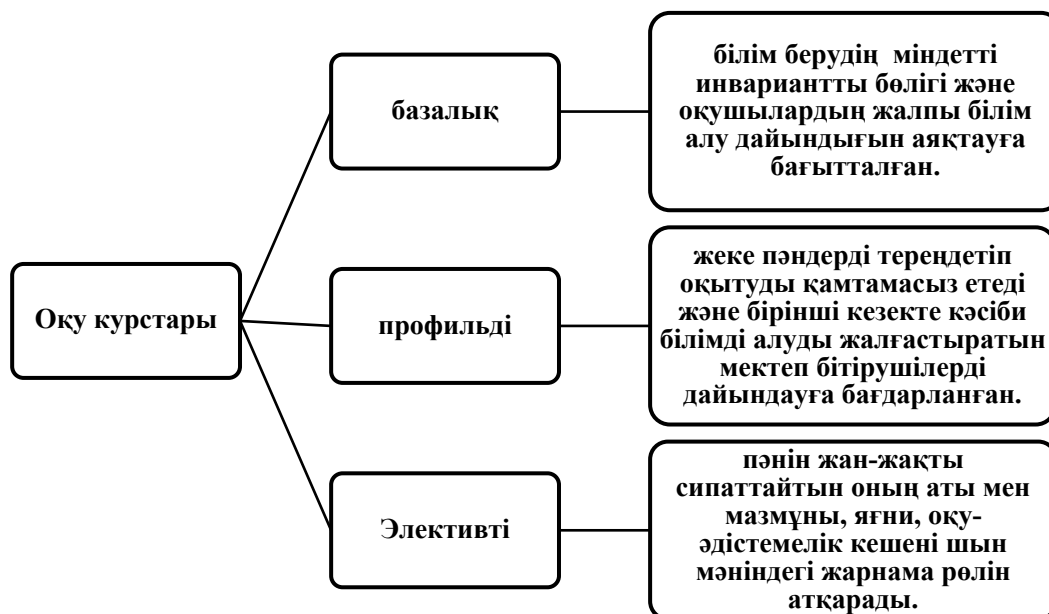
Қазіргі педагогика теориясы елеулі өзгерістерге еніп, білім беру мазмұны жаңарып, жаңа көзқарастар пайда болды. Білім саласын дамыту үшін ақыл-ойы ұшқыр, шығармашылық қабілеті шыңдалған, іскер және талапты адамдар керек. Бұл тұрғыда студенттердің оқу үдерісінде танымдық іс-әрекет белсенділігін арттырудың маңызы зор. Осыған орай ұлттық дүниежүзілік рухани мұралардың сабақтастығы негізінде терең де, сапалы білім беруді жүзеге асыру мақсатында оқу үдерісі барысында студенттерге мұражай құндылықтары арқылы танымдық іс-әрекет белсенділігін дамытуда, оны жетілдіру мәселесі алғы орынға шығады. Сондықтан үздіксіз білім беру жүйесінде студент жастарға жоғарғы оқу орындарында жаратылыстану мұражайларын ұйымдастыру білім мен тәрбие беруде барлық салаларында оң нәтиже береді.

Кілт сөздер: Элективті курс, мұражай, жаратылыстану, әдістеме.

Кіріспе: Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев «XXI ғасыр ғылым және ақыл-ой бәсекесінің ғасыры болмақ» деген тұжырымдама жасаған болатын. 2010 жылдан бері Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі үшін нағыз шешуші сынақ кезеңі болды. Осы жылдар аралығында білім беру саласында көптеген өзгерістер енуде. Бұл өзгерістер болашақ мамандардың өз алдына қойған мақсат міндеттерін айқын қылуға, шығармашылық қабілеттерін арттыруға және шешім қабылдауға дайын жастарды тәрбиелеу. Болашақ жастарды тәрбиелеу шешімін ғалымдар мәдениеттің көмегімен адамды рухани жағынан тәрбиелеуде деп атап көрсеткен. Бұл мәселені шешудің кілітін ғалымдар мәдениеттің маңызды компоненттерінің көмегімен адамды рухани негізде тәрбие және білім беруден көруде. Әлемдік және еліміздің әлеуметтік-экономикалық саласын дамыту мәселесінде болашақ мамандардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында, білім және тәрбие беруде мұражайдың үлкен рөл атқаратындығы белгілі. Сол себепті білім беруді мәдениеттің бір бөлігі ретінде қарап біртұтас білім беру жүйесін құрып, орталықтандырған жүйе жасау.

Бүгінгі таңда еліміздің жоғары оқу орындары кредиттік оқыту жүйесіне көшіп, әлемдік білім беру кеңістігінде дамудың өзіндік бағыт-бағдарын айқындап алды. Бұл бағытта қыруар жұмыс атқарылды. Ол жұмыстарға – оқу бағдарламаларына білім берудің жалпы стандартына сәйкес базалық курстардан басқа элективті курстардың кіруі болды. «Электив» сөзі латын тілінен аударғанда «таңдамалы, таңдаулы, қалаулы» деген ұғымды білдіреді[1].

1-кесте: Оқу курстарының жалпы түрлері

Элективті курстың мақсаты, міндеттері, практикалық маңызы мен өзектілігі, күтілетін нәтижесі туралы кеңінен ойлану керек. Біздіңше, ең алдымен, бұл мәселені жалпы элективті курстарға қойылатын талаптар тұрғысынан сараптаған жөн. Ал талаптар мынадай бағыттарда қаралып жүр:

1. Артықтық (олар көп болуы керек)
2. Қысқа мерзімділік (6-16 сағат)
3. Ерекше назар аударарлық мазмұны мен атының болуы
4. Курс белгілі бір нәтижемен аяқталуға тиіс (эссе, жоба, ...)
5. Стандартсыздық
6. Элективті курстың жобасын педагогтар дайындауы тиіс[2].

Элективті курстың аты мен оның мақсат-міндеттері, мазмұныны мен барысы жалпы курсқа берілетін сипаттама десек қателеспейміз. Курсты жоғары сапада сипаттау, оның қанжалықты дәреже маңызы болатынын атап көрсету ол педагогтың тікелей кәсіби құзыреттілігіне байланысты.

Элективті курстардың бағдарламалары білім алушылардың топтарының талаптарына сәйкес келуіне бағытталғандықтан, білім алушылардың қызығушылықтарын ескеріп ұйымдастырылу керек. Білім алушылардың қызығушылығын ояту әрине оқытушының кәсіби шеберлігіне тікелей байланысты Элективті курстарды құрастыруды оқытушылар іске асырады.

ЖОО-нан білім алушылардың шығармашылық қабілеттерінің ашылуына мүмкіндік беретін және теориялық білімдерін практикада қолдану тұжырымдамасына сәйкес оқыту түрі – элетивті курстар. [3]

Мұражай – қоғам мен табиғат арасында қалыптасқан, адам қолымен жасалған туындылар мен мұралар жиынтығы. Мұраларды болашақ ұрпақтарға жеткізе отырып, осы негізде халыққа қызмет ететін және қоғам дамуына жағдай жасайтын, зерттейтін, білім беретін, рухани мұқтаждықтарды қанағаттандыру мақсатында қоғам мен оның мүшелеріне тәлім-тәрбие беретін көшілікке қол жетімді мәдени және рухани мекеме [9].

Мұражайдың ғылыми зерттеу жұмыстары ұзақ мерзімге арналған жоспар бойынша жүргізіледі. Мұндай жоспардың болуы зерттеу жұмыстарындағы жалғастықта, әрі логикалық байланысты қамтамасыз етеді. Сонымен бірге жұмысты жоспарлы түрде жүргізу кейбір қызметкерлердің қажетсіз зерттеу тақырыбын ауыстыруына жол бермейді және нәтижесінде ғылыми жұмыспен айналысатын топтың кәсіптік біліктілігінің жоғарылауына жағдай жасайды. Ғылыми жоспардағы ізденістердің орындалу мерзімі тақырыптың күрделілігіне, оны орындаушылардың ғылыми деңгейіне және мұражайдың қаржылық мүмкіндіктеріне байланысты болмақ. Көп жылдардағы тәжірибе көрсеткендей, ауқымы кішірек тақырыптарды орындап шығуға бір жылдай уақыт берілетін болса, күрделі тақырыптарды екі жылдан бес жылға дейін мерзімде орындауға болатындығы белгілі болып отыр [10].

Бүгінде әлемдік мұражайлық тәжірибеде қоғамдық өмірдің және мәдениеттің «мұражайланатын» салаларына деген көзқарас та өзгерген. Әлемдегі өтіп жатқан жаһандық экологиялық зардаптар қоршаған табиғаттың ерекше құбылыстарын, уникалдық сипатты табиғи ескерткіштерді «тарихи-мәдени мұра» құрамына енгізу қажеттігін туғызды. Оларды сақтау, игеру және пайдалану тәжірибесі де ерекше мұражайлық мекемелердің қалыптасуына негіз болды [11].

Мұражайтануда арнайы мұражай ұйымдастырудың принциптері анықталмаған. Сондықтанда алдымен ұйымдастырылған мұражай, мұражайларға қажетті стандарттармен және қызметтерге байланысты сай болу керек. Дегенмен білім беру мекемелерінде мұражай ұйымдастыру үшін ең

алдымен ғылыми тұжырымды өңдеу керек. Бұл қызмет үш кезеңде жүзеге асады:

-Ізделіп отырған қажетті мәліметтерді дайындау және талдау (басқа мұражайлардан, кітапханалардан, архивтерден, интернеттен, жеке топтамалардан, әдебиеттерден);

-Мұражайдың жеке тұжырымын жасау;

-Нақтылы тәжірибелік іс- шараларды өңдеу – басқаша айтқанда, белгілі бір кезеңге мұражай дамуының жобалық жоспарын жасау. Жобалау кезеңінде мақсатты түрде мұражай имиджын лайықты ойлану. Әуел баста барлық қалыптастырушы үдерістің немесе бір істе керек өнімді алу тұжырымы, қандай сапалар қажеттігін анықтап алу. Мұражай ісінде – ой басты негіз болады, сондықтанда ең алдымен мұражай профилін тарихи, мемориал ескерткіш, экологиялық, техникалық, жаратлыстану және т.б. анықтап алу керек. Балаға білім беру мен тәрбиелеудің сапасын жоғарлатуда мұражай экспозициясы педагогикалық әсерге қаншалықты мүмкіндік беретінін түсіну.

Мұражай экспозицияларын орналастыру үшін бөлек орын керек, ал мұражайдың жұмысын басқару үшін – ұйымдастырушы қажет. Ереже бойынша мұндай мақсатпен білім беретін мекемелерде, қосымша білім беретін педагог бөлінеді. Кеңес беру жағынан көмек көрсетуде, жоғарғы оқу орындарында мұражай құру үшін мемлекеттік немесе жергілікті (муниципальдық) мұражайлардың мамандарын шақыру ұсынылады [9].

Мұражай динамикалық, өздігінен дамиды және нығайтушы жүйеде болуға тиісті. Оның экспозиция түрі және айқындалған кең - заттанған ортасы, көрерменмен байланыс жасай отырып және осы негізде көрерменге мұражай есігін айқара ашуды жүзеге асырады.

Білікті маман арқасында жасалған үйлесімді және дұрыс ұйымдастырылған мұражайдың, қуатты және күшті әсері әрқашан нәтиже береді . Бірақ әрбір білім беретін мекемеде кәсіпқой маманды кеңес беруге шақыру мүмкіншілікгі жоқ, тәжірибелілерде сай жоғарғы оқу орындары қабырғасында әртүрлі профилдегі мұражайлар ұйымдастырылады [8].

Жоғарғы оқу орындарында құрастырылған жаратылыстану немесе биологиялық мұражай білім беру саласында заттық материалдармен қамтамасыз етіп қана қоймай, осы тұрғыда палеонтологиялық құнды

экспонаттарды, жер қойнауының байлығын және де табиғат нысандарын жас ұрпаққа ғылыми зерттеп, мұраларды ұрпақтан-ұрпаққа қалдыруға, еліміздің тарихи, табиғи және мәдени мұралары ретінде құрастырып, тәлім-тәрбие беретін білім ордасы деп қабылдаған жөн. Сондықтанда оқу-тәрбие үдерісінде дұрыс таңдалған мұражай мен экспонаттары – жастардың танымдық біліктілігінің артуына тигізетін әсері өте зор болады. [4]

Қазақстанның ЖОО-ғы ең беделді биологиялық мұражай Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінде орналасқан. Оқу орнында биологиялық мұражай биологиялық факультетінің зоологиялық кафедрасы жанынан 1936 жылы зоологиялық мұражайы болып ашылды. 1949 жылы биологиялық мұражай болып қайта құрылды. Мұражай 3 бөлімді үлкен залдан және 84 витринадан тұрады. Мұражай қоры бірнеше бөлімдерден тұрады. Мұражайда көптеген сирек жануарлардың экспозициялары бар. Экспонаттарды жалпы биология, зоология, ботаника, морфология және де басқа жаратылыстану ғылымына қатысты сабақтарда қолдануға болады.

Оқу орнындағы мұражай Қазақстанның табиғи қорын және мәдениетін дамытуда үлкен рөл атқарады.

Мұражайдың бағалы материалдық ақпараты тек биолог білім алушылардың ғана емес, басқа да сала қызметкерлерін қызығушылығын арттырады. Мұражай еліміздің көптеген ЖОО-ры арасында жоғары беделге ие және білім беру орындарында кеңінен танымал. Мұражай мамандары табиғаттанушылар мен биолог мамандарына семинарлар өткізіп отырады. [5]

Биологиялық мұражайдың сілтемесі:

- https://www.kaznu.kz/kz/17427/page/About_Al-Farabi_Kazakh_National_University

- <https://youtu.be/zMpmnEhAM4w>

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінде де биологиялық мұражай жабдықталған. Университеттің мұражай кешені бұл ЖОО ғалымдарының көп жылғы қызметінің нәтижесі, ол биологиялық бейіндегі сабақтарды өткізуде бірегей оқу құралы болып табылады. Ол Қазақстанның табиғи аймақтарының табиғи тарих ескерткіштерін зерттейтін ғылыми-зерттеу, мәдени-білім беру және тәрбие бөлімі болып табылады. Мұражайдың экспозициялық ауданы 400 шаршы метрді құрайды, төрт бөлімнен тұрады:

1) Петрография минералогиясының бөлінуі-біздің өлкеміздің жер қыртысының сыртқы пішінін қалыптастырудағы геологиялық процестердің рөлін түсінуге мүмкіндік беретін Павлодар облысы рельефінің қалыптасу тарихы бар белгі. Экспозицияда тау жыныстары мен минералдардың 140 үлгісі ұсынылған. Экспозицияға енген үлгілер қоймаларда болады және геология бойынша зертханалық сабақтарда пайдаланылады;

2) Палеонтологияның бөлімі жер бетіндегі тіршіліктің қалыптасу кезеңдерімен таныстырады. Мұнда жердің палеонтологиялық шежіресін ашатын жойылып кеткен организмдердің алуан түрлілігі, өсімдіктер мен тірі қалдықтардың қалдықтары ұсынылған;

3) Зоология бөлімі Павлодар облысы фаунасының әртүрлілігімен көптеген топтамаларда ұсынылған - облысқа тән барлық ландшафтық аймақтар: дала көлі, жайылма, шалғын, дала, орманды дала және олардың мекендеушілері;

Мұражайда коллекциялық қор орыны, зертхана бар. Жоғары мектеп оқытушылары оқу процесі кезінде де, сабақтан тыс уақытта да мәдени орта құруға қатысады. [6]

Биологиялық мұражайдың сілтемесі:

- <https://ppu.edu.kz/yilyimi-yizmet-bio-kz/>

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетін 1939 жылы зоологиялық мұражай ұйымдастырылған. Оның негізін қалаған кафедра меңгерушісі жаратылыстану ғылымдарының кандидаты, орнитолог Арнольд Штамм.

1951-1968 жылдар аралығында кафедра меңгерушісі қызметін атқарған Авдей Алексеевич Цыганков мұражайдың дамуына, материалды-техникалық базасын қалыптастыруға үлкен еңбек сіңірген. Мұражай көрме шкафтарымен қамтылып, экспонаттар жүйемен орналастырылды. Құстар, сүтқоректілер экспонаттарымен толықтырылып, систематикалық бөліммен қатар омыртқалылардың қаңқалары, кейбір теңіз жануарларының коллекциялары жиналған.

Білім алушыларға зоологиялық саябақтар мен зоологиялық мұражайлар табиғатқа қызығушылығын арттырады және де туған өлке жануарлар әлемі туралы дүниетанымын кеңейтеді. Қазақстанның Қызыл кітабына енген және

сирек жойылып кету қауіпіндегі жануарлар түрлерімен, оларды қорғау, сақтау жолдарымен таныстырады.

Мұражайда конференциялар, ғылыми-әдістемелік семинарлар, сабақтар, үйірме отырыстары, дөңгелек үстелдер және әр-түрлі кездесулер өткізіліп отырады. [7]

Биологиялық мұражайдың сілтемесі:

[-https://geofac.wku.edu.kz/index.php/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/256-zoologiyaly-m-razhaj-ony-alyptasu-tarikhy](https://geofac.wku.edu.kz/index.php/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/256-zoologiyaly-m-razhaj-ony-alyptasu-tarikhy)

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университетінің «Биология, география және химия» кафедрасында зоологиялық мұражай ұйымдастырылған. Зоологиялық мұражай білім алушылардың биология мамандығына деген қызығушылығын арттыруда. Сонымен қатар облыс мектептерінің мұғалімдері мен оқушылары мұражайға келіп, онда қойылған экспонаттардың жасалу жолдарымен танысып, биология пәніне деген қызығушылығын арттыруда. Кафедра ұжымымен ұйымдастырылған мұражай, студент жастардың, ЖОО мақтанышы ғана емес, сонымен бірге жастарға білім беру және тәрбиелеуде елеулі жетістіктерге жеткізетін құрал десек артық айтпаған болар едік.

Мұражай тұрақты және ауысымды композициялармен толықтырылып отырады. Көп санды экспонаттар бояуы қанық және тірі табиғат көріністері студенттерге жақсы әсер етіп назарын әрқашан өзіне аударады.

Зоологиялық мұражай бірнеше бөлімдерден құрастырылған. Әр бөлім өзіндік экспонаттармен толықтырылған. Тоқталып өтетін болсақ палеонтология бөлімі және бөлімі бар. Мұражайда омыртқасыз жануарлардың, балықтардың, шөл жануарларының, қосмекенділер мен бауырменжорғалаушылардың, құстар мен сүтқоректілердің тұлыптары жасалынған. Мұражай қоры жыл өткен сайын толықтырылып отырады. Студенттердің далалық практикасы уақытында жануарлардың экспонаттары дайындалады.

Қазіргі таңда Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университеті, «Жаратылыстану» институты, «Биология, география және химия» кафедрасында білім алушылардың теориялық білімін практика жүзінде қолдану үшін және де мамандыққа деген қызығушылығын арттыру үшін арнайы пән енгізілген. «Биологиялық мұражай ұйымдастыру» пәні 2017-2018 оқу жылынан

бастап 5В011517-Биология БББ-ның оқу үдерісіне енгізілген. Жылдар бойы осы пәннің көмегімен студенттер теориялық білімдерін практикада қолданып жатыр, сонымен қатар бұл болашақ жас мамандарға да айтарлықтай көмегін тигізіп жатыр. Пән оқу орынның 3 курс студенттеріне практикалық сабақтар түрінде өткізіліп келе жатыр. Практикалық сабақтар студенттердің шығармашылық қабілеттерін жоғары дамытуға және де қызығушылығын арттыруда.

«Биологиялық мұражай ұйымдастыру» пәні - жалпы биологиялық мұражай дайындаудың негізі, теориялық білімдерін практикалық қолдануға мүмкіндік беріп, болашақ биологтардың шығаршылық ойлауын және қабілеттерінің шыңдалуына мүмкіндік береді.

«Биологиялық мұражай ұйымдастыру» пәнінің негізгі мақсаты – орта мектертерде табиғат мұражайын тиімді ұйымдастыру этаптарын айқындау және биология пәндерін оқытуда мұражай мәліметтерін пайдалану әдістемесін жасау және табиғат мұражайы материалдарын пайдалану арқылы оқушылардың биологиялық білімін тереңдету, мұражай материалдары негізінде оқушылардың бойында туған өлкеге деген сүйіспеншілік сезімді ұялату.

«Биологиялық мұражай ұйымдастыру» пәнінің негізгі міндеттері:

1. Табиғат мұражайының құрылымдық бөлімдерін анықтау;
2. Табиғат мұражайын қалаптастыру этаптарын теориялық негіздеу;
3. Мектептегі табиғат мұражайын биология пәнін оқытуда пайдалану әдістемесін жасау;
4. Мектептің табиғат мұражайының моделін және оның биологиялық білім берудегі мақсатын айқындау;
5. Табиғат мұражайының тиімді экспозицияларын жасауды білу.

«Биологиялық мұражай ұйымдастыру» пәнінің құзыреттілігі биология мұражайларын қалыптастыруды реттеу, мұражай коллекцияларын жинақтау туралы білім игеру, әртүрлі биологиялық мұражай объектілерін жіктеу және жүйелеу. «Биологиялық мұражай ұйымдастыру» пәнінен күтілетін нәтиже: Биология мұражайларын қалыптастыруды реттеу, мұражай коллекцияларын жинақтау туралы білім игереді, әртүрлі биологиялық мұражай объектілерін жіктеу және жүйелеуге қабілетті.

«Биологиялық мұражай ұйымдастыру» пәнінің қысқаша мазмұны: Жаратылыстану-ғылыми мұражайы және оның қазіргі мектептердің биология кешенінде алатын орны ерекше. Экспозиция – мұражай коммуникациясының маңызды бөлігі онда тау жыныстары мен минералдардың үлгілері бар. Экспозиция геологиялық классификацияға сәйкес ұйымдастырылады. Мұражайдың палеонтологиялық бөлімінде жердегі тіршіліктің қалыптасу кезеңдерін сипаттайтын материалдар қойылады, жоғалып кеткен организмдер, өсімдіктердің таңбасы және тастанған қалдықтарының хронологиялық жүйесі т.б. Мұражайдың ботаникалық бөлімінде эволюция барысында өсімдіктердің қалыптасу кезеңдерін сипаттайды. Зоология бөлімінде құстар классы, панорамалық витриналар, сүтқоректілер классы. Биология пәнінің оқытуда мектептің табиғат мұражайының экспозицияларын пайдаланады.

Қорытынды ХХІ ғасыр мәдениеттің, ақыл-ой мен ғылымның дамыған және бәсекелестік ғасыры. Қазіргі таңда әр-түрлі элективті курстарды енгізу арқылы студенттердің білім сапасын көтеру үстінде. «Биологиялық мұражай ұйымдастыру» элективті курсының ЖОО-ның білім алушыларына тигізер пайдасы өте жоғары. Элективті курсты енгізу арқылы болашақ мұғалімдер мектеп қабырғасында жұмыс жасағанда биология пәніне қатысты көптеген іс-шаралар орындай алуына мүмкіндік береді:

- Әр-түрлі экспедициялар ұйымдастыру;
- Биологиялық үйірмелер;
- Әдістемелік оқу-құралдарын қарау;

Болашақ биология пәнінің мұғалімдеріне «Биологиялық мұражай ұйымдастыру» элективті пәнін оқытудың әдістемелік негіздерін құрастыру арқылы студенттердің білім-білік дәрежелерін көтеріп қана қоймай, олардың қызығушылығын көбейтіп өзіне деген сенімділігін арттыруға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. 2011 жылы Елбасының Қазақстан халқына Жолдауы. «Нұр Отан» халықтық демократиялық партиясының кезекті XIII съезінде Мемлекет басшысы, «Нұр Отан» партиясының Төрағасы Нұрсұлтан Назарбаевтың сөйлеген сөзі. Ана тілі: №7 (1052), 17-23 ақпан, 2011ж
2. Лернер, П. С. Роль элективных курсов в профильном обучении / П. С. Лернер // Профильная школа. – 2004. -№3. - 12-17 б.
3. <https://api.edu.kz/index.php/kz/zharatylystanu-m-gazhajy>
4. Тойлыбаева Ұ.О. Алдамжарова Г.Т., ЖОО мұражайының тәрбие үрдісіндегі алатын орны. // «Ыбырай оқулары» ғылыми аймақтық конференция жинағы. 2010.
5. https://www.kaznu.kz/kz/17427/page/About_Al-Farabi_Kazakh_National_University
6. <https://ppu.edu.kz/yilyimi-yizmet-bio-kz/>
7. <https://geofac.wku.edu.kz/index.php/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/256-zoologiyaly-m-gazhaj-ony-alyptasu-tarikhy>
8. Лясова Р. Мұражай маманы қарауыл емес мұражай жайлы жұмыс іздегендерге арналған орын ба? // Елтану. 2002. №59. 4б.
9. Т.Тарханова, пед. ғылымдардың. канд., федералды кәсіпшілік білім мұражай директоры // <http://www.vestnik.vsu.ru>
10. Оспанова Ә. Мектеп және мұражай педагогикасы. // Қазақстан тарихы. 2009. №1. -57б
11. Ерболат Ж. Музейдің мәдени – білім саласындағы атқаратын ролі. // Музей және қоғам. Дөңгелек үстел отырысына қатысушылар баяндама жинағы.- Астана: 2006. -66б.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС- ӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Киясова А.Р.

Жәлел Қизатов атындағы №23 мектеп-лицейінің биология пәні мұғалімі.

Қазақстан.

e-mail: a.kiyasova@bk.ru

Аңдатпа

«Зерттеушілік оқыту» — баланың қоршаған ортаны өз бетінше зерттеуге деген табиғи ұмтылысы негізінде құрылған оқуға деген ерекше көзқарас. Зерттеуді оқытудың басты мақсаты — баланың өз бетінше дайындығы мен қабілетін қалыптастыру, адамзат мәдениетінің кез-келген саласында жаңа іс-әрекеттерді шығармашылықпен игеру және қайта құру. «Зерттеу» және «жобалық оқыту» ұғымдарының қоспасы неге пайда болады және мұның бәрі қаншалықты зиянсыз деген сұрақ маңызды. Дизайн толығымен Шығармашылық емес, бұл белгілі бір бақыланатын шеңбердегі жоспар бойынша шығармашылық. Ал зерттеу-шынайы жаратушыларды тәрбиелеудің жолы"

Түйінді сөздер: зерттеу, дамыту, іздеу, қызмет, оқушы, шығармашылық.

Кіріспе

Білім беру жүйесін жаңарту қоғам дамуының ажырамас бөлігі болып табылатын болғандықтан, білім беру үрдісіне қойылатын жоғары талаптар оны жаңа тұрғыдан ұйымдастыруды қажет етеді. Жаңа ұлттық 12 жылдық мектептің алдындағы негізгі міндеттердің бірі – жоғары білімділікке ие, құзыретті, өз бетімен маңызды шешімдерді қабылдай алатын, ізгіліктіктігі мен жауапкершілігі мол тұлғаларды қалыптастыру (Білім беруді дамыту тұжырымдамасы..., 2003). Қазіргі білім беру тұжырымдамасында әлеуметтік-экономикалық және мәдени өзгерістер ағымында өзін-өзі анықтауға және өмір жолын құруға қабілетті адамды тәрбиелеу міндеті барған сайын маңызды бола түсуде. Бұл міндеттер мектепте тиянақты білім беруді ғана емес, сондай-ақ оқушылардың түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған әрекеттерді талап етеді. Жоғары сыныптарда ізденіс жұмысының және оқушының ойлау қабілетінің даму жолдарының алғы шарттарының бірі – баланың пәнге деген қызығушылығын анықтау, тәрбиелеу, жетілдіру, бойындағы ерекше қасиеттерін көрсетуге, дамытуға мүмкіндік беру.

Оқушының ізденушілік қасиетін қалыптастыру оқытудың түрлі формалары мен әдістері арқылы жүзеге асырылады. Солардың бірі қазіргі таңда өте өзекті болып тұрған оқушылардың жобалау оқу-зерттеушілік жұмыстары. Ал қазіргі таңда мектептерде оқушылардың жобалық оқу-зерттеушілік іс-әрекеттерін дамытуға көп көңіл бөлуіміз керек. Жалпы «жоба» ұғымының тарихына келетін болсақ, Америка философы-прагматик, психолог және педагог Джон Дьюи (1859-1952) «жобалау» әдісінің негізін қалаушы болып табылды.

Талдау жұмысының нәтижесінде байқағанымыз, оқушылар көбіне жобаның түрлерін ажырата білмейді екен. Соған байланысты, болашақта жоба жұмысымен айналысатын оқушыларға азда болса көмек болады деген мақсатпен, мақалада жоба түрлеріне тоқталғанды жөн көріп отырмыз.

Келесі жұмыстардың кез-келгені жобалау іс-әрекетінің нәтижесі бола алады: жазбаша жұмыстар (эссе, реферат, аналитикалық материалдар, зерттеуді жүргізу туралы есеп, стендтық докладтар және т.б.); б) шығармашылық жұмыстар (компьютерлік анимациялар және т.б.)

Жоғарыда аталған ақпараттық (іздену) жобасына тоқталатын болсақ, белгілі бір биологиялық объект (құбылыстар) туралы ақпарат алу, жинаған материалдарды талдау және қортыныдылау, оны презентациялау арқылы көпшілікке ұсыну.

Ал, жобаның зерттеушілік түрі, құрылымы жөнінен ғылыми зерттеу жұмысына жақындау (көкейкестілігі, зерттеудің нысаны, міндеттері, әдістері, болжам, ақпарат жинау, нәтижелерін талдау және қорытындылау, жұмысты рәсімдеу, жаңалық ұсыну) келеді.

Шығармашылық жоба соңғы нәтижесінде белгілі бір жанрға бағыну керек, мысалы: газетті рәсімдеу, видеофильм құру, жүргізу және дайындау.

Әлеуметтік жоба түріне келетін болсақ, ол қандай да бір топтардың қызығушылығына бағытталған іс-әрекет нәтижесі нақты белгіленген, ол жерде қатысушыларды рөлдерге бөлу керек, іс-әрекет жоспары және сыртқы сарапшы болуы шарт.

Ал, қолданбалы (практикаға –бағытталған) жобаға келетін болсақ, жасалынатын іс-әрекеттер нақты бір нәтиже алуға бағытталуы керек (іс-әрекет бағдарламасын ұсыну керек, анықтама материалдар мен сөздік дайындау керек), әрбір қатысушының қызметін анықтау, нәтижені дұрыс рәсімдеу және оларды презентациялау, оларды практикаға ендірудің мүмкін тәсілдерін жасау болып табылады.

Жобаның ойын (рөлдік) түрі: қатысушылар жұмыстың мазмұны мен сипатына қарай белгілі бір рөлдерді орындайды. Шешім қабылдау ойын жағдаяттарында жүзеге асады.

Телекоммунациялық жоба компьютерлік телекоммуникация негізінде қатысушы-серіктестердің бірлескен іс-әрекеттерін ұсынады. Жоба тақырыбына қазіргі кезде елімізде болып жатқан ауқымды экологиялық мәселелерді және адам денсаулығына қатысты тақырыптарды алуға болады. Жұмыс істеу барысында бұл жобаға қатысушылар бір-бірімен тәжірибемен, оймен, ақпараттармен алмасады. Жоба мазмұны бойынша бірпәнді, метапәнді, білім салаларына қатысты (бірінші білім саласы) болып бөлінеді.

Ал, жобаға қатысушы санына байланысты жеке, жұптық, азғана топ (5 адамға дейін), топтық (15 адамға дейін), ұжымдық (сынып бойынша), ауылдық, қалалық, республикалық, халықаралық, тізбекті (әріптестік тізбек құру арқылы, интернат бойынша) болып бөлінеді. Енді осы жоғарыда аталған жобаларға нақты мысал келтірейік.

Мысалы жоғары 9-сыныптарда «Экология және фитодизайн» тақырыбына жобы дайындатуға болады. Бірінші бұл жобаның түрі шығармашылық, ал мазмұны тұрғысынан метапәндік, оқушының қатысуы байланысты топтық деуге болады. Ал, бұл жобаны орындау тек биология пәні емес география және математика пәндерімен пәнаралық байланыста жасалады.

Осы тақырыпта орындау үшін сараптаушы топ дайындаймыз.

-экологтар –ғимараттағы өсімдіктердің тіршілігін зерттейді;

-статистер –бөлме өсімдіктерінің белгілілік рейтингісін құрады;

-географтар –бөлме өсімдіктерінің ішіндегі ең белгілерінің шыққан орталығын зерттейді.

-фитодизайнерлер-өсімдіктерді ғимаратқа орналастыру ережесі ментәсілдерін талдайды;

-экономистер -жобаны жүзеге асырудың сметасын есептейді;

-жобалаушылар –жоба нәтижесін моделдейді.

-жобаны басқарушы – топтың ынтымақтасатығын ұйымдастырады;

-менеджер –жобаның барысын баяндайды

Міне осы айтылған жоспар бойынша оқушылар өздеріне берілген тақырыпты зерттейді.

Биология пәні бойынша 10-11 сынып оқушыларымен «Бионика» тақырыбында жоба қорғатуға болады.

Жобаны ойын түрінде өткізуге болады, жоба мазмұнына сәйкес метапәнді, санына қарай топтық етіп орындатуға болад. Бұл жобаны орындау үшін биологияны, физика, информатика, шеттілі пәндерімен байланыста қарастырамыз. Жобаны орындау үшін оқушыларды 6 топқа бөліп, әрқайсысына ат беріп, ойын түрінде өткізуге болады.

1 топ. «Адам және жануардың жүйке жүйесін» зерттейтін мамандар.

2 топ. «Тірі ағзалардың сезім мүшелерін және басқа да қабылдау жүйелерін» зерттейтін мамандар.

3 топ. «Әртүрлі жануарлардың қозғалсын, жүрісін» зерттейтін мамандар.

4 топ. «Жаңа ғылыми және техникалық идеяларды ұсыну үшін тір ағзалардың биохимиялық, морфологиялық, физиологиялық ерекшеліктерін» зерттеу бойынша мамандар.

5 топ. «Ғылыми-көпшілік, ғылыми журналдардың корреспонденттерді».

6 топ. «Баспаөз орталығының қызметкерлері»

«Мұғалімнің алдындағы әр баланың ойлау қабілеті әртүрлі, мысалы, кейбіреулер тез ойланып, тез жұмыс істейді, ал басқалары тақырыпты баяу қабылдап, тапсырманы қайта қарайды. Осыған байланысты біз әр сабақтың тиімділігін интерактивті тақталар, презентация материалдары арқылы сипаттаймыз, содан кейін бұл материалды флэш-карталарға саламыз. Бейне сабақтар мен демонстрацияларды оқулық ретінде пайдалану қиялдың, дерексіз ойлаудың, зерттелетін материал мен тақырыпқа деген қызығушылықтың дамуына ықпал етеді. Зерттеу қызметіне бейім оқушының келесі сипаттамаларына назар аудару керек — жұмысты орындауға деген ынтаның жоғары деңгейі; — жаңа білім мен дағдыларға белсенді ұмтылу; — алынған ақпаратты талдау, жинау, жалпылау және оны өз жұмысында қолдана отырып қорытынды жасау; — өз көзқарасын дәлелдеуге тырысу, тіпті егер ол болмаса да басқалардың пікіріне сәйкес келеді; әйгілі ресейлік психолог Н. С. Лейтес дарынды баланың негізгі қасиеттері: — дәлдік, шоғырлану, зейіннің тұрақтылығы, жоғары өнімділік; — ойлау, логикалық ойлау, кез-келген жағдайды талдай және салыстыра білу; — бар күшімен жұмыс істей білу; зерттеу қызметіне бейім оқушының келесі сипаттамаларына назар аудару керек: — жұмысты орындауға деген ынтаның жоғары деңгейі; — жаңа білім мен дағдыларға белсенді ұмтылу; — алған білімдерін талдай, жинай, жинақтай білу өз жұмысында

қолдана отырып, қорытынды жасауға; — басқалардың пікіріне сәйкес келмесе де, өз көзқарасын дәлелдеуге; — белгілі бір іс-әрекетте басқа балалармен бәсекелесуге деген ұмтылыс. Әр оқушы үшін бұл қасиеттерді қалай анықтауға болады? Сұрақ туындайды. Мұғалім жаңа ақпарат көздерін көрсетеді және оларға дұрыс бағытты көрсетіп, өзін-өзі басқаруға бағыттайды. Осыдан кейін студенттер өздігінен де, бірге де өнер көрсетеді. Бұл жағдайда ол әртүрлі салаларда қажетті ақпаратты жинайды. Нақты нәтижелер пайда болады. Осылайша, кішігірім зерттеулердің нәтижесінде жұмыс істей алатын ұқыпты, ұқыпты, еңбекқор, талапшыл баланы анықтау қиын емес. Осындай кішігірім зерттеулер мен бақылаулардың арқасында студенттермен бірге олардың таланттарын ашу үшін ғылыми жобалар ұйымдастыруға болады».

Балаларды оқытуда зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі балалардың табиғаттан көбірек білгісі келетіндігімен, қоршаған ортаны түсінуге қызығушылық танытатындығымен түсіндіріледі. Оқушылардың тәуелсіз зерттеулері олардың жеке қажеттіліктері мен қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, өзін-өзі оқыту зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін, ойлау және зерттеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Өз бетінше зерттеу арқылы студенттер айналасындағы әлем туралы біліп, оларды дайын емес, жұмыс арқылы жаңа білім алу қажеттілігін түсінеді.

Әдебиеттер тізімі

Акишева, А.К. бастауыш сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын дамыту / а. к. Акишева, А. А. Солтанбекова. — Мәтін: тікелей // Жас ғалым. — 2022. — № 5 (400). — Б.359–361.

Савенков А. и. балаларды зерттеу үлкен мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту әдісі ретінде. Дәрістер 5–8. М.: «Бірінші қыркүйек» педагогикалық университеті-2007.-14с.

Середенко п. в. кіші мектеп оқушыларының зерттеушілік біліктері мен дағдыларын дамыту: монография / П. В. Середенко. — Южно-Сахалинск: Сахга баспасы. — 2014. — 208 б.

Лебедев О. Е. Метод компетентности в обучении // Школьные технологии.- 2004.-№5.- С. 3-12.

Шілдебаев .Б., Аманбаева .Б. Ғылым жетістіктері – білім беру. - Алматы: Ұлағат, -2014.

Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А. Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы: Учебное пособие для вузов. - М.: Аспект Пресс, 2011. - 288 с

Лисина М.И. Формирование личности ребенка в общении. - СПб. Питер, 2009. - 410 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Джумагулова А.Н

Бастауыш сынып мұғалімі, Алматы қаласы, «Зердеш мектебі».

Қазақстан.

e-mail: aseka82n@mail.ru

Андатпа

Бұл жұмыс бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған педагогикалық іс-әрекеттерді қарастырады. Танымдық белсенділік - оқушылардың білім алу процесіне белсене қатысуын, ойлау қабілетін дамыту мен шығармашылықтың жоғары деңгейіне жетуді көздейді. Жұмыста танымдық белсенділікті арттыру үшін қолданылатын әдіс-тәсілдер мен білім беру технологиялары, сонымен қатар, оқушылардың қызығушылықтарын оятатын тиімді құралдар ұсынылған. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру оқу процесінің сапасын жақсартып, олардың білім алу мотивациясын күшейтеді. Осы зерттеу нәтижелері мұғалімдер мен білім беру ұйымдары үшін педагогикалық стратегияларды жетілдіру жолдарын анықтауға көмектеседі.

Кілт сөздер: бастауыш сынып, танымдық белсенділік, оқыту әдіс-тәсілдері, шығармашылық, білім беру технологиялары, оқу мотивациясы, педагогикалық стратегиялар.

Таным теориясы оқу әрекетіне тікелей қатысты. Білім игеру әрқашан таныммен байланысты келеді. Оқудың міндеті – табиғат, қоғам және оқушының психикалық процестерінің даму заңдылықтарын оқушы санасына ендіру. Таным мен оқу арасында жалпы ортақтастық көп. Оқушы қоршаған дүниені тану арқылы дамиды, кемелденеді. Оқу жұмысын таным істерінің өзінше бір формасы ретінде қарастыруға болады.

Оқу-танымдық іс - әрекет – бұл арнайы оқушының өзі ұйымдастырған және адамзат баласы жинақтаған мәдени байлықты игеру мақсатында сырттай тану. Оның пәндік нәтижесі ғылыми білім, білік, дағды, тәртіп үлгісі және оқитындар меңгеретін іс - әрекеттер түрлері болып табылады.

Оқу-танымдық іс-әрекет педагогикалық процестің құрамды бөлігі. Оқу-танымдық іс-әрекетке, педагогикалық процеске оқушының әлеуметтік болмысының ең маңызды, мәнді бөлігін қамтиды, бұл ұғымды көптеген ғылымдар: философия, әлеуметтану, психология, педагогика, білім беру философиясы, педагогикалық психология т. б. қарастырады. Оқу-танымдық іс - әрекетін ұйымдастыруда оқушыларды ғылымдар, білімдер жүйесімен, іскерлік дағдылармен қаруландыру, ақыл-ой, ерік, күш жігерін, психикалық процестерін: зейінін, есін, қабілетін дамыту, іс-әрекетті орындаудың нақты амал әрекеттерін пайымдау, дүниетанымын және жеке басын дамыту жолдарын, қалыптастыру тәсілдерін зерттейді. Танымдық іс – әрекеттің өзге әрекет түрлерінен ең басты ерекшелігі – оқушының үнемі «жаңа дүниеге енумен», әрбір жаңа әрекеттерді оқушының оның бірінен екіншісіне ауысып отырумен байланысты. Сондықтан, оқу үрдісінде оқушының білім алуға, өз бетімен әрекет етуге деген құлшынысын оятуға, ақыл – ойының дамып, жетілуіне түрткі болатын танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың тиімді әдіс-тәсілдерін іздестіру өзекті сипат береді.

Терең білімге негізделген танымдық біліктердің қалыптасуы оқушылардың білімді теориялық негізде қорыта алуға мүмкіндік беріп, интеллектуалдық белсенді ойлауын жандандырып, шығармашылыққа жетелейді, нәтижесінде, оқушы жеке тұлғасының қалыптасуына негіз болады. Мұғалім мен оқушы арасындағы бірлескен қарым-қатынастың маңызы ерекше. Оқушының ой – пікірі мен бастамасы, ұсынысы мен тапсырманы орындау шеберлігі, сөйлеу мәдениеті мен ой тұжырымы, пайымдаулары,

талшыныстары мен ізденістері, қызығушылығы мен байқампаздығы, іскерлігі мен дағдысы, іске батыл, сеніммен кірісуі жүзеге асады, мұнда бағыт – бағдар беру, істің дұрыс – бұрыстығын анықтау педагог тарапынан болуы шарт. Оқушының танымдық ынтасын құптау, оған сенімділік таныту – оның мінез – құлқында тұрақтылықты, өзін - өзі бағалауды, ерік әрекетінде батылдық пен табандылық, ұстамдылық пен сабырлылықты, өзіне - өзі талап қоя білуді, т.б. үйретеді.

Оқушының танымдық іс - әрекет құрылымын: танымдық қызығушылықтан, танымдық белсенділік, танымдық ізденімпаздық және шығармашылық іс- әрекеттен тұрады. Оқушы қоғам өмірінде маңызды іс - әрекетке дайындалып жатқандықтан, оның оқу – танымдық әрекеті болашақ кәсіби әрекетінің дидактикалық бейнесі болуы керек. Сондықтан оқушының іс - әрекеті бағытталған, ал оның әлеуметтік және танымдық белсенділігі оның өмірлік жолын анықтаудағы ұмтылысы болып табылады. Сонымен қатар, оқушылардың іс - әрекет ерекшелігіне: өзіндік мақсаты мен нәтижесінің болуы (білім, білік және дағдыны игеру, жеке қасиеттерінің дамуы); оқу нысанының ерекше сипаты (ғылыми білім, болашақ қызметі туралы ақпарат және т.б.); оқушы іс-әрекетінің жоспарлы жағдайда өтуі (бағдарлама, оқыту мерзімі); оқыту құралдарының болуы – кітаптар, лабораториялық құрал – жабдықтар, болашақ кәсіптік еңбектегі модельдер, техникалық құралдар, т.б. жоғары интеллектуалды жүктеме (емтихан, сынақ тапсыру, ғылыми жұмыс қорғау, т.б.) жатады.

Оқушылардың танымдық белсенділігі оқу үрдісінде қалыптасады. Белсенді оқу-танымдық іс-әрекетінің көздейтін мүддесі, білімнің қоғамдық мәнін ұғыну, қоғамға қызмет ету қарқынын үдету қажеттілігі негізінде дамиды. Белсенділіктің ең жоғары көрінісі оқушылардың алған білімдерін өмірде пайдалана білу болып табылады. Демек, оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін қалыптастыру – оқу үрдісін жетілдірудің негізгі шарты ретінде қарастыру қажеттілігі туындайды.

Оқушының белсенділігі, негізінен, екі түрлі сипатта болатындығын айтты. Олар: сыртқы және ішкі белсенділік. Сыртқы белсенділік дегеніміз – оқушы әрекетінің сыртқы көріністері (белсенді қимыл-қозғалыстары, практикалық әрекеттері, мұғалімге зейін қойып қарауы, т.б.). Оқушының ішкі белсенділігіне оның белсенді түрде ойлау әрекеті жатады. Белсенділік жеке басқа тән, маңызды

бір қасиет болып саналады. Бұл қасиетсіз адамның қандай да болсын жұмысы нәтижелі болуы мүмкін емес.

Жеке оқушының белсенділігіне жасалған талдау негізінде белсенділікті жеке тұлғаның сипаты деп айқындауға негіз беретінін атап өтеміз, ол адамның әрекетке қатынасынан көрініс табады, бұл әрекет етуге дайын болушылық, ұмтылушылық, оны жүзеге асыру сапасы, алға қойылған мақсаттарға жету үшін оңтайлы жолдарды таңдау. Жеке адамды білім алуға қол жеткізген білімін тереңдетуді, қоғамдық рухани мәдениетін ұғынуды, өз қабілетін көрсетуді қажетсінуі танымдық белсенділіктің қайнар көзі болып табылады.

Оқудағы белсенділік оқып-үйренетін тақырыпқа, пайда болған мәселеге, міндетке тұрақты ынтаның пайда болуымен, назар мен ой-сана операциясының бағыттылығымен (талдау мен синтез, салыстыру мен салмақтау, т.б.) оқып жатқан материалды түсінумен бейімделінеді.

Белсенділік адамның әрекетке қатынасын өз бетінше әрекет етуге дайын болудан ұмтылысынан, алға қойған мақсаттарға жету үшін оңтайлы жолдарды таңдай білуден көрініс табатын жеке тұлғаның сипаты ретінде айқындалады. Оқушының танымдық белсенділігі өз кезегінде қабылдау, есте сақтау, ойлау, қиялдау үрдістері мен зейіннің тұрақты күйін қажет етеді. Оқу барысында оқушының танымдық белсенділігін арттыруда олардың өз бетінше танымдық ықылас-ынтасын, шығармашылық әрекетін дамытатындай етіп ұйымдастыру қажет.

Оқушының қабылдауы, негізінен мұғалімнің сабақты жүйелі түрде жүргізуіне байланысты. Оқушылардың жаңа материалдарды қабылдауына негіз болатындай етіп даярлық жұмыстары жүргізіледі. Оқушылардың оқу-танымдық қызметін арттыру дұрыс әрі нақты әрекеттер негізінде іске асады. Оқушының өзіндік сезімдік танымы (қалауы, ынтасы, құштарлығы, әсерленуі) негізінде қабылданған білім, дағды, ептілік әлдеқайда нәтижелі әрі жемісті болады.

Оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін белсендіруде оқу материалының маңыздылығы дәрежесіне қарай, оның құндылығын анықтай білу, сабақ беру мен оқу үрдісін ұйымдастыра білудің маңызы зор. Оқытудың мазмұнына да фактілерден, әрекет тәсілдерінен басқа оқытудың шын мазмұнымен бірге оқу үрдісінде қатысушылардың арасында ақпарат алмасу қорын құратын және оқушылардың осы мазмұнды игеруіне және оны практикада қолдануына қызмет

ететін мәліметтер қамтылады. Қазіргі кезеңгі қоғам талабына сай оқытуда жаңа технологияны пайдалана отырып, оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін белсендірудің шығармашылық әлеуетін көтерудің маңызы зор. Жаңа технология үрдістерінің талабы – оқушыларға білім беруде белгіленген мақсатқа жету, оқушылардың іс-әрекеті арқылы ойлау дағдыларын, оқу- танымдық іс-әрекетін белсендіре отырып, сабақтағы үш біріккен мақсатты жүзеге асыруға қол жеткізу. Белгілі бір дәрежеде оқу-танымдық іс-әрекетті белсендірудің қажеттігі туындайды. Мұнда оқыту үрдісіндегі әдістемелік жүйенің (мазмұн, әдіс-тәсілдер, оқыту формасы, оқыту құралдары) өзара байланысы негізінде оқу-танымдық іс-әрекет міндеттерін жүзеге асырылуын талап етіледі. Оны оқу-тәрбие үрдісінде қолдану үшін мына ұстанымдар жүзеге асуы тиіс:

1. Бастауыш сынып оқушыларына өзіндік іздену іс-әрекетінің әдістерін меңгеру талап етіледі. «Оқушы-мұғалім» қарым-қатынасындағы үйлесімділік, ынтымақтастық болуы шарт. Оқушының өзіндік жұмыстарының жоғары формасы болып табылатын олардың өз еркімен жаңа амал-тәсілдер қолданып жасайтын шығармашылық жұмыстарына басты назар аударылуы тиіс.
2. Жаңа педагогикалық технологияны қолдану оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін белсендіруде маңыздылығы жоғары. Жаңа педагогикалық технологияны қолданудың оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттырып, өзін-өзі тәрбиелей алатын жеке тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді. Оқыту үрдісінде оқушының оқу-танымдық белсенділігін қалыптастыру үшін барлық қажетті шарттарды: білімдер мен әрекет тәсілдерін алуды, қажетсізді қалыптастыратын шарттарды, өзін-өзі бейімдеу шарттарын, проблемаларды шешудің түрлі нысандарын ұйымдастыру дағдыларын дамытудың шарттарын қамтамасыз етуге тиіс. Оқу-танымдық белсенділіктің деңгейлерінің даму барысы дәл анықталуы, мүмкіндігінше неғұрлым дәл бақылау өлшемдеріне ие болу үшін қажет. Бұл адамның «ішкі» мүмкіндіктерін «сыртқы» факторлар арқылы жарыққа шығару нәтижесінде жүзеге асады.

Оқушылардың белсенділігін арттырудың жаңа формаларын епті пайдалана отырып, жаңашыл ұстаз белсендіру әсерін жүзеге асырады, онда оқушылар: өз пікірінде тұра алуы; пікірталастар мен талқылауларға қатысуы; өз жолдастарына және мұғалімдеріне сұрақ қоя алуы; жолдастарының жауаптарын түзету; жолдастарының жауаптары мен жазба жұмыстарын бағалай білу; артта қалған оқушыларды оқытуы; үлгерімі нашар оқушыларға түсініксіз жерлерді түсіндіруі; өз бетінше шамасы келетін тапсырмаларды таңдауы; танымдық міндетті (мәселені) шешудің бірнеше түрін табуы; өзін-өзі тексеру үшін, өзіндік танымдық және тәжірибелік әрекеттерін талдау үшін жағдайлар ойластыруы; танымдық міндеттерді шешімнің өзіне белгілі тәсілдерін жинақтап қолдануы.

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, өз бетінше үздіксіз білім алудың қажетті жағдайы ретінде оқу-танымдық белсенділікті қалыптастыру болып табылады. Алайда, мектептерде оқушының осы қасиеттерін дамытуға байланысты бағытталған оқушылардың өзіндік жұмысының жүйесі әзірге қалыптасқан жоқ. Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік – экономикалық дамуында жетекші роль атқарады, сондай – ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы – ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдарын, объективтік қатынастарды қалыптастырады.

Танымдық әрекет – шәкірттің білімге деген өте белсенді ақыл – ой әрекеті. Ол танымдық қажеттіліктен, мақсаттан, таным қисындарынан және әрекеттің негізінде оқушыларда танымдық белсенділіктерінен ізденімпаздық қалыптасады.

Танымдық ізденімпаздық ұғымы және оны қалыптастыру проблемасын көптеген педагогтар, психологтар мен әдіскерлер зерттеп, ғылыми еңбектер жазды. Бұл проблеманың түп тамыры сонау көне замандардан бастау алады. Егер баланың қызығушылығы жайында жүйелі мәлімдемелер түсіп отырса, баланың даму үрдісі шапшандайды. Біз бұл жерде Л.В. Занковтың идеясын негізге алдық. Ол баланың қоғамдық өмірдің әртүрлі жақтарымен еркін араластыру керек, әртүрлі баланың дамуы үшін туындайтын шегіністерден

қашпауымыз керек, керісінше, баланың дамуына қандай дәрежеде ықпал еткенін айқындай отырып, жүргізу қажет деген ұсынысын зерттеуімізге басшылыққа алдық. Тарихи ескерткіш мұраларға жүргізілген саяхат – сабақтар мен экскурсиялар баланың танымын қалыптастыруда негізгі орын алатынын практика барысында айқын байқадық. Әртүрлі жүргізілген саяхат жұмыстары бастауыш сынып оқушыларының ынтымақтастығын жетілдіре түседі. Бұл туралы психолог Л.С.Выготский «Дербес жұмыс істегеннен гөрі бала ынтымақтастықта күштірек әрі ақылдырақ болып, ол өзі шеше алатын интеллектуалды қиындықтар деңгейі жөнінен биікке көтеріледі...», - дейді.

Жалпы жеке тұлғаның бойындағы адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға байланысты арналған ғылыми – зерттеу еңбектерін зерделеу барысында бастауыш сынып оқушыларының қалыптасуы, олардың психологиялық дамуына байланысты арналған еңбектер сараланып, жүйеленгенін байқадық. Мәселен, С.Төрениязова «Бастауыш мектеп оқушыларын сыныптан тыс оқу – тәрбие жұмысы арқылы дамытудың педагогикалық негіздері» атты ғылыми – зерттеу жұмысында оқушыны дамытуда білім мен тәрбие негізгі орын алатынын атап көрсете келе, дамудың бес жағдайын нақтылайды:

- психикалық дамуға – оқушының мінез – құлқының, ерік – жігерінің, қабілетінің дамуы;

- денелік дамуға – дене бітімінің өз жасына сай болуы;

- рухани дамуға - оқушының ішкі жан дүниесінің сырттан әсер ететін күште өзара бірлігі;

- әлеументтік дамуға – өздері өмір сүріп отырған қоғамдық ортаға үйлесе дамуы;

- жалпы дамуға – оқушының жан – жақты үйлесімді дамуы, - деп қорытындылай келе, сыныптан тыс уақытта бастауыш сынып оқушыларын дамытудың ғылыми – теориялық негізін айқындай отырып, бастауыш сынып оқушыларымен жүргізілетін жұмыстардың тиімділігін арттыруға, үйірме жұмыстары мен мектептегі қоғамдық ұйымдардың құрылымын айқындай отырып, тәжірибелік – эксперименттік жұмыстардың тиімділігін нақтылайды.

Тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің қазіргі кезеңіндегі қоғамның түрлі сфераларының құрылуы мен тұлғаның белсенділігінің жоғарылауы арасында байланыс айқындала түсуде. Осыған байланысты балалардың танымдық әрекетін белсенділендіру, оны тиімді басқару және дамыту, әдістемелік, ұйымдастырушылық және моральдік – психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету күрделі педагогикалық мәселе ғана емес, маңызды әлеуметтік мәселе болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жан Пиаже** - балалардың танымдық дамуының кезеңдерін зертеп, олардың ойлау қабілеттерінің қалыптасуын анықтады.

2. С.Төрениязова «Бастауыш мектеп оқушыларын сыныптан тыс оқу – тәрбие жұмысы арқылы дамытудың педагогикалық негіздері»

3. А.Ғ. Темирбекова* , Н.И. Жапаркулова , Г.Ж. Ержан Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті мақала «Оқушылардың танымдық іс- әрекетін белсендіру әдістері»

IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION AND THE IMPORTANCE OF SPIRITUAL VALUES I

Mukhamedaly S.

International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmet Yasawi, PhD student,
e-mail: sultan.mukhamedaly@ayu.edu.kz

Abstract

The existence of values is not denied in the literature of education and philosophy and psychology. However, a common discourse about values is not created in both literatures. As the debate in philosophy is still ongoing, no consensus has been reached on the transfer of values in education. While some believe that values should be defined and imparted according to social dominance without much discussion, others oppose this and problematize the values imparted and the legitimacy of this view. Uncovering the source of values in this two-sided debate provides important insight into which values to choose. Furthermore, as the boundaries of values become clearer through this definition, the choice of values to be used in education becomes controversial. In this regard, various debates about value are raised, and debates are held about whether values are innovations or inventions. The heritage of humanity, this commonality goes hand in hand with the values of local knowledge. While it is clear that the values imparted in education are shaped by local dominance, it is emphasized that they must pass through the filter of human heritage.

Keywords: education, spiritual value, value, quality

Introduction

Since the end of the 20th century, human civilization has undergone significant changes, among which the increasing level of education is especially noticeable. In recent years, the idea of creating a knowledge-based society has become one of the most discussed topics in various countries and international organizations. At present, education penetrates into all spheres of life, and the socio-economic structure of countries is changing. Modern society believes that services and goods contain an informational component. Today's knowledge is especially valuable because it leads to the emergence of new industries and types of production, but also because it is the engine of technological innovation and competition. An important feature of modern society is the dominant creative and scientific qualities of individuals, which affect their social situation through the ability to receive and create new knowledge. A complete model of the knowledge society does not yet exist, its creation requires an interdisciplinary analysis of philosophical, economic, educational, social and environmental aspects. This allows for a comprehensive study of social processes, avoiding one-sided situations. Philosophical study of the phenomenon of knowledge requires mastering a new direction in economic theory, achieving our development in the 90s of the 20th century - looking at economic knowledge from a meta-scientific point of view.

Value is a multifaceted concept with many features that exist in the entire material and spiritual world of a person: "Although values are sometimes associated with material "things", they are sometimes determined by "motives", sometimes by "goals". It is clear that the concept of "value" is complex. Talking about values means knowing the priorities of choices in the relationship between means and ends. Values involve the classification of things and activities in terms of relative desirability. They also represent systematic rather than random behavior.

This study will be based on the assumption that education is not limited to a planned, programmed, specific place and predictable transfer, but also includes a process of transfer of values that ensures social continuity. Education equips individuals with the skills and basic knowledge to enable them to understand and achieve their goals and participate fully and autonomously in the society in which they live[1]. Because imparting social values in any way or understanding scientific data cannot be considered as the only knowledge. "Knowledge makes us, Helvetius:

it makes a person not only what we know, but what we become, with his emotions, his mind, his humanity" [2]. Therefore, even when talking about social value transfer in this study, the evaluations are based on the presence, awareness and autonomy of the individual, which is one of the most important elements of this study. In education, the individual must know why he is being transferred and have an understanding of his position in this transfer. As Peters says; "A person who has scientific knowledge but does not care about the truth, or who respects science only for hot water and hot dogs, is not called 'educated.' An act done to those who do not know what they are learning when they study cannot be described as "education". [3] Therefore, what makes education meaningful is not only compliance and behavioral change, but also awareness of the process and transfer goals. Awareness of process and purpose is awareness within the individual. "Consciousness" is an emphasis on the existence of the individual, and therefore on his autonomy. Those who can be trained to perform mindless actions and successfully repeat these actions cannot be called educated. A variety of examples can be given of questions that may demand that an individual's knowledge be consciously meaningful but be excluded from this study. People consciously or accidentally tried to perpetuate the values by passing them on to new generations. The desire to convey these established values created new school-like tools along with using existing tools. It is an expected, if unnatural, result that the desire to transmit values to the next generation, thereby perpetuating them, reveals education as an indispensable tool. Although value is not a concept produced by education itself, it is not new in educational practice. In fact, it can be said that knowledge and values are almost the same age. However, despite this, the issue of values in education is seen as a current and short-term problem. Therefore, teachers, legislators, etc. The issue of cost is always on people's agenda. The fact that the issue of values is often on the agenda of teachers shows that fundamental progress has not been achieved in solving this problem. The large number of topical issues related to education and the misunderstandings that often arise because of this often prevent educators from looking at questions that are defined as "classical" but actually form the basis of education. At a stage that involves a lot of discussion that has no educational purpose, it's hard to move forward as a whole. This creates a lack of development and creates huge costs for children and those seeking education. Now let's focus on the relationship of values with education and educational institutions and try to briefly consider where values stand in the social sense. In this regard,

Rokich concludes as follows; "Most of us would probably agree that the main determinants of human values are culture, society and social institutions (such as religious, economic and educational institutions). However, just as institutions create values, they are also values that enable the formation of social institutions over the years" [4]. Again, Rokić asserts that value transfer occurs together, although some social institutions sometimes have a more dominant role. According to Wilding and George; "Values are products of economic, political and social systems, as well as independent factors affecting the functioning and development of these systems" [5]. Therefore, educational and training institutions should be considered not only as passive carriers of values, but also as creators of values and changers of values. To make the connection between values, knowledge and value transfer more clear, let's briefly say what value is. However, the first thing to remember is that there is no short and easy answer to value. There may be several reasons for this. Value is not just a concept used in philosophy or education. It is used in many other fields and has different meanings for many different fields. Another reason is mathematics, chemistry, economics, etc. Is the word value for many subjects?

Can be used in a similar sense when comparing tangible assets. In addition, the word value is often used in everyday language and used to convey different meanings depending on the location, like tools in a toolbox. As a philosophical concept, the question of value (value theory or axiology), which is included in ethics, one of the subfields of philosophy, is also an important topic of discussion in educational practice. Education of values, which is a common subject of philosophy and education, is one of the main research areas of educational philosophy. Value is included in philosophy with the above-mentioned concepts, which are often used interchangeably as value theory and axiology. Schroeder for axiology or value theory; "This applies to all philosophy that involves evaluation, including all areas of moral philosophy, social and political philosophy, aesthetics, and sometimes even feminist philosophy and philosophy of faith. Traditional axiology is; "He asks what is good, how good it is, and how good is related to good" [6]. According to Brogan, axiology as a branch of general philosophy; It questions the good, the beautiful and the true and falls into the metaphysical realm of philosophy. or related to metaphysics [7]. Values and transfer of values are included in the "ethical" part of philosophy and are one of the important subjects of moral philosophy. Therefore, value is the carrier of morality, which is included in "ethics". The transfer of values is possible through

formal or non-formal education. However, although there are interrelated areas of values, there is no single agreed-upon definition of value. Attitudes toward value have changed significantly throughout history. One of the difficulties in saying anything about the meaning of value is keeping in mind that according to one of the most general definitions of value that Brogan bases on Plato, there can be different approaches between periods; The desire to know the good gave rise to the philosophy of values. The philosophy of value is based on the judgment of good and bad, beautiful and ugly. From another point of view, the definition or emergence of value is determined by its relation to information. Toku considers the relationship between value and knowledge in stages as follows; "The first of these is justification, which appears in ancient Greek philosophy. According to this point of view, the values that comprise the forms of knowledge fall within the scope of the problem of truth and are absolute judgments. The second justification is the dominant justification in medieval Christian philosophy. According to this concept, the scope of value is wider than the scope of knowledge. The measure of truth or falsehood is religion, not reason. The third justification is the justification that arose with the positivist philosophy. From this point of view, values are considered as a special type of empirical and rational knowledge" [7]. This important issue in the discussion of values is one of the main areas of research. Similarly, whether values are relative or absolute depends on whether the values are created by human activity or by some innovation. The most basic ontological difference regarding values; It can be said that it is made in the form of "natural" and "unnatural" (naturalistic and unnatural). If we consider this line from Plato to Locke and Kant and beyond, the absoluteness, immutability, and universality of values are indisputable.

However, when values are discovered and their absoluteness is accepted, some questions arise immediately after this acceptance. Because different societies living at the same time should not have common values (freedom, equality of men and women, personal autonomy, etc.)? Doesn't the existence of different values suggest that values emerge through a process of invention rather than discovery? There is another philosophical wing that says that value is not self-evident, but only the meaning given to it by the appraiser. Hajikadiroglu expressed this opinion; He concludes: "Since values are usually subjective qualities that people attribute to objects, it is assumed that nothing has any objective value, so values cannot be systematically justified" [8]. According to the criticism leveled against the view that

values are constructed by people; Many values already exist and will emerge spontaneously in time through the natural activity of the human mind. Almost everyone agrees that these values are acceptable. Many values are predetermined, such as the right of living beings to live and the goodness of living together in peace. Therefore, when considering the relationship between the appraiser and the value, Toku; "The object cannot be reduced to the subject, nor the subject to the object. They are elements that complement each other within the same object. Of course, the measure of values is mind. However, people differ in their evaluation behavior can use intelligence in attitudes. Therefore, the mind should be considered not as an absolute, founding, structuring mind, but as a mind that can be discovered in a natural process" [9]. Therefore, while Toku acknowledges the role of the cause of value, he argues that values emerge through a process of discovery.

The value is already there, but the only thing that can discover it and communicate the value is the mind. Another question that needs to be answered about values is whether values reflect temporal and social differences. Why doesn't the value stay in a static line and not change? Do all values change? Does the meaning or form of value change? Kuchuradi said that changes in value are normal: "The value of an object is what the appraiser attributes to it. "As the evaluator changes, or the time of evaluation changes, the value of that object may change." Another thinker sums up the change that value has undergone: "What is defined as valuable in the modern world is based on knowledge or understanding." Therefore, value is not static, but reflects temporal and even social changes. Value-driven changes are an important emphasis on values gained through experiential purchases. After summarizing these two-sided debates about the source of value, let us propose a synthesis of the two. MacIntyre bases Locke on the view that value is a natural product and discovery of human thought, and also the result of an empirical process, adding the following; "What is distinctive about Locke is the way in which good and evil are defined in terms of pleasure and pain, without abandoning this semi-Platonic view of moral concepts." The source of the values that make up the value system is not only in one's own observation and experience.

The society to which he belongs gives the individual a system of values accumulated over centuries. Value, which is a concept that guides an individual from birth, controls his choice and attitude, and regulates his behavior, allows people who

make up society to connect with each other and live harmoniously. "Values are all kinds of social, human, ideological and divine attitudes, thoughts, behaviors and rules that are accepted, accepted and kept alive among people in society, belief, ideology" In the absence of people, things and facts have no value, they are only continues his life.

The presence of common values (honesty, freedom, nature protection, etc.) is evidence of revealed values; The existence of different values that reflect historical differences between societies and even within one society (almost all traditional-folkloric values) is proof of the existence of experiential values. Regardless of how values are acquired, their continuity is ensured by the exchange of generations. For each individual or society, values are expressed through different efforts. Visualization of values, so that they are passed on to the next generation, can be planned and deliberate (formal education) or it can be carried out without any special effort. As can be seen from the discussions above, binary differences in values form an important part of these discussions. Whether values are discoveries (i.e. absolute) or inventions (reflecting relative, temporal and social differences) is a central point of discussion in binary distinctions. The emergence of values as inventions or discoveries is of great importance in determining what is intergenerational. Because if value is a product obtained at the end of an experimental process, a significant moral question is needed regarding its transfer. On the other hand, if values are the product of discovery, their transmission becomes a matter of moral obligation, because the discovered value is connected to truth, a kind of truth claim.

While some valid arguments have been made that value is an invention, it is clear that we need to compromise on shared values, especially in education. Otherwise, it will be more difficult to decide the values imparted in education. Although I do not think that values are completely separate from absolutes and unrelated to reality in the postmodern sense, they do accompany the unique nature of the individual and therefore must necessarily have a place in education; We believe that there are absolute values such as freedom, tolerance, respect, responsibility, love, honesty, justice and personal autonomy. However, it cannot be assumed that all the values here are absolute. Today, Turkish education has various local differences with the past and some other societies, such as cooperation, patriotism, and respect for teachers. In addition, it should not be forgotten that although invented values

maintain their existence over time, they show importance at different rates. Because as lifestyles and attitudes change, values are questioned again. From now on, the cost it is to be expected that there will be considerable variation in values over time and across different cultures.

Conclusion

Concluding the study, it can be noted that education performs the function of not only the transfer of knowledge and skills, but also is an important tool for the transfer of values that ensure social unity and continuity. This study showed that education should not only teach facts and skills, but also form a person's conscious understanding of his role in society and his own autonomy. Thus, the importance of education lies not only in its content, but also in the learning process, when a person acquires a conscious understanding of what and why he is learning.

The question of the role of values in the educational process remains relevant, especially in the conditions of changing social, economic and cultural systems. Values that form the basis of society are important for strengthening the social fabric and maintaining stability. As noted by philosophers and sociologists, values are formed both under the influence of social institutions and under the support of educational institutions. This emphasizes that educational systems should be considered not only as passive translators of values, but also as active participants in their formation and adaptation to modern realities. Given that values have the ability to change and adapt under the influence of social progress and cultural shifts, educational institutions should be ready to take into account these changes and adapt their content and teaching methods. The constant inclusion of such universal values as freedom, tolerance, justice and respect for the individual in the educational process contributes to the formation of conscious, responsible and socially oriented citizens in society. Therefore, we conclude that education based on values is not only the transfer of knowledge, but also the education of full-fledged members of society, capable of not only adapting, but also contributing to its development and stability.

References

- 1 HAJI, Ishtiyaque & CUYPERS, Stefaan E. (2011) "Ultimate Educational Aims, Overridingness, and Personal Well-being", *Studies in Philosophy and Education*, 30(6)/2011:543
2. REBOUL, Olivier, *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

3. PETERS, Richard Stanley “Education as Initiation”, *Philosophical Analysis and Education*, Edited By Reginald D. Archambault, Routledge & Kegan Paul, London.
4. ROKEACH, Milton “Toward a Philosophy of Value Education”, *Values Education: Theory, Practice, Problems, Prospects*, Editors: John Meyer, Brian Burnham, John Cholvat, pp.117-126, Waterloo: Wilfrid Laurier University Press. 203 Değerler ve Eğitim İlişkisi Üzerine 2015/24 Editor:
5. WILDING Paul ve GEORGE Vic., “Social Values and Social Policy”, *Journal of Social Policy*, 4/1975: 373-390.
6. SCHROEDER, Mark (2012) "Value Theory", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (Summer 2012Edition),
7. TOKU, Neşet (2002) “Değerlerin Dilemması: Sübjektiflik ve Objektiflik”, *Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri*, Editör: Yalçın Ş., s.101-113, Ankara: Vadi Yayınları.
8. HACIKADİROĞLU Vehbi (2002) “Bilgi Ve Değer”, *Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri*, Editör: Yalçın, Ş., s.101-113, Ankara: Vadi Yayınları

ИСЛАМ ЖӘНЕ ХРИСТИАН ДІНДЕРІНДЕГІ ЖАРАТУШЫ ТҮСІНІГІ

Рахымбай Ж. Х.

Хусамуддин ас-Сығанақи ислам институты» ЖМ директорының
тәрбие-ісі жөніндегі орынбасары.
e-mail: zhaksylyk.khibadat@bk.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы Конституциядағы бекітілген дәстүрлі діндер христиан және ислам дініндегі Жаратушы түсінігі көрсетілген. Жас ұрпақтың діни біліктілігін арттыру мақсатында екі діннің Жаратушы түсінігі бойынша салыстырмалы діни талдау жасалды.

Кілт сөздер: Жаратушы, ислам, христиан, дін, түсінік, сенім, монотеизм, үштік, құдай, сипат, епископ, киелі кітап, апостол, құран, таухид, Алла Тағала, Мұхаммед, зати, субуту, уужуд, қидам, бәқо, уахданият, қиям би нафсиһи

Христиандық діні (сөзбе сөз аудармасы «мәсіхтелгендер») – Ибраһимдік дін. Ибраһимдік діннің соңғысы Ислам діні. Христиан және ислам діндері ұқсас бір діни дәстүрі болған діндер саналады. Христиан мен ислам діні де Ибраһим пайғамбардың дәстүріне сүйенеді. Осы себепті, «Ибрани діндер» деп аталатын бұл діндер арасында кейбір ұқсастықтар сақталған.

Монотеизм («бір құдайлық», грек тілінен аударғанда – бір және – құдай) - бір Құдайға шақыратын діни сенім мен оқыту жүйесі. Монотеистік діндердің негізінде «әлемнің жаратушысы мен барлық нәрсенің бастамасы болып бір абсолютті Құдай» принципі жатыр. [7]

Аты аңызға айналған Ибраһим пайғамбар монотеизмнің арғы атасы болып саналады. Ибраһим пайғамбар пұттарға табынудың бұрыстығын түсіндіріп, елін таухидке шақырды. Елі жұлдыздарға табынатын. Ибраһим (а.с.) небір қисынды дәлелдер келтіріп, пұттардың тәңір бола алмайтындығын түсіндірді. Бірде тіпті мынадай оқиға орын алды.

Бірде елдің алдында дінді насихаттап тұрғанда, түн болып, аспаннан жұлдыз көрінген-ді. Сол сәтте көктегі жұлдызды көрсетіп: «Осы ма менің Раббым? «Бәрімізді жаратты» деп жүргендерің мына жұлдыз ба?» деп елге сауал тастады. Насихатын атүсті тыңдап тұрған халық оның бұл сөзіне елең етіп, құлақ түре қалды. Олар «Менің Раббым мынау ма?» деген сөзді естігенде, Ибраһим (а.с.) халықтың сенімін қабылдады екен деп ойлап қалды. Әлгі жарқырап көрінген жұлдыздың жарығы бірте-бірте азайып көз алдарында ғайып бола бастаған кезде Ибраһим (а.с.) дауыстап: «Уа, халқым! мен сендерден: «Менің құдайым мынау ма?» – деп сұрадым. Сонда сендер: «Бәріміздің құдайымыз – осы!» – деп жамырасып едіңдер ғой. Ендеше, құдайларың қайда кетті? Неге ол түнде ғана көрініп, күндіз жоғалып кетеді? Көзден таса боп, жоғалатындар қайтіп құдай бола алмақ? Мен әсте көзден ғайып болатындарды жақсы көрмеймін» деп әңгімесінің астарын баяндайды.

«Уа, халқым! Сендер өз-өздеріңді босқа алдамаңдар. Олардың бәрі құдай емес, олар күнде бір көрініп, бір жоғалу арқылы өздерінің әсте жоғалмайтын бір Жаратушысынан хабар беруде. Өйткені жоғалған нәрсенің қайта пайда болуы – оны қайта бар етіп жарыққа шығарған жалғыз Құдайдың бар екендігіне бұлтартпас дәлел.

Уа, халқым! Мен сендердің Раббыма серік қосқан барлық істеріңнен де, пұттарыңнан да, ойларыңнан да аулақпын. Мен әсте Раббыма ортақ қоспаймын деген еді. [Әнғам сүресі, 6/79]

Монотеизм әлемдегі барлық құбылыстың бірлігі идеясын көрсетеді. Құдай көзге көрінетін, материалды болмайды.

Монотеизм – тек бір Құдайға ғана яғни, Алла Тағаланың бар екендігіне негізделген сенім; осы доктринаға негізделген сенімнің діни жүйелері. Осы христиандық пен ислам діндері әлемдік діндерге жатады.

Христиан дінінде Жаратушы түсінігі:

Христиан діні монотеистік дін деп есептелгенімен, абсолют құдайдың үш қырымен көрініс беруі арқылы ерекшеленеді. Қасиетті Үштік құдай догмат бойынша Құдай әке, Құдай ұл, киелі рух Құдайы бар. Осы үшеуі Қасиетті Үштікті құрайды деп біледі.

Қасиетті үштік - Құдай үш бейнеде (ипостасияда) деген сенімге негізделген христиан догматы.

Христиан үштік сенімі Әкеден, баладан және қасиетті рухтан тұрады. Христиандарда құдай әке мәңгілік, жаратушы, мейірбан және кешірімді. Құдай әке – тұмаған да, туылмаған да. Ол көзге көрінетін, көрінбейтін әлемді жоқтан жаратып, Адам мен Еваны жаратты.

Үштік сенімдегі екінші формасы Бала- әкенің адам денесіне енген сөздері. Осы себепті христиандықта Иса пайғамбар құдайдың жалғыз ұлы. Қазіргі таңда христиандардың көп бөлімі құдай сөзінің немесе құдайдың өзінің ет пен сүйектен жаралып, адам бейнесіне енгендігіне сенеді. Бұл сенімде құдай әкенің адамзатқа деген сүйспеншілігі мен қамқорлығы себепті, Иса мәсіх формасында адамдар арасында өмір сүреді. Құдай әке балаға соттау және өмір беру құдірет күшін берген.

Үштік сенімнің үшінші формасы – қасиетті рух. 381 жылы өткен I Константинопольдық Ғаламдық Собор христиандық никей-Царьград сенім символын бекітті. 381 жылдан қазіргі уақытқа дейін Рим католик шіркеуі, православ шіркеулері, Ежелгі Шығыс шіркеулері, көптеген протестанттық шіркеулер Үштік Құдай туралы сенім-рәмізін ұстанады. Осылайша қасиетті рухтың да әке мен балаға ұқсас құдай формасында екендігі қабылданды. Ол жаратылмаған құбылыс ретінде, адам рухында, жаратылыста өмір сүретін құдайдың өзі. Құдай әке барлық істерін осы қасиетті рух арқылы істейді және өз

құдіртін қасиетті рух арқылы көрсетеді. [4,112-б]. Христиандардың түсінігі бойынша, Құдайдың ұлы Иса мәсіх те құдіреті жағынан Құдай әкеден еш кем емес. Христиандық догмалар жер бетіндегі барлық адамдар білуі керек үш негізгі қағидалары:

- 1) Жоғарғы Үш тұлғаның болуы;
- 2) Құдай ұлының адамзаттың өкілі ретінде құрбандығы;
- 3) Адамзатты күнәдан құтқару.

Үштік іліміне сенетіндер Құдай үш тұлғадан - Әке, Ұл және Киелі рухтан – тұрады деп үйретеді. Олардың айтуынша, осы үш тұлға барлық жағынан бір-біріне тең, үшеуіде құдіретті әрі ешқайсысының бастамасы жоқ. Сондықтан осы ілімге сәйкес, Әке де, Ұл да, Киелі рух та- Құдай, сөйте тұра құдай жалғыз. Үштікке сенетіндердің көбісі өз ілімдерін түсіндіріп бере алмайтындарын мойындайды. Сонымен қатар кейбіреулер Ұл мен Әке бір Құдайды құрайды деген тұжырым жасайды. 320 жылдары шамасында Мысыр, Сирия және Кіші Азия шіркеулерінде Христиандық ілімнің Құдай туралы догматикасына қатысты елеулі пікір сайыс жүріп жатты.

Теңізшілер мен саяхатшылар тек Әке ғана шынайы, танып білуге болмайтын және жалғыз Құдай екенін, ал Ұл о бастан бар болмаған және мәңгілік емес деп есептеді. Туындаған даудың себепкері Александриялық епископ Арий (Ариус) болатын. Жергілікті епископ Александрдың Арий көтерген мәселелерге назар аудармауы, тіпті мұны теріске шығаруы оған оңайға тимеді: қалайша Иса Әкесі секілді Құдай бола алады? Арий Мессияның құдайлығын жоққа шығармады. Расында да, оны «құдіретті Құдай» және «толық Құдай деді» Бірақ ол Мессияны табиғатына қарап Құдай деп атауды «Құдайға тіл тигізу» деп түсінеді, өйткені Иса әкесінің өзінен ұлы екенін нақты айтқан. [5,117-б]. Епископ Александрға жазған хатында былай дейді: «Құдай – «жалғыз, туылмаған, мәңгі және түпсіз, жалғыз, шынайы, өлмейді, дана, рахымды және аса құдіретті». [5,118б] Арий Киелі кітапты өте жетік білді және Мессия- Сөздің табиғаты тек біз сияқты бола алатынын дәлелдейтін тұтас ауқымды мәтіндермен қаруланды. «Әңгімелер кітабындағы» үзінді өте маңызды. Яғни Құдай даналықты ең бастапқыда жаратқан. Онда Даналық жаратылыс қаруы ретінде айтылған, бұл ой Иоанн Інжілінің алғашқы шумақтарында қайталанып қолданылады. Алғашқыда Сөз Құдайда болған: «Барлығы Содан бастау алды,

Онсыз бірде-бір нәрсе жаратылмас еді» [5,118-119 б.]

Киелі Рух концепсиясы көпшілік үшін түсініксіз болып қалды. Бұл не, «Құдай» сөзінің синонимы ма, әлде одан да жоғары ма? «Біреулер Оны (Киелі Рухты) әрекет деп ойлайды, екінші біреулер тірі жаратылыс десе, үшіншілері Құдай дейді, қалғандары Оның кім және қандай екеніне сенімді емес» - деді Григори Назианзин. [5,124 б]

Апостол Павел Киелі Рухты жаңартушы, жаратушы және нұрландырушы деп сипаттаған. Афанасийдің «Адам Құдайға жақындай алады» дегенге қатфсты көзқарастары соншалықты сенімді болмады. Ол адам бойынан туа біткен пәнилікті көрді. Біз жоқтан пайда болдық, сол жоққа жасаған күнәларымыз үшін қайтып барамыз. Сол себептен жаратылған әлемге қарап тұрған Құдай: «... барлық жаратылғандардың қалауларына сәйкес бір мезетте өзгеретінін және өлімге қиылатындықтарын көрді. Бұған кедергі болу үшін және әлемнің жоққа айналуын болдырмас үшін Ол барлық болмысты Өзінің мәңгі Логосы арқылы жаратты, яғни оларға болмыс дарытты». [5,120-б]

Ислам дінінде Жаратушы түсінігі:

Илсам діні жалғыз құдайға сенуді (таухид) басты мақсат етеді. Жаратылысқа теңелмейтін Алла Тағала жаратылғандардың себепшісі әрі жаратушысы. Оның ешбір теңдесі жоқ. Ол ешнәрсеге ұқсамайды. Алла Тағаладан өзге барлық нәрсенің, күллі жаратылыстың бастауы және соңы бар. Ұлы Жаратушыдан басқаның бәрі кейіннен пайда болған. Исламда «Алла» сөзі – қайталанбас ұғым. «Алла» күллі жаратылысты жоқтан жаратқан Ұлы Жаратушының есімі. «Алла» сөзі жеке бір есім болып, ешқандай тілге аударылмайды.[4,113-б] Ислам дінінің сенім негіздері Құран мен пайғамбар хадистеріне негізделіп түсіндіріледі. Иман – сенім, мұсылман дінінің құрамдас бөлігі. Иман ұғымы – исламдағы ең қасиетті нанымдардың бірі. Мұсылмандар үшін иман – Алланың бар әрі жалғыз-даралығына, серігі мен ұқсастығының болмағандығына, барлық нәрсе Оның қалауы мен жаратуының нәтижесінде болатындығына жүрекпен сеніп, оны тілмен айту.

Сондай-ақ, пайғамбардан иманның не екендігі сұралғанда Иман- Аллаға, Оның періштелері мен кітаптарына, пайғамбарларына және ақырет күніне, тағдырдың жақсысы мен жаманына сену деп жауап берген болатын. [4,113-б]. Ислам дінінде адам Құдайдың құлы, ең алғашқы пайғамбар Адам (а.с.), ал соңғы пайғамбар әзіреті Мұхаммед (с.а.с.) болып есептеледі. Алла Тағаланың жіберген кітаптары

мен пайғамбарлары арқылы да Өзін танытқан. Мұсылман баласы Аллаға иман еткен кезде, Оның затына тән сипаттарына сеніп және де нұқсан сипаттардан пәк екендігін де білуі тиіс. Алла Тағаланың бүкіл сипаттарының басы мен соңы жоқ және өзге жаратылыстардың ешбірінің сипатына ұқсамайды. [3,125-б].

Алла Тағаланың зати және субути сипаттары

1.Зати сипаттары (Аллаға тән сипаттар)

Зати сипаттары деп – Алланың затымен бірге болып, одан бөле – жарып қаралмайтын сипаттарын айтады.

- Алланың ұлылығын, кәмілдігін, бүкіл нұқсан сипаттардан пәк екендігін білдіреді. Төмендегі алты сипатты зати сипаттар қатарына қосамыз:

1.Уужуд (Бар болу)

«Уужуд» сөзі «бар болу» деген мағынаны білдіреді. Яғни, Алла Тағала бар және сол бар болуы да өздігінен әрі Ол бар болуында ешбір нәрсеге мұқтаж емес. Бар болмау ұғымы – Алла Тағала үшін мүмкін емес түсінік. Уужуд (Бар болу) Алланың бүкіл сипаттарының негізі болып табылады.

2.Қидам (Әуелден бар)

«Қидам» деген «бастауы жоқ» деген мағынаны білдіреді. Яғни Жаратушы белгілі бір уақытта пайда болмаған, Ол әу бастан бар.

«Ол Алла әуелгі әрі соңғы, Ол ашық (дәлелдермен білінеді), әрі ақыл жетпес құпия» («Хадид» сүресі, 3-аят).

3. Бәқа (Мәңгілік)

«Бәқа» сөзі «соңы жоқ», яғни «мәңгілік» деген ұғымды білдіреді. Алла Тағала - мәңгілік иесі. Алланың сипаты үшін ақырғы деген түсінік жоқ.Тек Алла ғана әуелден бар және мәңгі.

4. Уахданият (Алланың бір екендігі)

Уахданият дегеніміз – Алла Тағаланың затында, сипаттарында және істерінде жалғыз екендігін, серігі мен ұқсасы жоқ екендігін білдіреді.

5. әл-Мухалафату лил-хауадис (Жаратылғандарға ұқсамау)

Кейіннен пайда болғандарға еш ұқсамау. Бұл сипат – Алла Тағаланың кейіннен жаратылғандардың ешқайсысына ұқсамайтындығын немесе ешбір нәрсенің Оған ұқсамайтындығын білдіретін сипат.

6. Қиям би нәфсиһи (Өздігінен бар болу, мұқтаж емес)

Қиям би нәфсиһи дегеніміз – бар болуы өздігінен, яғни бар болу үшін еш нәрсеге (уақытқа, себепке, жаратушыға, мекенге т.б.) мұқтаж болмау.

«Айт: Алла біреу, Ол Алла – самад (еш нәрсеге мұқтаж емес)» («Ықылас сүресі, «1,2-аяттар)

2. Субуту сипаттары (тұрақты сипаттар)

Субути сипаттары Алланың зати болмысы болмағанымен, затымен, болмысымен бірге болатын сипаттар.

1. Хаят (Тірі болу)

Алла тірі әрі тіршілік иесі және Оның бұл сипаты өз болмысымен тұрақты. Ол әуелден тірі, өмір иесі және мәңгілік тірі қалпында болады. «Мәңгілік өлмейтін тірі – Аллаға тәуекел ет» («Фурхан» сүресі, 58-аят).

2. Илм (Білу)

Білу сипаты – Алла Тағаланың барша құбылыс пен табиғатты білетіндігін, бүкіл ғылымның Иесі екендігін білдіреді. Алла өткен-кеткен, болғанды, болатынды, жарияны, жасырынды, бүгінді, бөлшекті, мысқылдай сыбырды т.б. болатын һәм болуы мүмкін әрекеттер мен құбылыстарды біледі.

3. Сәмғ (Есту)

Алла Тағаланың субути сипаттарының бірі – самғ, яғни есту сипаты. Алла Тағала қандай да бір дыбыс болмасын, барлығын естиді.

«Ол – бәрін естуші, шексіз ілім Иесі» («Бақара» сүресі, 137-аят)

4. Басар (Көру)

Алла тіршілік атаулының бәрін, бүкіл ғаламшарды (ғаламшарлар мен жұлдыздар т.б. адам баласы үшін беймәлім болған әлемдерді) түгел көреді.

«Күдіксіз, Алла толық естуші, тым қырағы», - дейді. («Ғафыр» сүресі, 20-аят.)

5. Ирадә (Қалауы болу)

Алла бір нәрсенің қашан, қайда, қай уақытта болатындығын Өз қалауы бойынша жасайды. Алланың қалағаны болып, қаламағаны болмайды және ешбір күш те, құдірет те бұл істе шарасыз, яғни еш нәрсе Оның қалауындағы нәрсеге әсер ете алмайды.

«Шын мәнінде, Ол бір істің болуын қаласа, Оның бұйрығы оған «бол» деу, сонда ол бола қалады» («Иәсин» сүресі, 82-аят.)

6. Құдірет (Күші болу)

Алланың құдірет сипаты оның шексіз күш пен құдірет иесі екендігін білдіреді. Алла Тағаланың күш-құдіреті жетпейтін ештеңе жоқ.

«Көктердегі және жердегі нәрселер Алланы осалдата алмайды. Шексіз, Ол – толық білуші, аса күшті» («Фатыр» сүресі, 44-аят.)

7.Кәләм (Сөйлеу құдіреті болу)

Алла Тағала сөз иесі болғандықтан, «сөйлейді». Әрине, Ол дыбысқа, әріптерге және әріптерден құралған сөздер мен сқйлемдерді құрастыруға мұқтаж емес. Сондықтан, Оның сөйлеуі біздің ұғымымыздағы сөйлеуге мүлдем ұқсамайды. «Алла Тағала Мұсамен тілдесті» (Ниса сүресі, 164-аят.)

8.Тәкуин (Жоқтан бар етуі)

Тәкуин – жоқтан бар ету деген мағынаны білдіреді. Шексіз құдірет иесі – Алла Тағала тәкуин сипатымен қалаған нәрсесін жаратады, жоқтан бар етеді. «Ол жердегі (яғни, жердің асты – үстіндегі) бүкіл нәрсені сендер үшін жаратты», («Бақара» сүресі, 29-аят.)

Қорыта айтқанда, еліміздегі ислам және христиан дініндегі Жаратушы түсінігін дұрыс түсіне білу әр адам баласына міндетті деп ойлайм. Қоғам бар жерде мемлекет пен дін болатынын баршамызға мәлім ал сол дінді дұрыс түсініп оны дәріптеу керекпіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1) Есім Ғ.; Әбуов А.П., Бегалинова К.К.; Смағұлов Е.М.; Жолдыбайұлы Қ. «Дінтану негіздері» Алматы, Білім 211
- 2) Байтенова Н.Ж., Құлсариева А.Т., Құрманғалиева А.Д., Рысбекова Ш.С., Бейсенов Б.Қ., Борбасова Қ.М., Затов Қ.А., Демеуова А.А., Абжалов С.У., Дінтану негіздері.- Алматы, 2015
- 3) Ержан Қ. Ислам ақидасы. -Алматы: «Самға» баспасы, 2018
- 4) Ержан Қ., Махмет М. Салыстырмалы діндер тарихы.-Алматы 2017
- 5) Армстронг К. Иудаизм, христиандық пен исламдағы 4000 жылдық ізденіс: Құдайтану баяны.- Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» Қоғамдық қоры, 2018ж
- 6) Құран Кәрім
- 7) ikaz.kz

ОЙЫН АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ

Жолмаханова Н

Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейі.

Қызылорда облысы, Қармақшы ауданы, Ақай ауылы. Қазақстан.

Email: zholmahovan@gmail.com

Аңдатпа

Әрбір ұстаздың мақсаты-сабақ сапасын көтеру, түрлерін жетілдіру, сабаққа оқушының қызығушылығын арттыру. Сондай ақ бүгінгі таңда елімізде оқыту мазмұны жаңартылып, сабақтарда озық технологияларды қолданудамыз. Сондай технологияның бір түрі «Ойын технологиясы арқылы оқыту» Бастауыш сыныптағы әртүрлі пәндер оқушы білімін дамытып, танымдық қабілетін сомдауға үлкен үлес қосады. Балаларды оқытуда және тәрбиелеуде ойынның рөлі педагогикада бұрын да қазір де қарастырылып келеді. Педагогтардың бәрі де ойынды нағыз керекті және маңызды іс-әрекет деп түсінеді. Оқу процесінде ойын технологиясын қолдану оқушының оқудағы танымдық іс-әрекетін және қалыпсыз жағдайларда өз білімін қолдануға мүмкіндік береді. Ойын технологиясы арқылы мемлекеттік жалпыға білім беру стандарттында мәлімдеген құзіреттіліктерді оқушы бойында қалыптастыру міндеттерін шешеді.

Кілт сөздер: дамыта оқыту, ойын арқылы оқыту, болашақ, тәрбие, ойлану, оқу.

Ойын балалар үшін оқу да, еңбек те болып табылады. Ойын-айналадағы дүниені тану тәсілі. Ойын балаларға өмірде кездескен қиыншылықтарды жеңудің жолын үйретіп қана қоймайды, ұйымдастырушылық қабілетін қалыптастырады. Ойында бала қандай болса өскен кезде де сондай болады.

Сондықтан болашақ қайраткер, ең алдымен, тәрбиені ойын арқылы алады-деп әрдайым ойынды жоғары бағалаған.

Ойынға қойылатын әдістемелік талаптар:

-Ойынның мақсаты нақты, және керекті көрнекіліктерді алдын ала дайындап қою керек.

-Ойынның тәртібін алдын ала оқушыларға дұрыстап түсіндіру.

-Ойынға сыныптың барлық оқушылардың түгел қатысуын қадағалау.

-Ойын үстінде шешім қабылдай білуіне, ойлана білуге жетелеу.

-Қарапайым ойыннан күрделі ойынға көшу.

-Міндетті түрде ойынның қорытындысын жариялау.

Іс-тәжірибемде сабағым көрнекіліксіз, ойынсыз өткен емес. Қай сабақ, тақырып болсын тиімді көрнекілік, ойынды ойластырып, алдын-ала дайындалуға тырысамын. Ойынмен өткен сабақ қызықты өтіп тақырыпты жеңіл игеріп, оңай еске сақтайды, оқуға деген қызығушылығы, ынтасы арта түседі. Қазіргі кезде қолданылып жүрген жаңа технологиялар «Сын тұрғысынан ойлау»бағдарламасының кейбір элементтерін сабақта қолданып жүрмін және «Ойын арқылы оқыту»технологиясында қолданып келемін. Бірінші сынып оқушыларын оқуға тек ойынмен ғана қызықтыруға болады.Ойын ойды қозғайды.Баланың ойын тыйғаның-ойлағанын тыйғанын қағида бекер айтылмаған.Қазақ халқының ұлы ақыны Абай Құнанбаев «Ойын ойнап, ән салмай өсер бала бола ма?»-деп айтқандай, бала өмірінде ойын ерекше орын алады.Ойын арқылы оқушының білім алуға, оқуға қызығушылығы артады. Ойын-адамның өмір танымының алғашқы қадамы.Сондықтан ойын арқылы балалар өмірден көптеген мәліметтер алып, білімін жетілдіреді. Ойын бір қарағанда қарапайым құбылыс не іс-әрекет іспеттес.

Ойынның да өзіне тән мотивтері болады. Мысалы мазмұндық рөлдік ойындар баланың зейінін, есін, ойлауын, қиялын қадыптастыруда зор маңыз атқарады. Ойын әсері арқылы бала өз қасиетін қалай қанағаттандыра алатыны, қандай қабілеті бар екенін байқап көреді.Ал, ақыл-ой ойындарында белгілі бір ережелерді сақтап ойнайды.Ол ойындар баланың тапқырлығын,

байқағыштығын, зейінділігін арттыруы мен қатар, ерік, сезімдерін дамытады. Қызығу-танымдық іс-әрекеттің қозғаушы күші. Қызығуды туғызу үшін ойынның пайдасы зор. Тиімді қолданылған ойын түрлері мұғалімнің түсіндіріп отырған материалдарын оқушылардың зор ынтамен тындап, берік меңгеруіне көмектеседі. Өйткені төменгі сынып оқушылардың аңсары ойынға ауысып тұрады. Қызықты ойын түрлерінен кейін олар тез сергіп тапсырманы ықыластана тез, әрі сапалы орындайтын болады. Ойындар барлық сыныпта қолданылады. Ойын түрлерінің материалдары сабақтың тақырыбы мен мазмұнына неғұрлым сәйкес алынса, оның танымдық маңыздылығы арта түседі. Оны тиімді пайдалану сабақтың әсерлігін, тартымдылығын күшейтеді оқушылардың сабаққа деген ынтасы мен қызығушылығын арттырады. Тіл дамыту бойынша пайдаланылған ойындар баланың сөздік қорын молайтуға, әрбір сөзді еркін, өз мағынасында қолдануға тез, жылдам сөйлеуге жаттықтыруға таптырмас құрал. Сөздерді дыбысқа талдау, сөз құрастыру жұмыстарына жаңашыл педагогтардың ойын тәсілін таңдадым.

«Маған жақсы мұғалім бәріннен де қымбат, өйткені мұғалім – мектептің жүрегі»- деп ұлы педагог Ы. Алтынсарин айтқандай Бастауыш сыныпта ойын технологиясын қолдана оқыту маңызды әдіс-тәсілдерге жатады. Бастауыш сыныпта оқытудың негізгі міндеті-баланың жеке басының жан-жақты қалыптасуын қамтамасыз ету, оның қабілетін анықтау мен дамыту, білімдерін ашу, дұрыс түсінік қалыптастыру Халқымыздың тарихи – мәдени мұраларының түрлері сан алуан. Осындай құнды мәдени игіліктердің бірі – ұлттық ойындар. Ойын дегеніміз – адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан - ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ж. Аймауытов Психология . Алматы. 1995 -78 б
2. С. Ахметов «Бастауыш сыныптарда білім берудің тиімділігін арттыру жолдары.» Алматы «Рауан» 1994 ж. 63-б 20
3. Р. Б. Нұртазина, А. Д. Сейсенова. «Мен оқимын , ойнаймын ойлаймын!» 1,2 кітаптары . «Арман» баспасы. 2003 26-б
4. С. Рахметова Қазақ тілін оқыту әдістемесі. -А, 2003. -135-бет 5. Е. Сағындықов Ұлттық

ТАРИХ САБАҒЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПӘНДІК ДЕҢГЕЙІН АРТТЫРУДА ОҚЫЛЫМ СТРАТЕГИЯСЫ ҚАНШАЛЫҚТЫ ӘСЕР ЕТЕДІ?

Галиева А.

педагог-шебер, гуманитарлық ғылым магистрі
«Қ.Әбдіғұлов атындағы №34 орта мектеп-гимназия» КММ
Талғар қаласы. Қазақстан Республикасы
e-mail: assem_er.nur@mail.ru

Андатпа

Мақалада тарих пәнінде сараланған мәтіндік тапсырмалармен жұмыс жасау дағдыларын дамыту әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Оқу сауаттылығының маңыздылығы мен оны арттыру әдістері талқыланады. Мәтіндік тапсырмалар оқушылардың сыни ойлау, проблемаларды шешу және коммуникативті дағдыларын да дамытады. Осы мақалада біз оқу сауаттылықты дамытуда сараланған мәтіндермен жұмыс жасаудың маңыздылығын қарастырамыз.

Кілт сөздер: Оқу сауаттылығы, сараланған мәтіндік тапсырмалар, сыни ойлау.

Кіріспе

Тарих пәні аясында оқушыларды мәтіндермен жұмыс жасауға үйрету олардың тарихи деректерді талдау және түсіну қабілеттерін дамытады. Мәтін Мәтін тапсырмаларын саралап қолдану арқылы оқушылардың қабылдау ерекшеліктері бойынша жұмыс жасау, білім алушының жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру және ақпаратты талдау, жинақтау, бағалау қабілеттерін дамытуға болды. Сараланған мәтінмен жұмыс оқушының пәндік білімін және ақпаратты іріктеп, әртүрлі жолмен ұсыну арқылы зерттеу дағдыларын да дамытады. Атап айтқанда, кейбір оқушылар өз жастарына сай икемділік, ойлау ұтқырлығы, ой қорытындылау қабілеті, белгілі бір міндеттерді шешуге шығармашылық көзқараспен қарау қабілеті төмендеу болғандықтан оқу материалдарының түсінуде артта қалып жатады. Мұндай оқушылардың пәнге деген қызығушылығы жоғалып, оқуға құлқы төмендей бастайды. Бұл өз кезегінде нашар академиялық жетістіктерге әкеліп соғады. Мұғалімнің орта деңгейде оқитын оқушыға назар аударуына байланысты, өз мүмкіндіктерін толықтай қолдана алмайтын алғыр оқушылардың да жағдайы жақсы емес. Олар біртіндеп тапсырмалардың оңайға түскендігіне бойлары үйреніп, қиын мәселелерді шешу дағдыларынан айырылады. Сондықтан сабақта әрбір оқушының мүмкін болатын ең жоғары академиялық жетістіктеріне қол жеткізу міндеті оқушылардың жеке ерекшеліктерін зерттеу негізінде ғана шешілуі мүмкін. Әйгілі психолог Н.А. Менчинскийдің айтуынша, «оқудың нәтижесі тек оның мазмұны мен әдістеріне ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жеке қасиеттеріне де байланысты болады» [1].

Талқылау мен зерттеулер нәтижелері:

Оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамыту үшін арнайы 6 тарихи концептілер негізінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын жетілдіруге болады. Тарих пәнін оқытуда:

өзгеріс пен сабақтастық;

себеп және салдар;

дәйек;

ұқсастық пен айырмашылық;

маңыздылық және интерпретация концептілері бойынша сабақ процесін ұйымдастыру тарихи ойлау дағдыларының зерттеушілік қабілетке дамуына түрткі болады.

Массачусетс штаты Landmark School мектебінің педагогі Janet Parady мақаласында ұсынған әдіс бойынша эссенің үш түрлі 95 құрылымы көрсетіліп, таңдау ұсынылды және әр оқушы өз шамасына қарап жұмыс түрін таңдап алды. [2]

А деңгейіндегі оқушыларға арналып эссенің келесідей оңай құрылымы ұсынылды:

- 1) Тақырыпқа кіріспе
- 2) Бірінші аргумент+мысал
- 3) Екінші аргумент+мысал
- 4) Қорытынды. Өз пікірінді қайта нақтылау.

Ал, В деңгейіндегі оқушыларға өз пікірлерінен бөлек, қарама-қарсы пікір жазып, онын неге дұрыс еместігін мысалмен түсіндіріп, жоққа шығару ұсынылды:

- 1) Тақырыпқа кіріспе
- 2) Тезистік сөйлем жазу және өз позициянды білдіру
- 3) Бірінші аргумент+мысал
- 4) Екінші аргумент+мысал
- 5) Қарама-қайшы пікір+пікірді жоққа шығару, неге дұрыс емес екенін түсіндіру
- 6) Қорытынды. Өз пікірінді қайта нақтылау.

А деңгейіндегі білім алушылар ең алдымен тақырыпқа қатысты мақалалар оқып, одан алынған ақпаратты эсседе сілтеме жасай отырып қолдану ұсынылды. Нәтижесінде жазылым жұмысы бір және оқу мақсаты бір болғанымен, оқушылар әр түрлі жолмен тапсырманы орындап шықты. Ескере кететін жағдай, жазылымды орындаудың үш түрлі жолы әр оқушыға міндеттеліп берілген жоқ. Әр білім алушы таңдау жасап, шешімді өздері қабылдады, мұғалім бағыт-бағдар нұсқады. Осы сабақтардан тапсырма бір болғанымен, оған жетудің әр түрлі жолын ұсыну тиімді әдіс екеніне көзіміз жетті.

Оқылым рецептивті (қабылдаушы) дағдылар қатарына жатады. Яғни оқылым дағдысы мәтінді жазу, айтудан гөрі, оған жауап қайтару немесе мақсатқа сай әрекет етуді білдіреді. Қарапайым тілмен айтқанда жазба тілдегі мәтінді түсіну. Ол үшін біз мәтін тілін сөздер деңгейінде, сөйлем деңгейінде және тұтастай мәтін деңгейінде түсіне алуымыз қажет [3].

Мәтінді талдау құрылымына қарай оқылым стратегияларын сараптайтын болсам, берілген мәтіндердің ұқсастығын анықтауда «көз жүгіртіп» оқу стратегиясы арқылы мәтіннің мазмұны мен құрылымын анықтауға болады. «Зерттеп оқу» оқушыдан назарын шоғырландырып оқуды талап етеді. Оқылым мәтінінің астарлы ойын, автор көзқарасын, мәтіндегі көтерілген мәселені, факті мен көзқарасты зерделеп ажырату зерттеп оқудың ерекшелігі болып табылады. «Түсініп оқу» стратегиясы оқушыға мәтіннің мазмұнын, автордың айтпақ болған ойын, мәтінді жазудағы мақсатын түсіну үшін пайдалы. «Талдап оқу» стратегиясы арқылы мәтіндердің стилі мен жанрын, аудиториясын анықтап талдап оқуда маңызды. «Астын сызып оқу» немесе «белгілеп оқу» стратегиясы арқылы оқушы мәтіннің тіліне талдау жасаған кезде ойын дәлелді түрде талдауда, автордың оқырманмен байланысын анықтауда пайдаланады. Әрбір сөздің мағынасын түсіну үшін мәтінді сөзбе-сөз оқуда «детальді түрде оқу» стратегиясының тиімділігі зор.

Қорытынды

Білім алушылардың оқу сауаттылықтарын дамыту үшін мәтіндермен жұмыс жасау және мағыналы оқу маңызды. Бұл оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін арттырады және тарихи деректерді түсінуге көмектеседі. Қазақстан тарихы пәніндегі мәтіндік тапсырмалар оқушылардың білім сапасын жақсартуға септігін тигізеді.

- 1) А деңгейіндегі оқушыларда сабақ мақсаттарына жету нәтижесінде пәнді оқуға деген мотивация пайда болды ;
- 2) оқушылардың пәндік білімдері көтеріліп, оқу сапасы арта түсті;
- 3) пән мұғалімдерісараланған жұмыс нәтижесі бір болғанымен, оған жету жолы әр түрлі болатындай етіп сабақты жоспарлау, ресурстар арқылы қолдау көрсету, оқушыларды тиімді топтастыру сияқты жолдарын меңгерді.

Ж.Аймауытовтың «Баланы тілдің әр түріне машықтандырғанда белгілі жүйе қолданылсын. Жазу, оқу, тыңдаудан, сөйлеуден соң келеді, соңғылар тәжірибеден соң келеді. Сондықтан әуелі баланың көрген-білгені туралы әңгіме құрып, сонан кейін оқуға, жазуға үйретілсін»[4] демекші, баланы қандайда бір нәрсеге машықтандырмас бұрын, сол жұмыстың жүйелі болуы маңызды. Жүйелі ой тізбегіне сөйлеу мәдениетінің тікелей қатысы зор. Сөйлеу мәдениеті жетілмейінше, ақыл-ой мәдениетіне жету қиын. Себебі сөздік қоры мол оқушы

кез келген мәтінді талдауда сауатты ойлау арқылы өз ойын жүйелеп жазуға дағдыланатыны ақиқат.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Менчинская Н.А. Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребенка, МПСИ, Воронеж: Модэк, 2004
2. Process Writing: An Overview for Teachers, Janet Parady Massachussets Landmark School, 2017
- 3.<https://infourok.ru/o%D2%9Bushylardy%D2%A3-o%D2%9Bylym-da%D2%93dylaryn-%D2%9Balyptastyru-zh%D3%99ne-damytu-zholdary>
- 4.<https://egemen.kz/article/178081-aymauytov-murasy-dganhartylghan-bilim-mazmuny-baghdarlamasynda-basshylyqqa-alynd>

ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫНДА НЕЙРОЖАТТЫҒУЛАР МЕН НЕЙРООЙЫНДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІМ

Шаимуратова Ж.К

Педагог - психолог, Ақмола облысы Білім басқармасының Көкшетау қаласы бойынша
білім бөлімінің жанындағы
Көкшетау қаласының «Көктем» бөбекжайы
e-mail: jupar.03.06.85@bk.ru

Аңдатпа

Мектепке дейінгі жастағы балалардың психологиялық дамуында нейроойындар мен нейрожаттығулар маңызды рөл атқарады. Бала миының қалыптасуы мен дамуы тез жүретін кезеңде нейроойындар мен нейрожаттығулар баланың когнитивті, эмоционалды және әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектеседі. Нейропсихология және нейрофизиология салаларындағы зерттеулер баланың миының функционалды дамуында ойындар мен жаттығулардың айрықша орнын көрсетеді. Нейроойындар жүйке жүйесінің жұмысын жақсартып, баланың зейіні, есі, қозғалыс дағдылары және тілдік қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді. Нейрожаттығулар негізінен мидың белгілі бір функцияларын белсендіру және дамыту үшін қолданылады. Нейропсихологиялық жаттығулар мен нейроойындар негізінен XX ғасырдың ортасында психология мен неврологияның қарқынды дамуы нәтижесінде пайда болды. Бұл әдістемелердің ғылыми негіздерін ресейлік ғалым Александр Лурия бастаған нейропсихология саласының өкілдері қалады. Кейінірек, бұл тәжірибелер батыс елдерінде кеңінен қолданылып, когнитивті терапия, моторлық дағдыларды жақсарту және есте сақтау қабілетін дамыту салаларында пайдаланылды. **Кілт сөздер:** Нейрожаттығу, жүйке жүйесі, жаттығу, неврология, психология, нейропсихология

КІРІСПЕ

Нейрожаттығулар мен нейроойындарды пайдалану тиімділігі

Ми жаттығуларының түрлі атаулары бар. Ми гимнастикасы, нейрогимнастика, нейрожаттығу және кинезиологиялық жаттығулар деп атауға болады. Ми жаттығулары тек қана миға емес, басқада органдарға оң әсер етеді. Негізі кинезиологиялық ғалымдардың айтуынша жаттығуды күнде жасаған дұрыс.

Оны неден бастаймыз? Алдымен саусақ, қолмен, аяқпен айтылатын тақпақтарды, ертегілерді айтқызып үйретеміз. Әбден жаттыққан соң 3 -4 жастан бастап, барлық жаттығуларды оң қолмен жасауды үйретеміз, кейін сол қолмен, екі қолын жаттықтырып алғаннан кейін екі қолмен қатар жасайсыз. Миды дамытуға арналған жаттығуларды үздіксіз орындау арқылы ойлау, есте сақтау қабілетін, зейінің дамытамыз, шығармашылық қабілетін ашамыз.

Ми дұрыс даму үшін екі жарты шардың, мишықтың дамыту маңызды. Кейбір балалардың сол жақ жартышары басымдылық танытса, кейбір адамдарда оң жақ жартышары басымдылық танытады. Екі жартышардың байланысын белсендіру әдістерінің бірі –екі қолмен сурет салу. Бұл жерде салынған суреттің маңыздылығы емес, тапсырманың жаңа болу деңгейі маңызды. Себебі ми жартышарларының арасында байланыс орнату барысында баланың оқу қабілеті жоғарылайды, яғни білім алу айтарлықтай болады.

Сол шақ жартышарды қалай дамытамыз?

Сюжеттік - рөлдік ойындар (үстел ойындары)

Ребустар, жұмбақтар, сөзжұмбақтар

Математикалық тапсырмалар, жазу

Уақытты стрелкасы бар сағат бойынша үйрету.

Ал оң жақ ми фантазияға, дыбыстарды қабылдау (жан-жануарлар, құстардың дыбыстары, көше немесе үй дыбыстары), интонацияға, символдар мен бейнелер, эмоциямен байланыс, бет әлпет пен түсті қабылдау, шығармашылық, толық қанды бейнелер (суреттер), яғни бөлшектеп емес, өлшемге, көрген түстерге, музыкаға жауап береді.

Оны дамыту үшін не істейміз?

1. Көрү және есту жаттығулары: Балаларға әртүрлі түстер, формалар мен дыбыстарды көрсету. Мысалы, түрлі түсті кубиктермен ойнау, дыбыс шығаратын ойыншықтарды пайдалану.

2. Қол моторикасын дамыту: Жіппен, кішкентай заттармен (мысалы, түймелермен, моншақтармен) жұмыс істеу. Ойыншықтарды жинау, мүсіндеу, сурет салу сияқты әрекеттер.

3. Дене қозғалыстары: Балалардың моторикасын дамыту үшін түрлі жаттығулар мен ойындар ұйымдастыру. Мысалы, жүгіріп ойнау, секіру, жаттығулар жасау. Бельгоу тақтайшасындағы жұмыстар.

4. Топтық ойындар: Командалық ойындар арқылы әлеуметтік дағдыларды дамыту. Мысалы, доппен ойнау, кедергілер арқылы жүру.

5. Шығармашылық іс-шаралар: Сурет салу, мүсіндеу, қолөнер жасау. Балалар шығармашылық процесінде мишықтарын дамытуға мүмкіндік алады.

6. Музыкалық жаттығулар: Музыка тыңдап, билеу немесе музыкалық аспаптармен ойнау мишықтың дамуына ықпал етеді.

7. Табиғатпен танысу: Сыртта серуендеу, өсімдіктер мен жануарларды бақылау. Бұл балалардың табиғатқа деген қызығушылығын арттырады.

Ми жаттығуларын жасауда қандай шарттарды орындау қажет?

Жаттығуды күннің бірінші жартысында жүргізген жөн.

Нәтиже болу үшін күнделікті жасау.

Жаттығу жасайтын жер жайлы болу керек.

Жаттығу мен қимылдарды нақты орындалуын қадағалау қажет.

Жаттығуды тұрып немесе үстелде отырып жасау керек.

Жаттығуды жасау ұзақтығы баланың жасына сәйкес (күніне 5-10 мин бастап 20-35 мин дейін).

Кинезиологиялық жаттығулар баланың ми сыңарларын, ұсақ моторикасын, ес, зейін, ойлау, тілін, яғни барлық таным процестерін дамытады. Ми сыңарларының өзара әрекеттесуін кешенді кинезиологиялық жаттығулар арқылы жетілдіруге болады.

Кешендірілген жаттығулар мынадан тұрады:

*СОЗЫЛУ ЖАТТЫҒУЛАР

*ТЫНЫС АЛУ ЖАТТЫҒУЛАР

*КӨЗ ЖАТТЫҒУЛАРЫ

*ДЕНЕ ЖАТТЫҒУЛАРЫ

*РЕЛАКСАЦИЯ

* ҰСАҚ МОТОРИКА

Созылу жаттығулары-шамадан тыс бұлшық еттің ширеуімен босаңсуының гипертонусын реттейді.

Тыныс алу жаттығулары – ағзаның жүйелігін жақсартады. Адам өзін-өзі бақылауын, өзіне деген сенімділігін жетілдіреді.

Көз жаттығулары – көз қарасты кеңейтіп, қабылдауларды жақсартуға мүмкіндік береді. Бір жаққа немесе әртүрлі мақсаттағы қозғалыс тілді жетілдіріп және ағзадағы күшті жоғарлатады.

Дене жаттығулары – ми сыңарлары өзара әректесіп, еріксіз қозғалыстар бұлшық еттің қатаюына себебін тигізеді. Демек, адамға ойды бекіту үшін қозғалыс қажет.

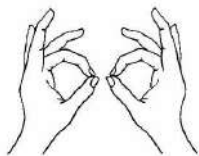
Релаксация – босаңсытуға және шаршағанды басады.

Ұсақ моторика – саусақ қозғалысы арқылы баланың тілін дамытады.

Кинезиология – нақты қозғалыс жаттығулары көмегімен ақыл – ой қабілетін дамытатын ғылым. Осы жаттығулар арқасында жаңа нейронды желілер жасауға мүмкіндік бар және ақыл – ой дамуының негізі болып келетін ми шарты шарлары арасындағы қатынасты жақсартуға болады.

Ұйымдастырылған іс-әрекет барысында өзім тәжірибежде қолданып жүрген келесі жаттығуларды ұсынамыз.

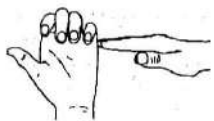
«Сақина»

Қолдардың саусақтары кезекпен және мүмкіндігінше тез, сынақ дәйекті түрде басбармаққа, сұқ саусаққа және әрі қарай жалғаса береді.

Тура және кері ретте орындалады. Жаттығу бастапқыда бөлек әрбір қолмен орындалады, содан соң бірге орындалады.

«Лезгинка» Сол жақ жұдырығын түйіңіз, бас бармақта жұмбай-ақ қойыңыз.

Жұмған саусақтарды ашып, оң қол алақанымен горизонталды бағытта беттестіріңіз. Енді оң қол мен сол қол жаттығуын алмастыра жасау. Осы жаттығуды 6-8 рет қайталау. Және жылдамдықты үдете түсу.

«Құлақ-мұрын»

Мұрынның ұшын сол қолмен ұста, оң қолмен қарама- қарсы құлақты ұста. Құлақ пен мұрынды бір уақытта жіберіп, алақанды соғу. Қолдардың жағдайын керісінше алмастырыңыз да дәлдікпен қайталаңыз.

«Жұдырық – алақан»

Екі қолда үстел үстіне не тізеге төмен қаратып қояды, бір қолды жұдырықтап жұмады. Бір мезгілде жұдырықты ашады, ал екінші қолын жұдырықтап жұмады. Осылай бірнеше рет ауыстырады. Қозғалысты жылдамырақ жасауға болады, бірақ ашып – жұму барысы дұрыс орындалуы керек.

Міне бізде – алақан, міне бізде – жұдырық!

Тез ашамыз – жұмамыз.

Тез ашамыз – жұмамыз.

«Құймақ»

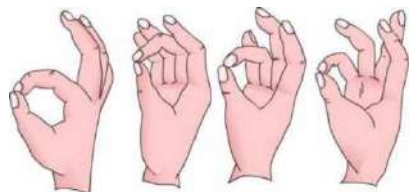
Оң қолының алақанын төмен қаратып тізеге қояды, ал сол қолының алақанын жоғары қаратып екінші тізеге қояды. Бір уақытта позициясын ауыстыру керек: оң қолының алақанын жоғары, ал сол қолының алақанын төмен қаратып қояды. Жаттығу жасау барысына сәйкес қозғалыс ырғағын жылдамдатуға болады.

Алақанмен ойнаймыз

Құймақ жасап береміз.

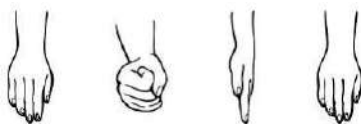
Аударамыз құймақты
Аударамыз құймақты
Ойнап ойнап аламыз.

«Саусақтарымыз амандасады»

Барлық саусақтарды кезектесіп бас бармаққа тигізеді. Әр буында әр саусақты бас бармаққа тигізеді:

«Жұдырық – қабырға – а

Балаға қолдың үш жағдайын жазық үстел үстінде көрсетеді. Бір-бірінен айырмашылығы ашқанда алақан, жұмғанда жұдырық, қырынан қабырға болып қалатынын ажыратады. Бала педагогпен бірге сынақты орындайды да, 8-10 рет қайталағаннан кейін, бала есте сақтау қабілеті бойынша өзі істейді, егер қиналып жатса ауызша немесе қолмен ымдап көмектесуге болады.

Түзету - дамыту жұмысында доппен ойындар ойнауға болады. Ежелгі заманнан доппен (суджок) қолдануға да болады ойындар тиімді екені белгілі.

Нәтижесінде

-Доппен ойнаған кезде бала тіл кемшілігіне көңіл бөлмей қарым – қатынасқа бейімді болады.

- Оқу қызметінде бір қалыпты отырудан босатады.
- Түзете- дамытуда оқу қызметінің түрлерін түрлендіруге көмектеседі.
- Жалпы және ұсақ моториканы, кеңістікте бейімделуін дамытады.

– Тілдің просодиялық құрамын дамытуға бағытталған жұмыстарға көмектеседі.

– Қозғалыс күші мен нақтылығын реттейді.

-Доппен арналған ойындар гипербелсенді балалардың эмоционалды – күш сферасын дамытады және ретке келтіреді.

– Бұлшық ет күшін дамытады, зат алмасуды жақсартады және негізгі мүшелердің жұмысын жақсартады.

Доптың көмегімен ұсақ моторика мен дене арқылы сезінуге арналған арнайы құралдар дайындауға болады.

«Түрлі – түсті шарлар» – қол саусақтарымен шариктерді жоғары – төмен айналдырып домалату.

«Жаңбыр» – шариктерді домалату.

«Парашютистер» – дауысты дыбыспен шариктерді домалату.

«Жүзеді, жүреді, шабады» – арнайы жолдармен шариктерді домалату.

Екі қолмен сурет салу

Сол жақ

Оң жақ

Миға арналған гимнастика – бұл дислексияның пайда болуын болдырмауға, яғни оқу дағдыларын бұзылуын алдын алады.

Тәжірибие көрсеткендей, іс-әрекет барысында бұл жаттығуларды қолдану оң нәтиже беруде. Зерттеулерге сүйенсек, 80 елдің тәжірибесі көрсеткендей, ми гимнастикасынан қозғалыс жаттығулары қолданылған балабақшаларда, мектептерде балалардың көрсеткіштері жақсарды. Олар оңай әрі қуанышпен үйрене бастады. Стресс деңгейі төмендеді.

Осы жаттығулардың нәтижесінде бала:

мидың екі жарты шарлары арасында байланыс түзеді.

ақыл-ой белсенділігі, есте сақтау қабілеті жақсарады.

оқу және жазу процестері жеңілдейді.

қол мен көзді үйлестіру жақсарады.

кеңістіктегі ойлау жақсарады.

Қорытынды

Нейроойындар мен нейрожаттығулар мектепке дейінгі балалардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Психологтар мен педагогтар осы ойындарды балалармен күнделікті жұмыс барысында қолдана отырып, олардың танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік қабілеттерін барынша тиімді дамыта алады. Нейроойындар жүйелі түрде өткізілетін болса, балалардың жаңа дағдыларды тез әрі тұрақты меңгеруіне мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Д.Н. Колдина игровые занятия с детьми. –Москва, 1999г. – 120стр.
2. Т.Визель основы НЕЙРОпсихологии 2 издание. - Москва, 1998.- 304стр.
3. Ж.Қ.Дүйсенова, Қ.Н.Нығметова. Балалар психологиясы. – Алматы, 2012. - 333б.
4. М.Қ.Бапаева. Даму психологиясы. – Алматы, 2014. -437б.
5. С.Н.Цейтлин. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи. – Москва, 2000.- 235б.

THE DEVELOPMENT OF SPEAKING SKILLS AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN ENGLISH LESSONS

Tolesh M.A.

English teacher, primary teacher Kazakhstan, Akmola region, Kosshy city
school-gymnasium
e-mail: mira19.87@mail.tu

Abstract

The world changes day by day and there is no doubt that the modern society is not the same with an ancient one. For example, education system has changed completely - nowadays being teacher does not mean only being a helper in difficult process of getting education; it means being creative and highly talented "guide", which accompanies a student in all way of studying. When it comes to teaching speaking skills, the role of teachers is essential because speaking skills can be taught effectively by teachers applying various techniques such as interaction, motivation and encouragement. Today's world requires that the goal of teaching speaking should improve students' communicative skills, because, only in that way, students can express themselves and learn how to follow the social and cultural rules appropriate in each communicative circumstance. Teaching speaking is a very important part of second language learning. The ability to communicate in a second language clearly and efficiently contributes to the success of the learner in school and success later in every phase of life. This article deals with the teaching and learning speaking skills. It studies the principles of using methods and materials to develop speaking skills of young learners.

Keywords: authentic materials, speaking skills, techniques, task-based activities, speaking activities, primary classes, young learners.

Introduction

In order to develop the speaking skills of the learners, the English language teachers have to put their focus mainly on vocabulary and grammar and then on speech sounds, stress, intonation patterns and finally on patterns of sentences. To enable the learners to enrich good vocabulary and to have a good command over grammar, the teachers should concentrate more on speech sounds, stress and intonation patterns which are the fundamental elements required for speaking skills. After proper training in these areas, the teachers have to provide the learners with a number of opportunities to make use of them in their speaking practice sessions. Moreover, the teachers are supposed to conduct some learner-focused activities like activity-based or task-based activities that involve the learners to develop their speaking skills in the real classroom environment. Here the teachers can implement innumerable activities such as JAM (Just a Minute) sessions, role-plays, group discussions, preparing for both interviews and presentations and preparing the learners to present papers in conferences, seminars, workshops, etc. The role of teachers is very crucial here to prepare the learners for their future career and prepare them to be competent in their speaking skills as the classroom is the main platform for learners to perform these tasks.

The teachers are expected to play a key role in imparting quality education in ELT classrooms, both in ESL/EFL settings, especially in teaching language skills. To achieve this quality, teachers should use their skills, knowledge and various techniques to motivate the learners towards the learning of language skills. In this context, teachers should act as facilitators, motivators, organizers, monitors, participants, assessors, models, observers, and so on. When it comes to teaching speaking skills, the role of teachers is essential because speaking skills can be taught effectively by teachers applying various techniques such as interaction, motivation and encouragement.

Speaking is a crucial part of second language learning and teaching. Despite its importance, for many years, teaching speaking has been undervalued and English language teachers have continued to teach speaking just as a repetition of drills or memorization of dialogues. However, today's world requires that the goal of teaching speaking should improve students' communicative skills, because, only in that way, students can express themselves and learn how to follow the social and cultural rules appropriate in each communicative circumstance. In order to teach second language

learners how to speak in the best way possible, some speaking activities are provided below, that can be applied to ESL and EFL classroom settings, together with suggestions for teachers who teach oral language.

How To Teach Speaking

Now many linguistics and ESL teachers agree on that students learn to speak in the second language by "interacting". Communicative language teaching and collaborative learning serve best for this aim. Communicative language teaching is based on real-life situations that require communication. By using this method in ESL classes, students will have the opportunity of communicating with each other in the target language. In brief, ESL teachers should create a classroom environment where students have real-life communication, authentic activities, and meaningful tasks that promote oral language. This can occur when students collaborate in groups to achieve a goal or to complete a task.

Role Play

One other way of getting students to speak is role-playing. Students pretend they are in various social contexts and have a variety of social roles. In role-play activities, the teacher gives information to the learners such as who they are and what they think or feel. Thus, the teacher can tell the student that "You are David, you go to the doctor and tell him what happened last night, and..."

Simulations

Simulations are very similar to role-plays but what makes simulations different than role plays is that they are more elaborate. In simulations, students can bring items to the class to create a realistic environment. For instance, if a student is acting as a singer, she brings a microphone to sing and so on. Role plays and simulations have many advantages. First, since they are entertaining, they motivate the students. Second, as Harmer (1984) suggests, they increase the self-confidence of hesitant students, because in role play and simulation activities, they will have a different role and do not have to speak for themselves, which means they do not have to take the same responsibility.

Information Gap

In this activity, students are supposed to be working in pairs. One student will have the information that other partner does not have and the partners will share their information. Information gap activities serve many purposes such as solving a problem or collecting information. Also, each partner plays an important role because the task

cannot be completed if the partners do not provide the information the others need. These activities are effective because everybody has the opportunity to talk extensively in the target language.

Brainstorming

On a given topic, students can produce ideas in a limited time. Depending on the context, either individual or group brainstorming is effective and learners generate ideas quickly and freely. The good characteristics of brainstorming is that the students are not criticized for their ideas so students will be open to sharing new ideas.

Storytelling

Students can briefly summarize a tale or story they heard from somebody beforehand, or they may create their own stories to tell their classmates. Story telling fosters creative thinking. It also helps students express ideas in the format of beginning, development, and ending, including the characters and setting a story has to have. Students also can tell riddles or jokes. For instance, at the very beginning of each class session, the teacher may call a few students to tell short riddles or jokes as an opening. In this way, not only will the teacher address students' speaking ability, but also get the attention of the class.

Interviews

Students can conduct interviews on selected topics with various people. It is a good idea that the teacher provides a rubric to students so that they know what type of questions they can ask or what path to follow, but students should prepare their own interview questions. Conducting interviews with people gives students a chance to practice their speaking ability not only in class but also outside and helps them becoming socialized. After interviews, each student can present his or her study to the class. Moreover, students can interview each other and "introduce" his or her partner to the class.

Story Completion

This is a very enjoyable, whole-class, free-speaking activity for which students sit in a circle. For this activity, a teacher starts to tell a story, but after a few sentences he or she stops narrating. Then, each student starts to narrate from the point where the previous one stopped. Each student is supposed to add from four to ten sentences. Students can add new characters, events, descriptions and so on.

Reporting

Before coming to class, students are asked to read a newspaper or magazine and,

in class, they report to their friends what they find as the most interesting news. Students can also talk about whether they have experienced anything worth telling their friends in their daily lives before class.

Playing Cards

In this game, students should form groups of four. Each suit will represent a topic.

For instance:

Diamonds: Earning money

Hearts: Love and relationships

Spades: An unforgettable memory

Clubs: Best teacher

Each student in a group will choose a card. Then, each student will write 4-5 questions about that topic to ask the other people in the group. For example: If the topic "Diamonds: Earning Money" is selected, here are some possible questions:

Is money important in your life? Why?

What is the easiest way of earning money?

What do you think about lottery? Etc.

However, the teacher should state at the very beginning of the activity that students are not allowed to prepare yes-no questions, because by saying yes or no students get little practice in spoken language production. Rather, students ask open-ended questions to each other so that they reply in complete sentences.

Picture Narrating

This activity is based on several sequential pictures. Students are asked to tell the story taking place in the sequential pictures by paying attention to the criteria provided by the teacher as a rubric. Rubrics can include the vocabulary or structures they need to use while narrating.

Picture Describing

Another way to make use of pictures in a speaking activity is to give students just one picture and having them describe what it is in the picture. For this activity students can form groups and each group is given a different picture. Students discuss the picture with their groups, then a spokesperson for each group describes the picture to the whole class. This activity fosters the creativity and imagination of the learners as well as their public speaking skills.

Find the Difference

For this activity students can work in pairs and each couple is given two different pictures, for example, picture of boys playing football and another picture of girls playing tennis. Students in pairs discuss the similarities and/or differences in the pictures.

I think the next will be by stories, stories provide children with a context for speaking English. This is especially valuable if they aren't able to experience an immersive language-learning environment. Experiencing a story together in English places children in a small world where English is a given. The teacher as a storyteller reads a line and pauses. If the child is familiar with the story after having heard it a few times, she will be able to assume the role of storyteller.

Songs and rhymes are also effective teaching ways of teaching speaking for improving children's speech and they give children the chance to play with spoken English in a stress-free way. By listening to songs and singing them, children begin to hear the sounds of the language and experiment with the way the mouth works to produce those new sounds. They notice relationships between words that sound similar through the rhymes at the end of the lines, and how words in combination create rhythm.

Effective methods of teaching speaking in primary schools

As we know, nowadays good teachers need to change some ways of teaching English language under school conditions as the old-approaches and longer meet the requirements of the last year. The historic changes took place in Kazakhstan, since there have been obtained.

When we ask teachers of primary schools about their aspirations for their pupils' English language abilities, 'speaking English with confidence' is almost always at the top of their wish list. They want their pupils to read well, have a wide vocabulary and a firm understanding of English grammar, but mostly they want to hear them speak and speak with confidence and enjoyment.

Spoken English teaching techniques stress real-world communication and English conversation versus rote memorization. Because our communicative method is a student-centered approach, the teacher must work as a facilitator in an effort to help students develop English speaking skills for a range of purposes. Our teaching techniques are focused on increasing speaking English in classroom, as well as the pronunciation of words, and utilizing new vocabulary as much as possible. The ELC classroom maximizes dialogue through a variety of techniques, including class discussions, presentations, small group discussions, pair work, group work, special

projects, and task-oriented assignments.

Make short stories a part of the class

Young students usually find narrating and listening to stories interesting. Use this as a teaching tool. Make short stories a part of your class by encouraging your students to narrate stories in English. This helps them improve their communication skills. This also helps you to assess your students' interactive skills and helps them improve. This helps the students improve their thinking ability.

With the advancement in technology, many interesting tools for teaching have also been developed. Explore the use of technology in the classroom and find new ways of teaching English to your students.

Children performing a play

Dramas and plays are another method to engage students in interactive learning. Ask your students to perform a play based on any story from their prescribed text-book. Let this be a group task where students get to decide their characters in the play and prepare dialogues suitable to the scenes in the play. Students learn how to make a script, how to act it out and how to organize the play. This also helps them improve their language skills.

Use English as the medium for communication

Students learn English best when they use it in their daily communication, ask your students to use English as the medium for communication. Use new words in your conversation with the students so that they know the words and their usage. Allow students to make mistakes but ask them to continue with English language as the medium for communication.

Conclusion

By analyzing I came into conclusion teaching speaking in primary schools are still something of a mystery but one thing we can be sure of is that words are not instantaneously acquired at least not for adult foreign language learners. As I have come to the conclusion, pupils of primary schools must be taught by effective ways of teaching speaking teacher should be:

- friendly
- give explanations and instructions clearly
- as a parent
- feel self-confidence
- intelligent.

Teaching speaking is a very important part of second language learning. The ability to communicate in a second language clearly and efficiently contributes to the success of the learner in school and success later in every phase of life.

1. References

2. Celce-Murcia. M. 2001. Teaching English as a Second or Foreign Language (3rd ed). USA: Heinle&Heinle.
3. Chaney, A.L., and T.L. Burk. 1998. Teaching Oral Communication in Grades K-8. Boston: Allyn&Bacon.
4. Baruah, T.C. 1991. The English Teacher's Handbook. Delhi: Sterling Publishing House.
5. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching(3rd edn.) New Jersey: Prentice Hall.,1994
6. Newton R. Taylor N. Star Players. Teacher's Book 1. Mexico D.F.: Richmond Publishing, 2007.
7. Harmer J. The Practice of English Language Teaching, London:Longman.2001.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛІ

Бердыгулова А.Ж., Бердыгулова М.Ж

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ дің аға оқытушысы.
Алматы қаласы.

email: marzhan.berdygulova.76@mail.ru

Бауыржан Момышұлы атындағы орта мектеп
гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі.
Жетісу облысы, Панфилов ауданы, Жаркент қаласы. Қазақстан.
email: marzhan.berdygulova.76@mail.ru

Аңдатпа

Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары әлемде айрықша қарқынмен дамып, әртүрлі салаларға еніп келеді. Әсіресе, тілдерді өңдеу, аударма, мәтін талдау және сөйлеуді тану бағыттары ЖИ мүмкіндіктерін жаңа деңгейге көтерді. Қазақ тілі үшін бұл технологиялар тілді кеңінен қолдануға, оқытуға және сақтауға бағытталған жаңа мүмкіндіктер береді. Алайда, ЖИ-ді қазақ тіліне бейімдеу үдерісі көптеген сын-тегеуріндермен және ерекшеліктермен байланысты. Бұл мақалада табиғи тілді өңдеу (Natural Language Processing, NLP) технологиялары қазақ тіліндегі ЖИ жүйелерінің маңызды бағыттарының бірі болып саналатындығы және де бұл технологиялар мәтін талдау, дыбысты тану, аудару, ақпараттарды автоматты сұрыптау және жіктеу сияқты қызметтерді орындауға мүмкіндік беретіндігі айтылады. Қазіргі уақытта қазақ тілінде Google Translate және Yandex сияқты платформалар аударма жасауда қолданылуда. Олардың сапасы әлі де жетілдіруді талап етеді, бірақ бұл бағыттағы қадамдар қазақ тілінің қолданылу аясын кеңейтуде маңызды рөл атқарады.

Түйін сөздер: тіл, жасанды интеллект, платформа, цифрландыру, сапа, әлемдік зерттеулер, жетістіктер

Қазіргі таңда жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары бүкіл әлемде қарқынды дамып, әртүрлі салаларда қолданылуда. ЖИ тілдер арасындағы аударма, мәтін өңдеу, деректерді талдау, қарым-қатынас жасау сияқты қызметтерде үлкен мүмкіндіктерге жол ашты. Қазақ тіліне қатысты ЖИ технологияларының дамуы оның қолданылу аясының кеңеюіне, тілдің заман талабына сай жаңаруына септігін тигізуде. Бұл ғылыми жұмыс қазақ тіліне жасанды интеллектінің әсерін, оның мүмкіндіктері мен болашақтағы бағыттарын қарастырады.

I тарау: Жасанды интеллект және оның тілді дамытудағы рөлі

1.1 Жасанды интеллект және табиғи тілдерді өңдеу

Жасанды интеллектінің ең маңызды бағыттарының бірі – табиғи тілді өңдеу (Natural Language Processing, NLP). Бұл технология мәтіндерді автоматты түрде аудару, дауыс тану, мәтіндерді сараптау, сұрақтарға жауап беру сияқты көптеген міндеттерді орындайды. Соңғы жылдары қазақ тілінде де NLP саласында айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізілді. Мысалы, мәтінді аудару мен түсіну, жазу стилін тану, дыбысты мәтінге және керісінше айналдыру сияқты функциялар қазақ тілінде де қолжетімді бола бастады.

1.2 ЖИ арқылы қазақ тілін зерттеу және дамыту

Жасанды интеллект қазақ тілінің морфологиясы, синтаксисі және семантикасы секілді күрделі тілдік құрылымдарды талдауда қолданылады. ЖИ көмегімен тілдің грамматикалық ережелері мен сөздіктер жасалып, мәтіндерді өңдеу, дыбыс тану, сөйлем құрау және аудару мүмкіндіктері кеңейіп келеді.

II тарау: Жасанды интеллектінің қазақ тілінің дамуына тигізер әсері

2.1 Қазақ тілін оқыту және тіл үйрету процесіндегі ЖИ

Жасанды интеллект қазақ тілін үйренушілерге арнайы қосымшалар арқылы тілдік дағдыларды меңгеруге көмектеседі. Мысалы, қазақ тілі грамматикасын үйрететін қосымшалар мен онлайн платформалар, грамматикалық қателерді түзету құралдары, сөйлесуге арналған чатботтар қазіргі таңда кеңінен қолданылуда. Мұның барлығы қазақ тілінің қолданылу аясын кеңейтіп, оны үйренушілер үшін ыңғайлы етеді.

2.2 Қазақ тілін сақтаудағы ЖИ рөлі

ЖИ технологиялары сирек кездесетін сөздерді, диалектілерді, мақал-мәтелдерді сақтап қалуда тиімді құрал болып отыр. Бұл бағытта қазақ тілін цифрландыру жұмыстары жүргізілуде. Мысалы, ЖИ негізінде құрылған

қазақша мәтіндер корпусын дамыту, тарихи мәтіндер мен әдеби шығармаларды сандық нұсқада сақтау қазақ тілінің мұрасын келесі ұрпаққа жеткізуді жеңілдетеді.

2.3 Қазақ тілін аудару және түсіну

Google Translate, Yandex Translate сияқты платформалар қазақ тілін автоматты түрде аудару мүмкіндіктерін дамытып келеді. Бұл қызметтер арқылы қазақ тіліндегі ақпараттың қолжетімділігі артып, халықаралық деңгейде танылуына ықпал етеді.

2.4 Қазақ тілді мазмұн жасау және талдау

Жасанды интеллект қазақ тілінде жаңа мазмұн жасауда көмектеседі. Мысалы, мәтіндерді жазу, жаңалықтар дайындау, ақпараттарды өңдеу және талдау сияқты қызметтерде ЖИ үлкен рөл атқарады. Сонымен қатар, қазақ тіліндегі мәтіндерді талдап, тақырыптарды автоматты түрде анықтау, жаңалықтарды автоматты түрде санаттарға бөлу жұмыстары да ЖИ арқылы жүзеге асырылуда.

III тарау: Қазақ тіліне жасанды интеллектінің әсерінің артықшылықтары мен кемшіліктері

3.1 Артықшылықтары

Қолдану аясын кеңейту: ЖИ технологиялары қазақ тілінің ақпараттық кеңістікте қолданылу аясын кеңейтеді.

Тіл үйрету мүмкіндіктері: Жасанды интеллект арқылы қазақ тілін үйрену процесі жеңілдеп, арнайы мобильді қосымшалар мен платформалар пайда болады.

Мазмұнды сақтау: ЖИ сирек кездесетін сөздерді, көне сөздерді сақтауға мүмкіндік береді.

Қолжетімділік: Қазақ тіліндегі ақпаратты әлемдік деңгейде қолжетімді етеді.

3.2 Кемшіліктері

Семантикалық қателер: ЖИ кейде қазақ тіліндегі семантикалық және грамматикалық қателіктерге жол береді, бұл мағыналық ауытқуларға әкелуі мүмкін.

Сапаны бақылау: Қазақ тіліне арналған ЖИ жобалары әлі де толық жетілмегендіктен, аударма және мәтінді түсіну сапасында мәселелер кездеседі.

Деректер тапшылығы: ЖИ жүйелерін дамыту үшін қазақ тіліндегі

деректердің жеткіліксіздігі өзекті мәселе болып отыр.

IV тарау: Болашақ бағыттар және қазақ тілінің даму мүмкіндіктері

4.1 Қазақ тіліндегі ЖИ зерттеулерін қолдау

Қазақ тіліне арналған деректерді жинау, оларды ЖИ модельдерін жаттықтыру үшін қолдану бағытында зерттеулер жүргізілуі тиіс. Осы мақсатта қазақ тіліндегі мәтіндерді жинау, талдау және өңдеу процестерін жандандыру қажет.

4.2 Мектептер мен университеттердегі ЖИ-ді қазақ тіліне қолдану

Қазақ тілі пәні бойынша ЖИ құралдарын білім беру жүйесіне енгізу арқылы оқушылар мен студенттерге заманауи технологияларды пайдалана отырып, қазақ тілін меңгеру мүмкіндігін беру керек.

4.3 Қазақ тілін қолдану мәдениетін қалыптастыру

ЖИ құралдары арқылы қазақ тіліне қызығушылықты арттыру арқылы оны қолдану мәдениетін дамытуды қолға алу қажет. Әлеуметтік желілер мен медиа платформаларда қазақ тілін қолданатын аудиторияның санын арттыру – бұл мақсаттың басты қадамдарының бірі.

Қорытынды

Жасанды интеллект технологиялары қазақ тілінің қолдану аясын кеңейтіп, оны жаңа деңгейге көтеруде үлкен рөл атқарады. Қазақ тілін сақтау, дамыту және кеңінен таратуда ЖИ құралдары айрықша маңызға ие болуда. Дегенмен, ЖИ технологияларын тиімді пайдалану үшін сапалы деректерді жинау және тілдің грамматикалық ерекшеліктерін жетік меңгеру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Айдос, М. "Жасанды интеллект және қазақ тілін дамыту мүмкіндіктері". – Алматы: Ана тілі, 2020.

Түсіпбеков, С. "Табиғи тілді өңдеу: Қазақ тіліне арналған алгоритмдер" // Тіл және мәдениет журналы. – 2018. – №3. – 45-50 бб.

Сағынбекова, Л. "Қазақ тіліндегі жасанды интеллект зерттеулерінің қазіргі жай-күйі" // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2021. – №2. – 23-27 бб.

Асан, Ж. "Қазақ тілінің цифрландырудағы рөлі және ЖИ технологиялары" // Цифрлық Қазақстан. – 2019. – №4. – 12-18 бб.

Ахметова, Г. "Жасанды интеллекттің қазақ тілін оқыту процесіне әсері". – Алматы: Білім, 2022.

Айтбаев, А. "Қазақ тілінің табиғи тілді өңдеу жүйесіндегі орны". – Астана: Жазушы, 2021.

Исабек, М. "ЖИ және тілдерді цифрландыру: Қазақ тіліне тигізер әсері". – Алматы: Санат,

2020.

Күмісбекова, А. "Жасанды интеллект және қазақ тілін сақтаудағы жаңа тәсілдер" // Тіл және технология журналы. – 2017. – №5. – 30-35 бб.

Оспанова, Д. "Қазақ тіліндегі ЖИ жобаларының дамуы" // Педагогика және инновация. – 2020. – №6. – 15-22 бб.

Ермекбаев, Б. "Қазақ тілі және ЖИ құралдарын қолдану" // Білім және ғылым журналы. – 2019. – №1. – 38-44 бб

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ ЖОБАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУДЫҢ (PBL) ТИІМДІЛІГІ МЕН ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шындалиев Н.Т., Джаулыбаева Э.Б.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

Email: elvira22121986@mail.ru

Андатпа

Бұл мақала жоғары оқу орындарында жобалық оқыту (PBL) әдісін қолданудың тиімділігін және оның білім беру процесінде туындайтын мәселелерін талқылайды. Жобалық оқыту – студенттерге нақты мәселелерді шешу арқылы білім алуды қамтамасыз ететін әдіс болып табылады. Мақалада PBL әдісінің теориялық негіздері, оның студенттердің ойлау қабілетін дамытуға, шығармашылық дағдыларын жетілдіруге, топтық жұмысты ұйымдастыруға және практикалық дағдыларды меңгеруге әсері қарастырылады. Сонымен қатар, жобалық оқытудың жоғары оқу орындарындағы қолданылуындағы қиындықтар мен кемшіліктер талданады, оның ішінде уақытты тиімді басқару, ресурстардың жетіспеушілігі, оқытушылар мен студенттер арасындағы өзара әрекеттесу мәселелері қарастырылады. Мақала PBL әдісін тиімді енгізу жолдарын ұсынады және бұл әдіс білім беру жүйесінің сапасын арттыруға мүмкіндік беретініне назар аударады.

Кілт сөздер: жобалық оқыту (PBL), жоғары оқу орны, білім беру әдісі, студенттердің шығармашылық дағдылары, топтық жұмыс, оқыту тиімділігі, білім беру жүйесі, педагогикалық әдістер

Соңғы жылдары жоғары оқу орындары студенттерге тек негізгі дағдыларды, яғни когнитивті білім мен кәсіби дағдыларды (Vogler et al., 2018), мәселен, мәселені шешу және командада жұмыс істеу қабілетін (Casner-Lotto & Barrington, 2006) дамытуға ұмтылуда. Алайда, бұл дағдыларды дамытуға бағытталған мақсаттарға жету оңай емес, себебі басымдық әлі де дәстүрлі оқыту моделіне берілуде, мұнда оқытушылар «білім беруші» ретінде, ал студенттер «ақпаратты алушы» ретінде әрекет етеді (Алорда, Суэнага, & Pons, 2011). Нәтижесінде студенттер білім беру процесіне толыққанды қатыса алмайды, бұл пәндік білімдерді үстіртін деңгейде меңгеруге әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, университеттер, әсіресе зерттеу университеттері, зерттеу дағдыларын дамытуға көп көңіл бөледі, ал жұмыс орнында қолдануға болатын кәсіби дағдыларға жеткілікті көңіл бөлінбейді. Бұл университетте оқитын студенттер мен олардың жұмыс орындарында қажетті дағдылар арасында алшақтыққа әкеледі (Holmes, 2012). Сондықтан бұл жағдайды өзгерту үшін студенттерге нақты мәселелерді шешу және кәсіби контексте білім алу мүмкіндігін беру қажет. Бұл мақсатқа жетудің бір тиімді тәсілі — жобаға бағытталған оқыту (PBL), ол жоғары білім жүйесінде кеңінен қолданылады. Зерттеулер PBL-дің дәстүрлі оқытумен салыстырғанда академиялық жетістіктерге оң әсер ететінін көрсетеді, бірақ оның жоғары оқу орындарында енгізілуі әлі шектеулі (Chen & Yang, 2019; Lee et al., 2014).

Жоғары және одан кейінгі білім беру мекемелеріндегі негізгі қағида жоғары деңгейдегі мамандар даярлау мен оқу процесін инновациялық түрде дамыту ісін жүзеге асыру болып табылады. Қазіргі кезде әлемде білім беру процесін инновациялық дамытуға арналған бірнеше оқыту технологиялары бар, олар:

✓ проблемаға бағытталған оқыту технологиясы (Problem-based Learning) – ProblemBL;

✓ кейске негізделген оқыту технологиясы (Case-based Learning) – CaseBL;

✓ жобаға бағытталған оқыту технологиясы (Project-based Learning) – ProjectBL;

✓ зерттеуге бағытталған оқыту технологиясы (Inquiry-based Learning) – InquiryBL.

PBL — бұл студенттерді нақты жобаларға қатыстыру және шынайы мәселелерді шешуге арналған өнімдер жасау арқылы білімді белсенді құруды көздейтін оқыту әдісі (Brundiers & Wiek, 2013; Krajcik & Shin, 2014). PBL-дің негізгі элементтері арасында жетекші сұрақ, оқу мақсаттарына назар аудару, білім беру әрекеттеріне қатысу, студенттердің арасындағы ынтымақтастық, қолдау көрсету технологияларын пайдалану және нақты артефактілер жасау ерекше маңызды болып табылады. Шынайы мәселелерді шешетін артефактілерді жасау — бұл PBL-ді басқа студентке бағытталған оқыту әдістерінен, мысалы, проблемаларды шешуге негізделген оқытудан (Blumenfeld et al., 1991; Helle et al., 2006) ерекшелендіретін басты ерекшелік. Бұл процесс студенттердің білімді біріктіру, қолдану және құру барысында нақты мәселелерге шешім табу үшін бірлесіп жұмыс істеуді талап етеді.

Жобалық Оқытудың негізгі міндеттері процестер. Әдістің негізгі мақсаттарына ұлғайту жатады студенттің мотивациясы; жоспарлау ретінде құнды дағдыларды үйрету және ғылыми-зерттеу негізінде оқыту процесін ұйымдастыру жаһандық деңгейде олардың болашағының берік негізін қалайды экономика; шығармашылық ойлау мен әлеуметтік дағдыларды ынталандыру.

Беллдің (2014 ж.) пікірінше, оқушыға бағытталған және оқытушыға бағытталған оқытуға деген көзқарас келесі негізгі тіректерге негізделген:

- ✓ білімді қалыптастыру үшін сұрақтарға негізделген оқыту;
- ✓ студенттің таңдауы бойынша оқытушының жетекшілігімен жүргізілетін зерттеулер қадағалау;
- ✓ Бірлескен жұмыс және коммуникация;
- ✓ Нақты әлемдегі проблемаларға бағытталған шынайы жобалар шешімдерді табыңыз.

Жоба негізінде оқыту (PBL) студенттерге шынайы және маңызды жобаларға белсенді қатысуға мүмкіндік береді. PBL-де жетістікке жету және сапалы жобаларды жасау үшін PBL-дің негізгі компоненттері оқу процесі барысында қолданылуы керек. Алайда бұл процесс өздігінен жүрмейді; студенттердің білім беру процесін өзіндік бақылау, басқару, бағалау, жауапкершілікті қабылдау және модельдеу қабілеті өмір бойы оқуда маңызды болып табылады, қазіргі еңбек нарығының талаптарын қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Сондықтан, оқушының дербес оқып-үйрену стратегиясын қолдану үшін жобалық оқытуға арналған білім беру ортасын дамыту маңызды.

Бұл мақала жоба негізінде оқытудың ерекшеліктерін оқушыға бағытталған әдіс ретінде қарастырып, өздігінше үйренуді қолдауды қамтамасыз ететін дербес оқып-үйрену мен жобалық оқытудың әр кезеңінде оқушының жауапкершілігін арттырудың арасындағы байланыс пен сәйкестікті сипаттайды.

Аталған зерттеу жоғары оқу орындарында жүзеге асырылып жатқан зерттеулер қатарына үлесін қосады. Яғни, Аранская (2004) [3], Бузина (2005) [4], Агаркова (2007) [5] зерттеушілері тәжірибесіндей, университет студенттері де жоба дайындау кезеңдерін жүзеге асырып, өз тәжірибелерін бөлісу арқылы Қазақстан ғылым саласындағы білімге өз үлесін қосты. Жобаны дайындау барысында студенттердің қызығушылығын, шығармалық тұрғыдан және сыни тұрғыдан ойлау қабілетіне ықпалы әлі де болса зерттеу қажет (Virtue & Hinnant-Crawford, 2019; Anazifa & Djukri, 2017; Brassler & Dettmers, 2017) [11]. Дегенмен, университеттерде жоба дайындау әдістемесі кең ауқымды қолданылатынына қарамастан, отандық ғылыми әдебиеттер қатарынан осы тақырып төңірегінде зерттеу нәтижелерін табу қиынға соғады. Сол себептен, конструктивті негізделген теорияны пайдаланып, талдау жасалған мақаланың бірі ретінде осы жұмыс білім саласында жаңа білім қосады. Ғылыми жобаны Askerov (2018) және Рубин мен Можжухин (2019) мақалаларында ұсынылғандай академиялық кәсіпкерлікті дамытуға, бәсекелестік құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін дайындау оқу бағдарламасына қосымша енгізулер жасауды талап етеді (Askerov, 2018; Рубин и Можжухин, 2019) [7, 8]. Шетел зерттеушілерінің тәжірибесі көрсеткендей жоба дайындау химия, инженерия, медицина мамандарын дайындауда қолданылады (Wijayati, Sumarni & Supanti, 2019; Zancul, Sousa-Zomer, & CauchickMiguel, 2017; Kim, 2020) [13]. Бұл мәселелер әлі де болса қамтылмағанымен, келешекте назар қойып ұмтылу қажет мүмкіндіктің бірі. Жобаны дайындап қана қоймай, халықаралық деңгейде шетел зерттеушілерімен бір деңгейде орындау қажет. Бұл орайда, Мошняга (2020) мақаласында атап өткендей, студенттерде ұлтаралық қарым-қатынасты орната білу, шетел азаматтарымен бір деңгейде жобаны жүзеге асыра білу қабілеттерін дамыту маңызды (Мошняга, 2020) [10]. Келешекте қазақ тобы студенттерін университетімізде оқитын шетел студенттерімен бірігіп жоба дайындауды ұйымдастыруға болады. Жоба дайындау әдісінің студенттерге әкелер пайдасы мол. Сол себептен, болашақ зерттеулер студенттердің топта жұмыс істей білу қабілеті мен тәжірибесін анықтауға (Aldabbus, 2018) және технологияны

пайдаланып, веб бағдарламалар дайындап жоба дайындау жұмыстарын онлайн жүйесінде өткізуді жүзеге асыру (Kautsar & Sarno, 2019) мүмкіндігі бар [14].

Әдебиеттер

1. Назарбаев, Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. – Астана: Изд-во «РЕГИС-С-СТ Полиграф», 2017. – 55 с.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы // <https://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/P1900000988/27.12.2019>
3. Аранская, О.С. Образовательный проект «химия и охрана окружающей среды» // Химия в школе. – 2004. – №4. – С. 68-80.
4. Бузина, И. Использование метода проектов на уроках истории // История Казахстана: преподавание в школе. – 2005. – №1. – С. 23-25.
5. Агаркова, М.В. Метод проектов глазами географа // География Казахстана и экология. – 2007. – №6. – С. 26-30.
6. Masyrova, R.R., Tairov, A.T., Savelyeva, V.V. The Student-the Center of Training Education as the Method of Formation of Design Activity in the Conditions of University Education // The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Social and Human Sciences. – 2018. – №2(318). – С.216-220.
7. Askerov, A.A. Academic Entrepreneurship as a Mechanism Forming the Commercialization of Scientific Research Works in the Higher School of Kazakhstan // The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Social and Human Sciences. – 2018. – №3(319). – P.234-238.
8. Рубин, Ю.Б. и Можжухин, Д.П. Формирование конкурентных компетенций в процессе освоения образовательных программ по предпринимательству // Педагогика. – 2019. – №1. – С. 76-86.
9. Лесконог, Н.Ю. и Шаламова, Л.Ф. Технология экспертной оценки социальных проектов // Социально-гуманитарные знания. – 2017. – №3. – С. 138-146.
10. Мошняга, Е.В. Развитие проектной компетенции у студентов как проблема межкультурного образования // Высшее образование сегодня. – 2020. – №11. – С. 21-26.
11. Virtue, E.E., & Hinnant-Crawford, B.N. “We’re doing things that are meaningful”: Student Perspectives of Project-based Learning Across the Disciplines // Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning. – 2019. – №13(2). – P.1-12. <https://doi.org/10.7771/1541-5015.1809>
12. Guo, P., Saab, N., Post, L.S., & Admiraal, W. A review of project-based learning in higher education: Student outcomes and measures // International Journal of Educational Research. – 2020. – №102. – P.1-13. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2020.101586>
13. Wijayati, N., Sumarni, W., and Supanti, S. Improving Student Creative Thinking Skills Through Project Based Learning // In UNNES International Conference on Research Innovation and Commercialization 2018, KnE Social Sciences. – 2019. – P. 408–421. <https://DOI10.18502/kss.v3i18.4732>
14. Kautsar, I.A., & Sarno, R. A Supportive Tool for Project Based Learning and Laboratory Based Education // International Journal on Advanced Science Engineering Information Technology. – 2019. – №9(2).

ҚОЛДАНБАЛЫ ІС-ӘРЕКЕТТІ ТЕРАПИЯСЫ АРҚЫЛЫ АУТИЗМІ БАР БАЛАНЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУЫ

Ахсотова Г.К.

№7 Арнайы(түзету) мектебінің мұғалімі. Дефектолог маман. Педагогика
ғылымдарының магистрі. Ақтөбе қаласы, Қазақстан.
e-mail: gulimai.95@mail.ru

Аңдатпа

Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған білім беру заңын қарастыратын болсақ, Қазақстан Республикасы 11.07.2002 жылғы «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» №343 Заңын іске асыруда дамуында ауытқушылығы бар балалардың оқу тәрбие үрдісін жан-жақты қарастырудың қажеттігі маңызды. Бұл Заң кемтар балаларды әлеуметтік, медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдаудың нысандары мен әдістерін айқындайды. Дамуында кемшілігі бар балаларға көмек көрсетудің тиімді жүйесін жасауға, оларды тәрбиелеу, оқыту, еңбекке және кәсіби даярлау ісімен байланысты проблемаларды шешуге, балалар мүгедектігінің алдын алуға бағытталған. Бұл заң актісінің қабылдануы мемлекет пен қоғамның дамуында бұзылысы бар балаларға оң көзімен қарай бастағанын көрсетеді.

Түйін сөздер: аутизм, қолданбалы іс-әрекет терапиясы, сөйлеу тілі, коммуникация.

Кіріспе

«**Аутизм** дегеніміз – баланың «экстремалды» жалғыздығы, эмоционалды байланыс пен коммуникация орнату қиындығы мен әлеуметтік даму қабілетінің төмендеуі. Л. Каннер, аутизмнің негізгі белгісі ретінде, «экстремалды жалғыздықты» атайды, сонымен бірге ондағы сөйлеудің бұзылуын немесе мүлдем болмауын, өзіндік әдет-ғұрып формаларына ұмтылуды, сенсорлық стимулдарға әдеттен тыс реакция жасауды тізбектей келіп, бұл ауытқу түрін, *конституционалды генезді* даму ауытқуының өзінше бір түрі деп атайды.

Аутизм - (гр. *autos* - өзім) - адамның сыртқы дүниеден оқшауланып, өзімен-өзі болып, іштей сары уайымға салынған кездегі көңіл күйі. Бұл терминді 1912 жылы Э. Блэкер адамның ішкі эмоциялық қажеттіліктерімен реттелетін және шынайы әрекеттерге тәуелділігі шамалы аффективтік саланың айрықша түрін белгілеу үшін енгізген. Аутист балалардың есте сақтау қабілеті жоғары болады. Математика және музыкадан дарынды, бірнеше тілдерді меңгеруі де мүмкін. Бірақ бұл қасиеттер әдеттегі жастан кейінірек байқалады. Сондықтан да бұндай балалар арнайы интернаттарда емес, кәдімгі жанр ортасында тәрбиеленуі қажет. Аутист бала ерке, тәртіпсіз сияқты әсер береді, бірақ диагнозды ерте қойып, ерте емдесе баланы жалпы білім беретін мектепке беруге болады.

«Оңтүстік рабат» журналының (24.04.2013) басылымында Айша Керейдің мақаласында былай деп жазылған: аутизм – бала дамуындағы ауытқушылықтың ауыр түрі, ол әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың жоқтығын білдіреді. Симптом ретінде аутизм көптеген психикалық ауруларда кездеседі, бірақ кейбір жағдайларда ерте жастан байқалып, бала дамуына кері әсерін тигізеді. Бұл жағдайды ерте балалық аутизм (ЕБА) синдромы дейді. Ол болса психикалық даму зақымдалуының бір нұсқасы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар бала бойында аутизмнің кейбір клиникалық көріністері байқалса оны аутистикалық тұлғалық қасиеттер деп атайды. Нақты симптом ретінде 2-3 жасқа қарай қалыптасуы мүмкін.

Қазіргі уақытта аутизмнің нақты себептері анық зерттелмеген. Көп ғалымдардың деректері бойынша аутизммен ауырған балалардың себебі орталық жүйке жүйесінің бұзылуы салдарынан болады. Тұқым қуалаушылық фактордың әсері мол екенін көптеген зерттеушілер мойындайды. Сонымен бірге мидың органикалық зақымдалуы да аутист балаларда жиі кездеседі.

Аутизмнің алғашқы белгілері: бала туған кезде ерекше болады солғын, тамақ сұрап мазаламайды, жөргек суланса және бір жері ауырса сезбейді, өскен кезде ештеңеге қызықпайды, кейбір сөздерді немесе сөйлемдерді қағып алып, түсінбей қайталай береді. Жақын адамдармен анасымен байланысты симбиотикалық, сондықтан жақын адамдарды түсіну, аяу, көну деген ұғым жоқ. Атын атап шақырса, елең етпеуі де мүмкін. Өзге балалармен де ойнамайды. Танып-білуге ұмтылмайды. Тіпті жаңа ойыншық та оны қызықтыра алмайды. Яғни, мұндай балада қалау, сағыну, аяныш, өкініш, қамқорлық сияқты адами сезімдердің ешқайсысы болмайды. Өз әлемінде, өзімен өзі өмір сүреді. Тәулік бойы ұйықтамай жүре беруі мүмкін. Ештеңені қажет етпейді.

Жанысбаева Р.М., Асқарова А.Б. мақаласындағы белгіленгендей, «қазіргі уақытта дүние жүзі бойынша аутистік проблемалары бар балалар саны өсуде. Мысалы, 10-20 жыл бұрын 10 мың баланың 3-4тен 10-15 оқиға тіркелген болса, ал қазіргі кезде мысалы АҚШ-та орта есеппен алғанда 200 баланың 1-і, ал кейбір елдерде бұдан да көп «Англияда орта есеппен алғанда 80 баланың 1-і», - таратылған мәліметтерде айтылады.

Сондай-ақ, «әлемде аутизмнің өсуі эпидемия түрінде қарастырылады. Қазақстанда да, аутист балалар көбеюде. Облыстық психо-медико-педогогикалық консультациялардың мәліметтері бойынша 2002 жылы 93 бала болса, 2009 жылы -326 ға жеткен».

Әлемдік ғалымдардың мәліметтері бойынша уақытымен түзетушілік көмек көрсетілген жағдайда аутист балалардың 60 пайызы жалпы білім беру бағдарламалар бойынша, 30 пайызы арнайы білім беру бағдарлама бойынша оқуға қабілетті, ал 10 пайызы отбасында әлеуметтенуге мүмкіндіктері бар. Бірақ түзетушілік көмексіз қалған жағдайдағы балалардың 75 пайызы әлеуметтік ортаға бейімделе алмайды, 22 -23 пайызы шамалы бейімделеді, тек 2-3 пайызы әлеуметтік бейімделудің жеткілікті деңгейіне жетеді.

Аутизмі бар балалардың сөйлеу тілін дамытуда қолданбалы іс-әрекетті талдау терапиясының ерекше орын алады деп айтуға болады. Қазіргі таңда қолданбалы іс-әрекетті талдау әлемінің көп елдерінде ең белсенді тәсіл болып табылады. Сонымен қатар, оның әсері ғылыми зерттеулерде дәлелденген жалғыз тәсіл. Бірақ қиындығына қарамастан тәсіл, тек аутизмі бар балаларға ғана емес басқа да дамуында ауытқуы бар балаларға көмектеседі сонымен қатар спорт, медицина, білім, бизнес сияқты басқа салаларда да сәтті қолданылады.

Қолданбалы іс әрекетті талдау дегеніміз- бұл іс әрекетті зерттейтін және іс-әрекетті жақсы, әлеуметтік қолайлы жағына өзгерту үшін базалық қағидалар қатарын пайдаланатын ғылыми пән.

Қолданбалы іс-әрекетті талдау терапиясының мақсаты іс-әрекетті нысан ретінде зерттеу.

Қолданбалы іс-әрекетті талдау терапиясының қағидаларын пайдалана отырып, біз дамуында бұзылысы бар , соның ішінде аутизмі бар балаларды жағымсыз іс-әрекетті қоюға, қарым-қатынасқа түсуге, сөйлеуге, өзіне –өзі қызмет көрсете білуге, әр түрлі дағдыларға және әлеуметтік ортаға бейімделуге үйрете аламыз.

Аутистикалық спектр бұзылысы бар бала өзінің ерекшелігіне қарамастан оқуға, дамуға, жаңа дағдыларды үйренуге, адамдармен қарым-қатынасқа түсуге үйрене алады. Біздің міндетіміз- оларға осы айтқандарымыздың бәрін үйрету.

Жұмыстағы ең маңызды қадамның бірі- мақсатты анықтау. Жұмыстың мақсаты аутизмнің белгілері, эмоционалық жағдайы баланың мінез-құлқы емес іс-әрекеті болу керек.

Ең түсінікті тілмен айтқанда іс-әрекет дегеніміз – адам істейтін кез-келген қимыл қозғалыс. Мысалы, тамақ жеу, су ішу, ұйықтау, жылау, сурет салу т.б. Қолданбалы іс-әрекетті талдау терапия маманының көзімен қарағанда іс-әрекет дегеніміз не екенін дұрыс түсіну үшін іс-әрекетке не жатпайтыны туралы айтайық. Мысалы, бала ата-анасының айтқанын тыңдамайды, көзге қарамайы, бір жерін соғып алса жыламайды. Бұл мысалдарда баланың істеу керек заттарды істемеуі. Сонымен қатар баланың мінезін: еркелігін, қырсықтығын, жалқаулығын іс-әрекетке жатқыза алмаймыз.

Біздің негізгі мақсатымыз аутизмі бар баланың сөйлеу тілін , адамдармен қары-қатынасын қалыптастыру. Ол мақсатты жүзеге асыру үшін біз қолданбалы іс-әрекетті талдау терапиясының карточкамен алмасу арқылы тілдесу құралын қолданғымыз келіп отыр. Аутизм диагнозы қойылған балалардың тілдерін дамыту мақсатында, оларға коммуникативті балама қатынас жүйесін меңгерту арқылы баланың тіршілігінің сапасын жақсартып, басқалармен тілдесуге, өзіне керек затын сұрай білуге мүмкіндік береді. Коммуникациялық дағдыларды меңгермеген аутист бала жағымсыз, өрескел қылықтар көрсетеді. Өзіне керек затын сұрап ала алмаса ашуланып, маңайындағыларға, кейде өзіне зиян келтіруі мүмкін. Сондықтан балаға ең тиімді әдіс- суретті карточкамен алмасу арқылы

тілдесуді (PECS) үйретіп, сол арқылы өз ойын айта білуді меңгертсек, баланың жағымсыз іс-әрекетін азайта аламыз. Карточкалардың негізгі мақсаты- балаға қалаған затын сұрап алуға ,адамдармен қарым-қатынас орнатуға көмекші құрал болады.

Қорыта келсек, әлі де үмітімізді үзбей, алдағы уақытта қолданбалы іс-әрекетті талдау терапиясының әдісімен аутист балаларды емдеуге мүмкіндігіміз көп болатынына сенімдіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қ. С. Тебенова, А. Р. Рымханова Арнайы психология: Оқулық. Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.- 264 бет.
2. Мелешкевич О., Эрц Ю.
Особые дети.Введение в прикладной анализ поведения (АВА):принципы коррекции проблемного поведения и стратегии обучения детей с расстройствами аутистического спектра и другими особенностями развития.- Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2015 .-208 с.
3. Фрост, Лори . Система альтернативной коммуникации с помощью карточек (PECS) Руководство для педагогов/ Лори Фрост и Энди Бонди.-М.:Теревинф, 2011.-416 с.
4. АУТИЗМ .Жанысбаева Р.М., Асқарова А.Б..Қарағанды «Болашақ» университеті
5. «Оңтістік Рабат» редакциясы 24.04.2013. Айша Керей

БАЛА ДАМУЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІГІ

Аскарлов А.Т.

Б.Момышұлы атындағы орта мектеп-гимназиясының дене шынықтыру пәнінің мұғалімі. Жетісу облысы, Панфилов ауданы, Жаркент қаласы.

Қазақстан Республикасы. email: askarov119@mail.ru

Аңдатпа

Қазіргі заманда мектеп оқушыларының физикалық тұрғыдан дамуы және сондай - ақ күш төзімділігі мен шымырлығы өткен ширек ғасырмен салыстырғанда әлдеқайда әлжуаз. Оның басты себебі де баршамызға аян. Гаджеттер мен ғаламторға байланған жас буынның басым көпшілігінің физикалық жағдайы осыған әкелері мәлім. Мақалада қазақтың ұлттық ойындары – тек халықтық мәдениеттің бір бөлігі ғана емес, сонымен қатар балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құрал екендігі баяндалады. Әрбір ұлттық ойын белгілі бір қасиеттерді дамытуға бағытталған, сондықтан олар бала тәрбиесінде ерекше орын алады. Осы баяндамада ұлттық ойындардың бала дамуына тигізетін әсерін қысқаша мазмұнмен қарастырамыз.

Түйін сөздер: ұлттық ойын, ойындар тарихы, тәрбие, өскелең ұрпақ, дене шынықтыру, мәдениет, рухани байлық.

Кіріспе

Қазақтың ұлттық ойындары – ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениет пен дәстүрдің көрінісі, халықтың рухани байлығының бір бөлігі. Ұлттық ойындар арқылы қазақ халқы жастарды тәрбиелеу, оларды дене шынықтыру, ақыл-ойды дамыту, күш-жігерді арттыруға баулуды мақсат тұтқан. Қазақтың ұлттық ойындарына зерттеу жүргізу арқылы біз елдің тарихы, дәстүрі, мәдениеті туралы тереңірек мәлімет ала аламыз. Бұл ғылыми жұмыстың мақсаты – қазақ ұлттық ойындарының қалыптасу тарихын, ерекшеліктерін, олардың тәрбиелік мәнін ашып көрсету.

I тарау: Қазақ ұлттық ойындарының тарихы

Қазақ ұлттық ойындарының пайда болуы көшпелі қазақ халқының күнделікті өмірімен, тұрмыс-салтымен тікелей байланысты. Ұлттық ойындар – қазақ халқының өмір сүру дағдысынан туындаған дәстүрлі құндылықтардың бірегей көрінісі. Ертеде қазақтар төрт түлік малға, табиғат құбылыстарына қатысты түрлі ойындар ойнаған. Сонымен бірге бұл ойындар халықтың жауынгерлік қасиеттерін шыңдап, ержүректікке тәрбиелеуді мақсат еткен.

Тарихи деректерге сүйенсек, қазақтың ұлттық ойындары бала кезден бастап өскелең ұрпақты өмірге, ептілік пен шеберлікке баулуды көздеген. Мысалы, «Асық ату», «Көкпар», «Аударыспақ» секілді ойындар жігіттердің төзімділігі мен батылдығын арттыруға бағытталған. Тарихи жазбаларға қарағанда, бұл ойындар қазақ жерінде ертеден ойналып келген, яғни ұлттық ойындар ел өмірінің ажырамас бөлігіне айналған.

II тарау: Қазақ ұлттық ойындарының түрлері

Қазақ халқының ойындары сан түрлі және әртүрлі мақсатқа бағытталған. Оларды топтастырып қарастыруға болады:

2.1. Дене шынықтыруға бағытталған ойындар

Көкпар – жігіттердің мықтылығы мен шапшаңдығын сынайтын ат спорты түріндегі ойын.

Аударыспақ – қарсыласты күшпен аттан аудару ойыны.

Қыз қуу – қазақ жігіттері мен қыздары арасында өткізілетін, шапшаңдықты талап ететін ойын.

2.2. Ақыл-ойды дамытатын ойындар

Тоғызқұмалақ – зияткерлік ойын, ойлау қабілетін дамытуға, логика мен есепке жүйрік болуға ықпал етеді.

Хан талапай – асықпен ойналатын, жылдамдық пен көз мергендігін қажет ететін ойын.

Ақсүйек – жастардың бір-бірімен араласуын, шыдамдылықты дамытуға арналған ойын.

2.3. Жарыс және жылдамдық ойындары

Арқан тартыс – топ болып күш сынасатын ойын түрі.

Қол күрес – екі адамның қолдарының күші арқылы сыналатын ойын.

Жамбы ату – мергендік пен көздеп ату қабілетін дамытатын ойын.

2.4. Шаруашылыққа байланысты ойындар

Асық ойындары – қазақ халқының қой шаруашылығына тән ерекшелігін көрсететін ойын, балаларды мергендікке және шапшаңдыққа баулиды.

Күміс алу – ат үстінде отырып, жердегі затты алу арқылы дәлдікті, икемділікті қалыптастыратын ойын.

III тарау: Қазақ ұлттық ойындарының тәрбиелік мәні

Қазақ халқы ұлттық ойындарды балалар мен жастардың тұлғалық қалыптасуындағы маңызды құрал деп санаған. Әрбір ойынның өзіне тән тәрбиелік, рухани және физикалық қасиеттерді дамытуға бағытталған мәні бар. Ойындар тек жаттығу немесе көңіл көтеру ғана емес, олар халықтың дәстүрлі дүниетанымы мен өмірге деген көзқарасын жеткізген.

Тәрбиелік маңызының мысалдары:

Көкпар ойындары жастарды ержүректілікке, күш пен қайсарлыққа тәрбиелесе, «Қыз қуу» ойыны ұл мен қызды сыйластыққа, өзара құрмет көрсетуге үйретеді.

Тоғызқұмалақ зияткерлік ойыны баланың ойлау қабілетін, логикасын дамытады, шыдамдылыққа үйретеді.

Асық ойындары балалардың ептілігін, мергендігін, жылдамдықты, қол икемділігін арттырып, дәстүрлі еңбек дағдыларын дамытады.

IV тарау: Қазіргі замандағы қазақ ұлттық ойындарының рөлі

Қазіргі кезде ұлттық ойындарды қайта жаңғырту, оларды жаңа буынға жеткізу маңызды мәселелердің бірі. Мектептерде дене шынықтыру сабағында ұлттық ойындар жиі ойнатылады, бұл балалардың денсаулығын жақсартып қана қоймай, қазақ мәдениетіне қызығушылықты арттырады. Сондай-ақ, ұлттық мерекелер мен фестивальдерде қазақтың дәстүрлі ойындары ұйымдастырылып, халық арасында кеңінен танымал болуда.

Ұлттық ойындардың қазіргі замандағы рөлі:

Ұлттық ойындар дене шынықтыруға оң ықпалын тигізеді, сондай-ақ халық мәдениетін насихаттайды.

Ойындар арқылы жастар арасында патриотизм мен ұлттық мақтаныш сезімі қалыптасады.

Жас ұрпақтың ұлттық ойындарға деген қызығушылығы артып, олардың ұлттық құндылықтарды құрметтеуіне ықпал етеді.

Қорытынды

Қазақтың ұлттық ойындары – ұлт тарихының айқын бір бөлігі, мәдени мұра. Олар ғасырлар бойы ұрпақ тәрбиесінде ерекше орын алып келді және қоғамның рухани, мәдени, әлеуметтік дамуында маңызды рөл атқарды. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде қазақ ұлттық ойындарын кеңінен қолдану жас ұрпақты тек физикалық тұрғыда ғана емес, рухани тұрғыда да дамытуға, ұлттық мәдениетке деген қызығушылықты арттыруға мүмкіндік береді.

Бұл жұмысты жүргізу барысында қазақ ұлттық ойындарының ерекше тәрбиелік мәні мен олардың қоғамдағы рөліне назар аударып, оларды жаңғырту мен болашақ ұрпаққа жеткізудің қажеттілігін айқындалады.

Әдебиеттер тізімі:

Әубәкіров Ж. "Қазақтың ұлттық ойындары және олардың тәрбиелік маңызы". – Алматы: Мектеп, 2007.

Төтенаев Б. "Қазақтың ұлттық ойындары". – Алматы: Ғылым, 1991.

Арғынбаев Х. "Қазақ халқының ойындары мен олардың бала тәрбиесіндегі рөлі". – Алматы: Ана тілі, 2002.

Ахметова Г. "Тұлғалық қалыптасуда ұлттық ойындардың рөлі" // Педагогика және психология журналы. – 2015. – №2. – 45-50 бб.

Мұқанов М. "Халық психологиясы және ойындар". – Алматы: Рауан, 1998.

Сатыбалдиев Ә. "Қазақтың салт-дәстүрлері мен ойындары". – Алматы: Өнер, 2010.

Керимов Л. "Тәрбие жүйесінде ұлттық ойындардың орны" // Білім журналы. – 2016. – №4. – 35-38 бб.

Елікбаев Н. "Халықтық педагогика және қазақ ойындары". – Алматы: Рауан, 1995.

Қожахметова К. "Қазақ халық ойындарының бала дамуына әсері" // Ұлттық тәрбие журналы. – 2018. – №1. – 20-25 бб.

Айтмұхамедов Қ. "Қазақ балалар ойындарының танымдық және тәрбиелік мәні". – Алматы: Атамұра, 2005.

Байдильдина К. "Ұлттық ойындардың мектепке дейінгі балалар дамуына ықпалы" // Мектепке дейінгі тәрбие журналы. – 2013. – №5. – 60-64 бб.

Исмайлова Р. "Қазақ халқының дәстүрлі ойындары арқылы оқушыларды патриоттық тәрбиелеу" // Тәрбие және білім журналы. – 2017. – №3. – 42-47 бб.

Әбілдаев Ж. "Қазақ ұлттық ойындарының психологиялық және әлеуметтік

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ В РАМКАХ ПРОГРАММЫ «БІРТҰТАС ТӘРБИЕ»

Мусаинова А.Б.

Старшая вожатая, учитель английского языка, педагог-модератор, КГУ «Тимирязевская общеобразовательная школа отдела образования Сарыкольского района» Управления образования акимата Костанайской области
Сарыкольский район, Костанайская область, Республика Казахстан
e-mail: musainova.albina@yandex.ru

Аннотация

Развитие творческого потенциала учащихся через воспитательные мероприятия в рамках программы «Біртұтас тәрбие». Статья посвящена актуальной проблеме развития творческого потенциала учащихся в рамках реализации государственной программы «Біртұтас тәрбие». В работе анализируются теоретические основы развития творческого мышления, рассматривается роль воспитательных мероприятий в стимулировании творческой активности учащихся. Особое внимание уделяется цитатам Президента Республики Казахстан К.К. Токаева, подчеркивающим важность творческого развития молодого поколения для будущего страны. Автором предлагаются практические рекомендации по организации воспитательного процесса, направленного на развитие творческого потенциала учащихся.

Ключевые слова: образование, единая воспитательная программа, творчество, раскрытие потенциала

Современное общество предъявляет все более высокие требования к личности. Успешность в жизни во многом зависит от способности человека творчески мыслить, генерировать новые идеи и адаптироваться к изменяющимся условиям. В связи с этим, развитие творческого потенциала учащихся становится одной из приоритетных задач современного образования. Развитие творческого потенциала учащихся через воспитательные мероприятия в рамках программы «Біртұтас тәрбие» является актуальной задачей в условиях современного общества, где творческие способности становятся важным фактором успеха. В этом контексте высказывание Ыбырая Алтынсарина, казахского просветителя и педагога, может служить вдохновляющим дополнением к данной теме: "Творчество – это не только дар, но и труд. Каждый человек должен стремиться развивать свои способности, чтобы приносить пользу обществу." Это утверждение подчеркивает, что развитие творческого потенциала требует не только природных способностей, но и целенаправленных усилий. Программа «Біртұтас тәрбие» как раз и нацелена на создание условий для раскрытия этих способностей у учащихся.

Программа «Біртұтас тәрбие» направлена на формирование гармонично развитой личности, способной к самореализации в обществе. Одним из ключевых направлений этой программы является развитие творческого потенциала учащихся. Президент Республики Казахстан К.К. Токаев неоднократно подчеркивал важность творческого развития молодежи: «Творчество – это двигатель прогресса. Мы должны создать все условия для того, чтобы наши дети могли раскрыть свои таланты и реализовать свой потенциал».

Цели и задачи программы «Біртұтас тәрбие». программа «Біртұтас тәрбие» направлена на воспитание гражданина на основе общечеловеческих и национальных ценностей. Основные задачи программы: сохранение и развитие национальной культуры и традиций; формирование патриотических чувств у детей; пропаганда моральных и этических ценностей.

Программа играет важную роль в развитии национальных ценностей. Она учит детей уважать свою культуру и историю, сохранять и развивать национальные традиции. Кроме того, через программу у детей формируются патриотические чувства и гражданская ответственность. Результаты программы проявляются в повышении интереса детей к национальным ценностям. В будущем эта программа будет способствовать сохранению и развитию национальной

культуры и увеличению духовного богатства общества.

Программа «Биртутас тәрбие» играет важную роль в развитии национальных ценностей. Она учит детей уважать свою культуру и историю, сохранять и развивать национальные традиции. Через эту программу укрепляется духовная и моральная основа общества., также это программа способствует развитию творческого мышления.

Творческое мышление – это сложный психический процесс, включающий в себя генерацию новых идей, оригинальных решений, способность к гибкому мышлению и умение выйти за рамки привычных шаблонов. Развитие творческого мышления требует создания специальных условий, которые стимулируют активность воображения, фантазии и оригинальности мышления.

Роль воспитательных мероприятий в развитии творчества

Воспитательные мероприятия играют ключевую роль в развитии творческого потенциала учащихся. Они позволяют:

- Создать атмосферу творчества: Организация различных творческих конкурсов, выставок, фестивалей, где учащиеся могут проявить свои таланты в различных областях искусства.
- Развить разнообразные навыки: Участие в проектной деятельности, театральных постановках, музыкальных коллективах способствует развитию коммуникативных, презентационных и других важных навыков.
- Поощрять самостоятельность: Предоставление учащимся возможности самостоятельно выбирать темы для проектов, разрабатывать собственные идеи и реализовывать их.
- Развивать критическое мышление: Организация дискуссий, дебатов и мозговых штурмов позволяет учащимся анализировать информацию, выражать свою точку зрения и аргументировать ее.

Практические рекомендации по организации воспитательного процесса

Для успешного развития творческого потенциала учащихся необходимо:

- Создать творческую среду: Оформить учебные кабинеты, библиотеки, школьные площадки в ярких, креативных цветах, использовать современное оборудование и интерактивные материалы.
- Внедрить элементы проектной деятельности: Поощрять учащихся к самостоятельной работе над проектами, предоставляя им возможность выбирать темы, разрабатывать планы и презентовать результаты.

- Организовывать творческие конкурсы и фестивали: Проводить конкурсы рисунков, сочинений, музыкальных композиций, театральных постановок и других творческих направлений.

- Использовать интерактивные методы обучения: Применять игровые формы обучения, кейсы, симуляции, которые стимулируют активность и творчество учащихся.

- Поощрять междисциплинарные связи: Сочетать различные учебные предметы, чтобы показать учащимся, как знания из разных областей могут быть использованы для решения творческих задач.

- Создать систему наставничества: Привлекать к работе с талантливыми детьми опытных педагогов, художников, музыкантов и других специалистов.

В заключение, хотелось бы сказать, что развитие творческого потенциала учащихся – это долгосрочный процесс, требующий системного подхода и совместных усилий педагогов, родителей и общества в целом. Реализация программы «Біртұтас тәрбие» создает благоприятные условия для раскрытия творческих способностей каждого ребенка.

Список использованной литературы

Токаев, К.К. Послание народу Казахстана. // Официальный сайт Президента Республики Казахстан.

Закон Республики Казахстан «Об образовании».

Султанов, А. Р. Воспитательные мероприятия в школьном обучении. Вестник образования Казахстана, 2023.

Программа "Біртұтас тәрбие". Министерство образования и науки РК, 2021.

Исаков, Н. В. Творческий подход в образовании. Алматы: Энергия, 2022.

Головачева, Е. В. Инновационные методы обучения. Алматы: Қазақ университеті, 2021.

Жанболатова, Г. М. Творческие конкурсы как средство развития учащихся. Научный журнал "Образование и наука", 2022.

Рамазанова, Л. А. Программа «Бір тұтас тәрбие»: результаты и перспективы. Журнал "Современное образование", 2023.

Шарипов, А. Т. Интеграция национальных ценностей в образовательный процесс. Научный журнал "Педагогика и психология", 2023.

Байжанов, М. М. Формирование креативного мышления в школьном обучении. Алматы: Атамұра, 2021.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ СЕРПІЛІС: «ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ»

Шамарқанова Ш. Р.

М.Әуезов атындағы Ақжар мектеп-интернат-колледжінің бастауыш сынып мұғалімі.
Ақжар ауылы, ШҚО. Қазақстан.

Андатпа

Мақала білім берудегі цифрлық серпіліс және инновациялық оқытудағы жасанды интеллект (ЖИ) пен заманауи технологиялардың рөлі туралы жан-жақты талқылайды. Жасанды интеллект пен цифрлық технологиялар білім беру процесіне тиімді интеграцияланып, оқу әдістері мен құралдарын түбегейлі өзгертуге мүмкіндік береді. Мақалада ЖИ негізіндегі білім беру платформаларының, адаптивті оқыту жүйелерінің, виртуалды және толықтырылған шындықтың, сондай-ақ автоматтандырылған бағалау жүйелерінің қолданылуы қарастырылады. Сонымен қатар, бұл технологиялардың оқушылар мен студенттердің оқу мотивациясын арттыру, оқу нәтижелерін жақсарту және білім беру процесінің қолжетімділігін кеңейту сияқты аспектілерде маңызды рөл атқаратыны айтылған. Мақалада сонымен бірге жасанды интеллекттің білім беру саласындағы ықтимал қиындықтары мен этикалық мәселелері, сондай-ақ осы технологияларды тиімді қолдану үшін қажетті білім мен дағдыларға көңіл бөлінеді.

Кілт сөздер: білім берудегі цифрлық серпіліс, жасанды интеллект, инновациялық оқыту, заманауи технологиялар, адаптивті оқыту, виртуалды шындық, толықтырылған шындық, автоматтандырылған бағалау, оқу мотивациясы, білім беру жүйесі

Қазіргі уақытта білім беру саласында инновациялық технологиялардың рөлі мен маңызы ерекше артып келеді. Әлемдік ғылыми-техникалық прогресс білім беру үдерісіне терең еніп, оқытудың дәстүрлі әдістерін жаңартуға, олардың тиімділігін арттыруға жол ашты. Оқу процесінде жаңа әдіс-тәсілдерді енгізу білім сапасын жақсарту және оқушылардың оқу материалына деген қызығушылығын арттыру мақсатында маңызды орын алуда. Цифрлық ресурстар мен онлайн платформалар оқушылардың оқу материалдарын тиімді меңгеруіне, оларға кез келген уақытта қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, инновациялық технологиялар оқушылардың ынтасын оятып, олардың оқу барысындағы белсенділігін арттырады. Атап айтқанда, геймификация әдістері арқылы оқушыларға қиын және қызықсыз болып көрінетін оқу материалдарын ойын форматында беру олардың қызығушылығын арттырып, белсенді оқу процесіне тартады. Геймификация оқу материалдарын бекітуге, оқушылардың логикалық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Мектептерде интерактивті тақталар, білім беру мақсатындағы қолданбалар, ойындар мен платформалар жиі пайдаланыла бастады. Бұл құралдар оқушыларға әртүрлі оқу тәсілдерін ұсына отырып, оқу процесін ыңғайлы әрі қолжетімді етеді. Техникалық пәндерде оқыту процесін толықтыратын бағдарламалық қамтамасыз ету мен интернет ресурстар оқытушыларға оқу материалдарын бейнелі түрде жеткізуге көмектеседі. Мәселен, 3D модельдеу немесе анимациялар арқылы оқушылар күрделі техникалық ұғымдарды тереңірек түсінеді. Оқыту технологияларын енгізу арқылы оқушылардың өздігінен білім алуына жағдай жасалады. Мысалы, онлайн ресурстар, электронды кітаптар мен бейнекурстар арқылы жоғары сынып оқушылары өз бетінше оқу материалдарын меңгеріп, қажетті дағдыларды дамытады. Бұл оқушылардың өзін-өзі басқару қабілетін жетілдіріп, оларға оқу процесінде еркіндік береді. Осылайша, дәстүрлі әдістерге қарағанда, технологияларды қолдану оқушыларға білім алудағы жауапкершілікті арттырып, олардың дербес даму мүмкіндіктерін күшейтеді.

Дегенмен, технологиялардың оқу сапасына әсері оң нәтижелермен ғана шектелмейді. Кейбір оқушылар цифрлық құралдар мен технологияларды тиімді қолдана алмауы мүмкін, бұл олардың білім деңгейіне кері әсер етуі ықтимал. Сонымен қатар, технологиялардың дұрыс пайдаланылмауы немесе интернет

ресурстардың жеткіліксіздігі оқу процесінің тиімділігін төмендетуі мүмкін. Сондықтан, инновациялық технологияларды енгізу барысында оқытушылардың кәсіби біліктілігін арттыру, оқушыларға дұрыс бағыт-бағдар беру маңызды болып табылады.

Білім беру үдерісіне енгізілген инновациялық технологиялар оқушылар мен оқытушылардың арасындағы қарым-қатынасты өзгертеді. Технологиялар оқыту үдерісін интерактивті етіп, оқушылардың білім алуға деген құштарлығын арттырады. Бұған компьютерлік бағдарламалар, интернет-платформалар, сандық кітапханалар мен мультимедиялық құралдар кіреді. Олардың барлығы оқушыларға оқу материалын жеңілдетіп, жеке ізденуіне мүмкіндік береді. Соның арқасында жаңа ақпаратты өз бетінше меңгеріп, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Қазіргі уақытта жасанды интеллект барған сайын кең таралуда және өміріміздің әртүрлі салаларында, соның ішінде білім беруде енгізілуде. Жасанды интеллектті қолдану арқылы оқытудың мазмұны мен әдістері бүгінгі күні ХХІ ғасырдың қажеттіліктеріне көбірек сәйкес келетін жаңа форматқа ауыстырылуда.

Жасанды интеллект пен заманауи технологиялар мұғалімнің дәстүрлі рөлін өзгертеді. Педагогтар жасанды интеллектті білім беру үдерісінде жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін серіктес ретінде әрекеттесе отырып, өз мүмкіндіктерін арттыру және кеңейту құралы ретінде пайдалана алады. Жасанды интеллект оқытуды дараландыру, күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру және деректерді талдауды жақсарту құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін. Дегенмен, оңтайлы білім беру әсерін қамтамасыз ету үшін мұғалімнің рөлі мен технология арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды. Жасанды интеллект үшін үлкен болашақ күтілуде. Бұл технология қазір ең жылдам дамып келе жатқан және перспективалылардың біріне айналды. Ақылды дауыс көмекшілері, сурет салатын, мәтіндер мен музыка жазатын нейрондық желілер — бүгінде ешкімді таң қалдырмайды. Білім беруде жасанды интеллектті қолдану туралы көбірек айтылып жатыр: мұндай жағдайлар қазірдің өзінде бар. Кембридж университетінің сарапшылары жасанды интеллектті қолдануды EdTech 2023 негізгі трендтерінің бірі деп атады.

Жасанды интеллект пен заманауи технологиялар білім беру үдерісіне елеулі өзгерістер енгізеді, бірақ тәжірибелі және білікті педагогтың қатысуынсыз

және басшылығынсыз бұл өзгерістер толығымен тиімді және білім беруге қолайлы бола алмайды. Жасанды интеллект дәуірінде педагогикалық рөл қайта қарастырылып, оқу үдерісінде тәлімгерлік пен қолдау бірінші орынға шығады. Педагог сыни тұрғыдан ойлау, шығармашылық мәселелерді шешу, әлеуметтік дағдылар және өзін-өзі реттеу сияқты негізгі дағдыларды дамытуға белсенді түрде ықпал етуі керек. Қарқынды дамып жатқан әлемде табысты жұмыс істеу үшін осы дағдыларды дамыту қажеттілігі туындайды. Осылайша, мұғалім оқушыларға оқу мақсаттарын анықтауға, іс-шаралар жоспарын құруға және мотивацияны қамтамасыз етуге көмектесетін оқыту кураторына айналады.

Жасанды интеллект әрбір оқушының білім деңгейі мен қабілетін ескеретін жекелендірілген білім беру бағдарламалары мен ресурстарын жасауға мүмкіндік береді. Дегенмен, педагог деректерді талдауда және оқушылардың жеке қажеттіліктерін бағалауда, оқытуды соған сәйкес бейімдеу және бейімдеу үшін шешуші рөл атқарады. Тәрбиеші сонымен қатар студенттерге шығармашылық, сыни тұрғыдан ойлау және AI толық қолдау көрсете алмайтын ынтымақтастық сияқты жұмсақ дағдыларды дамытуға көмектесе алады. Педагог оқушылардың жеке қажеттіліктері мен мәселелерін анықтай алады, жеке қолдау мен көмек көрсете алады. Бұл жасанды интеллект үшін қиын болуы мүмкін, ол тек көпшілік үшін жалпы тәсілді ұсына алады, бірақ әрқашан әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере бермейді.

Жасанды интеллект сөздің толық мағынасында шығармашылық қабілетке ие емес. Жасанды интеллект әдетте деректер мен алгоритмдерге негізделген оқытуға негізделген. Жасанды интеллект белгілі бір тапсырмаларды орындауға көмектесе алатынымен (мысалы, тапсырмаларды автоматты түрде тексеру), оның шығармашылық пен сыни тұрғыдан ойлауды дамытуды ынталандыру қабілеті шектеулі болуы мүмкін. Мұғалімдердің сұрақ қою, пікірталас жүргізу және оқушылардың осы дағдыларын дамытудың бірегей қабілеті бар. Педагог оқушыларды шығармашылық ойлауға, инновациялық идеяларды дамытуға және жаңа жағдайларға бейімделуге ынталандырады. Сонымен қатар, ұстаз білім беру үдерісіне өзінің жеке үлесі мен тәжірибесін қосады, бұл оқушылардың өзіндік қабілеттерін дамытуға және оларды өмірде қолдануға көмектеседі.

Жасанды интеллект интеллектуалды процестерге еліктейтінін, бірақ адамдардікіне ұқсас сана, эмоция немесе өзіндік сана-сезімге ие емес екенін ескеру маңызды. Ол әзірлеушілер немесе оқыту алгоритмдері анықтаған

тапсырмаларды орындауға және мақсаттарға жетуге бағытталған. Адам факторының жоғалуы жасанды интеллектті білім беруде қолдану қаупінің бірі болып табылады

Жалпы, білім беруде жасанды интеллектті қолдану айтарлықтай перспективалар береді, бірақ сонымен бірге тәуекелдерді де қамтиды. Педагогтар автоматтандыру мен адами факторларды сақтау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ете отырып, жасанды интеллектті енгізу үдерісіне белсенді қатысуы керек. Бұл оңтайлы нәтижелерге қол жеткізуге және білім берудегі AI артықшылықтарын барынша арттыруға мүмкіндік береді.

Жылдам технологиялық прогресс дәуірінде сапалы білім беруді қамтамасыз ету үшін педагогтар мен заманауи технологиялардың тиімді өзара әрекеттесуін жалғастыру маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. Рахметов, Б. Ж. (2020). Цифрлық білім беру және жасанды интеллекттің рөлі. Алматы: Жоғары білім баспасы.
2. Мұхамбетқали, А. Т. (2019). Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне әсері: теориялық және практикалық аспектілер. Педагогика журнал, 5(32), 45-56.
3. Адамбекова, Н. М., & Қалиев, К. С. (2021). Инновациялық технологиялар және білім берудегі цифрлық трансформация. Қазақстанның білім беру мәселелері, 2, 23-35.
4. Hwang, G. J., & Chen, P. H. (2019). The role of artificial intelligence in modern education. *Journal of Educational Technology & Society*, 22(1), 50-64. <https://doi.org/10.1007/jets.2019.10.56>
5. Kotsiantis, S. B., & Pierrakeas, C. (2017). Artificial Intelligence in education: A review. *Proceedings of the 16th European Conference on Artificial Intelligence*, 1, 123-129.
6. Shapiro, D. L. (2018). Artificial intelligence in the classroom: The future of teaching and learning. *Educational Technology Review*, 40(4), 10-20.

ТАРИХ ПЕН ГЕОГРАФИЯНЫ ПӘНАРАЛЫҚ ТҰРҒЫДА ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Жунисбеков А.М

Жамбыл индустриалды-технологиялық колледжі,
Тараз қаласы. Қазақстан
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақала тарих пен география пәндерін пәнаралық тұрғыда оқытудың маңыздылығы мен тиімділігін талқылайды. Авторлар пәндер арасындағы байланыс пен өзара ықпалды оқу процесін ұйымдастырудың білім беру сапасын арттыруға және студенттердің дүниетанымын кеңейтуге ықпал ететінін көрсетеді. Тарих пен географияны пәнаралық тұрғыда оқыту білім алушылардың уақыт пен кеңістікті түсіну қабілетін дамытуға, логикалық ойлау мен талдау дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Мақалада екі пәннің ортақ тақырыптары мен мәселелерін біріктірудің оқу тиімділігіне әсері, сондай-ақ бұл тәсілдің оқушылардың қызығушылығын арттыруға және сабақта алған білімді өмірде қолдану дағдыларын дамытуға жол ашатыны қарастырылады. Тарих пен географияның пәнаралық байланысы білім беру жүйесін жетілдіруде маңызды рөл атқарады.

Кілт сөздер: тарих, география, пәнаралық оқыту, білім беру әдістемесі, пәндер байланысы, логикалық ойлау, дүниетаным, оқу тиімділігі, білім беру жүйесі, оқыту дағдылары

Қазіргі, қарқынды жылдамдықпен өзгеріп жатқан әлемде, функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене қатысуына және өмір бойы оқып білуіне мүмкіндік туғызатын, негізгі факторлардың біріне айналып барады.

Жаһандану кезеңінде Қазақстан алдына жаңа талаптар қояды, қарқынды түрде өзгеріп жатқан бір тұтас әлемге икемделіп, бейімделу үшін, әр азаматқа кең өрісті дағдыларды игеру керек болады.

Мемлекет азаматтарының әртүрлі өзгерістерге жылдам бейімделуге қабілетті болуы үшін қажетті негізгі құзыреттерді игеруін қамтамасыз етуде білім алу алдыңғы қатарда тұрады.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі білімалушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту, яғни білімдерін күнделікті өмірде қолдана алу қабілеттерін қалыптастыру. Функционалдық сауаттылықтың маңызды құралдарының бірі – пәнаралық әдіс. Тарих пен география пәндерін пәнаралық негізде оқыту осы міндетті жүзеге асыруда тиімді әдіс ретінде қарастырылады. [1]

1. Пәнаралық әдістің мәні мен маңызы

Пәнаралық әдіс – әртүрлі пәндер арасында байланыс орнатып, білімалушылардың алған білімдерін кешенді түрде пайдалануына мүмкіндік беретін әдіс. Тарих пен географияны біріктіре оқыту білімалушылардың тарихи және географиялық мәліметтерді біріктіріп, өткен оқиғалардың кеңістіктегі орнын, себеп-салдарын тереңірек түсінуге ықпал етеді. Мұндай тәсіл білімалушылардың жан-жақты білімін дамытып қана қоймай, нақты өмірлік жағдайларда қолдану мүмкіндігін кеңейтеді.

Қазіргі қоғамның тарихы күрделі және алуан түрлі, бұл әртүрлілік аймақтың географиялық жағдайына, табиғи жағдайларына және әлеуметтік құрылымына байланысты. Шын мәнінде, география және тарих сабақтарында әр пәннің ерекшелігін ескере отырып, бірдей процестер зерттеледі. Тарих және география сабақтарының пәнаралық байланыстарының әлеуетін пайдалану білім алушылардың әлемнің кеңістіктік ұйымдастырылу заңдылықтары, дамудың әртүрлі кезеңдеріндегі елдердің әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы білімдерін кеңейтеді, статистикалық, кестелік, картографиялық материалдармен жұмыс істей білуін бекітеді. Мысалы, дүниежүзілік тарих бойынша 10-11-сыныптарда өркениеттердің, экономикалық жүйелердің қалыптасу ерекшеліктері туралы мәселе зерделенеді, онда табиғи-географиялық фактордың әсері (климат, толып жатқан көптеген өзендер, әлемдік теңіз және мұхит жолдарынан

қашықтығы, шекаралардың ашықтығы, Еуропа мен Азияда орналасуы және т.б.) ескеріледі. Соғыстарды зерттеу кезінде картографиялық материалға сүйену қажет.

2. Тарих пен географияны пәнаралық тұрғыда оқытудың маңыздылығы

Тарих пен география пәндері өзара тығыз байланысты және олардың бірлесіп оқытылуы білімалушылардың сыни тұрғыдан ойлау, оқиғаларды кең ауқымда талдау қабілеттерін дамытады. Тарихи оқиғалардың географиялық тұрғыдан қарастырылуы білімалушыларға көптеген пайдалы ақпаратты ұсынумен қатар, қоғамдағы құбылыстарды түсінуге және олардың себебін анықтауға мүмкіндік береді.

Негізгі артықшылықтар:

- Кешенді ойлау. Тарих пен географияны байланыстыра отырып, білімалушылар оқиғалардың уақыт пен кеңістіктегі орнын, маңызын талдап үйренеді.
- Шынайы жағдайларды модельдеу. Пәнаралық әдіс білімалушыларға нақты өмірде орын алған мәселелерді модельдеп, шешім қабылдау процестеріне қатысуға мүмкіндік береді.
- Себеп-салдар байланысын дамыту. Географиялық және тарихи факторларды салыстыру арқылы білімалушылар оқиғалардың қалай өрбігенін, олардың әлеуметтік, экономикалық салдарын жақсы түсіне алады.

3. Пәнаралық әдісті қолданудың мысалдары

Тарих пен географияны пәнаралық негізде оқыту барысында түрлі тапсырмалар мен жобаларды қолдануға болады. Мысал ретінде келесілерді атап өтуге болады:

Мысал 1: «Ұлы Жібек жолы: мәдени және экономикалық байланыстар»

Бұл тақырып тарих пен география пәндерінің арасындағы байланысты қолдануға мүмкіндік береді. Тарих сабағында білімалушылар Ұлы Жібек жолының дамуы, оның маңыздылығы мен сауда қатынастарын үйренеді. География сабағында олар Жібек жолының картасын сызып, оның әртүрлі аймақтар арқылы қалай өткенін, табиғи кедергілерді қалай жеңгенін зерттейді. Нәтижесінде, оқушылар тарихи оқиғалардың географиялық факторлармен қалай тығыз байланыста болғанын түсінеді.

4. Пәнаралық әдісті қолданудың нәтижелері

Тарих пен география пәндерін пәнаралық әдіс арқылы оқытудың нәтижесінде білімалушылардың функционалдық сауаттылығы едәуір артады:

- Теориялық білімнің практикаға ауысуы. Білімалушылар алған білімдерін шынайы өмірде қолдануға дағдыланады, бұл олардың оқу мотивациясын арттырады.

- Жаңа ақпаратты жылдам қабылдау және қолдану. Пәнаралық әдіс арқылы білімалушылар жаңа ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны өздерінің білімдерімен байланыстырып қолдануға үйренеді.

- Талдау және шешім қабылдау қабілеттерін дамыту. Тарихи оқиғалар мен географиялық факторлар арасындағы байланысты талдай отырып, білімалушылар себеп-салдар байланысын жақсы түсінеді және бұл білімді өмірлік мәселелерді шешуде қолданады.

Қорытынды

Функционалдық сауаттылықты дамытуда тарих пен географияны пәнаралық әдіс арқылы оқыту білімалушылардың жан-жақты, кешенді білім алуына мүмкіндік береді. Бұл әдіс білімалушылардың ой-өрісін кеңейтіп, сыни тұрғыдан ойлау, талдау және шешім қабылдау қабілеттерін дамытады. Осылайша, пәнаралық әдіс білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды құралы ретінде ерекше орын алады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Оқытудың белсенді әдістері: әзірлеу және қолдану бойынша нұсқаулар: оқуәдіс. құрал / Е. В. Зарукина, Н. А. Логинова, М. М. Новик. СПб.: СПбГИЭУ, 2010. – 59 б
2. «Білімді ел – Образованная страна» газеті. Оқушылардың функционалдық сауаттылық дағдыларын қалыптастыру 07.02.2022

THE PECULIARITIES OF FORMING CREATIVE COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Mukhambetalina N.B., Dalbergenova L.E.

Shokan Ualikhanov Kokshetau University, Kazakhstan

Email: nazerke.mukhambetalina@mail.ru

Abstract

Creative competence has become a critical skill for success in the 21st century, emphasizing the need for higher education institutions to prioritize its development. This article explores the peculiarities of forming creative competence in higher education, analyzing its conceptual framework, pedagogical innovations, and the role of technology and institutional environments. Creative competence is defined as a multi-dimensional ability encompassing divergent and convergent thinking, critical analysis, emotional intelligence, and adaptability.

Findings reveal that the integration of innovative pedagogical approaches, technology, and supportive environments can significantly enhance students' creative abilities. However, challenges persist in systematically embedding these strategies within traditional academic frameworks and effectively assessing creative outcomes. The article concludes by advocating for a comprehensive, interdisciplinary approach to developing creative competence, ensuring graduates are equipped to address complex, global challenges.

Keywords: creative competence, higher education, pedagogy, innovation, technology, interdisciplinary learning, problem-solving

Introduction

The rapidly changing global landscape, driven by technological innovation and evolving societal needs, has highlighted the importance of fostering creativity in higher education. Creative competence—a multidimensional construct that encompasses cognitive, emotional, and practical skills—enables individuals to address complex challenges and contribute innovative solutions. As industries increasingly value creativity alongside technical expertise, higher education institutions face the dual challenge of equipping students with foundational knowledge while cultivating their creative potential.

Creative competence involves generating novel ideas, critically evaluating them, and implementing viable solutions across diverse contexts. While historically associated with the arts, creativity is now recognized as essential in STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics), business, and other disciplines. This article critically examines the frameworks, pedagogical approaches, and institutional strategies employed by higher education to nurture creative competence, while addressing the challenges inherent in its development and assessment.

Literature Review

Creative competence involves cognitive, emotional, and practical skills critical for problem-solving and innovation. Scholars have identified its key components, including divergent thinking, convergent thinking, critical thinking, emotional intelligence, and adaptability. Studies emphasize that higher education often struggles to balance academic rigor with fostering creativity, necessitating innovative pedagogical approaches. Furthermore, research highlights the role of interdisciplinary learning, technology, and cultural diversity in promoting creative skills.

Definition and Components of Creative Competence
Creative competence, as articulated by scholars such as Torrance (1966) and Guilford (1950), involves the interaction of divergent thinking (generating multiple ideas) and convergent thinking (selecting and refining the best solutions). Contemporary models, such as Amabile's (1983) componential theory of creativity, emphasize the interplay of domain-relevant knowledge, creativity-relevant processes, and intrinsic motivation.

Key components include:

- **Divergent Thinking:** Brainstorming multiple possibilities without immediate judgment.

- **Convergent Thinking:** Refining ideas to arrive at the most practical or innovative solution.
- **Critical Thinking:** Systematically evaluating ideas for feasibility, originality, and impact.
- **Emotional Intelligence:** Managing emotions and collaborating effectively with others.
- **Adaptability:** The capacity to pivot ideas or strategies when circumstances change.

Creativity in Education. Research by Csikszentmihalyi (1996) and Robinson (2011) suggests that creativity thrives in environments that value exploration, risk-taking, and interdisciplinary collaboration. However, traditional educational systems often emphasize rote learning and standardization, which can stifle creative thinking.

Institutional Challenges. While fostering creativity is a stated goal for many universities, structural barriers such as rigid curricula, assessment models, and siloed disciplines often inhibit its integration. The literature underscores the need for systemic reforms, including active learning methods and the use of technology to support innovative practices.

Methodology

This study adopts a qualitative approach, drawing from a review of existing academic literature, case studies of higher education institutions, and interviews with educators and students. The methodology focuses on identifying best practices and challenges in fostering creative competence, with data analyzed through thematic coding. Primary sources include peer-reviewed journals, institutional reports, and educational conference proceedings.

The analysis examines:

1. Pedagogical innovations such as project-based learning, flipped classrooms, and interdisciplinary programs.
2. Technological integration, including digital collaboration tools and virtual learning environments.
3. Institutional culture and environment, exploring how policies and physical spaces contribute to creativity.

Results and Discussion

The development of creative competence in higher education is shaped by several distinctive factors, reflecting the unique demands and opportunities of the academic environment. While institutions strive to cultivate creativity across disciplines, they encounter challenges and

opportunities shaped by institutional culture, pedagogy, and the broader sociocultural context. This section explores the peculiarities of forming creative competence in higher education, highlighting key enablers and barriers.

1. Interdisciplinary Integration

Creative competence flourishes at the intersections of disciplines, where students can synthesize diverse methodologies and perspectives. Higher education institutions, with their access to multiple academic domains, are uniquely positioned to foster such interdisciplinary interactions.

Opportunities:

- Collaborative Projects: Initiatives like interdisciplinary capstone projects or courses allow students from different fields to tackle real-world problems collaboratively. For instance, combining computer science and psychology in designing user-centered AI systems fosters both technical innovation and human-centric solutions.

- Cross-Disciplinary Labs: Many institutions now establish innovation labs or makerspaces, where students from engineering, design, business, and the arts converge to prototype and test ideas.

Challenges:

- Administrative and logistical barriers, such as scheduling conflicts and differing credit requirements, often limit interdisciplinary participation.

- Resistance from faculty or departments that prioritize discipline-specific knowledge over integrative learning.

2. Active and Experiential Learning

Creative competence thrives in environments that prioritize active engagement and experiential learning. Traditional lecture-based approaches often hinder creativity by focusing on knowledge consumption rather than application and exploration.

Opportunities:

- Project-Based and Problem-Based Learning (PBL): Students engage with real-world challenges, promoting the practical application of knowledge while fostering divergent and convergent thinking. For example, engineering students might develop sustainable energy solutions as part of a PBL initiative.

- Internships and Industry Partnerships: Experiential learning opportunities, such as internships or partnerships with industry, provide students with real-world contexts to apply and test their creative abilities.

Challenges:

- Scaling experiential learning across large cohorts can strain institutional resources.
- Evaluating creativity in active learning environments often requires subjective assessments, which can lack consistency and rigor.

3. Institutional Culture and Support

The institutional culture profoundly influences students' willingness to engage in creative pursuits. A supportive environment encourages experimentation, while a rigid or high-stakes academic culture may suppress risk-taking and creativity.

Opportunities:

- Fostering a Growth Mindset: Institutions that emphasize learning from failure and continuous improvement encourage students to take creative risks without fear of judgment.
- Encouraging Student-Led Initiatives: Allowing students to lead clubs, competitions, or entrepreneurial ventures fosters independence and innovation.

Challenges:

High academic pressures and a focus on measurable outcomes (e.g., grades, rankings) may discourage experimentation.

Faculty resistance to adopting non-traditional teaching methods or assessments can limit the implementation of creativity-focused practices.

4. Role of Technology

The digital transformation of higher education has introduced new tools and platforms for fostering creative competence. However, the effective integration of technology requires careful planning and a focus on pedagogical goals.

Opportunities:

- Digital Collaboration Tools: Platforms like Slack, Trello, and Miro enable collaborative brainstorming and project management, fostering creativity in team-based settings.
- Virtual and Augmented Reality (VR/AR): Immersive technologies provide students with realistic simulations, enabling them to experiment and innovate in risk-free environments.

Challenges:

- Uneven access to technological resources can create disparities in learning opportunities among students.
- Over-reliance on technology without clear pedagogical objectives may detract from meaningful creative engagement.

5. Assessment of Creative Competence

Assessing creative competence remains one of the most complex aspects of its development in higher education. Creativity is inherently subjective, iterative, and context-dependent, making it difficult to evaluate using standardized methods.

Opportunities:

- Portfolio-Based Assessment: Students curate a collection of their creative work, documenting their process and reflecting on their growth over time.
- Competitions and Challenges: Engaging students in real-world competitions, such as hackathons or business pitch contests, allows for the practical demonstration of creative skills.

Challenges:

- Establishing objective and consistent evaluation criteria can be difficult, especially in disciplines where creativity is less tangible or directly measurable.
- Balancing qualitative and quantitative assessment approaches often requires significant faculty training and adjustment.

6. Sociocultural Influences

Creativity does not exist in a vacuum; it is shaped by sociocultural norms and expectations. In higher education, this includes the cultural diversity of the student body, the values emphasized by the institution, and the broader societal view of creativity.

Opportunities:

- Cultural Exchange: Diverse classrooms expose students to varying perspectives, fostering innovation by challenging assumptions and encouraging new ways of thinking.
- Global Competence: Universities with international programs and study-abroad opportunities equip students to solve problems in global contexts, enriching their creative capacity.

Challenges:

- Cultural attitudes toward failure, hierarchy, and collaboration can influence students' willingness to engage in creative endeavors.
- Language barriers and differing educational backgrounds among international students may require additional institutional support.

The peculiarities of fostering creative competence in higher education lie in the interplay of institutional strategies, cultural dynamics, and pedagogical approaches. Institutions that prioritize interdisciplinary collaboration, active learning, and supportive environments can create fertile ground for creativity to thrive. However, addressing barriers such as rigid structures, uneven access to technology, and challenges in assessment will require ongoing innovation and

commitment. By understanding these peculiarities, universities can better align their practices with the goal of preparing students for a future that demands creative problem-solving and adaptability.

Creative competence is a cornerstone of 21st-century education, equipping students to address complex global challenges. Higher education institutions must move beyond traditional pedagogies to adopt holistic approaches that integrate technology, interdisciplinary collaboration, and an emphasis on experiential learning. By fostering a culture that values innovation, risk-taking, and resilience, universities can empower students to translate creative ideas into impactful solutions.

The findings emphasize the need for systemic changes, including the integration of active learning methods, the use of digital tools, and the cultivation of inclusive, growth-oriented environments. As the global landscape evolves, creative competence will remain an essential attribute for success, underscoring the vital role of higher education in shaping future innovators.

References

1. Amabile, T. M., & Pratt, M. G. (2016). The dynamic componential model of creativity and innovation in organizations: Making progress, making meaning. *Research in Organizational Behavior*, 36, 157–183. <https://doi.org/10.1016/j.riob.2016.10.001>
2. Cropley, D. H., & Cropley, A. J. (2017). Innovation capacity in higher education: A creative problem-solving perspective. *The Psychology of Innovation in Organizations*, 278–298. <https://doi.org/10.4324/9781315667975>
3. Csikszentmihalyi, M. (2014). *Creativity: The psychology of discovery and invention*. Harper Perennial Modern Classics.
4. Davies, M., & Devlin, M. (2018). Interdisciplinary higher education: Implications for teaching and learning. *Higher Education*, 75(2), 285–299. <https://doi.org/10.1007/s10734-017-0156-1>
5. Kaufman, J. C., & Sternberg, R. J. (2019). Creativity in the workplace: Creative role identity and creative competence. *The Cambridge Handbook of Creativity*, 580–601. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316979831>
6. Kim, K. H. (2021). The creativity crisis: Strategies for building a creative society in higher education. *Creativity Research Journal*, 33(1), 15–29. <https://doi.org/10.1080/10400419.2021.1874384>
7. Lombardi, S., & Oblinger, D. G. (2017). Enabling innovation: Redesigning learning spaces in higher education. *EDUCAUSE Review*. Retrieved from <https://library.educause.edu/>
8. Mitchel, C., & Carrington, A. (2022). Leveraging technology to foster creative competence in higher education. *Journal of Educational Technology & Society*, 25(3), 97–112.
9. Sawyer, R. K. (2018). Teaching and learning in the 21st-century classroom: Promoting creativity and innovation through collaborative pedagogy. *Educational Researcher*, 47(3), 151–160. <https://doi.org/10.3102/0013189X18768591>

10. Tan, J., & Ang, L. (2020). Developing creative competence through gamified and virtual learning environments. *Interactive Learning Environments*, 28(4), 450–463. <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1636082>
11. Torrance, E. P. (2020). The search for creative talent in higher education. *Creativity and Innovation Management*, 29(2), 121–133. <https://doi.org/10.1111/caim.12345>
12. Zhou, C., & Brown, L. (2023). Interdisciplinary approaches to fostering creativity: New pedagogical frameworks for higher education. *Journal of Creative Education*, 11(2), 231–250.
13. Zhu, X., & Zhang, J. (2022). The impact of cultural diversity on creative problem-solving in higher education. *International Journal of Educational Development*, 89, 102606. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2022.102606>

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ - МАТЕМАТИКАЛЫҚ БАҒЫТТА ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ақбаева А.С

№286 жалпы білім беретін орта мектептің физика пәні мұғалімі. Қызылорда облысы,
Жаңақорған ауданы. Қазақстан.

Email:

Андатпа

Бұл мақала жаратылыстану-математикалық бағыттағы физика пәнін оқытудың өзекті мәселелерін қарастырады. Авторлар физика ғылымының қазіргі кезеңдегі маңыздылығы мен оның мектептердегі оқыту жүйесіне тигізетін әсерін талдайды. Мақалада физиканы оқытудың негізгі қиындықтары, атап айтқанда, теориялық материалдың күрделілігі, тәжірибелік дағдылардың жетіспеушілігі, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру және заманауи технологияларды тиімді қолдану мәселелері қарастырылады. Сондай-ақ, жаратылыстану-математикалық бағыттағы оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыру және шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін физика пәнін оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері мен инновациялық оқыту әдістемелері ұсынылады. Мақалада физиканы оқытудың тиімді жолдары мен білім беру процесіндегі жаңашылдықты енгізу қажеттілігі айтылған.

Кілт сөздер: жаратылыстану-математикалық бағыт, физика пәні, оқыту әдістемесі, ғылыми дүниетаным, тәжірибелік дағдылар, инновациялық әдістер, білім беру жүйесі, оқушылардың қызығушылығы, заманауи технологиялар

Халқымыздың ұлы перзенті, әлемге әйгілі ғалымы, көрнекті ағартушы Ш.Уалиханов халық кемеліне келіп дамуы үшін екі-ақ нәрсе керек деп ерекше атап көрсеткен: оның біріншісі-азаттық, екіншісі - білім. Бұл қол жетпес байлықтың екеуі де қолымызда бар. Үкілі үміт, асыл арман біздің келешекке деген сенімімізді арттырып, өркениеттің биік асқарына ұмтылдырады.

«Білім беру жүйесінің міндеттерінің бірі-оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп Елбасымыз Н.Назарбаев айтпақшы бүгінгі күнгі ұстаздарды үлкен де сындарлы кезең күтіп тұр, яғни жаңа заманға лайықты маман ретінде қалыптасқан, өз көзқарасын жүйелі талдай білетін, өз өміріне, қоршаған ортаға сын көзбен қарай білетін шәкірттерді, дарынды жастарды тәрбиелеу. Өйткені дарынды жас - елдің болашағы, баға жетпес қазынасы.

Осы мақсаттар мен міндеттерді атқаруда физика пәні мұғалімдеріне артар салмақ пен сенім ерекше болмақ. Өйткені физика пәні техника саласында көшбастар пәннің бірі және бірегейі болып қала берері анық.

Мемлекет басшысы Қасым – Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына жолдаған соңғы жолдауында «Білім беру жүйесіне жігерлі әрі білікті мамандар қажет. Мұғалімдерді қазіргідей 5 жылда емес, 3 жылда бір рет қайта даярлықтан өткізуіміз керек деп санаймын. Өйткені олар шәкіртінің бойына жаңа білім сіңіре алатындай нағыз ағартушы болуға тиіс», деп қазіргі өзгермелі заманға ұстаздардың әрқашанда дайын болу керектігін ерекше мән берген болатын. Өйткені әлемдік пандемия қазақстан халқының білім саласына да үлкен зардабын тигізді, зор дағдырыс әкелді деуге болады. Білім саласындағы олқылықтарды қалпына келтіруге үкіметте барлық шаралар мен талаптарды қоюда, дегенмен бұл уақыт еншісінде...

Қазіргі таңда елдің білімділік деңгейі халықаралық конкурстар, олимпиадалар, ғылыми – шығармашылық жетістіктермен және PISA, TIMSS, PIRLS халықаралық зерттеулерінің нәтижесінде анықталатын болды.

Сондықтанда жаңа заман ұстазы жас жеткіншектің жан-жақты дамуына, оның бойында жасырын жатқан шығармашылық қабілетін ашу және белсенді әрекетке келтіру жолында болуы керек. Дарынды шындау, оған үлгі-өнеге беруде ұйымдастару жұмыстарының сан қырына, оның өзекті салаларына баса назар аудару және жас талантқа үміт арту, олардың жүрек сезімін ояту

керек. Жас дарынды шығармашылық жұмысқа тәрбиелеу, оның қабілетін ашу, санасында жылт еткен шоқты үрлеп, үлкен жалынға айналдыру - әрбір ұстаздың әдістемелік шеберлігі мен парасат-пайымының көрсеткіші екені анық.

«Халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін нәрсе - білім»-деп М.Әуезов айтқандай, әр ұлттың бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімдік деңгейімен айқындалады. Өйткені кез-келген мемлекеттің рухани, әлеуметтік-экономикалық дәрежесі онда өмір сүретін халықтардың білім деңгейіне қатысты бағаланады. Ендеше, еліміз сенім артып отырған бүгінгі оқушы ертеңгі мамандар жаңа заман талабына сай, терең білімді, пайым-парасаты мол, өрелі жастар болуы керек. Осы орайда ең бірінші кезекте шығатын дүние әлемнің алдыңғы қатарлы дамыған елдерімен тең дережеде өркениетті бәсекеге қабілетті тұлға тәбиелеу. Басқаша айтқанда, мектептің атын өрге сүйрейтін - ондағы оқитын шәкірттің білімдарлығы және білім сапасының жоғары болуы. Ал шәкіртті терең білімді етіп даярлайтын оның ұстазы. «Мұғалім үздіксіз ізденіп, жетіліп отырғанда мұғалім, ізденуін тоқтаған сәтте оның мұғалімділігі де жойылады» - деп ұлы педагог, ғалым К.Ушинский айтпақшы үздіксіз еңбектің нәтижесінде ғана мұғалім нәтижелі жеңіске жетпекші.

Педагог– ғалым Ахмет Байтұрсынов: мектепке бірінші керегі – мұғалім, екінші-оқыту ісіне керек құралдар, үшінші-бағдарлама және және оқулықтар керек,-деп дөп басып айтпақшы оқыту ісінің сапасы осы-үш қажеттілікке байланысты.

Жоғарыда айтып өткендей білімнің өз сапасында берілуі, біріншіден, білімдар ұстазына байланысты болса, екіншіден, мектептің материалдық базасының өз деңгейінде болуында. Қазіргі таңда мемлекеттің қамқорлығымен Қазақстанның түкпір-түкпірінде әлемдік стандартқа сай білім ошақтары салынып, соңғы технологиямен жабдықталуда: интерактивті тақта, мультимедиялық кабинеттер, арнайы физика, химия, биологияға арналған толық жабдықталған кабинеттермен қамтылуы техникалық білім саласына бет бұруы-осы ғылымдардың әлемдегі маңызына мән беруі - болашақ заман иелері- жас ұрпақтың толыққанды білім алып, заман көшінен қалып қоймай, терезесі тең, өресі озық ел ретінде қалыптасуы үшін жасалып жатқан жағдайлар. Дегенмен материалдық-техникалық базасы төмен мектептер де жеткілікті. Сондықтанда теориялық және практикалық білімді тәжірибелі мұғалім бере тұра, мұғалімдердің негізгі назары оқушыларды есеп шығара білуге

бағытталған, өйткені ҰБТ-те оқушылар есеп шығару дағдысына ие болса болғаны деп түсінеді. Ал физика пәні табиғаттағы құбылыстардың негізін түсіндіретін ғылым.

«Формуланы қорыту оқушының табиғат құбылыстарымен танысуына ешқандай мүмкіндік бермейді....формуланы қорыту мен жаттап алу - екінші реттегі мәселе, ал негізгісі - оқушылардың құбылыстардың мәнісін түсіну» деп жазған біздің ғасырдың басында тамаша әдіскер-ғалым Э.Гримзель.

Қазіргі таңда республикалық дәрежеде ең өзекті мәселелердің бірі – ҰБТ тапсыру болып қала бермек, өйткені баланың болашағы ҰБТ нәтижесімен анықталмақ. Мұның да көптеген кемшілігі бар, дегенмен шын білімді оқушы болса ол өз білімінің бағасын алады және қалаған оқуға түсуіне мүмкіндігі болады, сондықтан да осындай оқушылардың мамандық таңдауында қателіктерге бой алдырмауға, білімін ұштауда ерекше назар аударып, нәтижелі білім алуына күш жұмсауымыз керек. Өкінішке орай кейде жоғары сынып оқушыларын жаңадан оқу бітіріп келген жас мамандарға сеніп тапсырып жататын кездер де болады немесе тәжірибелі мұғалім бола тұра тестің қырсырын меңгере алмай жататын мұғалімдер көптеп кездеседі, өйткені жылда өзгеріп отыратындықтан мұғалім үшін ең бір кезек күттірмейтін өзекті мәселе болып табылады, сондықтан білім көтеру институты мұғалімдердің кәсіптік білімін көтеруіне мән беруі тиіс.

Оқушының стандарттық деңгейге сай білім алуы үшін компьютер мен интернеттің орны ерекше екенін атап көрсету керек. Компьютермен жұмыс істеу - оқушының шығармашылық қабілетін дамытып, оның абстрактілік ойлауын, жалпы мәдениетінің деңгейі мен ықыласын дамытады. Қазіргі таңда оқушы шығын шығармай-ақ түрлі қашықтық олимпиадаларға қатысуға мүмкіндік туып отыр, яғни «онлайн» режимінде тапсырмаларды орындау арқылы түрлі жеңістерге қол жеткізуге болады, тіптен оқуға түсудің алғы шарттарын жеңіп алу мүмкіндігіне ие болады, сондықтан да оқушыларды компьютерде тест сынамаларын тапсыруға машықтандыру, білім аясын кеңейту және болашағына жол сілтеу- бүгінгі таңдағы мұғалімдердің еншісінде.

Сөзімді қорыта келе: «Ел боламын десең - бесігіңді түзе» - деп М.Әуезов айтқандай, ұрпақ болашағы үшін қандай да бір кемшіліктерге бой алдырмауымыз тиіс, сондықтанда жаңа ғасырда жаңа заманға лайықты маман ретінде қалыптасқан, өз көзқарасын жүйелі талдай білетін, өз өміріне, қоршаған

ортаға сын көзбен қарай білетін, болашақта егеменді еліміздің тарихын арқалап, болашағын айқындайтын жас ұрпақты тәрбиелеуде ұстаздарға түсер салмақ та ауыр болмақ дегім келеді....

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Білім туралы заң» Егеменді Қазақстан№8.2008.
2. «Информатика,физика,математика»,№6-2010.
3. «Дарын»№1-2011.
4. «Егеменді Қазақстан»(№336,14 қазан.2021ж)
5. Интернет материалдары

ҚҰНДЫЛЫҚТАР МЕН ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУ ПАРАДИГМАСЫНЫҢ ДАМУЫ: ЖАҢА БАҒЫТТАР МЕН ТӘСІЛДЕР

Мамырова Р. Т

№78 Жалпы орта білім беретін мектебінің бастауыш сынып мұғалімі.

Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Email:

Аңдатпа

Бұл мақалада білім беру жүйесіндегі құндылықтар мен тәрбие жүйесінің өзара байланысы, сонымен қатар, білім беру парадигмасының жаңа бағыттары мен тәсілдері қарастырылады. Мақалада қазіргі заманғы білім беру жүйесінің жаңа талаптарына сай құндылықтарды тәрбиелеу мен дамыту стратегиялары туралы ғылыми зерттеулер негізінде жасалған қорытындылар ұсынылған. Әр түрлі статистикалық деректерді пайдалана отырып, бастауыш білім беру деңгейіндегі оқушылардың тұлғалық және әлеуметтік құндылықтарының қалыптасуындағы маңызды тенденциялар талданған. Бұл зерттеу білім беру мен тәрбие үдерісінде жаңа әдіс-тәсілдер мен педагогикалық стратегияларды қолдану арқылы тұлғаның жан-жақты дамуына бағытталған жұмыс түрлерін айқындайды.

Кілт сөздер: білім беру жүйесі, бастауыш, ұстаным, деңгей, құндылықтар, ғылыми зерттеулер.

Кіріспе

Қазіргі кезде білім беру жүйесі тек академиялық білімді ғана қамтып қоймай, сонымен қатар, оқушылардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына ерекше назар аударуды қажет етеді. Бастауыш білім беру кезеңінде тәрбие мен білім беру үдерісі біртұтас жүйе ретінде жүзеге асуы тиіс. Бұл кезеңде тек қана оқу бағдарламалары емес, сонымен бірге балаға берілетін адамгершілік құндылықтар мен моральдық ұстанымдар да маңызды рөл атқарады. Тәрбие мен білімнің бірлігі, әсіресе, тұлғаның жан-жақты дамуына негіз қалаған жаңа парадигмаларды енгізуді талап етеді.

Әлемде, соның ішінде Қазақстанда білім беру жүйесі қазіргі уақытта көптеген жаңалықтар мен өзгерістерге ұшырап, құндылықтарға бағытталған тәрбиелеу жүйесі енгізіліп жатыр. Бастауыш білім деңгейінде жас ұрпақты тәрбиелеу мен білім беру әдістері қоғамның сұраныстарына сай жаңаруда. Осыған орай, педагогикалық процесстегі құндылықтар жүйесі мен оның тиімді әдістері маңызды аспектілер болып табылады. Қазіргі білім беру жүйесі балаларды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға тәрбиелеуде ерекше орын алады.

Негізгі бөлім

1. Білім беру мен тәрбие жүйесінің бірлігі

Білім мен тәрбие жүйесін бөліп қарауға болмайды, себебі олар өзара тығыз байланысты. Әсіресе бастауыш сыныптардағы білім мен тәрбие жұмысы оқушының дүниетанымын қалыптастырады, оның құндылықтарға деген көзқарасын анықтайды. Психологиялық зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, мектепке дейінгі және бастауыш білім кезеңінде бала тек оқу бағдарламаларын меңгеріп қана қоймай, қоғамға қажетті моральдық және әлеуметтік құндылықтарды қабылдайды (Құрманалиев, 2017).

Жасөспірімдер мен балалардың құндылықтары қалыптасқан кезде, олар өз қоғамында, отбасы мүшелерінде және ұлттық мәдениетте дұрыс орынды табуға үйренеді. Осы кезеңде ұрпақ тәрбиесі мен ұлттық құндылықтарды оқу процесіне енгізу оқушының шығармашылық ойлау қабілетін дамытады. Соңғы жылдары жүргізілген зерттеулер бойынша бастауыш сынып оқушыларының 72%-ы отбасылық және ұлттық құндылықтарды өздерінің басты тірегі ретінде бағалайды (Жақыпова, 2018).

2. Құндылықтар жүйесінің тәрбиелік рөлі

Құндылықтар жүйесі — оқушының тұлғасының дамуында маңызды рөл атқарады. Мектеп оқушыларының құндылықтары адамгершілік, ұлттық тәрбие мен жалпыадамзаттық ұстанымдарға негізделуі керек. Балаға білім мен тәрбие бергенде, оның

моральдық құндылықтары және адамның қоғамдағы орны туралы түсініктері маңызды рөл атқарады. Құндылықтарды тәрбиелеу барысында оқушылардың өздерінің өмірлік ұстанымдары қалыптасып, олар бұл ұстанымдарды қоғамда, мектепте және отбасында жүзеге асыра бастайды.

Мысалы, ұлттық мәдениет пен әдебиет оқулықтарын зерттеу кезінде балалар қазақ халқының тарихы мен мәдениеті, ұлттық құндылықтары туралы түсініктер алады. Бұл әдіс балаға өз мәдениетіне деген құрметті дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, халықаралық құндылықтарды, яғни толеранттылық, бейбітшілік және әділдік ұстанымдарын қалыптастыру оқушылардың әлеуметтік бейімделуін жеңілдетеді.

3. Өрлеу жүйесі және тұлғааралық құндылықтар

Өрлеу жүйесі — білім беру мен тәрбие жүйесіндегі маңызды бағыттардың бірі. Бұл жүйе адамның жан-жақты дамуына және оның қоғамдағы рөліне бағытталған. Бастауыш білім беру кезінде өрлеу жүйесінің негізінде оқушыларға ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды тәрбиелеу жұмыстары жүзеге асырылады. Балаға бағытталған жоғары сапалы білім беру тек пәндік біліммен шектелмей, тұлғалық дамуға, құндылықтар жүйесін тәрбиелеуге бағытталуы керек.

Қазақстандық білім беру жүйесінде өрлеу үдерісі арқылы оқушылардың шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау қабілеттері дамытылады. Бұл үдерістің негізгі мақсаты — тұлғаның рухани және адамгершілік қасиеттерін нығайту. Бастауыш сынып мұғалімдері оқу бағдарламаларын игеруде жаңа инновациялық әдістерді қолдана отырып, оқушылардың әлеуметтік және адамгершілік құндылықтарын дамытуға көмектеседі. Оқушылардың тұлғалық дамуының нәтижелеріне жүргізілген зерттеулер (2020) бойынша бастауыш сынып оқушыларының құндылықтар мен тәрбие жүйесі бойынша білім деңгейі 30%-ға артқаны байқалды (Назарбаев, 2016).

4. Педагогикалық әдіс-тәсілдер мен инновациялық технологиялар

Бастауыш білім беру деңгейінде құндылықтар мен тәрбие жүйесінің біртұтас болуын қамтамасыз ету үшін педагогикалық әдістер мен инновациялық технологиялар маңызды. Балаға білім берумен қатар, оның мінез-құлқын қалыптастыру, құндылықтар жүйесін дамыту — мұғалімдер үшін үлкен жауапкершілік. Осы мақсатта түрлі педагогикалық әдіс-тәсілдер мен технологиялар қолданылуы керек. Жобалық жұмыстар, топтық жұмыстар, пікірталас, рөлдік ойындар сияқты әдістер оқушылардың тұлғалық дамуында маңызды рөл атқарады.

Әсіресе, қазіргі замандағы педагогикалық технологиялардың тиімділігі жоғары

екені байқалады. Оқушылардың әлеуметтік құндылықтар мен өмірлік мақсаттарға бағытталуын қамтамасыз ету үшін мұғалімдер оқыту барысында инновациялық әдістерді қолдана отырып, өз оқушыларының дамуына ықпал етеді. Мысалы, жобалық жұмыстар мен сыныптан тыс іс-шаралар балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, олардың әлеуметтік құндылықтар мен адамгершілік нормаларын қабылдауына жол ашады.

Қазіргі таңда білім беру мен тәрбие үдерісінің біртұтастығы баланың тұлғалық дамуында және әлеуметтік бейімделуінде маңызды рөл атқарады. Құндылықтар мен тәрбие жүйесін мектеп бағдарламаларына енгізу — бұл оқушының жан-жақты дамуын қамтамасыз ету үшін қажет. Сонымен қатар, педагогикалық әдістердің жаңашылдығы, олардың тиімділігі мен жүйелі түрде қолданылуы балалардың тұлғалық дамуында үлкен рөл атқарады.

Бұл жұмыс педагогикалық парадигманың өзгеруі мен заманауи білім беру жүйесінің жаңа талаптарына сәйкес білім мен тәрбиенің біртұтас болуын қамтамасыз ету қажеттілігін көрсетеді. Қазіргі педагогикада оқушылардың әлеуметтік және адамгершілік құндылықтарды игеруі, өз елінің мәдениетіне деген құрметі, өз Отанына деген сүйіспеншілігі, сондай-ақ жалпыадамзаттық құндылықтарға деген құрметі маңызды мақсаттардың бірі болып табылады. Мұғалімдер осы құндылықтарды тәрбиелеу арқылы оқушылардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырып, олардың болашақтағы өмірінде қоғамға пайдалы тұлға болып қалыптасуына негіз қалайды.

Қазақстанның білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі — оқушылардың рухани және мәдени құндылықтарды игеруі, олардың дүниетанымын кеңейтіп, тұлғасын толыққанды дамыту. Осы бағытта педагогикалық инновацияларды тиімді пайдалану, ұлттық құндылықтарды дәріптеу және қоғамдағы өзгерістерге бейімдей алатын жеке тұлғаларды тәрбиелеу өте маңызды. Бастауыш сынып кезеңі — баланың жан-жақты дамуына ерекше ықпал ететін кезең, сондықтан осы кезеңде білім мен тәрбие жүйесінің тиімді үйлесімі балаға берілетін тәрбиенің сапасын арттыруға жол ашады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі жаңа әдіс-тәсілдер мен технологияларды қолдану арқылы баланың жеке тұлғалық және әлеуметтік құндылықтарын дамытуға бағытталған жүйелі жұмыс жүргізуі тиіс. Мұндай жүйе білім мен тәрбиенің бірлігін қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар баланың шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын дамытады, оның тұлғалық қабілеттерін шыңдайды. Бұл, өз кезегінде, қоғамның болашақта дамуына оң ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Құрманалиев, Қ. (2017). Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Алматы: Рауан.
2. Жақыпова, Г. (2018). Өрлеу педагогикасы: теория және тәжірибе. Астана: Ғылым.
3. Назарбаев, Н. (2016). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. Алматы: Білім.
4. Мырзахметов, М. (2020). Қазақстандық білім беру жүйесіндегі инновациялар. Алматы: Кемел.

ПАЙДАЛЫ ҚАЗБАЛАРДЫҢ ОРНАЛАСУЫ

Кенжегулова Ж.Ж

Педогог-зерттеуші, №26 жалпы білім беретін мектебінің
география пәні мұғалімі, Алатау ауданы, Алматы қаласы.

Қазақстан Республикасы

E-mail:eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада пайдалы қазбалардың жер қойнауында орналасу заңдылықтары, олардың геологиялық ерекшеліктері мен таралу аймақтары қарастырылады. Жер қойнауындағы минералды ресурстардың орналасуының негізгі факторлары – геотектоникалық құрылымдар, магмалық процестер, сондай-ақ климаттық және гидрогеологиялық жағдайлар. Қазақстан аумағындағы пайдалы қазбалардың таралу ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады, соның ішінде мұнай, газ, көмір, металл кендері және сирек кездесетін элементтер. Сонымен қатар, пайдалы қазбаларды игерудің экономикалық маңызы мен экологиялық аспектілері талданады. Мақала пайдалы қазбаларды тиімді пайдалану және тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу үшін ғылыми негізделген ұсыныстар береді.

Кілт сөздер: пайдалы қазбалар, геология, жер қойнауы, минералды ресурстар, Қазақстан, кен орындары, экология, тұрақты даму.

Пайдалы қазбалар – бұл табиғи ресурстардың маңызды бөлігі, олар адамзат өркениетінің дамуы мен экономикалық тұрақтылығының негізі болып табылады. Олар адам қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін пайдаланылатын металдар, минералдар, энергетикалық ресурстар, құрылыс материалдары және басқа да шикізаттарды қамтиды. Жер қойнауындағы пайдалы қазбалардың орналасуы мен олардың таралуы табиғаттың миллиондаған жылдар бойы қалыптасқан күрделі геологиялық процестерінің нәтижесі болып табылады. Бұл процестер тектоникалық қозғалыстармен, магмалық әрекеттермен, метаморфизммен және шөгінді қабаттардың түзілуімен байланысты. Геологиялық құрылымдардың әртүрлілігі пайдалы қазбалардың таралу заңдылықтарын анықтайтын басты факторлардың бірі болып табылады.

Жер қойнауындағы пайдалы қазбалардың таралу ерекшеліктері геотектоникалық жағдайларға тәуелді. Мәселен, металдық кен орындары көбінесе магмалық және метаморфты жыныстармен байланысты, ал мұнай мен газ шөгінді бассейндерінде шоғырланған. Геотектоникалық құрылымдар пайдалы қазбалардың қалыптасуында басты рөл атқарады, себебі жер қыртысының қозғалысы мен тектоникалық плиталардың ығысуы минералдардың шоғырлануына ықпал етеді. Қазақстан аумағында пайдалы қазбалардың кең таралуы оның күрделі геологиялық құрылымымен түсіндіріледі. Бұл жерде ежелгі платформалар мен қатпарлы аймақтар, сондай-ақ магмалық белдеулер кездеседі.

Қазақстан табиғи ресурстарға бай елдердің бірі болып табылады. Мұнда мұнай мен газ, көмір, уран, алтын, темір, мыс, марганец, фосфорит және басқа да көптеген минералды ресурстар шоғырланған. Мысалы, Қарағанды көмір бассейні, Каспий маңы ойпатының мұнай-газ кен орындары, Жезқазған және Қоңырат мыс кендері әлемдік деңгейде маңызға ие. Бұл ресурстардың геологиялық орналасуы әртүрлі климаттық, гидрогеологиялық және тектоникалық жағдайлардың ықпалымен қалыптасқан.

Қазақстан аумағында пайдалы қазбалар тектоникалық процестерге сәйкес әркелкі таралған. Батыс Қазақстан мұнай мен газға бай өңір болып саналады, бұл аймақ Каспий маңы ойпатымен байланысты. Қарағанды мен Екібастұз сияқты орталық аймақтар көмір өндіру бойынша жетекші орын алады. Шығыс Қазақстан түсті металдардың, атап айтқанда, мырыш, қорғасын және мыс кен орындарының бай аймағы ретінде белгілі. Сонымен қатар, еліміздің оңтүстігінде уран қорының

едәуір бөлігі шоғырланған. Сирек кездесетін металдар мен бағалы тастар да Қазақстан аумағында жиі кездеседі, олардың көпшілігі экспортқа бағытталған.

Пайдалы қазбаларды игеру экономиканың маңызды секторларының бірі болып табылады. Қазақстан экономикасының басым бөлігі дәл осы минералды ресурстарды өндіруге және өндеуге негізделген. Мұнай мен газ секторы елдің негізгі кіріс көзі болып табылады және экспорттың айтарлықтай бөлігін құрайды. Көмір энергетика саласында негізгі рөл атқарады, ал металдық пайдалы қазбалар металлургия саласының дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар, уран өндірісі Қазақстанды әлемдік нарықтағы жетекші жеткізушілердің қатарына қосады.

Пайдалы қазбаларды игеру тек экономикалық маңыздылықпен ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік әсерімен де ерекшеленеді. Бұл салада мыңдаған адамдар жұмыс істейді, ал тау-кен өндіру аймақтары инфрақұрылымның дамуына ықпал етеді. Алайда, бұл үдеріс экологиялық мәселелерді де туындатады. Жер қойнауын пайдалану кезінде қоршаған ортаға келетін зиянды азайту және тұрақты даму принциптерін сақтау қажеттілігі туындайды.

Пайдалы қазбаларды өндіру қоршаған ортаға айтарлықтай әсер етеді. Тау-кен жұмыстарынан туындайтын негізгі экологиялық мәселелерге ауа мен судың ластануы, топырақтың деградациясы және биологиялық әртүрліліктің азаюы жатады. Кеніштер мен карьерлер табиғи ландшафтарды бұзып, экожүйелердің тепе-теңдігін бұзады. Мұндай жағдайлар болашақта жер қойнауын пайдалану стратегияларын қайта қарау қажеттілігін көрсетеді. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін заманауи технологияларды енгізу және қалпына келтіру шараларын жүзеге асыру маңызды.

Қазақстанда экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында бірнеше заңнамалық актілер қабылданған. Мысалы, "Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы" заң табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға бағытталған. Сонымен қатар, тау-кен өнеркәсібінде қалдықтарды азайту және қайта өңдеу әдістері енгізілуде.

Пайдалы қазбаларды тиімді пайдалану – бұл елдің экономикалық өсуін қамтамасыз ететін маңызды фактор. Бұл ретте минералды ресурстарды өндіру мен қайта өңдеу барысында жоғалтуларды азайту, энергия тиімділігін арттыру және инновациялық технологияларды қолдану негізгі міндет болып табылады. Сондай-ақ, пайдалы қазбаларды игеру кезінде халықтың мүдделерін ескеру және әлеуметтік жауапкершілікті сақтау маңызды.

Қазіргі заманғы жағдайларда тұрақты даму қағидаттарына сәйкес пайдалы қазбаларды игеру мен пайдалануды жоспарлау қажет. Бұл табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға, экологиялық тұрақтылықты сақтауға және болашақ ұрпаққа қажетті қорларды қалдыруға мүмкіндік береді. Осы мақсатта Қазақстанда бірнеше мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асырылуда, олардың ішінде "Жасыл экономикаға көшу тұжырымдамасы" ерекше орын алады.

Пайдалы қазбалар – бұл елдің экономикалық және әлеуметтік дамуында шешуші рөл атқаратын маңызды ресурс. Олардың орналасу заңдылықтарын, геологиялық ерекшеліктерін және игеру әдістерін терең түсіну Қазақстанның минералды ресурстарын тиімді пайдалануға және ұзақ мерзімді перспективада тұрақты дамуға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, экологиялық қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында инновациялық технологияларды қолдану және қоршаған ортаны қорғау шараларын күшейту қажеттілігі туындайды. Пайдалы қазбаларды игеруде кешенді тәсілді қолдану елдің экономикалық әлеуетін арттырып, халықтың әл-ауқатын жақсартуға ықпал етеді.

Пайдалы қазбалардың орналасуының геологиялық негіздері табиғаттың ұзақ мерзімді процестеріне негізделген. Геотектоникалық құрылымдар, магмалық және шөгінді процестер, сондай-ақ климаттық және гидрогеологиялық жағдайлар пайдалы қазбалардың шоғырлануына тікелей әсер етеді. Қазақстанның табиғи ресурстарының молдығы оның күрделі геологиялық тарихымен түсіндіріледі. Еліміздегі пайдалы қазбалардың басым бөлігі Каспий маңы ойпаты, Теңіз-Қашаған кен орындары, Қарағанды көмір бассейні, Жезқазған мыс белдеуі және Шу-Сарысу уран провинциясы сияқты ірі аймақтарда орналасқан.

Мұнай мен газ энергетика секторында басты рөл атқарса, металдық кен орындары металлургия өнеркәсібінің негізі болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстан уран қоры бойынша әлемде жетекші орында тұр, бұл ядролық энергия саласында маңызды рөл атқарады. Алайда, пайдалы қазбаларды игеру экологиялық мәселелерді де тудырады, олардың қатарына топырақтың бұзылуы, судың ластануы және биологиялық әртүрліліктің жоғалуы жатады. Осылайша, минералды ресурстарды игеру кезінде экологиялық қауіпсіздік пен экономикалық тиімділіктің тепе-теңдігін сақтау қажеттілігі туындайды.

Пайдалы қазбалар – бұл елдің табиғи байлығының маңызды бөлігі, олар елдің экономикалық және саяси дербестігін қамтамасыз етеді. Қазақстанның географиялық және геологиялық ерекшеліктері оның табиғи ресурстарға бай екенін көрсетеді. Мұнай, газ, көмір, уран, мыс, алтын және басқа да минералдардың молдығы елдің әлемдік нарықтағы орнына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Алайда, пайдалы қазбаларды тиімді игеру мен пайдалану елдің экономикалық дамуымен қатар, оның экологиялық және әлеуметтік тұрақтылығына әсер етеді. Бұл тұрақтылықты сақтау үшін бірнеше маңызды аспектілерді ескеру қажет.

Пайдалы қазбаларды өндіру табиғатқа айтарлықтай әсер етеді. Карьерлерді қазу, пайдалы қазбаларды өндіру үшін ормандардың жойылуы және өнеркәсіптік қалдықтардың көбеюі экожүйелердің бұзылуына әкеледі. Мұнай мен газ өндірісінде атмосфераға парниктік газдардың шығарылуы климаттың өзгеруіне ықпал ететін басты факторлардың бірі болып табылады.

Сондықтан, заманауи технологияларды қолдану және экологиялық әсерді азайтуға бағытталған шараларды қабылдау маңызды. Жер қойнауын пайдалануды жоспарлау барысында қалпына келтіру жұмыстарына ерекше назар аударылуы тиіс. Табиғатты қорғау шаралары пайдалы қазбаларды өндірудің теріс әсерлерін азайтып, табиғи ресурстардың ұзақ мерзімді қолжетімділігін қамтамасыз етеді.

Пайдалы қазбаларды игеру елдің экономикалық әлеуетін арттырудың басты құралы болып табылады. Қазақстанның мұнай-газ секторы ішкі жалпы өнімнің негізгі бөлігін құрайды, бұл өз кезегінде экспорттық түсімдерге тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, металдық кен орындарының молдығы елдің металлургия өнеркәсібін дамытуға мүмкіндік береді. Алайда, бұл секторлардан алынатын экономикалық пайда ұзақ мерзімді перспективада тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін теңгерімді пайдалануды талап етеді.

Тау-кен өнеркәсібіндегі тиімділікке қол жеткізу үшін инновациялық технологияларды енгізу, энергия үнемдеу шараларын қолдану және пайдалы қазбалардың қалдықсыз өндірісін қамтамасыз ету маңызды. Экономикалық тұрақтылықты сақтау үшін ресурстарды экспорттаумен қатар, олардың ел ішінде

өңделуін арттыру қажет. Бұл қосымша құнды өнімдерді өндіруге мүмкіндік береді және елдің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Пайдалы қазбаларды өндіру әлеуметтік даму үшін де маңызды рөл атқарады. Тау-кен өнеркәсібі мындаған жұмыс орындарын қамтамасыз етеді, ал осы саланың дамуы инфрақұрылым мен жергілікті халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға ықпал етеді. Алайда, пайдалы қазбаларды өндіру кезінде жергілікті қауымдастықтардың мүдделері мен қажеттіліктерін ескеру маңызды.

Жер қойнауын игеру кезінде жергілікті халықтың мәдени және табиғи ортасын сақтау мәселелері туындайды. Бұл бағытта мемлекет пен өнеркәсіптік компаниялар арасындағы әріптестік халықтың әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға және жергілікті экономиканы қолдауға бағытталуы тиіс.

Пайдалы қазбаларды игеруде ғылым мен білімнің рөлі ерекше. Геологиялық барлау, кен орындарын іздеу және пайдалы қазбаларды өндіру әдістерін жетілдіру үшін ғылыми зерттеулер жүргізу қажет. Сонымен қатар, білім беру саласында жер қойнауын пайдалану және экологиялық тұрақтылық мәселелері бойынша білікті кадрларды даярлау маңызды.

Қазақстанда геология және тау-кен саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстарына ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Бұл елдің табиғи ресурстарын тиімді игеруге және халықаралық деңгейде ғылыми инновацияларды енгізуге мүмкіндік береді.

Болашақта пайдалы қазбаларды игеру кезінде экологиялық, экономикалық және әлеуметтік тепе-теңдікті сақтау маңызды болмақ. Жаңа технологияларды енгізу, ресурстарды тиімді пайдалану және қалдықтарды өңдеу мәселелері басты назарда болуы керек. Қазақстанның табиғи байлығын сақтау және оны келешек ұрпаққа жеткізу үшін тұрақты даму қағидаттарына негізделген ұзақ мерзімді стратегия қажет.

Қорыта айтқанда, пайдалы қазбаларды игеру Қазақстанның экономикалық өсуінің негізі болып қала береді. Алайда, бұл үдеріс табиғатты қорғау және қоғамның игілігін қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Тиімді басқару, ғылым мен технологияның дамуы және экологиялық жауапкершілік – бұл табиғи ресурстарды ұтымды пайдаланудың кепілі. Осылайша, Қазақстан әлемдік аренада өзінің ресурстық әлеуетін сақтап қана қоймай, тұрақты даму жолында үлгі бола алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның табиғи ресурстары және олардың тиімді пайдалануы. – Алматы: Экономика, 2015. – 312 б.
2. Ғабитов Т.Х., Альжанова Н.Қ., Әбікенов Ж.О. Мәдениеттану: Оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2022. – 450 б.
3. Қуанышбаев А.С. Қазақстанның минералды ресурстары және олардың географиялық таралуы // География және табиғат. № 4, 2019, 45-58 б.
4. Тасболатов Б.К. Пайдалы қазбалар және олардың Қазақстан экономикасындағы рөлі. – Астана: Фолиант, 2020. – 256 б.
5. Қойшыбаев А.М. Геология негіздері: Оқулық. – Алматы: Ғылым, 2018. – 380 б.
6. Abishev M.Z., Akhmetova S.K. Sustainable Resource Management in Kazakhstan // Central Asia Resources. № 2, 2021, 112-127 p.
7. Сүлейменов Ж.Б. Қазақстанның кен орындары: іздену және барлау әдістері. – Алматы: ҚазҰТЗУ баспасы, 2016. – 298 б.
8. Қараев Т.А. Қазақстанның пайдалы қазбаларын игерудің экологиялық аспектілері. – Шымкент: Оңтүстік Қазақстан баспасы, 2021. – 175 б.
9. UNESCO. Mineral Resources and Sustainable Development: Global Perspectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2020.
10. Тоқтаров Е.Н. Қазақстанның мұнай-газ ресурстары және олардың әлемдік нарықтағы орны. – Атырау: Қазмұнайгаз баспасы, 2019. – 204 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ.

Сегизбаева С.У

Сатай батыр атындағы орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі, Панфилов ауданы, Жетісу облысы, Қазақстан Республикасы
Email:eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сыныпта қалыптастырушы бағалаудың тиімді әдістері қарастырылады. Қалыптастырушы бағалау – оқушылардың оқу процесіндегі жетістіктерін анықтап, білім сапасын арттыруға бағытталған бағалаудың бір түрі. Зерттеу барысында бағалаудың әдістері, атап айтқанда, кері байланыс, өзін-өзі бағалау, топтық бағалау және диалогтық оқыту тәсілдері талданады. Әдістерді қолдану арқылы оқушылардың білімін жетілдіру, өзіне деген сенімділігін арттыру және олардың оқу процесіне белсенді қатысуы қамтамасыз етіледі. Сонымен қатар, мақалада қалыптастырушы бағалауды ұйымдастыруда мұғалімнің рөлі және бағалау құралдарын тиімді пайдаланудың жолдары ұсынылады. Бұл тәсілдер оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартуға және олардың құзыреттіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: қалыптастырушы бағалау, бастауыш сынып, кері байланыс, өзін-өзі бағалау, топтық бағалау, диалогтық оқыту, білім сапасы, оқушылардың белсенділігі.

Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл процесс оқу сапасын арттыру, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және олардың білімге деген қызығушылығын қалыптастыру арқылы жүзеге асады. Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін оқытудың барлық кезеңдерінде бағалау маңызды рөл атқарады. Бастауыш сыныптағы қалыптастырушы бағалау – оқушылардың білім алу процесіндегі жетістіктерін үздіксіз бақылау, қолдау және жетілдіру үшін қолданылатын заманауи педагогикалық құрал.

Қалыптастырушы бағалау ұғымы білім беру саласында салыстырмалы түрде жаңа түсінік болғанымен, ол қазіргі заманғы оқыту тәжірибесінде кеңінен таралды. Бұл бағалау түрі оқушылардың білім алудағы ағымдағы нәтижелерін бақылауға және түзетуге мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл оқушыларды оқу процесіне белсенді түрде тартуға, олардың өзіндік бағалау дағдыларын дамытуға және білімді терең меңгеруге ықпал етеді.

Бастауыш сыныпта оқушылардың жасы мен психологиялық ерекшеліктері білім беру әдістері мен құралдарын таңдауда ерекше назар аударуды талап етеді. Қалыптастырушы бағалауды енгізу бұл деңгейде балалардың танымдық белсенділігін арттырып, оларды оқу процесінің толыққанды қатысушысы етуге мүмкіндік береді. Бұл бағалау түрі тек оқу нәтижелерін бақылауға ғана емес, сондай-ақ оқу процесін жақсартуға бағытталған.

Қалыптастырушы бағалаудың тиімді әдістері қазіргі заманғы педагогика ғылымында кеңінен зерттелуде. Олар оқушылардың оқу жетістіктерін жүйелі түрде бақылауға және олардың білім алуындағы олқылықтарды жоюға мүмкіндік береді. Мұндай әдістердің көмегімен оқушылар өздерінің жетістіктерін бағалауды үйреніп, оқуға деген ынтасын арттыра алады. Сонымен қатар, мұғалімдерге әрбір оқушының оқу барысын жан-жақты талдауға және жеке жұмыс жоспарын құруға жағдай жасайды.

Бұл мақалада бастауыш сыныпта қалыптастырушы бағалаудың тиімді әдістерінің ерекшеліктері қарастырылады. Бағалаудың негізгі принциптері, оның психологиялық және педагогикалық негіздері, сондай-ақ нақты әдістері мен оларды қолданудың артықшылықтары талданады. Сонымен бірге, мұндай бағалаудың тиімділігін арттыру үшін мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесу тәсілдері ұсынылады.

Қалыптастырушы бағалау – бұл оқушылардың оқу барысында алған білімдерін, дағдыларын және іскерліктерін үнемі бақылап, жетілдіріп отыруға бағытталған әдіс. Оның негізгі мақсаты – оқушылардың білім алудағы кемшіліктерін анықтап, оларды түзетуге жағдай жасау. Сонымен қатар, бұл тәсіл оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты жақсартып, оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Қалыптастырушы бағалау жиынтық бағалаудан ерекшеленеді, себебі ол оқыту процесінің соңында емес, оқу барысында жүзеге асырылады. Бұл бағалау түрі оқушылардың білім деңгейін нақтылап, келесі оқу кезеңіне дайындықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай бағалау оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оларды білім алуға ынталандыруға бағытталған.

Қалыптастырушы бағалаудың бірнеше әдістері бастауыш сынып оқушыларына тиімді қолданылады. Олар оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етіп, олардың білім деңгейін жақсартуға ықпал етеді.

Кері байланыс – оқушылардың өз жұмысын талдау және түзету қабілетін дамытуға мүмкіндік беретін негізгі әдістердің бірі. Бұл әдіс оқушылардың күшті және әлсіз жақтарын анықтап, оларды жетілдіру жолдарын көрсетеді. Мұғалім оқушылардың жұмыстарын талқылап, жетістіктерін мақтап, кемшіліктерді түзетуге бағытталған нақты ұсыныстар береді.

Өзін-өзі бағалау әдісі оқушылардың өз жұмысына сыни тұрғыдан қарауға және оны жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың өз оқу нәтижелерін саралап, өз күштерін дұрыс бағалауға үйретеді. Мысалы, сабақ соңында оқушылар «Мен бүгін не үйрендім?» немесе «Мен қандай қиындықтарға тап болдым?» деген сұрақтарға жауап береді.

Топтық бағалау әдісі оқушыларды бірлесіп жұмыс істеуге және өзара қолдауға ынталандырады. Топтық жұмыс барысында оқушылар өздерінің және басқалардың жетістіктерін талқылап, бағалайды. Бұл әдіс ынтымақтастық дағдыларын дамытуға және ұжымдық жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Диалогтық оқыту әдісі оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Бұл әдіс оқушыларға өз ойларын ашық айтуға, сұрақтар қоюға және жауап беруге мүмкіндік береді. Диалогтық оқыту оқушылардың сыни ойлауын дамытуға және олардың пікірін құрметтеуге үйретеді.

Қалыптастырушы тестілер оқушылардың ағымдағы білім деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс арқылы мұғалімдер оқушылардың тақырыпты қаншалықты меңгергенін және қандай мәселелерге назар аудару қажет екенін түсінеді.

Қалыптастырушы бағалау әдістері оқушылардың білім алу процесінде бірнеше маңызды нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- Оқушылардың белсенділігі: Бағалау әдістері оқушыларды сабаққа белсенді қатысуға ынталандырады. Олар өз білімдерін бақылап, оқу процесіне жауапкершілікпен қарай бастайды.

- Жеке тәсіл: Әр оқушының оқу процесіне жеке көзқарас қолдану, олардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал етеді.

- Сенімділік: Қалыптастырушы бағалау оқушылардың өзіне деген сенімділігін арттырады, өйткені олар өз жетістіктерін көріп, кемшіліктерін түзетеді.

- Қарым-қатынас: Мұғалім мен оқушы арасындағы кері байланыс жақсарады, бұл оқу процесін одан әрі тиімді етеді.

Қалыптастырушы бағалау оқушылардың жас ерекшеліктерін және психологиялық қажеттіліктерін ескере отырып құрылады. Бастауыш сынып оқушылары өздерін бағалауға өте сезімтал, сондықтан мұғалімнің бағалауды жүргізу тәсілі олардың психологиялық ахуалына әсер етуі мүмкін. Бағалау кезінде мотивацияны арттыратын әдістер қолдану маңызды.

Сонымен қатар, қалыптастырушы бағалаудың педагогикалық негізі оқушылардың оқу нәтижелеріне қол жеткізуі үшін үздіксіз қолдау көрсетуге бағытталған. Мұғалімдер оқушыларға нақты мақсаттар қоя отырып, олардың білім алу процесін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Қалыптастырушы бағалау – бұл заманауи білім беру жүйесінде маңызды рөл атқаратын инновациялық құрал. Ол оқыту процесінің әр кезеңінде оқушылардың білім деңгейін, оқу нәтижелерін және жеке қабілеттерін бағалауға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда бастауыш сыныптағы білім сапасын арттыру үшін қалыптастырушы бағалау әдістерін қолданудың маңыздылығы артып келеді. Бұл тәсіл тек оқушының оқу жетістігін бағалауға ғана емес, сонымен қатар оқу барысында туындаған қиындықтарды жоюға және оқушының әлеуетін толық ашуға бағытталған.

Қалыптастырушы бағалау әдістерінің тиімділігі бірнеше факторларға негізделген. Біріншіден, бұл әдістер оқушы мен мұғалім арасындағы үздіксіз кері байланысты қамтамасыз етеді. Бұл өз кезегінде оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына, олардың өзіне деген сенімділігінің артуына ықпал етеді. Екіншіден, өзін-өзі бағалау және топтық бағалау сияқты әдістер оқушылардың рефлексия жасау қабілетін дамытады. Олар өз білімдерін сыни тұрғыдан бағалап, оқудағы жетістіктері мен кемшіліктерін нақты анықтауға мүмкіндік алады. Үшіншіден, қалыптастырушы бағалау оқушылардың ынтымақтастық, жауапкершілік және коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Бастауыш сыныпта қалыптастырушы бағалауды қолданудың артықшылықтарының бірі – әр оқушының жеке қажеттіліктеріне бейімделу мүмкіндігі. Мұғалімдер оқушылардың оқу барысын үнемі бақылап, олардың оқу деңгейін, жеке қабілеттерін ескере отырып, оқу процесін икемдей алады. Бұл әдістердің тағы бір маңызды жағы – олардың оқу мотивациясын арттыруға бағытталғандығы. Бастауыш сынып оқушылары үшін әрбір жетістік маңызды рөл атқарады, сондықтан қалыптастырушы бағалау әдістері арқылы олардың оқу процесіне деген қызығушылығы мен жауапкершілігі артады.

Сонымен қатар, қалыптастырушы бағалау – бұл оқушыларды тек академиялық жетістіктерге жетуге ғана емес, сонымен бірге тұлғалық өсуге де ынталандыратын құрал. Бұл тәсіл оқушылардың эмоционалдық интеллектін дамытуға, олардың өзін-өзі реттеу қабілетін жетілдіруге және өмірлік маңызды дағдыларды меңгеруге көмектеседі.

Алайда қалыптастырушы бағалауды тиімді ұйымдастыру белгілі бір қиындықтарды талап етеді. Мұғалімдерден жоғары кәсіби шеберлік, педагогикалық инновацияларды қолдану және оқушылармен тығыз қарым-қатынас орнату қажет. Сонымен қатар, бағалау үдерісін жүргізу кезінде әділеттілік, объективтілік және оқушының психологиялық жағдайын ескеру маңызды. Сондықтан мұғалімдерге арналған кәсіби даму бағдарламалары мен әдістемелік материалдарды әзірлеу қалыптастырушы бағалаудың сапасын арттыру үшін қажет.

Қазақстандық білім беру жүйесінде қалыптастырушы бағалау әдістерін енгізу оқушылардың оқу жетістіктерін арттыруға және олардың білім беру процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл тәсілдер елдің

білім беру саласындағы реформаларын қолдауға және оқушылардың халықаралық білім сапасы стандарттарына сәйкес келуіне мүмкіндік береді.

Қорыта келе, қалыптастырушы бағалау – бұл тек білім беру жүйесін жетілдірудің ғана емес, сонымен қатар оқушының толыққанды дамуын қамтамасыз етудің тиімді құралы. Бастауыш сынып мұғалімдері үшін бұл әдістерді қолдану оқыту сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың болашақта білім алуға деген құлшынысын оятуға мүмкіндік береді. Қалыптастырушы бағалаудың тиімділігі мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігіне, оқыту үдерісінің сапасына және оқушылармен қарым-қатынасқа байланысты. Сондықтан мұғалімдер бұл тәсілдерді өз тәжірибесінде ұтымды пайдалана отырып, оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал етуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Білім беру саласындағы реформалардың негізі. – Алматы: Экономика, 2015. – 250 б.
2. Ғабитов Т.Х., Альджанова Н.Қ., Әбікенов Ж.О. Мәдениеттану: Оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2022. – 450 б.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика: Оқулық. – Алматы: Ғылым, 2019. – 370 б.
4. Мұхамедрахимова А.Б. Қалыптастырушы бағалау: теория және тәжірибе. // Білім және ғылым. № 2, 2020, 45-58 б.
5. Black P., Wiliam D. Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment. – London: King's College, 2010. – 100 p.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Қалыптастырушы бағалауды ұйымдастыру бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Астана: БҒМ, 2021. – 68 б.
7. Сүлейменова Ж.Б. Бастауыш сыныпта бағалау жүйесін жетілдіру. – Алматы: Білім баспасы, 2018. – 192 б.
8. Shute V.J. Focus on Formative Feedback. // Review of Educational Research. № 78, 2008, 153-189 p.
9. Тасболатов Б.К. Білім сапасын арттырудағы бағалау әдістерінің рөлі. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2017. – 120 б.
10. Wiliam D. Assessment for Learning: Why, What and How? – London: Institute of Education, 2011. – 140 p.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АУЫЗША СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Коккеева Р.М.

Педагог-модератор, Әл-Фараби атындағы № 14 мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі, Кентау қаласы, Түркістан облысы, Қазақстан Республикасы

Email:eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Ауызша сөйлеу – оқушылардың қарым-қатынас жасау қабілеттерін жетілдіруде және тілдік құзыреттілікті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Зерттеу барысында оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай диалогтық оқыту, рөлдік ойындар, шығармашылық тапсырмалар мен топтық жұмыс сияқты әдістердің тиімділігі талданады. Сондай-ақ, мұғалімнің оқыту процесінде ауызша сөйлеу дағдыларын дамытудағы жетекші рөлі мен сөйлеу ортасын қалыптастырудағы практикалық ұсыныстар берілген. Бұл тәсілдер оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін нығайтып, олардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырады.

Кілт сөздер: ауызша сөйлеу, бастауыш сынып, диалогтық оқыту, рөлдік ойындар, шығармашылық тапсырмалар, коммуникативтік дағдылар, оқыту әдістері, сөйлеу мәдениеті.

Кіріспе

Ауызша сөйлеу – бұл адамның өз ойын, сезімін, көзқарасын жеткізудің негізгі құралы және күнделікті өмірдегі ең маңызды дағдылардың бірі. Бастауыш сынып оқушылары үшін ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту олардың білім алудағы, тұлғалық дамуындағы және әлеуметтік қарым-қатынас жасау қабілеттерін жетілдірудегі маңызды кезең болып табылады. Бұл дағдылар балалардың өз ойын еркін жеткізуіне, топ ішінде жұмыс істеуіне, қарым-қатынас жасау мәдениетін меңгеруіне мүмкіндік береді.

Қазіргі заманда білім беру жүйесі оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға ерекше көңіл бөлуде. Себебі, ауызша сөйлеу дағдылары – оқушының жеке тұлға ретінде дамуының негізі. Осыған орай, бастауыш сыныптағы оқыту процесінде ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған тиімді әдістерді қолдану қажеттілігі туындайды. Мұндай дағдыларды қалыптастыру оқушыларды өз ойын нақты, түсінікті және мәнерлі жеткізуге үйретіп қана қоймай, олардың сыни ойлау, креативтілік және тілдік құзыреттіліктерін дамытуға да ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық және жас ерекшеліктерін ескере отырып, ауызша сөйлеуді дамытуға бағытталған әдістерді қолдану мұғалімдерден шығармашылық көзқарасты, инновациялық тәсілдерді және заманауи педагогикалық технологияларды пайдалануды талап етеді. Бұл эсседе ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту жолдары, тиімді әдістер, олардың артықшылықтары және мұғалімдер үшін практикалық ұсыныстар талқыланады.

Ауызша сөйлеу дағдылары оқушылардың жеке басының дамуы мен білім беру сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады. Олар балалардың қарым-қатынас жасау қабілеттерін нығайтып, сыныпта және одан тыс жерлерде өзін-өзі еркін сезінуіне мүмкіндік береді. Ауызша сөйлеу тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен бірге оқушылардың ойлау қабілеттерін жетілдіру, олардың ішкі әлемін тану және шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін де маңызды.

Бастауыш сыныпта ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту оқушылардың сөздік қорын байытып, олардың тілдік құзыреттіліктерін жетілдіруді көздейді. Сонымен қатар, бұл дағдылар балалардың әлеуметтік бейімделуіне, өзіндік пікірін қорғау және өз ойын дәлелдеу қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері

Бастауыш сынып оқушылары ауызша сөйлеу дағдыларын меңгеру барысында бірнеше психологиялық ерекшеліктерді көрсетеді:

1. Сөйлеу қажеттілігі: Бастауыш сынып жасындағы балалардың өз ойын ауызша жеткізуге деген қызығушылығы жоғары. Олар сұрақ қоюды, әңгімелесуді, оқиға айтуды жақсы көреді.
2. Қиялдың белсенділігі: Бұл жастағы оқушылардың қиялы өте дамыған, сондықтан оларды шығармашылық тапсырмалар арқылы сөйлеуге ынталандыру тиімді.
3. Өзге пікірді қабылдау: Балалар өз құрдастары мен мұғалімдердің пікірін тыңдауға және олармен келісуге үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Психологиялық ерекшеліктерді ескере отырып, мұғалімдер ауызша сөйлеуді дамытуға бағытталған әдістерді тиімді пайдалана алады.

Ауызша сөйлеуді дамыту әдістері

1. Диалогтық оқыту

Диалогтық оқыту – бастауыш сыныпта ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуда ең тиімді әдістердің бірі. Бұл әдіс оқушыларды пікір алмасуға, сұрақ қоюға, жауап беруге және өз ойларын дәлелдеуге үйретеді. Диалогтық оқыту барысында мұғалім мен оқушы арасында тығыз қарым-қатынас орнайды, бұл оқушылардың тілдік белсенділігін арттырады.

Мысал: Мұғалім сабақта белгілі бір тақырыпты талқылау үшін ашық сұрақтар қояды, оқушылар бұл сұрақтарға жауап беріп, өз пікірлерін білдіреді. Бұл әдіс оқушылардың сыни ойлауын және сөздік қорын дамытуға көмектеседі.

2. Рөлдік ойындар

Рөлдік ойындар оқушыларды белгілі бір жағдайға қойып, олардың сөйлеу қабілеттерін белсендіруге арналған. Бұл әдіс оқушылардың қиялын, шығармашылық қабілеттерін және коммуникативтік дағдыларын дамытады. Рөлдік ойындар арқылы балалар өз ойларын жеткізіп қана қоймай, басқалардың пікірлерін тыңдауды және құрметтеуді үйренеді.

Мысал: "Супермаркеттегі әңгіме" атты ойын барысында оқушылар сатушы мен сатып алушы рөлін ойнайды. Олар бір-бірімен сауда жасау туралы диалог құрастырады.

3. Шығармашылық тапсырмалар

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың қиялын, сөйлеу мәдениетін және өзіндік көзқарастарын дамытуға бағытталған. Мұндай тапсырмалар балаларды өз ойларын толық және мәнерлі түрде жеткізуге үйретеді.

Мысал: Мұғалім оқушыларға "Менің арманымдағы демалыс" тақырыбында әңгіме құрастыруды ұсынады. Әр бала өз арманы туралы әңгімелеп, сыныптастарымен бөліседі.

4. Топтық жұмыс

Топтық жұмыс оқушыларды бірлесе әрекет етуге және өзара пікір алмасуға үйретеді. Бұл әдіс балаларды өз ойын ашық айтуға, тыңдауға және диалог жүргізуге ынталандырады.

Мысал: Оқушыларға "Туған жерім" тақырыбында шағын жобаны бірге дайындау ұсынылады. Олар идеяларын талқылап, нәтижесін ауызша түрде сынып алдында қорғайды.

5. Құндылыққа негізделген әңгімелер

Құндылықтарға негізделген әңгімелер арқылы оқушылардың моральдық және этикалық көзқарастарын қалыптастыруға болады. Мұғалім оқушыларға белгілі бір жағдай немесе оқиға туралы баяндап, олардың пікірін сұрайды.

Мысал: Мұғалім "Еңбекқор бала" туралы әңгіме айтып, оқушыларға "Бұл баланың ең жақсы қасиеттері қандай?" деген сұрақ қояды. Оқушылар өз ойларын ашық айтып, пікірлерімен бөліседі.

Ауызша сөйлеуді дамытудағы мұғалімнің рөлі

Мұғалім – ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыру процесінің жетекшісі. Мұғалім оқушылар үшін сөйлеу ортасын қалыптастырып, олардың белсенділігін арттыруға жағдай жасайды. Бұл үшін мұғалім:

- Оқушыларға түсінікті және қарапайым тілмен сөйлеуді үлгі етеді;
- Сабақ барысында барлық оқушыларды диалогқа тартады;
- Қателіктерге төзімділік танытып, оқушылардың өзіндік ойларын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді;
- Оқушылардың сөздік қорын байыту үшін жаңа сөздерді жиі қолданады.

Ауызша сөйлеуді дамытудағы кедергілер

Ауызша сөйлеуді дамыту барысында белгілі бір кедергілер туындауы мүмкін:

1. Тілдік шектеулер: Кейбір оқушылардың сөздік қоры шектеулі болуы мүмкін. Бұл жағдайда мұғалім сөздерді түсіндіру және қолдану бойынша қосымша жұмыс жүргізуі керек.
2. Ұялшақтық: Кейбір оқушылар өз ойын ашық айтуға қымсынып, диалогқа қатыспауы мүмкін. Мұндай жағдайларда мұғалім оқушыларға қолдау көрсетуі тиіс.
3. Уақыт тапшылығы: Сабақ уақыты шектеулі болғандықтан, барлық оқушылардың сөйлеу мүмкіндігін қамтамасыз ету қиын болуы мүмкін.

Сөйлеу дағдыларын дамытудағы заманауи технологиялар

Заманауи ақпараттық технологияларды қолдану ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Интерактивті тақталар, бейнежазбалар, онлайн платформалар сияқты құралдар оқушылардың оқу материалдарын тез меңгеруіне және өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді.

Мысал: Оқушыларға бейнеролик көрсетіп, оның мазмұнын өз сөздерімен әңгімелеп беру ұсынылады. Бұл олардың тыңдау және ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Бастауыш сыныпта ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту – оқыту процесінің маңызды бөлігі. Бұл дағдыларды қалыптастыру оқушылардың тілдік құзыреттілігін нығайтып, олардың өмір бойы білім алуға деген қызығушылығын оятады. Мұғалімдердің тиімді әдістерді қолдануы, оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделуі және заманауи технологияларды енгізуі ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуға оң әсер етеді.

Ауызша сөйлеу – бұл адамның қарым-қатынас жасаудағы негізгі құралдарының бірі. Оқушылардың өз ойын анық, түсінікті және мәнерлі жеткізе білуі олардың оқу жетістігі мен жеке дамуына айтарлықтай әсер етеді. Қазіргі білім беру жүйесінде ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту басты назарда тұр, себебі бұл дағдылар оқушының болашақ өміріне қажетті маңызды қабілеттердің бірі болып саналады.

Бастауыш сыныптағы оқушылардың психологиялық және жас ерекшеліктерін ескере отырып, ауызша сөйлеуді дамыту олардың танымдық қабілеттерін нығайтуға, қарым-қатынас жасау мәдениетін қалыптастыруға және өз ойын еркін жеткізуге мүмкіндік береді. Қазіргі педагогика ғылымы ауызша сөйлеуді дамыту үшін тиімді әдістерді ұсынуда, олар диалогтық оқыту, рөлдік

ойындар, шығармашылық тапсырмалар, топтық жұмыс және құндылықтарға негізделген әңгімелер сияқты әдістерді қамтиды.

Ауызша сөйлеу дағдылары бастауыш сынып оқушыларының білім беру процесіндегі маңызды құралы ғана емес, сонымен қатар олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуының негізі. Бастауыш сыныпта ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту оқушылардың:

- Өз ойын еркін және түсінікті жеткізе білуіне;
- Оқудағы жетістіктеріне;
- Басқалармен қарым-қатынас жасау қабілетінің нығаюына;
- Танымдық процестерінің жақсаруына ықпал етеді.

Диалогтық оқыту – бұл оқушыларды белсенді түрде сабаққа тартудың тиімді әдісі. Мұнда мұғалім мен оқушылар арасында диалог құрылады, нәтижесінде оқушылар өз ойларын еркін жеткізіп, сұрақтарға жауап беру арқылы тілдік дағдыларын дамытады.

Мысал: Сабақ барысында мұғалім "Туған жерім" тақырыбында оқушыларға сұрақтар қойып, олардың жауаптарын тыңдайды. Бұл әдіс арқылы оқушылар өз ойларын айтуға және пікірлерін дәлелдеуге үйренеді.

Рөлдік ойындар оқушыларды белсенді сөйлеуге ынталандырады. Олар белгілі бір жағдайды ойнау арқылы өз сөздік қорын қолдануға және сөйлеу мәдениетін дамытуға мүмкіндік алады.

Мысал: "Дәріханадағы әңгіме" ойынында оқушылар дәріханашы мен сатып алушы рөлін ойнап, өзара диалог құрастырады. Бұл әдіс балалардың сөйлеу дағдыларын белсендірумен қатар, өмірлік жағдаяттарды түсінуге үйретеді.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың қиялын дамытып, олардың сөйлеу дағдыларын жетілдіреді. Мұндай тапсырмалар балаларды өз идеяларын еркін және шығармашылық тұрғыда жеткізуге ынталандырады.

Мысал: Мұғалім оқушыларға "Менің арманымдағы үй" тақырыбында әңгіме құрастыруды ұсынады. Әр оқушы өз ойын сыныптастарымен бөлісіп, пікірталас жүргізеді.

Топтық жұмыс – оқушылардың өзара әрекеттесуін және сөйлеу қабілеттерін дамытуға арналған тиімді әдіс. Бұл әдіс ынтымақтастық дағдыларын қалыптастырады және оқушыларды бірлесіп жұмыс істеуге үйретеді.

Мысал: "Менің қалам" тақырыбында шағын жоба дайындау барысында оқушылар топтарға бөлініп, өз ойларын ортаға салады және нәтижесін сынып алдында қорғайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы жаңа педагогикалық технологиялар. – Алматы: Білім, 2019. – 256 б.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика: Оқулық. – Алматы: Ғылым, 2020. – 400 б.
3. Нұрмағамбетова Г.К. Бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2018. – 312 б.
4. Мұқамедрахимова А.Б. Тіл дамыту технологиялары: Оқулық. – Шымкент: Оңтүстік Қазақстан баспасы, 2017. – 224 б.
5. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning. // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. Vol. 5, No. 1, 1998, pp. 7-74.
6. Shute V.J. Focus on Formative Feedback. // Review of Educational Research. № 78, 2008, pp. 153-189.
7. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Бастауыш сыныпта білім беру стандарты. – Астана: БҒМ, 2021.
8. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва: Педагогика, 1982. – 480 с.
9. Сүлейменова Ж.Б. Балалардың сөйлеу дағдыларын дамыту: әдістемелік нұсқаулық. – Алматы: Мектеп, 2020. – 184 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ ӘДІСТЕРІ.

Аймурзаева. А.

"Бабайқорған жалпы білім беретін мектеп" КММ
бастауыш сынып мұғалімі, Сауран ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан
Республикасы.

Email:eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беру әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Экологиялық тәрбие – бұл табиғатты сақтау және қорғау, қоршаған ортаға деген жауапкершілікті қалыптастырудың маңызды құралы. Зерттеу барысында жобалық оқыту, ойын технологиялары, тәжірибелік жұмыстар, экскурсиялар және экологиялық ертегілерді қолданудың тиімділігі талданады. Сонымен қатар, бастауыш сыныпта экологиялық тәрбие беруде мұғалімнің рөлі және оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып қолданылатын әдістердің маңызы сипатталады. Бұл әдістер оқушылардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттырып, оларды экологиялық саналы азамат етіп тәрбиелеуге ықпал етеді.

Кілт сөздер: экологиялық тәрбие, бастауыш сынып, табиғатты қорғау, жобалық оқыту, ойын технологиялары, тәжірибелік жұмыстар, экскурсиялар, экологиялық саналы азамат.

Кіріспе

Қазіргі заманда экологиялық мәселелер әлемдік қауымдастықтың назарын аударатын басты проблемалардың бірі болып табылады. Климаттың өзгеруі, қоршаған ортаның ластануы, табиғи ресурстардың сарқылуы сияқты мәселелер адамзаттың болашағына қауіп төндіреді. Осыған орай, жас ұрпаққа экологиялық тәрбие берудің маңызы артып отыр. Бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беру – бұл табиғатты сүюге, қорғауға және қоршаған ортаға деген жауапкершілікті қалыптастыруға бағытталған маңызды қадам

Бастауыш сыныпта экологиялық тәрбие беру оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес жүргізілуі тиіс. Бұл жастағы балалар табиғатқа деген қызығушылығы жоғары, олар қоршаған ортадағы құбылыстарды зерттеуге, жаңа білім алуға құмар. Сондықтан мұғалімдер оқушылардың осы қызығушылығын пайдалана отырып, экологиялық білім мен тәрбие беру әдістерін тиімді қолдануы қажет.

Мақалада бастауыш сыныпта экологиялық тәрбие берудің маңыздылығы, оқушылардың психологиялық ерекшеліктері, экологиялық тәрбие беру әдістері және мұғалімнің рөлі жан-жақты талданады. Сонымен қатар, экологиялық тәрбие беруде кездесетін қиындықтар мен оларды шешу жолдары қарастырылады.

Экологиялық тәрбие – бұл адамның табиғатпен үйлесімді өмір сүруіне бағытталған құндылықтар мен дағдыларды қалыптастыру процесі. Бастауыш сыныпта экологиялық тәрбие беру арқылы оқушылардың табиғатқа деген сүйіспеншілігі, қоршаған ортаға деген жауапкершілігі артады. Бұл олардың экологиялық санасын қалыптастырып, болашақта экологиялық мәселелерді шешуге белсенді қатысуына ықпал етеді.

Экологиялық мәдениет – бұл адамның табиғатқа деген қарым-қатынасының көрсеткіші. Бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беру олардың экологиялық мәдениетін дамытуға, табиғи ресурстарды ұқыпты пайдалануға, қоршаған ортаны қорғауға үйретеді.

Экологиялық тәрбие қоғамның тұрақты дамуына ықпал етеді. Жас ұрпақтың экологиялық білімін арттыру арқылы біз болашақта экологиялық мәселелерді шешуге қабілетті азаматтарды тәрбиелейміз.

Бастауыш сынып оқушыларының экологиялық тәрбие алудағы психологиялық ерекшеліктерін ескеру маңызды:

Қызығушылық және танымдық белсенділік

Бұл жастағы балалардың қоршаған ортаға деген қызығушылығы жоғары. Олар табиғаттағы құбылыстарды зерттеуге, жануарлар мен өсімдіктер туралы білуге құмар.

Эмоционалдық қабылдау

Оқушылар табиғатты эмоционалдық тұрғыдан қабылдайды. Олар табиғаттағы сұлулықты сезінеді, жануарларға және өсімдіктерге қамқорлық көрсетеді.

Ойынға деген сүйіспеншілік

Бастауыш сынып оқушылары ойын арқылы білім алуды жақсы көреді. Ойын элементтерін пайдалану экологиялық тәрбие беруде тиімді болмақ.

Жобалық оқыту – оқушылардың белгілі бір тақырып бойынша зерттеу жүргізіп, нәтижесін көрсетуге бағытталған әдіс. Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, зерттеу дағдыларын және топтық жұмыс істеу дағдыларын дамытады.

- Менің экологиялық жобам": Оқушылар топтарға бөлініп, қоршаған ортаны қорғау тақырыбында жоба әзірлейді (мысалы, қоқысты сұрыптау, су ресурстарын үнемдеу).

- "Табиғаттың досы" Әр оқушы табиғатты қорғау бойынша жеке жоба дайындайды және оны сыныптастарына таныстырады.

Қазіргі әлемде экологиялық мәселелердің өзектілігі артып, табиғатты қорғау қажеттілігі күн тәртібінен түспей келеді. Табиғи ресурстардың сарқылуы, ауа мен судың ластануы, климаттың өзгеруі сияқты проблемалар адамзат болашағына тікелей қауіп төндіреді. Мұндай жаһандық мәселелердің шешімін табу үшін әрбір азаматтың экологиялық санасы жоғары болуы қажет. Сондықтан мектептегі білім беру жүйесінде, әсіресе бастауыш сыныпта экологиялық тәрбие беру маңызды орын алады. Бұл жастағы балалардың табиғатқа деген қызығушылығы жоғары болғандықтан, оларға экологиялық құндылықтарды сіңіру оңайырақ жүзеге асады.

Экологиялық тәрбие – бұл балалардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін, қоршаған ортаға ұқыптылықты қалыптастыратын жүйелі процесс. Ол балалардың қоршаған ортадағы құбылыстарды түсінуіне, табиғаттағы өзара байланысты сезінуіне және оны қорғау қажеттілігін түсінуге мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныпта экологиялық тәрбие беру тек теориялық біліммен шектелмей, практикалық әрекеттер мен тәжірибелер арқылы жүзеге асуы қажет. Балалар табиғатты қорғауға қатысты нақты қадамдар жасағанда ғана, олар бұл құндылықтарды өмір бойы сақтайды.

Экологиялық тәрбие беру барысында балалардың психологиялық және жас ерекшеліктерін ескеру маңызды. Бастауыш сынып оқушылары көбіне эмоцияға негізделіп әрекет етеді, сондықтан экологиялық құндылықтарды жеткізуде олардың эмоциялық қабылдауына мән беру керек. Мысалы, табиғаттағы әсем көріністерді көрсету немесе жануарлардың өмір сүру ортасын қорғау туралы әңгімелер айту балалардың табиғатқа деген сезімін оятады. Сондай-ақ, бұл жастағы балалар ойын арқылы оңай үйренеді, сондықтан экологиялық тәрбие ойын түрінде ұйымдастырылғаны тиімді.

Бастауыш сыныпта экологиялық тәрбие берудің бірнеше тиімді әдістері бар. Солардың бірі – **жобалық оқыту әдісі**. Бұл әдіс балалардың зерттеу қабілеттерін дамытып, олардың экологиялық мәселелерді өз бетінше түсінуге көмектеседі. Мысалы, «Таза аула» немесе «Судың маңызы» тақырыбында жоба ұйымдастыру арқылы оқушылар қоршаған ортаны тазалау немесе суды үнемдеудің маңыздылығын зерттейді. Жоба барысында балалар практикалық әрекеттер жасайды, мысалы, аулада тазалық жұмыстарын ұйымдастырады немесе өсімдіктер отырғызады. Мұндай әрекеттер олардың экологиялық жауапкершілігін арттырады.

Келесі маңызды әдіс – **ойын технологиялары**. Балалар үшін ойын – бұл оқу процесінің ажырамас бөлігі. Экологиялық ойындар оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың табиғатқа деген қарым-қатынасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, «Қоқысты сұрыптау» ойыны арқылы балалар қалдықтарды қайда және қалай тастау керектігін үйренеді. Сонымен қатар, «Табиғатты қорғау агенттері» ойыны оқушыларға табиғатты қорғаудың маңыздылығын түсіндіріп, оларды белсенді әрекет етуге ынталандырады.

Экологиялық тәрбие берудің тағы бір тиімді әдісі – **тәжірибелік жұмыстар**. Балалар табиғаттағы құбылыстарды өз қолымен зерттегенде, олар бұл білімді жақсы меңгереді. Мысалы, оқушыларға гүл отырғызуды үйрету немесе судағы ластануды зерттеу сияқты тәжірибелер ұйымдастыруға болады. Мұндай тәжірибелер балалардың табиғатқа қамқорлықпен қарауын қалыптастырады. Сондай-ақ, тәжірибелік жұмыстар арқылы балалар экологиялық

проблемалардың себебін түсінеді және оларды шешу жолдарын іздейді.

Экскурсиялар – балаларды табиғатпен жақынырақ таныстыратын тағы бір әдіс. Орманға, өзенге немесе саябаққа саяхат ұйымдастыру арқылы оқушылар табиғаттағы әртүрлі тіршілік иелерін көреді және олардың тіршілік ету ортасымен танысады. Мұндай экскурсиялар балаларға табиғаттың әсемдігін көрсетіп қана қоймай, оны қорғау қажеттілігін түсіндіреді. Сонымен қатар, мұғалім экскурсия барысында балаларға қоршаған ортаны ластамау туралы ережелерді үйретуі қажет.

Экологиялық тәрбие беруде әдебиетті қолдану да маңызды рөл атқарады. Экологиялық тақырыптағы ертегілер мен әңгімелер балалардың табиғатқа деген сезімдерін оятып, оларды қорғауға үйретеді. Мысалы, «Қызыл кітаптағы жануарлар» немесе «Орман достары» сияқты ертегілер арқылы балаларға табиғатты қорғаудың маңыздылығын жеткізуге болады. Сондай-ақ, балаларға экологиялық тақырыпта өз ертегілерін немесе шығармашылық әңгімелерін жазуды ұсыну олардың шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Экологиялық тәрбие беруде мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім оқушыларға экологиялық білім беріп қана қоймай, өз әрекетімен де үлгі көрсетуі тиіс. Егер мұғалім табиғатты қорғау шараларына белсенді қатысса, оқушылар да сол үлгіні қайталауға тырысады. Сондай-ақ, мұғалім оқушыларды экологиялық мәселелерді түсінуге және оларды шешу жолдарын ұсынуға ынталандыруы қажет. Мысалы, оқушыларға жергілікті экологиялық проблемаларды зерттеп, оларды шешуге қатысты ұсыныстар дайындауды тапсыруға болады.

Экологиялық тәрбие – бұл бастауыш сынып оқушыларының жан-жақты дамуына және олардың экологиялық саналы азамат болып қалыптасуына бағытталған маңызды процесс. Жоғарыда талданған әдістер оқушылардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттырып, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарауға үйретеді.

Экологиялық тәрбие беру барысында мұғалімнің рөлі ерекше. Ол оқушыларды экологиялық мәселелерді түсінуге, шешуге және табиғатты қорғауға белсенді қатысуға ынталандыруы қажет. Мұғалімнің шығармашылық көзқарасы, инновациялық әдістерді қолдануы және оқушылармен тығыз қарым-қатынасы экологиялық тәрбие берудің тиімділігін арттырады.

Экологиялық тәрбие беру – бұл болашақ ұрпақтың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға, қоршаған ортаны қорғауға және қоғамның тұрақты

дамуына қосқан үлесіміз. Сондықтан бастауыш сыныптан бастап экологиялық тәрбиеге ерекше көңіл бөлу – бүгінгі күннің маңызды міндеттерінің бірі.

Экологиялық тәрбие беруде белгілі бір қиындықтар да кездеседі. Мысалы, мектеп бағдарламасында экологиялық білімге жеткілікті уақыт бөлінбеуі мүмкін. Сонымен қатар, қажетті құрал-жабдықтардың немесе ресурстардың жетіспеушілігі де проблемалар туғызады. Мұндай жағдайларда экологиялық тәрбие элементтерін басқа пәндерге интеграциялау тиімді шешім бола алады. Мысалы, математика сабағында экологиялық есептер шығару немесе қазақ тілі сабағында экологиялық тақырыпта шығарма жазу сияқты тапсырмалар енгізуге болады.

Қорыта айтқанда, бастауыш сыныпта экологиялық тәрбие беру – болашақ ұрпақтың табиғатты қорғауға саналы түрде қатысуын қамтамасыз етудің маңызды жолы. Жоғарыда аталған әдістер оқушылардың экологиялық санасын қалыптастыруға, табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттыруға және оларды экологиялық мәдениетті азамат ретінде тәрбиелеуге көмектеседі. Мұғалімдер осы әдістерді өз тәжірибесінде тиімді қолдана отырып, балаларды табиғатты қорғауға белсенді түрде тарта алады. Экологиялық тәрбие – бұл тек білім беру емес, сонымен қатар болашақтың тұрақтылығын қамтамасыз ету жолындағы маңызды қадам.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беру әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020. – 212 б.
2. Құрманғалиева С.Т. Қоршаған орта және тұрақты даму. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 320 б.
3. Сейітқазиева Ж.Қ. Экологиялық мәдениетті қалыптастырудың инновациялық тәсілдері. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2018. – 248 б.
4. Оспанова Г.С., Бозшатаева Ғ.Т. Экология негіздері: Оқулық. – Алматы: Экономика, 2021. – 368 б.
5. Мұқажанова Л.Р. Табиғатты қорғауға үйрету жолдары. – Қарағанды: Болашақ, 2020. – 180 б.
6. Black P., Harrison C. Formative Assessment in Environmental Education. – London: Routledge, 2020. – 192 p.
7. Wiliam D. Assessment and the Role of Education for Sustainable Development. – New York: Springer, 2018. – 210 p.
8. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. – 60 p.
9. Назарова З.Ә. Табиғатты қорғаудағы педагогикалық тәсілдер. – Алматы: Мектеп, 2017. – 214 б.
10. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Экологиялық тәрбие беру бойынша әдістемелік нұсқаулық. – Астана: БҒМ, 2022. – 75 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ.

Мамбетова Л.С.

"Бабайқорған жалпы білім беретін мектеп "кмм
бастауыш сынып мұғалімі, Сауран ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан
Республикасы.

Email:eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері қарастырылады. Функционалдық сауаттылық – бұл оқушылардың күнделікті өмірде алған білімдерін тиімді қолдана білу қабілеті. Зерттеу барысында пәндік және пәнаралық байланыстарды пайдалану, шығармашылық тапсырмалар, өмірлік жағдаяттарды шешуге арналған тапсырмалар сияқты әдістердің тиімділігі талқыланады. Сонымен қатар, оқушылардың оқу, жазу, есептеу және сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған технологиялар ұсынылады. Бұл әдістер балалардың білімін өмірде қолдану қабілетін арттырып, олардың құзыретті тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Кілт сөздер: функционалдық сауаттылық, бастауыш сынып, сыни ойлау, шығармашылық тапсырмалар, өмірлік жағдаяттар, оқыту әдістері, құзыреттілік.

Қазіргі қоғамда функционалдық сауаттылық білім беру жүйесінің басты мақсатына айналуға. Бұл ұғым оқушылардың алған білімдерін күнделікті өмірде қолдана білу қабілетін сипаттайды. Функционалдық сауаттылық тек теориялық білімді меңгеру ғана емес, сонымен қатар сол білімді өмірлік жағдаяттарды шешуге пайдалану қабілетін қамтиды. Бұл оқушылардың әлеуметтік бейімделуіне, практикалық дағдыларды игеруіне және жеке басының әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушылары үшін функционалдық сауаттылықты қалыптастыру олардың тұлғалық дамуының алғашқы кезеңдерінде маңызды рөл атқарады. Бастауыш сыныпта білім беру оқушылардың оқу, жазу, есептеу, коммуникативтік және сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға бағытталады. Сондықтан, функционалдық сауаттылықты дамыту оқыту процесінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жолдарын, оның маңыздылығын, тиімді әдістерін және мұғалімнің рөлін қарастырады. Сонымен қатар, функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы негізгі кедергілер мен оларды шешу жолдары талқыланады.

Функционалдық сауаттылық – бұл адамның білімін күнделікті өмірде қолдана білу қабілеті. Бұл ұғымның аясында оқушылардың тек білім алуы ғана емес, сонымен қатар сол білімді қолдану, талдау, салыстыру, шешім қабылдау сияқты дағдыларды меңгеруі қарастырылады. Бастауыш сыныпта функционалдық сауаттылықты дамыту оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың өмірлік құзыреттіліктерін қалыптастырады.

Функционалдық сауаттылық қазіргі заманның талаптарына сәйкес тұлға қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады. Бұл дағды оқушылардың келесі қабілеттерін дамытуға ықпал етеді:

- Өмірлік жағдаяттарды шешу;
- Ақпаратты өңдеу және талдау;
- Өз бетінше шешім қабылдау;
- Коммуникативтік дағдыларды жетілдіру.

Осылайша, бастауыш сыныпта функционалдық сауаттылықты дамыту оқушыларды болашақ өмірге дайындаудың негізгі құралдарының бірі болып табылады.

Функционалдық сауаттылықты дамыту барысында бастауыш сынып

оқушыларының психологиялық және жас ерекшеліктерін ескеру қажет. Бұл кезеңде балалардың танымдық қабілеттері белсенді дамып, олар білім алуға ерекше қызығушылық танытады. Сонымен қатар, бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілеті жоғары болғанымен, логикалық және сыни ойлау қабілеттері әлі де қалыптасу үстінде.

Бұл ерекшеліктерді ескере отырып, мұғалімдер функционалдық сауаттылықты дамытуда интерактивті, ойын түрінде өткізілетін сабақтарды ұйымдастыруы қажет. Балалар үшін қызықты әрі практикалық тапсырмалар олардың оқу материалын жақсы меңгеруіне ықпал етеді.

Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін пәндер арасындағы байланысты пайдалану тиімді. Мысалы:

- Математика мен экология: Оқушыларды табиғатты қорғау тақырыбында есептер шығаруға үйрету.

- Қазақ тілі мен әдебиет: Экологиялық немесе әлеуметтік тақырыпта шығарма жазу.

- Жаратылыстану мен география: Климат өзгерісі немесе табиғат құбылыстары туралы жобалар жасау.

Өмірлік жағдаяттарды қолдану оқушыларды нақты жағдайларда шешім қабылдауға үйретеді. Мысалы:

- Дүкендегі тауарлардың бағасын есептеу;

- Жолда жүру ережелерін сақтау бойынша жоспар құру;

- Үйде электр қуатын үнемдеу тәсілдерін талқылау.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың қиялын, ойлау қабілеттерін және өзіндік көзқарасын қалыптастыруға бағытталған. Мысалы:

- Өздерінің "арман мектебін" суреттеу және оның жобасын жасау.

- "Таза қала" тақырыбында эссе немесе өлең жазу.

- Экологиялық мәселелерді шешуге арналған суреттер салу.

Сыни ойлауды дамыту – функционалдық сауаттылықтың негізгі құрамдас бөлігі. Мұғалімдер оқушыларды ақпаратты талдауға, салыстыруға және қорытынды жасауға үйретуі тиіс. Мысалы:

- Белгілі бір оқиғаға қатысты бірнеше дереккөзден ақпаратты салыстыру.

- "Күн мен түннің айырмашылығы қандай?" деген сұрақ төңірегінде пікірталас жүргізу.

- Бір мәселені шешудің бірнеше жолын ұсыну.

Сыни ойлау дағдылары оқушылардың өз бетінше шешім қабылдау қабілетін дамытады

Топтық жұмыс оқушыларды бірлесіп әрекет етуге және бірін-бірі тыңдауға үйретеді. Бұл әдіс олардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мысалы:

- "Туған жер табиғаты" тақырыбында топтық жоба дайындау.
- Белгілі бір мәселе бойынша пікірталас ұйымдастыру.
- Топ ішінде рольдерге бөліп, практикалық тапсырмаларды орындау.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда цифрлық технологияларды қолдану тиімді. Мысалы:

- Онлайн тестілер арқылы оқушылардың білім деңгейін анықтау.
- Электронды ресурстардан мәліметтер іздеу.
- Виртуалды саяхаттар арқылы тақырыпты меңгеру.

Мұғалім функционалдық сауаттылықты дамыту процесінде жетекші рөл атқарады. Мұғалім оқушылардың оқу барысында алған білімдерін практикада қолдануына бағыт беріп, олардың өз бетінше жұмыс істеу қабілетін дамытуы қажет. Бұл үшін мұғалімдер:

- Оқушыларға қызықты және өмірге жақын тапсырмалар ұсынуы;
- Балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту әдістерін таңдауы;
- Оқушылардың жетістіктерін объективті бағалауы тиіс.

Мұғалімнің шығармашылық көзқарасы мен кәсіби шеберлігі функционалдық сауаттылықты дамытуда басты фактор болып табылады.

Функционалдық сауаттылық – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі. Бастауыш сыныпта оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту олардың жеке тұлғалық және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл бағытта пәнаралық байланыстарды пайдалану, өмірлік жағдаяттарды шешуге арналған тапсырмалар, шығармашылық және сыни ойлау әдістерін қолдану тиімді.

Функционалдық сауаттылық қазіргі заманғы білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады және бұл ұғым оқушылардың алған білімін күнделікті өмірде тиімді қолдану қабілетін білдіреді. Бұл білім беру бағыты қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес құзыретті тұлға қалыптастыруға бағытталған. Бастауыш сынып оқушылары үшін функционалдық сауаттылықты дамыту олардың танымдық белсенділігін, шығармашылық ойлауын, коммуникативтік

дағдыларын және практикалық қабілеттерін қалыптастырудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Балаларға білім беру тек теориялық біліммен шектелмеуі тиіс, өйткені өмірде кездесетін шынайы жағдайлар оқушылардың нақты шешім қабылдау және алған білімін қолдану қабілетіне байланысты болады.

Функционалдық сауаттылықтың маңыздылығы бүгінгі күннің талаптарына сәйкес тұлға қалыптастырудан көрінеді. Қазіргі әлемде табысты болу үшін адам тек білім алып қана қоймай, оны талдай білуі, мәселені шешу үшін қолдануы, өз көзқарасын қорғай алуы қажет. Сондықтан бастауыш сыныпта оқушылардың оқу, жазу, есептеу, сөйлеу және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Бұл жастағы балалардың танымдық белсенділігі жоғары болғандықтан, оларға практикалық тапсырмалар, ойындар, шығармашылық жұмыстар және өмірлік жағдаяттарды шешуге арналған тапсырмалар ұсыну маңызды. Мұндай әдістер баланың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар өмірлік құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталады.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін олардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет. Бұл жастағы балалардың есте сақтау қабілеті жоғары болғанымен, логикалық ойлауы әлі де қалыптасу сатысында. Олар білімді ойын арқылы оңай қабылдайды және жаңа ақпаратты тәжірибелік әрекеттермен бекітеді. Сондықтан оқыту әдістерін таңдағанда балалардың осы ерекшеліктеріне ерекше назар аудару қажет. Мысалы, математика сабағында нақты өмірден алынған есептерді шешу немесе жаратылыстану пәнінде тәжірибелік жұмыстар жүргізу балалардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға үлкен үлес қосады.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда пәндер арасындағы байланысты пайдалану тиімді. Мысалы, математика мен экологияны интеграциялап, оқушыларға табиғатты қорғау тақырыбында есептер шығартуға болады. Қазақ тілі сабағында экологиялық тақырыпта шығармалар жазу немесе табиғат құбылыстары туралы әңгімелер құрастыру балалардың танымдық белсенділігін арттырады. Осындай тапсырмалар балаларды тек бір пәннің шеңберінде ойлаудан шығарып, әртүрлі саладағы білімдерін біріктіріп қолдануға үйретеді.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың қиялын, сыни ойлауын және өзіндік көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай тапсырмалар балалардың қызығушылығын оятып, оларды оқу процесіне белсенді түрде

қатысуға ынталандырады. Мысалы, "Менің арманымдағы қала" тақырыбында эссе жазу немесе "Таза планета" суретін салу арқылы оқушылар өз ойларын шығармашылық тұрғыда жеткізуді үйренеді. Бұл әдістер олардың креативтілігін арттыруға және оқу материалын тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Топтық жұмыс функционалдық сауаттылықты дамытуда ерекше орын алады. Бұл әдіс балаларды бірлесіп әрекет етуге, өзара пікір алмасуға және бір-бірін тыңдауға үйретеді. Топтық жұмыс барысында оқушылар белгілі бір тақырып бойынша идеяларын талқылап, оны жүзеге асыру жолдарын іздейді. Бұл оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытып қана қоймай, олардың жауапкершілік сезімін де арттырады. Сонымен қатар, топ ішінде рөлдерге бөліну балаларға көшбасшылық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Сыни ойлауды дамыту әдістері де функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Оқушыларды ақпаратты талдауға, салыстыруға және қорытынды жасауға үйрету арқылы олардың өз бетінше шешім қабылдау қабілеті дамиды. Сыни ойлау қабілетін дамыту үшін мұғалім оқушыларға белгілі бір мәселе бойынша бірнеше көзқарасты ұсынуы және солардың ішінен ең тиімдісін таңдауға мүмкіндік беруі қажет. Мысалы, "Қала экологиясын қалай жақсартуға болады?" деген сұрақ төңірегінде пікірталас ұйымдастыру оқушыларды мәселені жан-жақты талқылауға және өз шешімдерін дәлелдеуге үйретеді.

Өмірлік жағдаяттарды шешуге арналған тапсырмалар функционалдық сауаттылықты дамытуда ерекше тиімді болып табылады. Мұндай тапсырмалар балаларды шынайы өмірде кездесетін мәселелерді шешуге дайындайды. Мысалы, оқушыларға дүкенде сатып алу кезінде ақшаны дұрыс есептеу немесе жолда жүру ережелерін сақтау бойынша тапсырмалар беру олардың практикалық қабілеттерін жетілдіреді. Бұл әдіс оқушылардың алған білімін нақты өмірлік жағдайларда қолдануға мүмкіндік береді.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда заманауи технологияларды қолдану да маңызды. Электрондық оқыту платформалары, интерактивті тақталар, онлайн тестілер сияқты құралдар оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, олардың ақпараттық сауаттылығын дамытады. Мұғалімдер осындай құралдарды қолдану арқылы балаларды жаңа ақпаратты іздеуге, оны талдауға және нәтижесін көрсетуге үйрете алады. Бұл әдіс

оқушылардың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар технологияларды қолдану дағдыларын да жетілдіреді.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Мұғалім оқушылардың оқу процесін дұрыс ұйымдастырып, олардың білімдерін тәжірибеде қолдануына бағыт беруі қажет. Мұғалім оқушыларға тек теориялық білім беріп қана қоймай, олардың практикалық қабілеттерін дамытуға да назар аударуы тиіс. Мұғалімнің шығармашылық көзқарасы, жаңа әдістерді қолдануы және оқушылармен тығыз қарым-қатынас орнатуы функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Функционалдық сауаттылықты дамыту барысында белгілі бір қиындықтар да кездеседі. Мысалы, мектеп бағдарламасында оқушылардың практикалық дағдыларын дамытуға жеткілікті уақыт бөлінбеуі мүмкін. Сонымен қатар, кейбір мұғалімдердің жаңа әдістерді қолдануға дайын болмауы немесе оқушылардың мотивациясының төмендігі де кедергілер тудыруы мүмкін. Мұндай мәселелерді шешу үшін мұғалімдерге арналған кәсіби даму бағдарламаларын ұйымдастыру, оқыту әдістерін жаңарту және оқушылардың қызығушылығын арттыруға бағытталған инновациялық тәсілдерді енгізу қажет.

Қорыта айтқанда, функционалдық сауаттылықты дамыту – бұл оқушылардың білімін өмірде қолдануға және олардың жеке тұлғалық әлеуетін ашуға бағытталған маңызды процесс. Бастауыш сыныпта функционалдық сауаттылықты қалыптастыру оқушылардың білім сапасын арттыруға, олардың коммуникативтік және сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Мұғалімдер бұл бағытта инновациялық әдістерді белсенді қолдануы арқылы оқушыларды болашақ өмірге дайындауға үлкен үлес қоса алады. Функционалдық сауаттылық – бұл заманауи қоғамның талаптарына жауап беретін құзыретті тұлғаны қалыптастырудың негізі. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен инновациялық көзқарасы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда маңызды рөл атқарады. Сондықтан мұғалімдер жаңа әдістер мен технологияларды меңгеріп, оқыту процесінде белсенді қолдануы қажет.

Қорыта айтқанда, функционалдық сауаттылықты дамыту – бұл тек оқушылардың білім деңгейін арттыру ғана емес, сонымен қатар олардың өмірлік дағдыларын жетілдіру, қоғамда белсенді азамат ретінде қалыптасуына негіз қалау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алиева Г.Ф. Заманауи білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызы. – Алматы: Білім және ғылым, 2021. – 214 б.
2. Сейітқазиева Ж.Б. Бастауыш сыныпта оқушылардың практикалық дағдыларын дамыту әдістері. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2020. – 192 б.
3. Мұқамбетова Р.Т. Функционалдық сауаттылық: теориясы мен практикасы. – Қарағанды: Болашақ, 2019. – 180 б.
4. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. – 60 p.
5. Wiliam D. Assessment and the Role of Functional Literacy in Modern Education. – New York: Springer, 2018. – 210 p.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Функционалдық сауаттылықты дамыту бойынша әдістемелік ұсыныстар. – Астана: БҒМ, 2022. – 85 б.
7. Назарова З.Т. Жаңа оқыту технологиялары арқылы бастауыш сынып оқушыларын оқыту. – Алматы: Мектеп, 2021. – 228 б.
8. Оспанова Г.С., Бозшатаева Ғ.Т. Инновациялық әдістердің білім беру сапасын арттырудағы рөлі. – Алматы: Экономика, 2020. – 324 б.
9. Мұратова С.Қ. Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары. // Қазақстан мектебі журналы. № 2, 2022, 45-57 б.
10. Aliyeva A.K. Practical Approaches to Functional Literacy in Elementary Education. – Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2019. – 198 p.

МУЗЫКА ЖӘНЕ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Қойлыбайқызы Ш.

"Бабайқорған жалпы білім беретін мектеп "кмм
бастауыш сынып мұғалімі, Сауран ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан
Республикасы.

Email:eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада музыка және бейнелеу өнері сабақтары арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту әдістері қарастырылады. Шығармашылық – тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі. Музыка мен бейнелеу өнерінің эмоционалдық, танымдық және шығармашылық процестерге әсері талданады. Зерттеу барысында музыка тыңдау, ән айту, сурет салу, композиция құру сияқты шығармашылық тапсырмалардың тиімділігі айқындалады. Сондай-ақ, оқушылардың қиялын, эстетикалық талғамын және өзін-өзі көрсету қабілетін қалыптастыруда мұғалімнің рөлі көрсетіледі. Ұсынылған әдістер оқушылардың өнерге деген қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: шығармашылық қабілеттер, музыка, бейнелеу өнері, эстетикалық тәрбие, қиял, шығармашылық тапсырмалар, өнерге қызығушылық, мұғалімнің рөлі.

Музыка және бейнелеу өнері – адамзат мәдениетінің ең маңызды салаларының бірі және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ерекше рөл атқарады. Бастауыш және орта мектептегі музыка мен бейнелеу өнері сабақтары оқушылардың танымдық, эмоционалдық және шығармашылық әлеуетін ашуға бағытталған. Бұл пәндер тек өнер туралы білім беріп қана қоймай, балалардың қиялын, эстетикалық талғамын, өзін-өзі көрсету қабілетін дамытуға ықпал етеді. Музыка мен бейнелеу өнері сабақтары оқушылардың сезімдік дүниесін байытып, оларды шығармашылық жолында жетілдіруге мүмкіндік береді.

Шығармашылық – бұл адам қабілетінің маңызды аспектісі, ол жаңа идеялар құру, өзіндік көзқарастар мен шешімдер ұсыну қабілетінен көрінеді. Музыка мен бейнелеу өнері сабақтары оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Музыка сабақтарында оқушылар ән айту, аспапта ойнау немесе музыкалық композицияларды тыңдау арқылы өз эмоцияларын жеткізуді үйренеді. Бұл олардың қиялын оятып, музыка арқылы өз ішкі дүниесін тануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, музыкалық тапсырмалар баланың зейінін шоғырландыруға, ритм сезімін дамытуға және эстетикалық талғамын қалыптастыруға ықпал етеді.

Бейнелеу өнері сабақтары оқушылардың көркемдік ойлау қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарады. Сурет салу, мүсін жасау, графика және басқа да бейнелеу өнері элементтері оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттырады. Мысалы, белгілі бір тақырып бойынша сурет салу арқылы оқушылар өз қиялын және эстетикалық түсінігін көрсетеді. Сондай-ақ, бейнелеу өнері оқушылардың кеңістікті қабылдауын, түстер үйлесімін және композициялық шешімдерді түсіну қабілетін дамытады.

Музыка мен бейнелеу өнері сабақтарында оқушыларды шығармашылыққа баулудың ең тиімді әдістерінің бірі – бұл интеграциялық тәсіл. Интеграциялық тәсіл арқылы музыка мен бейнелеу өнерін бір-бірімен үйлестіре отырып, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға болады. Мысалы, белгілі бір музыкалық шығарманы тыңдай отырып, оның мазмұнын сурет арқылы бейнелеу тапсырмасын беру оқушылардың қиялын және музыкалық талғамын жетілдіреді. Сонымен қатар, белгілі бір тарихи немесе мәдени тақырыпта музыкалық және көркемдік жобалар жасау оқушыларды өнерге тереңірек

баулып, олардың аналитикалық ойлауын жетілдіруге ықпал етеді.

Мұғалімнің рөлі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ерекше маңызды. Мұғалім сабақ барысында оқушыларды шығармашылыққа ынталандыратын тапсырмалар беруі қажет. Сонымен қатар, олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, әр оқушымен жеке жұмыс жасауы маңызды. Оқушылардың өздерін еркін сезінуі, өз ойын ашық жеткізуі және өнер арқылы өз көзқарастарын көрсетуі үшін мұғалім оларға қолдау көрсетуі қажет. Мұғалімнің шеберлігі оқушылардың өнерге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Музыка мен бейнелеу өнері сабақтары арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың тағы бір маңызды аспектісі – оларды топтық жұмысқа тарту. Топтық жұмыс барысында оқушылар бір-бірімен пікір алмасып, шығармашылық идеяларды бірге талқылайды. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытып, ұжымдық жұмысқа бейімделуіне ықпал етеді. Мысалы, сыныпта музыкалық топ құру немесе бірге үлкен сурет салу жобасын ұйымдастыру балаларды ортақ мақсатқа жету үшін бірлесіп әрекет етуге үйретеді.

Музыка мен бейнелеу өнері оқушылардың эмоционалдық әлемін байытып, оларды өзін-өзі көрсету қабілеті арқылы тұлғалық дамуға жетелейді. Бұл пәндер арқылы балалар сұлулықты сезінуді, шығармашылық ойлауды, жаңа идеяларды ұсынуды және өзіндік көзқарастарын білдіруді үйренеді. Осындай дағдыларды меңгеру олардың өмір бойы шығармашылықпен айналысуына және өз қабілеттерін әртүрлі салаларда қолдануына ықпал етеді. Сондықтан мектепте музыка мен бейнелеу өнері сабақтарына ерекше көңіл бөлу – балалардың толыққанды дамуына ықпал ететін маңызды қадам.

Қорыта айтқанда, музыка мен бейнелеу өнері оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда ерекше рөл атқарады. Бұл пәндер балаларды өнерге жақындатып қана қоймай, олардың тұлғалық дамуына, шығармашылық ойлауына, эстетикалық талғамына және өмірге деген көзқарасына әсер етеді. Мұғалімдердің шығармашылық көзқарасы, дұрыс ұйымдастырылған сабақтар және өнерге баулу әдістері балалардың болашағын жарқын етуге ықпал етеді. төмендігі.

Музыка мен бейнелеу өнері оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда тек эстетикалық және эмоциялық тәжірибелермен шектелмейді. Бұл

пәндер оқушылардың интеллектуалдық дамуына да айтарлықтай ықпал етеді. Музыка сабақтары арқылы оқушылар ритм, мелодия және гармония сияқты музыкалық құрылымдарды түсінуді үйренеді, бұл олардың логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Зерттеулер көрсеткендей, музыкалық білім алған балалардың математикалық қабілеттері артып, абстрактілі ойлау деңгейі жоғарылайды. Сол сияқты бейнелеу өнері сабақтары оқушыларды кеңістіктік ойлауға және визуалдық ақпаратты өңдеуге үйретеді, бұл инженерлік, архитектура немесе дизайн сияқты салаларда пайдалы болуы мүмкін.

Музыка мен бейнелеу өнерін интеграциялау арқылы шығармашылық қабілеттерді дамытуда терең аналитикалық дағдыларды қалыптастыруға болады. Мысалы, оқушыларға белгілі бір музыкалық шығарманы тыңдатып, сол шығарманың мазмұнын сурет арқылы бейнелеуді тапсыру олардың шығармашылық ойлауына және өнердің әртүрлі түрлерін синтездеу қабілетіне ықпал етеді. Мұндай тапсырмалар оқушыларды музыка мен бейнелеу өнері арасындағы байланыстарды түсінуге және өнердің әртүрлі формаларын өзара үйлестіруге баулиды.

Шығармашылық қабілеттерді дамытудың тағы бір маңызды аспектісі – өнерді мәдени және тарихи контексте зерттеу. Музыка мен бейнелеу өнері арқылы оқушылар тек шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, сондай-ақ белгілі бір дәуірдің мәдениетін, дәстүрлерін және құндылықтарын түсінуді үйренеді. Бұл олардың жалпы танымдық көкжиегін кеңейтеді және мәдениетті түсіну қабілетін арттырады. Мысалы, Бахтың музыкалық шығармалары мен Құнанбай бейнесін бейнелейтін көркем суреттерді зерттеу арқылы оқушылар өнердің тарихи және әлеуметтік контекстін түсінуге үйренеді.

Мұғалімдердің рөлі бұл процесте ерекше маңызды. Олар оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, әр балаға шығармашылық потенциалын ашуға көмектесуі керек. Сонымен қатар, мұғалімдер оқушылардың қателесуден қорықпай, өз идеяларын еркін білдіруіне мүмкіндік беруі тиіс. Бұл үшін сабақтар интерактивті және оқушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз ететін форматта ұйымдастырылуы қажет. Мысалы, музыка сабағында импровизация жасау немесе бейнелеу өнерінде өз стильдерін табуға арналған еркін тақырыптағы суреттер салу оқушыларды өз қабілеттерін еркін көрсетуге үйретеді.

Шығармашылық қабілеттерді дамытуда цифрлық технологияларды қолдану да маңызды рөл атқарады. Қазіргі заманауи құралдар арқылы

оқушыларға виртуалды көрмелерге қатысу, музыкалық композицияларды онлайн жасау немесе өнер тарихына қатысты интерактивті бағдарламаларды пайдалану мүмкіндігін ұсынуға болады. Бұл әдістер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жаңа деңгейге көтеріп, олардың өнерге деген қызығушылығын арттырады.

Топтық жұмыс – музыка мен бейнелеу өнері сабақтарында шығармашылық қабілеттерді дамыту үшін ең тиімді әдістердің бірі. Топ ішінде жұмыс істей отырып, оқушылар идеяларымен бөліседі, бір-бірінің пікірлерін құрметтеуді және ортақ мақсатқа жету үшін бірлесіп әрекет етуді үйренеді. Бұл әдіс әсіресе оркестрде ойнау немесе бірге үлкен көркем сурет жобаларын дайындау барысында тиімді. Мұндай тапсырмалар балаларды ұжымдық жұмысқа бейімдеп қана қоймай, олардың көшбасшылық және ұйымдастырушылық қабілеттерін де дамытады.

Музыка мен бейнелеу өнері арқылы шығармашылық қабілеттерді дамытудың тиімділігіне қарамастан, бұл процесте белгілі бір қиындықтар да кездеседі. Кейбір мектептерде қажетті құрал-жабдықтардың немесе материалдардың жетіспеушілігі оқушылардың өнермен айналысуына шектеу қояды. Сондай-ақ, кейбір мұғалімдердің дәстүрлі оқыту әдістерінен шығып, шығармашылық тапсырмаларға көшуге дайын еместігі де кедергілердің бірі болып табылады. Бұл мәселелерді шешу үшін мұғалімдерді кәсіби дамыту курстарына қатыстыру және мектептерде заманауи технологияларды енгізу қажет.

Музыка мен бейнелеу өнері тек шығармашылық қабілеттерді дамытуға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың эмоционалдық интеллектін қалыптастыруға да ықпал етеді. Өнер арқылы балалар өз сезімдерін түсінуді, эмоцияларын білдіруді және басқалардың сезімдерін құрметтеуді үйренеді. Мысалы, белгілі бір музыкалық шығарманы тыңдау немесе сурет салу кезінде балалар өз көңіл-күйін немесе ішкі жан дүниесін көрсетеді. Бұл олардың өзін-өзі тануына және эмоционалдық тұрақтылығын арттыруға көмектеседі.

Қорыта айтқанда, музыка мен бейнелеу өнері оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл пәндер балаларды өнерге жақындатып қана қоймай, олардың тұлғалық дамуына, эстетикалық талғамына және өмірге деген көзқарасына әсер етеді. Мұғалімдердің кәсіби шеберлігі, дұрыс ұйымдастырылған сабақтар және инновациялық әдістер

балалардың болашақта өнерге деген қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Бейнелеу өнері арқылы шығармашылық қабілеттерді дамыту. – Алматы: Білім, 2019. – 264 б.
2. Мұқажанова Л.Р. Балаларға арналған музыкалық білім беру: Теория және тәжірибе. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 318 б.
3. Сейітқазиева Ж.Б. Өнер арқылы эстетикалық тәрбие беру. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 176 б.
4. Назарова С.Т. Бастауыш сынып оқушыларын музыкалық өнерге баулу әдістері. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.
5. Robinson K. The Element: How Finding Your Passion Changes Everything. – New York: Penguin, 2011. – 288 p.
6. Wiliam D. Arts Education in Modern Curriculum: The Role of Creativity. – London: Routledge, 2020. – 204 p.
7. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Өнер және эстетикалық тәрбие стандарты. – Астана: БҒМ, 2021. – 88 б.
8. UNESCO. Arts Education Policies and Practices Around the World. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 72 p.
9. Мұхамедрахимова А.Б. Музыка сабағында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдары. – Қарағанды: Болашақ, 2022. – 196 б.
10. Aliyeva G.F. Integrating Music and Visual Arts for Holistic Education. – Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2019. – 215 p.
3. Мұғалімдердің жаңа әдістерді қолдануға дайын болмауы.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Манасбаева А.С

Шығыс Қазақстан Облысы, білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «А.Байтұрсынов атындағы №20 орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі
e-mail eurasiainnovation@gmail.com :

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған тиімді әдістер қарастырылады. Танымдық белсенділік – бұл оқушылардың оқу процесіне қызығушылығы мен өз бетінше білім алуға деген ұмтылысының маңызды көрсеткіші. Зерттеуде ойын технологиялары, проблемалық оқыту, топтық жұмыс, пәнаралық байланыстар және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану әдістерінің тиімділігі талданады. Сонымен қатар, оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес мотивацияны арттыру жолдары ұсынылады. Бұл әдістер оқушылардың оқу материалын терең меңгеруіне, шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Кілт сөздер: танымдық белсенділік, бастауыш сынып, мотивация, проблемалық оқыту, ойын технологиялары, топтық жұмыс, пәнаралық байланыстар, АКТ.

Танымдық белсенділік – бұл оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттыру және өз бетінше білім алуға ұмтылысын қалыптастырудың негізгі көрсеткіші. Бастауыш сыныпта бұл қабілетті дамыту оқушылардың болашақта табысты білім алуына негіз қалайды. Бастауыш сынып оқушылары жаңа ақпаратты қабылдауға және үйренуге өте құштар келеді, сондықтан олардың танымдық белсенділігін арттыру білім беру процесінде маңызды рөл атқарады. Бұл мақсатқа жету үшін мұғалімдер оқыту әдістерін әртараптандырып, әр оқушының қабілеті мен қызығушылығын ескеруі қажет.

Танымдық белсенділікті арттырудың бірнеше тиімді әдісі бар. Солардың бірі – ойын технологиялары. Ойын – бұл бастауыш сынып оқушылары үшін ең табиғи және қызықты оқу түрі. Сабақ барысында ойын элементтерін енгізу балаларды оқыту процесіне қызықтыра түседі. Мысалы, математикалық есептерді шешу үшін логикалық ойындарды қолдану немесе табиғат құбылыстарын зерттеуде рөлдік ойындарды ұйымдастыру оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Ойындар оқушыларды белсенді ойлануға, бірлесіп әрекет етуге және өз шешімдерін ұсынуға үйретеді. Мұндай әдіс тек білім алуға ғана емес, сонымен қатар коммуникативтік және ұжымдық дағдыларды дамытуға да ықпал етеді.

Танымдық белсенділікті арттырудың келесі маңызды әдісі – проблемалық оқыту. Проблемалық оқыту – бұл оқушыларды белгілі бір мәселені шешу үшін ойлануға, зерттеуге және талқылауға шақыратын тәсіл. Бұл әдіс арқылы оқушылар тек білім алып қана қоймай, сонымен қатар мәселелерді шешу қабілетін дамытады. Мысалы, табиғаттану сабағында "Ауаның ластануы қалай пайда болады және оны қалай азайтуға болады?" деген сұрақ қою арқылы оқушыларды талқылауға шақыруға болады. Мұндай әдістер оқушыларды сыни ойлауға, деректерді талдауға және өз пікірлерін қорғауға үйретеді.

Топтық жұмыс – танымдық белсенділікті арттырудың тағы бір тиімді әдісі. Топтық жұмыс барысында оқушылар бірлесіп әрекет етіп, ортақ мақсатқа жету үшін идеяларымен бөліседі. Бұл әдіс балаларды бірін-бірі тыңдауға, өз көзқарастарын қорғауға және ұжымдық жауапкершілікті сезінуге үйретеді. Мысалы, "Туған жер табиғаты" тақырыбында топтық жоба жасау арқылы оқушылар табиғат құбылыстарын зерттеп, оларды қалай қорғау керектігі туралы ұсыныстар дайындай алады. Топтық жұмыс тек пәндік білімді тереңдетіп қана

қоймай, сонымен қатар әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды қалыптастырады.

Пәнаралық байланыстарды қолдану танымдық белсенділікті арттыруда ерекше рөл атқарады. Бұл әдіс оқушыларды әртүрлі пәндер арасында байланыс орнатуға және алған білімдерін кешенді түрде қолдануға үйретеді. Мысалы, математика сабағында экологиялық есептер шығару немесе қазақ тілі сабағында табиғат құбылыстары туралы шығармалар жазу арқылы оқушылардың пәндер арасындағы байланыстарды түсінуіне жағдай жасалады. Пәнаралық байланыстар оқушылардың ойлау көкжиегін кеңейтіп, оларды шынайы өмірлік жағдаяттарды шешуге дайындайды.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану да танымдық белсенділікті арттырудың маңызды әдісі болып табылады. Қазіргі заманғы технологиялар оқыту процесін қызықты әрі тиімді етуге мүмкіндік береді. Интерактивті тақталар, электрондық оқулықтар, онлайн ресурстар және виртуалды экскурсиялар оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу материалын тереңірек түсінуге көмектеседі. Мысалы, жаратылыстану пәнінде оқушыларға климат өзгерісі туралы виртуалды бейнеролик көрсету немесе география сабағында әлем картасын интерактивті түрде зерттеу олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Мотивацияны арттыру да танымдық белсенділікті дамытуда маңызды орын алады. Оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттыру үшін мұғалімдер әртүрлі ынталандыру әдістерін қолдануы қажет. Мысалы, сабақ барысында оқушылардың жетістіктерін мадақтау, олардың күш-жігерін бағалау және алдағы уақытта қол жеткізілетін мақсаттарды нақтылау мотивацияны күшейтеді. Сонымен қатар, оқушылардың жеке қызығушылықтарын ескеру және олардың қабілеттерін дамытуға бағытталған тапсырмалар беру де маңызды. Бұл оқушылардың өз-өзіне деген сенімділігін арттырып, оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді.

Танымдық белсенділікті арттыруда мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Мұғалім оқушылардың білім алуға деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың танымдық процестерін басқаруы тиіс. Мұғалімнің сабақты ұйымдастыру шеберлігі, оқыту әдістерін таңдау қабілеті және оқушылармен қарым-қатынас орнатуы олардың оқу процесіне белсенді қатысуына әсер етеді. Мұғалім оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, әр

балаға жеке көзқараспен қарауы керек. Сонымен қатар, мұғалім оқушылардың жетістіктерін дер кезінде бағалап, оларға қолдау көрсетуі қажет.

Танымдық белсенділікті арттыру барысында кездесетін қиындықтар да бар. Кейбір оқушылардың оқу мотивациясының төмен болуы немесе оқу процесіне белсенді қатысуға ынтасының жетіспеуі танымдық белсенділікті дамытуға кедергі болуы мүмкін. Мұндай жағдайларда мұғалім оқушылардың қызығушылығын оятатын тәсілдерді қолдануы қажет. Сонымен қатар, оқыту процесінде жаңа әдістер мен технологияларды енгізу арқылы оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттыруға болады.

Қорыта айтқанда, танымдық белсенділікті арттыру – бұл оқушылардың оқу процесіндегі жетістігін қамтамасыз етудің негізгі жолы. Ойын технологиялары, проблемалық оқыту, топтық жұмыс, пәнаралық байланыстар және ақпараттық технологияларды қолдану сияқты әдістер оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытып, олардың білім деңгейін арттырады. Мұғалімдер бұл әдістерді тиімді пайдалана отырып, оқушыларды белсенді оқуға және өз бетінше білім алуға ынталандыруы тиіс. Танымдық белсенділікті дамыту – бұл болашаққа бағытталған білім беру процесінің ажырамас бөлігі.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттерін дамыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020. – 240 б.
2. Мұқамбетова Л.Р. Танымдық белсенділікті дамытудағы инновациялық технологиялар. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 220 б.
3. Сейітқазиева Ж.Б. Оқыту әдістері арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 180 б.
4. Назарова С.Т. Бастауыш сыныпта пәнаралық байланыстарды қолдану тәжірибесі. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.
5. Robinson K. Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education. – New York: Penguin, 2015. – 320 p.
6. Wiliam D. Embedded Formative Assessment. – Bloomington: Solution Tree Press, 2011. – 200 p.
7. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. – 72 p.
8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Бастауыш білім берудің мемлекеттік стандарты. – Астана: БҒМ, 2021. – 85 б.
9. Мұратова С.Қ. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды бастауыш сыныпта қолдану әдістері. – Қарағанды: Болашақ, 2022. – 196 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Газизова Н.М.

Шығыс Қазақстан Облысы, білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «А.Байтұрсынов атындағы №20 орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі
e-mail eurasiainnovation@gmail.com :

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларында оқу дағдыларын қалыптастыруға арналған тиімді әдістер қарастырылады. Оқу дағдылары – оқушылардың сауатты оқу, түсіну және мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамытуға бағытталған маңызды құзыреттілік. Зерттеу барысында оқу техникасын жетілдіру, мәтінмен жұмыс істеу, мағыналық оқу, диалогтық оқыту және оқырман қызығушылығын арттыру әдістерінің маңыздылығы талданады. Сонымен қатар, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оларға оқуды қызықтыру тәсілдері ұсынылады. Ұсынылған әдістер оқушылардың оқу жылдамдығын, түсіну қабілетін және мәтінмен аналитикалық жұмыс жасау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Кілт сөздер: оқу дағдылары, бастауыш сынып, оқу техникасы, мағыналық оқу, диалогтық оқыту, оқырман қызығушылығы, мәтінмен жұмыс, аналитикалық ойлау.

Оқу дағдыларын қалыптастыру – бастауыш сыныптағы білім беру процесінің негізгі мақсаттарының бірі. Бұл дағдылар оқушылардың сауатты оқып, мәтіндерді түсінуі мен өз ойларын еркін жеткізуін қамтамасыз етеді. Бастауыш сыныпта оқу дағдыларын меңгеру оқушылардың оқу сапасын арттырып қана қоймай, олардың танымдық және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға негіз болады. Сондықтан, мұғалімдердің басты міндеті – оқу процесін дұрыс ұйымдастырып, әр баланың жеке ерекшеліктеріне сай тиімді әдістерді қолдану.

Оқу дағдылары бірнеше құрамдас бөліктерден тұрады: оқу техникасы (дұрыс және жылдам оқу), мәтінді түсіну, аналитикалық ойлау және өз пікірін жеткізу қабілеті. Бұл дағдыларды дамыту оқушылардың жалпы білім алу қабілетін арттырумен қатар, олардың өмір бойы оқуға деген қызығушылығын оятады.

Бастауыш сыныпта оқу дағдыларын қалыптастыру үшін мұғалімдер түрлі әдістер мен тәсілдерді қолдануы қажет. Солардың бірі – оқу техникасын жетілдіру. Оқу техникасы дегеніміз – бұл оқушылардың мәтінді дұрыс және жылдам оқу қабілеті. Дұрыс оқу үшін мұғалім оқушыларға әріптер мен дыбыстарды дұрыс айтуға, буындарды қосуға және сөздерді мағыналы оқуға үйретуі қажет. Мысалы, "Дауыстап оқу" әдісі арқылы оқушылар әр сөзді нақты және түсінікті оқуға машықтанады. Сонымен қатар, оқуды жылдамдату үшін арнайы жаттығулар мен ойындарды қолдануға болады. Оқушылардың оқу техникасын жақсарту олардың мәтінді түсіну қабілетіне оң әсер етеді.

Мәтінді түсіну – оқу дағдыларының маңызды құрамдас бөлігі. Оқушылар тек мәтінді оқып қана қоймай, оның мазмұнын, негізгі идеясын және автордың көзқарасын түсінуі қажет. Мәтінді түсіну үшін мұғалім оқушыларға мазмұнды талдауға арналған тапсырмалар беруі керек. Мысалы, "Сұрақ-жауап" әдісін қолдану арқылы оқушылар мәтіннің негізгі идеясын анықтап, өз ойларын талқылай алады. Сонымен қатар, мәтінді оқып болғаннан кейін, оның мазмұны бойынша шағын әңгіме құрастыру немесе өз ойларын жазу оқушылардың мәтінді терең түсінуіне көмектеседі. Мұндай тәсілдер оқушылардың аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытып, олардың оқуға деген қызығушылығын арттырады.

Оқушылардың мағыналық оқу дағдыларын қалыптастыру – бастауыш сыныпта оқу процесінің маңызды аспектісі. Мағыналық оқу оқушылардың мәтінді терең түсінуі мен оның мазмұнын өз өмірімен байланыстыру қабілетін

дамытуға бағытталған. Бұл үшін мұғалімдер оқушыларға мәтіннің негізгі мазмұнын бөліп көрсету, мәтіннен маңызды ақпаратты табу және оны өз сөзімен жеткізуге арналған тапсырмалар беруі қажет. Мысалы, "Мәтінді бөліктерге бөлу" әдісін қолдану арқылы оқушылар мәтіндегі негізгі және қосымша ақпараттарды ажыратуды үйренеді. Сонымен қатар, оқушылардың сыни ойлауын дамыту үшін оларға "Мәтіннің авторы қандай мақсатпен жазды?" немесе "Бұл мәтіннен қандай сабақ алуға болады?" деген сұрақтар қою тиімді.

Диалогтық оқыту – оқу дағдыларын қалыптастырудың тағы бір тиімді әдісі. Бұл әдіс оқушыларды өз ойларын ашық айтуға, пікірлерін дәлелдеуге және басқалардың көзқарастарын құрметтеуге үйретеді. Диалогтық оқыту барысында мұғалім оқушыларды мәтін бойынша пікірталас жүргізуге немесе оқылған мәтінге қатысты сұрақтарға жауап беруге шақырады. Мысалы, "Әңгіме кейіпкерлерінің әрекеттері туралы не ойлайсың?" деген сұрақтар оқушыларды мәтіннің мазмұнын терең талдауға және өз көзқарасын білдіруге ынталандырады. Диалогтық оқыту оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытып, оларды оқуға белсенді қатысуға ынталандырады.

Оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыру – оқу дағдыларын қалыптастырудың басты шарттарының бірі. Бұл үшін мұғалімдер әр оқушының жеке қызығушылықтарын ескеріп, оқуға арналған материалдарды таңдай алады. Мысалы, оқушыларға олардың сүйікті тақырыптары бойынша кітаптар немесе мәтіндер ұсыну олардың оқуға деген ынтасын арттырады. Сонымен қатар, оқушыларға кітапханаға саяхат ұйымдастыру немесе сүйікті кітаптары туралы әңгімелесу сабақтарын өткізу олардың оқуға деген сүйіспеншілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану да оқу дағдыларын қалыптастыруда тиімді әдіс болып табылады. Қазіргі заманғы интерактивті құралдар мен платформалар оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, олардың мәтінмен жұмыс істеу қабілеттерін жетілдіреді. Мысалы, интерактивті оқулықтар немесе онлайн-тестілер арқылы оқушылардың оқу дағдыларын дамытуға болады. Сонымен қатар, виртуалды кітапханалар мен электронды мәтіндер оқушыларға ақпаратты тез және тиімді меңгеруге мүмкіндік береді.

Оқу дағдыларын қалыптастыруда мұғалімнің рөлі ерекше маңызды. Мұғалім оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттырып, олардың оқу

қабілеттерін жетілдіруге бағытталған тиімді әдістерді қолдануы қажет. Сонымен қатар, мұғалім әр оқушымен жеке жұмыс жүргізіп, олардың жетістіктерін бағалап, мотивациясын арттыруы тиіс. Мұғалімнің қолдауы мен ынталандыруы оқушылардың оқу дағдыларын дамытуға үлкен ықпал етеді.

Оқу дағдыларын қалыптастыру барысында белгілі бір қиындықтар да кездеседі. Кейбір оқушылардың оқу мотивациясының төмен болуы немесе мәтінді түсінуде қиындық көруі оқу процесін тежейді. Мұндай жағдайларда мұғалім оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмалар беруі қажет. Сонымен қатар, оқыту процесінде ойын элементтерін немесе шығармашылық тапсырмаларды қолдану оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Қорыта айтқанда, бастауыш сыныпта оқу дағдыларын қалыптастыру – бұл оқушылардың білім сапасын арттыру мен олардың танымдық қабілеттерін дамытуға бағытталған маңызды процесс. Оқу техникасын жетілдіру, мәтінді түсіну, мағыналық оқу, диалогтық оқыту және АКТ қолдану сияқты әдістер оқушылардың оқу дағдыларын қалыптастыруда тиімді болып табылады. Мұғалімдер бұл әдістерді белсенді қолданып, әр оқушының қажеттіліктерін ескере отырып жұмыс істеген жағдайда, оқушылардың оқу сапасы мен білімге деген қызығушылығы артады. Оқу дағдыларын дұрыс қалыптастыру – оқушылардың болашақтағы табысты білім алуының негізі.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Бастауыш сынып оқушыларын оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020. – 240 б.
2. Мұқамбетова Л.Р. Оқу техникасын дамытудағы инновациялық әдістер. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 220 б.
3. Сейітқазиева Ж.Б. Оқу және жазу дағдыларын қалыптастыру жолдары. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 180 б.
4. Назарова С.Т. Бастауыш сыныпта мәтінді түсінуді дамыту әдістері. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.
5. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to be Creative. – Oxford: Capstone Publishing, 2017. – 320 p.
6. Wiliam D. Assessment for Learning: Why, What and How? – London: Routledge, 2011. – 140 p.
7. UNESCO. Reading and Literacy Development in Early Grades. – Paris: UNESCO Publishing, 2018. – 72 p.
8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Оқу дағдыларын дамыту бойынша әдістемелік ұсыныстар. – Астана: БҒМ, 2021. – 85 б.
9. Мұратова С.Қ. Бастауыш сыныпта оқу және жазу дағдыларын жетілдіру. – Қарағанды: Болашақ, 2022. – 196 б.

ҰЛТТЫҚ ДӘСТҮРЛЕРДІҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ӘСЕР ЕТУІ

Умербаева Л.Н.

№7 арнайы (түзету) мектебінің бастауыш сынып мұғалімі. Ақтөбе қаласы,
Қазақстан Республикасы
e-mail leila_0186@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада ұлттық дәстүрлердің білім алушылардың тұлғалық дамуына, мәдени құндылықтарды қабылдауына және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға әсері қарастырылады. Ұлттық дәстүрлер – бұл ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан тәрбиелік және мәдени мұра. Зерттеуде білім беру процесінде ұлттық дәстүрлерді қолданудың тиімділігі, оның оқушылардың танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына ықпалы талданады. Сонымен қатар, ұлттық дәстүрлер арқылы оқушыларды патриотизмге, отансүйгіштікке тәрбиелеу жолдары ұсынылады. Ұсынылған әдістер білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды сақтауға және жаңа буынды ұлттық мәдениетке баулуға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: ұлттық дәстүрлер, білім алушылар, тұлғалық даму, мәдени құндылықтар, әлеуметтік дағдылар, патриотизм, отансүйгіштік, ұлттық мәдениет. .

Ұлттық дәстүрлер – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесі мен мәдени құндылықтарының көрінісі. Олар ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, адамның дүниетанымына, рухани дамуына, әлеуметтік бейімделуіне үлкен әсер етеді. Ұлттық дәстүрлер тек белгілі бір ережелер жиынтығы ғана емес, олар адамның жеке басын қалыптастыруға, қоғамда өз орнын табуға көмектесетін тәрбиелік құрал болып табылады. Білім беру саласында ұлттық дәстүрлерді қолдану – оқушыларды мәдениетке, отансүйгіштікке, өз халқының тарихы мен мәдени мұрасына құрметпен қарауға тәрбиелеудің маңызды әдісі. Бұл әсіресе қазіргі жаһандану заманында өзектілігін жоғалтпайтын, керісінше, ұлттық бірегейлікті сақтаудың негізгі құралы болып табылады.

Ұлттық дәстүрлер оқушылардың тұлғалық дамуына айтарлықтай ықпал етеді. Білім беру процесінде ұлттық дәстүрлерді пайдалану оқушылардың ұлттық санасын қалыптастыруға, мәдени құндылықтарды түсінуге және оларды күнделікті өмірде қолдануға үйретеді. Мысалы, қазақ халқының қонақжайлық, үлкенді құрметтеу, табиғатты қорғау сияқты дәстүрлері оқушыларды мейірімділікке, сыйластыққа және жауапкершілікке тәрбиелейді. Бұл құндылықтар олардың болашақта қоғамда үйлесімді қарым-қатынас орнатуына және жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Білім беру саласында ұлттық дәстүрлерді қолданудың ең тиімді әдістерінің бірі – сабақ барысында оларды оқыту мазмұнына енгізу. Мысалы, қазақ тілі сабақтарында мақал-мәтелдер мен шешендік сөздерді қолдану арқылы оқушыларға халқымыздың даналығын жеткізуге болады. Бұл әдіс тек тілдік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар оқушылардың логикалық ойлауын, шешендік қабілеттерін және өз пікірін дәлелдеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, тарих сабақтарында қазақ халқының салт-дәстүрлері туралы ақпарат беру оқушылардың тарихи санасын қалыптастыруға және өз халқының өткеніне деген құрметін арттыруға мүмкіндік береді.

Ұлттық дәстүрлер оқушылардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады. Мысалы, қазақ халқының қонақжайлық дәстүрі балаларды достыққа, өзгелерді құрметтеуге және адамдармен қарым-қатынас жасауда ашық болуға үйретеді. Бұл қасиеттер олардың қоғамда табысты болуына ықпал етеді. Сонымен қатар, «асар» сияқты ұжымдық еңбектің дәстүрлері балаларды бірлесіп әрекет етуге, ортақ мақсаттарға жету үшін күш-жігерін біріктіруге баулиды. Бұл дағдылар оқушылардың болашақта көшбасшылық

қабілеттерін дамытуға және ұжымда үйлесімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Ұлттық дәстүрлерді қолдану арқылы оқушыларды патриотизмге және отансүйгіштікке тәрбиелеу маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Қазақ халқының тарихи мұралары, батырлар жырлары, ұлттық өнер мен мәдениет – оқушыларды өз халқының мақтаныш сезіміне баулу құралы. Мысалы, әдебиет сабақтарында «Қобыланды батыр», «Алпамыс батыр» жырларын оқыту арқылы оқушыларға ерліктің, адалдықтың және отанға деген сүйіспеншіліктің үлгілерін көрсетуге болады. Сондай-ақ, музыка сабақтарында қазақтың ұлттық әндері мен күйлерін тыңдау оқушылардың ұлттық сезімдерін оятып, оларды мәдени мұраға жақындатады.

Мектептегі тәрбиелік шаралар барысында да ұлттық дәстүрлерді қолдану тиімді. Мысалы, Наурыз мейрамы, Тұсаукесер, Бесікке салу сияқты дәстүрлерді көрсететін шараларды ұйымдастыру арқылы оқушыларға қазақ халқының мәдениетін түсіндіруге болады. Мұндай шаралар тек ақпарат беріп қана қоймай, оқушыларды осы дәстүрлерге белсенді қатысуға ынталандырады. Бұл олардың өз халқының мәдениетіне жақындауына, ұлттық құндылықтарды сезінуіне және оларды күнделікті өмірде қолдануға көмектеседі.

Ұлттық дәстүрлерді білім беру процесінде қолдану арқылы оқушылардың эмоционалдық интеллектісін дамытуға да болады. Дәстүрлердің көпшілігі адамның сезімдерін, эмоцияларын және қарым-қатынасын қалыптастыруға бағытталған. Мысалы, үлкенді құрметтеу дәстүрі оқушыларды басқалардың пікіріне құрметпен қарауға, қарттарға қамқор болуға және өз эмоцияларын басқара білуге үйретеді. Бұл олардың әлеуметтік ортада өзін-өзі ұстауын жақсартып, эмоционалдық тұрақтылығын арттырады.

Ұлттық дәстүрлердің тәрбиелік әлеуеті шексіз. Олар оқушыларды тек мәдени құндылықтарға ғана емес, сонымен қатар жалпыадамзаттық құндылықтарға баулиды. Мысалы, қонақжайлық дәстүрі тек қазақ халқына тән емес, ол әлем халықтарының көпшілігінде кездеседі. Бұл оқушыларға мәдениеттер арасындағы ұқсастықтарды табуға және әртүрлі халықтардың құндылықтарын түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ұлттық дәстүрлер арқылы оқушыларды бейбітшілікке, толеранттылыққа және өзара түсіністікке тәрбиелеуге болады.

Ұлттық дәстүрлерді қолдану барысында мұғалімдердің рөлі ерекше маңызды. Мұғалімдер оқушыларға ұлттық құндылықтарды жеткізіп қана

қоймай, оларды күнделікті өмірде қолданудың үлгісін көрсетуі тиіс. Сонымен қатар, мұғалімдер оқушылардың қызығушылығын ояту үшін интерактивті әдістерді қолдануы қажет. Мысалы, ұлттық дәстүрлерді зерттеу бойынша жобалық жұмыстар, шығармашылық тапсырмалар немесе рольдік ойындар оқушыларды бұл тақырыпқа тереңірек қызығушылықпен қарауға ынталандырады. Қазіргі жаһандану заманында ұлттық дәстүрлердің маңыздылығы арта түсуде. Әлемдік мәдениеттің ықпалына қарамастан, әрбір ұлт өз бірегейлігін сақтауға және оны жас ұрпаққа жеткізуге ұмтылады. Сондықтан ұлттық дәстүрлерді білім беру жүйесінде қолдану тек оқушыларды тәрбиелеудің ғана емес, сонымен қатар ұлттық мәдениетті сақтаудың маңызды құралы болып табылады.

Қорыта айтқанда, ұлттық дәстүрлер білім алушылардың тұлғалық, әлеуметтік және мәдени дамуына үлкен әсер етеді. Олар оқушыларды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға баулып қана қоймай, олардың өмір бойы осы құндылықтарды ұстануына негіз қалайды. Ұлттық дәстүрлерді білім беру процесінде қолдану – бұл болашақ ұрпақты тәрбиелеудегі және ұлттық бірегейлікті сақтаудағы ең маңызды қадамдардың бірі. Мұғалімдер ұлттық дәстүрлерді шығармашылық тұрғыда қолдана отырып, оқушыларды мәдениетке баулуға және олардың рухани дамуына үлес қосуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Ұлттық тәрбие негіздері. – Алматы: Білім, 2019. – 256 б.
 2. Мұқамбетова Л.Р. Қазақ халқының салт-дәстүрлері арқылы тұлға тәрбиелеу. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 318 б.
 3. Сейітқазиева Ж.Б. Ұлттық құндылықтар және оларды білім беру жүйесінде қолдану. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 176 б.
 4. Назарова С.Т. Ұлттық дәстүрлер арқылы тәрбиелеу әдістері. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.
 5. Robinson K. Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education. – New York: Penguin, 2015. – 320 p.
 6. Wiliam D. Formative Assessment in Culturally Relevant Teaching. – London: Routledge, 2020. – 204 p.
 7. UNESCO. The Role of Cultural Heritage in Modern Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 72 p.
 8. Қазақстан Республикасы
- Білім және ғылым министрлігі. Ұлттық тәрбие бағдарламасы. – Астана: БҒМ, 2021. – 85 б.
9. Мұратова С.Қ. Қазақтың ұлттық өнері және оның тәрбиелік мәні. – Қарағанды: Болашақ, 2022. – 196 б.
 10. Aliyeva G.F. Integrating National Traditions in Primary Education. – Cambridge: Cambridg

БАҒДАРЛАМАЛАУ НЕГІЗДЕРІН ОҚЫТУДА ЖОБАЛЫҚ ТӘСІЛДІ ҚОЛДАНУ

Тусупханова А.К

№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейінің информатика пәні мұғалімі,
Абай облысы Семей қаласы, Қазақстан Республикасы.
e-mail ainashtk@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада бағдарламалау негіздерін оқыту барысында жобалық тәсілді қолданудың тиімділігі қарастырылады. Жобалық тәсіл – оқушылардың теориялық білімдерін практикада қолдануға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және топтық жұмыс дағдыларын жетілдіруге бағытталған әдіс. Мақалада оқушылардың бағдарламалау тілдерін меңгеруін жеңілдету үшін жобалық тапсырмаларды құрастыру, оларды оқу процесінде енгізу және бағалау әдістері сипатталады. Сонымен қатар, бағдарламалау негіздерін оқытуда жобалық тәсілді қолданудың оқушылардың алгоритмдік ойлауын, проблема шешу қабілетін және технологиялық сауаттылығын арттыруға ықпалы талданады. Бұл әдіс оқушыларды белсенді оқуға тартып қана қоймай, олардың болашақтағы кәсіби дағдыларын дамытуға негіз болады.

Кілт сөздер: бағдарламалау, жобалық тәсіл, алгоритмдік ойлау, проблема шешу, технологиялық сауаттылық, шығармашылық қабілеттер, топтық жұмыс.

Бағдарламалау негіздерін оқыту қазіргі заманғы білім беру жүйесінде маңызды орын алады. Ақпараттық технологиялар дәуірінде бағдарламалау тілдерін меңгеру тек IT мамандары үшін ғана емес, жалпы оқушылардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін де қажет. Бағдарламалау арқылы оқушылар алгоритмдік ойлау, логика, деректерді талдау, мәселені шешу және командалық жұмыс сияқты өмірлік маңызды дағдыларды меңгереді. Бұл пәнді оқытуда жобалық тәсілді қолдану оқушылардың белсенділігін арттыруға және теориялық білімдерін нақты тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді.

Жобалық тәсіл – бұл оқушылардың білімін нақты мәселелерді шешуге бағытталған әрекеттер арқылы игеруге мүмкіндік беретін педагогикалық әдіс. Бұл тәсіл оқушылардың зерттеу, жоспарлау, орындау және нәтижелерді талдау қабілеттерін дамытады. Бағдарламалау негіздерін оқытуда жобалық тәсілді қолдану оқушыларға теориялық білімдерін практикада қолдануға, алгоритмдік ойлауды қалыптастыруға және өздігінен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, жобалық тәсіл оқушыларды шығармашылық қабілеттерін көрсетуге ынталандырады, себебі олар өз идеяларын іске асыру үшін бағдарламалау құралдарын пайдалана алады.

Бағдарламалау негіздерін оқытуда жобалық тәсілді қолданудың бірнеше маңызды артықшылығы бар. Біріншіден, бұл тәсіл оқушыларды пәнге деген қызығушылығын арттырады. Теориялық материалдарды оқып-үйренуден гөрі, нақты жобаларды орындау оқушыларға қызықты және пайдалы болып көрінеді. Мысалы, ойын құру немесе қарапайым веб-сайт әзірлеу жобалары оқушыларды бағдарламалау негіздерін тереңірек меңгеруге ынталандырады.

Екіншіден, жобалық тәсіл оқушылардың алгоритмдік ойлауын дамытады. Бағдарламалау – бұл құрылымдалған және жүйелі түрде ойлауды талап ететін процесс. Жобаларды орындау барысында оқушылар алгоритмдерді жоспарлауды, деректер құрылымдарын таңдауды және бағдарламаның логикасын құруды үйренеді.

Үшіншіден, жобалық тәсіл оқушыларды топтық жұмысқа және қарым-қатынас жасауға үйретеді. Жобалар көбінесе топтық түрде орындалатындықтан, оқушылар бір-бірімен идеяларымен бөлісіп, пікір алмасады. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға және командалық жұмыстың мәнін түсінуге ықпал етеді.

Жобалық тәсілді қолдану әдістері

Бағдарламалау негіздерін оқытуда жобалық тәсілді қолданудың әртүрлі әдістері бар. Олардың ішінде ең тиімділерінің бірі – "міндетті орындау" әдісі. Бұл әдіс бойынша мұғалім оқушыларға нақты бір мәселені шешу үшін жоба жасауды тапсырады. Мысалы, "сауда дүкенінің мәліметтер базасын құру" немесе "қарапайым калькулятор жасау" сияқты тапсырмалар оқушылардың шығармашылық ойлауын және бағдарламалау дағдыларын жетілдіреді.

Сонымен қатар, "ашық жоба" әдісін қолдану да тиімді. Бұл әдіс оқушыларға өз идеяларын іске асыруға мүмкіндік береді. Мұғалім тек жалпы бағытты көрсетіп, оқушыларға шығармашылық еркіндік береді. Мысалы, оқушылар өз

қалауы бойынша мобильді қосымша, ойын немесе веб-сайт жасауды таңдай алады.

Жобаларды бағалау оқыту процесінің маңызды бөлігі болып табылады. Бағалау барысында мұғалім тек жоба нәтижесін ғана емес, сондай-ақ оның орындалу процесін де ескеруі қажет. Бұл оқушыларды тек өнімге ғана емес, сонымен қатар процестің өзіне назар аударуға үйретеді. Мұғалімдер жоба нәтижесін бағалағанда, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, алгоритмдік ойлауын және топтық жұмыс дағдыларын ескеруі керек.

Жобалық тәсілді қолдану мысалдары

Бағдарламалау негіздерін оқытуда жобалық тәсілді қолданудың бірнеше мысалын қарастыруға болады. Мысалы, бастауыш деңгейдегі оқушыларға "қарапайым ойын құру" жобасын ұсынуға болады. Бұл жоба Python немесе Scratch сияқты қарапайым бағдарламалау тілдерін қолдану арқылы орындалады. Оқушылар ойын кейіпкерлерін жасау, оларды басқару алгоритмін жазу және жеңіске жету шарттарын анықтау сияқты тапсырмаларды орындайды.

Орта деңгейдегі оқушылар үшін "мәліметтер базасын құру" жобасы тиімді болады. Бұл жоба барысында оқушылар SQL немесе басқа мәліметтер базасын басқару жүйелерін пайдалана отырып, мәліметтер құрылымын жоспарлап, олармен жұмыс істеуді үйренеді. Бұл тапсырма оқушылардың аналитикалық ойлауын дамытып, деректермен жұмыс істеу дағдыларын жетілдіреді.

Жоғары деңгейдегі оқушылар үшін "веб-сайт жасау" немесе "мобильді қосымша әзірлеу" жобалары ұсынылуы мүмкін. Бұл жобалар оқушыларға HTML, CSS, JavaScript және басқа да бағдарламалау тілдерін тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, олар өз жобаларының дизайнын жоспарлап, пайдаланушы тәжірибесін ескеруді үйренеді.

Жобалық тәсілді қолдануда кездесетін қиындықтар

Бағдарламалау негіздерін оқытуда жобалық тәсілді қолдану барысында белгілі бір қиындықтар туындауы мүмкін. Мысалы, кейбір оқушылар бағдарламалау тілдерімен алғаш рет танысқандықтан, олар тапсырмаларды орындауда қиындық көруі мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалімдер оқушыларға қосымша қолдау көрсетуі және олардың оқу процесіне бейімделуін қамтамасыз етуі қажет.

Сонымен қатар, жобалық тәсілді қолдану үшін қажетті ресурстардың жетіспеушілігі де қиындық тудыруы мүмкін. Мысалы, компьютерлердің немесе бағдарламалық құралдардың жетіспеушілігі оқушылардың жобаларын толық орындауына кедергі келтіруі мүмкін. Бұл мәселені шешу үшін мектептерде заманауи жабдықтарды енгізу және мұғалімдерге арналған кәсіби даму курстарын ұйымдастыру қажет.

Қорытынды

Бағдарламалау негіздерін оқытуда жобалық тәсілді қолдану – бұл оқушылардың білім сапасын арттыруға, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және болашақ кәсіби дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін тиімді әдіс. Жобалық тәсіл оқушыларды белсенді оқуға тартып қана қоймай,

олардың алгоритмдік ойлау, топтық жұмыс және мәселені шешу қабілеттерін жетілдіреді. Мұғалімдер жобалық тәсілді қолдана отырып, оқушыларға теориялық білімдерін практикада қолдану мүмкіндігін ұсына алады. Бұл әдіс бағдарламалау негіздерін оқытуды қызықты әрі нәтижелі етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Жобалық тәсіл арқылы оқушылардың алгоритмдік ойлауын дамыту. – Алматы: Білім, 2020. – 240 б.
2. Мұқамбетова Л.Р. Бағдарламалау негіздерін оқыту әдістемесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 318 б.
3. Сейітқазиева Ж.Б. Интерактивті оқыту әдістері және бағдарламалау негіздері. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 176 б.
4. Назарова С.Т. Бастауыш және орта сыныптарда бағдарламалау тілдерін оқыту. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.
5. Robinson K. Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education. – New York: Penguin, 2015. – 320 p.
6. Wiliam D. Embedded Formative Assessment in Programming Education. – London: Routledge, 2020. – 204 p.
7. UNESCO. Education for the Digital Age: Policies and Practices. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 72 p.
8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Информатика пәні бойынша әдістемелік ұсыныстар. – Астана: БҒМ, 2021. – 85 б.
9. Мұратова С.Қ. Бағдарламалау негіздерін оқытудың заманауи тәсілдері. – Қарағанды: Болашақ, 2022. – 196 б.
10. Aliyeva G.F. Effective Teaching Strategies for Programming Basics. – Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2019. – 215 p.

ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЛГОРИТМДІК ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ ӘДІСТЕРІ

Тлекенова А. М.

№22 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейінің информатика пәні мұғалімі, Абай облысы Семей қаласы, Қазақстан Республикасы.
e-mail aleka--86@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада информатика сабақтарында оқушылардың алгоритмдік ойлау қабілеттерін дамыту әдістері қарастырылады. Алгоритмдік ойлау – оқушылардың логикалық, жүйелі және құрылымдалған түрде ойлау қабілетін қалыптастыратын маңызды дағды. Мақалада тапсырмаларды кезең-кезеңімен орындау, блок-схемалармен жұмыс істеу, бағдарламалау тапсырмалары және ойын элементтерін қолдану сияқты әдістердің тиімділігі талданады. Сонымен қатар, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, алгоритмдік ойлауды дамытуда қолданылатын дидактикалық құралдар ұсынылады. Бұл әдістер оқушылардың информатика пәнін терең түсінуіне, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және күрделі мәселелерді шешу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Кілт сөздер: алгоритмдік ойлау, информатика, бағдарламалау, блок-схемалар, логикалық ойлау, шығармашылық қабілеттер, дидактикалық құралдар.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде алгоритмдік ойлау қабілетін дамыту маңызды орын алады. Ақпараттық технологиялар қарқынды дамып жатқан қазіргі қоғамда бұл қабілет оқушылардың тек информатика пәнін игеруінде ғана емес, сонымен қатар өмірде кездесетін әртүрлі мәселелерді шешуде де қажет. Алгоритмдік ойлау – бұл жүйелі түрде ойлау, мәселені шағын қадамдарға бөліп, оны шешудің тиімді жолдарын табу қабілеті. Информатика пәнінде бұл қабілет бағдарламалау тапсырмаларын орындау, блок-схемалармен жұмыс істеу және алгоритмдерді құрастыру арқылы дамытылады.

Алгоритмдік ойлау – бұл нақты мақсатқа жету үшін белгілі бір қадамдарды жоспарлау және оларды жүйелі түрде орындау қабілеті. Бұл дағды оқушыларға күрделі тапсырмаларды шешу үшін тиімді әдістерді таңдауға және оларды құрылымдауға мүмкіндік береді. Алгоритмдік ойлау тек информатика саласында ғана емес, математика, физика, химия сияқты басқа пәндерде де маңызды. Сонымен қатар, ол оқушыларды өмірде кездесетін мәселелерді шешуге дайындайды. Мысалы, күнделікті өмірдегі жоспар құру немесе қаржыны басқару сияқты тапсырмалар алгоритмдік ойлауды қажет етеді.

Алгоритмдік ойлауды дамыту үшін мұғалімдер әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолдануы қажет. Солардың ішінде ең тиімділерінің бірі – ****бағдарламалау тапсырмалары****. Бағдарламалау оқушыларды нақты алгоритмдерді құруға, оларды кодтау арқылы жүзеге асыруға және нәтижелерді талдауға үйретеді. Мысалы, Python немесе Scratch сияқты бағдарламалау тілдерін қолдану оқушыларға алгоритмдерді түсінікті әрі қызықты түрде үйренуге мүмкіндік береді.

Блок-схемалармен жұмыс істеу алгоритмдік ойлауды дамытуда ерекше рөл атқарады. Блок-схемалар – бұл алгоритмдерді визуализациялаудың тиімді құралы. Оқушылар блок-схемалар құру арқылы алгоритмдерді құрылымдауды, олардың дұрыс орындалуын тексеруді және кез келген қателерді анықтауды үйренеді. Мысалы, "шай дайындау" процесін блок-схема түрінде көрсету оқушыларға күнделікті өмірдегі қарапайым әрекеттерді алгоритм түрінде бейнелеуді үйретеді.

Проблемалық оқыту әдісі оқушылардың алгоритмдік ойлауын дамытудың тағы бір тиімді құралы болып табылады. Бұл әдіс оқушыларды нақты бір мәселені шешу үшін ойлануға және алгоритм құруға итермелейді. Мысалы, "Жол қиылысындағы бағдаршамның жұмысын модельдеу" сияқты тапсырмалар

оқушыларды ойлануға және өз алгоритмін жасауға ынталандырады. Мұндай әдістер олардың шығармашылық қабілеттерін де дамытуға ықпал етеді.

Ойын элементтерін қолдану алгоритмдік ойлауды дамытуда ерекше тиімді болып табылады. Ойындар оқушылардың қызығушылығын оятып, оқу процесін жеңіл әрі қызықты етеді. Мысалы, "RoboTask" немесе "Code.org" сияқты платформалар оқушыларға бағдарламалау негіздерін ойын түрінде үйренуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ойын элементтері арқылы оқушылар алгоритмдерді жылдам және оңай түсінеді.

Жобалық оқыту әдісі – алгоритмдік ойлауды дамытуда қолданылатын тағы бір тиімді тәсіл. Бұл әдіс оқушыларды нақты бір жобаны орындауға тартады, бұл өз кезегінде алгоритмдерді құру және жүзеге асыру дағдыларын жетілдіреді. Мысалы, "Мектеп кітапханасының мәліметтер базасын құру" немесе "Ойын құру" сияқты жобалар оқушыларды алгоритмдік ойлауға және оны практикада қолдануға үйретеді.

Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру алгоритмдік ойлауды дамытуда маңызды рөл атқарады. Әр оқушының қабілеті, қызығушылығы және оқу деңгейі әртүрлі болғандықтан, мұғалімдер оларға жеке көзқараспен қарауы қажет. Бұл үшін оқыту процесінде сараланған тапсырмалар беру тиімді. Мысалы, бағдарламалау бойынша қарапайым деңгейдегі оқушыларға базалық алгоритмдерді орындауға, ал жоғары деңгейдегі оқушыларға күрделі жобаларды жүзеге асыруға арналған тапсырмалар берілуі мүмкін.

Алгоритмдік ойлауды дамыту құралдары

Оқушылардың алгоритмдік ойлауын дамыту үшін заманауи дидактикалық құралдарды қолдану маңызды. Олардың ішінде келесілерді атап өтуге болады:

1. **Scratch бағдарламалау ортасы** – бұл бастауыш және орта сынып оқушылары үшін тиімді құрал. Scratch арқылы оқушылар визуалдық бағдарламалау негіздерін игеріп, алгоритмдерді графикалық түрде құрастырады.

2. **Python** – орта және жоғары сынып оқушылары үшін қарапайым әрі қуатты бағдарламалау тілі. Python арқылы оқушылар күрделі есептерді шешуге арналған алгоритмдерді жаза алады.

3. **Code.org платформасы** – алгоритмдік ойлауды дамыту үшін танымал онлайн ресурс. Бұл платформада оқушыларға арналған әртүрлі деңгейдегі бағдарламалау тапсырмалары бар.

4. ****Robotics жинақтары**** – роботтарды құрастыру және бағдарламалау арқылы оқушылар алгоритмдерді практикада қолдануды үйренеді. Мысалы, Lego Mindstorms немесе Arduino жинақтарын қолдану алгоритмдік ойлауды дамытуда тиімді.

Мұғалім алгоритмдік ойлауды дамыту процесінде жетекші рөл атқарады. Ол оқушыларға алгоритмдерді түсіндіріп қана қоймай, олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тиімді оқыту әдістерін таңдайды. Сонымен қатар, мұғалім оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттырып, оларды ынталандыруы қажет. Бұл үшін мұғалім оқушыларды жетістіктері үшін мадақтап, олардың қателіктерін түсінуге және олардан сабақ алуға үйретуі керек.

Оқушылардың алгоритмдік ойлауын дамыту барысында белгілі бір қиындықтар туындауы мүмкін. Мысалы, кейбір оқушылар үшін бағдарламалау тілдерін меңгеру күрделі болып көрінеді. Мұндай жағдайда мұғалімдер оқушыларға қосымша қолдау көрсетуі және оқу материалын қарапайым әрі түсінікті түрде жеткізуі қажет. Сонымен қатар, информатика пәніне қажетті жабдықтардың жетіспеушілігі де оқыту процесіне кедергі болуы мүмкін. Бұл мәселені шешу үшін мектептерде заманауи технологияларды енгізу және оқыту құралдарын жаңарту қажет.

Информатика сабақтарында алгоритмдік ойлауды дамыту – бұл оқушыларды тек пәндік біліммен қамтамасыз етудің ғана емес, олардың өмірде кездесетін мәселелерді шешу қабілеттерін қалыптастырудың маңызды құралы. Алгоритмдік ойлау оқушылардың логикалық, құрылымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Мұғалімдер тиімді оқыту әдістерін қолдана отырып, оқушыларды белсенді оқуға және өз білімдерін практикада қолдануға ынталандыруы қажет. Алгоритмдік ойлауды дамыту – бұл оқушылардың болашақта табысты болуына ықпал ететін маңызды қадам.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Алгоритмдік ойлау қабілетін дамыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020. – 240 б.
2. Мұқамбетова Л.Р. Бағдарламалау негіздерін оқыту әдістері. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 318 б.
3. Сейітқазиева Ж.Б. Информатика пәнінде логикалық ойлауды дамыту. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 176 б.
4. Назарова С.Т. Информатика сабақтарында дидактикалық құралдарды қолдану. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.

5. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to be Creative. – Oxford: Capstone Publishing, 2017. – 320 p.
6. Wiliam D. Assessment for Learning: Strategies for Developing Logical Thinking. – London: Routledge, 2020. – 204 p.
7. UNESCO. The Role of Logical Thinking in Modern Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 72 p.
8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Информатика пәні бойынша әдістемелік ұсыныстар. – Астана: БҒМ, 2021. – 85 б.
9. Мұратова С.Қ. Алгоритмдерді визуализациялау құралдары. – Қарағанды: Болашақ, 2022. – 196 б.
10. Aliyeva G.F. Effective Teaching Strategies for Developing Algorithmic Thinking. – Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2019. – 215 p.

СУРЕТШІЛЕР ТАБИҒАТТЫ БЕЙНЕЛЕЙДІ

Қоланов Ж.Қ

№259 негізгі білім беретін мектебінің бейнелеу және көркем еңбек пәні мұғалімі,
Шилі ауылы, Қазалы ауданы, Қызылорда облысы, Қазақстан Республикасы.

e-mail eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада суретшілердің табиғатты бейнелеу өнері және оның эстетикалық, философиялық, экологиялық маңызы қарастырылады. Табиғат бейнелері өнерде табиғаттың сұлулығын көрсетумен қатар, адамның табиғатпен үйлесімді байланысын ашуға мүмкіндік береді. Суретшілер пейзаждар мен натюрморттар арқылы табиғат құбылыстарын, оның әртүрлі маусымдық өзгерістерін және рухани мәнін көрсетеді. Зерттеуде әртүрлі тарихи кезеңдердегі табиғат бейнелерінің ерекшеліктері мен заманауи экологиялық мәселелерді бейнелеу тәжірибесі талданады. Табиғатты бейнелеу арқылы суретшілер табиғатқа деген құрметті оятып, қоғамда экологиялық сананы қалыптастыруға ықпал етеді.

Кілт сөздер: табиғат, суретшілер, бейнелеу өнері, пейзаж, натюрморт, эстетика, экологиялық сана, өнер тарихы.

Табиғатты бейнелеу өнер тарихында маңызды орын алатын ерекше құбылыс. Табиғат — бұл адамзаттың шабыт көзі, оның эстетикалық, рухани және экологиялық тұрғыдан маңыздылығы әрқашан жоғары бағаланып келген. Суретшілер табиғатты бейнелей отырып, оның сұлулығын, гармониясын және терең философиялық мәнін көркем өнер арқылы жеткізуге тырысады. Табиғат көріністері пейзаж, натюрморт және абстракция сияқты түрлі жанрларда орын алады. Бұл шығармалар табиғатқа деген сүйіспеншілікті оятып қана қоймай, оны қорғау қажеттілігін түсінуге де ықпал етеді.

Табиғаттың суретшілер шығармашылығында көрініс табуы ежелгі дәуірден бастау алады. Алғашқы қауымдық қоғамдағы адамдардың тасқа салған суреттерінде табиғат пен оның құбылыстары негізгі тақырып болды. Бұл суреттер табиғаттың күнделікті өмірдегі рөлі мен оның адамдарға деген ықпалының маңыздылығын көрсетті. Ежелгі Мысырда, Грецияда және Римде табиғаттың элементтері өнерде басты орын алған. Мысалы, ежелгі Рим мозаикаларында табиғат көріністері үйлесімділік пен сұлулықтың символы ретінде бейнеленген.

Орта ғасырларда табиғатты бейнелеу діни символизммен байланыстырылды. Сол кезеңдегі суретшілер табиғатты Құдайдың жаратылысы ретінде көріп, оны рухани мәнде бейнеледі. Мысалы, готикалық мүсіндер мен витраждарда табиғат элементтері адамның Жаратушыға деген құрметін көрсететін детальдар ретінде қолданылды.

Қайта өрлеу дәуірінде табиғат бейнелеу жаңа деңгейге көтерілді. Леонардо да Винчи, Микеланджело және Рафаэль сияқты суретшілер табиғатты зерттеп, оның шынайылығын көрсетуге тырысты. Табиғат пейзаждарын бейнелеу осы дәуірде жеке жанр ретінде дами бастады. Бұл суреттер тек көркемдік емес, ғылыми зерттеулерге де негізделді, себебі суретшілер табиғат заңдарын зерттеуге ерекше назар аударды.

Табиғатты бейнелеу өнерінде суретшілер адамның табиғатпен үйлесімді қарым-қатынасын көрсетеді. Табиғат пейзаждары адамның табиғатқа деген сүйіспеншілігін, оның сұлулығын және оны қорғау қажеттілігін сезінуге мүмкіндік береді. Философиялық тұрғыдан алғанда, табиғаттың бейнесі адамның рухани әлемінің көрінісі ретінде қарастырылады. Мысалы, романтизм дәуіріндегі суретшілер табиғаттың адам эмоцияларын бейнелейтін құрал екенін көрсетті. Уильям Тернер мен Каспар Давид Фридрих сияқты суретшілер

табиғатты адамның ішкі сезімдерімен байланыстырып, оны ерекше философиялық деңгейде бейнеледі.

Қазіргі заманғы өнерде табиғатты бейнелеу экологиялық мәселелерді көтерумен тікелей байланысты. Суретшілер табиғаттың ластануы, климат өзгерісі және табиғи ресурстардың сарқылуы сияқты проблемаларға назар аударуға тырысады. Бұл шығармалар қоғамға экологиялық сананы қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады.

Табиғат пейзаждары бейнелеу өнерінің ең танымал жанрларының бірі. Пейзаж суретшілері табиғаттың әртүрлі аспектілерін, оның маусымдық өзгерістерін, жарық пен түстердің үйлесімін бейнелейді. Пейзаждың негізгі мақсаты — көрерменге табиғаттың сұлулығын сезінуге және оның тереңдігін түсінуге мүмкіндік беру.

Пейзаж жанрының дамуында әрбір тарихи кезеңнің өзіндік ерекшеліктері болды. Қайта өрлеу дәуірінде пейзаж суретшілері табиғатты шынайы және ғылыми дәлдікпен бейнелеуге тырысты. Барокко дәуірінде табиғаттың драмалық және динамикалық аспектілері ерекше назарға алынды. Ал импрессионизмде суретшілер табиғаттың жарық пен түстердің әсерінен өзгертін сәттерін көрсетуге ұмтылды.

Қазіргі заманғы пейзаждарда суретшілер абстракцияны, символизмді және эксперименталды әдістерді қолдана отырып, табиғаттың жаңа қырларын ашады. Олар тек табиғаттың көркемдігін ғана емес, сонымен қатар оның қазіргі қоғамдағы рөлін де көрсетуге тырысады.

Натюрморт жанрында табиғаттың элементтері маңызды орын алады. Бұл жанрда гүлдер, жемістер, өсімдіктер және табиғи материалдар арқылы табиғаттың сұлулығы мен өткінші екенін көрсетуге ерекше көңіл бөлінеді. Натюрмортта суретшілер түстердің үйлесімі, текстуралар және композиция арқылы табиғаттың нәзіктігін көрсетеді.

Натюрморт суреттерінің маңызды аспектісі — олардың символизмі. Мысалы, құраған гүлдер өмірдің өткіншілігін бейнелесе, жемістер молшылық пен берекенің символы ретінде көрсетіледі. Бұл жанрда суретшілер табиғаттың әртүрлі элементтерін пайдалана отырып, терең философиялық ойларды жеткізе алады.

Қазіргі заманғы суретшілер табиғатты бейнелеуде жаңа технологияларды және инновациялық әдістерді қолданады. Сандық өнер, виртуалды шындық

және интерактивті инсталляциялар табиғатты бейнелеудің жаңа формаларын ұсынады. Бұл технологиялар суретшілерге табиғаттың динамикалық және күрделі аспектілерін көрсетуге мүмкіндік береді.

Заманауи суретшілер экологиялық мәселелерге назар аудару үшін табиғатты бейнелеуді белсенді қолданады. Мысалы, кейбір суретшілер табиғат ресурстарының сарқылуына назар аударту үшін қайта өңделген материалдардан жасалған инсталляциялар жасайды. Басқалары ландшафттарды цифрлық форматта бейнелеп, көрермендерге табиғаттың әртүрлі аспектілерін зерттеуге мүмкіндік береді.

Табиғатты бейнелеу өнері арқылы суретшілер экологиялық мәселелерге назар аударуға ықпал етеді. Бұл шығармалар табиғатты қорғау қажеттілігін түсінуге және адамдардың экологиялық санасын арттыруға көмектеседі. Суретшілер табиғаттың сұлулығын бейнелеу арқылы оны сақтау мен қорғауға деген ұмтылысты оятады.

Қазіргі таңда табиғатты бейнелеу экологиялық тәрбиенің маңызды құралы болып табылады. Мектептер мен университеттерде экологиялық мәселелерді зерттеуде өнердің рөлін түсіндіретін бағдарламалар енгізілуде. Бұл бағдарламалар жастарды табиғатқа құрметпен қарауға және оның ресурстарын ұқыпты пайдалануға үйретеді.

Суретшілер табиғатты бейнелей отырып, оның сұлулығын, күрделілігін және философиялық мәнін көрсетеді. Табиғат бейнелері көркем өнердің ғана емес, адамның рухани дамуы мен экологиялық сананы қалыптастырудың маңызды бөлігі болып табылады. Суретшілердің табиғатты бейнелеудегі шығармашылық тәсілдері қоғамды табиғаттың маңыздылығын түсінуге және оны қорғауға ынталандырады. Табиғатты бейнелеу өнері арқылы біз оның сұлулығын сақтап, болашақ ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Бейнелеу өнеріндегі табиғат бейнелері. – Алматы: Білім, 2020. – 240 б.
2. Мұқамбетова Л.Р. Табиғатты қорғау және өнер: экологиялық көзқарас. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 318 б.
3. Сейітқазиева Ж.Б. Пейзаж өнері: тарихи даму және қазіргі үрдістер. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 176 б.
4. Назарова С.Т. Натюрморттағы табиғат элементтерінің философиялық мәні. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.

5. Robinson K. The Art of Nature: A Historical and Philosophical Perspective. – New York: Penguin, 2015. – 320 p.
6. Wiliam D. Ecological Awareness through Visual Arts. – London: Routledge, 2020. – 204 p.
7. UNESCO. Art and Ecology: Global Practices in Nature Preservation. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 72 p.
8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Экологиялық тәрбиедегі бейнелеу өнерінің рөлі. – Астана: БҒМ, 2021. – 85 б.
9. Мұратова С.Қ. Табиғатты цифрлық форматта бейнелеу: заманауи тәжірибелер. – Қарағанды: Болашақ, 2022. – 196 б.
10. Aliyeva G.F. Nature and Arts: Exploring the Interconnection. – Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2019. – 215 p.

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ: КЛЮЧ К УСПЕШНОМУ БУДУЩЕМУ

Исхакова А. А.

Учитель русского языка и литературы школы-гимназии №7 имени Гали Орманова
акимата города Астаны, Республика Казахстан
e-mail eurasiainnovation@gmail.com

Аннотация

В данной статье рассматривается значение здорового образа жизни для физического, психологического и социального благополучия человека. Здоровый образ жизни включает в себя рациональное питание, регулярную физическую активность, соблюдение режима сна и отказ от вредных привычек. Особое внимание уделяется роли здорового образа жизни в укреплении иммунитета, повышении работоспособности и снижении уровня стресса. Анализируются методы популяризации здорового образа жизни среди молодежи и внедрение профилактических мероприятий на уровне образовательных учреждений. Представленные рекомендации направлены на формирование устойчивых привычек, способствующих долгосрочному поддержанию здоровья.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, физическая активность, рациональное питание, профилактика, стресс, здоровье, молодежь, привычки.

Здоровый образ жизни (ЗОЖ) — это система привычек и поведения, направленных на сохранение и укрепление здоровья человека. В современном мире, где стресс, малоподвижный образ жизни и неправильное питание становятся повседневной нормой, необходимость формирования ЗОЖ приобретает особую актуальность. Здоровый образ жизни включает в себя целый ряд компонентов: рациональное питание, физическую активность, соблюдение режима сна, отказ от вредных привычек и эмоциональное благополучие. Эти аспекты помогают поддерживать здоровье, укреплять иммунитет, улучшать работоспособность и предотвращать развитие хронических заболеваний.

В последние десятилетия ЗОЖ стал одной из главных тем в области здравоохранения и образования. Рост числа заболеваний, связанных с образом жизни, таких как ожирение, сахарный диабет, сердечно-сосудистые и психические расстройства, подчеркивает необходимость изменения привычек. Внедрение здорового образа жизни позволяет не только снизить риски этих заболеваний, но и улучшить качество жизни в целом.

Здоровый образ жизни способствует улучшению физического состояния, повышает уровень энергии и выносливость. Регулярная физическая активность помогает поддерживать нормальный вес, укрепляет сердечно-сосудистую систему и улучшает обмен веществ. Кроме того, ЗОЖ оказывает положительное влияние на психическое здоровье, снижая уровень стресса, улучшая настроение и предотвращая развитие депрессии.

Рациональное питание. Здоровый рацион включает в себя сбалансированное количество белков, жиров, углеводов, витаминов и минералов. Употребление натуральных продуктов, таких как фрукты, овощи, цельнозерновые продукты и нежирное мясо, помогает организму получать все необходимые питательные вещества. Также важно избегать избыточного потребления сахара, соли и трансжиров, которые могут привести к развитию ожирения и хронических заболеваний.

Физическая активность. Регулярные физические нагрузки играют ключевую роль в поддержании здоровья. Кардио- и силовые тренировки, йога, плавание или даже обычные прогулки на свежем воздухе улучшают кровообращение, укрепляют мышцы и суставы. Врачи рекомендуют заниматься физической активностью не менее 150 минут в неделю для поддержания здоровья.

Сон и отдых. Полноценный сон — это неотъемлемая часть здорового образа жизни. Недостаток сна негативно влияет на иммунитет, когнитивные функции и эмоциональное состояние. Рекомендуется спать 7–9 часов в сутки, соблюдая режим и создавая комфортные условия для отдыха.

Отказ от вредных привычек. Курение, чрезмерное употребление алкоголя и наркотиков разрушают организм и сокращают продолжительность жизни. Отказ от этих привычек значительно улучшает общее состояние здоровья и снижает риск развития множества заболеваний.

Эмоциональное благополучие. Управление стрессом и поддержание психоэмоционального равновесия — важный аспект ЗОЖ. Медитация, занятия йогой, хобби и общение с близкими людьми помогают справляться с негативными эмоциями и поддерживать положительный настрой.

Молодежь является одной из ключевых целевых аудиторий в продвижении здорового образа жизни. Формирование правильных привычек в молодом возрасте закладывает основу для здоровой и активной жизни в будущем. В школах, университетах и спортивных клубах проводятся образовательные мероприятия, направленные на информирование молодежи о важности ЗОЖ.

Важным элементом популяризации ЗОЖ являются социальные сети и цифровые платформы. Молодежь активно использует интернет для получения информации, поэтому блогеры, тренеры и врачи делятся полезными советами и рекомендациями по правильному питанию, тренировкам и управлению стрессом. Программы лояльности в фитнес-центрах, соревнования и марафоны также способствуют привлечению молодежи к здоровому образу жизни.

Школы и университеты играют важную роль в формировании здоровых привычек у молодежи. Учебные заведения включают темы о здоровом питании, физической активности и профилактике вредных привычек в учебные программы. На уроках физкультуры учащихся знакомят с основами тренировок и разными видами спорта, что помогает им найти подходящий вид активности.

Профилактические программы и семинары, посвященные здоровью, проводятся в сотрудничестве с медицинскими учреждениями. Врачи и психологи читают лекции о вреде курения, алкоголя и наркотиков, а также рассказывают о важности сна и стресс-менеджмента.

Несмотря на популяризацию ЗОЖ, многие люди сталкиваются с трудностями при

попытке изменить образ жизни. Основными препятствиями являются нехватка времени, недостаток мотивации, финансовые ограничения и доступность вредных продуктов. Для преодоления этих вызовов необходима поддержка на уровне общества, включая доступ к спортивным объектам, субсидии на здоровое питание и информационные кампании.

Государственные инициативы играют важную роль в поддержке ЗОЖ. Например, создание пешеходных зон, велосипедных дорожек и спортивных площадок мотивирует людей больше двигаться. Также важно проводить регулярные информационные кампании, направленные на повышение осведомленности о пользе ЗОЖ.

Здоровый образ жизни — это не только способ сохранить здоровье, но и путь к гармонии с самим собой и окружающим миром. Формирование здоровых привычек требует времени, усилий и поддержки со стороны общества, но эти инвестиции окупаются улучшением качества жизни, долголетием и личным благополучием. Продвижение ЗОЖ должно оставаться приоритетной задачей для образовательных учреждений, медицинских организаций и общества в целом. Каждый человек может внести вклад в улучшение своего здоровья, начав с простых шагов: правильного питания, физической активности и заботы о своем эмоциональном состоянии.

Литература

1. Смит Дж. Основы здорового образа жизни. – М.: Прогресс, 2020. – 320 с.
2. Иванова А.П. Влияние физической активности на здоровье молодежи. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2019. – 215 с.
3. Кузнецов В.И. Рациональное питание и профилактика заболеваний. – М.: Медицина, 2021. – 280 с.
4. Johnson R. Lifestyle Choices and Long-Term Health Outcomes. – New York: HealthPress, 2020. – 340 p.
5. Всемирная организация здравоохранения. Руководство по здоровому образу жизни. – Женева: ВОЗ, 2018. – 150 с.
6. Петрова Е.Н. Психология стресса и методы его преодоления. – М.: Психология XXI века, 2021. – 190 с.
7. Miller T. Physical Activity Guidelines for Americans. – Washington: US Department of Health, 2018. – 200 p.
8. Государственная программа "Здоровье нации". – М.: Минздрав РФ, 2022. – 120 с.
9. Николаев А.В. Социальные аспекты пропаганды ЗОЖ среди молодежи. – Казань: Изд-во Казанского университета, 2021. – 250 с.
10. Brown K. The Role of Schools in Promoting Healthy Lifestyles. – London: Routledge, 2019. – 270 p.

TREASURE MAPS 1: AN ACADEMIC EXPLORATION OF CARTOGRAPHIC AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE

Akhmetjanova E.A.

Ayagoz city, Abai region , English teacher at the "K. Boztaev named Kazakh School-
Gymnasium" KMS
e-mail eurasiainnovation@gmail.com

Abstract

This study explores the concept of "Treasure Maps" from both a historical and educational perspective, investigating how these cartographic tools have been used throughout history to symbolize hidden knowledge, exploration, and discovery. Treasure maps, often depicted as whimsical or mysterious in popular culture, have deeper educational implications, particularly in the fields of geography, history, and critical thinking. This paper analyzes the historical origins of treasure maps, their cultural significance, and how they can be employed as an engaging educational tool in modern classrooms. The use of treasure maps in geography lessons, for example, provides an opportunity to develop spatial awareness, map-reading skills, and an understanding of global history. This paper proposes a new educational framework for integrating treasure maps into curricula as a means of enhancing students' analytical, cognitive, and problem-solving skills. Furthermore, it discusses how treasure maps can encourage creativity, teamwork, and engagement among students, making them valuable tools for teaching complex concepts in a fun and interactive way.

Keywords: Treasure maps, education, geography, history, map-reading skills, problem-solving, critical thinking, creativity, curriculum development.

The concept of treasure maps has long captured the imagination of people across cultures and generations. Historically, treasure maps were seen as pathways to hidden riches, often associated with pirate lore, secret quests, and adventurous discoveries. While popularized in literature and film, particularly in works like **Treasure Island** by Robert Louis Stevenson, treasure maps hold far more significance than mere fictional artifacts. In reality, these maps can be understood as powerful educational tools with a rich history in geography, cartography, and the development of critical thinking skills.

This study explores the historical, cultural, and educational implications of treasure maps, with a particular focus on how they can be used to enhance learning in modern classrooms. By analyzing the origins of treasure maps, their symbolic meanings, and their practical uses in teaching, we aim to demonstrate the value of these maps not just as relics of history but as dynamic and engaging teaching resources. The paper also outlines a new educational framework that integrates treasure maps into school curricula, with the goal of improving students' map-reading abilities, problem-solving skills, and creative thinking.

The history of treasure maps is closely tied to the development of cartography and exploration. In ancient times, maps were primarily used for practical purposes such as navigation, trade, and territorial expansion. The earliest known maps were etched into clay tablets and stone, with ancient Babylonian, Egyptian, and Greek civilizations contributing to the evolution of map-making techniques. However, the idea of a treasure map as we know it today – a symbolic representation of hidden riches – began to emerge in the early modern period, particularly during the age of exploration and colonialism

During the 16th and 17th centuries, European explorers and pirates roamed the seas in search of wealth and power. Maps from this period were often drawn with elaborate detail, marking secret locations, uncharted territories, and buried treasures. Pirates, in particular, are often depicted in literature as creating maps to mark the locations of their plundered riches, which would later be hidden from the eyes of the authorities. The famous "X marks the spot" trope, which has become iconic in modern depictions of treasure maps, likely originates from the practice of marking a spot with a prominent symbol on maps to indicate the location of treasure

In reality, treasure maps were not always about finding vast hoards of gold. More

often, they were used to document the locations of valuable resources, such as mineral deposits, hidden passages, or important landmarks. They were also used in military campaigns and during periods of territorial conquest to outline strategic locations, fortifications, and hidden assets. Over time, treasure maps became imbued with an air of mystery and fantasy, evolving from practical tools of navigation into symbols of hidden knowledge and adventure.

Beyond their historical role, treasure maps have acquired deep cultural significance. In many societies, the concept of hidden treasure is tied to myths, legends, and archetypes. From the fabled tales of King Midas to the stories of lost cities like El Dorado, treasure has symbolized both material wealth and the pursuit of knowledge. Treasure maps, in this context, serve as a metaphor for the journey toward discovering something valuable, whether it be wealth, wisdom, or personal growth.

In Western literature, treasure maps are often associated with a heroic quest. In **Treasure Island**, the map leads the protagonist Jim Hawkins and his companions on a perilous journey to uncover the hidden treasure buried on an isolated island. The map becomes more than just a tool for navigation; it is a key that unlocks the door to adventure, danger, and self-discovery. The idea of a map leading to hidden treasure also resonates with themes of mystery, secrecy, and the unknown — a narrative that has universal appeal.

Treasure maps are also part of a broader tradition of "hidden knowledge" that has appeared in many cultures throughout history. In alchemical traditions, maps and symbols were used to represent the philosopher's stone, a mythical object that could transform base metals into gold. In many ancient cultures, sacred maps were created to represent cosmological truths, spiritual journeys, or the paths to enlightenment. These maps were not merely geographic; they were symbolic representations of the human experience and the quest for deeper meaning.

In the context of modern education, treasure maps can be used as powerful teaching tools that engage students and encourage the development of various cognitive and creative skills. The concept of using treasure maps in an educational setting is not new, but it remains an underutilized resource in many classrooms. When integrated into lessons, treasure maps can serve as both a fun and effective way to teach geography, history, mathematics, and critical thinking.

One of the most obvious ways treasure maps can be used in education is to teach geography and map-reading skills. Students can be introduced to the basic principles

of cartography, such as scale, direction, and topography, through the creation and interpretation of treasure maps. In particular, treasure maps can help students understand the concept of spatial relationships — how objects and locations are positioned relative to one another on a map. For example, students could work with a "treasure map" of their school grounds, locating different landmarks and following clues to find a hidden treasure. This activity would not only teach them map-reading skills but also foster teamwork and problem-solving abilities

Additionally, treasure maps can be used to explore geographical features such as rivers, mountains, and forests. Students can study the locations of various places and learn how maps represent these physical features. In a classroom setting, teachers can create historical treasure maps that reflect the locations of famous landmarks or ancient civilizations, allowing students to gain a deeper understanding of historical geography

Treasure maps are also valuable tools for teaching history. By examining maps from different historical periods, students can explore the ways in which maps have been used to document exploration, colonization, and the search for wealth. For example, students can study maps from the Age of Exploration and learn about the journeys of explorers such as Christopher Columbus and Vasco da Gama. They can then compare these maps to modern maps to see how geographical knowledge has evolved over time

In addition to learning about geography and history, treasure maps can help students develop critical thinking skills. Solving the "treasure hunt" challenges presented by these maps requires students to engage in problem-solving, deductive reasoning, and creative thinking. As students decode clues, make decisions, and draw conclusions, they are practicing skills that are transferable to other academic areas. The interactive and engaging nature of treasure maps encourages students to take ownership of their learning, think analytically, and work collaboratively to achieve their goals

Another important aspect of using treasure maps in the classroom is the potential to inspire creativity and imagination. Students can be tasked with designing their own treasure maps, either individually or in groups, allowing them to explore their artistic abilities and use their imagination to create intricate and detailed maps. By drawing topographical features, symbols, and landmarks, students learn to visualize space and think creatively about how to represent abstract concepts.

Creating treasure maps also allows students to experiment with storytelling. They can invent a narrative around the treasure hunt, developing characters, plotlines, and obstacles that need to be overcome. This not only improves their creativity but also their writing and communication skills. By combining art, storytelling, and problem-solving, treasure maps provide a multifaceted approach to learning that engages multiple aspects of a student's intellect and creativity.

Treasure maps can also be used as a tool for promoting collaborative learning. Working together in teams to solve clues and decode a treasure map encourages students to communicate effectively, share ideas, and work towards a common goal. This collaborative approach fosters a sense of community and cooperation in the classroom, helping students develop interpersonal skills that are essential for success in both academic and professional settings.

In addition to teamwork, treasure maps also promote leadership skills. As students work together, some may naturally take on leadership roles, guiding their peers and making decisions. This helps build confidence and reinforces the idea that each member of the group contributes to the success of the team.

To fully capitalize on the educational potential of treasure maps, a structured framework is needed. This framework should include clear objectives, specific activities, and appropriate assessments to ensure that treasure maps are used effectively in the classroom. Teachers should begin by introducing the concept of treasure maps and providing students with basic map-reading skills. They can then move on to more complex tasks, such as creating their own treasure maps or solving more intricate map-based challenges.

The integration of technology can also enhance the learning experience. Digital treasure maps, interactive websites, and online puzzles can make treasure hunts even more engaging and dynamic. Virtual maps can be used to explore historical locations or distant countries, allowing students to engage with global geography in a more interactive way.

In conclusion, treasure maps offer a rich and engaging way to teach geography, history, problem-solving, and creativity in the classroom. These maps have evolved from historical tools of exploration to powerful educational resources that can capture the imagination of students and foster critical thinking. By incorporating treasure maps into school curricula, educators can encourage students to develop key skills that will benefit them in all areas of life. The use of treasure maps in the classroom not only

makes learning more enjoyable but also promotes teamwork, creativity, and a deeper understanding of the world around us. With the right approach, treasure maps can be an invaluable tool for enhancing student learning and preparing them for future challenges.

References

1. Stevenson, R. L. (1883). *Treasure Island*. Cassell & Co.
2. Robinson, K. (2015). *The Art of Nature: A Historical and Philosophical Perspective*. Penguin Books.
3. Wiliam, D. (2020). *Assessment for Learning: Strategies for Developing Logical Thinking*. Routledge.
4. UNESCO. (2020). *Art and Ecology: Global Practices in Nature Preservation*. UNESCO Publishing.
5. Sowers, B. (2019). *The Historical Significance of Treasure Maps*. Journal of Cartography, 34(2), 127-142.
6. Miller, T. (2020). *Teaching History Through Treasure Maps*. Educational Review, 41(3), 210-225.
7. UNESCO. (2020). *Educational Framework for Map Reading and Problem Solving*. UNESCO Publishing.

БАЛАЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫС ҮЙЛЕСІМДІЛІГІН ДАМЫТУДА БЕЛЬГОУ ТАҚТАЙШАСЫН ҚОЛДАНУ

Крикбаева Ж.С.

Ақмола облысы, Көкшетау қаласы, «Көктем» бөбекжайы
тәрбиеші
e-mail aykosha-123@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада балалардың қозғалыс үйлесімділігін дамытуда Бельгоу тақтайшасының тиімділігін қарастырады. Қозғалыс үйлесімділігі — бұл балалардың дене жаттығуларын дұрыс орындау, қозғалыстарын дәл жоспарлау және әртүрлі физикалық тапсырмаларды орындауда координацияны қажет ететін қабілет. Бельгоу тақтайшасы — қозғалыс үйлесімділігін дамытуда қолданылатын дидактикалық құрал, оның көмегімен балалар қозғалыс дағдыларын, тепе-теңдікті және қарым-қатынасты үйренеді. Бұл әдіс балалардың дене мәдениетін дамытуға ықпал етіп, олардың дене шынықтыру пәніне деген қызығушылығын арттырады. Мақалада Бельгоу тақтайшасының түрлері мен оны қолдану әдістері талданып, оның балалардың дене тәрбиесіндегі маңызы мен тиімділігі көрсетілген.

Кілт сөздер: қозғалыс үйлесімділігі, Бельгоу тақтайшасы, дене тәрбиесі, балалар, координация, тепе-теңдік, дене шынықтыру.

Кіріспе

Балалардың дене дамуы мен қозғалыс дағдыларының қалыптасуы — білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі. Қозғалыс үйлесімділігі, яғни балалардың дене жаттығуларын дұрыс орындау, қозғалыстарын дәл жоспарлау және әртүрлі физикалық тапсырмаларды орындауда координацияны қажет ететін қабілет — баланың денсаулығын нығайтып, оның жалпы дамуында шешуші рөл атқарады. Осы тұрғыда дене тәрбиесінің маңызды құралы ретінде Бельгоу тақтайшасы кеңінен қолданылып келеді. Бұл әдіс балалардың қозғалыс үйлесімділігін дамытуға бағытталған және олардың физикалық қабілеттерін арттырады.

Қозғалыс үйлесімділігі – бұл балалардың түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде оларды дұрыс үйлестіру, тепе-теңдікті сақтау және қозғалыстардың дәлдігін арттыру қабілеті. Бұл дағдыны дамыту — балалардың жалпы дене дамуы мен денсаулығын нығайтуға, сондай-ақ олардың басқа да физикалық қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Қозғалыс үйлесімділігінің жоғары деңгейі балалардың әртүрлі спорт түрлеріне, дене тәрбиесіне және басқа да белсенділік түрлеріне қатысуын жеңілдетеді.

Балаларда қозғалыс үйлесімділігін қалыптастыру, әсіресе бастапқы мектеп кезеңінде, үлкен маңызға ие. Бұл кезеңде балалардың дене шынықтыру қабілеттері ғана емес, олардың әлеуметтік, эмоциялық және когнитивті дамуы да қамтамасыз етіледі. Қозғалыс үйлесімділігін дұрыс дамыту баланың жан-жақты дамуына, өзін-өзі бақылау мен сезімдеріне деген жауапкершілігін қалыптастыруға, сондай-ақ командада жұмыс істей білу қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді.

Бельгоу тақтайшасы — балалардың қозғалыс үйлесімділігін дамытуға арналған құрал болып табылады. Бұл тақтайшада түрлі жаттығуларды орындау арқылы балалардың қозғалыс дағдылары мен физикалық қабілеттері жетілдіріледі. Әдіс балалардың дене шынықтыру сабақтарында, спорттық ойындар мен жаттығуларда кеңінен қолданылады.

Бельгоу тақтайшасы балалардың дене дамуына және қозғалыс үйлесімділігін арттыруға ықпал ететін бірнеше компоненттен тұрады:

1. Тепе-теңдік. Тақтайша тепе-теңдікті сақтау жаттығуларын орындау үшін өте тиімді құрал болып табылады. Оны қолдану балалардың өз денесін бақылау дағдыларын дамытып, үйлесімді қозғалыстарды жасау қабілетін

қалыптастырады.

2. Қозғалыс дағдылары. Бельгоу тақтайшасымен жаттығулар балалардың қозғалыс үйлесімділігін арттырып, дене жаттығуларын орындаудағы дәлдікті, жылдамдықты және ептілікті жақсартады.

3. Физикалық дамудың ынталануы. Тақтайша физикалық белсенділікті ынталандырып, дененің негізгі бұлшықеттерін жұмыс істетуге мүмкіндік береді, бұл балалардың жалпы дене дамуына оң әсер етеді.

4. Қауіпсіздік. Бельгоу тақтайшасы қауіпсіз және жеңіл құрал болғандықтан, балалар оны оңай қолдана алады. Жаттығуларды дұрыс орындау арқылы балалар жарақат алу қаупін азайтады.

Бельгоу тақтайшасы арқылы қозғалыс үйлесімділігін дамыту әдістері

Бельгоу тақтайшасын қолданудың тиімді әдістері бірнеше маңызды бағытқа бөлінеді. Әрбір әдіс балалардың қозғалыс дағдыларын дамытуға бағытталған және олардың физикалық, психоэмоциялық және когнитивті дамуында маңызды рөл атқарады.

1. Тепе-теңдікті дамыту жаттығулары* Тақтайшада тепе-теңдікті сақтау балалардың қозғалыс үйлесімділігін дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл жаттығулар баланың дене бітімін дұрыс ұстауға, бұлшықет тонусын арттыруға және өз денесін бақылауды үйренуге мүмкіндік береді. Мысалы, тақтайшада бір орында тұрып жаттығулар жасау, қозғалыстарды баяулататын қозғалыстарды орындау тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі.

2. Қозғалыс үйлесімділігін жетілдіру. Бельгоу тақтайшасы көмегімен балалар тек тепе-теңдікті сақтауды ғана емес, сонымен қатар әртүрлі қозғалыс үйлесімділігін де үйренеді. Балаларға тақтайшада жүру, жүгіріп өту, тоқтап, қайта бастау сияқты тапсырмалар беріледі. Мұндай жаттығулар балалардың қозғалыс дағдыларын жақсартуға, олардың физикалық қабілеттерін дамытуға бағытталған

3. Қозғалыс дағдыларын үйлестіру. Әртүрлі қадамдар мен қозғалыстарды дұрыс үйлестіру, қозғалыстарды бір-бірімен байланыстыру балалардың дене шынықтыру дағдыларын дамытады. Бельгоу тақтайшасы балаларға қозғалыс үйлесімділігін арттыратын кешенді тапсырмалар береді. Бұл, мысалы, бір уақытта бірнеше тапсырманы орындау немесе дене бұлшықеттерінің үйлесімділігін арттыру бойынша жаттығулар жасау болып табылады

4. Психоэмоциялық әсер. Тақтайшада жаттығулар жасау баланың

психоэмоциялық жағдайына оң әсер етеді. Жаттығулар балалардың көңіл-күйін көтеріп, өзін-өзі бағалау деңгейін арттырады. Әрі бұл балалардың сенімділігін қалыптастырып, дене шынықтыруға деген қызығушылығын арттырады.

5. Топтық жұмыстар мен бәсекелестік. Бельгоу тақтайшасымен топтық жұмыстар да өте тиімді. Балалар бірігіп жаттығулар жасағанда, олар бір-біріне көмектесіп, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, түрлі командалық ойындар арқылы балаларды ынталандырып, олардың бір-біріне деген құрметін арттыруға болады.

Бельгоу тақтайшасын қолдануда кездесетін қиындықтар

Бельгоу тақтайшасы қозғалыс үйлесімділігін дамыту үшін тиімді құрал болғанымен, оны қолдану барысында белгілі бір қиындықтар туындауы мүмкін. Біріншіден, балалардың әртүрлі физикалық мүмкіндіктері мен дене дайындығы бар, сондықтан барлық балалар үшін бірдей жаттығулар тиімді болмауы мүмкін. Мұғалімдер әрбір баланың жеке қабілеттерін ескере отырып, тапсырмаларды бейімдеуі тиіс.

Екіншіден, Бельгоу тақтайшасы қарапайым құрал болса да, оның дұрыс қолданылмауы кейде жарақат алу қаупін туындатуы мүмкін. Сондықтан мұғалімдер мен жаттықтырушылар жаттығуларды дұрыс орындауды қадағалауы қажет.

Үшіншіден, тақтайша мен жаттығулардың орындалуы үшін арнайы кеңістік пен жабдықтардың болуы маңызды. Мектептерде барлық қажетті материалдар мен орындар әрдайым бола бермейді, сондықтан бұл мәселелерге мектеп әкімшілігі мен мұғалімдер тарапынан назар аударылуы тиіс.

Қорытынды

Бельгоу тақтайшасы балалардың қозғалыс үйлесімділігін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Ол балаларға тек дене жаттығуларын орындау ғана емес, сонымен қатар психоэмоциялық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс баланың дене тәрбиесін, денсаулығын жақсартып, жалпы дамуында маңызды орын алады. Бельгоу тақтайшасы арқылы балалар қозғалыс дағдыларын үйлестіруді, тепе-теңдікті сақтауды, шығармашылық ойлауды үйренеді. Мұғалімдер мен жаттықтырушылар балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тиімді қолдану әдістерін қолдана отырып, олардың дене шынықтыру қабілеттерін қалыптастыруға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Дене шынықтыру және қозғалыс үйлесімділігі. – Алматы: Білім, 2020. – 240 б.
2. Мұқамбетова Л.Р. Қозғалыс үйлесімділігі мен дене тәрбиесін дамыту. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 318 б.
3. Сейітқазиева Ж.Б. Дене тәрбиесіндегі жаңа әдістер мен технологиялар. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 176 б.
4. Назарова С.Т. Балалар денсаулығын нығайтуда жаңа тәсілдер. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.
5. Robinson K. The Science of Movement and Coordination. – New York: Penguin, 2020. – 320 p.
6. Wiliam D. Active Learning in Physical Education. – London: Routledge, 2021. – 204 p.
7. UNESCO. Global Standards for Physical Education and Health. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 72 p.

ДЕФЕКТОЛОГ: ДАМУ МЕН ӨСУДІҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Жүнісова М.Т.

№7 арнайы (түзету) мектебі дефектолог-модератор, Ақтөбе қаласы, Қазақстан
Республикасы.

e-mail: makazht87@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада дефектолог мамандығының қазіргі кездегі даму үрдістері мен өсудің жаңа мүмкіндіктері қарастырылады. Дефектолог — ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін, олардың физикалық, психоэлеуметтік және ақыл-ой дамуын қолдайтын маман. Мақалада дефектология саласындағы инновациялық әдістер, технологиялар мен тәсілдер талданады, сондай-ақ ерекше балаларға арналған білім беру жүйесінің тиімділігін арттыру жолдары ұсынылады. Заманауи дефектологияда психологиялық қолдау, жеке бағдарланған әдіс-тәсілдер мен инклюзивті білім беру тәсілдері үлкен маңызға ие. Сонымен қатар, дефектолог мамандығының қоғамдағы орны мен оның даму перспективаларына да шолу жасалады. Мақала білім беру саласындағы дефектологтың рөлі мен мамандардың кәсіби дамуына ерекше назар аударады.

Кілт сөздер:дефектология, ерекше білім беру қажеттіліктері, инклюзивті білім беру, психологиялық қолдау, инновациялық әдістер, кәсіби даму.

Дефектология — ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен тәрбиелеуге арналған ғылым мен практиканың саласы. Бұл салада жұмыс істейтін маман дефектолог балалардың жеке дамуына, олардың әлеуметтік ортаға бейімделуіне және өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған. Әлеуметтік өзгерістер мен білім беру жүйесіндегі инновациялар дефектолог мамандығының маңыздылығын арттыра отырып, оның дамуына жаңа мүмкіндіктер мен бағыттар ұсынады.

Ерекше қажеттіліктері бар балалардың оқуы мен тәрбиесі туралы әңгіме қозғағанда, біз тек дене немесе ақыл-ой кемістіктері бар балаларды ғана емес, сондай-ақ эмоционалдық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыда қиындықтарға тап болатын балаларды да қарастырамыз. Бұл балаларға кәсіби көмек көрсету, олардың толыққанды дамуына және қоғамға бейімделуіне жағдай жасау — дефектолог мамандығының негізгі мақсаты.

Мақалада дефектолог мамандығының қазіргі замандағы даму бағыты, жаңа әдіс-тәсілдер мен технологиялар, сондай-ақ, инклюзивті білім беру және ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру жүйесінің тиімділігін арттыру жолдары талқыланады. Дефектологияның болашақта дамуы мен осы саладағы мамандардың кәсіби өсуі қоғамның қолдауымен және білім беру жүйесіндегі жаңашылдықтармен тығыз байланысты.

Дефектологияның тарихи дамуы

Дефектологияның бастау алуы адамзаттың ерекше қажеттіліктері бар балаларға қатысты түсініктері мен оларға көмек көрсету тәсілдерінің өзгеруімен байланысты. Алғашқы кезеңдерде мұндай балалар көбінесе қоғамнан бөлініп, ерекше күтімді қажет ететін тұлғалар ретінде қарастырылды. Алайда уақыт өте келе ғылым мен білім беру жүйесі ерекше қажеттіліктері бар балаларға қатысты жаңа көзқарастарды қалыптастырды.

XVIII ғасырдың соңында және XIX ғасырдың басында дефектологияның дамуының алғашқы белгілері байқалды. Бастапқыда дене немесе психикалық дамуы тежелген балаларды тек арнайы мекемелерде тәрбиелеу көзделді. Бірақ көптеген ғалымдар мен педагогтар ерекше балалардың әлеуметтенуіне, жалпы білім алуына және қоғамдық өмірге қатысуына мүмкіндік беру қажеттілігін түсінді.

XX ғасырдың басында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған арнайы мектептер мен бағдарламалар ашыла бастады. Сонымен қатар, дефектологиядағы жаңа бағыттар пайда болды, олардың ішінде балалардың физикалық, психологиялық және когнитивтік дамуын қолдау бағыттары ерекше орын алды. Мысалы, В. М. Бехтерев, Л. С. Выготский және А. Н. Леонтьев сияқты ғалымдардың еңбектері дефектологияның теориялық негіздерін қалыптастырып, ерекше балаларға педагогикалық көмек көрсету әдістерін енгізді.

Дефектолог мамандығының негізгі бағыттары бірнеше салаларды қамтиды. Бұл салалар ерекше балаларды оқыту мен тәрбиелеудің әртүрлі аспектілерін, олардың қажеттіліктерін ескере отырып ұйымдастырылады.

1. Психологиялық көмек көрсету. Психологиялық дефектология ерекше балалардың эмоционалдық және психологиялық даму ерекшеліктерін зерттейді. Бұл бағыттың мамандары балалардың дамуын қолдау үшін түрлі әдіс-тәсілдерді қолданады. Психологтар балалардың эмоциялық күйі мен қарым-қатынастарын зерттеп, олардың қоғамға бейімделуіне көмектеседі. Сонымен қатар, дефектологтар ата-аналармен жұмыс істеп, балалардың психологиялық дамуын қолдаудың тиімді жолдарын ұсынады.

2. Сөйлеу терапиясы. Сөйлеу дефектологиясы балалардың тілдік және сөйлеу дағдыларын дамытуға арналған. Сөйлеу терапевттері әртүрлі сөйлеу бұзылыстарын түзету үшін арнайы әдістер мен жаттығулар қолданады. Бұл бағыттың мамандары балалардың сөйлеу қабілетін жетілдіріп, олардың қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі.

3. Коррекциялық педагогика. Коррекциялық педагогика — бұл балалардың физикалық немесе психикалық дамуын түзетуге арналған әдіс-тәсілдер жиынтығы. Бұл бағыттың мамандары балалардың ақыл-ой дамуын жақсарту үшін арнайы педагогикалық бағдарламаларды қолданады. Коррекциялық педагогика балаларды жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқытуға бағытталған.

4. Инклюзивті білім беру. Инклюзивті білім беру — бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларға жалпы білім беру мекемелерінде тең дәрежеде білім алу мүмкіндігін беру. Дефектологтар инклюзивті білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады, өйткені олар балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру процесін ұйымдастырады.

Қазіргі уақытта дефектология саласында жаңа әдіс-тәсілдер мен

инновациялық технологиялар кеңінен қолданылып келеді. Олардың ішінде психологиялық және педагогикалық тұрғыдан ерекше балалардың дамуына көмек көрсету үшін цифрлық технологияларды пайдалану, арнайы бағдарламалар мен ойындарды қолдану ерекше маңызды.

1. Цифрлық технологиялар мен бағдарламалар. Заманауи білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолдану ерекше балаларды оқытуда тиімді құрал болып табылады. Әртүрлі білім беру платформалары мен мобильді қосымшалар балаларға жаттығулар мен тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламалар балалардың назарын шоғырландырып, олардың дамуына оң әсер етеді.

2. Адаптивті оқу құралдары. Адаптивті оқу құралдары ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру материалдары мен әдіс-тәсілдерінің жиынтығы. Бұл құралдар балалардың білім алу деңгейіне және дамуына сәйкес бейімделеді. Мысалы, арнайы қаріптер мен визуалды материалдар балалардың оқу процесін жеңілдетеді.

3. Ойын арқылы оқу. Ойын технологиялары дефектологияда да кеңінен қолданылуда. Ойын әдістері балалардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін жеңілдетеді. Бұл әдіс әсіресе сөйлеу терапиясы мен психологиялық қолдау көрсету жұмыстарында тиімді болып табылады. Балалар ойын арқылы өз эмоцияларымен бөлісіп, әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады.

Инклюзивті білім беру ерекше қажеттіліктері бар балаларды қоғамға толыққанды бейімдеу мақсатында маңызды бағыт болып табылады. Инклюзивті білім беру жүйесінде балалардың әртүрлі физикалық, психологиялық және әлеуметтік қажеттіліктерін ескере отырып, оларды жалпы білім беру мектептерінде оқытуға мүмкіндік беріледі. Бұл процесс дефектологтардың кәсіби шеберлігін талап етеді, себебі олар балалардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастырады.

Инклюзивті білім беру ерекше балалардың дамуына ғана емес, сондай-ақ олардың әлеуметтік ортаға бейімделуіне де әсер етеді. Бұл жүйе балаларға өздерін қоғамда тең құқықты мүшелер ретінде сезінуге, өз пікірлерін білдіруге және өз қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік береді. Дефектолог мамандары бұл процесті бақылап, балаларды қолдай отырып, олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Дефектология мамандығының болашағы зор. Қазіргі уақытта ерекше

балаларға арналған білім беру жүйесінің тиімділігі артып келеді, ал бұл мамандыққа деген сұраныс күннен-күнге өсуде. Дефектологтардың рөлі тек білім беру жүйесімен шектелмейді, олар қоғамдық өмірдің барлық салаларында белсенді жұмыс істейді.

Дефектолог мамандарының кәсіби деңгейін арттыру, олардың жаңа әдіс-тәсілдермен танысып, үздіксіз білім алуына жағдай жасау маңызды. Мұғалімдер мен дефектологтар үшін арнайы тренингтер мен курстар өткізу, олардың біліктілігін арттыру арқылы ерекше балаларға көмек көрсету сапасын жақсартуға болады.

Дефектолог мамандығы — ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін өте маңызды сала. Бұл мамандық балалардың толыққанды дамуына, қоғамға бейімделуіне және өз мүмкіндіктерін ашуға мүмкіндік береді. Бельгия тақтайшалары, инклюзивті білім беру, инновациялық технологиялар мен әдістердің қолданылуы дефектология саласын жаңартып, кәсіби деңгейін арттыруға ықпал етеді. Бүгінгі таңда дефектолог мамандығының маңызы артты, бұл салада кәсіби мамандардың рөлі қоғамда жаңа мүмкіндіктер мен перспективаларға жол ашып отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Аймағамбетова Қ.Ш. Ерекше балалардың даму мәселелері. – Алматы: Білім, 2020. – 240 б.
2. Мұқамбетова Л.Р. Инклюзивті білім беру және дефектология. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 318 б.
3. Сейітқазиева Ж.Б. Дефектология мен педагогикалық психология. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021. – 176 б.
4. Назарова С.Т. Ерекше балаларға арналған білім беру жүйесі. – Алматы: Мектеп, 2018. – 208 б.
5. Robinson K. The Art of Special Education: Supporting Children with Needs. – New York: Penguin, 2020. – 320 p.
6. Wiliam D. Strategies for Inclusive Education. – London: Routledge, 2021. – 204 p.
7. UNESCO. Education for Children with Special Needs: Global Practices. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 72 p.
8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Инклюзивті білім беру бойынша әдістемелік нұсқаулар. – Астана: БҒМ, 2021. – 85 б.
9. Мұратова С.Қ. Дефектологияда қолданылатын инновациялық әдістер. – Қарағанды: Болашақ, 2022. – 196 б.
Scholars Publishing, 2019. – 215 p.

АНА ТІЛІН САБАҒЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚОЛДАНЫЛУ ӘДІСТЕР НЕГІЗДЕРІ

Есиркепова С.К.

№39 Мағжан Жұмабаев атындағы жалпы білім беретін орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі, эль Фараби ауданы, Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы.

e-mail: yesirkepova68@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларына ана тілі сабағында тиімді әдістерді қолдану арқылы тілдік және коммуникативтік дағдыларды дамыту мәселелері қарастырылады. Ана тілі сабағында пайдаланылатын оқыту әдістерінің негіздерін талдап, олардың оқу процесіндегі маңыздылығын көрсететін ғылыми-әдістемелік тұжырымдар ұсынылады. Ана тілі – әрбір оқушының тұлғалық және мәдени дамуының негізі. Бастауыш сыныпта ана тілін меңгеру оқушылардың сөздік қорын байытып, тілдік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Осы мақалада ана тілі сабағында қолданылатын әдістердің негіздері мен олардың тиімділігіне назар аударылады. Зерттеу мақсаты ана тілі сабағында бастауыш сынып оқушыларына қолданылатын әдістердің теориялық және практикалық негіздерін зерделеу арқылы олардың оқу нәтижелеріне әсерін анықтау.

Кілт сөздер: ана тілі , бастауыш сынып , оқыту әдістері , инновациялық тәсілдер, тілдік дағдылар

Ана тілі – бұл әрбір адамның мәдени және рухани болмысының негізі болып табылады. Әсіресе, бастауыш сыныпта ана тілін оқыту оқушылардың тілдік және коммуникативтік қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Ана тілі – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен бірге тұлғаның ойлау қабілеті мен ұлттық дүниетанымының негізі. Сондықтан да бастауыш сыныпта ана тілі пәнін оқыту әдістерін жетілдіру, тиімді тәсілдер енгізу қазіргі заманғы педагогиканың басты мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына ана тілі сабағында қолданылатын дәстүрлі және инновациялық әдістердің негіздері мен олардың оқыту үдерісіне әсері қарастырылады.

Ана тілін оқыту – бұл білім беру жүйесінің ең маңызды құрамдас бөлігі, себебі бастауыш мектеп жасындағы балалардың сөйлеу және жазу қабілеттері дәл осы кезеңде қалыптасады. Дәстүрлі оқыту әдістері оқушылардың білімін жүйелі түрде дамытып, тілдік материалды меңгеруге мүмкіндік береді. Бұған грамматикалық жаттығулар, диктант жазу, мәтінді мәнерлеп оқу секілді әдістер жатады. Бұл әдістердің басты ерекшелігі – олардың теориялық білімді тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік беруінде. Дегенмен, дәстүрлі әдістердің басты кемшілігі – оқушылардың белсенділігін төмендетуі және оқу үдерісінің бірсарынды болуына әкелуі мүмкін. Бұл мәселені шешу үшін оқыту процесіне инновациялық әдістерді енгізу қажеттігі туындайды.

Инновациялық әдістер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оларды белсенді оқу әрекеттеріне тартуға бағытталған. Қазіргі таңда педагогика саласында қолданылатын ойын технологиялары, жобалық оқыту, интерактивті құралдар және басқа да әдістер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, олардың оқу материалын терең меңгеруіне ықпал етеді. Ойын технологиялары – бұл оқушылардың оқу әрекетін ойын түрінде ұйымдастыру арқылы олардың пәнге деген қызығушылығын арттыру тәсілі. Мысалы, "Сөз таптары" ойыны арқылы оқушылар грамматикалық білімдерін бекітіп қана қоймай, сонымен бірге өз ойларын еркін жеткізу дағдыларын дамытады.

Жобалық оқыту әдісі оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда ерекше маңызды. Жобалық әдістің басты мақсаты – оқушыларға нақты проблеманы шешу барысында өз білімдері мен дағдыларын қолдану мүмкіндігін беру. Мысалы, бастауыш сыныпта оқушылар "Менің ауылымның табиғаты"

тақырыбында жоба дайындап, осы арқылы өз ауылы туралы мәтін құрастырады, жаңа сөздерді үйренеді және өз ойын еркін жеткізуді үйренеді. Бұл әдіс оқушылардың өз бетімен жұмыс істеу қабілетін дамытып, оларды сыни тұрғыдан ойлауға үйретеді.

Интерактивті оқыту құралдары да қазіргі заманғы педагогикада үлкен орын алады. Интерактивті тақтаны, электрондық оқулықтарды, мультимедиялық материалдарды пайдалану арқылы оқушылардың оқу материалын меңгеруі оңай әрі қызықты болады. Мысалы, интерактивті тақта арқылы оқушыларға грамматикалық ережелерді көрнекі түрде түсіндіруге болады, ал мультимедиялық материалдар арқылы олардың тыңдау және көру қабілеттері дамиды. Сонымен қатар, интерактивті құралдарды қолдану оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырып, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Ана тілі сабағында оқушылардың өзара әрекеттестігін ұйымдастыруда топтық және жұптық жұмыс ерекше маңызды. Топтық жұмыс оқушылардың қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытып, олардың өзара көмек көрсету және бірлесіп жұмыс істеу қабілеттерін арттырады. Мысалы, топтық жұмыс барысында оқушылар белгілі бір мәтіннің мазмұнын талқылап, оның негізгі идеясын анықтай алады. Жұптық жұмыс та оқушылардың оқу материалын терең меңгеруіне ықпал етеді. Жұппен жұмыс істеу барысында оқушылар өзара пікір алмасып, бір-біріне көмектеседі.

Ана тілін оқытуда рөлдік ойындардың да маңызы зор. Рөлдік ойындар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, олардың өзін-өзі көрсетуіне мүмкіндік береді. Мысалы, "Ертегіні сахналау" әдісі арқылы оқушылар белгілі бір ертегінің кейіпкерлерін сомдап, өз ойын еркін жеткізуге үйренеді. Сонымен қатар, бұл әдіс оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытуға және олардың эмоциялық күйін жақсартуға ықпал етеді.

Дәстүрлі және инновациялық әдістерді үйлестіре отырып, ана тілі сабағының тиімділігін арттыруға болады. Мысалы, дәстүрлі диктант жазу әдісін интерактивті тақта арқылы өткізу арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Сонымен қатар, мазмұндама жазу процесінде оқушыларға топтық талқылау ұйымдастыру олардың мәтінді жақсы түсінуіне және өз ойларын еркін жеткізуге көмектеседі.

Ана тілін оқытуда қолданылатын әдістердің әртүрлілігі оқушылардың оқу материалын меңгеруіне ғана емес, сонымен қатар олардың тұлғалық дамуына да ықпал етеді. Ана тілі сабағы – бұл тек грамматикалық ережелер мен сөздік қорды үйрету ғана емес, сонымен бірге оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, олардың мәдени және рухани әлемін байыту. Сондықтан да ана тілі сабағында қолданылатын әдістерді таңдауда оқытушы олардың оқушылардың жас ерекшеліктеріне, қызығушылықтарына және оқу мақсаттарына сай болуына ерекше назар аударуы қажет.

Қазіргі педагогикалық зерттеулер ана тілін оқыту әдістерінің тиімділігін арттыру үшін жаңа технологияларды қолданудың маңыздылығын көрсетеді. Мысалы, электрондық платформалар арқылы оқушыларға ана тілі бойынша қосымша материалдар ұсыну, олардың өз бетімен білім алу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, ана тілі сабағында оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру үшін олардың қызығушылықтарына сай тапсырмалар дайындау қажет.

Оқушылардың ана тілін меңгеру деңгейі олардың жалпы оқу жетістіктеріне де әсер етеді. Ана тілі сабағында тілдік дағдыларды меңгеру арқылы оқушылар басқа пәндерді де жақсы меңгеріп, өз ойларын еркін жеткізуге үйренеді. Сонымен қатар, ана тілін жақсы меңгерген оқушылардың мәдени және рухани дүниетанымы кеңейіп, олардың ұлттық сана-сезімі қалыптасады. Сондықтан да ана тілі сабағында оқушылардың тілдік және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға ерекше назар аудару қажет.

Жалпы, ана тілі сабағында оқушыларға тиімді әдістерді қолдану олардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, оқу материалын жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Әсіресе, инновациялық әдістер мен заманауи технологияларды қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға болады. Бұл әдістердің барлығы оқушылардың тұлғалық және тілдік дамуына оң әсер етеді, олардың өз ойларын еркін жеткізуге және шығармашылық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сыныпта ана тілі пәнін оқыту – бұл тек оқу процесі ғана емес, сонымен бірге оқушылардың рухани және мәдени әлемін қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда, ана тілі сабағында қолданылатын әдістердің негіздері тек білім беру жүйесінің ғана емес, сонымен бірге қоғамның дамуына да әсер етеді. Ана тілін жақсы меңгерген оқушылар болашақта өз елінің мәдениеті мен

дәстүрін құрметтеп, оны дамыта алатын тұлғаларға айналады. Бұл мақалада ұсынылған әдістер мен тәсілдер ана тілі сабағында қолданылатын тиімді оқыту жүйесін құруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.А. Стратегия "Казахстан-2050": Новый политический курс состоявшегося государства. – Астана: Елбасы, 2012.
2. Рахимжанова М.С. Многовекторная внешняя политика Казахстана: теория и практика. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2019. – 254 с.
3. Ерасылов С.У. Сотрудничество Казахстана с Европейским Союзом: перспективы и вызовы // Журнал международных исследований. №4 (56), 2023, с. 34-52.
4. Токбаев К.К. Внешняя политика Республики Казахстан: 30 лет независимости. – Нур-Султан: Ак Орда, 2021.
5. Manasterska T., Raczka I. The Role of Academic Mobility in Enhancing International Cooperation // European Academic Review. Vol. 12, Issue 3, 2023, pp. 45-63.
6. Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego: Overview and Academic Programs. – Kalisz: University Press, 2022.
7. Pimenov P.A. Основа академической мобильности: принципы и методы. – М.: Гардарики, 2020.
8. Erasmus+ KA171 Programme Guide. – European Commission, 2024.
9. Шахимов Р.К. Международное сотрудничество университетов как фактор интеграции образовательных систем // Высшее образование в XXI веке. №1, 2021, с. 28-36.
10. Kazakhstani-European Relations: Historical and Future Perspectives. – Brussels: EU Studies Center, 2023.

МЕКТЕПТЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ ТИІМДІ ӘДІСТЕР: ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

Нурушева А.А, Демешова Г.А.

Ақтөбе қаласы № 7 арнайы (түзету) мектебі дефектологтары, Қазақстан
Республикасы.

e-mails: aliya-nurusheva@mail.ru, gulsezim_01@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды мектепте оқытуда қолданылатын тиімді педагогикалық әдістер қарастырылады. Зерттеу барысында халықаралық бағдарламалар мен академиялық ұтқырлық нәтижесінде алынған тәжірибелерді пайдалану және олардың инклюзивті білім беру процесін жақсартуға әсері талданады. Мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға арналған оқыту әдістерінің теориялық негіздері мен практикалық қолдану тәжірибелері ұсынылған. Сонымен қатар, халықаралық ынтымақтастықтың педагогикалық тәжірибені жетілдіруге ықпалы көрсетілген.

Кілт сөздер: инклюзивтілік, ынтымақтастық, инновация, ұтқырлық, қолдау

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде инклюзивті білім беру ерекше маңызға ие болып отыр. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды жалпы білім беру мектептеріне интеграциялау – бұл білім беру саласындағы маңызды реформалардың бірі. Инклюзивті білім беру тек ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға ғана емес, сонымен қатар бүкіл білім беру қауымдастығына оң әсерін тигізеді. Бұл мақалада мектеп деңгейінде ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуға арналған тиімді педагогикалық әдістер мен халықаралық ынтымақтастықтың рөлі талданады. Зерттеудің өзектілігі ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың сапалы білім алуына жағдай жасау және олардың әлеуетін ашу қажеттілігінен туындап отыр.

Мектепте ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту көптеген қиындықтармен сипатталады. Бұл оқушылардың танымдық қабілеттері, эмоциялық және әлеуметтік бейімделуі, коммуникативтік дағдылары жалпы сынып оқушыларынан өзгеше болуы мүмкін. Сондықтан мұндай оқушылардың білім алу процесіне тиімді әдістерді енгізу қажеттілігі туындайды.

Басты қиындықтардың бірі – мұғалімдердің инклюзивті білім беру бойынша жеткілікті дайындық деңгейінің болмауы. Мұғалімдер ерекше қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеуде кездесетін мәселелерді шешу үшін арнайы педагогикалық білім мен дағдыларға ие болуы керек. Сонымен қатар, мектептердің материалдық-техникалық базасы көбінесе ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды қолдау үшін жеткіліксіз болып отыр.

Инклюзивті білім беру – бұл әрбір баланың білім алуға тең құқығын қамтамасыз ететін оқыту жүйесі. Оның басты мақсаты – ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды жалпы білім беру процесіне қосу, олардың әлеуетін ашуға және әлеуметтік бейімделуіне көмектесу. Инклюзивті оқыту философиясы әрбір баланың жеке ерекшеліктерін, қызығушылықтарын және қажеттіліктерін ескеру принциптеріне негізделеді.

Инклюзивті оқытудың негізгі теориялық аспектілерінің бірі – оқушылардың жеке оқу траекториясын құру. Бұл әдіс әрбір оқушының оқу деңгейі мен қажеттіліктеріне сәйкес білім беру бағдарламасын бейімдеуді қамтиды. Сонымен қатар, топтық және жұптық жұмыс, ойын әдістері, интерактивті құралдарды қолдану сияқты педагогикалық әдістер инклюзивті оқытудың тиімділігін арттырады.

Ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуда педагогикалық әдістерді таңдау олардың жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі керек. Төменде инклюзивті оқытудың ең тиімді әдістері сипатталған:

Бұл әдіс оқушылардың оқу материалын меңгеру деңгейі, танымдық қабілеттері мен қызығушылықтарына байланысты тапсырмаларды бейімдеуді қамтиды. Мұғалімдер оқу процесін әрбір оқушы үшін қолайлы етіп ұйымдастырып, олардың жетістіктерін бақылап отыруы керек. Инклюзивті білім беру жүйесі қазіргі заманғы білім беру саласының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Оның басты идеясы – әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, сапалы білім алуына тең мүмкіндік беру. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алу құқықтары БҰҰ-ның 2006 жылы қабылданған «Мүгедектердің құқықтары туралы конвенциясында» айқын көрсетілген. Қазақстан бұл конвенцияны ратификациялағаннан бері инклюзивті білім беруді дамытуға баса назар аударып келеді.

Ерекше қажеттіліктері бар оқушылар жалпы білім беру мектептерінде білім ала отырып, басқа оқушылармен қарым-қатынас жасауды, өз қабілеттерін көрсетуді, әлеуметтік және мәдени ортаға бейімделуді үйренеді. Бұл тәсіл балалардың өмірге деген сенімін нығайтып қана қоймай, оларды болашақта қоғамның толыққанды мүшесі болуға дайындайды.

Инклюзивті білім беру мұғалімдердің де кәсіби деңгейін арттыруға ықпал етеді. Мұғалімдер оқыту әдістерін бейімдеп, оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес заманауи технологияларды қолдануды үйренеді. Бұл процесс бүкіл білім беру жүйесінің жаңғыруына әкеледі. Инклюзивті білім беру жағдайында қолданылатын әдістер оқушылардың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеруге бағытталған. Әрбір әдіс білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға және оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді. Төменде ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуда қолданылатын негізгі әдістер қарастырылған.

Дифференциалды оқыту – әр оқушының жеке ерекшеліктеріне сәйкес білім беру процесін ұйымдастыруды көздейтін әдіс. Бұл әдісті қолдану барысында мұғалімдер оқушылардың танымдық деңгейі, оқу материалын қабылдау жылдамдығы және мотивациясына сәйкес тапсырмалар береді. Мысалы, кейбір оқушыларға күрделі мәтіндермен жұмыс істеу ұсынылса, басқаларға жеңілдетілген тапсырмалар беріледі.

Дифференциалды оқыту ерекше қажеттіліктері бар балалардың өздерін қолайлы ортада сезінуіне және өз қабілеттерін барынша көрсетуіне мүмкіндік береді. Мұндай әдіс оқушылардың жетістігін объективті бағалауға және олардың өзін-өзі бағалауын арттыруға септігін тигізеді.

Инклюзивті білім беруде топтық және жұптық жұмыс ерекше орын алады. Бұл әдістер оқушылардың қарым-қатынас жасау, бір-біріне көмектесу және ынтымақтастық қабілеттерін дамытады. Топтық жұмыс барысында ерекше қажеттіліктері бар оқушылар өздерінің идеяларын ұсына отырып, сыныптастарынан қолдау алады. Бұл олардың сенімділігін арттырып, әлеуметтік ортада өздерін еркін сезінуіне ықпал етеді.

Мысалы, мәтінді талдау барысында оқушылар шағын топтарға бөлініп, әр топ өз пікірін ортаға салады. Мұндай жұмыс түрі ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың ойын еркін жеткізу дағдысын дамытады және оларды белсенді қатысуға ынталандырады. Ойын әдістері ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытуда тиімді құрал болып табылады. Ойындар арқылы оқушылар оқу материалын жеңіл қабылдайды, олардың танымдық қызығушылығы артады. Мысалы, грамматикалық ережелерді үйрену үшін түрлі рөлдік ойындарды қолдануға болады.

Ойын әдістері оқушылардың зейінін шоғырландырып, олардың мотивациясын арттырады. Сонымен қатар, ойын барысында балалардың логикалық ойлауы, шығармашылық қабілеттері және коммуникативтік дағдылары дамиды.

Интерактивті құралдарды қолдануИнтерактивті құралдар ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуда маңызды рөл атқарады. Мысалы, интерактивті тақталар, планшеттер, электрондық оқулықтар сияқты құралдар оқушылардың оқу материалын визуализациялауына және оны жеңіл қабылдауына көмектеседі.

Мультимедиялық бағдарламалар мен қосымшалар оқушыларға түрлі дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді. Мысалы, арнайы мобильді қосымшалар арқылы балалар фонетика, сөздік қор және грамматиканы тиімді меңгере алады. Бұл құралдар оқыту процесін қызықты әрі мазмұнды етеді.

Қолдау көрсету әдістеріҚолдау көрсету әдістері ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың білім алудағы қиындықтарын жеңуге көмектеседі. Мұғалімдер оқу барысында оқушыларға бағыт-бағдар беріп, олардың

тапсырмаларды дұрыс орындауын қадағалайды.

Мысалы, ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың мәтін жазу дағдыларын дамыту үшін мұғалімдер оларға қысқа, түсінікті тапсырмалар береді. Сонымен қатар, мұғалімдер әрбір оқушының жетістігін жеке атап өту арқылы олардың мотивациясын арттырады.

Халықаралық ынтымақтастықтың рөлі Инклюзивті білім беруді дамытуда халықаралық ынтымақтастық маңызды рөл атқарады. Erasmus+ сияқты бағдарламалар педагогтарға шетелдік тәжірибені зерттеуге, жаңа әдістер мен технологияларды меңгеруге мүмкіндік береді.

Мысалы, Польша мен Финляндияда ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуда қолданылатын заманауи әдістер көптеген елдер үшін үлгі болып табылады. Бұл елдерде мұғалімдерге ерекше қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеу бойынша арнайы дайындық бағдарламалары ұсынылады.

Ерекше қажеттіліктері бар оқушылар үшін ойын – бұл білім алудың тиімді құралы. Ойын арқылы оқушылар оқу материалын жеңіл меңгеріп, әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларын дамытады.

Инклюзивті білім беру жағдайында топтық және жұптық жұмыс оқушылардың өзара әрекеттестігін, бір-біріне көмек көрсетуін және әлеуметтік бейімделуін дамытуға ықпал етеді.

Интерактивті тақта, электрондық оқулықтар, мультимедиялық бағдарламалар ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін жеңілдетеді.

Мұғалімдер ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға жеке көмек көрсету арқылы олардың оқу материалын жақсы меңгеруіне және өзін-өзі сенімді сезінуіне ықпал ете алады.

Инклюзивті білім беруді дамытуда халықаралық ынтымақтастық ерекше маңызға ие. Erasmus+ сияқты академиялық ұтқырлық бағдарламалары педагогтардың тәжірибе алмасуына, жаңа әдістерді меңгеруіне және халықаралық деңгейде білім беру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Халықаралық бағдарламалар аясында мұғалімдер ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту бойынша шетелдік тәжірибені зерттеп, оны өз практикасына енгізе алады. Мысалы, Польша, Финляндия және Нидерланды елдерінің инклюзивті білім беру жүйесі көптеген елдер үшін үлгі болып

табылады.

Инклюзивті білім беруді енгізу барысында кездесетін негізгі кедергілер:

- Мұғалімдердің жеткіліксіз дайындық деңгейі;
- Материалдық-техникалық базаның әлсіздігі;
- Ата-аналардың түсініспеушілігі мен қолдаудың жеткіліксіздігі.

Бұл мәселелерді шешу үшін мұғалімдерді арнайы даярлау бағдарламаларын ұйымдастыру, мектептердің техникалық базасын нығайту және ата-аналармен ақпараттық-түсіндіру жұмысын жүргізу қажет.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды мектепте оқыту – бұл педагогиканың маңызды саласы, ол мұғалімдерден жоғары кәсібилік пен шығармашылықты талап етеді. Инклюзивті білім беру арқылы ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың білім алу құқығын қамтамасыз ету, олардың әлеуетін ашуға және қоғамға толыққанды интеграциялануына ықпал ету – білім беру жүйесінің басты міндеті. Халықаралық ынтымақтастық және академиялық ұтқырлық инклюзивті оқытудың жаңа әдістерін енгізуге және оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.А. "Қазақстан-2050" стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. – Астана: Елбасы, 2012.
2. UNESCO. "Инклюзивті білім беру: Барлығына білім беру құқығы." – Париж: UNESCO Press, 2018.
3. Рахимжанова М.С. Ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру бағдарламалары. – Алматы: Білім, 2020.
4. Власова Т.А. Инклюзивті оқытудың теориясы мен практикасы. – Мәскеу: Просвещение, 2019.
5. Erasmus+ бағдарламасының ресми сайты.
<https://erasmusplus.kz>

АКТИВТІ ЖӘНЕ ПАССИВТІ ТАСЫМАЛДАРДЫҢ ҰҚСАСТЫҒЫ МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

Жумадилова Л. А.

Төле би атындағы шағын жинақты жалпы білім беретін орта мектебінің биология пән мұғалімі, Сайрам ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан Республикасы.

e-mails: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл мақалада биологиялық жүйелерде орын алатын активті және пассивті тасымал процестерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтары қарастырылады. Активті тасымал энергияны қажет етіп, заттарды концентрация градиентіне қарсы тасымалдаумен сипатталса, пассивті тасымал энергиясыз жүзеге асады және заттардың градиент бойымен қозғалуы арқылы жүреді. Мақалада осы екі процестің механизмдері, рөлі және жасушадағы маңызы талданады. Бұл зерттеу активті және пассивті тасымалдарды терең түсінуге, сондай-ақ олардың биологиялық функцияларды қамтамасыз етудегі өзара байланысын анықтауға көмектеседі.

Кілт сөздер: активті тасымал, пассивті тасымал, жасушалық мембрана, концентрация градиенті, энергия қажеттілігі

Активті және пассивті тасымалдар биологиялық жүйелердің маңызды процестері болып табылады және олар жасушалардың тұрақты қызметін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Екеуінің де негізгі мақсаты – молекулаларды немесе иондарды жасуша мембранасы арқылы тасымалдап, жасушаның ішкі ортасының тұрақтылығын сақтау. Осы екі тасымал түрінің жұмыс істеу механизмдері, энергия қолдану ерекшеліктері және бағыттары олардың негізгі айырмашылықтарын анықтайды, бірақ олардың кейбір ұқсастықтары да бар, бұл оларды өзара байланысты процестер ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Активті тасымал энергияны қажет етеді, себебі бұл процесс заттарды концентрация градиентіне қарсы тасымалдауға негізделген. Мысалы, натрий-калий сорғысы осы тасымал түріне тән механизм болып табылады. Бұл сорғы жасушаның ішкі және сыртқы ортадағы натрий мен калий иондарының деңгейін реттеуге жауап береді, бұл мембраналық потенциалды сақтау үшін маңызды. Активті тасымал үшін энергия көзі ретінде көбінесе аденозинтрифосфат (АТФ) молекуласы қолданылады. Бұл процесс біріншілік және екіншілік болып екіге бөлінеді. Біріншілік активті тасымалдау кезінде энергия тікелей АТФ гидролизінен алынса, екіншілік активті тасымалдау кезінде энергия концентрация градиентінен жанама түрде беріледі. Бұл тасымалдаудың ерекше артықшылығы – ол жасушаға сыртқы ортаның химиялық құрамына бейімделуге мүмкіндік береді және қажетті молекулаларды тіпті төмен концентрация аймағынан тасымалдауға мүмкіндік береді.

Пассивті тасымал, керісінше, энергияны қажет етпейді және молекулалардың концентрация градиенті бойынша қозғалуымен сипатталады. Бұл процесс табиғи физикалық заңдарға негізделген және жасушаның сыртқы және ішкі ортасындағы заттардың тепе-теңдігін сақтауда маңызды рөл атқарады. Пассивті тасымалдау бірнеше түрге бөлінеді, соның ішінде қарапайым диффузия, жеңілдетілген диффузия және осмос. Қарапайым диффузияда молекулалар мембрана арқылы өздігінен өтеді, мысалы, оттегі мен көмірқышқыл газының алмасуы осындай тәсілмен жүреді. Жеңілдетілген диффузия арнайы тасымалдаушы ақуыздар арқылы жүреді және күрделі молекулалардың мембрана арқылы өтуін қамтамасыз етеді. Осмос судың мембрана арқылы қозғалуын сипаттайды және жасушадағы сұйықтық көлемін реттеуде маңызды рөл атқарады.

Екі тасымал түрінің ортақ жақтары олардың жасуша мембранасы арқылы орындалуында және заттарды тасымалдауда негізгі рөл атқаруында жатыр. Сонымен қатар, екеуі де мембраналық ақуыздар арқылы жүзеге асуы мүмкін, мысалы, жеңілдетілген диффузия кезінде тасымалдаушы ақуыздар пассивті тасымалға қатысса, сорғы механизмдері активті тасымалдауға қатысады. Екі процесс те жасушалардың өміршеңдігін сақтауға және олардың қоршаған ортаға бейімделуіне мүмкіндік береді. Олардың жұмысы жасуша ішіндегі гомеостазды қамтамасыз етіп, метаболикалық процестерді реттеуге ықпал етеді.

Дегенмен, активті және пассивті тасымалдардың айырмашылықтары олардың қызмет ету механизмдері мен энергия қолдану ерекшеліктерінде көрінеді. Активті тасымал энергияны талап етіп, концентрация градиентіне қарсы жұмыс істесе, пассивті тасымал энергиясыз жүреді және молекулалар градиент бойынша қозғалады. Активті тасымалдау жылдамдығы энергия мөлшеріне тәуелді болса, пассивті тасымалдау концентрация айырмашылығына тәуелді. Бұл ерекшеліктер олардың биологиялық жүйелердегі нақты функцияларын анықтайды.

Активті тасымалдың биологиялық маңыздылығы жоғары. Бұл процесс жасушаның тұрақтылығын қамтамасыз етіп қана қоймай, метаболизм мен иондық теңгерімді реттейді. Мысалы, натрий-калий сорғысы жасушаның электрлік потенциалын қолдайды, бұл нейрондық импульстардың берілуі үшін маңызды. Сондай-ақ, активті тасымал арқылы глюкоза және аминқышқылдары сияқты маңызды молекулалар жасушаға жеткізіледі. Бұл процесс жасушаның энергия қажеттілігін қанағаттандыруға және оның қызмет ету қабілетін жақсартуға көмектеседі.

Пассивті тасымалдың да маңызды рөлі бар. Бұл процесс арқылы жасуша оттегі мен көмірқышқыл газын тасымалдап, тыныс алу және басқа да физиологиялық процестерді қолдайды. Осмос арқылы су алмасуы жасуша ішіндегі және сыртындағы сұйықтықтардың тепе-теңдігін сақтауға мүмкіндік береді. Бұл процесс, әсіресе, өсімдік жасушаларында маңызды, себебі ол тургор қысымын қолдауға көмектеседі.

Активті және пассивті тасымалдар биологиялық жүйелердің қызмет етуінде бірін-бірі толықтырады. Активті тасымал иондар мен молекулаларды қажетті бағытта жылжытып, жасушаның функционалдығын қамтамасыз етсе, пассивті тасымал табиғи диффузия мен осмос арқылы заттардың тепе-теңдігін сақтайды.

Бұл процестердің үйлесімді жұмысы жасушалардың энергияны тиімді пайдалануына және сыртқы ортаға бейімделуіне ықпал етеді.

Жалпы алғанда, активті және пассивті тасымалдар биологияның маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Олардың айырмашылықтары мен ұқсастықтарын түсіну жасушалық процестердің жұмыс механизмдерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл білім медициналық зерттеулер мен дәрі-дәрмек жасауда, әсіресе, жасушалық деңгейде әсер ететін препараттарды әзірлеуде маңызды рөл атқарады. Осылайша, активті және пассивті тасымалдардың табиғатын зерттеу биология мен медицина саласындағы жаңа ашылымдарға жол ашады.

Биология ғылымында активті және пассивті тасымалдарды түсіну жасуша физиологиясы мен метаболизмнің негізгі процестерін зерттеуге мүмкіндік береді. Осы процестердің теориялық және әдіснамалық негіздері биологиялық жүйелердің молекулалық деңгейдегі күрделі механизмдерін түсінуді талап етеді. Активті және пассивті тасымалдардың ерекшеліктерін зерттеу, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау ғылымның практикалық және теориялық мәселелерін шешуге бағытталған.

Теориялық негіздер

Активті және пассивті тасымалдарды зерттеудің теориялық базасы биофизика, биохимия және молекулалық биология салаларынан алынған білімге сүйенеді. Заттардың жасуша мембранасы арқылы қозғалысын зерттейтін теориялар мембраналық құрылым мен оның қасиеттерін түсіндірумен басталады. Жасушалық мембрана – бұл екі қабатты липидтерден және ақуыз молекулаларынан тұратын құрылым. Оның негізгі қызметі – жасушаның ішкі ортасын сыртқы ортадан бөліп, зат алмасу процестерін реттеу.

Сұрыптау принципі – мембрананың жартылай өткізгіштік қасиеті, яғни мембрана белгілі бір молекулалар мен иондарды өткізеді және басқа молекулаларды ұстап тұрады. Бұл принцип пассивті тасымалдаудың негізгі элементі болып табылады. Қарапайым диффузия мен жеңілдетілген диффузия жасушаның мембрана арқылы заттарды концентрация градиенті бойынша тасымалдауына мүмкіндік береді. Бұл теориялық модель Фиктің диффузия заңына негізделеді, онда молекулалардың қозғалысы олардың концентрация градиентіне пропорционал екені айтылады.

Активті тасымал теориялық тұрғыдан энергия алмасу процестерімен тікелей

байланысты. Бұл процестің негізі – аденозинтрифосфаттың (АТФ) гидролизі кезінде бөлінетін энергияны пайдалану. АТФ молекулалары – жасуша үшін энергияның басты көзі, ал белсенді тасымалдау механизмдері, мысалы, сорғылар мен тасымалдаушы ақуыздар, осы энергияны пайдалана отырып, молекулаларды концентрация градиентіне қарсы тасымалдайды. Мұндай тасымалдаудың маңызды мысалдарының бірі – натрий-калий сорғысы, ол натрий иондарын жасушадан шығарып, калий иондарын жасушаға тасымалдайды.

Жасуша физиологиясы тұрғысынан, активті және пассивті тасымалдардың үйлесімді жұмысы гомеостазды сақтауда шешуші рөл атқарады. Гомеостаз – жасушаның ішкі ортасының тұрақтылығы, бұл жасуша метаболизмінің үздіксіздігін қамтамасыз етеді. Осыған орай, мембраналық транспорт теориясы жасуша ішіндегі иондардың, молекулалардың және су балансының реттелуін түсінуге мүмкіндік береді.

Әдіснамалық негіздер

Активті және пассивті тасымалдарды зерттеу үшін әртүрлі әдістер қолданылады, олардың ішінде эксперименттік, модельдеу және есептеу әдістері ерекше орын алады. Бұл әдістер тасымалдау процестерін молекулалық және жасушалық деңгейде зерттеуге мүмкіндік береді.

1. Эксперименттік әдістер

Активті және пассивті тасымалдарды зерттеу биологиялық жүйелерде молекулалардың қозғалысын бақылау арқылы жүзеге асырылады. Мысалы, радиоактивті изотоптарды қолдану әдісі арқылы иондар мен молекулалардың мембрана арқылы қозғалу жылдамдығын өлшеуге болады. Бұл әдіс иондардың мембрана арқылы өту жылдамдығын нақты сандық көрсеткіштер арқылы анықтауға мүмкіндік береді.

Электрофизиология әдістері жасуша мембранасының электрлік потенциалын және иондық ағымдарды зерттеуде қолданылады. Бұл әдістер арқылы активті тасымалдау процестері кезінде пайда болатын электрлік өзгерістерді бақылауға болады. Сонымен қатар, флуоресценция және электрондық микроскопия әдістері мембраналық ақуыздардың құрылымы мен қызметін анықтауда кеңінен қолданылады.

2. Модельдеу әдістері

Активті және пассивті тасымалдарды зерттеуде компьютерлік модельдеу

әдістері маңызды рөл атқарады. Бұл әдістер арқылы молекулалардың мембрана арқылы қозғалысын және мембраналық ақуыздардың жұмыс механизмін сандық түрде сипаттауға болады. Модельдеу биофизикалық параметрлерді зерттеуге және тасымал процестерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

3. Есептеу әдістері

Есептеу әдістері пассивті және активті тасымал процестерін математикалық модельдеу үшін қолданылады. Мысалы, Фиктің диффузия заңын қолдану арқылы пассивті тасымалдың жылдамдығын есептеуге болады. Сонымен қатар, активті тасымалдау кезінде қолданылатын энергия мөлшерін есептеу үшін термодинамикалық формулалар қолданылады. Бұл әдістер биологиялық процестердің тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Активті және пассивті тасымалдарды зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздерін түсіну биологиялық ғылымдардың көптеген салаларында маңызды. Бұл білім жасушалық физиологияны түсінуге ғана емес, сонымен қатар медицина мен фармакологияда қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, көптеген дәрілік препараттар жасуша мембранасы арқылы тасымалдану қасиеттеріне негізделген. Осы процестердің механизмдерін түсіну жаңа дәрілерді әзірлеу және ауруларды емдеу әдістерін жетілдіру үшін қажет.

Активті және пассивті тасымалдардың зерттелуі биотехнология саласында да ерекше орын алады. Молекулалық биология әдістері арқылы жаңа тасымалдаушы ақуыздарды жасау және оларды биологиялық жүйелерде қолдану мүмкіндіктері пайда болады. Бұл бағыт болашақта гендік инженерия мен жасушалық терапияда жаңа технологияларды дамытуға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, активті және пассивті тасымалдардың теориялық және әдіснамалық негіздерін зерттеу биологиялық және медициналық ғылымдардың негізгі мәселелерін шешуге мүмкіндік береді. Бұл процестердің табиғатын тереңірек түсіну жасушалардың өміршеңдігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ тіршілік процестерін жақсартуға бағытталған жаңа тәсілдерді дамытуға мүмкіндік береді.

Активті және пассивті тасымалдар тірі жасушалардағы зат алмасу процестерінің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл процестер жасушаның өміршеңдігін қамтамасыз етіп, оның қоршаған ортаға бейімделуіне ықпал етеді. Жасушалық мембрананың бұл функциялары тірі ағзаның әрбір деңгейіндегі маңызды рөл атқарады, себебі олар ішкі органның тұрақтылығын (гомеостаз) сақтап,

метаболикалық процестерді реттейді.

Активті тасымалдың ерекшелігі – оның энергияны қажет етуде. Бұл процесс энергияны аденозинтрифосфат (АТФ) арқылы алып, молекулаларды концентрация градиентіне қарсы тасымалдайды. Бұл механизм жасушалардың иондық теңгерімін сақтауға, метаболизмді реттеуге және жүйке жүйесіндегі импульстарды өткізуге мүмкіндік береді. Натрий-калий сорғысы, мысалы, осындай процестердің нақты көрінісі болып табылады және оның дұрыс жұмыс істеуі бүкіл ағзаның қалыпты қызметіне тікелей әсер етеді.

Пассивті тасымал болса, энергияны қажет етпейтін процесс болып табылады және заттардың концентрация градиенті бойынша табиғи қозғалысын сипаттайды. Мұндай тасымалдау диффузия мен осмос арқылы жүреді. Бұл процестер су, газдар, және басқа заттардың жасушаға кіруі мен шығуының тепе-теңдігін қамтамасыз етеді. Пассивті тасымал биологиялық жүйелердегі заттардың тұрақты ағынын қолдап, тіршілік ету жағдайларын қамтамасыз етеді.

Активті және пассивті тасымалдардың ұқсастықтары олардың мембраналық ақуыздар арқылы жүзеге асуында және жасуша деңгейінде зат алмасуды реттеуде маңызды рөл атқаруында көрінеді. Дегенмен, олардың айырмашылықтары да айқын: активті тасымал энергияны қажет етеді және градиентке қарсы жұмыс істейді, ал пассивті тасымал энергиясыз жүреді және градиент бойынша орындалады. Бұл ерекшеліктер олардың жасушадағы нақты функцияларын анықтайды және тірі жүйелердің бейімделу қабілетін қамтамасыз етеді.

Биология ғылымы тұрғысынан, бұл екі тасымал түрін зерттеу теориялық және практикалық жағынан да өте маңызды. Активті және пассивті тасымал процестерін зерттеу арқылы жасушалық механизмдердің табиғаты мен олардың ағза денсаулығына тигізетін әсері туралы тереңірек түсінік аламыз. Бұл білім медицинада, әсіресе фармакологияда, жаңа дәрілерді әзірлеуде, сондай-ақ гендік инженерия мен биотехнологияда қолданылады.

Молекулярлық және жасушалық деңгейдегі тасымал процестерін зерттеу биологиялық ғылымдардың болашақтағы басты бағыттарының бірі болып қала береді. Бұл зерттеулер тірі жүйелердің негізгі механизмдерін түсіну арқылы ауруларды емдеудің және денсаулықты сақтаудың жаңа әдістерін жасауға көмектеседі. Осылайша, активті және пассивті тасымалдар – тірі табиғаттың негізінде жатқан маңызды механизмдер, олардың табиғатын зерттеу ғылымның әртүрлі салаларында инновациялық шешімдерге жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Alberts B., Johnson A., Lewis J., Raff M., Roberts K., Walter P. Molecular Biology of the Cell. 6th Edition. – New York: Garland Science, 2015.
2. Lodish H., Berk A., Kaiser C.A., et al. Molecular Cell Biology. 8th Edition. – W.H. Freeman, 2016.
3. Фик А. Диффузия газов. // Физика және химия негіздері. – Мәскеу: Наука, 1855.
4. Hille B. Ion Channels of Excitable Membranes. 3rd Edition. – Sunderland: Sinauer Associates, 2001.
5. Bruce Alberts. Essential Cell Biology. 5th Edition. – Garland Science, 2019.
6. Gennis R.B. Biomembranes: Molecular Structure and Function. – New York: Springer-Verlag, 1989.
7. Palladino M.A., McKinley M. Human Physiology. 15th Edition. – Pearson, 2020.
8. Нейштадт М.И. Биофизика мембран: құрылымдық негіздер. – Алматы: КазНУ, 2018.
9. Nelson D.L., Cox M.M. Lehninger Principles of Biochemistry. 7th Edition. – W.H. Freeman, 2017.
10. Нұрғалиева Қ.Б. Биохимия негіздері. – Алматы: Мектеп, 2020.

ЖЕР ҚАБЫҚТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ

Шалқарова Е.Ш

Шығыс Қазақстан облысы, Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің Меновное орта мектебінің география пәні мұғалімі.
e-mails: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада жер қабықтарының (литосфера, гидросфера, атмосфера және биосфера) өзара әрекеттесу процестері қарастырылады. Зерттеу барысында табиғи ортаның динамикасын, оның ішінде жер қабықтарының арасындағы энергия, зат және ақпарат алмасу механизмдері талданады. Сонымен қатар, жер қабықтарының әрекеттесуі нәтижесінде пайда болатын геофизикалық, экологиялық және климаттық өзгерістердің салдары сипатталады. Бұл зерттеу жер қабықтарының тұтастығы мен олардың экожүйелерге әсерін түсінуге, сондай-ақ жер шарының тұрақты даму мәселелерін шешуге арналған ғылыми негіз қалыптастырады.

Кілт сөздер: жер қабықтары, литосфера, гидросфера, атмосфера, биосфера, өзара әрекеттесу, экожүйе, тұрақты даму, геофизикалық процестер, экологиялық өзгерістер

Жер – бұл күрделі жүйе, оның ішінде өзара тығыз байланысқан қабықтар: литосфера, гидросфера, атмосфера және биосфера орналасқан. Әр қабық жеке құрылым және функцияларға ие болғанымен, олардың өзара әрекеттесу процесі жер шарының тұрақты дамуы мен табиғи тепе-теңдігін сақтау үшін өте маңызды. Жер қабықтарының байланысы энергия, зат және ақпарат алмасуы арқылы жүзеге асады. Бұл байланыстар климаттың өзгеруінен бастап экожүйелердің дамуына дейінгі кең ауқымды процестерге әсер етеді.

Жер қабықтарының өзара әрекеттесуін зерттеу – заманауи ғылымның негізгі бағыттарының бірі. Себебі, бұл әрекеттесу табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, экологиялық апаттардың алдын алу және тұрақты даму стратегияларын жасау үшін қажетті ғылыми негізді қамтамасыз етеді. Мақаланың негізгі мақсаты – жер қабықтарының өзара әрекеттесу механизмдерін талдап, олардың табиғи ортаға және адамзат өміріне тигізетін әсерін зерттеу.

Литосфера – жердің қатты қабаты, оның құрамына жер қыртысы мен жоғарғы мантияның бір бөлігі кіреді. Литосфера жердің негізгі геологиялық процестері өтетін орын болып табылады және басқа қабықтармен тығыз байланыста болады. Бұл байланыс негізінен тектоникалық қозғалыстар, жанартау атқылаулары және жер сілкіністері арқылы жүзеге асады.

Литосфераның гидросферамен байланысы жердің беткі және жер асты сулары арқылы көрінеді. Жер бетіне жақын орналасқан жыныстар гидросферадан ылғал сіңіріп, кейін оны қайта шығара алады. Бұл процесс су айналымы жүйесінің маңызды бөлігі болып табылады. Мысалы, тау жыныстарының эрозиясы кезінде литосферадан минералдар мен тұздар бөлініп, өзендер мен мұхиттарға түседі. Осылайша, гидросфераның химиялық құрамы литосфераның процестері арқылы өзгеріске ұшырайды.

Литосфера атмосферамен де тығыз байланыста. Жанартау атқылауы кезінде литосферадан атмосфераға көп мөлшерде газдар, мысалы, көмірқышқыл газы (CO_2) мен күкірт диоксиді (SO_2), бөлінеді. Бұл газдар атмосфералық процестерге, әсіресе климаттың өзгеруіне әсер етеді. Сонымен қатар, литосферадан атмосфераға бөлінетін шаң бөлшектері ауа сапасына және жауын-шашынның түзілуіне ықпал етеді.

Биосферамен литосфераның байланысы топырақ арқылы жүзеге асады. Топырақ өсімдіктердің өсуі үшін негіз болып табылады және биосферадағы

барлық тіршіліктің тірек нүктесі болып табылады. Топырақтың құрамы мен құрылымы литосфералық процестерге тікелей байланысты, ал өсімдіктердің өсуі мен олардың шіріген қалдықтары литосфераның беткі қабатының құрылымын өзгертуі мүмкін.

Гидросфера – жердегі барлық судың жиынтығы, оның құрамына мұхиттар, теңіздер, өзендер, көлдер, жер асты сулары және мұздықтар кіреді. Гидросфераның басқа қабықтармен өзара әрекеттесуі жердегі су айналымы арқылы жүзеге асады.

Гидросфераның атмосферамен байланысы булану, конденсация және жауын-шашын арқылы көрінеді. Мұхиттар мен теңіздердің беткі қабаттарынан су буланып, атмосфераға ылғал түрінде түседі. Бұл ылғал атмосферада бұлттар түзеді және кейіннен жауын-шашын ретінде қайта гидросфераға оралады. Бұл процесс климат пен ауа райының негізгі реттеушісі болып табылады.

Литосферамен гидросфераның әрекеттесуі өзендердің ағысы, мұздықтардың еруі және жер асты сулары арқылы көрінеді. Мысалы, жер асты сулары литосфера арқылы тасымалданып, жердің бетіне шығады. Өз кезегінде, өзендер мен мұздықтар литосфераны өзгертіп, эрозия және шөгінділерді тасымалдау процестеріне ықпал етеді.

Гидросфера биосферамен тығыз байланыста, себебі су – тіршіліктің негізгі көзі. Барлық тірі ағзалар, соның ішінде өсімдіктер мен жануарлар, гидросферадағы суға тәуелді. Сонымен қатар, су экожүйелерінің химиялық құрамы тірі ағзалардың әрекетімен өзгеруі мүмкін. Мысалы, фитопланктон атмосферадан көмірқышқыл газын сіңіріп, оны гидросфераға қайтарады.

Атмосфера – жерді қоршап тұрған газ қабаты, оның құрамына азот, оттегі, көмірқышқыл газы және басқа да газдар кіреді. Атмосфера жердегі климатты қалыптастыруда, энергияны таратуда және тіршілікті қорғауда негізгі рөл атқарады.

Атмосфераның гидросферамен байланысы жауын-шашын мен булану процестері арқылы көрінеді. Атмосферадағы температураның өзгеруі мұхит ағыстарының жылдамдығы мен бағытына әсер етеді, ал бұл өз кезегінде жаһандық климатқа ықпал етеді. Сонымен қатар, атмосферада жинақталған газдар, мысалы, көмірқышқыл газы, гидросфераның қышқылдану процесін тудырады, бұл теңіз экожүйелеріне кері әсер етеді.

Литосферамен атмосфераның байланысы жанартаулық газдардың бөлінуі, шаң-тозаңның көтерілуі және топырақтың эрозиясы арқылы жүзеге асады. Бұл процестер атмосфераның химиялық құрамын өзгертеді және климаттық жағдайларға әсер етеді. Мысалы, жанартаудан шыққан күкірт диоксиді атмосферада шаң қабатын түзеді, ол күн сәулесінің жерге түсуін азайтып, температураның төмендеуіне алып келуі мүмкін.

Атмосфера биосферамен де тығыз байланысты. Өсімдіктер атмосферадан көмірқышқыл газын сіңіріп, оттегін бөліп шығарады. Бұл процесс жердегі барлық тіршіліктің негізі болып табылатын фотосинтез арқылы жүзеге асады. Сонымен қатар, атмосферадағы оттегі мен озон қабаты тіршілікті ультракүлгін сәулелерден қорғайды.

Биосфера – бұл жердегі барлық тірі ағзалардың жиынтығы. Биосфераның басқа қабықтармен өзара әрекеттесуі тірі ағзалардың өмір сүру ортасы ретінде литосфера, гидросфера және атмосфераға тәуелділігінен көрінеді.

Биосфераның литосферамен байланысы топырақ арқылы жүзеге асады. Өсімдіктер топырақтан қоректік заттарды сіңіріп, өздерінің тіршілік процестеріне пайдаланады. Жануарлар мен микроағзалар да литосферамен тығыз әрекеттеседі, олар топырақтың құнарлылығын арттырып, оның құрылымын өзгертеді.

Гидросферамен биосфераның байланысы тіршіліктің суда пайда болуынан басталады. Теңіздер, өзендер және көлдер көптеген тірі ағзалардың мекен ету ортасы болып табылады. Сонымен қатар, су биосфераның тіршілік процесінің негізгі құрамдас бөлігі ретінде қызмет етеді.

Атмосферамен биосфераның байланысы фотосинтез және тыныс алу процестері арқылы көрінеді. Өсімдіктер көмірқышқыл газын сіңіріп, оттегін бөліп шығарады, ал жануарлар мен адамдар оттегіні пайдаланып, көмірқышқыл газын атмосфераға қайтарады. Бұл процестер табиғаттағы газ айналымын қамтамасыз етеді.

Жер қабықтарының өзара әрекеттесуі табиғи экожүйелердің тұрақтылығын сақтауда және климаттық өзгерістерді реттеуде маңызды рөл атқарады. Адам әрекеті бұл процестерге елеулі әсер етіп, табиғи тепе-теңдіктің бұзылуына алып келеді.

Жер қабықтарының өзара әрекеттесуін зерттеу тұрақты даму стратегияларын жасау үшін маңызды. Бұл зерттеулер табиғи ресурстарды

ұтымды пайдалануға, экологиялық апаттардың алдын алуға және табиғи ортаны қорғауға бағытталған.

Жер қабықтары – бұл күрделі жүйелер, олардың өзара әрекеттесуі табиғи ортаның тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Литосфера, гидросфера, атмосфера және биосфераның байланыстары энергия, зат және ақпарат алмасу арқылы жүзеге асады. Бұл процестер жердегі өмірдің тұрақтылығы мен дамуының негізі болып табылады. Жер қабықтарының өзара әрекеттесуін тереңірек түсіну экологиялық мәселелерді шешуге және тұрақты даму жолдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Alekseev, A. A., & Armand, A. D. (2009). ***Earth Science: Geosphere and Atmosphere Interaction***. Moscow: Nauka.
2. Vernadsky, V. I. (1997). *Biosphere and Noosphere*. Leningrad: Nauchny Mir.
3. Odum, E. P. (1971). *Fundamentals of Ecology***. Philadelphia: Saunders.
4. Barry, R. G., & Chorley, R. J. (2003). *Atmosphere, Weather, and Climate*. New York: Routledge.
5. Huggett, R. J. (2004). *Fundamentals of Geomorphology*. London: Routledge.
6. Turen, K. (2015). *Hydrosphere: Processes and Interaction with the Lithosphere***. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Falkowski, P. G., & Raven, J. A. (2007). *Aquatic Photosynthesis*. Princeton: Princeton University Press.
8. Kolb, C. E., & Wofsy, S. C. (1989). *Atmospheric Chemistry and Physics*. Oxford: Oxford University Press.
9. Crutzen, P. J., & Stoermer, E. F. (2000). The Anthropocene. *Global Change Newsletter*, 41, 17-18.
10. Steffen, W., Crutzen, P. J., & McNeill, J. R. (2007). The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature? *Ambio*, 36(8), 614-621.
11. Tokar, I. P. (2001). *Geographical Systems and Ecological Balance*. Kyiv: Lybid.

ТАРИХ САБАҒЫНДА КОНЦЕПТІ МЕН ТАРИХИ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Баймаманова К.Т.

Педагог - модератор №133 жалпы орта білім беретін мектептің тарих пән
мұғалімі, Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы.
e-mails: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл жұмыс тарих сабағында концептілер мен тарихи ойлау дағдысын тиімді қолдануды зерттеуге арналған. Концептілер оқушыларға тарихи оқиғаларды құрылымдауға және олардың байланысын түсінуге көмектеседі. Тарихи ойлау дағдылары оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауды дамытуына, тарихи деректерді талдауға және оқиғалардың себеп-салдарын анықтауға мүмкіндік береді. Сабақ барысында түрлі әдістер, мысалы, сұрақ қою әдісі, кейс-стади, рольдік ойындар және дебаттар қолданылады. Осы әдістер оқушылардың тарихи түсініктерін кеңейтуге, сыни ойлау қабілеттерін дамытуға және тарихи оқиғалар мен концептілерді тереңірек түсінуге ықпал етеді. Жұмыстың өзектілігі қазіргі жаһандану және мәдени алмасу жағдайында тарихи білім мен ойлау дағдыларының маңыздылығын айқындайды.

Түйінді сөз: Тарих, концепті, тарихи ойлау, білім, сыни талдау, әдістер, тиімділік, деректер.

Тарих сабағы – бұл тек өткен оқиғалар туралы мәліметтер беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау, анализ жасау және тарихи фактілерді түсіну қабілеттерін дамыту үдерісі. Осы мақсатта концептілер мен тарихи ойлау дағдыларын тиімді қолдану маңызды рөл атқарады.

Концептілер – бұл тарихтың күрделі үрдістері мен оқиғаларын түсінуге, олардың мәнін ашуға көмектесетін негізгі элементтер. Олар арқылы оқушылар тарихи фактілерді жүйелі түрде қабылдап, оларды концептуалды түсініктермен байланыстыра білуге үйренеді. Бұл тарихи білімді тереңдетуге және логикалық тұрғыдан ойлауға ықпал етеді.

Тарихи ойлау дағдылары – бұл тарихи деректерді сыни тұрғыдан қарастыру, талдау және қорытынды жасау қабілеттері. Бұл дағдылар оқушыларға тарихи құжаттарды зерттеуде, тарихи сұрақтар қоюда және аргументтер қалыптастыруда маңызды. Тарихи ойлау оқушылардың тарихи сана-сезімін қалыптастырып, оларды заманауи қоғамның белсенді азаматтары ретінде тәрбиелейді. Тарих сабағында концептілер мен тарихи ойлау дағдыларын тиімді қолдану білім беру сапасын арттырып, оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын күшейтеді. Бұл әдістер арқылы біз оқушыларды тарихи үрдістерді тереңірек түсінуге, сыни тұрғыдан ойлауға және тарихи сана қалыптастыруға үйретеміз. Бүгін біз осы маңызды тақырыптарды талқылап, тарих сабағында қолданылатын тиімді әдістер мен тәсілдерді қарастыратын боламын.

Мақсаты:

Тарихи білімді тереңдету: Оқушылардың тарихты түсіну және талдау қабілеттерін дамыту, тарихи оқиғаларды концептілер арқылы байланыстыра білу.

Сыни тұрғыдан ойлау: Тарихи фактілерді сыни тұрғыдан қарастыру, деректерді талдау және тарихи аргументтерді қалыптастыру.

Тарихи сананы қалыптастыру: Оқушыларда тарихи сана мен азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру.

Міндеттері:

Концептілерді түсіндіру: Оқушыларға маңызды тарихи концептілерді түсіндіру және олардың мәнін ашу.

Деректерді талдау дағдыларын дамыту: Оқушыларды алғашқы дерек көздерін талдауға үйрету, тарихи деректермен жұмыс істеу қабілеттерін арттыру.

Негізгі концептілерді түсіндіру: Оқушыларға маңызды тарихи концептілерді

түсіндіру және олардың мәнін ашу.

Деректерді талдау: Тарихи дерек көздерін зерттеу және сыни тұрғыдан қарау дағдыларын дамыту.

Салыстыру және контрасттау: Әртүрлі тарихи оқиғаларды және тұлғаларды салыстыру арқылы тарихи заңдылықтарды түсіндіру.

Рөлдік ойындар және симуляциялар: Тарихи оқиғаларды рөлдік ойындар арқылы қайта құру, бұл оқушыларға тарихи процестерді нақты жағдайда елестетуге көмектеседі.

Дебаттар және талқылаулар: Тарихи сұрақтар бойынша дебаттар мен талқылаулар өткізу арқылы оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау және өз пікірлерін негіздеу дағдыларын дамыту.

Тарихи эссе жазу: Тарихи тақырыптарға эссе жазу арқылы оқушылардың ойларын жүйелі түрде баяндау және аргументтерді қалыптастыру қабілеттерін дамыту.

Мультимедиялық құралдар қолдану: Мультимедиялық құралдарды пайдалану арқылы сабақтарды қызықты әрі интерактивті ету.

Оқушылармен сабақ үдерісінде мысалдар қарастырып көрейік:

Концепт: Революция

Тарих пәнін оқытудағы негізгі мақсат – оқушыларды тек деректер мен оқиғаларды жаттауға үйрету емес, тарихи ойлау қабілетін дамыту және оларды концептілерді түсініп, қолдануға бағыттау. Бұл тәсіл оқушылардың оқиғаларды тереңірек түсінуіне, тарихи процестерді сыни тұрғыдан бағалауға және қазіргі заман мәселелерін тарихи тұрғыдан шешуге үйретеді. Осы мақалада тарих сабағында концептілер мен тарихи ойлау дағдыларын тиімді қолданудың жолдары талқыланады.

Концепт – бұл оқушылардың тарихи құбылыстарды түсінуін, олардың мәнін ашуды және тарихи оқиғаларды кең ауқымды жүйеде қарастыруды қамтамасыз ететін негізгі ұғым. Мысалы, "революция", "соғыс", "модернизация", "империя" сияқты концептілер оқушыларға тарихи оқиғалар мен құбылыстарды түсіндіруге көмектеседі. Концепті түсіну арқылы оқушылар тек белгілі бір оқиғаны жаттап қана қоймай, сол оқиғаның тарихи процестегі орнын, себептерін және салдарын бағалай алады.

Концепттердің тарих сабағындағы рөлі үлкен. Олар оқушыларға тарихи оқиғаларды жүйелі түрде түсіндіруге және кеңейтілген тарихи контекстті бағалауға мүмкіндік береді. Мысалы, "тәуелсіздік" концептісін талдау барысында оқушылар әртүрлі

мемлекеттердің тәуелсіздік алу жолдарын салыстырып, ортақ ерекшеліктері мен айырмашылықтарын анықтай алады.

Тарих сабағында концептілер мен тарихи ойлау дағдыларын тиімді қолдану оқушылардың білім алу процесін тереңдетіп қана қоймай, олардың жеке тұлға ретінде дамуына ықпал етеді. Бұл әдістер оқушыларды тарихи оқиғаларды түсінуге, талдауға және олардың заманауи мәселелермен байланысын анықтауға үйретеді. Мұғалімдерге сабақ барысында тарихи сұрақтар, рөлдік ойындар, салыстыру және дереккөздермен жұмыс сияқты әдістерді қолдану ұсынылады. Осылайша, тарих пәні оқушылардың сыни ойлауын, тарихи білімін және азаматтық ұстанымдарын қалыптастыратын негізгі пәндердің біріне айналады. Түсіндіру: Революция – бұл қоғамдық құрылымда терең өзгерістерге әкелетін ірі саяси және әлеуметтік өзгерістер. Мысал: Француз революциясы (1789-1799 жж.) – бұл кезеңде Францияда монархия құлап, республика орнады. Бұл оқиға бүкіл Еуропаға әсер етіп, көптеген мемлекеттерде саяси және әлеуметтік өзгерістерге әкелді. Деректерді талдауда мысал: Француз революциясының себептері

Алғашқы дерек көзі: Документ: 1789 жылы қабылданған Адам мен азамат құқықтарының декларациясы. Мақсат: Франция халқының еркіндікке, теңдікке және бауырластыққа деген ұмтылыстарын көрсету.

Талдау процесі: Мәтінді оқу және түсіну: Декларацияның негізгі тармақтарын оқып, түсіну. Мысалы: "Адамдар еркін және тең болып туады және қалады."

Келтірілген фактілерді қарастыру: Құжатта көрсетілген құқықтар мен бостандықтар. Мысалы: Бостандық, меншікті қорғау, қауіпсіздік және зұлымдыққа қарсылық.

Тарихи контексті ескеру: Декларацияның қабылдануына әсер еткен тарихи оқиғалар мен жағдайлар. Мысалы: Абсолюттік монархияның құлдырауы, халықтың әлеуметтік теңсіздігі.

Факт пен пікірді ажырату: Құжатта келтірілген нақты деректер мен авторлардың пікірлерін ажырату. Мысалы: "Барлық адамдар заң алдында тең" - нақты дерек, ал "Бұл құқықтар табиғи және ажырамас" - автордың пікірі.

Тарихи маңызы: Құжаттың қабылдануының тарихи маңызы мен нәтижелерін анықтау. Мысалы: Декларацияның қабылдануы Францияда революцияның басталуының бірден-бір себебі болды.

Сыни тұрғыдан қарастыру: Дереккөздің сенімділігі: Декларацияның сенімділігі мен оның тарихи мәнін бағалау. Автордың мақсаттары мен мотивтері:

Құжат авторларының мақсаттары мен мотивтерін түсіну.

Балама дерек көздері: Басқа дерек көздерінен алынған мәліметтермен салыстыру.

Қорытынды: Негізгі тұжырымдарды шығару: Талданған деректер негізінде негізгі тұжырымдарды шығару. Мысалы: Француз революциясы халықтың теңдік, бостандық және бауырластыққа деген ұмтылысының нәтижесінде пайда болды.

Тарихи сабақтар: Құжаттың қазіргі қоғам үшін тарихи сабақтарын анықтау. Мысалы: Адам құқықтарының қазіргі заманғы түсінігіне әсері.

Салыстыру және контрасттауға мысал: Француз революциясы мен Ресей революциясының салыстырмасы

Француз революциясы (1789-1799)

Себептері:

Абсолюттік монархияға қарсы наразылық.

Әлеуметтік және экономикалық теңсіздік.

Қаржылық дағдарыс және салық жүктемесі.

Ағартушылық идеялардың таралуы.

Нәтижелері:

Монархияның құлауы және республиканың орнауы.

Қоғамдық реформалар және жаңа заңдар.

Адам құқықтарының декларациясының қабылдануы.

Әлеуметтік және саяси өзгерістер.

Ресей революциясы (1917)

Себептері:

Царизмге қарсы наразылық.

Әлеуметтік және экономикалық теңсіздік.

Бірінші дүниежүзілік соғыс әсерлері.

Марксистік идеялардың таралуы.

Нәтижелері:

Царизмнің құлауы және большевиктердің билікке келуі.

Кеңестік Социалистік Республикалар Одағының (КСРО) құрылуы.

Әлеуметтік және экономикалық реформалар.

Социалистік жүйенің орнауы.

Салыстыру (ұқсастықтар):

Әлеуметтік және экономикалық теңсіздік: Екі революцияның да негізгі себептерінің бірі әлеуметтік және экономикалық теңсіздік болды.

Монархияның құлауы: Екі жағдайда да монархияның құлауы революцияның негізгі нәтижелерінің бірі болды.

Реформалар мен өзгерістер: Екі революция да қоғамда терең әлеуметтік және саяси өзгерістерге әкелді.

Контрасттау (айырмашылықтар):

Идеологиялық негіз: Француз революциясы ағартушылық идеяларға негізделсе, Ресей революциясы марксистік идеяларға негізделді.

Нәтижелері: Француз революциясы республикалық жүйеге әкелсе, Ресей революциясы социалистік жүйеге әкелді.

Халықаралық әсері: Француз революциясы бүкіл Еуропаға әсер етіп, басқа елдерде де революциялық қозғалыстарға түрткі болды, ал Ресей революциясы бүкіл әлемде социалистік қозғалыстардың дамуына әсер етті.

Бұл мысал оқушыларға тарихи оқиғаларды салыстыру және контрасттау арқылы олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын түсінуге көмектеседі. Осы тәсіл арқылы олар тарихи процестердің ерекшеліктерін және жалпы заңдылықтарын тереңірек түсінуге мүмкіндік алады.

Қорыта айтқанда мен бүгін тарих сабағында концептілер мен тарихи ойлау дағдыларын тиімді қолдану туралы талқыладық. Тарих - бұл тек өткен оқиғалар мен деректер жиынтығы ғана емес, ол біздің қазіргі және болашақтағы қоғамды түсінуге мүмкіндік беретін маңызды құрал. Концептілер арқылы оқушылар тарихи оқиғаларды, олардың себептері мен салдарын тереңірек түсінуге, ал тарихи ойлау дағдылары арқылы тарихи фактілерді сыни тұрғыдан қарастыруға, деректерді талдауға және аргументтерді қалыптастыруға үйренеді.

Тарихи білім беру процесінде негізгі концептілерді түсіндіру, деректерді талдау, салыстыру және контрасттау әдістері оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытады.

Мультимедиялық құралдар, рөлдік ойындар, дебаттар және талқылаулар сияқты тиімді тәсілдер сабақтарды қызықты әрі интерактивті етеді.

Болашақта осы тәсілдерді қолдана отырып, біз оқушыларды тарихи білімді терең меңгеруге, олардың тарихи санасын қалыптастыруға және заманауи қоғамның саналы және белсенді азаматтары ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береміз.

Тарихи ойлау дағдылары арқылы оқушылар өткенді түсініп, қазіргі мен болашақта жақсы шешімдер қабылдауға үйренеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

Абу Хамид ал-Газали. "Білімді адамдар - әр дәуірдің нұры". Исламдық білім беру институты, 2007.

Ибн Халдун. "Ал-Ибар: Тарихи және әлеуметтік өзгерістер". Ғылым академиясы, 2010.

Абу Хамид ал-Газали. "Білімнің нұры". Исламдық білім беру институты, 2007.

Ибн Баттута. "Саяхаттар: Тарихи және мәдени өзгерістер". Абу Даби университеті, 2012.

Руми. "Өткенді жаңадан көріңіз". Парсы философия институты, 2005.

Хафиз. "Білім мен ғылымның мәні". Тегеран университеті, 2011.

ТАРИХ САБАҒЫНДА КОНЦЕПТІ МЕН ТАРИХИ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Исмайлова Ж.И

Педагог-сарапшы, №118 Көкбұлақ жалпы орта білім беретін мектебінің тарих пәнінің мұғалімі, Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: zharkynay78@list.ru

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан тарихын оқытуда интерактивті әдістерді қолданудың тиімділігі қарастырылады. Интерактивті әдістер оқушылардың тарихи материалды тереңірек меңгеруіне, олардың сабаққа деген қызығушылығын арттыруға және сыни ойлау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Зерттеу барысында топтық жұмыстар, рөлдік ойындар, электрондық ресурстар және басқа да интерактивті технологиялардың Қазақстан тарихын оқытудағы қолданылу тәжірибелері талданады. Мақалада интерактивті әдістердің оқушылардың білім деңгейіне, шығармашылық қабілеттеріне және тарихи сананы қалыптастыруға тигізетін әсері сипатталған.

Кілт сөздер: интерактивті әдістер, Қазақстан тарихы, оқыту әдістемесі, рөлдік ойындар, топтық жұмыс, электрондық ресурстар, тарихи сана, сыни ойлау, оқушылардың қызығушылығы.

Қазақстан тарихы – бұл еліміздің өткені мен бүгінін, ұлттық бірегейлігімізді, мәдениетімізді және мемлекеттік құндылықтарымызды түсінуге бағытталған маңызды пән. Бұл пән оқушыларға тек тарихи деректерді меңгеруді ғана емес, олардың тарихи процестерді сыни бағалауға, өз көзқарастарын қалыптастыруға және тарихи сананы дамытуға мүмкіндік береді. Қазақстан тарихын оқытуда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру және білім алу процесін тиімді ұйымдастыру үшін интерактивті әдістерді қолдану үлкен маңызға ие.

Интерактивті әдістер – бұл оқушыларды белсенді түрде оқу процесіне қатыстыруға бағытталған оқыту тәсілдері. Бұл әдістер оқушылардың оқу материалын тек тыңдаушы ретінде емес, оны белсенді талдаушы, бағалаушы және қолданушы ретінде қабылдауына мүмкіндік береді. Интерактивті әдістерді қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, топтық жұмыс дағдыларын қалыптастыруға және ақпаратты сыни тұрғыдан талдауға ықпал етеді.

Қазақстан тарихын оқытуда интерактивті әдістерді қолдану – оқушыларға тарихи оқиғаларды тереңірек түсінуге және олардың контекстін ұғынуға көмектесетін тиімді құрал. Бұл әдістер оқушылардың тарихи сананы қалыптастыруына, ұлттық құндылықтарды түсінуіне және тарихтың маңыздылығын бағалауына мүмкіндік береді.

Интерактивті әдістердің түрлері өте көп, олардың әрқайсысы белгілі бір мақсатқа қол жеткізу үшін қолданылады. Қазақстан тарихы сабағында жиі қолданылатын интерактивті әдістерге топтық жұмыс, рөлдік ойындар, кейс-стади, пікірталастар және электрондық ресурстармен жұмыс жатады.

Топтық жұмыс – бұл оқушыларды шағын топтарға бөліп, белгілі бір тапсырманы бірге орындауға бағытталған әдіс. Қазақстан тарихын оқытуда топтық жұмыс оқушылардың ынтымақтастық дағдыларын дамытуға және олардың тарихи материалды меңгеруін тереңдетуге мүмкіндік береді. Мысалы, "Қазақ хандығының құрылуы" тақырыбында оқушыларды әртүрлі рулар мен хандардың рөлдерін зерттеуге бағыттау арқылы олардың тарихи процестерді жақсы түсінуін қамтамасыз етуге болады. Топтық жұмыс оқушыларды бір-бірімен пікір алмасуға, бірлескен шешім қабылдауға және өз көзқарастарын дәлелдеуге үйретеді.

Рөлдік ойындар – бұл оқушылардың белгілі бір тарихи кейіпкерлердің рөлін ойнау арқылы тарихи оқиғаларды тәжірибе арқылы түсінуіне мүмкіндік беретін

әдіс. Мысалы, "Ұлы Отан соғысы кезіндегі қазақстандықтардың ерлігі" тақырыбында оқушыларды әртүрлі сарбаздар мен командирлердің рөлін ойнауға бағыттап, олардың осы кезеңдегі тарихи оқиғаларды жақсы түсінуіне ықпал етуге болады. Рөлдік ойындар оқушылардың тарихи оқиғаларды тереңірек сезінуіне, олардың эмоционалдық тұрғыдан әсерленуіне және тарихқа деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Кейс-стади – бұл нақты тарихи оқиғаларды немесе жағдайларды талдау арқылы оқушылардың тарихи материалды түсінуін тереңдетуге бағытталған әдіс. Қазақстан тарихында кейс-стади әдісін қолдану тарихи құжаттар мен деректерді талдау, белгілі бір оқиғалардың себептері мен салдарын бағалау үшін өте тиімді. Мысалы, "1916 жылғы Ұлт-азаттық көтеріліс" тақырыбында оқушыларға нақты аймақтарда орын алған оқиғаларды зерттеуді ұсынуға болады. Бұл әдіс оқушылардың сыни ойлауын дамытуға және тарихи дереккөздерді дұрыс пайдалануға үйретеді.

Пікірталастар – бұл оқушыларды белгілі бір тарихи мәселе бойынша өз пікірлерін қорғауға және дәлелдеуге ынталандыратын әдіс. Қазақстан тарихы сабағында пікірталастарды қолдану оқушылардың тарихи фактілерге негізделе отырып өз көзқарастарын қалыптастыруына және оларды дәлелдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, "Абылай ханның саясатының Қазақстанның тәуелсіздігіне әсері" тақырыбында пікірталас ұйымдастыру оқушылардың тарихи процестерді сыни бағалау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Заманауи оқыту процесінде электрондық ресурстарды қолдану оқушылардың тарихи материалды түсінуін жеңілдетеді және оны меңгеруді қызықты етеді. Қазақстан тарихын оқытуда интерактивті карталар, тарихи деректер базасы, бейнероликтер және мультимедиялық презентациялар сияқты ресурстарды қолдану тиімді. Мысалы, Қазақстанның тәуелсіздік кезеңіндегі маңызды оқиғаларды интерактивті карта арқылы көрсету оқушыларға сол оқиғалардың географиялық орналасуын және олардың бір-бірімен байланысын түсінуге көмектеседі.

Интерактивті әдістерді қолданудың тиімділігі олардың оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, білім алу процесін жандандыруында жатыр. Қазақстан тарихы сабағында интерактивті әдістерді қолдану оқушылардың тарихи оқиғаларды жақсы түсінуіне, олардың өз көзқарастарын қалыптастыруына және тарихи деректерді сыни тұрғыдан бағалауына ықпал

етеді. Сонымен қатар, бұл әдістер оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға және топтық жұмыс арқылы ынтымақтастыққа үйретуге мүмкіндік береді.

Интерактивті әдістерді қолдану барысында мұғалімнің рөлі өте маңызды. Мұғалім оқушыларға бағыт-бағдар беріп, олардың білім алу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етуі керек. Сонымен қатар, мұғалім интерактивті әдістерді тиімді қолдану үшін өз пәнін терең білуі, оқыту әдістемелерін жетік меңгеруі және оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеруі қажет.

Қазақстан тарихын оқытуда интерактивті әдістерді қолдану оқушылардың білім алу процесін тиімді ұйымдастыруға, олардың тарихи материалды тереңірек түсінуіне және сыни ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Топтық жұмыс, рөлдік ойындар, кейс-стади, пікірталастар және электрондық ресурстарды қолдану – бұл әдістердің әрқайсысы оқушылардың тарихи процестерді жақсы түсінуіне және олардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға ықпал етеді. Интерактивті әдістерді қолдану арқылы Қазақстан тарихы сабағы оқушылардың білім алу процесін жандандыратын және олардың тарихи сананы қалыптастыруға бағытталған маңызды құралға айналады.

Қазақстан тарихы – елдің ұлттық бірегейлігін қалыптастыратын және жастардың тарихи санасын дамытуға ықпал ететін маңызды пән. Бүгінгі таңда бұл пәнді оқытуда инновациялық және интерактивті әдістерді қолдану қажеттілігі артып отыр. Тарих пәнінің басты мақсаты – тек оқиғаларды есте сақтау емес, сонымен бірге тарихи процестерді терең түсініп, олардың қазіргі заманмен байланысын анықтай алатын білімді және саналы ұрпақ тәрбиелеу. Осы мақалада Қазақстан тарихы сабағында интерактивті әдістерді қолданудың маңызы мен тиімділігі талқыланады, сонымен қатар оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған нақты әдістер қарастырылады.

Интерактивті әдістер оқытудың дәстүрлі формаларын толықтырып қана қоймай, олардың тиімділігін арттырады. Интерактивті әдістер оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Бұл әдістер оқушыларды тарихи материалды тек қабылдаушы емес, оны түсінуші және талдаушы ретінде көруге бағыттайды. Интерактивті әдістердің көмегімен оқушылар тарихты тек өткен оқиғалар ретінде емес, заманауи мәселелермен тығыз байланысы бар ғылым ретінде қарастыра бастайды.

Қазақстан тарихы – бұл еліміздің көп ғасырлық дамуын, ұлттың рухани және мәдени құндылықтарын түсіндіретін пән. Бұл пәнді оқытуда интерактивті әдістерді қолдану ұлттық бірегейлікті қалыптастыруда және патриоттық сезімді тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Оқушыларға тарихи оқиғалардың мағынасын түсіндіру және оларды қазіргі заман контекстінде бағалауға мүмкіндік беру – интерактивті әдістердің басты артықшылығы.

Интерактивті әдістердің көптеген түрі бар, олардың әрқайсысы белгілі бір мақсатқа қол жеткізуге бағытталған. Қазақстан тарихы сабағында жиі қолданылатын әдістердің ішінде топтық жұмыс, рөлдік ойындар, кейс-стади, пікірталастар және заманауи электрондық ресурстарды қолдану әдістерін ерекше атап өтуге болады.

Топтық жұмыс – оқушыларды бірлескен әрекетке тартып, тарихи оқиғаларды талдауға және олардың себептері мен салдарын анықтауға бағытталған әдіс. Бұл әдіс оқушылардың топ ішінде бір-бірімен пікір алмасуын, тарихи құбылыстарды әртүрлі қырынан қарастыруды және бірлескен шешімдер қабылдауды үйретеді. Мысалы, "Қазақ хандығының құрылуы" тақырыбында оқушыларды топтарға бөліп, әр топқа белгілі бір тарихи тұлғаның немесе рудың рөлін зерттеуді тапсыруға болады. Нәтижесінде оқушылар тарихи процестерді тереңірек түсініп, олардың күрделілігін бағалай алады.

Рөлдік ойындар – оқушыларға тарихи оқиғаларды тәжірибелік деңгейде сезінуге мүмкіндік беретін тиімді әдіс. Бұл әдіс арқылы оқушылар тарихи кейіпкерлердің рөлін ойнап, олардың шешімдерін талқылап, тарихи процестерге белсенді қатысушы ретінде қарай алады. Мысалы, "Ұлы Жібек жолы" тақырыбында оқушыларды саудагерлер, билеушілер немесе елшілердің рөлдерін ойнауға бағыттап, сол заманның экономикалық және саяси жағдайларын түсіндіруге болады. Рөлдік ойындар оқушылардың тарихқа деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Кейс-стади – тарихи оқиғаларды нақты мысалдар арқылы талдауға бағытталған әдіс. Бұл әдіс оқушыларды тарихи құжаттарды, карталарды және басқа дереккөздерді зерттеуге және олардың негізінде нақты тұжырымдар жасауға үйретеді. Мысалы, "1916 жылғы Ұлт-азаттық көтеріліс" тақырыбын зерттеу барысында оқушылар көтеріліс өткен әртүрлі аймақтардағы оқиғаларды салыстырып, олардың ерекшеліктерін анықтай алады. Бұл әдіс тарихи

дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға және оқушыларды сыни ойлауға үйретуге бағытталған.

Пікірталастар оқушылардың тарихи мәселелерді талқылап, әртүрлі көзқарастарды салыстыруына мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушыларды тарихи деректерге сүйене отырып өз пікірлерін қорғауға және басқалардың көзқарасын құрметтеуге үйретеді. Мысалы, "Абылай ханның саясатының Қазақстанның тәуелсіздігіне тигізген әсері" тақырыбындағы пікірталас оқушылардың тарихи оқиғаларды тереңірек түсінуіне және оларды талдау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Заманауи оқыту технологияларын қолдану тарихты оқыту процесін қызықты әрі тиімді етеді. Қазақстан тарихы сабағында интерактивті карталар, тарихи бейнематериалдар, мультимедиялық презентациялар және деректер базасын пайдалану оқушылардың оқу материалын жақсы түсінуіне ықпал етеді. Мысалы, Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы маңызды оқиғаларды интерактивті карта арқылы көрсету оқушыларға олардың кеңістік пен уақыт контекстін түсінуге көмектеседі.

Интерактивті әдістердің басты артықшылығы – олардың оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруында. Бұл әдістер оқушыларды тарихты жаттап қана қоймай, оны түсінуге, бағалауға және қазіргі заман мәселелерімен байланыстыруға үйретеді. Интерактивті әдістерді қолдану оқушылардың сыни ойлау, коммуникативтік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Сонымен қатар, интерактивті әдістер оқушыларды топтық жұмысқа тартып, олардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастырады. Олар бірлесіп жұмыс істеу, басқалардың пікірін құрметтеу және ортақ шешімдер қабылдау сияқты маңызды қабілеттерді дамытады. Бұл дағдылар оқушылардың болашақта қоғамға пайдалы азамат болуына ықпал етеді.

Интерактивті әдістерді қолдану барысында белгілі бір қиындықтар туындауы мүмкін. Мұғалімдер интерактивті әдістерді тиімді пайдалану үшін арнайы дайындықтан өтуі және осы әдістерді қолдануға қажетті ресурстармен қамтамасыз етілуі қажет. Сонымен қатар, оқушылардың саны көп сыныптарда интерактивті әдістерді ұйымдастыру қиындық тудыруы мүмкін. Бұл мәселелерді шешу үшін мұғалімдер әдістемелік және техникалық қолдауға ие болуы керек.

Қазақстан тарихын оқытуда интерактивті әдістерді қолдану оқушылардың

оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, олардың тарихи материалды тереңірек түсінуіне ықпал етеді. Топтық жұмыс, рөлдік ойындар, кейс-стади, пікірталастар және электрондық ресурстарды қолдану арқылы мұғалімдер оқушыларды тарихи процестерді сыни тұрғыдан бағалауға және оларды қазіргі заман мәселелерімен байланыстыруға үйретеді. Интерактивті әдістердің тиімді қолданылуы оқушылардың тарихи санасын қалыптастыруға, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және ұлтжандылық сезімін тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Қазақстан тарихы сабағында интерактивті әдістерді кеңінен қолдану білім беру сапасын арттыруға және оқушыларды саналы азамат ретінде тәрбиелеуге ықпал ететіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғожин, Қ. (2018). ****Қазақстан тарихын оқыту әдістемесі****. Алматы: Мектеп.
2. Жұмабаев, Т. (2020). ****Интерактивті технологиялар арқылы тарихи білім беру****. Астана: Білім Пресс.
3. Назарбаев, Н. Ә. (2012). ****"Қазақстан-2050" стратегиясы: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ****. Астана: Елбасы.
4. Тұрсынов, А. (2019). ****Оқу үдерісінде рөлдік ойындардың маңызы****. // "Қазақстан мектебі" журналы, №3, 25-32 б.
5. Фишер, Р. (2005). ****Сыни ойлау және оны дамыту әдістері****. Лондон: Cambridge University Press.
6. UNESCO. (201
- 9). ****Интерактивті оқыту әдістері және оларды қолдану****. Париж: UNESCO Publishing.
7. Shulman, L. S. (2004). ****The Wisdom of Practice: Essays on Teaching, Learning, and Learning to Teach****. San Francisco: Jossey-Bass.
8. Жансүгіров, С. (2021). ****Цифрлық технологиялардың тарихты оқытудағы рөлі****. Алматы: Білім-Инновация.
9. Kolb, D. A. (1984). ****Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development****. New Jersey: Prentice Hall.
10. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2022). ****Орта білім беру стандарттары****. Нұр-Сұлтан: БҒМ.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА МӘДЕНИЕТТЕРДІҢ САНАЛУАНДЫҒЫН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУ

Умарова Н. С.

Педагог-зерттеуші, "Төржан" жекеменшік гимназиясының ағылшын тілі пәні
мұғалімі, Тұран ауданы, Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы.
e-mail: u.nargiza82@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада ағылшын тілі сабағында мәдениеттердің әртүрлілігін зерттеу арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту мәселесі қарастырылады. Мәдениетаралық тәжірибені қолдану оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін арттырып, олардың сыни ойлау, тыңдау, сөйлеу және жазу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Әртүрлі мәдени дәстүрлерді зерттеу оқушыларға ағылшын тілін меңгеруді жеңілдетіп қана қоймай, олардың жаһандық ойлау қабілетін қалыптастыруға және басқа мәдениеттерді түсінуіне ықпал етеді. Зерттеу барысында мәдениетаралық тақырыптарды сабақ жоспарларына енгізу арқылы оқушылардың тіл үйренуіне деген қызығушылығын арттыру жолдары талданады.

Кілт сөздер: ағылшын тілі, мәдениетаралық қарым-қатынас, тілдік дағдылар, мәдениеттердің әртүрлілігі, коммуникативтік қабілеттер, сыни ойлау, жаһандық ойлау, мәдени тәжірибе.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ағылшын тілі халықаралық қарым-қатынас пен мәдениеттер арасындағы көпір ретінде маңызды рөл атқарады. Ағылшын тілі сабағында тек грамматикалық ережелер мен сөздік қорды меңгеру ғана емес, сонымен бірге басқа мәдениеттердің ерекшеліктерін түсіну және құрметтеу оқушылар үшін ерекше мәнге ие. Тіл мен мәдениет өзара тығыз байланысқан ұғымдар болғандықтан, мәдениетаралық оқыту әдістерін қолдану тілдік дағдыларды дамытудың тиімді құралы болып табылады.

Мақалада ағылшын тілі сабағында мәдениеттердің саналуандығын зерттеу арқылы тілдік дағдыларды дамыту әдістері қарастырылады. Оқушылардың ағылшын тілін үйренуге деген қызығушылығын арттыру үшін мәдениетаралық тақырыптарды пайдалану, мәдени ерекшеліктерді талқылау және оларды оқу бағдарламасына енгізу әдістері талданады.

Тіл – бұл қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар мәдениеттің басты көрсеткіші. Әрбір тіл белгілі бір мәдениетке тән ойлау жүйесін, құндылықтарды және дәстүрлерді бейнелейді. Ағылшын тілі сабағында мәдениетаралық тақырыптарды зерттеу оқушыларға тек тілдік дағдыларды меңгеруге ғана емес, сонымен қатар басқа халықтардың құндылықтарын түсінуге көмектеседі.

Мәдениетаралық қарым-қатынас білім алушылардың басқа мәдениеттермен өзара әрекеттесу қабілетін дамытады. Бұл оқушыларды тек тілдік ортаға бейімдеп қана қоймай, олардың сыни ойлауын, әлеуметтік сезімталдығын және толеранттылықты дамытуға ықпал етеді. Мысалы, ағылшын тілінде диалог құру барысында басқа мәдениеттердің коммуникативтік ерекшеліктерін ескеру оқушыларды тілдік нормаларды дұрыс қолдануға үйретеді.

Ағылшын тілін оқытуда мәдениетаралық тәжірибені қолданудың бірнеше артықшылығы бар. Біріншіден, бұл әдіс оқушылардың қызығушылығын арттырып, оларды тіл үйрену процесіне белсенді қатысуға ынталандырады. Мысалы, мәдени дәстүрлерді, ұлттық мерекелерді немесе белгілі бір елдің тарихи оқиғаларын талқылау оқушыларға тілдік дағдыларын жетілдірумен қатар, мәдениетаралық түсінікті дамытуға көмектеседі.

Екіншіден, мәдениетаралық тәжірибе оқушыларды әртүрлі мәдениет контекстінде тілдік нормаларды қолдануға үйретеді. Бұл, әсіресе, ағылшын тілінің ресми және бейресми стильдерін меңгеруде маңызды. Үшіншіден, мәдениетаралық тәжірибені қолдану оқушылардың коммуникативтік

дағдыларын жақсартып, оларды жаһандық мәселелерді түсінуге және талдауға дайындайды.

Мәдениетаралық диалогтар оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуда тиімді құрал болып табылады. Мұғалімдер сабақ барысында әртүрлі елдердің мәдени ерекшеліктеріне негізделген тақырыптарды таңдай алады. Мысалы, "Ұлттық тағамдар", "Дәстүрлі мерекелер" немесе "Тарихи ескерткіштер" тақырыптары оқушылардың ағылшын тілінде сөйлесу, тыңдау және жазу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Рөлдік ойындар мен жобалық жұмыстар оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, оқушыларға белгілі бір елдің мәдениетін таныстыратын презентация дайындауды немесе турист ретінде саяхат туралы диалог жүргізуді ұсынуға болады. Мұндай тапсырмалар оқушыларды тілдік ортаға тереңірек енгізіп, олардың өз бетімен іздену қабілеттерін жетілдіреді.

Ағылшын тіліндегі әдеби шығармаларды оқу және талдау оқушыларға тек тілдік қорын байытып қана қоймай, сол шығармалар арқылы белгілі бір мәдениетті түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, Уильям Шекспирдің пьесалары немесе Чарльз Диккенстің романдарын талқылау ағылшын мәдениетінің құндылықтарын түсінуге ықпал етеді.

Заманауи технологияларды қолдану арқылы ағылшын тілі сабағында мәдениетаралық тақырыптарды тиімді меңгеруге болады. Бейнероликтер, интерактивті карталар және виртуалды экскурсиялар оқушыларға ағылшын тілінде әртүрлі елдер туралы ақпарат алуға және оны талдауға мүмкіндік береді. Мысалы, YouTube платформасындағы мәдениетаралық диалогтарға арналған бейнересурстарды пайдалану сабақтың мазмұнын қызықты етеді.

Мәдениетаралық мәселелерді талқылау оқушылардың сыни ойлау және коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, "Мәдениеттер арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар" тақырыбындағы пікірталас оқушыларды тарихи және әлеуметтік мәселелерді талдауға үйретеді.

Мәдениетаралық тақырыптарды ағылшын тілі сабағында қолдану бірнеше маңызды нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Біріншіден, оқушылардың ағылшын тілін меңгеру деңгейі артады, себебі олар тілдік дағдыларын шынайы өмірлік контексте қолдануға дағдыланады. Екіншіден, оқушылардың мәдениетаралық қарым-қатынас жасау қабілеті дамиды, бұл

олардың жаһандық мәселелерді түсінуге және шешуге дайын болуына ықпал етеді. Үшіншіден, оқушылардың шығармашылық және әлеуметтік дағдылары қалыптасады, бұл олардың жеке тұлға ретінде дамуына көмектеседі.

Ағылшын тілі сабағында мәдениеттердің саналуандығын зерттеу арқылы тілдік дағдыларды дамыту – бұл оқушылардың білімін тереңдетуге және олардың мәдениетаралық қарым-қатынас жасау қабілетін дамытуға бағытталған тиімді әдіс. Мұғалімдерге мәдениетаралық тақырыптарды сабақ жоспарларына енгізу арқылы оқушылардың тілдік қорын байытуға, сыни ойлау қабілетін қалыптастыруға және олардың шет тілін үйренуге деген қызығушылығын арттыруға болады. Бұл тәсіл тек тілдік білімді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін арттыруға, жаһандық ойлау қабілетін қалыптастыруға және басқа мәдениеттерді құрметтеуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Byram, M. (1997). ****Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence****. Multilingual Matters.
2. Kramsch, C. (1993). ****Context and Culture in Language Teaching****. Oxford University Press.
3. Brown, H. D. (2007). ****Principles of Language Learning and Teaching****. Pearson Longman.
4. Tomalin, B., & Stempleski, S. (2013). ****Cultural Awareness****. Oxford University Press.
5. Crystal, D. (2003). ****English as a Global Language****. Cambridge University Press.
6. Ellis, R. (1997). ****Second Language Acquisition****. Oxford University Press.
7. Harmer, J. (2007). ****The Practice of English Language Teaching****. Pearson Longman.
8. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). ****Techniques and Principles in Language Teaching****. Oxford University Press.
9. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2021). ****Шетел тілін оқыту стандарттары****. Нұр-Сұлтан: БҒМ.
10. Жұмағұлова, А. (2019). ****Мәдениетаралық қарым-қатынас: Тіл және мәдениет сабақтастығы****. Алматы: Қазақ университеті.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ РӨЛ

Доспаева А.У

Педагог-зерттеуші, "Төржан" жекеменшік гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі, Тұран ауданы, Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы.
e-mail: a_dospaeva@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттырудағы шығармашылық әдістердің рөлі қарастырылады. Шығармашылық әдістер оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, олардың танымдық, коммуникативтік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Мақалада ойын технологиялары, рөлдік ойындар, топтық жұмыс, көркем шығармашылық және жобалық оқыту әдістерінің оқу сапасына әсері талданады. Сонымен қатар, мұндай әдістердің оқушылардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудағы және оқу материалын терең меңгерудегі маңыздылығы көрсетілген.

Кілт сөздер: бастауыш сынып, шығармашылық әдістер, оқу белсенділігі, ойын технологиялары, рөлдік ойындар, топтық жұмыс, көркем шығармашылық, жобалық оқыту.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Балалардың оқу процесіне қызығушылығын арттыру, оларды белсенді оқыту әдістеріне тарту және шығармашылық қабілеттерін дамыту білім беру сапасын жақсартудың негізгі жолдары ретінде қарастырылады. Шығармашылық әдістер оқушылардың оқу мотивациясын күшейтіп, олардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктері мен психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, шығармашылық әдістерді қолдану олардың оқу процесіне деген ынтасын арттырады. Бұл әдістер оқушылардың оқу материалын терең түсінуіне, өз ойларын еркін жеткізуіне және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Осы мақалада бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттырудағы шығармашылық әдістердің рөлі қарастырылады.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық процестері белсенді дамып, олардың қоршаған ортаға деген қызығушылығы жоғары болады. Осы кезеңде балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту олардың тұлғалық қалыптасуына және болашақтағы жетістіктеріне негіз қалайды. Шығармашылық әдістерді қолдану арқылы мұғалімдер оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Шығармашылық оқыту әдістері оқушылардың ойлау қабілетін, қиялын, логикалық және сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Бұл әдістер оқушылардың өздігінен білім алуға деген ынтасын арттырып, олардың оқу материалын жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар, шығармашылық әдістер оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға, топтық жұмысқа бейімделуге және әлеуметтік ортада өздерін еркін сезінуіне көмектеседі.

Шығармашылық әдістердің оқу процесіндегі орны ерекше. Олар дәстүрлі оқыту әдістерін толықтырып қана қоймай, оқу процесін жандандырады. Шығармашылық әдістердің негізгі ерекшелігі – олар оқушыларды белсенді оқытуға, оқу процесіне тікелей қатыстыруға бағытталған. Мұндай әдістерге ойын технологиялары, рөлдік ойындар, топтық жұмыс, көркем шығармашылық жұмыстар, жобалық оқыту және т.б. жатады.

Шығармашылық әдістердің оқу процесіндегі орны төмендегідей аспектілерде көрінеді:

- Мотивацияны арттыру: Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын оятып, олардың оқу процесіне деген ынтасын арттырады.

- Белсенділікті дамыту: Оқушылар оқу процесінің белсенді қатысушысы болып, өз идеяларын ұсынады, пікір алмасады.

- Қабілеттерді дамыту: Шығармашылық әдістер оқушылардың шығармашылық және логикалық ойлау қабілеттерін дамытады.

- Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру: Топтық жұмыс пен рөлдік ойындар арқылы оқушылардың коммуникативтік және ынтымақтастық дағдылары жетіледі.

Ойын – бастауыш сынып оқушыларының негізгі іс-әрекет түрлерінің бірі. Ойын технологияларын оқу процесінде қолдану балалардың оқу материалын жеңіл әрі қызықты меңгеруіне мүмкіндік береді. Ойындар арқылы оқушылардың зейіні, есте сақтау қабілеті, ойлау процестері дамиды.

Ойын технологияларының түрлері:

- Дидактикалық ойындар: Бұл ойындар оқу материалын бекітуге, жаңа білімді меңгеруге арналған. Мысалы, сөзжұмбақтар, ребустар, лото ойындары.

- Сюжеттік-рөлдік ойындар: Оқушылар белгілі бір рөлдерді ойнап, оқу материалын тәжірибе арқылы меңгереді.

- Қозғалыс ойындары: Ойын барысында қозғалыс элементтерін қолдану арқылы оқушылардың дене дамуы мен оқу материалын меңгеруі қамтамасыз етіледі.

- Оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығы артады.

- Оқу материалын есте сақтау жеңілдейді.

- Оқушылардың белсенділігі мен шығармашылығы дамиды

Рөлдік ойындар мен драматизация оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған әдістердің бірі. Бұл әдістер оқушыларды белгілі бір оқиғаларды, кейіпкерлерді сахналауға тартып, олардың эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді.

Рөлдік ойындардың артықшылықтары:

- Оқушылардың сөйлеу дағдылары дамиды.

- Эмоционалдық интеллекттері жоғарылайды.

- Оқу материалын тереңірек түсінеді.

- Топтық жұмысқа бейімділігі артады.

Мысалы, қазақ тілі сабағында оқушыларға ертегі кейіпкерлерінің рөлдерін

ойнауды ұсынуға болады. Бұл арқылы олар мәтінді тереңірек түсініп, шығармашылық қабілеттерін көрсетеді.

Топтық жұмыс оқушыларды бірлескен әрекетке тартып, олардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастырады. Топтық тапсырмалар оқушылардың бір-бірімен пікір алмасуына, ортақ шешім қабылдауына және жауапкершілік сезімін дамытуға ықпал етеді.

Топтық жұмыстың тиімділігі:

- Оқушылардың коммуникативтік дағдылары дамиды.
- Ынтымақтастық пен өзара көмек көрсету қабілеттері жетіледі.
- Оқу материалын тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді.

Көркем шығармашылық жұмыстар оқушылардың эстетикалық талғамын, шығармашылық ойлауын және қол икемділігін дамытады. Сурет салу, мүсін жасау, ән айту, өлең жазу сияқты шығармашылық тапсырмалар арқылы оқу материалын меңгеру тиімдірек болады.

Көркем шығармашылықтың оқу процесіндегі рөлі:

- Оқушылардың қиялы мен шығармашылық қабілеттері дамиды.
- Оқу материалына деген қызығушылық артады.
- Эстетикалық сезімдері қалыптасады.

Мысалы, табиғат туралы тақырыптарды өткенде оқушыларға табиғат көріністерін суреттеуді немесе өлең шығаруды тапсыруға болады.

Шығармашылық әдістерді қолдану оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын едәуір арттырады. Бұл әдістер арқылы оқушылар оқу материалын тек тыңдаушы ретінде емес, оны белсенді түрде меңгеруші ретінде қабылдайды. Олардың танымдық белсенділігі артып, өзіндік білім алу қабілеттері қалыптасады.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттыруда шығармашылық әдістердің рөлі зор. Бұл әдістер оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық және әлеуметтік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Мұғалімдерге оқу процесінде ойын технологиялары, рөлдік ойындар, топтық жұмыс және көркем шығармашылық жұмыстарды кеңінен қолдану ұсынылады. Бұл тәсілдер білім беру сапасын арттыруға және оқушылардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбенова, К. М. (2018). Бастауыш мектепте оқыту әдістемесі. Алматы: Мектеп.
2. Жұмабекова, Ф. Ш. (2019). Шығармашылық қабілеттерді дамыту технологиялары. Астана: Білім.
3. Құдайбергенова, Ә. Б. (2020). Ойын технологиялары арқылы оқыту әдістері. Шымкент: Оқулық.
4. Мұқанова, Н. А. (2017). Топтық жұмысты ұйымдастырудың тиімді жолдары. Тараз: Ұлағат.
5. Нұрсұлтанова, Г. Т. (2021). Көркем шығармашылық арқылы білім беру. Қарағанды: Болашақ.
6. Сейітова, Л. М. (2016). Бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы инновациялық әдістер. Павлодар: Инновация.
7. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2019). Бастауыш білім берудің мемлекеттік стандарты. Нұр-Сұлтан: БҒМ.
8. Тұрсынбаева, Ә. С. (2020). Рөлдік ойындар мен драматизацияның оқытудағы маңызы. Өскемен: Шығыс.
9. Уәлиева, Р. Е. (2018). Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары. Ақтау: Маңғыстау.
10. Хасенова, З. К. (2019). Шығармашылық оқыту әдістерінің теориялық негіздері. Көкшетау: Білім шырағы.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ТАРИХИ ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ЖЕТІСТІКТЕРІ

Динтаева А.Ж

Педагог-зерттеуші, "Төржан" жекеменшік гимназиясының тарих пәні мұғалімі,
Тұран ауданы, Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы.
e-mail: Dintaeva7878@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада Қазақстанның тәуелсіздік алғаннан кейінгі тарихи өзгерістері мен жетістіктері қарастырылады. Елдің саяси, экономикалық және әлеуметтік салаларындағы реформалар, сондай-ақ ұлттық бірегейлікті қалыптастыру жолындағы маңызды қадамдар талданады. Тәуелсіздік жылдарында қол жеткізілген жетістіктер, соның ішінде халықаралық аренадағы орнын нығайту, экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету және ұлттық құндылықтарды жаңғырту мәселелері зерттеледі. Мақалада тәуелсіздік кезеңінің тарихи маңызы мен болашаққа әсері көрсетілген.

Кілт сөздер: Қазақстан, тәуелсіздік, тарихи өзгерістер, реформалар, ұлттық бірегейлік, жетістіктер, халықаралық қатынастар, экономикалық тұрақтылық.

Қазақстанның тәуелсіздік алғаннан кейінгі тарихы елдің саяси, экономикалық, және мәдени салаларында ауқымды өзгерістер мен елеулі жетістіктерге толы кезең болып табылады. 1991 жылы тәуелсіздігін жариялаған Қазақстан қысқа уақыт ішінде әлемдік аренада өзіндік орнын нығайтып, дамудың жаңа бағыттарын анықтады. Бұл кезең еліміздің қалыптасуы мен дамуындағы маңызды тарихи дәуір ретінде ерекшеленеді. Қазақстан тарихындағы осы ерекше уақыттың мәнін түсіну үшін оның негізгі оқиғаларын, реформаларын және жетістіктерін жан-жақты қарастыру қажет.

Қазақстанның тәуелсіздікке қол жеткізуі ел тарихындағы ең ірі оқиғалардың бірі болды. 1991 жылғы 16 желтоқсанда Қазақстан тәуелсіз мемлекет ретінде өзінің егемендігін жариялады. Бұл күн ел тарихындағы жаңа дәуірдің бастауы болып, Қазақстанның болашақтағы даму бағытын айқындады. Тәуелсіздік алғаннан кейінгі алғашқы жылдарда Қазақстан өзінің саяси, экономикалық және әлеуметтік құрылымын қайта құруға мәжбүр болды. Кеңестік жүйеден шығып, нарықтық экономика мен демократиялық басқару принциптеріне көшу оңай болған жоқ. Дегенмен, ел басшылығы бұл процесті тиімді басқару арқылы Қазақстанның дамуының жаңа моделін қалыптастырды.

Саяси саласында Қазақстан өзін демократиялық және зайырлы мемлекет ретінде жариялап, Конституциясын қабылдады. 1995 жылғы Конституция елдің саяси және құқықтық негіздерін айқындап, президенттік басқару жүйесін енгізді. Бұл жүйе елдің тұрақтылығын сақтауға және саяси реформаларды жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Елдегі көппартиялық жүйенің дамуы, азаматтық қоғамның қалыптасуы және адам құқықтарын қорғауға бағытталған шаралар Қазақстанның саяси жүйесін нығайтты.

Экономикалық салада тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Қазақстан нарықтық экономикаға көшуді қолға алды. Бұл процесс ауқымды реформаларды қажет етті, оның ішінде жекешелендіру, қаржы жүйесін тұрақтандыру және шетелдік инвестицияларды тарту сияқты қадамдар жүзеге асырылды. 1993 жылы ұлттық валюта – теңге енгізіліп, қаржылық тәуелсіздіктің маңызды символына айналды. Елдің экономикасы негізінен мұнай, газ және басқа да табиғи ресурстарды экспорттауға бағытталды, бұл Қазақстанның экономикалық өсіміне үлкен үлес қосты. Сонымен қатар, индустрияландыру мен ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталған бағдарламалар жүзеге асырылды.

Қазақстанның халықаралық қатынастар саласындағы жетістіктері де

тәуелсіздік жылдарында маңызды орын алды. Ел халықаралық қауымдастыққа тез интеграцияланып, Біріккен Ұлттар Ұйымы, ЕҚЫҰ, ТМД және басқа да ұйымдарға мүше болды. Қазақстан ядролық қарудан бас тарту арқылы халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке өз үлесін қосты. Елдің көпвекторлы сыртқы саясаты Қазақстанның халықаралық беделін арттырып, оның Еуразия аймағындағы негізгі серіктес ретінде танылуына мүмкіндік берді. Қазақстанның халықаралық аренадағы тағы бір маңызды жетістігі – 2010 жылы ЕҚЫҰ-ға төрағалық етуі және Астана саммитін өткізуі болды.

Мәдени және ұлттық тұрғыдан алғанда, тәуелсіздік жылдары Қазақстанның мәдени жаңғыру кезеңі болды. Ұлттық құндылықтарды жаңғырту, қазақ тілін мемлекеттік деңгейде қолдау және рухани мұраны сақтау бойынша шаралар қабылданды. Елде қазақ халқының мәдениеті мен тарихын зерттеу бағытындағы жобалар жүзеге асырылды, соның ішінде "Мәдени мұра" бағдарламасы аясында тарихи-мәдени ескерткіштерді қалпына келтіру жұмыстары жүргізілді. Сонымен қатар, тәуелсіздік жылдары Қазақстанның білім беру жүйесі жаңартылып, халықаралық стандарттарға сай реформалар енгізілді. Назарбаев Университеті сияқты заманауи оқу орындары ашылып, "Болашақ" бағдарламасы арқылы жастарды шетелде оқытуға мүмкіндік жасалды.

Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы тағы бір маңызды жетістігі – оның көпұлтты қоғамда бейбітшілік пен келісімді сақтау қабілеті. Қазақстан халқы Ассамблеясы елдегі этносаралық қатынастарды реттеудің бірегей институтына айналды. Бұл құрылым қоғамдағы тұрақтылық пен бірлікті нығайтуға ықпал етті. Сонымен қатар, дінаралық диалогты қолдау мақсатында Астана қаласында Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің съезі тұрақты түрде өткізіліп келеді. Бұл Қазақстанды бейбітшілік пен толеранттылықтың үлгісі ретінде танытты.

Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы жетістіктерімен қатар, елдің алдында бірқатар сын-қатерлер мен қиындықтар да тұрды. Алғашқы жылдардағы экономикалық дағдарыс, инфляция және жұмыссыздық халықтың әл-ауқатына кері әсерін тигізді. Дегенмен, бұл қиындықтарды жеңу үшін ел басшылығы ауқымды реформалар мен әлеуметтік бағдарламаларды іске асырды. Қазіргі кезеңде Қазақстанның алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – экономиканы әртараптандыру және технологиялық инновацияларды дамыту. Елдің тұрақты дамуы үшін жасыл экономикаға көшу, ауыл

шаруашылығын жетілдіру және цифрландыру мәселелері маңызды болып отыр.

Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы тарихи жетістіктерін бағалай отырып, болашаққа сеніммен қарауға болады. Ел өзінің ішкі тұрақтылығын сақтап, халықаралық қауымдастықта беделін нығайту арқылы тұрақты даму жолында сенімді қадамдар жасауда. Тәуелсіздік жылдары қол жеткізілген жетістіктер елдің болашақ ұрпақтарына тәуелсіз және гүлденген Қазақстанды қалдыруға негіз болады.

Тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстанның тарихи өзгерістері мен жетістіктері ел тарихындағы маңызды бетбұрыстардың бірі болып табылады. Бұл кезеңде елдің саяси, экономикалық және мәдени дамуы жаңа деңгейге көтерілді. Тәуелсіздік алғаннан кейінгі өзгерістер Қазақстанды заманауи, тұрақты және беделді мемлекет ретінде қалыптастыруға мүмкіндік берді. Елдің болашағы осы жетістіктер мен олардың негізінде жүзеге асырылатын стратегиялық қадамдарға байланысты. Қазақстан халқы үшін тәуелсіздік – тек өткен тарих қана емес, сонымен бірге болашаққа бағытталған даму мен өркендеудің символы болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Назарбаев, Н. Ә. (2012). Қазақстан жолы: Тәуелсіздіктің 20 жылдығына арналған баяндама. Астана: Елбасы.
2. Әбенова, К. (2020). Тәуелсіз Қазақстанның экономикалық реформалары. Алматы: Экономика баспасы.
3. Қазақстан Республикасы Конституциясы (1995). Нұр-Сұлтан: Әділет министрлігі.
4. ЕҚЫҰ. (2010). Астана декларациясы: Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық. Астана: ЕҚЫҰ.
5. Қазақстан халқы Ассамблеясы (2021). Этносаралық қатынастарды нығайтудағы рөлі. Алматы: Мәдениет баспасы.
6. Назарбаев Университеті (2019). Білім беру реформалары және олардың нәтижелері. Нұр-Сұлтан: Университет баспасы.
7. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (2021). Теңге: ұлттық валютаның тарихы. Алматы: Қаржы баспасы.
8. "Мәдени мұра" бағдарламасы (2004-2011). Қазақстанның мәдениет саласындағы жетістіктері. Нұр-Сұлтан: Мәдениет министрлігі.
9. Айтмұхаметов, Қ. (2018). Қазақстанның халықаралық саясаты: көпвекторлы даму. Алматы: Ғылым.

ГЕЙМИФИКАЦИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ: МЕТОДЫ И ПРИМЕРЫ

Павлова А.А

Педагог-эксперт, учитель информатики частной гимназии "Төржан",
Туркестанский район, город Шымкент, Республика Казахстан.
e-mail: Dintaeva7878@mail.ru

Аннотация

В статье рассматривается использование геймификации в преподавании информатики как эффективного метода повышения мотивации и вовлеченности учащихся. Геймификация позволяет превратить учебный процесс в увлекательное и интерактивное занятие, что способствует лучшему усвоению сложных понятий. В работе представлены основные методы геймификации, такие как использование игровых заданий, балльных систем, виртуальных квестов и соревнований. Также проанализированы примеры успешного применения геймификации в обучении информатике, включая создание игровых проектов и использование специализированных платформ. Сделан вывод о значительном влиянии геймификации на развитие когнитивных и творческих способностей учащихся.

Ключевые слова: геймификация, обучение информатике, игровые задания, мотивация, интерактивное обучение, игровые платформы, проектное обучение.

Современное образование стремится идти в ногу с прогрессом технологий и цифровой трансформацией общества. В условиях меняющихся реалий традиционные методы обучения часто оказываются недостаточно эффективными для вовлечения и мотивации современных учеников. Одним из инновационных подходов, активно развивающихся в образовательной практике, является геймификация — использование игровых элементов в неигровых контекстах. В преподавании информатики геймификация особенно актуальна, так как позволяет сделать сложные технические темы доступными, интересными и мотивирующими.

Геймификация в обучении информатике открывает перед учителем новые возможности для активного вовлечения учащихся. Этот подход позволяет не только упростить понимание таких тем, как алгоритмы, базы данных и программирование, но и развить у учеников навыки критического мышления, командной работы и самостоятельного обучения. Цель данной статьи — рассмотреть ключевые методы и примеры геймификации, которые могут быть эффективно интегрированы в процесс обучения информатике.

Что такое геймификация?

Геймификация представляет собой применение элементов игр и игровых механик для мотивации и вовлечения людей в неигровой контекст. В образовательной среде это может включать в себя такие элементы, как:

- Система баллов и достижений;
- Уровни и прогрессия;
- Задания-квесты;
- Соревнования и турниры;
- Виртуальные награды и медали.

Применение геймификации в обучении направлено на то, чтобы стимулировать интерес учащихся, активизировать их участие в учебном процессе и помочь им лучше усваивать материал.

Преимущества геймификации в обучении информатике

Информатика как предмет нередко вызывает у учеников затруднения из-за высокой теоретической и практической сложности материала. Геймификация помогает преодолеть эти барьеры, предлагая интерактивные и увлекательные способы изучения предмета. Среди основных преимуществ можно выделить:

1. Увеличение мотивации. Игровые элементы создают у учащихся

ощущение вызова и увлекательности процесса обучения. Они стимулируют желание достичь цели, заработать награду или улучшить свои результаты.

2. Развитие практических навыков. Геймификация позволяет учащимся применять теорию на практике, выполняя задания в игровом формате.

3. Снижение страха ошибок. Игровая среда создает безопасное пространство, где учащиеся могут экспериментировать, пробовать новые подходы и учиться на ошибках без страха быть наказанными.

4. Формирование командной работы. Многие методы геймификации включают элементы групповой работы, что развивает коммуникативные навыки и умение работать в коллективе.

Игровые задания и квесты

Квесты — это задания, облеченные в форму сюжетной линии с конкретной целью, которую необходимо достичь. Например, учитель может предложить учащимся "спасти город от вируса" или "создать программу для защиты виртуального хранилища". Каждое выполненное задание позволяет ученикам перейти на следующий уровень или открыть новые возможности в игре.

Система наград и достижений

Система наград включает в себя виртуальные медали, значки или статусы, которые ученики получают за выполнение определенных задач. Например, за успешное решение задачи по программированию ученик может получить звание "Мастер кодинга", а за создание эффективного алгоритма — "Эксперт по алгоритмам". Такая система стимулирует желание улучшать свои результаты.

Соревнования и турниры

Организация соревнований мотивирует учащихся к выполнению заданий на высоком уровне. Например, можно провести турнир по разработке веб-сайтов или созданию игр. Учащиеся соревнуются друг с другом, что стимулирует их развивать навыки и работать быстрее.

Интерактивные образовательные платформы

Существуют платформы, такие как CodeCombat, Scratch или Minecraft Education, которые предлагают задания в игровой форме. Эти платформы предоставляют готовые сценарии и задания, которые помогают ученикам изучать программирование, логическое мышление и основы информатики.

Проектная деятельность

Создание игровых проектов — это одна из наиболее эффективных форм

геймификации. Например, ученики могут разрабатывать собственные игры или интерактивные программы, в процессе чего изучают основы программирования, дизайна интерфейсов и алгоритмов.

1. CodeCombat: изучение программирования через игру

CodeCombat — это онлайн-платформа, которая позволяет учащимся изучать основы программирования, решая задачи и выполняя квесты. Учащиеся пишут код, чтобы управлять персонажем и выполнять задания. Это помогает не только освоить синтаксис языка программирования, но и понять, как применять его на практике.

2. Scratch: создание собственных игр

Scratch — это инструмент для создания интерактивных проектов, таких как игры, анимации или истории. Учащиеся могут самостоятельно разрабатывать игры, учась основам программирования, логики и дизайна.

3. Minecraft Education Edition: обучение через творчество

Minecraft Education Edition позволяет интегрировать информатику в творческую игровую среду. Учащиеся могут разрабатывать виртуальные миры, где они создают структуры, решают задачи и изучают алгоритмы.

4. Геймификация в создании алгоритмов

Учитель может предложить учащимся разработать алгоритм для персонажа игры, который должен найти выход из лабиринта. Это помогает изучить основы алгоритмизации и программирования.

Геймификация показывает высокую эффективность в обучении информатике. Ученики, которые учатся через игру, демонстрируют большее вовлечение, лучшее понимание материала и желание изучать предмет. Игровые элементы способствуют развитию критического мышления, самостоятельности и креативности.

Геймификация в обучении информатике открывает новые возможности для вовлечения учащихся и повышения качества обучения. Игровые задания, интерактивные платформы, соревнования и проектная деятельность делают процесс изучения информатики более увлекательным и продуктивным. Этот подход позволяет не только развить у учащихся технические навыки, но и сформировать их интерес к дальнейшему изучению предмета. Будущее образования информатики — за интерактивными и инновационными методами, которые вдохновляют и мотивируют новых поколений.

Список литературы

1. Bunch, J. (2017). Gamification in Computer Science Education. Cambridge: MIT Press.
2. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From Game Design Elements to Gamefulness: Defining Gamification. ACM Press.
3. Kapp, K. M. (2012). The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education. Wiley.
4. Gee, J. P. (2007). What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. Palgrave Macmillan.
5. Scratch: Educational Resources. (2022). Retrieved from <https://scratch.mit.edu>
6. CodeCombat: Learn Programming with a Game. (2022). Retrieved from <https://codecombat.com>
7. Minecraft Education Edition: Learning Through Play. (2022). Retrieved from <https://education.minecraft.net>
8. Wood, L. E. (2020). Designing Games for Learning in the Classroom. Routledge.
9. Papert, S. (1980). Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. Basic Books.
10. Werbach, K., & Hunter, D. (2012). For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business. Wharton Digital Press.

САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ МЕНІҢ ТӘЖІРИБЕМДЕ

Ишанкулова К.Д.

Педагог-зерттеуші, Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Сарыкемер мектеп-гимназиясы. E-mail: gulipa.ishankulova@bk.ru

Аңдатпа

Мақалада сабақтарды зерттеу әдісі арқылы мұғалімнің кәсіби біліктілігін арттырудың маңызы қарастырылады. Қазіргі заманда білім беру саласында болып жатқан өзгерістер мұғалімдерге үлкен жауапкершілік жүктейді. Ұлы педагог В.А. Сухомлинскийдің «Мұғалімнің оқу үрдісіне шығармашылықпен қарауы баланың бойындағы жасырын қабілеттері мен дарынын ашады» деген сөзі мұғалімнің шығармашылық ізденісінің маңыздылығын көрсетеді. Мұғалімнің кәсіби дамуы үшін сабақтарды зерттеу, яғни сабаққа қатысу, оны жоспарлау, бақылау және талдау сияқты процестерге араласуының маңыздылығы артып келеді. Бұл әдіс оқушының заманауи талаптарға сай тұлға ретінде қалыптасуына және мұғалімнің зерттеушілік қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: мұғалімнің кәсіби дамуы, сабақтарды зерттеу, зерттеушілік дағды, білім беру мазмұнының жаңғыруы, оқушының тұлғалық дамуы.

Жаңа дәуірдің жаңа бағдары білім беру саласындағы өзгерістер екені сөзсіз. Жалпы білім беретін мектептердегі білім беру мазмұнының жаңғыруы үлкен мұғалімге жауапкершілікті жүктейді.

Ұлы педагог В.А.Сухомлинский «Мұғалімнің оқу үрдісіне шығармашылықпен қарауы баланың бойындағы жасырын қабілеттері мен дарынын ашады» деген болатын. Сондықтан да кәсіби біліктілікті дамыту үшін мұғалімнің өз бетінше ізденуі, жетілуі, ынталануы қажеттігі анық.

Өзгеріске толы заманда оқушының өмірге бейімделуіне, заман талабына сай тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етуші мұғалім екендігі мәлім. Сондықтан мұғалімнің кәсіби дамуы үшін оның зерттеушілік дағдысының болуы маңызды. Мұғалімнің кәсіби дамуы үшін ең тиімді жолдың бірі – сабақтарға қатысу десек болады. Мұғалім сабаққа қатысып қана қоймай, сабақты жоспарлау, бақылау, талдау процессіне қатысса оның тиімділігі еселене түсері анық.

Lesson study үдерісі – оқытуды жақсартудың тиімді тәсілі болғандықтан, мектеп оқушыларының сыныптағы іс –әрекеті оқу мен оқытудағы жаңа мазмұндағы проблемалық тақырыптармен жұмыс істеуімізге түрткі болып отыр. Біздің мектептегі оқушылардың басым бөлігі әлеуметтік жағдайы орташа деңгейдегі отбасы балаларынан құралған. Олардың көпшілігінің ата –аналары қарапайым жұмысшылар. Балалар өмір сүруге қажетті күнделікті дағдыларды ата –аналарынан көріп, біліп және үйреніп өсуде. Олар ауыл балалары ретінде күнделікті жерді игеру, малды бағу және үй шаруасына қатысты жұмыстармен еркін айналыса алады. Бірақ, көпшілігінің ойлары сыни тұрғыда шыңдалмаған. Отбасылық диалогқа қарағанда, мектептегі және қоршаған ортадағы диалогқа түсудегі сөздік қорлары молырақ. Демек, балаларды оқушы ретіндегі ойларын кеңейту мен білімін тереңдетудің бірден –бір жолы мектептегі зерттеу сабақтарына көп көңіл бөлу қажеттілігін туындатып отыр. Мен, бұл үдерісті Lesson study тәсілі арқылы жүргізуге болады деп ойлаймын. Сондықтан, 2023-2024 оқу жылы қарсаңында оқу орынбасарлары мен бөлінген көшбасшылықтағы ұстаздармен пікірлесе отырып, орта буынның 8 сынып оқушыларының оқуға деген белсенділігі, білуге деген қызығушылығы, танымдық ұмтылысы сияқты үдерістегі жалпы сипаттамалық проблемаларымен таныстым. Мұғалімдер пікірі, әсіресе осы сыныптарға сабақ беретін балалардың оқу жылы басында сабақтағы бәсендігін, өз ойларын жеткізудегі қиналыстарын айтты. Қорытындысында 8 «ә» сыныбы оқушыларын бақылауға алу ұсыныстары қабылданды. Біз, Lessonstudy үдерісін жүргізу үшін бес адамнан тұратын

сарапшылар жұмыс тобын құрып, зерттеу сыныбы ретінде алынған 8 «ә» сыныбының оқытудағы кедергілерін талқылады. Сөйтіп, Lesson study үдерісінің өткізу барысында «Білім алушылардың сыны ойлау қабілеттерін ,функционалдық сауаттылықтарын қалай дамытуға болады?» атты проблемалық тақырыбын белгіледік. Жалпы, үдеріс 3 кезеңге негізделіп жасалды. Бірінші, теориялық кезеңде зерттеу сабағын өткізетін пән мұғалімдері өз сабақ жоспарларымен таныстырады. Екінші, практикалық кезеңде сабақтар жүргізіледі. Үшінші, талдау кезеңінде сабақтан кейінгі анықталған кедергілерді зерделей отырып, жаңа сабаққа ұсынымдар беріледі. Сондықтан, бұл айналмалы кезеңдердің бірінші теориялық кезеңінде Lesson study үдерісі туралы жалпы мәліметтер мен үдерістің мақсат –міндеттері таныстырылды. Осыдан кейін, мұғалімдер сабақ жоспарларын ортаға салды. Проблемалық тақырып «Білім алушылардың сыны ойлау қабілеттерін ,функционалдық сауаттылықтарын қалай дамытуға болады?» болғандықтан, «тапсырма түрлері сабақ барысында қалай талданбақ немесе жауаптар қалай бағаланады?» деген сауалдар төңірегінде ой қозғалды. Оқушыларды оқытуда үш ұстанымға көңіл бөлетініміз туралы ортақ шешімге келдік. Бірінші, балалардың танымдық ойлау және сөйлеуіне, екінші, психологиялық көңіл –күй әсеріне және үшінші, қызығушылықтарына.

Оқытудағы кедергілері:

- Сабақтың әр кезеңіне тиісті уақыт регламенттерін ұтымды пайдалана алмауы;
- Топтық жұмыста оқушылар белсенділігі бір деңгейде бола алмады. Өйткені, көшбасшы оқушылар белсенділігінің басымдығынан өзге оқушылардың ойлану әрекетіне мүмкіндіктер аз болды.
- Сабақ барысында берілген тапсырмаларға жауап беруде оқушылар өз ой – пікірлерін өмірмен ұштастыру дағдылары төмен болды. Мәселен, мұғалім тапсырманың бағдарын үнемі күнделікті өмірдегі тәжірибемен ұштастыра бермеуінде болды. Бұл өз кезегінде оқушылардың оқулықтағы күрделі теорияларды игеруіне қиындық туғызады.
- Оқушылар сабақта ұсынылған бағалау критерийлердің нақты, түсінікті болмауынан өз жетістіктер деңгейін іштей бағалап отыра алмады. Сол арқылы, оқуды қабылдаудағы кедергілерді қалай жоюдың жолдарын білмеді және бұл кемшіліктерді жоюдың келесі қадамдарын анықтай алмады.

Lesson Study -ді өткізу бойынша рефлексивті есеп жазу алгоритмі

1. Зерттеу сабағы қандай проблемаға арналған?

2. Неге бұл сынып/пән/параллель? Зерттеу жүргізілген сыныптың қысқаша сипаттамасы

3. А, В, С деңгейлі оқушылардың қысқаша мінездемесі

4. Lesson Study аяқталған соң, А,В,С деңгейлі оқушылардың күтілетін нәтижелерінің нақты әрі қысқаша сипаттамасы.

5. Осы нәтижелерге қол жеткізу үшін әр сабақта не жоспарланды (әдістемелер, тәсілдер, стратегиялар және т.б)?

6. Оқушылар мұғалімнің ұсынған әрекеттеріне қалай жауап берді?Әр сабақта берген жауаптар мен жетістіктердің күтілетін нәтижелерге сәйкестік дәрежесі қандай болды?

7. Сабақ өткізуде қандай қиындықтар болды?

8. Зерттеу аясында өткізілген сабақтар сізге не берді? Оқушыларға?

Тақырыптың өзектілігін анықтау мақсатында осы сыныпта LS өткізуді жоспарладық. Бұл проблемалар 8 сыныптардың барлығында бар екендігін анықтай отырып, фокус топ құруға бірлесіп жұмыс істеуді шештік. Сыныпта өз тәжірибеме сүйене отырып SWOT талдау жасадым.

Нәтижесінде:

<p>Күшті жағы: Кейбір оқушылардың диалогқа түсуі, өз ойын еркін айтуы</p>	<p>Мүмкіндігі : 1. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыра білу 2.Сабақ барысында мүмкіндігінше барлық оқушыларды қамту</p>
<p>Әлсіз жағы : 1.«Талдап жаз» әдісінде оқушылар тапсырманы талдап ,өз ойын қосып жазуда қиындықтар болды 2.Топта жеке рөл берілмесе, кейбір топ мүшелері белсенді болмауы.</p>	<p>Қаупі : 1.Тапсырманы орындамай,мұғалім көмегіне жүгінуі. 2.Белсенділіктің жоқтығы.</p>

Сыныптың күшті жақтарына байланысты сыныпты ұйымшыл, өнерлі,

шығармашыл, дарынды, тәртіпті балалардың бар екенін атап айтқым келеді.

Әлсіз жақтарына сыныптағы психологиялық ахуалдың тұрақсыздығын, балалардың ойының жүйелілігі жоқтығын, сабақта оқушылардың біразының белсенді емес екенін анықтадым.

Мүміндіктерге оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалану арқылы сынып оқушыларының белсенділігін арттыруға, оқытудың тиімділігін дамыту үшін ақпаратты технологияларды тиімді пайдалануға, тақырып бойынша берілген мәліметтерді сыни тұрғыдан қарауға үйретуге болатындығын айттым.

Ал қауіптерге қоданылған әдіс-тәсілдердің жүйесіздігінен тиісті нәтиже бермеуін, сыныпта ынтымақтастық атмосферасының орнамай қалу қаупін, тақырып бойынша берілген мәліметтерге сын көзімен қарай алмауының кесірінен сабақтардың тиісті нәтижеге жетпей қалуы мүмкін екенін айттым.

Сонымен өз тәжірибемде А,В,С деңгейіндегі оқушылар SWOT талдаудың барысында да сәйкестігін байқадым. Фокус топпен ақылдаса отырып осы үш оқушыларды сабақ барысында бақылау жүктелді. Сабақтың құрылымын толық жоспарлай отырып, оқушылардың ерекшелігіне сай әдіс-тәсілдерді таңдадық.

Алғашқы зерттеу сабағы 8 «Ә» сыныбында 17.01.2024 ж. күні өткізілді. Тақырыбы: «Төртбұрыштар мен үшбұрыштардың аудандары. Параллелограмм және оның ауданы». Сабақтың мақсаты: параллелограмның ауданы формуласын қорытып шығару.

Білім стандартына сәйкес құрылған оқу мақсатына бағытталған тапсырмаларды таныстырар болсам, ұлттық құндылықтарды оқушылардың бойларына дарыту мақсатында «киіз үй» әдісі арқылы оқушылар топқа бөлінді. «Сынып көмегі» әдісі арқылы үй тапсырмасы тексерілді. Сабақта қол жеткізетін мақсат және де бағалау критерийлерімен оқушыларды таныстырып өтті. Жаңа тақырыпқа көшпес бұрын өткен тақырыпты «Бес қадам» әдісін қолдана отырып, ауызша жауаптар алынды. Жаңа тақырыпқа қысқаша тыңдалым арқылы түсініктеме берді. Тақырыпты бекіту мақсатында оқушылар топпен семантикалық карта әдісі арқылы тапсырмалар орындады, жұптасып «Ойлан, жұптас, бөліс» әдісі арқылы есептер шығарды, жеке жұмыста оқушылар оқулықтан тақтада есептер шығарды. Сабақ соңында «Жеті қарақшы» әдісі арқылы білім алушылардың білім нәтижелері шығарылып, кері байланыс алынды.

Мұғалім тәжірибесіндегі зерттеудің екінші сабағы 26.01.2024 ж. күні өткізілді. Тақырыбы: «Төртбұрыштар мен үшбұрыштардың аудандары. Параллелограмм және

оның ауданы». Оқу мақсаты: 8.1.3.11 параллелограмның, ромбтың ауданы формулаларын қорытып шығару және қолдану». Сабақты өткізбес бұрын сұлба жоспары жасалып, кездесуде талқыланды. Екінші зерттеу сабағы алғашқы сабақтың қорытындысындағы ұсыныс ескеріле отырып құрылды және өткізілді. Оқушылар «Фонарик» әдісі арқылы топқа бөлінді. Өткен тақырыпты еске түсіру мақсатында "коверттегі сұрақ" және семантикалық карта әдісін қолданды. Тақырыпты бекіту мақсатында деңгейлік тапсырмалар орындады. «Comment, No comment, Halp» әдісі арқылы жұптасып есептер шығарды. Сабақ соңында оқушыларға тест тапсырмалары берілді. А деңгейлі оқушы тапсырманы орындап, өзге оқушылардан бөлек өз нұсқасын ұсынды. Күтілген нәтижеден де әрекеті жақсы болды. С деңгейлі оқушы сабақта өз ойын айтуға ұмтылды. Сабақтан кейін оқушылардан сұхбат алынды.

Үшінші сабақ 06.02.2024 ж. күні «Төртбұрыштар мен үшбұрыштардың аудандары» тақырыбында өткізілді. Оқу мақсаты: 8.1.3.12 үшбұрыштың ауданы формулаларын қорытып шығару және қолдану. Өтілген тақырып қайталау мақсатында Plickers платформасында тест тапсырмалары орындалды. Миға шабуыл әдісі, «Мен таптым!» әдістері тиімді қолданылды. Сабақтан кейін оқушылардан сұхбат алынды. Сұхбаттасу арқылы оқушылар өз ойларын ашық әрі тиянақты айтуға тырысты. Сабақ туралы жақсы пікірлерін білдірді. Осындай жұмыс түрлері оқушыларды сыни ойлауға үйретіп, белсенділіктерін арттырып, өзін-өзі реттеуге үйрететіні байқалды. А оқушысы – сыныпқа жаңадан қосылған оқушы болғандықтан тоқсан басында белсенділігі төменірек болды, дегенмен зерттеу сабақтары барысында өте белсенділік танытып, үздік оқушы екенін дәлелдеді. В оқушысында белсенділік пайда болып, ойын қысылмай еркін айтуға үйренді. Ал, С оқушысының сабақ қызығушылығы оянды.

Қорытындылай келе оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтары мен ынталарын белсенді әдіс тәсілдерді қолдану арқылы арттыруға болатындығына практикалық тұрғыдан көз жеткіздім. Зерттеу сабақтары арқылы бәсекелестік ортаны қалыптастыра ала алдым

БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ТӘСІЛДЕРІ

Жармухамбетова Ж.Б.

Жамбыл облысы, Жуалы ауданы
Әлихан Бөкейхан атындағы N15 тірек мектеп-лицейінің
ағылшын тілі пәні мұғалімі
e-mail: zhanat95934@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада біртұтас тәрбие бағдарламасын жүзеге асыру және дарынды балалармен жұмыс жүргізу тәсілдері талқыланады. Әл-Фараби: «Адамға ең әуелі тәрбие берілуі керек, онсыз берілген білім – адамзаттың қас жауы» деп айтқандай, тәрбие жұмысының маңыздылығы кез келген қоғам үшін аса өзекті мәселе болып табылады. Жаһандану дәуірінде жастардың бойында ұлттық құндылықтар мен ұлттық сананы қалыптастырудың маңыздылығы артып келеді. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы мен Оқу-ағарту министрлігі әзірлеген біртұтас тәрбие бағдарламасы ұлттық мәдениет, әдебиет, салт-дәстүр мен өнер арқылы жас ұрпақтың тәрбие жұмысын ұйымдастыруға бағытталған. Бағдарлама құрылымы, идеясы және негізгі принциптері арқылы оқушылардың ұлттық рухани-мәдени құндылықтарға деген қызығушылығын арттыруға және олардың тұлғалық дамуына ықпал ету жолдары айқындалады.

Түйін сөздер: біртұтас тәрбие бағдарламасы, тәрбие жұмысы, ұлттық құндылықтар, ұлттық сана, дарынды балалар, салт-дәстүр, әдеби мұра.

«Адамға ең әуелі білім емес, тәрбие берілуі керек. Онсыз берілген білім – адамзаттың қас жауы» деп айтқан әл-Фараби бабамыздың сөзінің астарында терең мән жатыр емеспа?. Себебі, қай заманда, қандай қоғамда болсын бала тәрбиесі аса өзекті мәселелердің бірі. Келешек ұрпақ, өсіп келе жатқан жас буын – мемлекеттің болашағы. Жаһандану үрдісіне қадам басқан жаңа ғасырда әр халық, әр ұлт дінін, тілін, мәдениетін, тарихын мейлінше сақтап қалуға тырысуда. Олай болса, тіл, дін, әдебиет, мәдениет, салт-дәстүр – баланың ой-санасын қалыптастыруға, өзінің қай ұлт өкілі екенін біліп өсіп, үлгі-өнеге алуына орасан зор әсерін тигізеді. Жастардың бойында ұлттық құндылықтар негізінде ұлттық сананы қалыптастырудың маңыздылығы – бүгінгі күнгі өзекті мәселелердің бірі. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Оқу-ағарту министрлігімен бірлесіп әзірлеген біртұтас тәрбие бағдарламасы енгізілуде. Тәрбие бағдарламасының негізгі идеясы, құрылымы, индикатор, принциптерімен жан-жақты таныстыра отырып, алдағы оқу жылындағы негізгі жұмыс бағыттарын айқындалды. Ұлттық құндылықтар, әдеби мұра, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, мәдениет, өнер, тұрмыстық бұйымдар, ұлттық ойындар, т.б. өзгелерге ұқсамайтын қасиеттер қазақ халқын өзге ұлттан ерекшеленіп тұратыны анық.

Тәрбие жұмысы біртұтас тәрбие бағдарламасы негізінде жүзеге асырылады. Бағдарлама жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде адал азаматты тәрбиелеуді көздейді. Білім беру ұйымдарының барлық тәрбие жұмысының мазмұнында **ұлттық мүдде, ар-ұят, талап** сияқты құндылықтар аясында жұмыстар атқарылады. Күнделікті сабақ жоспарымызда мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында берілген жалпы білім беру мазмұнының базалық құндылықтары мен жалпыадамзаттық және қазақ халқының ұлттық құндылықтарын кіріктіру ұсынылады. Қазақстан тарихын оқытуда еліміздің ұлттық мұрасы мен мәдениетіне құрметпен қарауды дәріптеу немесе әдебиетті оқыту барысында шығармаларды талдау арқылы жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға басымдық беру, географияны оқыту барысында табиғатқа, табиғи мұраға ұқыптылықпен қарау және табиғи ресурстарды үнемді әрі тиімді қолдану еліміздің тұрақты дамуы үшін маңызды екендігін дәріптеу ұсынылады. Ата-бабаларымыздың сан ғасырлар бойы ұрпағына азық болған ақыл-кеңес, өсиеттері, асыл мұрасы ұлттық рух, ұлттық мақтаныш, ұлттық намыс, ана тілі мен ұлттық мәдениетін қалыптастыру, сезімін ояту біздің басты мақсатымыз. Яғни, бірлескен жұмыстың нәтижесі болмақ. Ұлттық құндылықтарды, салт-дәстүрді сақтау

дегеніміз ұлттық сананы сақтау. Тәрбие – бұл көпжақты, үздіксіз, қоғамдық құбылыс. Сондықтан болашақ ұрпақ тәрбиесіне біртұтас ел болып ат салысу басты парызымыз! Дамзат баласының ежелден келе жатқан ортақ мүддесінің бірі – ұрпақ тәрбиесі. Ал келешек ұрпақ, өсіп келе жатқан жас буын – мемлекеттің болашағы. Оған ешкімнің таласы жоқ. Олай болса, енді бір бес-он жылдан кейін шешуші мемлекеттік құрылымдардың тізгінін ұстайтын азаматтардың төл тарихы мен мәдениетін тұмардай қастерлеп, әдебиетін әспеттеуі бүгінгі тәрбиенің, бүгін қалыптасып жатқан ұлттық сананың деңгейімен тығыз байланысты болмақ. Ал ақпарат тасқыны судай сапырылысқан мына жаһандану заманында қазақ жастарының ұлттық санасы қалай қалыптасып жатыр, қандай бағытқа бет алуда? Бұл бүгінгі күні санамызды өзге ұлттың, соның ішінде батыстың даңғаза музыкасы мен дарақы еңбектері аямай улап жатқан тұста ел басқарып отырған азаматтар мен зиялы қауымнан бастап, қарапайым әрбір азаматты ойландыруы тиіс.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» Ұлттық құрылтайдың екінші отырысында: «Адал азаматқа тән қасиеттер әрбір жастың бойынан табылуы керек» – деп Әділетті Қазақстанды құру жолында маңызды өзгерістер, тіпті ауқымды реформалар керектігіне баса назар аударды. Қасымжомарт Кемелұлы сөзінің өміршеңдігін алға тартып, Қызылорда облысы әкімі Нұрлыбек Машбекұлының бастамасымен білім алушылардың, тәрбиеленушілердің патриоттық, азаматтық, жоғары моральдық және имандылық сезімін қалыптастыру, қызығушылықтары мен қабілеттерін дамыту, балалар мен жасөспірімдер арасындағы бұқаралық спортты дамыту мен салауатты өмір салтын жүзеге асыру мақсатында *Қызылорда облысының білім басқармасының «Тәрбие, спорт және қосымша білім беру» орталығы өз жұмысын жаңа оқу жылында бастап кетті.*

Қай бір білім мекемесі болмасын, жаңа оқу жылының алдында өткенін тағы бір сараптап алып, алдағы кезеңге жоспар жасайды. Еліміздегі әрбір мемлекеттік мекемелер секілді біздің орталықта жаңа оқу жылы алдында өзінің 2023 – 2028 жылдарға арналған Стратегиялық жоспарын жасап, саралап, жаңа құжаттарға байланысты өзгертулер мен толықтырулар енгізуде. Осыған орай тәрбиелік әлеуеттің тиімділігін арттыру бағытындағы орталықтың басымдықтарынайқындап алды.

Жаңа Қазақстанды құру құндылықтар бағдарын жаңартуды білдіреді. Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекеттің ең жоғары құндылықтары – адам, оның өмірі, құқықтары

мен бостандықтары – мызғымас сипатқа ие. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында патриотизм құндылықтарын дәріптеу жалпыұлттық басымдық ретінде белгіленген. Терең білім, еңбекқорлық және отаншылдық қасиет Жаңа Қазақстанның жастары айрықша түсінуге тиіс үш маңызды бағыт ретінде айқындалады. Егемендігіміздің мәңгілік ұштағаны – аумақтық тұтастық, мемлекеттік тіл және береке-бірлігіміз – қазақстандық қоғамның дау тудырмас құндылықтары болып қала береді. Осыған орай, қазіргі жастардың бойында ұлттық құндылықтар негізінде ұлттық сананы қалыптастырудың маңыздылығы – бүгінгі күнгі өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Бұл сөзімнің дәлелі – ағымдағы жылдың 15-16 тамыз күндері елордамызда Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Оқу-ағарту министрлігімен бірлесіп әзірлеген «Біртұтас тәрбие бағдарламасы: құндылықтар және оны іске асыру жоспары» атты семинары деп ойлаймын. Яғни Қазақстандық білім беру ұйымдарында біртұтас тәрбие бағдарламасы енгізілуде..

Бір ұлтты басқа ұлттан даралайтын – оның ұлттық құндылықтары, яғни, әдеби мұрасы, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі, мәдениеті, өнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары, т.б. өзгелерге ұқсамайтын қасиеттері. Ұлттық құндылықтарымыз шын бағасын алғанда ғана, жоғымыз түгенделіп, өшкеніміз жана бермек. Әлемдік қауымдастықтың біртұтас білім кеңістігін қалыптастыруға бағытталған ортақ мүддеге барынша әрекеттенуіміз– жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген саналы да парасатты тұлғаны тәрбиелеу болып табылады. Осы орайда біртұтас тәрбие бағдарламасының маңызы мен берері мол . Себебі ұлттық тәрбие қазіргі таңда елімізде орын алып отырған көптеген оңтайсыз мәселелерді жоюдың және олардың алдын алып, болдырмаудың негізгі жолы деп сенемін Біртұтас тәрбие бағдарламасының ерекшеліктеріне тоқталып өтетін болсам:

Тәрбие жұмысы біртұтас тәрбие бағдарламасы негізінде жүзеге асырылады. Бағдарлама жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде адал азаматты тәрбиелеуді көздейді. Білім беру ұйымдарының барлық тәрбие жұмысының мазмұнында **ұлттық мүдде, ар-ұят, талап** сияқты құндылықтар көрініс табуы қажет.

Білім беру ұйымдарында білім алушыларды тәрбиелеу ісі:

- оқу пәндерінің мазмұны;
- сынып сағаттары мен тәрбиелік іс-шаралар;
- сыныптан тыс іс-әрекеттер мен қосымша білім беру (үйірмелер, клубтар,

секциялар, факультативтер және т.б.) арқылы жүзеге асырылады.

Күнделікті сабақтың қысқа мерзімді жоспарларын әзірлеуде Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында берілген жалпы білім беру мазмұнының базалық құндылықтары мен жалпыадамзаттық және қазақ халқының ұлттық құндылықтарын кіріктіру ұсынылады. Мысал ретінде, Қазақстан тарихын оқытуда еліміздің ұлттық мұрасы мен мәдениетіне құрметпен қарауды дәріптеу немесе әдебиетті оқыту барысында шығармаларды талдау арқылы жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға басымдық беру, география, биология пәндерін оқыту барысында табиғатқа, табиғи мұраға ұқыптылықпен қарау және табиғи ресурстарды үнемді әрі тиімді қолдану еліміздің тұрақты дамуы үшін маңызды екендігін дәріптеу ұсынылады.

Сынып сағаттары мен тәрбие іс-шаралары шеңберінде: -ұлттық мүдде, ар-ұят, талап құндылықтарын негізге алып әдептілік, әділеттілік, мейірімділік, адалдық, отаншылдық, қамқорлық, азаматтық жауапкершілік, еңбекқорлық, ұлттық мұра мен қазақ тілін қастерлеу, қоғам игілігіне қызмет ету, денсаулық пен салауатты өмір салтын ұстану секілді қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін дөңгелек үстелдер, пікірталастас, талқылау, рөлдік ойындар, кейстерді шешу және т.б. формада өткізу ұсынылады;

Сонымен қатар жаңа оқу жылының тәрбие жұмысын ұйымдастыру кезінде Төле бидің 360 жылдық, Құрманғазы Сағырбайұлының 200 жылдық, Музафар Әлімбаевтың 100 жылдық, Халел Досмухамедовтың 140 жылдық, Жүсіпбек Аймауытовтың 135 жылдық, Ілияс Жансүгіровтің 130 жылдық, Қаныш Сәтбаевтың 125 жылдық, Шәкен Аймановтың 110 жылдық, Әбілхан Қастеевтің 120 жылдық мерей тойларына назар аудару керек.

Білім беру ұйымдары мен мүдделі мемлекеттік органдардың бірлескен іс-шараларын ұйымдастыруда білім алушылардың ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуді және олардың жас, жеке, психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып іс-шаралардың мазмұнын білім беру ұйымының басшыларымен, тәрбие ісі жөніндегі орынбасарларымен, педагог-психолог мамандармен алдын ала келісу ұсынылады.

Осынау ауқымды шаралардың нәтижелі жүзеге асып, сапалы орындалуы, ең бастысы – мекеменің имиджін көтеру, танымалдылығын арттыру, бәрі де орталық мамандарының ынтымақтастығына, жаңашылдығына, үндестігіне, ғылыми әлеуетіне, шығармашылығына тікелей байланысты болады..

Барлық айтылған ойларымыздың түйіні – жас ұрпаққа білім мен тәрбие берудегі әр қадамымызды бүгінгі және келешек ұрпақтың өміріне әсер ететін қандай да бір проблемаларды шешуге байланысты білім, білік, көзқарастар үйлесіміне ерекше мән беруіміз керек. Өйткені, бұлар – ғаламдық құзіреттер. Қазіргі әлемдік проблемалар біздің жеке емес, сол әлемдегі құбылыстармен санаса өмір сүруіміздің қажеттілігін де айқындап отыр.

Ұлттық тәрбие қазір елімізде орын алып отырған көптеген мәселелерді: ана тілін, ата тарихын, ұлттық салт-дәстүрін білмейтін жастар, тастанды жетім балалар, «қиын» балалар, қарттар үйлеріндегі әжелер мен аталар, нашақорлыққа салынған жастар, тағы басқаларды бірте-бірте жоюдың және олардың алдын алып, болдырмаудың негізгі жолы. Ұлттық тәрбие алған ұрпақ дені сау, білімді, ақылды, ұлтжанды, еңбекқор, сыпайы, кішіпейіл болып өседі. Сондықтан да ұлттық тәрбие – ел болашағының дінгегі десек те болады

Бүгінгі ғаламдану процесінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен өзінің бет-бейнесін, ізгі дәстүрлерін сақтау жолындағы күрес ұлттық сананы сақтау күресі екенін түсінуіміз және түсіндіруіміз өте қажет.

Ұлттық идея – туған жер, өскен орта әсерлерінен қалыптасып, халықтың тілі, ауыз әдебиеті, салт-санасы, әдет-ғұрпы, ырымдары мен тыйымдары арқылы жүйеленген этностық сезім. Ол – ұлттың болмысы, психологиялық өзіндік ерекшелігі. Ұлт бар жерде ол да бар. Ұлтпен бірге өмір сүреді, жойылмайды, құбылып өзгермейді, өзгеріске түспейді. Түйіндеп айтатын болсам, «қолымызды мезгілінде дөп сермеуіміз керек». Өйткені Ата-бабаларымыздың сан ғасырлар бойы ұрпағына азық болған ақыл-кеңес, өсиеттері, асыл мұрасы ұлттық рух, ұлттық мақтаныш, ұлттық намыс, ана тілі мен ұлттық мәдениетін қалыптастыру сезімін ояту – білім беру мекемелері, ата-ана, қоғам, яғни баршамыздың басты парызымыз. Бірлескен жұмыс әрқашанда нәтижелі болады. Сонда ғана ұлттық сана-сезімі толыққанды жетілген, туған тілін еркін білетін, ұлттық сипаты мен ұлттық рухын жоғалтпаған ұрпақ тәрбиелей аламыз. Халқымыздың маңдайына біткен ұлттық құндылықтарымызды, сонау өткен ғасырлардан өшпес мұра болып қалыптасып келе жатқан дархан халқымыздың таратқан үлгі насихаты асыл мұраларымызды өздеріңіздің талмай, қажымай еткен еңбектеріңіздің арқасында дарынды да тәрбиелі оқушылардың бойына сіңіріп, ұлттық мәдениетімізді әлемдік деңгейдегі мәдениетке жеткізіп сақтауға деген патриоттық сезімді қалыптастыруға бір

кісідей атсалысу керек..

Ұлы Абай айтқандай, «толық адам» келбетіне жету –түпкі нәтижені меңзейді. Тәрбие – бұл көпжақты, үздіксіз, қоғамдық құбылыс. Сондықтан болашақ ұрпақ тәрбиесіне біртұтас ел болып ат салысу басты парызымыз,парызымызды орындауға уақыт жетті!

МАМАНДЫҒЫМ-МАҚТАНЫШЫМ

Ишонкулова Ж.Д.

Физика пәні мұғалімі, Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Ю.А. Гагарин атындағы
орта мектеп
e-mail: zanagulzanagul51@gmail.com

Аңдатпа

Мақалада адамның өмір жолындағы тұлғалық қалыптасу үдерісі, білім алудағы маңыздылығы және мамандық таңдаудың өмірлік мәні қарастырылады. Адам дүниеге келген сәттен бастап тәрбиеленіп, мектеп табалдырығын аттап, білім әлеміне енуі арқылы болашаққа дайындық жасайды. Мақалада әрбір адамның арман мен мақсатқа жетудегі шешуші кезеңі ретінде мамандық таңдаудың рөлі ерекше атап өтіледі. Жастардың қызығушылығы мен арманына сәйкес мамандық таңдау – болашақ өмірдегі жетістіктерінің негізі екені баяндалады.

Түйін сөздер: тұлғалық қалыптасу, білім беру, мамандық таңдау, арман, мақсат, өмір жолы.

Адам шыр етіп дүниеге келген күннен бастап, тұлға болып қалыптаса бастайды. Былдырлап сөйлеп, тәй-тәй басып ата-ана мейіріміне бөленеді.

Өмірдің тоқтаусыз ағысымен бірге есейіп, білім алу үшін мектеп деген киелі орданың табалдырығын аттайды. «Білім» атты үлкен кемеге жолдама алады. Сол кемедегі ұстаз атты капитанға бағынып, өзінің жан-жақты ақыл-ойын дамытып, біліммен сусындайды.

Кез-келген шәкірттің мектеп табалдырығын аттағаннан кейін, мамандық таңдау мәселесі тұрады. Бұл біздің өміріміздегі ең басты қадам болмақ.

«Армансыз адам қанатсыз құспен тең» демекші, өзіміз арман еткен қызығушылығымызға қарай мамандық таңдаймыз. «...Арман қудың ба, алдына қара, артыңа алаң болма! Өмірдің өткелін іздеп таптың ба, жүрексіңбе, көзді жұм да, қойып кет, белді шеш те, кешіп өт...» деп, Қайрат Рысқұлбеков айтқандай, айқын мақсат, асқақ арманыммен менде өз таңдауымды жасадым.

Менің жүрек қалауым қиындығы мен қызығы қатар жүретін, үлкен жауапкершілік иесі ұстаз мамандығы болды. Бұл мамандықты таңдау маған қиынға соқпады. Бала күнімнен «ұстазды ұлылықтың, адалдықтың» жаршысындай көрген мен үшін бұл мамандықтан асқан сала болмады.

Ұстаз мамандығының үлкен жауапкершілікті, ізденісті талап ететінін ұғына отырып, сол жолда еңбек етуім үшін 1998 жылы Өзбекстан Республикасы Бұхара Мемлекеттік университетін бітіріп, Қарауылбазар ауданындағы №2 орта мектебіне жұмысқа орналастым. Ұстаз мамандығының мәртебесін көтеру өте маңызды екенін алғаш жұмысқа кірген күнімнен-ақ түсінгенмін. Өз мамандығын сүйетін, шәкірттердің жүрегіне жол таба алатын ұстаз ғана табандылық танытып, биіктерге өрлей алады. Ұстаздық жолға бет бұрған соң, оның міндетін түсініп алу өте маңызды. Бұл мамандыққа үстіртін қарауға болмайды, дегенмен бұл мамандыққа өз қалауымен келмеген ұстаздар да баршылық. Ол-үлкен қателік! Өмірде дұрыс бағыт таңдау өзіңнің де өзгенің де болашағы үшін өте маңызды. Ұстаздық-дара жол, даңғыл жол! Бұл жол қажырлы еңбек пен үнемі ізденімпаздылықты талап етеді. Ұстаздың да ұстазы бар! Өз кәсібін сүйетін адам ғана өз ісінің шебері болмақ!

Бүгінгі таңда ұстаздың даңғыл жолында еңбек етіп келе жатқанымға жиырма жеті жылдан асты. Осы уақыт аралығында қаншама шәкірттерді дайындап, үлкен өмір жолына ұшырдым. Қазір Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Ю.Гагарин орта мектебінде физика пәнінің мұғалімі болып қызмет жолымды жалғастырып келемін. Күн сайын емес сағат сайын өзгеріп отырған заманның ағысына ілесу үшін, біз, мұғалімдер аянбай еңбек етіп келеміз. Еткен еңбегіміз өз жемісін беріп, оқушыларымыз жан-жақты дамыған тұлға болып қалыптасып,

мемлекетіміздің гүлденуі жолында еңбек ететін азамат болса бізге одан артық марапат жоқ.

Менің ұстаз ретіндегі кәсіби ұстанымым – Отаныма рухани жағынан дінгегі мықты, әлемдік аренада еркін көсіле алатын, білім мен тәрбиені бойына сіңірген, заманына сай ұрпағын тәрбиелеуге өз үлесімді қосу. Жас мемлекетімнің гүлденіп, дамуы бүгінгі жас жеткіншектерге тікелей байланысты. Кәсіби ұстанымымды жүзеге асыру үшін не істеуім керек?

Ең алдымен заман талабына сай технологияларды меңгере отырып, оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттыру. Ол үшін түрлі ойындар мен тәжірибелерді қолдана отырып әр сабағыма тиянақты дайындық жасау. Өз пәнін риясыз жақсы көретін әр ұстаз үнемі ізденісте болады. «Білгенім бір тоғыз, білмегенім тоқсан тоғыз»,-дегендей әркезде жаңа дүниелерді үйреніп, оқушылармен бөлісу керек. Қазіргі балалар тез қызығады және дәл солай тез жалығып кетеді. Байқасаңыздар, әрбір оқушы өзінің телефонындағы ойынды әрбір екі ай сайын ауыстырып отырады, немесе асық ойнаса бірнеше күннен кейін одан жалығып, басқа ойынға қызығады. Сол себепті біз мұғалім болғандықтан әр кез оқушыларға сабақ беру тәсілдерімізді өзгертіп отыруымыз қажет. Яғни, біз оқушылармен бір толқында болып, жаңа технологияларды жақсы меңгеріп, трендтерді де біліп, оқушылардың тілінде бір деңгейде, оқушымен дос форматында болып сөйлесе алуымыз қажет деп ойлаймын.

Ұстаз алдындағы басты міндет – ХХІ ғасырдың есігіне еркін енетін, дүниежүзілік мәдениетті танитын, рухани дүниесі бай, жан-жақты ақпараттандырылған заман талабына сай белсенді ұрпақ тәрбиелеу. Болашақта өз оқушыларымыздың бойынан Отанға деген шексіз сүйіспеншілік пен рухани құндылықтарды көргім келеді. Нық мақсат пен айқын жеңіске жететін жас ұрпақты тәрбиелеу жолында қызмет етсем деймін.

Қорытындылай келе, ақ парак бетіне сызу сызғандай баланың кіршіксіз санасына алғашқы адамгершілік пен мейірімділік нұрын сеуіп, білімін, өнерін шыңдау – менің арманым. Балаға деген шексіз махаббаттың иесі ғана өз еңбегінің жемісін көре алады. Еліміздің елеулісі, халқымыздың қалаулысы болатын, елімізге адал әрі пайдалы қызмет ететін ұрпақтарды тәрбиелеу – ел алдындағы үлкен жауапкершілік. Президентті де, ғалымды да шығаратын асыл міндет иесі болу – біз үшін үлкен жауапкершілік, ұлы міндет. Кішкентай болса да елімнің өркендеуіне, дамуына, саналы, тәрбиелі ұрпақтардың көп болуына өз үлесімді қоссам менің арманымның орындалғаны деп білемін!

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ТЫҢДАЛЫМ ДАҒДЫСЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІСТЕР

Бурбекова Р.А.

Түркістан облысы, Сайрам ауданы, №7 Бабыр атындағы жалпы білім беретін
мектеп, Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Электрондық пошта: noname19395@mail.ru

Аңдатпа

Мақалада қазақ тілі сабағында тыңдалым дағдысын дамытуға бағытталған әдістер қарастырылады. Тыңдалым, оқылым, жазылым және айтылым дағдыларын қалыптастыру оқушылардың тілдік қарым-қатынас жасау қабілетін арттырып, олардың сын тұрғысынан ойлауына, шешім қабылдауына және өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді. Тілді оқытудың кіріктірілген бағдарламалары оқушылардың ақпаратты тиімді қолдану қабілетін дамытуға және шынайы өмірге бейім жаңашыл ұрпақты тәрбиелеуге бағытталған. Әрбір әдіс белгілі бір тілдік мақсатқа жетудің құралы ретінде маңызды рөл атқарады.

Түйін сөздер: тыңдалым дағдысы, қазақ тілі, оқыту әдістері, кіріктірілген бағдарлама, айтылым, оқылым, жазылым, сын тұрғысынан ойлау.

Қазақ тілінің жаңа оқыту әдістері арқылы біз білім деңгейі, ой өрісі дамыған, тіл арқылы өз ойын еркін жеткізе алатын, туындаған мәселелерді шеше білетін, шынайы өмірге бейім жаңашыл ұрпақ тәрбиелейміз. Оқушылар оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын қалыптастыра отырып, еркін қарым-қатынас жасауға, сын тұрғысынан көзқарасын білдіруге, өз ойын жеткізіп, шешім қабылдауға дағдыланады. Қазақ тілінде берілген кез келген ақпараттарды тиімді қолдана отырып, өзіне қажетті мәліметті ала алады. Әрбір оқыту әдісі белгілі бір мақсатқа жетудің құралы болып табылады. Тілді кіріктірілген бағдарлама арқылы оқытудың негізгі мақсаты – сөйлеу әрекетінің түрлерін (айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым) меңгерте білу.

Тыңдалым дағдысы бойынша негізгі ойды түсіну, ақпаратты анықтау, түсінгенін практикада қолдана білу бағаланады; Осылардың ішінде басқа дағдыларды қалыптастырудың негізгі алғышарты – тыңдалым әрекеті болып табылады. Өйткені күнделікті өмірде оқушы көптеген ақпаратты сағат сайын естіп, көріп тыңдайды. Бірақ кез келген ақпаратты тыңдау арқылы түсіну сөйлеу әрекетін қалыптастырады. Егер оқушы өзіне керек мәліметті тыңдау арқылы тауып үйренсе, ол басқа үш дағдыны (айтылым, жазылым, оқылым), яғни айтылып жатқан мәліметті түсінеді; өз пікірін білдіре алады және басқалармен қарым-қатынас жасай алады; тақырыпқа қатысты деректі түсініп оқиды; көтерілген мәселеге өз көзқарасын жазбаша жеткізе алады. Ал тыңдалым дағдысы дегеніміз не? «Тыңдалым – «аудирование» деген терминнің білдіретін мағынасы – «есту арқылы түсіну». Бұл айтылған не техникалық ақпараттарға жазылған аудио мәтіндегі сөздерді, сөйлемдерді тыңдай білудің нәтижесінде қабылдау және түсіну деген ұғым».

Тыңдалымның мақсаты оқушыны: Аудиожазбаның мазмұнын түсінуге, белгілі бір ақпаратты қабылдауға, мәтін детальдарын түсінуге, айтылған ойды толық түсінуге, сөйлеушінің сөзін еш қиындықсыз ұғынуға, ауызекі, анық құрылмаған сөйлеу тілін өзге адамдардың көмегінсіз түсінуге, бұқаралық ақпарат құралдары мен телерадио бағдарламаларды еркін, түсініп қабылдауға таныс және бейтаныс тақырыптағы сөйлесімнің негізгі ойын түсінуге, т.б. үйрету.

Тыңдалым дағдысын қалыптастыруға бағытталған әдіс – тәсілдер қолдандым. Атап айтар болсам:

1. «Айқайлап диктант оқу»: әдісі. сынып оқушылары екі топқа бөлінеді. Бірінші топ оқушыларды мәтінді айқайлап оқиды. Екінші топ оқушылары бір ғана оқушыны тыңдап, диктант жазуға тырысады. Осы арқылы оқушылар ерікті зейінді қалыптастырады әрі өмірге бейімделеді. Оқушылар аудиоматериалды екі рет мұқият тыңдайды (ол сюжетті

мәтін, өлең, публицистикалық ақпарат болуы мүмкін). Тыңдалымнан өздеріне таныс емес сөздерді жазып алады, сөздік арқылы аударды. Аудионы тағы екі рет тыңдап, жазбаның мазмұнын толық түсінуге тырысады. Сыныппен ой бөліседі. Осы әдісті жүйелі қолдану – оқушылардың тыңдау арқылы түсіну дағдысын қалыптастырады.

2. «Синонимдерді тап» әдісі. Оқушыларға сөздер ұсынылады. Олар тыңдалған мәтіннен осы сөздердің синонимдерін тауып, жауап парағына белгілеуі керек. Осы арқылы оқушылардың тыңдау әрекеті мен сөздік қоры дамиды.

3. Аяқталмаған сөйлем

Оқушыларға тақырыпқа қатысты мәтін оқимын. Оқушылар топпен не жеке (жұппен) бірлесе мәтінді өз ойларымен аяқтайды. Мұны әр түрлі тақырыпта сергіту сәті ретінде де алуға болады
Мысалы:

«Баяғыда сөз табы деген қарияның зат есім деген ұлы болыпты. Ол ортасына беделді, жаны жайсаң адам екен. Егер елінде екі адам бір – бірімен келіспей қалып жатса Зат есімге барып шешуін табады екен.....» ары қарай оқушы аяқтауы керек.

4. Тізбектелген ереже

Бір оқушы тақырып бойынша бір тұжырым айтады. Екінші оқушы оның айтқанын қайталап, өзінің тұжырымын айтады. Үшінші оқушы алдыңғы екі оқушының айтқанын қайталап, өзінің тұжырымын айтады. Сөйтіп жалғаса береді. Кезегінде айта алмаған оқушы шығып кетеді. Шығып кеткен оқушы тақырып туралы түсінбеген дегенді білдіреді.

5. Жасырын сөз.

Оқушылар тақырып бойынша сөз жасырады. Оны сипаттайды, сол сипаттама арқылы басқа оқушылар жасырынған сөзді табады. Сипаттауда айтатын сөздерге шектеу қою арқылы немесе қимыл арқылы көрсетуді ұсынуға болады. Мысалы жасырылған сөзді 3 сөз арқылы сипатта деген сияқты.

6. Дөңгелек стол

Оқушылар екі топқа бөлінеді. Топ оқушысының бірі жаңа тақырыпты қатыстыра отырып 1 сөйлем айтады. Екіншісі оның айтқан ойын әрі қарай жалғастырып, екінші сөйлемді айтады. Соңында мәтін шығады. Екінші топ мәтін не туралы екенін айтып береді және мәтінге тақырып қояды, сөйлем ішінен жаңа тақырыпқа байланысты сөздерді табады. Барлық айталған тапсырмаға бір ғана оқушы жауап бермейді. Топ мүшелерінің барлығы қатысады.

7. «Кір жаятын жіп»

Өтілген тақырып бойынша мәтін оқимын. Мәтін ішінен керекті сөзді тауып кір жаятын жіпке ілу керек. Соңында кім қанша сөз ілгенін тексеремін. Бұл әдістің мақсаты оқушының

тыңдау дағдысын қалыптастыру және есте сақтау қабілетін қалыптастыру.

8. Мен не естідім?

Бір оқушыға мәтін оқытамын. Оқушылар тыңдаған мәтін ішінен сөз табының қай түрі көп кездескенін табу керек. Және екі тақырыптың ұқсастығы мен айырмашылығын табу керек.

9. Тыңдайтын үшбұрыштар

Оқушылар үш адамнан тұратын топта бірлесіп жұмыс істейді:

СПИКЕР мұғалімнің нұсқаулығы бойынша тақырыпты түсіндіреді (немесе проблема туралы өз ойымен бөліседі).

ИНТЕРВЬЮЕР мұқият тыңдайды және егжей-тегжейін анықтау үшін сұрақтар қояды.

ХАТШЫ үдерісті бақылайды және «спикерге» де, «интервьюерге» де кері байланыс береді.

10. Ақпараттағыақаулық

Өткен тақырыпқа байланысты ақпарат оқылады. Оқушылар қате ақпаратты тауып стикерге жазады және А4 орматына жапыстырады. Әр оқушыға жеке – жеке формат таратылады.

11. «Есте сақтайық» әдісі

Қазақ тілін оқытуда тыңдалым дағдысын дамыту – тіл үйрену үдерісіндегі маңызды бағыттардың бірі. Тыңдалым оқушылардың ауызша ақпаратты қабылдау және оны түсіну қабілетін жетілдіруді көздейді. Тіл үйрену барысында бұл дағды басқалармен өзара қарым-қатынас жасаудың негізін құрайды. Тыңдалым арқылы оқушылар берілген мәліметті тыңдап, оның мағынасын түсінуге, оны талдауға және дұрыс жауап беруге дағдыланады.

Тыңдалымның рөлі тек қазақ тілін меңгеруде ғана емес, жалпы тұлғалық дамуда да ерекше. Оқушылар тыңдалым арқылы қоршаған ортадан алынған ақпаратты игеріп, соның негізінде өз ойын қалыптастырады. Мысалы, күнделікті өмірде фильм көру, жаңалық тыңдау немесе әңгімелесу арқылы тілдік ортаны сезініп, тілді шынайы қарым-қатынаста қолдануға машықтанады. Осылайша, тыңдалым дағдысы оқушылардың коммуникативтік қабілетін арттыруға, оларды тілдік ортаға икемдеуге мүмкіндік береді. Қазақ тілін оқыту барысында тыңдалым дағдысын дамыту үшін түрлі әдістер қолданылады. Сабақ барысында қолданылатын ең танымал әдістердің бірі – аудио мәтіндермен жұмыс. Бұл әдіс оқушылардың мәтін мазмұнын тыңдап, түсінуіне көмектеседі. Мысалы, оқушыларға белгілі бір тақырыптағы аудио мәтін ұсынылады. Тыңдау процесінен кейін мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап беру арқылы олардың тыңдалым арқылы ақпаратты қабылдау қабілеті бағаланады. Бұл әдіс тыңдалым дағдысын дамытуда тиімді, себебі ол оқушыларды белсенді ойлауға және ақпаратты талдауға ынталандырады.

Тағы бір тиімді тәсіл – видеоматериалдарды қолдану. Сабақ барысында қазақ тіліндегі фильмдерден, деректі материалдардан немесе жаңалықтардан үзінділер көрсету арқылы оқушылардың тыңдалым және көру дағдылары қатар дамытылады. Видеоматериалдарды қолдану тек тыңдау ғана емес, сонымен бірге ақпараттың визуалдық элементтерін түсінуге де ықпал етеді. Оқушылар видеоматериалдарды талқылай отырып, өз ойларын еркін жеткізуге үйренеді.

Тыңдалым дағдысын дамытудың тағы бір жолы – мәтінге негізделген талдау әдістері. Бұл әдіс бойынша оқушылар аудио немесе видео материал тыңдағаннан кейін, сол материал негізінде өз пікірін білдіреді немесе оны сыныптастары арасында талқылайды. Бұл әдіс олардың ақпаратты тыңдау ғана емес, оны терең түсініп, өз көзқарасын қалыптастыру қабілетін арттырады.

Сабақ барысында диалогтық әдіс те жиі қолданылады. Оқушылар арасында өзара пікір алмасу арқылы тілдік қарым-қатынас орнатылады. Диалог құру процесінде оқушылардың тыңдалым дағдысы ғана емес, айтылым дағдысы да дамиды. Әсіресе, бұл әдіс олардың өз ойын дәл және нақты жеткізуіне ықпал етеді. Сонымен қатар, диалогтық әдіс оқушыларды өзара ынтымақтастыққа баулып, топтық жұмысқа бейімдейді.

Тыңдалым дағдысын дамытудың маңызды аспектісі – мұғалімнің үнемі тілдік ортаны құрып, оқушыларды сол ортада еркін әрекет етуге ынталандыруы. Мұғалім оқушыларға түрлі жағдаяттар арқылы ақпаратты тыңдап, түсінуге бағыт береді. Бұл оқушылардың шынайы өмірде кездесетін тілдік кедергілерді жеңуіне мүмкіндік жасайды. Мысалы, қазақ тілінде ұйымдастырылатын пікірталастар, ойындар немесе тапсырмалар арқылы оқушылардың тілдік қабілеттерін шыңдауға болады.

Тыңдалым дағдысы қазақ тілін меңгеру үдерісіндегі негізгі дағдылардың бірі болғандықтан, оны дамытудың әдістері оқушылардың жас ерекшеліктері мен тілдік деңгейіне сәйкес таңдалады. Бастауыш сынып оқушылары үшін қарапайым және түсінікті мәтіндерден бастау тиімді болса, жоғары сынып оқушыларына күрделі мәтіндерді тыңдау мен талдау тапсырмаларын беру арқылы олардың аналитикалық қабілеттерін жетілдіруге болады. Сонымен қатар, тапсырмалардың деңгейіне қарай, тыңдалым барысында сұрақ қою, мәтінді толықтыру немесе тыңдалған ақпаратты әңгімелеу сияқты әрекеттер оқушылардың белсенділігін арттырады.

Қазақ тілі сабағында тыңдалым дағдысын дамыту тек тілдік қана емес, оқушылардың тұлғалық қалыптасу процесінде де маңызды рөл атқарады. Тыңдалым арқылы оқушылар өздерінің айналасындағы әлемді түсініп, қоғаммен өзара қарым-қатынас орнатуды үйренеді.

Бұл оларды болашақта білімді, өз ойын анық жеткізе алатын және кез келген жағдайда өзін еркін сезінетін тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, қазақ тілін оқытуда тыңдалым дағдысын дамыту – оқушылардың тілдік қабілеттерін жетілдіру мен олардың жан-жақты дамуына бағытталған маңызды процесс. Тыңдалым әдістерін тиімді қолдану арқылы оқушыларды қазақ тілінде еркін қарым-қатынас жасай алатын, ойларын нақты жеткізе білетін, өзіндік көзқарасы қалыптасқан тұлға ретінде тәрбиелеуге болады. Тыңдалым арқылы берілген білім – оқушылардың болашағы үшін жасалған маңызды қадам.

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Ишанкулова К. Д.

Математика пәні мұғалімі, Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Сарыкемер ауылы,
Сарыкемер мектеп-гимназиясы

Аңдатпа

Мақалада математикалық және функционалдық сауаттылықтың білім беру процесіндегі маңыздылығы мен оның оқушылардың білім деңгейін арттырудағы рөлі қарастырылады. Математиканың пәнаралық байланысы арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары сипатталған. Сондай-ақ, функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған есептер мен мысалдар ұсынылған. Мақалада нақты мысалдар арқылы математикалық сауаттылықты қалыптастырудың әдістері көрсетіліп, оқушылардың шынайы өмірде есептерді тиімді шешу қабілетін дамытуға басымдық берілген. Математиканың теориялық және практикалық аспектілерін байланыстыру арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттері мен логикалық ойлау дағдыларын жетілдірудің тиімді әдістері талқыланған. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, математикалық сауаттылық оқушылардың күнделікті өмірдегі мәселелерді шешуге, өз бетімен талдау жасауға және дұрыс шешім қабылдауға септігін тигізеді.

Түйін сөздер: математикалық сауаттылық, функционалдық сауаттылық, есептер, оқушылар, білім беру.

Оқушыларға функционалдық сауаттылығын арттыру – білім беру процесінің негізгі болып табылады.

Қазақстан білім беру жүйесі қазіргі таңда өзгермелі және өскелең талаптары мен қажеттіліктерді қанағаттандыра отырып, отандық білім саласын әлемдік білім деңгейіне жеткізуге бетбұрыс жасауда. Бұл білім жүйесін жетілдіру және оны сапалы деңгейге көтеруді алға тартады.

Математикалық сауаттылық сөйлеу және жазу мәдениетіне қоршаған ортаны және олардың заңдылықтарын баяндау, оны оқып үйренудің ғылыми бейнесін меңгерудегі басты құралы ретінде екерекше көңіл бөлу қажет. Математикалық сауаттылық оқушылардың математикалық тексті оқуына, жазуына және қайта айтып беруіне, жазылғандар мен айтылғандарды түсіне білуіне ең минимальды талап ретінде қарау қажет.[1]

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 – 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарына сәйкес 2015 жылы Қазақстанда үшінші рет оқушылардың оқу жетістіктерін сырттай бағалау үшін жаратылыстану бағыты бойынша PISA халықаралық зерттеулері жүргізілді [2]. Оның ішінде математикалық сауаттылық бойынша берілген тапсырмалары да болды. Математикалық сауаттылық – әлемдегі математиканың ролін анықтау және түсіне білу, математикалық тұжырымдарды дәлелді негіздей білу және қызығушылығы бар, ойлы азаматқа тән қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін математиканы қолдана білу қабілеттіліктерін негізделген қабілет.

Математика пәні міндетті пәндердің бірі болғандықтан оқушылардың даярлығы, математикалық ұғымдарды қолдана білу деңгейлері стандарттан төмен болмауы тиіс. Бірақ оқушылардың қабілеттері мен математикалық білімдері, ол білімдерді қолдану деңгейлері әр түрлі болады. Осы орайда математикалық сауаттылық моделін қарастырған жөн. Математикалық сауаттылық моделі шынайы әлем проблемаларын математикалық әлеммен ұштастыруға, тәжірибедегі мәселелерді пайымдай отырып, оның математикалық моделін құруға алғы шарт болып табылады [3].

Математика сабағындағы негізгі сауаттылыққа тоқталайық:

1. Математика – ғылым болысынан балама ұғымдар. Сондықтан да математика барлық ғылымдардың логикалық негізі – куре тамыры ретінде қарастырылады.

2. Математика ең алдымен оқушылардың дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастырады, дамытады және оны шыңдай түседі.

3. «математикалық сауаттылық» ауызша жазбаша қабілеттерін қалыптастыру арқылы оқушының «математикалық сауаттылықты» меңгеру қабілетін шыңдайды.

4. Математика әлемде болып жатқан түрлі құбылысты, жаңалықты дұрыс қабылдап, түсінуге көмектеседі.

5. Математика болашақ тұлғаны моральдық, эстетикалық және этикалық тұрғыдан қалыптастыруда да тәрбиелік мәні бар.

Математикалық сауаттылықтың тағы бір ерекшелігі пәнаралық байланыста. Математика сабағының басқа пәндермен байланыс кезінде олардың математикалық сызбаларымен қосындыларын жинақтауда. Педагогика тарихында пәнаралық байланыс ертеден зерттеліп келе жатқан негізгі мәселелерінің бірі болып саналады. Педагогикалық ой-пікірдің дамуында және мектеп тәжірибесінде пәнаралық байланыс проблемасы көптеген прогресшіл педагогтарды толғандырған. Яғни пәндердің өзара байланысы туралы пікір он сегізінші ғасырда пайда болған [4].

Математика сабағында пәнаралық байланысты негізге ала отырып, сұрақ-жауап, баяндау, проблемалық ситуацияларды туғыза отырып оқушыларды алға қойған мәселені шешуге, шығармашылық жұмыстармен айналысуға, бірін-бірі бағалай алуға, өз ойларын нақты, толық жеткізе білуге көңіл бөлінеді. Осы аралықта 5 сыныпқа арналған «Логикалық математика», 9-11 сыныптарға арналған «Теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу» курстарның көмегі тиеді. Тәжірибеге сәйкес оқушылардың төмендегідей есептерді шығару барысында функционалдық сауаттылықтары дамып, ақпараттық мәдениеттілігі қалыптасады.

№ 1. Біздің ықшам ауданда 5 үй бар. Әрбір үйде 5 мысық бар. Әрбір мысық 5 тышқан аулайды. Тышқандарды ұстай алмаса, әрбір тышқан 4 уыс ұн жейді. Егер әрбір уыс ұн 5 граммға жуық болса, мысықтар тышқанды ұстағанда неше кг ұн сақтап қалады? (3,125 кг)

№ 2. Егер 8 адам 8 сағатта бір жұмысты бітіретін болса, адамдардың біреуі осы жұмыстың жартысын неше сағатта бітіре алады? (332 сағ)

№ 3. Делдал 3000 теңгеге тауар сатып алып, 3500 теңгеге оны сатты. Келесі күні осы тауарын 4000 қайта сатып алып, екі күннен кейін 4500 теңгеге сатса, делдал осы саудада қанша пайда не шығын көрді? (1000 тг пайда)

№ 4. Ахметтің анасының 3 баласы бар. Егер олардың үлкенінің аты – Қыркүйек, ортаншысының аты – Қазан болса, кенжесінің аты кім болғаны? (Ахмет)

№ 5. Бір ауылда 80 үй бар. Осы ауылдағы 60 үйде ат, 50 үйде есек болса, ауылдағы ең аз қанша үйде ат та, есек те бар? (30)

№ 6. Бір қатарда Қанаттың артында 36 адам бар. Ал Аслан Қанаттан 23 адамнан кейін тұр. Асланның алдында 51 адам бар болса, онда қатарды неше адам болғаны? (65)

№ 7. Сапар: «осы жерде тұрған үшеуіміз және бәріміз өтірікшіміз» деді. Бірақ Русланға оның сөздері ұнамады: «сен ғана өтірікшісің» деді. Жанна ренжіп: «екеуің өтірікшісіңдер», осы үшеуін танитын бір адам «олардың барлығы сөйледі, олардың барлығы өтірікші немесе барлығы шындықты айтады. Бірақ кім өтірік айтады, кім шындықты айтады мен айта алмаймын». Осы жерде қанша өтірікші адам бар? (2)

Әр түрлі қызықты есептер адай ойының дамуына жетелейтіндігі сөзсіз. Оның ішінде салу есептерінің де маңызы зор [5]. Осының дәлелі ретінде төмендегідей бірнеше есептерді орындап, ойлау қабілеттерін тексеруге болады.

1-тапсырма. Сіз қайықпен саяхатқа аттандыңыз. Төменде көрсетілген теңдеуді

$$\frac{12}{x} + \frac{12}{x+3} = 1$$

пайдалана отырып, тапсырманың текстің құрыңыз?

№1 Пәтер бөлмеден, ас үйден, дәлізден және жуынатын бөлмеден тұрады (сызбаны қараңыз). Бөлменің өлшемдері 5 м × 3,5 м, дәлізі 1,5 м × 6,5 м, ас үйдің ұзындығы 3,5 м. жуынатын бөлменің ауданын табыңыз (шаршы метрде).

№2 Бағанадан үйге дейін ұзындығы 15 м сым тартылған, ол жерден 3 м биіктікте үйдің қабырғасына бекітілген (суретті қараңыз.). Егер үйден бағанға дейінгі қашықтық 12 м болса, бағанның биіктігін табыңыз.

№3 Суретте "кран" бар құдық бейнеленген. Қысқа иықтың ұзындығы 3 м, ал ұзын иықтың ұзындығы 6 м. қысқа иықтың ұшы 1,5 м көтерілген кезде ұзын иықтың ұшы неше метрге төмендейді?

Жалпы, математикалық есептерді шешу дағдыларын мақсатты түрде қалыптастыру, әрине, білім беруді жетілдірудің маңызды жолдарының бірі болып табылады. Математикалық білімнің белгілі бір жүйесін қалыптастыру әрқашан математикалық білім беруде басты назарда болды. Бұл жүйенің көлемі жалпы білім беру тұрғысынан тым үлкен, ал оларды иелену сапасы онша жоғары емес. Оқушылардың математикалық сауаттылығын арттыру үшін оқушыларға есептер мен теңдеулерді, ребустарды, кроссвордтарды, көп деңгейлі тапсырмаларды өздері құрастыруды ұсынуға болады. Осыған байланысты, қазіргі қоғамдағы адамның толыққанды жұмыс істеуі үшін қажетті математика мен басқа пәндерді оқу процесінде оқушылар ойлау қасиеттерін

қалыптастыруға мүмкіндік беретін бір математикалық формуланы есімізде сақтайық. Осы оқыту жобасына көшу кезінде біз қазіргі қоғамда адамның толыққанды жұмыс істеуі үшін қажетті барлық пәндер бойынша жоғары өнімді білім беру формасына қол жеткізе аламыз.

Сонымен, қазіргі уақыт жаңа әдісті, шығармашылық ізденісті талап етеді. Мұғалімнің негізі міндеті – оқушыларға терең де, тиянақты білім беру.

Білім беру маңызы жаңартылған сайын, әрбір пәнді оқытудың өзіндік ерекшеліктері туындауда. Бүгінгі таңда білім беру жүйесін жаңалауды іске асырудың қажеттілігі күн санап арта түсуде.

Оқушылардың математикалық сауаттылықтарын қалыптастыру мәселесі бүгінгі таңда мектептеріміздің білім саласында тұрған басты мәселенің бірі болып табылады. Себебі оқушының кез-келген сабаққа деген қызығушылығы болмаса, онда оның алған білімі тұрақты болмайды. Олай болса, «Математиканың қорғаның тек күштілер мен батырлар ғана бұза алады» деген ұранды ұстана отырып, жалықпай, үлкен төзіммен, алдымызға келген шәкірттерге олардың жеке тұлға болып қалыптасуына, жақсы тәрбие, терең білім беру үшін аянбай еңбек ету керек. Білім беру үрдісінде оқытудың жаңа технологияларын айқындайтын әдістемелік, педагогикалық басылымдармен танысу, оларды қолдану ерекше орын алады. Әр сабақта оқытудың жаңа технологияларын тиімді қолдана білу оқушының таным белсенділігін қалыптастыру барысында шығармашылық ізденістің тиімді жолдарын үйрету, білім сапасын көтеру болып табылады.

Функционалдық сауаттылық – адамдардың мәдени, әлеуметтік, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни қазіргі жаңа заман ағымына, ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай әрдайым білімін жетілдіріп отыруы.

Математикалық сауаттылық – математикалық сөйлеу және жазу мәдениетіне қоршаған ортаны және олардың заңдылықтарын білу, оны оқып үйренудің, оқушылар дүниенің ғылыми бейнесін меңгеруі. Ой-өрісі, ақыл-санасы кең тұлғаны қалыптастыруда жаратылыстану пәндерінің орны өте маңызды. Біздің заманымызда математика пәнін оқытуда оқушылардың функционалдық ойлау қабілеті мен шығармашылық тұрғыдағы жұмысын дамытуда өздігінен жұмыс жасаулары және логикалық тапсырмаларды орындаудың маңызы өте зор. Бүгінгі күнде математика пәнін нәтижелі, сапалы оқыту ізденістері – пән мұғалімін толғандырып отырған маңызды мәселелердің бірі. Сыни тұрғыдан ойлау кезінде, бала өз заманының озық өнегесін санасына сіңіреді, функционалдық сауаттылығы жеткілікті болып,

басқаның пікірін тыңдауға дағдыланады және өзі де пікір, ойын айтуға машықтанады. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының тиімділігі математика пәнін оқытуда ерекше орын алатынын атап айтқан жөн. Жаңа технологияларды тиімді пайдалану арқылы математиканы оқытудың мазмұнын сапалы жүзеге асыру тиімді. Математика сабағында оқушылар өз бетінше білу дағдыларын дамыту маңызды іс-әрекеттің бірі. Тапсырмаларды өздігінен тексеріп, қорытынды жасай білетін тұлға қалыптастыру үшін жаңа технологиялар әдістерін кеңінен таңдап, қолдану қажет. Математика сабағында сыни тұрғыдан ойлау технологиясының әртүрлі стратегияларын қолдану, өздігінен жұмыс істеу факторы – есептерді өзі шығара білу. Шапшаңдылық іс-әрекеттерін ұйымдастыра отырып, оқушылардың құзыреттілігін арттыру мақсатында шығармашылықтарын дамыту. Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғысынан ойлау технологиясы жаңа заман оқулықтарының талаптарын жүзеге асыруда, оқушылардың білім деңгейін көтеруде, ойларын еркін айтуға, балаларды шығармашылыққа, қысқа уақытта шешім қабылдауға көмектесетін ең тиімді технологияның бірі болып табылады. Бұл технологияны пайдаланатын әр ұстаз өз педагогикалық қызметінде оқушы мен пән мұғалім арасындағы қарым-қатынасқа деген көзқарасының ерекше өзгергенін байқайды. Сын тұрғысынан ойлау әдісі математика сабағында оқушылардың қызығушылықтарын арттыра отырып, өз ойын еркін және дәл тұжырым жасауға үйретеді. Пікір қозғай отырып оқушының өз ойымен өзгелердің ойына сыни тұрғыда қарап көрген-білгенін талдап, реттеп, салыстырып, зерделеп, жүйелеп білмегенін өзі реттеп, дәлелдеп, тұжырымдар жасауға бағыттайды. Өз бетімен және бірлесіп шығармашылық тұжырым жасауға тырысады.

Жаңартылған білім беру мазмұны негізінде сараланған жаттығуларды орындауда жаңа технологияларды, әдістерді қолданудың маңыздылығы көп. Оны айта кетсек, жеке, жұптық немесе топтық жұмыстарда әртүрлі компьютерлік бағдарламаларды қолдануға болады. Теориялық негізін есеп түрінде игеру математикада оқушының ойын жинақтайды, икемділік, терең қызығушылық, жинақылық, жүйелік сияқты қажетті қасиеттерді қалыптастырады. Сонымен қоса, есептер, түрлі жаттығулар, математикалық білім, білік дағды жүйесін қалыптастырудың маңызды құралы, ал есеп шығару — оқу және кәсіптік іс-әрекеттің негізгі түрі. Әрбір есептің өзіне сай әдістемелік мақсаты болады. Сондықтан оқушы есепті шапшаң, оны қатесіз шығаруға, жаттыға түсуге ұмтылуға қарағанда, оны шығармашылықпен шешуге, шешімінен керекті қорытынды жасай алуға тырысуы керек. Математикалық есептердің тәрбиелік мәні де

өте зор.

Есеп шығару оқушының бойында төзімділік пен табандылықты қалыптастырады. Керекті шешімді іздеп жазудың, сызудың ықшамдылығы мен мұқияттығын керек етеді. Математикалық ойлаудың ерекше стиліне тәрбиелейді:

— талқылаудың, формальдік-логикалық сұлбасын сақтауға (талдауға, құруға, дәлелдеуге, зерттеуге);

— ойдың ықшамдығына;

-ойлау барысының нақтылығына;

— математикалық символиканы дәл қолдануға.

Есеп шығару, талдау есептер жүйесін құрудың мынадай әдістемелік ерекшеліктерін анықтауға жол ашты:

1. Есеп шығаруды үйретудің дамытушы сипаты;

2. Есеп мазмұнындағы мәліметтердің ғылымилығы;

3. Есепті кәсіби түрде шығара білуді қалыптастыру мен дамытудың жүйелілігі және сабақтастығы;

4. Есеп мазмұнының кәсіби бағыттылығы;

5. Есеп мазмұнында мәселе көтерілуі;

6. Есеп шығаруды үйретудегі саналылық пен мақсаттылық;

Осының барлығында да математикалық ойлаудың негізгі түрдегі жоғары деңгейін қалыптастыру керек.

Ақпараттық оқыту технологиясынан математика сабақтарында интерактивтік тақтаны қолдану. Интерактивті тақта арқылы оқушылар жаңа материалдарды арнаулы бағдарламалар арқылы мүмкіндігінше игерумен қатар функционалдық сауаттылығы да қалыптасады.

Қазіргі ақпараттандырылған заманда сабақта интерактивті тақтаны тиімді пайдалану, оқушының білім сапасын шығармашылық ретінде арттыру – өмір талабының бірі. Ол үшін мұғалім тиімді интерактивті әдістер арқылы сабақта проблемалық ситуациялар енгізіп, оқушылардың топтық жұмысының нәтижесінде олардың өздігінен тақырыпты түсінуге мүмкіндігінше жағдай туғызады, танымдық қызметін игеріп, нәтижеге жетелеп отырады. Сабақ соңында оқушылар өздері қорытынды шығарып, практикалық-шығармашылық жұмыстармен бекітеді.

Математика сабағында пәнаралық байланысты негізінде, сұрақ-жауап, баяндау, проблемалық ситуацияларды туғыза отырып оқушыларды алға қойған мәселені шешуге,

шығармашылық жұмыстармен айналысуға, бірін-бірі бағалай алуға, өз ойларын нақты, толық жеткізе білуге көңіл бөлінеді. Осы аралықта бастауыш сыныпқа арналған «Логикалық математика» есептерінің маңызы зор.

№ 1. Біздің ықшам ауданда 5 үй бар. Әрбір үйде 5 мысық бар. Әрбір мысық 5 тышқан аулайды. Тышқандарды ұстай алмаса, әрбір тышқан 4 уыс ұн жейді. Егер әрбір уыс ұн 5 граммға жуық болса, мысықтар тышқанды ұстағанда неше кг ұн сақтап қалады? (3,125 кг)

№ 2. Егер 8 адам 8 сағатта бір жұмысты бітіретін болса, адамдардың біреуі осы жұмыстың жартысын неше сағатта бітіре алады? (332 сағ)

№ 3. Делдал 3000 теңгеге тауар сатып алып, 3500 теңгеге оны сатты. Келесі күні осы тауарын 4000 қайта сатып алып, екі күннен кейін 4500 теңгеге сатса, делдал осы саудада қанша пайда не шығын көрді? (1000 тг пайда)

№ 4. Ахметтің анасының 3 баласы бар. Егер олардың үлкенінің аты – Қыркүйек, ортаншысының аты – Қазан болса, кенжесінің аты кім болғаны? (Ахмет)

№ 5. Бір ауылда 80 үй бар. Осы ауылдағы 60 үйде ат, 50 үйде есек болса, ауылдағы ең аз қанша үйде ат та, есек те бар? (30)

№ 6. Бір қатарда Қанаттың артында 36 адам бар. Ал Аслан Қанаттан 23 адамнан кейін тұр. Асланның алдында 51 адам бар болса, онда қатарда неше адам болғаны? (65)

№ 7. Бір адам қалаға бара жатыр еді, оған қарсы танысы кездесіп, екеуі ұзақ әңгімелескеннен кейін олар жолдарын жалғастырды. Қалаға қанша адам келді? (1)

№ 8. Сапар: «осы жерде тұрған үшеуіміз және бәріміз де өтірікшіміз» деді. Бірақ Русланға оның сөздері ұнамады: «сен ғана өтірікшісің» деді. Жанна ренжіп: «екеуің өтірікшісіңдер», осы үшеуін танитын бір адам «олардың барлығы сөйледі, олардың барлығы өтірікші немесе барлығы шындықты айтады. Бірақ кім өтірік айтады, кім шындықты айтады мен айта алмаймын». Осы жерде қанша өтірікші адам бар? (2)

№ 9. Ат жарысқа қатысқан ауыл балалардың бірі екеуінің алдында, бірі екеуінің ортасында, бірі екеуінің артында шауып келеді. Жарысқа неше бала қатысты? (3)
Өртүрлі қызықты есептер бала ойының дамуына жетелейтіндігі сөзсіз. Оның ішінде логикалық есептерінің де маңызы зор. Осының дәлелі ретінде айтылғандай бірнеше есептерді орындап, ойлау қабілеттерін тексеруге де болады.

Бүгінгі таңда мектептеріміздің білім саласында тұрған басты мәселенің бірі оқушылардың математикалық сауаттылықтарын қалыптастыру мәселесі болып табылады. Себебі оқушының кез-келген сабаққа деген қызығушылығы,

белсенділігі болмаса, онда оның алған білімі тұрақты болмайды. Олай болса жалықпай, үлкен міндетпен, алдымызға келген оқушыларымызға олардың жеке тұлға болып қалыптасуына, жақсы тәрбие, кемел білім беру үшін аянбай еңбек ету.

Біздің заманымыз ғылым мен техниканың жоғарыға дамыған кезеңі, біз мұғалімдер, сол заманмен бірдей қадам басуға міндеттіміз, себебі, біз оқушы тағдырына, жалпы адам тағдырына жауаптымыз деп есептеу керекпіз. Сондықтан оқушылардың функционалдық математикалық сауаттылығын арттыру үшін мынадай жұмысын жүргізуіміз керек:

1. Сабақ берудің жаңа технологиясы негізінде құрастырылған сабақтың әр бөлімі, әр бөлігі, тақырыбы бойынша «білу-түсіну-қолдану-тұжырымдау» жүйелі деңгейлік тапсырмаларымен жұмыс жасауды күшейтуіміз керек;

2. Сабақта практикалық-шығармашылық есептерді, әртүрлі форматтағы тест жұмыстарын, стандартты емес жағдайларда білімді пайдалануға негізделген, қызықты есептер шығартуымыз керек;

3. Әртүрлі таңдау курстарында алған білімдерін математика сабақтарында өмірмен ұштастыруға, оны практикада қолдануға, логикалық есептер шығаруға үйретуіміз керек;

4. Белсенді оқыту стратегияларын пайдалануды мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын дамытуға бағыттап, үйретуіміз керек.

Қорытындылай айтсақ, бүгінгі заман талабы – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту. Педагогтің сабақ беру шеберлігі, яғни шығармашылық пен жауапкершілікті негіздесе, бұл заман талабынан туындап отырған мәселе. Өз мамандығын толық меңгерген жоғары деңгейлі педагог оқытқан оқушы – өмірде өз жолынан адаспай, білімді азамат болып қалыптасады. Бұл педагог үшін маңызды, яғни жұмысының жемісі, әр педагог осыған ұмтылса алдымыздағы оқушымыз, болашақтың жұлдызы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.

2. PISA халықаралық зерттеу Әдістемелік құрал — Астана, ҰББСБО, 2013

3. Ералиева М. Оқытудың қазіргі технологиялары.

4. Калинин Е. Н. 5-9 сынып оқушыларының функционалдық математикалық сауаттылығын дамыту бойынша тапсырмалар жинағы. -Новокуйбышевск, 2019.

5. Математика сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру бойынша әдістемелік материалдар / редакциялаған Н.В. Долматова 2021ж.

№1. Біздің ықшам ауданда 5 үй бар. Әрбір үйде 5 мысық бар. Әрбір мысық 5 тышқан аулайды. Тышқандарды ұстай алмаса, әрбір тышқан 5 уыс ұн жейді. Егер әрбір уыс ұн 5 граммға жуық болса, мысықтар тышқанды ұстағанда неше кг ұн сақтап қалады? (3, 125 кг)

№2. Егер 8 адам 8 сағатта бір жұмысты бітіретін болса, адамдардың біреуі осы жұмыстың жартысын неше сағатта бітіре алады? (32 сағ)

№3. Делдал 3000 теңгеге тауар сатып алып, 3500 теңгеге оны сатты. Келесі күні осы тауарын 4000 теңгеге қайта сатып алып, екі күннен кейін 4500 теңгеге сатса, делдал осы саудада қанша пайда не қанша шығын көрді? (1000 тң пайда)

№4. Ахметтің анасының 3 баласы бар. Егер олардың үлкенінің аты – Қыркүйек, ортаншысының аты – Қазан болса, кенжесінің аты кім болғаны? (Ахмет)

№5. Бір ауылда 80 үй бар. Осы ауылдағы 60 үйде ат, 50 үйде ешек болса, ауылдағы ең аз қанша үйде ат та, ешек те бар? (30)

БИОГРАФИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Сейтнәсим. Ә

Средняя школа № 6 имени Александра Пушкина, Жамбылская область, 11 «А»
класс

Руководитель: Баетова Эльмира Аршаевна

Аннотация

Данное исследование посвящено изучению фразеологизмов в русском языке, их происхождения и лексического значения. Автор ставит перед собой важные задачи, которые четко сформулированы и включают восемь ключевых вопросов. Работа состоит из трех частей: введение, исследовательская часть и заключение. Во второй части подробно рассматриваются шесть основных проблем, связанных с происхождением и классификацией фразеологизмов. Исследование охватывает богатый материал, включающий анализ устойчивых сочетаний слов, их семантики и исторического контекста. Особое внимание уделено фразеологизмам, связанным с античной литературой, устным народным творчеством, бытом и жизнью русского народа. Материалы исследования иллюстрированы примерами, которые не только дополняют, но и углубляют содержание работы. Исследование способствует расширению кругозора и вызывает интерес к русской речи.

Ключевые слова: фразеологизмы, лексическое значение, происхождение, семантика, русский язык, исследование.

Фразеология как раздел лингвистики представляет собой одну из самых увлекательных и сложных тем, изучающих устойчивые сочетания слов, их происхождение и значение. Русский язык богат фразеологическими оборотами, которые являются неотъемлемой частью языка, передавая многогранность народной мудрости, исторического опыта и культурных традиций.

Введение: Фразеология как наука

Фразеология – это отдельный раздел науки о языке, который изучает устойчивые выражения и их особенности. Сам термин происходит от греческих слов “phrasis” – выражение и “logos” – учение. В отличие от отдельных слов, фразеологизмы состоят из двух и более компонентов, которые вместе формируют единое значение. Эти выражения обладают устойчивым лексическим составом, что отличает их от свободных словосочетаний. Например, фразеологизм “попасть впросак” невозможно интерпретировать без знания его исторического происхождения, которое связано с ремесленным термином, обозначающим определённое устройство для кручения веревок.

Фразеологизмы занимают важное место в русской речи. Они делают язык ярким, образным и выразительным, передавая не только смысл, но и эмоциональную окраску. Их использование позволяет экономить средства выражения, поскольку одно устойчивое сочетание может заменить целое предложение. Например, выражение “не видно ни зги” гораздо энергичнее и эмоциональнее, чем простое утверждение “темно”. Фразеологизмы отражают богатство языка, делая его уникальным.

Отличие фразеологизмов от свободных сочетаний слов

Фразеологизмы отличаются от свободных словосочетаний рядом признаков. Во-первых, их состав лексически устойчив: нельзя заменить одно слово в выражении без потери его значения. Во-вторых, в фразеологизмах компоненты теряют свою самостоятельность. Например, в выражении “попасть впросак” слово “впросак” без контекста фразеологизма становится непонятным. В-третьих, фразеологизмы существуют в языке как готовые единицы, требующие запоминания, тогда как свободные словосочетания создаются в процессе речи.

Сравним: свободное сочетание “хороший работник” позволяет заменить одно из слов (“опытный работник”), сохраняя общий смысл. Фразеологизм же “взять себя в руки” не допускает замены компонентов, иначе теряется его устойчивое значение.

Историческое происхождение фразеологизмов

Фразеологизмы имеют глубокие корни, связанные с историей, культурой, бытом и мировоззрением народа. Их изучение позволяет глубже понять образ мышления и особенности жизни русских людей в разные эпохи. Теория фразеологизмов была заложена в начале XX века, а её развитие связано с именами таких учёных, как В.В. Виноградов, А.А. Потебня, И.И. Срезневский и другие.

Фразеологизмы возникали из различных источников. Одни связаны с устным народным творчеством, другие – с литературными произведениями, третьи – с профессиональной речью ремесленников и повседневным бытом. Например, из народных сказок пришли выражения “при царе Горохе” (давно), “лиса Патрикеевна” (хитрый человек), “без царя в голове” (несерьёзный человек). Эти фразеологизмы, возникшие в сказках, пословицах и поговорках, передают народную мудрость и обеспечивают точность и выразительность речи.

Некоторые фразеологизмы имеют профессиональные корни. Например, выражения “топорная работа” (грубая работа), “разделать под орех” (сильно поругать) пришли из столярного дела, а “сматывать удочки” (поспешно уходить) – из речи рыбаков. Моряки добавили в русский язык такие обороты, как “сесть на мель” (попасть в затруднительное положение) и “на всех парусах” (быстро). Эти выражения сохраняют своё значение, обогащая современную речь.

Заемствованные фразеологизмы

Фразеологизмы часто заимствуются из других языков. Например, из древнегреческой мифологии пришли выражения “сизифов труд” (бесконечный и бесплодный труд), “ахиллесова пята” (уязвимое место), “муки Тантала” (нестерпимые муки). Эти фразеологизмы обогатили русский язык, сохранив свою изначальную образность.

Некоторые выражения возникли благодаря буквальному переводу иностранных фраз. Так, из английского языка пришли “время – деньги” и “летающая тарелка”, из немецкого “вот где собака зарыта”, из французского “чёрный рынок”. Эти заимствования стали неотъемлемой частью русской речи.

Литературные фразеологизмы

Особое место занимают фразеологизмы, созданные на основе литературных произведений. Например, выражение “мартышкин труд” (напрасный труд) связано с басней И.А. Крылова, а “человек в футляре” (замкнутый человек) – с

рассказом А.П. Чехова. Эти фразеологизмы отражают авторскую оценку явлений, сохраняя её в языке.

Устное народное творчество как источник фразеологизмов

Устное народное творчество является богатейшим источником русской фразеологии. Из сказок и пословиц пришли такие выражения, как “собака на сене” (о человеке, который сам не пользуется чем-либо и другим не даёт), “заварить кашу” (затевать хлопотное дело), “не видно ни зги” (очень темно). Эти фразеологизмы передают народную мудрость, сохраняя связь с культурой и традициями прошлого.

Семантика и образность фразеологизмов

Фразеологизмы обладают уникальной семантикой и образностью. Они не только передают смысл, но и выражают эмоциональное отношение говорящего. Например, выражение “дойти до ручки” не только описывает крайнее ухудшение ситуации, но и несёт в себе оценочный характер. Образность фразеологизмов делает речь яркой и выразительной, превращая говорящего в своего рода художника языка.

Фразеологизмы можно назвать “жемчужинами языка”. Они передают исторические и культурные особенности народа, обогащая его речь. Например, выражение “золотые руки” говорит о высоком мастерстве, а “тёртый калач” описывает опытного человека, способного справиться с трудностями. Эти устойчивые обороты речи делают язык более многогранным.

Заключение: значение фразеологизмов

Фразеологизмы являются неотъемлемой частью русского языка. Они передают богатство народной мудрости, обогащают речь и делают её выразительной. Изучение фразеологизмов позволяет глубже понять историю, культуру и мировоззрение русского народа. Это важный аспект лингвистики, который помогает сохранять и передавать культурное наследие.

Русская фразеология – это кладёзь народной смекалки и мудрости. Она отражает жизнь, трудовой опыт, обычаи и традиции народа, делая язык уникальным и богатым. Изучение фразеологизмов способствует расширению кругозора, развитию языковой культуры и глубокому пониманию языка.

Список использованной литературы:

1. Греков В.Ф., Крючков С.Е., Чешко Л.А. Пособие для занятий по русскому языку. – М., 1984.
2. Панов Б.Т., Текучев А.В. Школьный грамматико-орфографический словарь русского языка. – М., 1991.
3. Введенская Л.А., Баранов М.Т. Русское слово. – М., 1983.
4. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка. – Л., 1977.
5. Бабкин А.М. Русская фразеология, её развитие и источники. – М., 2009.
6. Гвоздарёв Ю.А. Рассказы о русской фразеологии. – М., 1998.
7. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М., 1996.
8. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М., 1999.
9. Быстрова Е.А., Шанский Н.М. Фразеологический словарь русского языка. – М., 2007.
10. Розенталь Д.Е., Голуб И.Б., Теленкова М.А. Современный русский язык. – М., 2002.
11. Яранцев Р.И. Словарь-справочник по русской фразеологии. – М., 1985.
12. Язовицкий Е.В. Говорите правильно. – Л., 1969.

ТІЛ ҮЙРЕТУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Абдрахманова А.К

Жетісу облысы, Панфилов ауданы, «Үлкеншыған орта мектебі» КММ, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аңдатпа

Алты Алаштың ардақты ұлдарының бірі Міржақып Дулатұлы: "Жалғыз сүйеніш, жалғыз үміт – оқуда. Теңдікке жетсек те, жұрттығымызды сақтасақ та, дүниедегі сыбағалы орнымызды алсақ та, бір ғана оқудың арқасында аламыз. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз – оқу. Надан жұрттың күні – қараң, келешегі – тұман" – деп білім мен ғылымның маңызын халыққа көрсеткен. Иә, білім – мәңгілік қазына екені сөзсіз. Бұл баяндамада "Білімді ұлт: Әдістемелік қолдау, сапалы білім" бағыттарында бүгінгі күндегі жаңашылдықтар, білім сапасына қойылатын талаптар мен оның орындалуы талқыланады. Сонымен қатар, қазақ тілі сабақтарында жаңа инновациялық технологияларды қолдану тәжірибесіне ерекше назар аударылды. Ұлт ұстазының жолын жалғастыруда жаңа технологияларды тиімді пайдалану мәселесіне де тоқталдым.

Түйін сөздер: білім, инновациялық технологиялар, қазақ тілі, әдістемелік қолдау, сапалы білім, ұлттық мұра.

Қай уақытта болмасын білім қоғамның алға жылжуымен бірге келе жатқан ең басты құндылықтардың бірі. Біліммен жан-жақты қаруланған, ой көкжиегі биік азамат қана мемлекеттің қарыштап дамуына өзіндік үлесін қоса алады. Шәкіртті білімнің шыңына ұмтылдыру, мектеп табалдырығында алған білімін өмір жолында тиімді қолдана білуге үйрету, білімге деген қызығушылығын ояту ұстаздың ең басты міндеті. Бүгінде білім алудың қажеттілігіне ешкім күмән келтіріп, дау шығармайды. Адамның басты байлығы – білім. Халық қаншалықты бай қуатты болса да, білімсіз оның байлығы өркениетті, дамыған озық технологияларды жетік меңгерген халықтардың қолына кететіні сөзсіз. Оқытудың ең қолайлы әдістері мен формаларын, сонымен қатар оқушылар күш-жігерсіз меңгеретін материалды таңдау мұғалім үшін маңызды. Мұғалімнің идеялары өзекті болмақ, өйткені қазіргі кездегі білім берудің негізгі процестерінің бірі – оқушының білімді өз бетінше меңгерудегі белсенді әрекетін ұтымды ұйымдастыру.

Негізгі идея – оқу мен өмірдің байланысы, яғни теория мен практиканың байланысы принципі. Ол бастауыш мектеп оқушыларының табысты білім алуы олардың өмірлік тәжірибесіне тікелей байланысты деп есептеді. Бұл мектепте оқушыларға түсінікті пәндер ғана оқытылуы керек деген сөз. Осы принциптен білімнің қолжетімділігі принципі шығады. Оқытудың табысты болуы үшін екі дидактикалық қағида келтіріледі: оқу түсінікті және қызықты болуы керек, оқуда оқушының рухани күші үшін қолайлы жағдайлардың болуы. Бірақ бұл оқу оңай болуы керек дегенді де білдірмейді. Оның қиындығы оңтайлы болуы және баланың қызығушылығын да ескеруі керек. Білімді ұстаз оқушының қарапайымнан күрделіге, белгіліден белгісізге, жақыннан алысқа өтуіне барлық жағдайды жасайды.

Мұғалім қай пәнді оқытса да, баланың ақыл-ой әрекетінің белсенділігіне сүйене отырып, оқушылардың оқытылатын тақырыпқа қызығушылығын оятуы керек. Сабақ барысында қызығушылықты сақтау үшін оқытудың әртүрлі әдістерін қолдану да қажет етіледі. Қазіргі білім беру жүйесінде шығармашылық ойлауы жоғары, озық, инновациялық технологияларды меңгерген, эксперименттік-тәжірибелік іс-әрекеттермен айналысатын мұғалім басты рөлге ие. Бүгінгі таңда мұғалімнің кәсіби шеберлігі ғана емес, оның білім алуға, біліктілігін арттыруға деген ұмтылысы да жоғары бағаланады.

Қазір біз жиырма бірінші ғасырда жаһандану дәуірінде, технологиялар қарыштап дамып жатқан, минут сайын жаңалық ашылып жатқан кезеңде өмір сүрудеміз. Бұл ғасыр білімнің, ақпараттың, технологияның, инновацияның дәуірі. Заманның ағысынан артта қалмай, қатар жүзу басты міндетіміз. Қазіргі таңда мемлекеттік тілді оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қалыптастыру – заман талабы. Тіл – халықтың жаны, ұлтымыздың құжаты. Тіл құрыса, халық та жер бетінен жоғалады. Орыс сыныптарында оқылатын қазақ тілі пәнінің көздейтін негізгі мақсаты – оқушыларды белгілі дәрежеде қазақша сөйлеуге, өз ойын басқаға жеткізе алатын, біреудің сөйлеген сөзін, жазғанын түсіне алатын дәрежеге жеткізу. Бұл ретте қазақ тілін қазақ мектебінде оқытудағы және қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытудағы құзыреттердің басым орны танылады. Қазақ тілін оқытудың басты мақсаты — қазақ тілінің төменде көрсетілген басты қызметтерін теориялық және практикалық тұрғыдан меңгерту, өмірлік жағдаяттарда еркін әрі сауатты қолдануға дағдыландыру:

- Қазақ тілінің қатынас құралы ретіндегі қызметін ұғындыру және меңгерту.
- Қазақ тілінің адамның сезімді білдіру қызметі ерекшелігін меңгерту.
- Қазақ тілінің танымдық қызметін меңгерту.
- Қазақ тілінің адам ойын білдіру қызметін меңгерту.
- Қазақ тілінің кумулятивтік, яғни қазақ халқының тарихы мен мәдениетін жинақтаушы қызметін меңгерту.

Бүгінде жаңа технологияларды сабақ барысында пайдалану ең тиімді тәсілдің бірі. Мен қазақ тілі пәнінде тілді үйретуде инновациялық технологияларды ұтымды пайдалануға тырысамын. Инновация терминінің берер мағынасы – білім, тәрбие жұмыстарына өзіндік бір жаңалық енгізу. Жаңа бір әдістемелік әдіс пен тәсілдерді, құрал-саймандарды, басқаша концепцияға жаңа жүйеге сай тиімді қолдану. Жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, қашықтан оқыту, дара тұлғаға бағыттап, оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылату – бүгінгі күннің басты талабы.

Орыс мектептерінде қазақ тілін, мемлекеттік тілді оқыту жүйесі қарапайым және бастапқы, негізгі, орта және ортадан жоғары деңгей бойынша базалық және пәндік құзыреттерді жүзеге асыра отырып, қазақ тілін қатысымдық

тұрғыдан меңгерту; сөйлесім әрекетінің түрлеріне сай оқушыны тілдік білім негізінде әдеби тілде сөйлеуге, сауатты жазуға үйрету арқылы дара тұлғаның тілдік қабілетін дамыту, бір-бірімен сабақтас, жүйелі тақырыптарды коммуникативтік тұрғыдан ұсына отырып, оқушыларға қазақша тілдік қатынасты игерту мақсатын көздейді. Осы аталған мақсатқа қол жеткізу үшін оқытудың ақпараттық технологияларын пайдаланған орынды.

Жаңа инновациялық әдістерді пайдаланудың әдістеріне келсек:

1. Қазіргі уақыт – жаңалық пен инновация уақыты. Күнделікті өмірде жаңа білім мен жаңалықтармен кездесеміз. Бұған оқыту үрдісі де сәйкес болу керек.

2. Жаңалықты пайдалану оқушының ойлау қабілетін жаңалыққа икемдеп, алдын ала болжам жасауға үйретеді.

3. Инновациялық әдістер – бұл белсенді оқыту әдістері. Ақпаратты белсенді түрде сіңірген оқушы жадында өздері айтқанның 80% сақталса, өздері істегеннің 90% қалады.

Жаңа оқыту технологиясының түрлері көп. Кейбіреуін атап айтатын болсақ, оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту (оқушылардың белсенділігі жоғарылап, өздерінің күштеріне деген сенімдері артады), М.М.Жанпейісованың «Модульдік оқыту технологиясы» (оқушылардың интеллектуалдық және шығармашылық потенциалын дамытуға бағытталған), Ж.Қараев пен Ж.Кобдикованың «Үшөлшемді әдістемелік жүйесі» (деңгейлік тапсырмалар беру арқылы дамыта оқыту идеясы жүзеге асырылады).

Тілді оқытып, үйретудің сапасын арттыру әртүрлі жағдайларға байланысты. Мектепте оқытылатын қазақ тілі пәнінің түпкі мақсаты – оқушыларға қазақ тілін меңгерту, ойлау қабілеті мен сауаттылығын арттыру, қазақ тілінде сөйлеп, жаза білетін дәрежеге жеткізу, қазақ халқының әдет-ғұрпын, тарихын танып талаптандыру, тілін құрметтеуге тәрбиелеу, сонымен қатар Отанды, табиғатты, айналадағы құбылысты, тыныс – тіршілігімен жан-жақты терең таныстыру. Осылардың барлығы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дәстүрлі әдістемеге қарағандағы артықшылықтарын пайдалану арқылы тіл үйренушінің білім сапасының артуына, қатысымдық құзіреттілігінің қалыптасуына ықпал етеді. Тілдік білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тіл үйренушілерді әлемдік мәдени құндылықтарға, ақпараттық ресурстарға жақындатып алып келеді, шынайы мәдениаралық коммуникацияға жағдай жасайды. Бұл технологияның тіл

үйретудегі мүмкіндіктері ғылыми-теориялық тұрғыдан жан-жақты дәлелденген, тек практикалық тұрғыдан жүзеге асыруға мамандардың дайындығы арта түсуі қажет. Алдағы уақытта жоғары талаптарға жауап беретін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың түрлері арта беретіні сөзсіз. Сондықтан қазақ тілін оқыту-үйрету үдерісінде бұл технологияларды ұтымды қолдану үшін оқытушылардың өз кәсіби шеберліктерін, ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін үнемі дамытып отыруы талап етіледі.

Оқыту үрдісінде баланың белсенділік қабілеті – дидактиканың ең бастысы болып табылады. Ол білім мен білікті саналы түрде қажет ету, нәтижеге жету сияқты іс-әрекет сапасының түсінігін береді. Ол жайдан-жай пайда болмайды, бұл – педагогикалық технологияларды шеберлікпен жүйелі пайдаланудың жемісі. Басқа ұлт тілінде оқытатын мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі оқытушыдан табандылықты, ізденгіштікті талап етеді.

Қазіргі сабақтың әдіс-тәсілдері көп. Бүгінгі таңда мектеп қабырғасында жаңа технологиялардың көптеген түрлері қолданылуда. Соның ішінде М.М.Жанпейісованың «Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде» кеңінен қолданылуда. «Модульдік оқыту технологиясының» ерекшелігі – оқушының танымдық қабілеттерін есту, көру, қимыл, ойлау, ынта, зейін, қабылдау қабілеттерін дамытуға бағытталған. Бұл технология бойынша мұғалім кеңесші және оқушылардың танымдық процесін ұйымдастырушы рөлінде болады.

Тілді оқыту барысында жаңа технологияларды тиімді қолдану – оқушылардың білімін арттыруға, олардың сабаққа қызығушылығын оятуға және өз бетімен ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Осы бағытта мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен ізденімпаздығы аса маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құрман Ж.Н. Қазақ тілін оқытудың әдістемелік негіздері. — Алматы, 2009. — 28-б.
2. Ж. Садуова. «Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану». // Білім. Алматы, №5, 2006 ж., (22-24).
3. Х. Хамзина. Қазақ тілін оқытуда жаңа технологияларды қолдану // Білім айнасы. 2019 ж.
4. Жанпейісова М.М. «Модульдік оқыту технологиясы». — Алматы, 2002.
5. Қараев Ж., Қобдикова Ж. Үшөлшемді әдістемелік жүйе. — Алматы, 2010.
6. Әбілқасымова А.Е. Білім берудегі инновациялық технологиялар. — Алматы, 2017.
7. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. — Астана, 2017.
8. Әлімжанова Г.М. Қазақ тілін оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану. — Астана, 2018.
9. Әбенев С. Қазақ тілінің әдістемелік ерекшеліктері. — Алматы, 2015.

БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУҒА АРНАЛҒАН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫ: ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛАР МЕН СИМУЛЯЦИЯЛАР

Сейтжанова Т.С.

Педагог-зерттеуші, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы, Жуалы ауданының білім бөлімінің биология пәнінің әдіскері

Аңдатпа

Мақалада биология пәнін оқытуда жасанды интеллект құралдарын қолдану мүмкіндіктері мен артықшылықтары талқыланады. Жасанды интеллект технологиялары білім беру процесін жетілдіруге, оқушылардың білім сапасын арттыруға және оқу тәжірибесін жекешелендіруге ықпал етеді. Мақалада жасанды интеллект негізіндегі білім беру платформалары, виртуалды зертханалар, 3D модельдеу және визуализация, автоматтандырылған бағалау жүйелері, ақпараттық ресурстарға қолжетімділік және интерактивті білім беру қосымшаларының рөлі қарастырылады. Сонымен қатар, жасанды интеллект құралдарының оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығы мен нәтижелерін арттырудағы және мұғалімдердің тиімді оқыту әдістерін жүзеге асырудағы мүмкіндіктері зерттелген. Білім беру жүйесінде жасанды интеллекттің қолданылуы білім беру үдерісін айтарлықтай жақсартып, оқыту сапасын жоғарылатады. Биология пәні бойынша функционалдық сауаттылықты дамытуда жасанды интеллект технологиялары жеке оқу траекторияларын құру, интерактивті құралдарды пайдалану және деректерді талдау арқылы маңызды рөл атқарады.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, биологияны оқыту, білім беру технологиялары, интерактивті құралдар, автоматтандырылған бағалау

Биология пәнін оқытуда жасанды интеллект құралдарының қолдану мүмкіндіктері мен артықшылықтары қарастырылады. Жасанды интеллект технологиялары білім беру процесін жетілдіруге, оқушылардың білім сапасын арттыруға және оқу тәжірибесін жекешелендіруге мүмкіндік береді. Мақалада жасанды интеллект негізіндегі білім беру платформалары, виртуалды зертханалар мен симуляциялар, 3D моделдеу және визуализация құралдары, автоматтандырылған бағалау жүйелері, ақпараттық ресурстарға қолжетімділік және интерактивті білім беру қосымшаларының биология пәнін оқытудағы рөлі мен тиімділігі талқыланады. Жасанды интеллект құралдарының көмегімен оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығы мен нәтижелері арттырылады, ал мұғалімдерге тиімді оқыту әдістерін жүзеге асыруға көмектеседі.

Қазіргі білім беру жүйесінде жасанды интеллекттің қолданылуы білім беру үдерісін едәуір өзгертіп, оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Биология пәні бойынша функционалдық сауаттылықты дамытуда жасанды интеллект технологиялары жеке оқу траекторияларын құру, интерактивті құралдарды қолдану және деректерді талдау арқылы маңызды рөл атқарады.

Жасанды интеллекттің биология пәнінде қолдану құралдары

Виртуалды зертханалар мен симуляциялар

Labster — виртуалды зертханалар мен интерактивті симуляциялар ұсынатын білім беру платформасы. Бұл құрал биология, химия, физика және басқа пәндерде тәжірибе жүргізуге мүмкіндік береді. Labster оқушыларға зертханалық жұмыстарды қауіпсіз және интерактивті түрде орындауға жағдай жасайды. Бұл зертханалар нақты өмірдегі зертханаларға ұқсас болып келеді, бірақ олар компьютер экранында жүзеге асырылады. Онда оқушылар зертханалық жабдықтарды, реагенттерді және әдістерді интерактивті түрде пайдалана алады. Симуляциялар нақты тәжірибенің барлық қадамдарын орындауға мүмкіндік береді.

Клетка құрылымы: Оқушылар клетка құрылымын зерттеу үшін виртуалды микроскопты қолдана алады. Олар клетка компоненттерін нақты уақытта визуализациялап, олардың функцияларын түсіне алады.

ДНҚ амплификациясы: Виртуалды зертхана арқылы оқушылар ПЦР (полимеразды тізбекті реакция) әдісін орындап, ДНҚ-ны амплификациялау процесін үйренеді. Бұл тәжірибе биологиялық зерттеулерде кеңінен қолданылады.

Пайдасы:

Оқушылар қауіпті химиялық заттарды немесе жабдықтарды қолданбай -ақ тәжірибе жүргізе алады.

Виртуалды зертханалар кез келген уақытта және кез келген жерде қол жетімді болады, бұл оқушылардың тәжірибе жүргізу мүмкіндігін арттырады.

PhET Interactive Simulations — әртүрлі пәндер бойынша интерактивті симуляциялар ұсынатын білім беру платформасы. Бұл құрал биология, физика, химия және басқа пәндерде концепцияларды визуализациялауға көмектеседі. Биология пәнінің түрлі концепцияларын (мысалы, клетка құрылымы, экологиялық жүйелер) визуализациялауға арналған интерактивті симуляциялар бар. PhET-симуляциялары биологиялық концепцияларды визуализациялауға арналған интерактивті модель. Оқушылар модельдермен өзара әрекеттесіп, концепцияларды тереңірек түсінеді. Симуляциялар қарапайым интерфейстер мен түсінікті графиктер ұсынады, бұл оқушыларға күрделі биологиялық процестерді оңай түсінуге мүмкіндік береді.

Клетка мембранасының құрылымы: Оқушылар клетка мембранасының құрылымын және оның функцияларын интерактивті модель арқылы зерттей алады. Симуляция мембрананың түрлі компоненттерін көрсету арқылы оның қалай жұмыс істейтінін түсінуге көмектеседі.

Генетикалық кроссинг: PhET симуляциясы генетикалық кроссингтің нәтижелерін визуализациялайды, бұл оқушыларға генетикалық ережелер мен тұқым қуалаушылықты түсінуге көмектеседі.

Пайдасы:

Визуализация: Симуляциялар биологиялық концепцияларды визуализациялауға мүмкіндік береді, бұл түсіну мен білімді нығайтуға көмектеседі.

Интерактивтілік: Оқушылар симуляциялармен өзара әрекеттесіп, тәжірибелік дағдыларды жетілдіреді.

3D моделдеу және визуализация құралдары

BioDigital Human — адам денесінің 3D моделін ұсынатын білім беру платформасы. Бұл құрал оқушыларға анатомия мен физиологияны визуализациялау және зерттеу мүмкіндігін береді. Олар әртүрлі жүйелер мен органдарды визуализациялап, олардың функцияларын түсінеді. Оқушылар дене мүшелерінің құрылымын және олардың функцияларын интерактивті түрде зерттей алады.

Анатомиялық құрылымдар: Оқушылар жүрек, өкпе, ми сияқты орган жүйелерінің 3D моделдерін зерттей отырып, олар әр органның орналасуын және жұмысын түсінеді.

Ауруларды зерттеу: BioDigital Human оқушыларға белгілі бір аурулардың әсерін және олардың ағзаға қалай әсер ететінін визуализациялауға мүмкіндік береді.

Пайдасы:

Көрнекілік: 3D моделдер анатомиялық құрылымдарды нақты әрі түсінікті түрде көрсетеді.

Интерактивті зерттеу: Оқушылар өздері зерттеу жүргізе алады, бұл білімді тереңдетуге көмектеседі.

Zygote Body — адам денесінің 3D моделін зерттеуге арналған онлайн құрал. Бұл құрал анатомия мен физиологияны интерактивті түрде түсінуге көмектеседі. Оқушылар адам денесінің әртүрлі анатомиялық құрылымдарын зерттей алады. Олар мүшелерді, сүйектерді, бұлшықеттерді және жүйелерді интерактивті түрде қарастырады. Бұл құрал арқылы оқушылардың тері асты құрылымдарын, жеке мүшелерді немесе толық жүйелерді, жүрек-қантамыр жүйесін, тыныс алу жүйесін немесе асқорыту жүйесін толықтай зерттеуіне болады. Сонымен қатар дене мүшелерінің қалыпты және патологиялық жағдайларын салыстыра алады.

Пайдасы:

Толықтық: Дененің барлық анатомиялық құрылымдарын толық 3D модель арқылы зерттеу мүмкіндігі.

Интерактивтілік: Пайдаланушылар модельдермен өзара әрекеттесіп, түсінбеген тұстарын зерттей алады.

Қорытынды

Виртуалды зертханалар мен симуляциялар биология пәнін оқытуда маңызды рөл атқарады, себебі олар оқушыларға тәжірибе жүргізуге және күрделі концепцияларды визуализациялауға мүмкіндік береді. Labster, PhET Interactive Simulations, BioDigital Human және Zygote Body сияқты құралдар оқушыларға биологиялық процестерді қауіпсіз әрі интерактивті түрде зерттеуге көмектеседі, оқу материалдарын тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Жасанды интеллекттің биология пәнін оқытуда қолданылуы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға, оқу үдерісін тиімдірек және тартымды етуге мүмкіндік береді. Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімделіп, олардың оқу үлгерімін жақсартуға ықпал етеді.

Мұғалімдер жасанды интеллект құралдарын белсенді қолданып, оқу процесін үздіксіз жетілдіруге ұмтылуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қайдаров Ә. «Биологияны оқыту әдістемесі». Алматы: Қазақ университеті, 2015.
2. Төлегенов Н. «Жасанды интеллект және оның білім беру саласындағы қолданылуы». Алматы: ҚазҰУ, 2017.
3. ҚазҰУ, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Абай атындағы ҚазҰПУ-дың ғылыми-зерттеу жұмыстары.
4. Ә. Қайдаров, Н. Төлегенов, С. Нұрғалиев. Биология, педагогика және жасанды интеллект туралы қазақ тілінде жазылған кітаптар мен оқу құралдары.

АНА ТІЛІМ-БАЙЛЫҒЫМ

Қалабаева П.Ә.

Жамбыл облысы, Жуалы ауданы, № 30 Көктөбе орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Аңдатпа

Тіл – ата-бабамыздан бізге жеткен асыл мұра, бүгінгі күннің абыройы, ертеңгі күннің кепілі, болашағымыз. Өз ана тіліміз – қазақ тілінің қадірін білу, оны дұрыс сөйлей білу әр қазақ баласының басты міндеті болып табылады. Жастар ретінде біз тіліміздің мәртебесін биікке көтеріп, оның абыройын асқақтату жолында сенімді қадам жасаймыз. Менің ана тілім – шексіз бай, шұрайлы тіл. Өмірдің сырын, мәнін түсінуге себепкер болған – менің ана тілім. Ана тілім жарық дүниеге келген сәттен бойыма сіңген ең қастерлі, ең қымбат дүние. Ақын С. Торайғыровтың: «Сүйемін туған тілді – анам тілін, Бесікте жатқанымда-ақ берген білім» деген жыр жолдары ана тіліміздің қасиетін дәл жеткізеді. Қазақ тілі – ата-бабамыздан мирас болып келе жатқан баға жетпес мұра. Әр адам ана тілін көзінің қарашығындай қорғап, оның тазалығын сақтауға міндетті. Қазіргі кезде туған тілін шұбарлап, өзге тілдің сөздерімен араластырып сөйлейтіндер жиі кездеседі. Тіпті, ана тілін менсінбейтіндер мен қазақша сөйлеуден ұялатындарды көру – жанға ауыр тиеді. Белгілі орыс жазушысы К. Г. Паустовский: «Туған тіліне жаны ашымаған адам – жәндік» дегендей, әрбір адам ана тілін құрметтеп, оның болашағын қамтамасыз етуге атсалысуы қажет.

Түйінді сөздер: қазақ тілі, ана тілі, тіл мәдениеті, тілдің тазалығы, ұлттық мұра, тілдің маңызы, тіл мәртебесі.

Тіл – бұл тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ол тарихтың, мәдениеттің және ұлттық болмыстың айнасы. Ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мұралардың ішінде тіл ең маңызды орын алады. Ол адамдардың ойларын, сезімдерін және бір-бірімен қарым-қатынасын қалыптастырып, өркениет дамуының негізін құрайды. Қазақ тілі – қазақ халқының ұлттық болмысы мен мәдениетін сақтаушы, тарих пен болашақты байланыстырушы қасиетті құрал. Ана тілімізді құрметтеп, оны сақтау – тек мәдениетті дамытуға қосқан үлес емес, сонымен қатар ұлт болашағының кепілі. Қазақ тілі – Қазақстанның ұлттық тілі ғана емес, сонымен бірге халықтың тарихи дамуының айқын куәгері. Ол ғасырлар бойы қалыптасып, сан түрлі тарихи оқиғаларды басынан өткеріп, ұлттың ұйысуына себепші болды. Тілдің сақталуы – халықтың мәдениеті мен рухани байлығының сақталуымен тығыз байланысты. Сондықтан қазақ тілінің тағдыры – тек лингвистикалық мәселе емес, ол ұлттық бірегейлік пен елдің тәуелсіздігін нығайтуға тікелей әсер етеді.

Қазақ халқының тарихында тіл әрдайым маңызды рөл атқарған. Ежелгі түркі жазбаларынан бастап бүгінгі күнге дейін қазақ тілі мәдениеттің, өнердің, білімнің және әдебиеттің негізі болып келді. Тіл арқылы ата-бабаларымыздың өмір салты, дүниетанымы және ұрпақтарға қалдырған аманаты бізге жетті. Сондықтан әрбір қазақ үшін ана тілі тек қарым-қатынас құралы емес, сонымен бірге қасиетті ұғым болып табылады. Ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровтың: «Сүйемін туған тілді – анам тілін» деген өлең жолдары осы сезімді дәл сипаттайды.

Қазіргі заманда ана тіліміздің мәртебесі мен оның қолданыс аясын кеңейту мәселесі ерекше өзектілікке ие. Жаһандану кезеңінде көптеген халықтар өздерінің тілін жоғалту қаупімен бетпе-бет келіп отыр. Бұл процестер тек мәдени әртүрлілікті азайтып қана қоймай, халықтардың тарихи жадына да әсерін тигізуде. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ тілінің сақталуы мен дамуы – ұлттың болашағы үшін стратегиялық маңызды міндет.

Қазақстанда мемлекеттік тілдің мәртебесін арттыруға бағытталған көптеген бастамалар қолға алынуда. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде қазақ тілінің маңыздылығын арттыру, оны жастар арасында кеңінен қолдану мәселесі ерекше назарда тұр. Жастар – елдің болашағы. Олардың ана тіліне деген құрметі мен оны игеру деңгейі қазақ тілінің болашағын анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Ана тілі тек мектептерде ғана емес, тұрмыстық, мәдени және кәсіби ортада да қолданылуы қажет. Бұл тек лингвистикалық міндет емес, сонымен қатар қоғамдық сананы қалыптастырудың бірден-бір жолы.

Сонымен қатар, қазақ тілінің функционалдық әлеуетін арттыру үшін заманауи технологияларды қолдану қажет. Жасанды интеллект, аударма жүйелері, виртуалды оқыту платформалары және интерактивті қосымшалар сияқты құралдар қазақ тілін үйренуді жеңілдетіп, оның қолданыс аясын кеңейте алады. Бұл технологиялар әсіресе жастар арасында тілдің танымалдығын арттырып, оны заман талабына сай бейімдеуге мүмкіндік береді. Ана тілімізді жаңа деңгейге шығару үшін осындай жаңашыл тәсілдер қажет.

Бүгінгі күні қазақ тілін шұбарлау, өзге тілдің элементтерін араластырып сөйлеу сияқты келеңсіздіктер де орын алып отыр. Бұл құбылыс ана тілінің тазалығына нұқсан келтіріп, оның табиғи дамуына кері әсерін тигізуде. Мұндай мәселелерді шешу үшін қоғамдық санада қазақ тілінің маңыздылығын арттырып, оның мәртебесін бекемдеу қажет. Тілдің тазалығын сақтау – әрбір азаматтың парызы. Белгілі орыс жазушысы К. Г. Паустовскийдің: «Туған тіліне жаны ашымаған адам – жәндік» деген сөздері ана тіліне деген құрметтің маңыздылығын айқын көрсетеді.

Қазақ тілінің мәртебесін көтеру жолында мәдениет қайраткерлері мен зиялы қауым өкілдерінің рөлі ерекше. Ақындар, жазушылар, ғалымдар мен журналистер өз шығармалары арқылы тілдің байлығын көрсетіп, оның мәнін жас ұрпаққа жеткізеді. Қазақ әдебиетінің алтын қоры – тілдің ең бай мұрасы. Ол арқылы біз ұлттық сана-сезімімізді дамытып, әлемге қазақ тілінің құндылығын көрсетеміз

Тіл – ата-бабамыздың бізге яғни,ұрпақтарына қалдырған аманаты, бүгінгі күннің абыройы, ертеңгі күннің кепілі,болашағымыз. Сондықтан да өз ана тіліміз-қазақ тілінің қадірін біліп, өз тілімізде дұрыс сөйлеу– әр қазақ баласының бірден - бір міндеті болып табылады. Біз, болашақ жастар тіліміздің абыройын биік шыңға асқақтатамыз,биікке көтеріміз деп нық сеніммен айтқым келеді.Менің ана тілім – шексіз бай, шұрайлы тіл.Өйткені өмірдің алмастай қырын, абзал сырын түсіне білуіме басты себепкер - сол ана тілім! Мынау жарық дүниеге есігін ашқаннан бастап бойыма сіңіріп келе жатқан тілім мен үшін ең қастерлі, ең қымбат тіл. Ақын С. Торайғыров ана тілімді: «Сүйемін туған тілді – анам тілін, Бесікте жатқанымда - ақ берген білім. Шыр етіп жерге түскен минутымнан, Құлағыма сіңірген таныс үнін», – деп жырға қосқан.

Ана тілім, қазақ тілі - ата - бабамыздан мирас болып келе жатқан баға жетпес мұра. Демек, әр адам ана тілін көзінің қарашығындай қорғауға, оның тазалығын сақтауға міндетті. Туған тілімізді шұбарлап, басқа тілдің сөздерімен араластырып сөйлейтіндерді жиі байқаймын. Тіпті, туған тілінен безетін сорақыларды да, менсінбеушілікпен қарап, қазақша сөйлеуге ұялатындарды көргенде, белгілі орыс жазушысы К. Г. Паустовскийдің «Туған тіліне жаны ашымаған адам – жәндік» деген сөзі еске түседі. Ана тілі - ар өлшемі. Олай болса, тілді шұбарлау – арды шұбарлау, жақсыға ұмтылу, ана тілді қастерлеу. Ең жақсы адам – ана тілін құрметтеген адам. Бұл сенің басқа тілді меңгеруіңе кедергі деген сөз емес, керісінше сені адамгершілікке, шын патриот болуға жетелейді. Дүние есігін ашқаннан бері ана тіліммен өсіп келемін. Ана тілі арқылы алғашқы әліппені таныдым, сауатты азаматша болдым. Содан бері міне, өз ана тіліммен сусындап, бойжетіп келемін. Туған тіліміздің абыройын асқақтату, туын көкке тігу – әрбір азаматтың борышы. Себебі, біздің болмысымыз, салт - дәстүріміз, дініміз, мәдениетіміз осы тілімізде жатыр. Тәуелсіз елдің жас ұрпағын парасатты, білімді, іскер, қабілетті, ұлтжанды етіп қалыптастыруда мемлекеттік тіліміздің атқаратын қызметі өте жоғары. Сондықтан да туған еліміздің мемлекеттік ана тілін білуге міндеттіміз деп санаймын.

Өйткені, тіл - ата - бабамыздан бізге қалған аманаты, аманатқа қалай қиянат жасап, басқа тілде сөйлемекпіз? Көп тілді білген өзіңе жақсы, ал ана тіліңді ұмытпай, жүрген жеріңді айтып, асқақтату одан да жақсы

Мен де тіл маманымын. Жас жеткіншектің ана тілінде білім алып, ана тілінде еркін әрі көркем сөйлеуіне өз үлесімді қосып жүрген ұстазбын. Тәлім-тәрбиені ана тілінде алған баланың жүрегі мейірімге толы болып, бауырмал, елжанды болатынына сенімім мол. Өзге тілде еркін сөйлеп, өз тілінен алыстамай, қасиетті де қастерлі тілдің күшін сезініп өсетін ұрпақтың өсіп келе жатқаны көңіліме қуаныш ұялатады. Алдымда білім

алып отырған әр қазақтың баласынан тіліне жанашыр азамат шығарамын. Әр қазақ ана тіліне сүйеу болса, тамшыдай көмектің өзі үлкен дарияға айналатыны айдан анық қой. Олай болса тіл тағдыры өз қолымызда екенін ұмытпайық. Тіл-ең ұлы қару, асыл құндылық, қатынас құралы.

Қорытындылай келе, ата - баба мұрасын жалғастыру, оның мәртебесін көтеру мына баршамыздың міндетіміз, парызымыз. Тіл арқылы ақындарымыз бен жазушыларымыздың даналардың сөздерін, өлең - жырларын оқып білеміз, олардан ғибрат аламыз. “Өнер алды – қызыл тіл” деген осыдан шыққан. Елінің болашағын ойлаған, құрметпен қараған әрбір азамат, азаматша ана тілін сақтап қалуы үшін қолынан келген көмегін аямауы керек. Асыл қазынамызға айналған қазақ тілінің құндылығының арта беруіне әрдайым өз үлесімді қосуға дайынмын. Тәуелсіз Қазақстанның көгінде көк байрағымыз желбіреді, әр қазақтың жүрегінде Әнұранымыз айтылды, өзіміздің қазақ тілімізбен қайтадан қауыштық және мәңгі ажырамаймыз. Республикамыздың тіл туралы Заңы қабылданды. Ендігі біздің басты міндетіміз - тілімізді сақтап, сол тілде сауатты жазып, ойымызды қазақ тілінде таза жеткізу, тілімізді құрметтеу! Мен Қазақстан Республикасының азаматшасы болғандықтан, өз ана тілімді соңғы демім шыққанша, құрметтеп, асқақтатуға міндеттімін деп есептеймін. Бұл бүкіл халықтың міндеті, сонда ғана біз өшпес тілді, рухты ел қатарына қосыламыз!

Қазақ тілі – ата-бабамыздан қалған баға жетпес мұра. Оны сақтау мен дамыту – әр қазақтың борышы. Тілдің тағдыры тек мемлекеттік саясатқа ғана емес, әр азаматтың өз ана тіліне деген қарым-қатынасына да байланысты. Біздің міндетіміз – ана тіліміздің қадірін түсініп, оны болашақ ұрпаққа жеткізу. Бұл міндетті орындау – ұлттың болашағын қамтамасыз ету жолындағы ең маңызды қадам. Қазақ тілі – біздің тарихымыз, мәдениетіміз және болашағымыз. Оны сақтау – әрқайсымыздың қасиетті парызымыз.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЖАҢА ФОРМАТТА БАҒАЛАУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Қалабаева П.Ә.

Бастауыш сынып мұғалімі, Жамбыл облысы, Тараз қаласы, №13 орта мектебі

Аңдатпа

Тіл – ата-бабамыздан бізге жеткен асыл мұра, бүгінгі күннің абыройы, ертеңгі күннің кепілі, болашағымыз. Өз ана тіліміз – қазақ тілінің қадірін білу, оны дұрыс сөйлей білу әр қазақ баласының басты міндеті болып табылады. Жастар ретінде біз тіліміздің мәртебесін биікке көтеріп, оның абыройын асқақтату жолында сенімді қадам жасаймыз. Менің ана тілім – шексіз бай, шұрайлы тіл. Өмірдің сырын, мәнін түсінуге себепкер болған – менің ана тілім. Ана тілім жарық дүниеге келген сәттен бойыма сіңген ең қастерлі, ең қымбат дүние. Ақын С. Торайғыровтың: «Сүйемін туған тілді – анам тілін, Бесікте жатқанымда-ақ берген білім» деген жыр жолдары ана тіліміздің қасиетін дәл жеткізеді. Қазақ тілі – ата-бабамыздан мирас болып келе жатқан баға жетпес мұра. Әр адам ана тілін көзінің қарашығындай қорғап, оның тазалығын сақтауға міндетті. Қазіргі кезде туған тілін шұбарлап, өзге тілдің сөздерімен араластырып сөйлейтіндер жиі кездеседі. Тіпті, ана тілін менсінбейтіндер мен қазақша сөйлеуден ұялатындарды көру – жанға ауыр тиеді. Белгілі орыс жазушысы К. Г. Паустовский: «Туған тіліне жаны ашымаған адам – жәндік» дегендей, әрбір адам ана тілін құрметтеп, оның болашағын қамтамасыз етуге атсалысуы қажет.

Түйінді сөздер: қазақ тілі, ана тілі, тіл мәдениеті, тілдің тазалығы, ұлттық мұра, тілдің маңызы, тіл мәртебесі.

Мұғалімдердің алдына қойылып отырған басты міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру. Бүгінгі оқыту жүйесінде әртүрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп, нәтижелер беруде. Бұлар оқушының жеке қасиетін аша отырып, оқушының танымдық күшін қалыптастыру және білімін кеңейтуге, тереңдетуге жағдай жасайды.

Ұстаз болу үшін ең басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты рөл атқарады. Қазіргі кезде білім мен техниканың даму деңгейі әрбір оқушыға сапалы және терең білім беруіне жағдай жасап отыр.

Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігі қашан да анық. Қазіргі кезде білім беру үрдісінде көптеген технологиялар қолданылады. Соның бірі «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясын басшылыққа алдым. Бұл бағдарламаның мені қызықтырғаны, баланың өзі ізденіп, дәлелдеуі. Ол бұрын тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойлаушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Ұлы ағартушы Ахмет Байтұрсыновтың «Ұстаз үздіксіз ізденгенде ғана, шәкірт жанына нұр құя алады», – деген сөзі ізденімпаз, жаңашыл ұстаздарға арналғандай.

Оқушы тақырыпты қаншалықты деңгейде меңгергенін ұғады. Егер білімді тексермесе, онда оқушы өз білімін терең, жан-жақты және дұрыс бағалай алмайды. Оқушы баға алған соң өзінің мектептегі, үйдегі жұмыстарын жетілдіруге, жақсы сапаларын дамытуға, білім, іскерлік, дағдыларындағы кемшіліктерді жоюға мүмкіндік алады.

Білім, іскерлік және дағдыларды тексеру және бағалау тәрбиеге де ықпал етеді. Оқушылардың өз оқулары, табысы, сәтсіздіктері туралы ой-пікірлері қалыптасып, қиындықты жеңуге ұмтылады. Баға оқушының өзі туралы ойына қозғау салады. Қалыптастырушы бағалау технологиясын қолдану педагог пен баланың арасындағы кері байланыс, бұл – оқушының білім деңгейінің көтерілуіне ықпал етеді. Оқушы өзін бақылап, өзінің әрекет-тәсілдерін таңдайды, нәтижелерін өзі бағалайды, оны мұғалім жалғастырады. Осылайша бала мақсат қоя білу, күтілетін нәтижені жоспарлау, оны бағалау

тәжірибесін жинақтау арқылы өзінің түйінді құзыреттіліктерін қалыптастырады.

Кері байланыстың қай түрі болмасын, нені жақсы орындағанын белгілеп отыруы, қателіктер болған жағдайда мұғалім оқушының жұмысын жақсартуға байланысты нақты ұсыныстар беруі керек.

Қалыптастырушы бағалаудың маңызды компоненттерінің тағы бір түрі – өзін-өзі бағалау және өзара бағалау. Өзін-өзі бағалау – өзіне-өзі баға қою деген сөз емес, бірақ бағалау қызметімен байланысты бағалау әрекетінің бір түрі.

Өзін-өзі бағалаудың алгоритмі мынадай:

- 1) Тапсырманы орындауда нені жасау қажет?
- 2) Тапсырманың барлығын дұрыс орындады ма, әлде қателіктер жіберді ме?
- 3) Оқушы тапсырманы толығымен жеке орындады ма, әлде біреудің көмегіне сүйенді ме ?
- 4) Тапсырманы орындау барысында қандай біліктіліктер дамыды?

«Бағалау» термині жақын отыру дегенді білдіретін латын сөзінен шыққандығы кездейсоқ емес, себебі бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін-өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады. Бағалауды өткізу үшін оқушылардың нені білетіндігін және не істей алатындығын, сонымен қатар олар қандай қиындықтармен кездесуі мүмкін екендігін анықтау. [2, 56]

Қазіргі бағалау түрлі нысанда, түсінікті, психологиялық тұрғыдан жайлы, екі құрамды: жиынтық және формативті болуы керек.

Жиынтық бағалаудың немесе оқытуды бағалаудың мақсаты оқушы қазіргі уақытта не оқып білгенін жинақтау болып табылады. Оны мұғалім тест, емтихан т.б. түрде өткізіп, өзі бағалайды.

Формативті бағалау үшін не қажет?

— Оқушылардың оқудың мақсатын білуі және түсінуі; Мақсат кең және сұрақ түрінде тұжырымдалу керек. Бала қандай нәтижеге келетінін толық білу керек. Нәтижелер нақты, бақыланатын, өлшемді мақсатқа жауап беру керек.

— Оқушылармен тиімді кері байланысты қамтамасыз ету; Кері байланыс оқушылар мен мұғалімдерге жетістіктер мен даму туралы хабарлама беру болып табылады. Мұғалім бала дұрыс жауап беру үшін оған уақыт беру керек. Егерде

бала қателессе, жетекші сұрақтар қойып, баланы өзі дұрыс жауап табуға бағыттайды.

Кері байланыс көбінесе уәж болып табылады және де ол мұғалім мен оқушының арасында сенім мен сыйластық орнатады. Сөйтіп мұғалім әр оқушының нені біліп, нені ойлап, қалай оқитыны туралы неғұрлым көп білсе, соғұрлым оқушылардың жетістіктерін арттыру мен өзінің оқытуын жетілдіруге мүмкіндік көп.

— Оқушылардың өзіндік оқуға белсенді қатысуы; «Оқу түбі тоқу» дегендей оқушы алған білімін қолдана білуі керек. Сондай-ақ түрлендіру, дамыту, толықтыру керек. Әртүрлі қалып пен мәнмәтінде қарастыра білу керек.

— Оқушылардың өздерін өздері бағалай алуы және өздерінің оқуын қалай жақсартуға болатындығын түсіну қажеттілігі; Бағалау үдерісін шынайы және бәріне түсінікті болу үшін бағалау критерийлерін құру керек.

— Бағалау нәтижелерін ескере отырып, оқытуды өзгерту. Бағалау оқытудың құрамдас бөлігі және қорытындылау сатысы. Формативті бағалауды пайдалану тиімді оқытудың негізі болып табылады. Себебі, бағалау оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру жолдарына елеулі әсер етеді.

Бастауыш сынып оқушылары болғандықтан алдымен «Екі жұлдыз, бір тілек» арқылы бағалаудан бастадым. Мұндағы мақсатым – өзгені бағалау арқылы өзінде жоқты табу немесе өзгенің жетістігі арқылы өз кемшілігін тауып, оны түзетуге бағыттау.

Қазіргі мектеп практикасында американдық ғалым Б.Блум таксономиясын қолданылып жүр. Ол – білім және білікті меңгеру деңгейін сипаттайтын белгілер жіктеуі. Бұл таксономия оқушының танымдық және сезімдік өрісін бағалауға бағытталған. Танымдық салада оқу мақсаттары адамның білімді меңгеру және интеллектуалды білік, дағдыны игеру деңгейлерінде қарастырылады. Интеллектуалды білік және дағдыны қалыптастырумен байланысты мақсаттар: түсіну → қолдану → талдау → жинақтау → бағалау деп жіктеледі.

Өзара бағалау оқушыларға кері байланыс беруге көмектеседі, яғни бір-бірінен білім алуға және бір-біріне қолдау көрсетуге, бір-бірімен талқылауға, әңгімелесуге, түсіндіруге және бірін-бірі сынауға мүмкіндік береді. Сапалы өзара бағалау өз жұмысын бағалау сапасын жақсартуға ықпал етеді, нәтижесінде ол

оқушылардың бойында өзінің алға дамуы үшін жауапкершілігін арттыруға бағытталады», делінген.

Баға оқушының кемшіліктерін табу үшін емес, әрі қарай дамуына ықпал ету үшін қойылады. Баға қою бағалаудан туады және де бала келесі балаға баға қоймайды, тек бағалайды. [1, 56]

Өзін-өзі бағалау өзін-өзі реттеуге жетелейді. Ұпайларды мектеп бағасына айналдыру шкаласы бойынша есептеп көрсетуге болады.

Оқушылар сұрақтарын қалдырады. Мысалы:

- Жаңа тақырыпты оқыған кезде не туралы білгіңіз келеді?
- Білімді бағалау үшін мұғалімнен немесе басқа оқушылардан сұрау.
- Алдағы уақытта біліміңізді жақсартқыңыз келетін білім/түсінбеу саласын көрсету.

Қабілеттері шамалы оқушыларды «Не» сұрау есімдігін пайдаланып сұрақ қоюға, ал қабілеттері барынша дамыған оқушыларды «Егер де ..., не болады?» деген үлгіде сұрақ қоюға ынталандыру.

«Басбармақ». Оқушылардың басбармақтарын көрсету арқылы сіз түсіндіргенді олардың ұғу деңгейін тексеріңіз. Басбармақ жоғарыға қарай = Мен түсінемін. Басбармақ көлденең = Мен түсінгендеймін. Басбармақ төмен қарай = Мен түсінбедім.

«Бағдаршам». Түсінгендікті көрсету үшін бағдаршамның түстерін көрнекі құрал ретінде пайдаланыңыз. Мысалы:

- Оқушыларда қызыл, жасыл және сары түсті карточкалар бар, оны олар өз парталарына қояды немесе жоғары көтереді (қызыл = түсінбеймін, жасыл = барлығы түсінікті).
- Оқушылар бағдаршамның түстерін пайдалана отырып, өздерін бағалайды. Мұғалімге көрсетілген бағалауды оқушылардың күнделіктеріне жазуына болады.
- Сыныптастары бағдаршам түстерінің көмегімен таныстырылымдарды және т.б. бағалайды.

Басында балалардың барлығы жасыл түстіні көрсетуі мүмкін. Содан кейін өз қателерін тауып, дұрысын дәлелдей алмағандар сары немесе қызыл түсті көтеріп жатады.

Бағалаудың өзіндік қиындықтары да байқалып жатады. Басында балалар өздеріне жоғары баға береді. Ол жағдайда оқушыларға бағаның шын болу

керектігін айта отырып, яғни шын баға өзінің қаншалықты түсінгенін көрсететінін айтып өткен жөн. [5, 56]

Формативті бағалаудың дәстүрлі бағалау жүйесінің артықшылығына сын көзбен қарайтын болсақ:

Оқушының жетістік деңгейін нақты сипаттайды;

Білімге деген ынтасын арттырады;

Баланың өзіне деген сенімділігі артып, жауапкершілікті сезінеді;

Оқушының өзін-өзі бағалауы дамып, оны тек сабақ барысында ғана емес, кез-келген өмірдегі болып жатқан қайшылықтарға өзіндік бағалау жүргізе алатын тұлға қалыптасады.

Үлгермеушілікті болдырмау үшін оқу материалдарын түсінбеу себептерін анықтау керек. Үлгермеудің негізгі *себептерінің бірі* – жұмыс істеу қабілетінің, ынтаның, зейіннің жоқтығы. Егер бұл сапалар отбасында қалыптаспаса, онда балаға мектепте оқу қиынға түседі.

Екінші себеп – білімнің жүйесіздігі, жауапкершіліктің төмендігі. Оқушы бұрынғы оқу материалдарын түсінбегенін мұғалім уақытында байқамаса, онда оқушының оқуға қабілеті жеткіліксіз болады. Әдетте мұндай оқушылармен жеке жұмыстар жүргізіліп, оларға кеңес беріледі.

Үшінші себеп – материалдан мәнді белгілерді бөле алмау, негізгі мен негізгі емес мәселелерді ажырата алмау, оқушылардың жаттап оқып, бәрін есте сақтауға тырысуы. Мұндай оқушыларға абстрактілі ойлауларын дамыту үшін талдауға, қорытындылауға жаттығулар беріледі.

Төртінші себеп – пәнге деген қызығушылықтың жоқтығы. Нәтижесінде оқушының зейіні, білімге деген ықыласы төмендейді. Бұл тәжірибесіз мұғалімнің ашу-ызасын туғызып, түрлі дау-жанжалдарға себепші болады. Оқушыларға талап қою, құрметтеу, оқушының жеке тұлғалық сапаларын ескеру, баланы қызықтыру оның оқу жұмысын белсенді етіп, кемшіліктерін түзетуге ықпал етеді.

Бесінші себеп – оқушының отбасындағы қолайсыз жағдай, құрбыларымен тіл табыса алмау, оқушының оқу жұмысын атқара алмауы, «қиын» балаларға еліктеуі.

Үлгермеудің басқа да себептері бар. Ең бастысы – үлгермеу себебін анықтап, жеке жұмыстың жолдарын белгілеу. Мұғалімнің, мектептің міндеті әрбір

оқушының жақсы оқуына көмектесу. Баға қою білімді және шеберлікті талап етеді. Баға бала өміріндегі маңызды оқиға. Баға арқылы бала өзі туралы ойын реттеп, сыныптағы беделін анықтайды.

Бұндай оқылықтарды жою үшін оқушылардың сабаққа деген құлшынысы мен қызығушылығын арттыру қажет. Оқушы бойында пәнге деген қызығушылықтың қалыптасуы үшін мұғалімнің өзі пәнді жетік білуі тиіс, өзінің пәнге деген сүйіспеншілігін тәрбие құралы ретінде пайдалана отырып, қоршаған ортаны, жаратылысты танудағы физиканың шексіз көп мүмкіндігін, рөлін ашып көрсетуі керек. Оқушылардың қызығушылығын белсендіру проблемасы көне замандардан бастау алған.

Мысалы, Сократ оқушылардың танымдық қызығушылығын арнайы басқарып отыру қажеттігін айтса, кейінгі Рим философтары бұл идеяларды ілгері дамытты. Кейіннен Я.А.Коменскийдің, И.Г.Пестолоццидің, А.Дистервегтің және т.б. еңбектерінде одан әрі дамытылды, И.Ф.Талызинаның, Т.И. Шамова-ның зерттеулерінде бұл тақырыпқа ерекше назар аударылды. Пәнаралық байланысты пайдалана отырып, бұрыннан таныс ұғымға оқушыларды қалай қызықтыруға болады? Мысалы: бәйгеге шапқан шабандоз баланың жылдамдығын атпен салыстырғанда 0 км/сағ, айналасындағы заттармен салыстырғанда 40 км/сағ, жердің күнмен салыстырғандағы жылдамдығына байланысты 30 км/сағ тең болады деп түсіндірсек, ол оқушының қызығушылығын туғызады. [3, 56]

Сабақты қорыту оқушы үшін жаңалық болуы тиіс. Жүргізген зерттеу немесе ашқан жаңалықтарын қорытындылай отырып, әр балаға өз ойын жеткізе білуге, ортаға салып талдай білуге үйрету керек. Міне, сонда ғана қызықтыру тапсырмалар арқылы сабақ барысында формативті бағалауды дұрыс ұйымдастыру жүргізіледі. [4, 56]

Оқыту процесінде оқушылардың білім, білік, дағдыларын есепке алу, тексеру, бақылау және бағалау оның аса қажет құрамдас бөлігі болып есептелінеді. Мұғалімнің сабақтар жүйесінде оны дұрыс ұйымдастыра білуі көптеген жағдайда оқу-тәрбие процесінің табысты болуының оң кепілі. Ол үшін, мұғалім оқушының оқу материалын меңгеру дәрежесін, сапасы мен көлемін үнемі анықтап отыруы тиіс. Бұл бағытта оқушылардың, сабақтар жүйесінде білім, білік, дағдыларын есепке алу, тексеру, бақылау және бағалаудың маңызы ерекше. Бақылаудың көмегімен теориялық білімді меңгерудегі сапа, біліктілік

пен дағдының қалыптасу дәрежесі анықталады. Осы тұрғыдан білім, білік, дағдыны есепке алу және тексеру мәселесіне теориялық және практикалық талдау жасаудың маңыздығы ерекше. Оқушылардың білімдерін тексеруді жетілдіру бүгінгі күннің басты мәселесі болып отыр. Тексерудің тиімділігін арттырып, тексерудің жаңа формалары мен тәсілдерін меңгеру қажеттігіне педагогикалық зерттеулерде айрықша маңыз беріледі. Сабақтың тақырыбы мен мақсатына, оқу материалының мазмұны мен көлеміне, оқушылардың дайындық дәрежесіне сәйкес, сабақтың құрылысы мен тексерудің түрлерін ұдайы толықтырып отыруды мұғалімнің өзі белгілеп, өзі тандап алады. Бақылау — жаза емес. Бақылау мәдениетті жүруі тиіс. Бақылау процесінде мұғалім оқушыларға ерекше көңіл бөліп, ыстық сезіммен «көмектесейін» деген ниет білдіруі керек. Оқушы бір нәрсені түсінбесе оны ұрыспай, балағаттамай, өрескел мінез танытпай көмектескені жөн. Оқу-тәрбие процесін басқару педагогикалық процесстің тиімділігі мұғалім мен оқушының арасындағы кері байланыстың жеделдігіне, сондай-ақ оқушыларға жасалған реттеуші ықпал әсердің шамасы, сипаты және негізділігіне орайлас келеді.

Қорыта айтқанда, оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту мен қалыптастыру туралы ұғым – оқыту процесінің тиімділігін көтеру мен жетілдірудегі негізгі мәселе

Бүгінгі күн талабы жалпы білім беру жүйесіне, оны оқыту әдістеріне үлкен міндеттер жүктеп отыр. «Ұстазға ұлы жүрек керек» — демекші, мұғалім мамандығын тандап алған әрбір ұстаз «нағыз ұстаз» атануы үшін парасат-пайымы биік, жүрегі ұлы, жаны таза болуы шарт. Өйткені, сен адам ғұмырының ізін жалғар жеміс-ұрпақ бағбанысың. Міне, сондықтан да оқытудың соңғы жаңа технологиясын меңгере отырып, адам санасына сәуле түсірем, ұлтына, халқына деген сүйіспеншілігін оятам деген, ұрпақ тәрбиесімен айналысуды алдына мақсат етіп қойған әрбір мұғалім қоғам алдындағы өз міндетін дұрыс сезінуі тиіс. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың : «Ұстаз өзінің адамгершілік этикалық парызын орындауға тиіс. Білімді түрлендіруде, білім беру үрдісін реформалауда зерттеуші мұғалім және формация мұғалімі ретінде орталық тұлға болып табылады. Қазіргі заман мұғалімі- рухани дамыған әрі өлеуметтік тұрғыдан есейген, педагогикалық құралдардың барлық түрлерін шебер меңгерген білікті маман, өзін-

өзі әрдайым жетілдіруге ұмтылатын шығармашыл тұлғаны қалыптастырып, дамыту үшін жауапты», - деген сөзі ұстаздар қауымына үлкен жауапкершілік жүктейді. Жаһандану заманында ұлттық бәсекеге қабілетті болудың көрсеткіші - білім деңгейімен өлшенеді. Сондықтан , әлемдік білім кеңістігіне кіріп , білім беру жүйесін халықаралық биікке көтеру кезек күттірмейтін өзекті мәселе. Бүгінгі өмір талабын сапалы, әрі терең білім беру жолдарын әлемдік дәрежеде ұйымдастыруды қажет етеді. Дәстүрлі оқытуда оқу- тәрбие үдерісінде басыңқы роль мұғалімде болса, қазір белсенді қызметті оқушы атқарады, оны оқытпайды, ол өзі оқиды, бағалауды оқушының өзі жүргізеді.

Үшбұрыш – «3», тортбұрыш – «4», жұлдызша – «5» түрінде қолданамын.

2. «Күлегештермен» бағалау

Бағалаудың бұл түрін де топ бағалаушылары жүргізеді. Оқушының берген жауабына қарай күлегештер үлестіріліп отырады. Оқушының жинаған күлегештері бойынша жиынтық бағасы қойылады.

3. Жетондар бойынша бағалау - сабақтарымда ең жиі қолданылатын бағалау түрі. Топ бағалаушысы өз тобындағы оқушылардың әрбір жауабына бір жетоннан беріп отырады. Сабақ соңында жетон сандарына қарай жиынтық баға шығады. Яғни: 1-3 жетон - «3» , 4-7 - «4» , 8 – 12 – «5». Дем бағаланады.

4. Оқушының өзін-өзі бағалауына мүмкіндік беру, өзінің жетістігін нақты бағалай білу, өз нәтижесін өзгемен салыстыра отырып қорытынды жасауға мүмкіндік туғызатын бағалау түрі - өзін-өзі критерий бойынша бағалау. Бұл бағалауды жүргізу үшін әрбір оқушыға өзінің аты-жөні жазылған , сабақта орындалатын тапсырмалар тізбектелген кесте таратылады. Тапсырма орындауға қатысқан оқушылар сол тапсырмаға «+» таңбасын қойп отырады. Сабақ барысында барлық тапсырмаларды орындаған оқушы өзін бестік бағамен бағалайды.

5. Бірінбірі бағалауды әр топ бағалаушылары оқушы жауабынан кейін пікір айту арқылы да жүргізіп отырады. Мысалы: Мен Айгерімге «4» деген баға қоямын. Себебі: жауап беру кезінде қайта бағыттау сұрақтарынан кейін ғана толық жауап бере алды.

6. Топтарды бағалау, Бұл бағалау түрі рольдік ойын, сахналау, постер қорғау кездерінде қолданылады. Әр топ бағалаушылары өзге топтардың жұмысын бір-бірімен салыстырып, саралап отырып бағалайды. Сол арқылы ең белсенді топты немесе ең нәтижелі жұмысты анықтайды.

Сондай -ақ топтық жұмыстарды «Екі жұлдыз, бір тілек» арқылы бағалау да бастауыш сынып оқушылары үшін тиімді де оңай бағалау түрі.

Оқыту үшін бағалау арқылы бала өз жұмысын ғана емес, басқаның жұмысын саралап, талдап бағалай алады. Ең бастысы алдағы жұмысының бағытын анықтай алады. Оқушы жұмысын өлшемдер арқылы бағалау нәтижесін жақсартуға, не істеу керектігін түсінуге мүмкіндік берсе, жетістігі үшін мадақтап, қолдау көрсету оқушы бойына сенім ұялатады.

Қорыта келгенде оқушы өзін-өзі бағалау арқылы оқуын қалай жақсартуға болатындығын көре алады. Оқушының оқуының жақсарғаны, бұл, білім сапасының артқанының айқын көрінісі. Атап айтатын болсам, 3-тоқсанда сынып сапасы-57%, ал жылдық сапа 62% болуы білім деңгейінің артуының дәлелі. Сондай-ақ білім деңгейінің артқандығын оқушыларымның 2014-2015 оқу жылындағы және 2015-2016 оқу жылының 1-жарты жылдығындағы сайыстарға қатысу мониторингісінен де көруге болады.

(ескерту: жақшаның ішіндегі марапатталған оқушы саны (6))

Яғни баланың қызығушылығы артып, белсенді жұмыс жасайтынына тәжірибе барысында көзім жетті. Алдағы уақытта да сабақтарымда бұдан да басқа бағалаудың түрлерін іздестіріп пайдалана білу, оқушының қызығушылығын арттыра отырып, білім деңгейін көтеруді алдыма мақсат қодым. Осы мақсатқа жету үшін ізденіп, оқып, оқушы үшін қызықты, нақты баға беретін бағалау түрлерін қарастырып, тәжірибемде іске асырамын деп ойлаймын. Осы ІІІ (негізгі) деңгейлік курсының мен үшін үйретері мен берері көп болды. Жаңаша әдіс – тәсілдерді, жаңаша оқыту жолдарын үйрендім. «Көш жүре түзеледі» деп дана халқымыз айтқандай, үйрене келе өз тәжірибелерімді шындайтыныма сенемін.

Пайдаланылган әдебиеттер:

1. Ксензова Г.Ю. Оценочная деятельность учителя. Учебно-методическое пособие. М: Педагогическое общество России, 2000. 121с

1. Десятибалльная система оценки результатов учебной деятельности учащихся: Инструктивно–метод. материалы /Под.ред. О.Е.Лисейчикова Мн:НИО, 2002.400с.

2. Педагогика. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М., Алматы-2004, 3-басылымы

3. Әбенова З. Бастауыш сыныпта оқытудың басты негіздері // Бастауыш мектеп. – 2003. – № 5. – 18.

5. Боранбаева З.К. Әдіс-тәсілдер барысындағы оқушының іс – әрекеті // Бастауыш мектеп. – 2000. – № 12. – 28 – 30.

ЖАСТАР-БІЗДІҢ БОЛАШАҒЫМЫЗ

Сағынбек Л.Қ.

Жамбыл облысы, Жуалы ауданы, №8 Сүгірбай Байтіков атындағы орта мектебінің Қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімі

Аңдатпа

Тіл – ата-бабамыздан бізге жеткен асыл мұра, бүгінгі күннің абыройы, ертеңгі күннің кепілі, болашағымыз. Өз ана тіліміз – қазақ тілінің қадірін білу, оны дұрыс сөйлей білу әр қазақ баласының басты міндеті болып табылады. Жастар ретінде біз тіліміздің мәртебесін биікке көтеріп, оның абыройын асқақтату жолында сенімді қадам жасаймыз. Менің ана тілім – шексіз бай, шұрайлы тіл. Өмірдің сырын, мәнін түсінуге себепкер болған – менің ана тілім. Ана тілім жарық дүниеге келген сәттен бойыма сіңген ең қастерлі, ең қымбат дүние. Ақын С. Торайғыровтың: «Сүйемін туған тілді – анам тілін, Бесікте жатқанымда-ақ берген білім» деген жыр жолдары ана тіліміздің қасиетін дәл жеткізеді. Қазақ тілі – ата-бабамыздан мирас болып келе жатқан баға жетпес мұра. Әр адам ана тілін көзінің қарашығындай қорғап, оның тазалығын сақтауға міндетті. Қазіргі кезде туған тілін шұбарлап, өзге тілдің сөздерімен араластырып сөйлейтіндер жиі кездеседі. Тіпті, ана тілін менсінбейтіндер мен қазақша сөйлеуден ұялатындарды көру – жанға ауыр тиеді. Белгілі орыс жазушысы К. Г. Паустовский: «Туған тіліне жаны ашымаған адам – жәндік» дегендей, әрбір адам ана тілін құрметтеп, оның болашағын қамтамасыз етуге атсалысуы қажет.

Түйінді сөздер: қазақ тілі, ана тілі, тіл мәдениеті, тілдің тазалығы, ұлттық мұра, тілдің маңызы, тіл мәртебесі.

Қазір алдыңғы толқын аға буынның орнын басар, ізін жалғастырар артында өсіп келе жатқан жастар екені даусыз. Еліміздің ендігі дамуы мен өркендеуі, келешегі жастарға тікелей байланысты. Иә, ақын, педагог М.Жұмабаев айтпақшы мына қоғам «Арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты, қырандай күшті қанатты» жалындаған жастарға иек артады, соларға сенеді. Еліміздің өсіп өркендеуі үшін, жас мамандардың ойының ұшқырлығы, тың идеялары өте маңызды. Қандай мамандық иесі болса да, өз істеріне жауапкершілікпен қараған адамның, жетер жетістігі де өте көп болмақ. Болашағының жарқын болып, ойлаған арманын іске асырып, алдына тың жоспар қоя білген әр жас маман буынға осы жыл таптырмас мүмкіндіктердің бірі. Мен де жастарды тәрбиелеу, білім беру мақсатында елімнің болашағы үшін еңбек етемін. Таңдаған мамандығымның арқасында, көп нәрсені біліп және әлі де ізденіп келемін. Ізгілік пен ізденісті тұмар қылған мен жан-жақты білімділікті, шәкіртке деген шуақты көзқараспен қарауды, әр оқушының бойына үңілуді, олардың жан дүниесін түсінуді, мүмкіндік беруді үйреніп келемін. Үнемі шәкірттеріммен тығыз байланыста болып, олардың ойымен санасып, көкейіндегі арманын тыңдап, сол бойынша бағыт-бағдар беріп, дұрыс жол нұсқап, екінші анасы ретінде көмектескенім үшін өзімді ерекше бақытты сезінемін.

Мен – ұстазбын! Кешегі балғын бөбектен «адам» деген жаратылысты тәрбиелеп шығудан абыройлы іс жоқ шығар тегінде. Даналықтың қайнар көзі — білім. Даналыққа жету жолы қиын да ұзақ

Ұстаз – ол көшбасшы. Жаңа қоғам мұғалімі – рухани бай, әлеуметтік жетілген, шығармашыл тұлға. Өз ісінің маманы, педагогикалық әдіс – тәсілдердің қолданудың хас шебері. Әрдайым жеке бас дамуына ұмтылатын, болып жатқан заман талабына тез бейімделе

алатын жаңа қоғамның дара тұлғасы болу керек. Бүгінде жаңа өмір жолын бастаған жас мамандар арасында педагогикалық мамандықты таңдаған менің қатарластарым жыл сайын көбейіп келеді. Бұл болашаққа жасаған ой-жоспарыңды қиялдатады, көңілге қуаныш ұялатады.

Біз төл тарихын жетік білетін, бағалайтын және мақтан ететін және алған білімін әлемдік өркениетпен үндестіре білетін өскелең ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелеуіміз қажет. Қазіргі жастар өкінішке қарай, қандай да бір ақпаратты кітаптан емес, ғаламтор желісінен алатыны

баршамызға белгілі. Егер заманауи элементтерді қолдана отырып, тарихи фильмдер түсірілсе, жаңа технологиялардың көмегімен ерекше көрмелер ұйымдастырылса, жас ұрпақтың қызығушылығы артатыны сөзсіз. Сондықтан да мен №8 Сүгірбай Байтіков атындағы орта мектебінде аталған бағдарлама тұрғысында жұмыс жасап келемін. Өзім қазақ тілі және әдебиеті пәні мұғалімі болғандықтан, еліміздің болашағы жеткіншек ұрпақтың қазақ тілін жетік меңгеруіне мүмкіндігім мен күшімді жұмсаймын. Ағартушы-педагог Мағжан Жұмабаев: «Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болуы» деген еді. Ал, жазуымыздың латын әліпбиіне көшуі өте дер кезінде қозғалған бастаманың бірі деп едім. Өйткені, тарихтан белгілісі, бұған дейін де қазақ халқы латын қарпін қолданды...». Жастарға әлеуметтік көмек көрсету, жастар саясатын жүзеге асыру мақсатында да игілікті шаралар қолға алынып жатқаны қуантарлық. Әрбір маманның өз жұмысы, сол жұмысының қиындығы мен қызығы бар. Медицина саласы адам жаның дәрі-дәрмекпен, мейіріммен емдесе еліне шипа берсе, экономика саласы еліміздің экономикасын қадағаласа, ал мұғалім баланың шабытын оятып, білімін жетілдіре түсуге көмектеседі. Еліміздің ертеңі, мемлекетіміздің жарқын болашағы білімді де, білгір жастардың қолында. Жастар алдығы буын ағалардың жолын лайықты

жалғастырып, өздерінің сенімді ізбасар екенін дәлелдеуде. Қай заманда болмасын қоғамның қозғаушы күші – жастар. Бүгінде жастар қоғамның қозғаушы күші ретінде озық идеяларымен қаруланып, еліміздің дамып, өркендеуіне барша үлес қосып келеді. Алдағы уақытта тәуелсіздігіміздің тамырын тереңдетіп, Қазақстанды іргелі мемлекетке айналдыру біздің қолдарымызда, яғни болашағымыз жастардың жауапкершілігінде. Сондықтан жастар қауымы уақыттың кез - келген сынағына дайын болып, бәсекеге төтеп беруі керек. Санасы сергек, замандық технологияларды меңгерген Отанымыздың нағыз патриоттары ғана осындай сынақтардан сүрінбей өте алмақ.

Бүгін елімізде жастар саясатына үлкен көңіл бөлуде. Жастар саясатына қатысты сан түрлі пікірлер мемлекеттік шеңберде, халықаралық дәрежеде талқыланды – оның қоғам өмірінде айтарлықтай маңызды орын алатындығын аңғартады. Статистика агентігінің жүргізген мониторинг қорытындысы бойынша мемлекетіміздегі адам санының 4, 5 миллионнан астамы жастардың үлесінде. Бұл дегеніміз халқымыздың 30 пайызы жастар деген сөз. Ендеше, еліміздің ертеңгі болашағы жастарды бүгіннен бастап тәрбие алуы мен отан сүйгіштік қасиеттерінің дамуына ықпал жасау қажет. Ең әуелі жастар бойына рухани – адамгершілік, саяси интелектік, құқықтық тәрбие басым болған жөн. Жастар жас шыбық сияқты. Қалай исең солай иілуге әзір. Сол себепті жастардың ойын да, бойын да түзу өсіруге халықтың басты парызы. Жастар – жердің, елдің иесі, қазақ елінің рухани тәуелсіздігінің биік тұғыры.

Мен осылай деп ойлаймын, әрбір жас жүрек өзінің туған Отаны – Қазақстанын жанындай сүйіп, танып, оған табынып өсуі қажет. Сонда ғана жас ұрпақ бойында патриоттық сезім ұялап, келешегіміз кемелдене түспек.

Ұлы ағылшын ағартушысы, Уильям Уорд: «Жай мұғалім хабарлайды, жақсы мұғалім

түсіндіреді, керемет мұғалім көрсетеді, ұлы мұғалім шабыттандырады»- дегендей осы мұғалім мамандығын таңдағаныма еш өкінбеймін, себебі мен еліміздің жас білім алушыларына шамшырақ қылып жағу, болашаққа бағыт-бағдар беру, «менін» қалыптастыру шығармашылыққа баулу, бәсекеге қабілетті тұлға етіп шығару мәртебесі- біздің елімізде және осы сенімнен шығуда аянбай еңбек ететін боламын!

ХИМИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛІ

Шалов М.С.

Химия пәні мұғалімі, Жамбыл облысы, Тараз қаласы, №3 мектеп-лицейі

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған заманауи педагогикалық технологиялар мен әдіс-тәсілдер талданады. Функционалдық сауаттылық – оқушылардың білімін күнделікті өмірде қолдану, проблемаларды шешу және жаңа жағдайларға бейімделу қабілеті. Автор химия пәнінде сын тұрғысынан ойлау технологиялары мен белсенді оқыту стратегияларын қолданудың тиімділігін көрсетеді. Оқыту барысында «Джиксо», «Кластерлер», «Серпілген сауал» және рөлдік ойындар сияқты әдістер оқушылардың қызығушылығын арттырып, білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың логикалық ойлау, өздігінен іздену және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ерекше назар аударылады. Жаңа педагогикалық технологияларды енгізу оқушылардың танымдық деңгейін арттырып, олардың функционалдық сауаттылығын дамытуда маңызды рөл атқарады.

Түйінді сөздер: функционалдық сауаттылық, жаңа педагогикалық технологиялар, сын тұрғысынан ойлау, оқыту стратегиялары, логикалық ойлау, танымдық қабілет, білім беру.

«Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты елбасының Қазақстан халқына Жолдауында мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша бес жылдық ұлттық жоспарды қабылдау жөнінде нақты міндет қойды. Ұлттық жоспардың мақсаты — Қазақстанда білім сапасын жетілдірудегі, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі атқарылатын іс-шаралардың жүйелілігі мен тұтастығын қамтамасыз ету. Еліміз үшін маңызды болып табылатын аталған стратегиялық міндетті шешу жағдайында тұлғаның ең басты функционалдық сапалары белсенділік, шығармашыл тұрғыда ойлауға және шешім қабылдай алуға, кәсіби жолын таңдай алуға қабілеттілік, өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады. Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады. Функционалдық сауаттылығы дегеніміз- адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ондағы басты мақсат- жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады. Қоршаған әлемде және табиғатта болып жатқан құбылыстарды түсіну, салыстыру, талдау, жіктеу, жүйелеу, жалпылау білік, дағдыларын меңгерту мақсаттары көзделгенде ғана оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға болады. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру үшін академиялық білім беріп қана

қоймай, сын тұрғысынан ойлау, білімін күнделікті өмірде, шынайы жағдайларда пайдалана білу, проблеманы шешу, ғылыми-зерттеу дағдыларын, қарым-қатынас дағдыларын дамыту керек. Сабақтың мақсаттарына жету үшін тілдік дағдыларының төрт түрін түрлі комбинацияда оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылым қолдана білу керек. Ол үшін мына мәселелерге үнемі көңіл бөлу керек:

1. Оқушыларға тапсырмаларды 6 деңгейлі Блум таксономиясы негізінде құрып, ондағы білу, түсіну, қолданудан гөрі жинақтау, талдау, бағалауға мән беру.

2. Стандарт талаптарына сай берілген тапсырмаларды орындаумен қатар оқушының өмірде қолдана алатындай тапсырмалар құрастыруға көңіл бөлу.

3. Оқушының логикалық ойлауын, сыни тұрғыдан ойын жеткізуді жүзеге асыру үшін, білім беруде сабақтың құрылымын өзгерту, яғни оқытудың белсенді стратегияларын қолдану, оқушының сабаққа деген ынтасын арттыру үшін әр 10 мин сайын жағдаятты өзгертіп отыру.

4. Оқушыға тапсырма берген кезде оның алгоритмдерін алдын-ала ескерту.

5. Тапсырманы зейін қойып, орындауға және эксперименттік есептер, зертханалық шағын зерттеу жұмыстарын орындата отырып, өзінің орындаған жұмысының дұрыстығына көз жеткізу, өзін-өзі бағалауға үйрету.

Осыдай іс-әрекеттерді орындаған жағдайда оқушыға жоғары деңгейде білімін қалыптастыруға жол ашылады.

Пәнді интеллектуалдық және шығармашылық тұрғыда түсініп меңгертуде қазіргі таңдағы оқыту технологияларының стратегияларын пайдалану тиімді болып келеді: «Джиксо-ұжымдық оқыту» стратегиясы, «Дана үкілер» стратегиясы, «Мозаика немесе Ара ұясы» стратегиясы. Мақсаты: Жалпы мәселені жұпта, топта, ұжымда талқылау. Бұл стратегиялар мазмұнды жоғары табыспен меңгеру, оқығанды есте сақтау үшін тиімді. Оқушының оқуға деген қызығушылығы артады, ұжымда жақсы қарым-қатынас қалыптасады, саналы тәртіп орнайды, өз бетінше ойлауға, ізденуге, нәтижеге жетуге дағдыланады. Сондай-ақ оқушылардың оқу материалын тек жаттап қана алмай, оның мән-мағынасын терең түсінуін қамтамасыз ету міндетті боп саналады. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда қатысымдық, рөлдік ойын, дара тұлғаға бағдарланған оқыту және сұрақ-жауап әдістері арқылы жүзеге асатын жағдаяттық тапсырмалар, рөлдік ойындар, сұқбаттық

тапсырмалар, құзыреттіліктерді қалыптастыратын тапсырмалар арқылы кешенді жүргізудің тиімділігі жоғары болады. Мұғалім ретінде, жаңа стратегияларды химия сабағында қолдану барысында оқушының өз бетімен білім алып, алған білімді іс жүзінде дәлелдей алатын және «үндемейтін», «енжар» оқушының қызығушылығын оятып, оны «сөйлетуге» болатындығын өз тәжірибемнен байқадым. 9-сыныпта химия пәнінен СТО технологиясының әдістерін қолданып, бірнеше сабақтар өткіздім. Онда ЖИГСО, белгілер әдісі, венн диаграммасы, бес жолды өлең, топтастыру әдістерін қолдандым және жеке, топтық, рольдік ойын жұмыстар жүргізілді. Үй тапсырмасын «Кім жылдам?», «6 неге сұрақ» ойыны түрінде ұйымдастырып, қай топта сұраққа айтпаған оқушы саны көп, сол жеңіледі. Сабақты жарыс түрінде ұйымдастырып жауап бермей қалған оқушыны қалдырмай, қайта оның есебін алып, оны сол бала үшін топтың артта қалғанын түйсігіне жаймен жеткізсе, ол оқушы да басқа оқушылардан қалмай жауап беруге тырысатынын және оған топтағы басқа оқушылар міндетті түрде көмектесетініне көз жеткіздім. Сол сияқты инновациялық технологиялардың әдіс-тәсілдерін 9-11 сыныптарда да пайдаланып, жақсы нәтижелерге жетіп жүрмін. Жоғары сыныптар үшін көбіне ЖИГСО стратегиясын қолданамын. ЖИГСО стратегиясын қолдануда мәтіннің көлемі үлкен, күрделі, ғылыми тұрғыда болуы керек. Себебі, қарапайым мәтін болса, оқушылар тәжірибелі топсыз-ақ өздері оқып, тіпті жаттап алып айтып береді. Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшаңдығы мен еркіндігі, шығармашылдығы, көңіл күйдің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі. Сонымен бірге - оқыта үйрету ойындары оқушыларға білімдерін тереңдетуге, толықтыруға, бекітуге, алған білімдерін өмірде қолдана білуге, ақпарат көздерімен өздіктерінен жұмыс істеуге, ізденуге, әр түрлі жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға, қиындықтан алып шығатын жол таңдауға, өмірде өзін бағалай білуге үйретеді.

Мысалы, 8 «б» сыныбында «Оксидтер. Жану» тақырыбында оқушыларды бірнеше топқа бөліп, топтарға әр түрлі формулаларды беру, атауларын беру. Әр топ әр түрлі суреттер, кестелер, ақпараттар жинап, постер, кластер сызып тақтаға ыңғайлы етіп орналастырып, әр топ өз жинақтаған мәліметтерін қорғайды, басқа топтар тыңдайды. Оксид туралы қосымша мәліметтер алады. Сонымен қатар сабақта төмендегідей әдіс-тәсілдерді қолдану оқушылардың сабаққа

ынтасын арттыра отырып, білім сапасын жетілдіріп, функционалдық сауаттылықтарын қалыптастыруға зор ықпалын тигізеді деп ойлаймын. Атап айтсам: «Жұптағы ой қозғау», «Аквариум», «Кластерлер», «Ойлан, жұптас, талқыла», «Серпілген сауал», «Еркін жазу», «Сұрақтар шеңбері», «Атаулар туралы үш сұрақ», «Ыстық орындық». Сондай-ақ сабақта ойынды ұйымдастырғанда оқушылар бір-біріне көмектесетіндей, бір-бірімен бірігетіндей жағдай жасау керек. Сонда сабақ тек білім беру қызметін ғана емес, тәрбиелеу қызметін де атқарады. Мұндай сабақтардың өтілуі нәтижесінде оқушыларда бір-бірімен сөйлесе білу мәдениеті, тәртіптілік, топқа және бір-біріне жауапкершілік сезімнің болуы, өзін және өзгені бағалай, тыңдау қасиеттері қалыптасады. Ауқымды материалдан қажетті ақпаратты тауып, шешім қабылдауға дағдыланады, сөздік қоры дамиды.

Жаңа заман талаптарына сай сабақта өзгеріп, жаңарып отырса, жеткіншектерге оның әсері мен ықпалы болады. Олардың эмоциялық сезім – түйсіктеріне әсер ете білген ізденістердің пайдасы өте көп. Ақыл-парасаттан көрі сезім түйсігі ұшқыр балаларға көп жағдайда бағдарламалық тақырыптарды тосын тәсілдер арқылы түсіндіру пайдалы. Жаңа педагогикалық технологияларды енгізу – оқыту үрдісінің тиімділігін арттырып қана қоймайды, басқа да көптеген мәселелерді шешеді. Оқушы мемлекеттік стандартты ғана алып қоймайды, өз қабілетіне қарай таңдау, әрі қарай білімін дамытуға мүмкіндігі болады. Жаңа педагогикалық технологияны пайдалану оқушылардың сабаққа деген белсенділігін, қызығушылығын, танымдық, ойлау қабілеттерін арттырудың, яғни функционалдық сауаттылықтарын дамытудың бірден-бір көзі. Сонымен, жаңа педагогикалық технологияның әдістерін тиімді пайдалану арқылы «Білімді адам» парадигмасын, «Өзін-өзі дамытатын және әрекетшіл адам» парадигмасына өзгертуге болады. Осы орайда ұлы ұстаз Абайдың: «Адам ата-анадан туғанда есті болып тумайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады» деген дана сөздерінен адам табиғатының, болмысы мен танымының қалыптасуының өзі осы ізбен жүретінін байқауға болады. Егер оқу үдерісі, балаларға білім, білік, дағдыларды игерту осы ұстанымға негізделсе, нәтижелі болатыны анық деп ойлаймын.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Білім беру мекемелері қызметкерлерін ақпараттық-коммуникациялық

технология саласы бойынша біліктілігін көтерудің ғылыми-әдістемелік негіздері» Алматы – 2012 ж.

2. «Биология және салауаттылық негізі» ғылыми-әдістемелік журналы №5 2014ж

3. «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған Ұлттық жоспары. Ғылыми-әдістемелік журнал №4 2007 ж

4. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы).

ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ БОЙЫНША ТОПЫРАҚ ӨНІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ

Орал .А.

Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тараз қаласы білім бөлімінің
Т.Рысқұлов атындағы № 48 орта мектебі 9 - сынып оқушысы
Жетекшісі химия пәнінің мұғалімі: Рисбаева Г.Б.

Аңдатпа

Бұл зерттеу жұмысы топырақ ресурстарының Жер бетіндегі тіршілік үшін ең маңызды шарттардың бірі екендігін айқындауға бағытталған. Топырақ адамның, жануарлар мен өсімдіктердің биохимиялық ортасы болып табылады және биосфераның маңызды компоненті ретінде топырақ биотасы мен адам әрекеттері арасындағы тепе-теңдікті сақтауда маңызды рөл атқарады. Топырақ табиғи ресурстардың ішінде теңдессіз және ешнәрсемен алмастырылмайтын ресурс болып табылады. Ғылым әлі күнге дейін топырақтың рөлін толығымен алмастыра алатын жасанды материал тапқан жоқ. Осыған байланысты зерттеуде топырақтың табиғи қалпына келу процестерін сақтау және оны ұтымды пайдалану мәселелері қарастырылады. Жұмыстың өзектілігі В.В. Докучаевтың топырақтың табиғи-тарихи дене ретіндегі теориясымен ұштастырылып, оның жер тарихы, тау жыныстары, климат және өсімдіктермен тығыз байланыста екендігі атап көрсетіледі. Зерттеудің негізгі мақсаты – топырақты сақтау және оның тұрақты пайдаланылуын қамтамасыз ету мәселелерін зерделеу.

Түйін сөздер: топырақ ресурстары, биосфера, топырақтың қалпына келуі, топырақтану, экологиялық тепе-теңдік, табиғи ресурс,

Топырақтың адамзат қоғамы үшін маңызы өте ерекше. Ең алғашқы қауымдық құрылыс кезінде адамдар жабайы өсімдіктерді мәдени өсімдіктерге айналдыра бастады. Құнарлы топырақта өнімді өте көп алатынын адамдар сол кезде-ақ білген. Адамзаттың бүкіл өмірі осы топырақпен байланысты. Топырақ ауылшаруашылығы өндірісінің негізгі құрамы болып табылады. Топырақтың құнарлығын арттыратын әр түрлі тыңайтыштар бар. Бейорганикалық тыңайтқыштар құстың саңғырығы, малдың тезегі және т.б. осыларды ерте кезден бастап адамдар өздерінің шағын жерлеріне еккен егіндеріне тыңайтқыш ретінде пайдалана білген. Қазіргі кезде топырақтың құнарлығы өте төмендеп бара жатыр. Егін салғанда да жерді жыл сайын өңдеп, тыңдырып отырмаса, құнарлығы төмендеп кетеді. Соңғы жылдары бактериялық тыңайтқыштар да қолданыс табуда: бактериялар массасын топыраққа араластырып микробиологиялық процестерді күшейтуге және химиялық элементтердің сіңімділігін көтеруге қол жеткізуде.

Топырақ ауыл шаруашылығы өндірісін негізгі құралы болып табылады. Топырақтың орман шаруашылығында және құрылыс салғанда – инженерлік құрылғылардың іргетасының негізгі ретінде және жол салуда гидротехникалық құрылыста құрылыс материалы ретінде маңызы зор. Топырақта жүріп жататын күрделі биологиялық, физика-химиялық және химиялық процестердің адамзат қоғамының түрлі тіршілік салалары үшін мәні зор. Осы процестерді тану топырақты іс жүзінде пайдалануда жаңа мүмкіндіктер ашады.

Топырақ кез келген топырақтық экожүйенің маңызды ажырамас бөлігі болып табылады. Биосфераның тұрақтылығын сақтауда үлкен роль атқарады.

Оның бақылаусыз қолдануы топырақ қабатының бұзылуына әкеледі. Топырақтың деградациялануы ғаламдық сипатқа ие және экологиялық құлдыраудың негізгі себептерінің бірі болып табылады.

Топырақ қабатының ластануы оның тұрақты функцияларын бұзады: физико-химиялық қасиетін өзгертеді, биохимиялық процестердің сипаттамасын, микробиотаның белсенділігін төмендетеді.

Топырақ дүние жүзіндегі тарихи кезеңдерде дамыған адамзат қоғамдары мен табиғи байлықтарының заттық (материалдық) негізі болып табылады. Ол үлкені-кішілі организмдердің Жер планетасындағы аналық жыныстармен өзара әрекеттесуінің арқасында түзіледі.

Топырақ сапасын анықтаудың мақсаты ауыл шаруашылық дақылдар және табиғи шөптесіндер мен ормандар өсіп-өнуіне ең қолайлы топырақтарды анықтау, оның материалдары аймақтық ғылыми негізделген, өндірістің топырақ – климаттық жағдайларын сәйкес қолданылатын, егіншілік жүйесін енгізуге, тыңайтқыштарды дұрыс және тиімді пайдалануға және де басқа мелиоративтік – топырақ құнарлығын қайтаруға, тұрақтылауға және көтеруге бағытталған шараларды енгізуге керек. Жерді (топырақты) бағалау жұмыстарының топырақ жамылғысын бұзылудан, батпақтану, қайта сортандану мен ластанудан, т.б. құбылыстардан қорғауда маңызы зор, себебі жердің (топырақтың) пайдалануы мен күйін анықтау, оның саны мен сапасын қатал есептеу, яғни топырақтарды бағалау материалдары негізінде жүргізіледі.

Теориялық бөлім

1.1. Топырақ түзілу процестері және оған әсер ететін факторлар

Топырақ – барлық материалдық игіліктердің көзі. Ол азық- түлік, малға жем, ким үшін талшық, құрылыс материалдарын береді. Топырақтың ең маңызды байлық екенін айта отырып, К.Маркс, еңбек – байлықтың әкесі болса, топырақ – анасы деген. Топырақтың физикалық қасиеттері су, ауа өткізгіштігі, су сақтағыштығы, құрамы мен құрылым ерекшелігіне байланысты. Топырақтың негізгі бөлігін бастапқы Топырақ түзуші аналық жыныстан бастау алатын минералды құрамы анықтаса (85-99%), біршама бөлігін топырақ түзілу процесінде, негізінен осында өскен өсімдіктер қалдықтары (шіріген тамыр, түскен жапырақ, т.б.) ыдыраған кезде синтезделіп түзілетін органикалық. (қара-шірінді) заттар құрайды (1-15%). Жануарлар дүниесі (негізінен омыртқасыздар)

тіршілігінің өрекетінен органикалық заттардың ыдырауы жылдамдайды. Адамның шаруашылық әрекеті (орманды кесу, шеп егу, жер жырту, мелиорация, органик., мипералды тыңайт-қыштар қодцану) топырақ түзуші кейбір факторларға (мыс, өсімдікке) әсер етіп, топырақ түзілу процесінің бағытына тез өзгертеді[1].

Топырақтың қатты, сұйық, газ құрамды және тірі организмдерде бөлік терден тұрады. Олардың ара-қатынасы әр түрлі, топырақта ғана емес, тіпті бір топырақтың әр қабаттарында әр түрлі болады. Топырақтың жоғары қабатынан төмен қабатына қарай органикалық заттар мен заттар мен тірі организмдер азая түседі, ал жыныстардың түзілу қарқындылығы төмен қабатынан жоғарғы қабатына қарай арта түседі.

Топырақтың қатты бөлігінде алғашқы (кварц, дала шпаты, слюда, т.б.) және екінші ретті минералдар (гидрослюда, монтмориллонит, каолинит, т.б.) басым келеді. Топырақ борпылдақтығының қалыптасуы осы қатты бөлігінің құрамы мен оның құрылымының ерекшеліктеріне байланысты. Топырақтың негізгі массасын, негізінен түйірлері 1 мм-ден кіші болатын ұсақ топырақтар құрайды. Табиғи түрінде топырақ массасы көлемінің бір бөлігін — қатты бөлігі, ал қалған бөліктерін топырақ ерітіндісі мен топырақ ауасынан тұратын бөлігі құрайды. Топырақтың қатты бөлігінің минералды және химиялық құрамына қарай көбіне оның құнарлылығын анықтауға болады. Органикалық заттар ыдыраған кезде оның құрамындағы азот өсімдіктерді сіңіре алатындай түрге айналады.

Топырақтың сапасы морфологиялық, генетикалық, химиялық және физикалық қасиеттеріне байланысты болады. Осы қасиеттерге сәйкес топырақтың сапасын анықтауға қажетті негізгі табиғи диагностикалық белгілерге мыналар жатады: қарашірік қабатының қуаты (қалыңдығы); қарашіріктің, тұнбаның және саз балшықтың проценттік мөлшері; топырақтың қарашірінділігі; топырақтағы қозғалмалы қоректік элементтердің (фосфордың және кальцийдің) қоры; топырақтың механикалық құрамы, қышқылдығы және тағы басқалары[2].

Адамның жерді өңдеуінің нәтижесінде, топырақ құрғақта, ылғалды да құнарлы не құнарсыз да болуы мүмкін. Бірақ, қандай жағдайда да тегі әр түрлі минералды және органикалық бөлшектерден тұрады. Қабат-қабат болып жатқан бөлшектердің аралығында ауа, су және көптеген организмдер толы

саңылаулар болады. Осы бөлшектердің үлкен-кішілігіне қарай ірі және ұсақ түйірлі топырақ деп бөлінеді. Ұсақ түйірлі топырақтар саңылаулығы ірі түйірлі топыраққа қарағанда жоғары болады. Егер ұсақ түйірлі топырақ саңылаулығы 85 пайызға жетсе, ірі түйірлі топырақ саңылаулығы 30 пайыздан кем.

Саңылаулықтың санитариялық мәні зор. Мәселен, жекелеген саңылау көлемі мен топырақ бөлшектерінің көлемі үлкен болған сайын ауа және су жақсы өтеді. Дәлірек айтқанда, ірі түйірлі құмдақ топырақтың су өткізгіштігі ұсақ түйірлі сазды топыраққа қарағанда көп есе артық. Ірі түйірлі топырақтан белгілі бір уақыт өлшемінде ұсақ түйірлі топыраққа қарағанда ауа көптеген есе көп өтеді. Топырақ саңылауы 60-65 пайыз болса онда биологиялық және химиялық ластанудан өздігінен тазару процестері үшін қолайлы жағдай туады.

Топырақтың пайда болу процесіндегі өзіне тән құрылымының бірі - пішін түзуі, яғни топырақтың морфологиясының қалыптасуы. Осы арқылы топырақтар бір - бірімен және өзі түзілген тау жыныстарынан ажыратылады. Морфологиялық құрылым - топырақтың сыртқы пішіні. Топырақ - әртүрлі морфологиялық көріністерден құрылған табиғи дене. Сондықтан да бұл көріністерді сыртқы пішіндері мен айырмашылығы бар генетикалық қабаттардан іздестіреді.

Топырақтың негізгі морфологиялық сипаттамаларына топырақтың түсі, құрылымы, нығыздығы, механикалық құрамы, әртүрлі қосылыстардың бары немесе жоғы, НСІ- мен әрекеті т.б жатады.

Топырақтың морфологиялық белгілерін зерттеу кезінде оның құрамын, топырақтың қабаттары мен олардың қалыңдығын, түсін, түрін, кесектерінің мөлшерін, нығыздығын, әрқилы бөгде заттар мен түзілімдерін, сонымен бірге топырақтың механикалық құрамын және топырақ түзуші негіздердің тектерін, ылғалдылығын, органикалық заттар мен өсімдік тамырларының мөлшерін, әртүрлі тереңдіктегі топырақ қабаттарының тұз қышқылымен әсерін т.т баяндап жазады.

Топырақтың қазылғандағы тік қабаттары топырақтың профилі (пішіні) деп аталады. Топырақ негізінен 3 генетикалық тектік қабаттардан тұрады. Олар: қара шірікті-қоректік (А-қабат), өтпелі (В-қабат) және топырақ түзуші аналық жыныстар (С-қабат) қабаттары. Топырақ қабаттарын толық дәйектеу үшін оларды қазіргі сипаттамалар бойынша төменгі қабаттарға жіктеп, белгілі бір индекстермен белгілеген. А₀-үстіңгі төсеніш қабат. А-шым қабат. А₁-шірінді-қорлы қабат. А₂-элювиалдық қабат. В-иллювиалдық қабат. С-аналық жыныстық

қабат және Д-астыңғы төсеніш қабат. Кей жағдайда қабаттардың өзін бірнеше қабатшаларға бөледі, мысалы: А₁; А₂; В₁; В₂; С₁; С₂:

Топырақтың тектік генетикалық қабаттарының қалыңдағы бірнеше сантиметрден 1 метрге және одан да көпке жетуі мүмкін. Топырақ қабаттарының қалыңдығын бейнелеу үшін әр қабат пен қабатшалардың үстіңгі және астыңғы тегін анықтайды. Мысалы: қара топырақ үшін бұл сипаттама төмендегідей болады: А (0-25 см), Б (25-50см), ВС (50-80 см).

Демек, жоғарыдағы сипаттама топырақтың қабаттарының қалыңдығы жайлы ғана емес, олардың орналасу тереңдігі туралы да мәлімет береді. Әлбетте, бұл анықтамалар топырақтың түзілу ерекшеліктері мен құнарлылығы жайында ой түзуге мүмкіндік туғызады [3].

Топырақтың түсі – морфологиялық көріністерінің ішінде ең негізгі белгі. Топырақ аттарының өзі де осы түстеріне қарай қойылған. Топырақтың тектік генетикалық қабаттарының түсі топырақтардың түзілу ерекшеліктеріне, химиялық құрамына, гумустың мөлшеріне, темір, марганец, алюминий, кальций карбонаты т.б. қосылыстарға байланысты. Гумус топыраққа қара немесе қара қоңыр түс, темір мен марганец тотықтары сары, қызыл, сия түстер ал, кремний қосылыстары, әк, каолинит, алюминий гидроксиді және суға тез ерігіш тұздар (хлоридтер және сульфаттар) –ақ түс береді.

Әр түрлі топырақтардың тектік қабаттарының түсі әрқилы болады, мысалы: шірікті-қорлы қабат А сұрғылт (шымдауыт-сортаң топырақ), қоңырқай реңді сұрғылт (сұрғылт тоғай топырағы), қара (қара топырақ сарғылт-сұрғылт/сарғылт топырақ) түске ие болуы ықтимал.

Сонымен қатар топырақтардың түсі оның ылғалдылығына, жарықпен қанығуына және құрылымдық жағдайына да байланысты. Мысалы, кез-келген топырақ кіршене құрғақ кезінде кіршене сұрғылт болса, су кезінде сұрғылт болып көрінеді. Таңертең немесе кешкі уақыттарда, күндізгі мезетпен салыстырғанда, топырақ әрқашан күңгірт түсті болып келеді. Топырақ түсінің практикалық маңызы үлкен. Топырақ қабатының қалың қара түсті болуы гумустың молдығын көрсетеді.

Топырақтың құрылымы деп оның әртүрлі пішінді үлкенді-кішілі түйіртпекті агрегаттарға бөліну қасиетін айтады. Топырақ құрылымы ірі кесекті, кесек дәнді, үлкен-кіші жаңғақты, призмалы, қыш (плита) тәріздес тағы басқа түрлерге бөлінеді. Олар бір-бірімен жабысқан механикалық элементтермен: құм,

шаң, балшықпен қосарласа жүреді. Әрбір құрылымдық агрегат біріккен органикалық және минералды бөліктерден тұрады. Жалпы топырақ құрылымының пайда болуы - күрделі биохимиялық және физика-химиялық процесс. Топырақтың құрамында 0,5мм-лік микроагрегаттардан бастап одан әлденеше есе үлкен макроагрегаттар бар. Құнарлы, бағалы топырақ агрегаттарының көлемі 1мм-ден10мм-ге дейін кездеседі. Құрылымды топырақтарда су, ауа және жылу алмасу осыларға байланысты өсімдіктердің азықтық заттармен қоректенуіне қажетті биологиялық құбылыстармен жағымды бағытта жүреді.

Топырақтың нығыздығы - оның борпылдақ қуысты немесе нығыз болу қасиеті. Бұл көрсеткіш топырақтың тығыздығы мен жұмсақтығын және құрылым бөліктерінің арасындағы қуыстар дәрежесін білдіреді. Топырақ қуыстары ауа мен судың, жылудың жылжуына ықпал етеді. Топырақтың нығыздығы топырақтың құрылымына, механикалық құрамына, органикалық және минералдық бөлшектерінің мөлшеріне байланысты. Нығыздық деңгейіне қарай топырақ мынадай түрлерге бөлінеді: өте тығыз, біртұтас топырақ, тығыз топырақ, тығыздау топырақ, борпылдақ топырақ және бос жылжымалы топырақ.

Топырақтың тығыздығы мен кеуектілігіне байланысты бір қасиеті - оның тұтқырлығы, былайша айтқанда, топырақ бөлшектерін айыру кезіндегі соқамен қарсылықты жоюға қажетті күш. Тұтқырлық мөлшері топырақтың механикалық құрамына және ылғалдылығына байланысты. Бөлшектерінің диаметрі-0,001 мм, кей топырақтардың сулы, сыздақ, құм мен құмдауыт топырақтарға қарағанда тұтқырлығы жоғары болады.

Топырақтың түзілуі құбылысының бағыты мен сипаты жайындағы мағлұматты оның құрамындағы түзілімдер мен бөгде заттардың түрлеріне қарай білуге де болады.

Топырақтың құрылымдағы түзілімдер химиялық көмірқышқылды әктің, темір мен марганецтің т.б. тұздардың қосылыстары және биологиялық құрттардың нәжістері, өсімдік тамырларының “табы” т.т. болып бөлінеді. Кейбір түзілімдердің арнайы атаулары болады. Мысалы, ортштейндер - темір мен марганец тотықтарының кесек немесе тары тәріздес қара-қоңыр, күңгірт-қоңыр қосылыстары; ортзаңдар - тығыз шірік, қоңыр түсті темірдің қабыршақтары, псевдофибралар - жұқа, шірік - сарғыш түсті құрылымдар, ұлпалары топырақ

бөлшектерінің беттеріндегі кремнеземнің жұқа ақшыл дақтары және қутандар - топырақ бөлшектерінің беттеріндегі темір-органикалық дақтар.

Бөгде заттарға топырақтардың жетілуіне қатысы жоқ заттар жатады: тау жыныстарының кесегі, тас, кірпіш, шыны, сүйек, ағаш, мал мен өсімдіктердің қалдықтары.

Топырақтың ылғал тартқыштық қасиеті. Топырақтың ылғалдығы артуымен бірге оның тұтқырлығы кемиді, бірақ жабысқақтық пайда болады. Топырақ түйірлерінің беткейі ауадағы су буын, яғни ылғалдылығын тартатын әрі топырақ саңылауларында кептіретін қабілеті бар үлкен жазықтықты құрайды. Топырақ қаншалықты ұсақ түйірлі болса, оның ылғал тартқыштығы соншалықты жоғары болады. Сондай-ақ, топырақта шірінді және коллоидты заттар көп болса да және ауаның атмосфералық ылғалдылығы жоғары болса да өседі. Органикалық заттармен ластанған сазды топырақтың да ылғал тартқыштықтары жоғары келеді. Топырақтың коллоидты заттары суды өзіне ең көп сіңіреді. Фермалардың ластанбаған территориялары мен шаруашылықтардың жайылымдық учаскелерінің ірі түйірлі топырақтарының ылғал тартқыштығы өте аз.

Топырақтың булану қабілеті қаншалықты нашар болса, оның құрамындағы ылғал да соншалықты көп ұсталады. Сөйтіп, ол анағұрлым сызды болады. Мысалы, ұсақ түйірлі өсімдік аз шығатын, күн сәулесі нашарлау түсетін сұр (боз) топырақта ірі түйірлі топыраққа қарағанда ылғал тартқыш қабілетін арттыратын еріген тұздар болса, ауа ылғалды келсе, жауын-шашын және қар суы топырақты шайып жатса топырақ бетінде ылғалдың булану деңгейі төмендейді.

Топырақтың ауа өткізгіштігі деп — топырақтың өз бойынан ауа өткізу қабілетін айтады. Ауа топырақтың су болмаған саңылауында, ал сіңірілген күйінде топырақ бөлшектерінің құрамында болады. Сонымен, жер асты суында ауа еріген күйінде болатыны белгілі. Құрамы жағынан топырақ ауасы атмосфералық ауадан біраз айырмашылығы бар: мысалы топыраққа тереңдеген сайын оттегі мөлшері азаяды, органикалық заттарды тотықтыруға көп жұмсалады, ал көмір қышқылы құрамы керісінше көбейеді.

Органикалық заттарға бай топырақтарда оттегі мөлшері 10 пайызға дейін, тіпті одан да азаяды да, көмір қышқылы құрамы 15 пайызға дейін және одан да артық көбейеді. Ластанған топырақтарда газ тәрізді қоспалар (CH_4) сондай-ақ, май қышқылдары т.б. болуы мүмкін.

Топырақтың ауа өткізгіштігі барометрлік қысымның өсуіне байланысты артып, топырақтың үстіңгі қабатының қалыңдығы және ылғалдылығы ұлғайған сайын кемиді. Саңылауларды толтыратын су олардан ауаны сығып шығарады да, ауаның топыраққа енуіне кедергі жасайды. Топырақ ауасының құрамында шаң да, микроорганизмдер де болмайды. Олар ауа топырақта сүзілген кезде ұсталып қалады да, топырақ бөлшектері ыдыратып жібереді.

Топырақтың ауа өткізгіштігінің және оның оттегімен баюының топырақта өтетін тотығу және оны адам мен жануарлар енгізетін органикалық лас заттардан босату тәрізді биохимиялық процестерге байланысты гигиеналық маңызы зор. Тағы топырақ түйірлі ірі және құрғақ болуға тиіс. Өйткені, ылғал және ұсақ түйірлі топырақ өте нашар желдетіледі. Сондықтан да онда өздігінен тазару процесі айтарлықтай жүрмейді.

Топырақтың жылулық қасиеттері -топырақ негізінде күннен қызуы. Бұл процесс топырақтың жылу сыйымдылығына, жылу өткізгіштігіне және радиациялау қабілетіне көп байланысты болады. Сыртқы ауа температурасынан топырақ температурасының едәуір айырмашылығы бар. Тәулік және жыл бойында онша көп ауытқымайды және топырақ тереңдеген сайын бірте-бірте азая береді. Тереңдеген сайын топырақтың тәуліктік және жылдық ең жоғары температурасы ауа температурасынан едәуір төмен. Қыстыкүні топырақ температурасы ауа температурасынан жоғары, ал жаздыкүні керісінше салқын болады.

Топырақтың жылу өткізгіштігі нашар болады. Әсіресе, борпылдақ, ұсақ түйірлі, ылғалды шірінді заттары көп, ақ шағыл, шөп өспейтін түсті топырақтар аз қызады. Ірі түйірлі, құрғақ, қоңыр түсті және шөп жақсы өсетін топырақтар, сондай-ақ тасты, тығыз топырақ нағыз жылу аккумуляторы болып табылатын таулы жер топырақтары жылуды тым-тәуір өткізеді. Борпылдақ топыраққа қарағанда тығыз топырақта жылу тереңге енеді. Топырақ саңылауларын толтыратын су сол саңылауларды толықтыратын ауаға қарағанда жылуды 21-26 есе көп өткізеді екен. Жылуды ылғал топырақтың оңай да терең өткізетіні сондықтан[4].

Топырақ температурасының өте үлкен маңызы бар. Ол жергілікті жердің климатына, ал жергілікті климат-микроклиматқа әсер етеді. Топырақ температурасы ерекшеліктерінің өсімдік тіршілігі үшін маңызы зор. Олардың тамырлары қыстыкүні топырақтың жылы қабатында жатады да, суықтан

сақталады. Ол, яғни топырақ температурасы сол топырақтың өзінде жүрілетін физико-химиялық және биологиялық процестеріне де әсер етеді.

Жануарлар, әсіресе олардың төлдері мен әлсіздерінің денсаулығы үшін күннің суығы, яғни үсік айтарлықтай қауіп төндіреді. Ол ауаның суық массасы келіп, жиналып тұрып қалатын ойпат жерлерде жиі байқалады. Суық, қатып қалған жемшөптің қауіпі де ешнәрседен кем емес. Ол да жануарлардың ішін кептіреді, іш тастатады, тағы басқа жағдайларға ұрындырады. Топырақтың қатқақ болып келетін беті, әсіресе жер асты суының деңгейі өте жоғары болған жағдайда құрылыстың іргетасын бүлдіріп ғимаратқа зиян тигізеді. Сондай-ақ топырақ температурасына қарап суы қатып қалмас үшін канализация мен су құбырларын салу тереңдігі анықталады.

Топырақ минералды және орғано-минералдық заттардан тұрады. Минералдық заттардың көзі жер қабатының қатты қабығын (литосфера) құрайтын таулы породадар. Минералдық бөлік топырақтың 80-90 пайызын құрайды, ал органикалықзаттартопырақта 10 пайыздан кем болады. Топырақтың органикалық бөлігі өсімдік пен жануарлартектес заттардың ыдырауынан және осы процесс кезінде жүретін реакциялар арқасында пайда болатын заттардың өнімдерінен тұрады. Топырақтың құрамында барлық белгілі химиялық элементтер анықталған.

Топырақтың химиялық қосылыстарының ішінде үлесі жағынан ең көбін кремний тотығы, содан кейінгі орындарды алюминий, темір, калий, натрий тотықтары иеленеді. Карбонатты топырақтарда бәрінен де кальций мен магний тотықтары, ал сор топырақтарда — хлорлы калий және хлорлы натрий тотықтары көп болады. Топырақта өте аз кездесетін микроэлементтер: кобальт, мыс, марганец, бор, йод, фтор, бром, никель, стронций, селен, молибден, мырыш, литий, барий т.б. бейорганикалық қосылыстардың көзі тек топырақ пайда болатын породамен шектелмей, сонымен бірге микроорганизмдер әсерімен ыдырайтын өсімдік және жануарлар тектес органикалық қалдықтар болып табылады.

1.2. Топырақ өнімділігі - экологияның маңызды бөлігі

Қазақстан - жер көлемі жағынан ірі ел. Терістіктен оңтүстікке 1600 км, шығыстан батысына қарай 3000 км жерге созылған Қазақстанның ұлан байтақ жер қорымыздың көлемі өте үлкен болғанымен оның сапасы соңғы жылдары күрт нашарлап отыр. Жерді дұрыс пайдаланбау салдарынан топырақ

деградацияға ұшырап, құнарсыздану, шөлге айналу процестері күшейе түсуде. Соңғы мәліметтер бойынша Республика жерінің 180 млн. га жазық жерлер, 185 млн. га жайылым және 34 млн. га құнарлы жердің 180 млн. га жері жарамсыз жерлерге ұшырап, оның 30 млн. га топырақ эрозиясы 60 млн. га тұздану, 10 млн. га химиялық және радиактивті заттармен ластанған.

Республиканың 30 млн. га жерлерін өнеркәсіп, көлік, байланыс, елді мекендер алып жатыр. Солтүстік облыстарды тың игеру науқанына байланысты және бірегей бидай дақылын егу топырақ қарашірігінің 25-30%-ын жоғалтты. Батыс Қазақстан аймағында мұнай-газ өнеркәсібінің қарқындап дамуы 1000 га астам жерді қамтыса, топырақтың техногенді бүлінуі 2,5 млн. га, ал тозған жайылым 3 млн. га жерді алып жатыр. Сол сияқты Азғыр мен Тайсойған сынақ полигондарының игілігіне 1,4 млн. га жер бұйырған. Оның үстіне Каспий теңізінің көтерілуі болашақта осы аймақтың шамамен 2,8 млн. га жерін су басады деп болжам жасалуда[5].

Экологиялық қиын жағдай Орталық Қазақстан жерлерін де қамтып отыр. Мұнда жердің техногенді бүлінуі, өнеркәсіптік қалдықтарымен ластану, ауыр металдардың жинақталуы, радиактивті элементтердің және ракета-ғарыштық қоқыстардың (Бетпақ дала) шоғырлануы тұрақты жағдайға айналған. Кейбір аймақтарда топырақтың тозуы, бүлінуі және шөлге айналуы Ертіс, Әмудария мен Сырдария өзендерінің су бассейнінің азаюы, Арал теңізінің тартылуымен тікелей байланысты болып отыр. Мәселен, Оңтүстік Қазақстанда Арал аймағының экологиясына байланысты 2 млн. га жер шөлейттеніп кеткен және Жаңадария өңіріндегі 3 мың га қара сексеуіл орманы біржола жойылу үстінде. Арал өңірі мен Сырдария өзенінің аңғары бойынша топырақтың химиялық улы заттармен және радионуклидпен ластануы жылдам жүруде[5].

Балқаш-Алакөл және Шу-Мойынқұм аймақтарындағы өзгерістер, Іле өзеніне Қапшағай су қоймасының салынып, судың жасанды реттелуі табиғатқа көп зардаптар әкелді. Су деңгейінің 1,5-2,0 метрге төмендеуі Іле атырабы бойынша топырақтың құрғап, бүлініп, сорланып, тозып кетуіне жол берді. Әсіресе, Іле-Балқаш бассейні жер жаннаты аталған Жетісу өңіріне экологиялық апатты да ала келді. Іле бойындағы ит тұмсығы өтпейтін тоғай, тораңғы орманы, Шарын өзенінің қайталанбас сұлу табиғаты мен каньондары тозып, жағалаудағы шұрайлы жайылымдар құлазыған сары далаға, шөлге айналып бара жатыр. Ендігі жерде Іле суының 10-15 процентін Қытай халық

республикасының алуы бұл өңірдің табиғатын тұл етері анық.

Қазақстандағы егістікке пайдаланатын жерлердің де экологиялық жағдайы нашар. Ол республика бойынша 26610,7 мың га жерді алып жатыр. Соңғы жылдары байқалып отырған әлемдік климаттың өзгеруі Қазақстанның шөл, шөлейтті белдемдеріне әсерін тигізіп, ондағы егіс алқаптарының сапасын төмендетіп жіберді. Бұл жерлерде топырақтың құнарсыздануы, бүлінуі және шөлге айналуы прогрессивті түрде жүруде. Оның үстіне топырақты қорғаудың агротехникалық шаралары, қар тоқтату, органикалық және минералды тыңайтқыштар беру, гербицидтер мен пестицидтерді қолданбаудан арам шөптердің қаулап өсуі, шегіртке тәрізді зиянкестердің шексіз көбеюіне жол беріліп, жердің сапасын төмендетті. Мәселен, 1996 жылы егістіктерге 1 млн. т минералдық және 33,2 млн. т органикалық тыңайтқыш берілсе, бұл көрсеткіштер 1998-2001 жылдары 16 мың тоннаға қысқарған. Топырақтану институтының мәліметі бойынша Қазақстанның құнарлы топырағы өзінің қарашірігінің 19-22 % жоғалтқан. Мұның өзі болашақта жер ресурстарының сапасы жақсармайтынын аңғартады.

Топырақтың ауыр металдармен және радионуклидтермен ластануы барлық аймақтарды қамтып отыр. Әсіресе, Қазақстан бойынша ірі өнеркәсіптер, кен орындары, қазба байлықтарды өндіру, соғыс - өндірістік қалдықтарды сақтау және оларды көму аймағында ерекше жылдам жүруде. Республика жерінде химиялық қалдықтар 2,3 млрд. т жетсе, ал 529 объектіде радиактивті қалдықтар сақталған. Өнеркәсіптерден шығарылған химиялық заттар Шығыс Қазақстан бойынша жылына 5 млн. т жетіп отырғаны тіркелген. Республика бойынша ластану деңгейі Бетпақ дала, Балқаш өңірі, Мұғаджар, Ертіс өңірі, Маңғыстау, Каспий маңы ойпаты, Іле Алатауы жазықтарында тым жоғары. Сырдария, Шу, Талас, Жайық өзендеріндегі жерлер қорғасын, фтор, бор, мыс, пестицидтер және нитраттармен ластанған.

Бар деректер бойынша Өскемен, Риддер, Зырян қалалары маңындағы жерлерде қорғасынның мөлшері 100 РЗШ, кадмий, мырыш 8-14 РЗШ, мыс 10 РЗШ-ға жеткен. Павлодар, Екібастұз, Қаратау, Тараз т.б. өнеркәсіп орындары аймағы геохимиялық ауытқуларға және уытты заттармен ластануға ұшырағын. Семей өңірінің радиактивті заттармен ластануы өте жоғары. Осы жерлерде шоғырланған 154 өнеркәсіп орындарынан жылына 294 мың т. улы зат қоршаған ортаға шығарылады. Мәселен, мыс 100 РЗШ, қорғасын 100 РЗШ, мырыш 300

РЗШ, хром 100 РЗШ, кобальт 50 РЗШ, никель 50 РЗШ, т.б. ауыр металдардың шекті мөлшерінің тіркелгені Семей қаласы бойынша жарияланған әдебиеттерде келтіріледі[6].

Соңғы мәліметтер бойынша Қазақстан аумағында ядролық қарулар сыналған жерлердің көлемі Ақтөбе облысында – 4207,5; Атырау – 1635,3; Шығыс Қазақстан – 11,1; Жамбыл – 2576,1; Жезқазған – 4900; Батыс Қазақстан – 1558,8; Орталық Қазақстан – 19,6; Маңғыстау – 21,4; павлодар – 717,1; Оңтүстік Қазақстан – 8,1; Семей – 941,2 мың га жерлерді қамтыған. Осы жерлерде 50 жыл бойы (1949-1996) бұрынғы Кеңес үкіметі соғыс ведомстволары 503 ядролық сынақ жасап, Қазақстанның шұрайлы жерінің 20 млн. га жарамсыз етті. Батыс Қазақстан аймағында 1966-1979 жылдары аралығында 24 ядролық қару сыналған, олар Маңғыстау облысында – 3, Батыс Қазақстанда – 4 және Атырауда – 17 рет жасалған. Соның ішінде ең ірісі Азғыр полигоны ғана, 6,1 мың га жерді алып жатыр. Зерттеулер нәтижелері бойынша Нарын, Азғыр құмдарында радиоактивті элементтер: кадмий – 80-120, стронций – 150, қорғасын – 80 және нитрат – 8,8 есе шекті мөлшерден көбейіп кеткен.

Үстірт платасында 1968-1970 жылдары жер асты ядролық сынағы жасалған. Осы жерлердің бәрінде де суға, топырақ пен өсімдік жіне жан-жануарлар дүниесіне бұрын соңды болмаған залалдар келді. Республика аумағында ірі ракеталық полигондар Атырау облысының «Тайсойған», Балқаш көл маңында «Ташкент-4» және «Байқоңыр» ғарыш айлағында орналасқан. Бұл жерлерде топырақ беті өте қауіпті улы гептил жанармайымен және ракета «қоқыстарымен» ластанған. Гептил өте улы зат болғандықтан адамдардың өкпе-тыныс жолдарына, жүйке-жүйесіне әсер етіп, бүйрек, бауыр, мүшелерін зақымдайтыны анықталған. Сол сияқты ракета, космос корабльдерінің ұшуы «қышқыл жауындар» жаудырып қоршаған ортаның тірі комплексінің 3-50 % биомассасын жойып жіберді. Мәселен, 1988-1991 жылдар аралығында тек қана Тайсойған полигонында 24000 ракета барлығы 30 мың тонна жанармай жаққан. 1994 ж. 5 шілде мен 27 қазанда патқа ұшырағын «Протон» ракета тасығышы Қарағанды облысының жеріне гептилен уын шашып орасан зор қауіп төндірді. Оның зардабы әлі белгісіз болып отыр[7].

Топырақтың өнімділігін анықтаудың бірнеше әдістері мен тәсілдері бар. Соның ішінде топырақтың өнімділігін анықтаудың қолжетімді әрі оңай әдістерін қарастырдым.

Топырақты талдау барысында химиялық зерттеу жасаудың маңызы зор. Топырақтың химиялық ерекшеліктері, топырақтың өсімдіктің қоректенуіне қажетті элементтермен қамтамасыз етілуі, сол сияқты зиянды қосылыстардың бары немесе жоғы химиялық зерттеу жасау арқылы анықталады.

Топырақта әр түрлі геохимиялық және биохимиялық үрдістер жүреді. Бір жағынан қарағанда топырақ геологиялық дамудың нәтижесінде топырақ түзуші тау жыныстарындағы элементтерге мұрагерлік жасаса, екінші жағынан оны гипергенез факторларының ықпалымен жылдам ыдыратады.

Топырақтың басты химиялық қасиеттерінің бірі - оның қышқылдығы. Топырақ қышқылының артуы өсімдіктің өсіп-өнуімен топырақтағы пайдалы бактериялардың өмір сүруін қиындатумен бірге ондағы пайдасыз(өсімдіктерді ауруға шалдықтыратын) саңырауқұлақтар мен микроорганизмдердің дамуын қамтамасыз етеді. Мұның өзі топырақтың физикалық және химиялық құрамының нашарлауына әкеп соғады. Топырақтың қышқылдығының экологиялық әсерін әр бір өсімдіктің белгілі бір рН мөлшерінде ғана жақсы дамидығынан білеміз. Қышқылдық межесіне (рН) қарай топырақ төменгі топтарға бөлінеді.

1. Өте қышқыл топырақ - 4,5
2. Орташа қышқыл топырақ - 4,6-5,0
3. Сәл қышқыл топырақ - 5,1-5,5
4. Қышқылтым топырақ - 5,6-6,0
5. Бейтарап топырақ - 6,1-7,0
6. Сілтілі топырақ - 7,1-8,0
7. Өте сілтілі топырақ - 8,1

Топырақ қышқылдығы екі түрге ажыратылады: айқын және көмескі (потенциалды) қышқылдылық. Айқын қышқылдылық деп топырақ ерітіндісіндегі сутегі иондарының межесін айтады. Ол топырақтағы органикалық және минералдық қышқылдардың деңгейімен айқындалады. Ал көмескі қышқылдылық - топырақ бөлшектерінің тұздармен әсері кезінде пайда болатын қосылымдардың ерітіндіге қышқылдық қасиет беруімен ерекшеленеді. Топырақ қышқылдылығын, ондағы минералдық элементтердің мөлшерін аналитикалық химия тәсілдерін пайдалана отырып, топырақтың судағы ерітіндісін зерттеу арқылы анықтауға болады [9]. Мен алдымен Жамбыл облысының аудандарынан алынған 4 сынама (1 сынама – Сарысу ауданы, 2

сынама – Тараз қаласы, 3 сынама – Жамбыл ауданы, 4 сынама – Байзақ ауданы) рН ортасын анықтап алдым (1-сурет).

1-сурет. Жамбыл облысы аудандары топырақтарының сынамалары (1-Сарысу ауданы, 2-Тараз қаласы, 3-Жамбыл ауданы, 4-Байзақ ауданы)

Ол үшін әр сынаманың 10граммын 30мл суда араластырдым. Сулы сығындыдан 50 мл стаканға 30 мл құйып алып, рН метр көмегімен анықтадым(2-сурет):

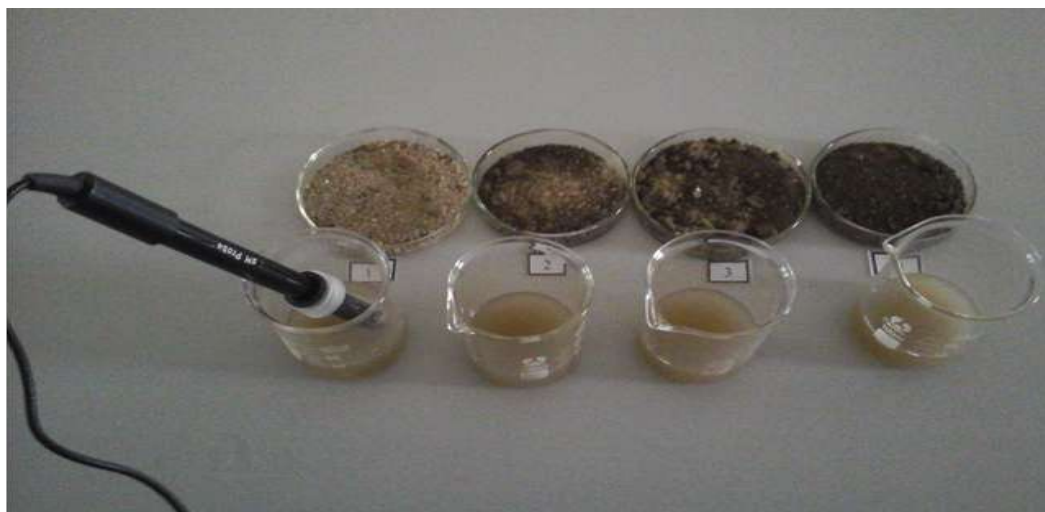
1-кесте

Топырақтың рН ортасы

Сынама	1	2	3	4
рН	9,1	8,99	8,55	7,10

Топырақтың рН ортасы 1-сынамадан сілтілік, ал 4-сынамаға қарай бірқалыпты төмендеп, бейтарап ортаға қарай ауысқан (1-кесте), (1-диаграмма).

Өсімдіктер мен жануарлар үшін топырақтың қолайлы рН ортасы 5-7 аралығында. Сол себепті мен қалған зерттеулерді 4 сынамамен жүргіздім.

2-сурет. Топырақ сығындыларының рН ортасын анықтау

1-диаграмма. Топырақ сынамаларының рН мәні

2.3. Топырақтың құрылымдық құрамын анықтау.

Қалыпты, табиғи жағдайда топырақтың құрамды бөліктері өзара бірігіп, белгілі бір көлемі мен пішіні бар кесектер түзеді. Кесек түзуде топырақтың органикалық және минералдық каллоидтарының т.т. маңызы зор. Әр пішіндегі және көлемдегі бөлшектердің проценттік арақатынасы топырақтың бөлшектік құрылымдық құрамы деп аталады [10]. Мөлшері 10мм-ден жоғары құрылымдар кесектер, ал 0,25мм - 10мм-ге дейінгілер микроагрегаттар деп аталады. Топырақ құрылымы төмендегідей болады:

1. Құрылымы жоқ шаң -тозаңды, борпылдақ.
2. Құрылымы майда түйіртпекті, оқ дәрісіндей, мөлшері 0,5-1мм.
3. Дәнді түйіртпекті, диаметрі 1-5мм.
4. Жаңғақты құрылым, бөлшектері 5-10мм.
5. Майда кесекті құрылым, 10мм-ден ірі.
6. Ірі кесекті құрылым, топырақ бөлшектерінің көлемі бірнеше см-ге жетеді.

Осы микроагрегаттар немесе әрқилы көлемдегі, пішіндегі, кеуекті, механикалық және суға беріктілігі бар құрылымдық бөлшектер топырақтардың құрылымдық құрамын құрайды.

Жұмыс реті:

1. Салмағы 0,5-2,5 кг топырақтың орталанған үлгісін өлшеп алу.
2. Оны тастардан, түбірлерден және басқа бөгде заттардан тазарту.
3. Топырақты ауа құрғақтығы дәрежесіне дейін кептіру.
4. Көзі 10; 2 және 0,25 мм елеуіштер жиынтығын жинау.
5. Өлшеген топырақты жекелеген 100 г бөліктерге бөліп елеу.
6. Әр елеуішті тоқтаған еленділердің салмағын анықтау.
7. Төмендегі формула бойынша топырақтың әрбір құрылымдық бөлшектерінің проценттік мөлшерін анықтау:

Топырақтың ауадағы су буының құрамындағы суды өз бойына тарту және сақтау қабілетінің мөлшері гигроскопиялық ылғалдылық деп аталады. Оның көлемі топырақтың құрылымдық және химиялық құрамы мен ауаның салыстырмалы ылғалдылығына байланысты. Соңғысы неғұрлым жоғары, ал топырақ майда болса, соғұрлым гигроскопиялық ылғалдылық та жоғары болады. Ылғал топыраққа сіңе отырып, ондағы саңылаулардың бәрін толтырады. Топырақтың бойына сіңіре алатын судың ең көп мөлшері-

топырақтың толық ылғал сіңіргіштігін құрайды. Өсімдіктер үшін ең қолайлы ылғалдылық топырақтың толық ылғал сіңіргіштігінің 60 % –на тең мөлшері болып табылады. Топырақтағы су өзінің салмағы әсерінен төмен қарай жылжи бастайды. Су еркін ағып болғаннан кейін топырақ ұстап қалған ылғалдылықтың ең көп мөлшері топырақтың (сіңіргіштігі) ылғалдылығы деп аталады. Бұл көрсеткіш құрғақ топырақтың салмағына пайыз есебімен шаққанда: құмдақ топырақтар үшін - 12%, күлгін сазды топырақтар үшін -18%-ке, қара топырақтар үшін - 24% тең болады да оның одан әрі төмендеуі судың капиллярлар деп аталатын саңылауларға орналасуына әкеп соғады. Судың бұл түрі капиллярлық су деп аталып, өсімдіктерді ылғалмен қамтамасыз етудің тұрақты көзі болып табылады. Капиллярлық судың мөлшері азайып, ол топырақ бөлшектері немесе майда түйірлері арасында ғана сақталып қалса, өсімдік құрай бастайды. Демек, топырақтағы судың бәрі де өсімдіктерге жете бермейді. Егер топырақтағы су мөлшері егістік ылғалдылықтың (сіңіргіштіктің) $2/3$ нәтижесінен азайса, өсімдік өсуін баяулата бастайды. Сондықтан егістік ылғалдылығын анықтау арқылы топырақтың сумен қанығу тәртібін реттеуге болады [10].

Жұмыс реті:

1. Мөлшері 10-15 г топырақ үлгісін алдын-ала өлшенген бюкске салу;
2. Оны 105°C температурада 6 сағат бойы кептіргіш шкафта ұстау;
3. Сонан соң эксикаторда салқындатып барып өлшегеннен кейін, екі сағаттай қайта кептіріп, қайта өлшеу;

4. Топырақтың ылғалдылығын төмендегі өрнек бойынша есептеу:

$$\text{ЕБІ} = (b-c)/(c-a) \cdot 100\%, \text{ мұнда ЕБІ - егістік ылғалдылығы;}$$

a-бос бюкстің салмағы, г;

b-топырақ салынған бюкстің кептіргенге дейінгі салмағы, г;

c-топырақ салынған бюкстің кептіргеннен кейінгі салмағы, г;

5. Жұмыс нәтижесі бойынша қорытынды жасалды: ЕБІ=66%

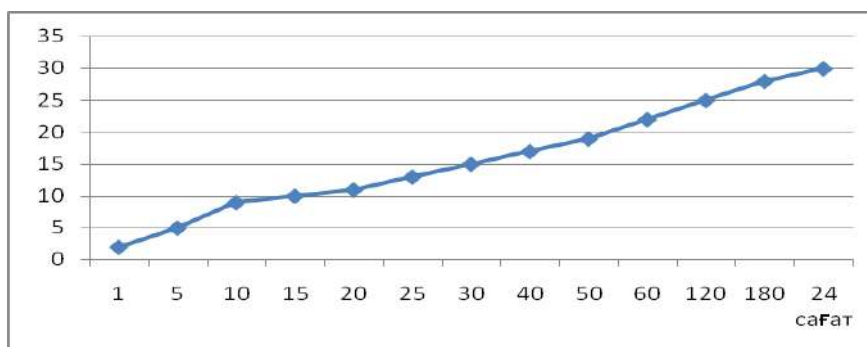
2.5. Топырақтың суды көтергіштік (капиллярлық) қабілетін анықтау.

Топырақтың суды көтергіштігі немесе капиллярлық топырақтың капиллярларының көлеміне байланысты, олай болса оның бөлшектері мен құрылымы арқылы анықталады. Саз топырақтарда су баяу, бірақ өте биікке көтерілсе, құмда жылдам, бірақ өте аз биіктікке көтеріледі. Құрылымсыз

топырақтарда құрылымды топырақтармен салыстырғанда су капиллярларда тез қозғалып, ауаға ұшып кетеді. Тығыз топырақтарда бос топырақпен салыстырғанда, капиллярлық өте жоғары болады. Топырақтың су көтергіштік қасиеті арқасында өсімдіктер топырақтың төменгі қабатындағы суларды пайдалануға мүмкіндік алады [11].

Жұмыс реті:

1. Шыны түтіктердің бір жақ басын сорғыш қағазбен және дәкемен орап, жіппен байлаған соң, топырақтың үлгілерімен толтырылады;
2. Шыны түтіктерді штативке бекітіп, байланған басын су құйылған стақанға 1 см батырып, орналастырған соң уақытты белгілейді.
3. Төменгі үлгіге сәйкес түтік ішіндегі топырақпен судың көтерілу биіктігін мезгіл - мезгіл өлшеп отырады (3-кесте), (2-диаграмма).

2-диаграмма. Топырақтың суды көтергіштік (капиллярлық) қабілеті

Топырақтың құнарлылығын қамтамасыз ететін әр топырақтың өзіне тән физикалық, химиялық, физикалық-химиялық қасиеттері болады. Топырақтың жалпы физикалық қасиеттеріне оның бөлшектерінің тығыздығы, өзара байланысы, борпылдақтығы т.б. жатады. Топырақ бөлшектерінің тығыздығы - оның құрамындағы қарашірік пен органикалық (органикалық заттар мен қарашірік неғұрлым көп болса, топырақ бөлшектерінің тығыздығы төмен болады) заттар мен органикалық емес заттардың (минералдардың) мөлшеріне байланысты. Олай болса, топырақ бөлшектерінің тығыздығы белгілі бір дәрежеде топырақтардың химиялық құрамын сипаттайды. Екінші жағынан топырақтардың түзілуі кезінде оның құрамында жиналатын минералдық және азоттық заттардың мөлшері топырақтың өз құрамына суда еріген

қосылыстарды, булар мен газдарды жұту және ұстау, бекіту қасиеттеріне де байланысты. Топырақтың осы сипатталған қасиетін оның жұту қабілеті деп атайды да, оның бес түрін ажыратады: механикалық, биологиялық, физикалық, химиялық және физикалық-химиялық жұтулар [11].

1. Көлемі 250 мл колбаға 20 мл $5K_2HPO_4$ ерітіндісін құйған соң 20 гр. топырақ үлгісін салып, 30 мин. мұқият араластырады да, сұйықты тұндырған соң фильтр арқылы сүзеді.

2. Алдын-ала өлшенген фарфор табақшаға 10 мл сүзгіні құяды да, оны жоғарғы температурада кептірген соң, төмендегі тұжырым бойынша есеп жасайды;

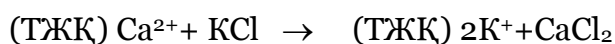
20 мл K_2HPO_4 ерітіндісінде бір грамм тұз болса, 10мл сүзгіде 0,5 г K_2HPO_4 болуға тиіс. Тәжірибе бойынша өлшенген фарфор табақшадағы минералдық қалдықтың салмағы 0,2 г болу керек. Олай болса, 10 г топырақ 0,3 г K_2HPO_4 бойына жұтқан болады. Сонда 20 г топырақ 0,6 г тұзды жұтады, яғни 60 процент. Осы көрсеткіш анықталған топырақтың жұту қабілеті болып табылады.

II. Топырақтың механикалық жұту қабілетін анықтау. Ол үшін сұйық құйғышқа салынған топырақ арқылы кез-келген топырақты (2-3 г) алдын-ала суда ерітіп, сұйық құйғыштағы топырақтың үстіне құйғанда сұйықтың құрамындағы топырақтың бөлшектері сұйық құйғыштағы топырақта сүзіліп, қалатындықтан сүзіндінің таза болатындығы байқалады. Бұдан біз ерітіндідегі топырақтың бөлшектерінің сұйық құйғыштағы топырақтың саңылауларында ұсталып (жұтылып) қалатынын көреміз.

III. Топырақтың физикалық жұту қабілетін анықтау. Ол үшін сұйық құйғышқа салынған топырақ арқылы көк метилен ерітіндісімен бояған суды өткіземіз. Бояу молекулаларының топырақ каллоидтарының бетінде жұтылуына байланысты сүзіндінің таза болатынын байқаймыз.

IV. Топырақтың физикалық-химиялық жұту (алмасу) арқылы жұту қабілетін анықтау.

Сұйық құйғышқа салынған кәдімгі қара топырақты хлорлы калий ерітіндісімен суарады. Нәтижесінде топырақ каллоидтарының құрамындағы Ca^{++} катиондары K^+ катиондарымен ығыстырылады, сүзіндінің құрамына өтеді. Бұл химиялық қатынасты төмендегіше өрнектеуге болады:

сүзіндінің құрамында Са бар екендігіне сұйыққа бірнеше тамшы

қымыздық қышқылы аммоний ерітіндісін қосқанда түзілетін ақ тұнба арқылы көз жеткізуге болады [12].

Сонымен, Жамбыл облысы бойынша топырақ өнімділігін анықтаудың әдістері мен тәсілдері қарастырылып, рН мәні бейтарап ортаға жақын болғаны үшін Байзақ ауданының топырақ үлгісімен зерттеу жұмыстары жүргізілді.

Қорытынды

Топырақтың құрылуы сулану режиміне, жер асты суларының минералдану сипатына, сол сияқты топырақ құрушы жыныстардың ерекшелігі мен өсімдіктеріне байланысты болады. Топырақ өнімділігін анықтау нәтижесі топырақтарды егіншілікке игергенде құнарлылығында мүмкін болатын өзгерістерді сандық бағалауға және топырақ құнарлығын сақтау мен көтеру арқасында ауылшаруашылығы дақылдарынан жоғары және тұрақты өнімдер алуға арналған шараларды құрастыруға негіз болмақ. Топырақ зерттеу кезінде оның басқа топырақтармен салыстырылғандағы өнім беру мүмкіндігінің қаншалықты айырмашылығы бар екендігі анықталады. Топырақ өнімділігін анықтаудың мақсаты- топырақтың құнарлылығын оның даму тарихымен байланыстырып, сол даму барысындағы табиғи және әлеуметтік өзгерістердің топырақтың құнарлылығына деген әсерін анықтау.

Соңғы жылдары ауыл шаруашылық мәдени өсімдіктерінен жоғарғы өнім алу мақсатында жыртылған жер тыңайтқыштарды, пестицидтерді интенсивті пайдалану топыраққа қосымша кері әсерін тигізді. Әсіресе адамдар жер бетіне көп өзгерістер жасады. Ерекше қатты пайдалы қазбаларды өндіргенде қоршаған ортаға зиян келтірді. Тау қопару жұмыстарында бос жыныстардың үйіндісі үлкен өндіріске өнім беретін алаң, тұрмысқа қажетті жерлер айналымнан шығып қалады.

Зерттеу жұмысы бойынша келесі қорытынды жасалды:

1. Топырақ түзілу процестері және оған әсер ететін факторлар анықталды;
2. Топырақты ластау көздері қарастырылып сипатталды;
3. Топырақтың құрамы талданды;
4. Топырақ өнімділігін анықтаудың әдістері мен тәсілдері зерделенді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Оспанов Б., Жамалбеков Е. «Қазақстан жер қорлары, оларды бағалау және тиімді пайдалану». Қаз. Ұлттық унив-ті. Алматы: 2005ж.
2. Тазабеков Т. «Топырақтарды жақсарту, бағалау және қорғау». Алматы: ҚазҰлтағру, 2004ж.
3. Жамалбеков Е.У., Білдебаева Р.Н. «Жалпы топырақтану және топырақ географиясы». Алматы: Қазақ унив-ті, 1997ж.
4. Тазабеков Т.Т. «Топырақ географиясы». Қазақ мемлекеттік Аграрлық унив-ті, Алматы: 2000ж.
5. «Сборник методик по расчету выбросов вредных веществ в атмосфере производствами». – Алматы: «КАЗЭКОЭКСП», 2005.
6. «Информационно-аналитический отчет по контрольной и правоприменительной деятельности Иртышского департамента экологии за 2009 г». – Павлодар, 2009 г. – 120 стр.
7. Новиков Г.В., Дудурев А.Н. «Санитарная охрана окружающей среды современного города». – М.: Химия, 2001, 239с.
8. Давлятшин И.Д. «Принципы и критерии бонитировки почв». Алма-Ата: КазНИИНКИ, 1990г.
9. Антропов В.Н., Каржанов К.Д. «Бонитировка и экономическая оценка земель». Алма-Ата: Наука, 1987г.
10. Родомакин А.Ф. и Федорин Ю.В. «Качественная оценка земель». Алма-Ата, «Қайнар», 1970г.
11. Роде А. А. Генезис почв и современные процессы почвообразования. - М.: Наука, 1989. -720 с.

ФИЗИКА ПӘНІНЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.

Сарманов М.С.

Жамбыл облысы Жуалы ауданы
№30 Көктөбе орта мектебінің
физика пәнінің мұғалімі, мектеп директоры

Аңдатпа

Мақалада физика пәнін оқыту барысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Функционалдық сауаттылық – оқушылардың алған білімін күнделікті өмірде қолдану, ғылыми және практикалық міндеттерді шешу қабілеті ретінде қарастырылады. Автор оқушылардың функционалдық дағдыларын дамытуда оқу қызметінің мазмұнының маңызды рөліне және мұғалімдердің құзыреттілігін арттыру қажеттілігіне ерекше назар аударады. Мақалада оқытудың тиімді тәсілдері мен оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған әдістер қарастырылған. Сонымен қатар, оқушылардың физика сабағындағы функционалдық сауаттылығын дамыту арқылы олардың экономикалық және өмірлік дағдыларын жетілдіру жолдары ұсынылады. Бұл зерттеу функционалдық сауаттылықты қалыптастыру арқылы оқушылардың жеке қабілеттерін ашуға, олардың өмірлік тәжірибесін арттыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: функционалдық сауаттылық, физика, оқу қызметі, мұғалімнің құзыреттілігі, функционалдық дағдылар, білім беру, экономика.

Елбасы Н.Назарбаев Қазақстан халқына жолдауында – «Ұлттық білім

берудің барлық буынының сапасын жақсартуда бізді ауқымды жұмыс күтіп тұр» деген болатын. Қазіргі кезде физика пәнін оқытуда оқушылардың функционалдық ойлау қабілеті мен шығармашылық тұрғыдағы жұмысын дамытуда өз бетімен жұмыс жасаулары және логикалық тапсырмаларды орындаудың маңызы зор. Бұл тапсырмаларды қалай ұйымдастыру керек, тарау бойынша тақырыпқа сай етіп деңгейлеп, саралап таңдай білу ол мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Бүгінгі таңдағы алда тұрған басты міндет – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығы ең алдымен біріншіден, үйден отбасынан басталады. Өйткені, ата — аналардың балаларды оқытуы және тәрбиелеуі ұлттық жоспарда функционалдық сауаттылықтың негізгі тетіктерінің бірі болып көрсетілген.

Біріншіден, функционалдық сауаттылық дегеніміз — адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге араласуы. Біз экономикамыздағы, әлеуметтік – саяси және рухани өміріміздегі жетістіктерді заңды түрде мақтан етеміз. Тіпті «экономика» деген сөздің өзін сөзбе сөз аударсақ «үй шаруашылығы» дегенді білдіреді. Сондықтан да отбасындағы экономиканы мемлекеттік экономиканың құрамдас бөлігі ретінде қарауға тура келеді. Демек, оған байыпты түрде біліммен әрі шаруақорлықпен қарау керек.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығы екіншіден, мектептен басталады.

Мектеп — үйрететін орта, оның жүрегі — мұғалім. Оқушының бойына білім нәрін дарытуға көмек беретін функционалдық сауаттылық мұғалім бойында да болуы тиіс. Барлық елде балаға білім беру ерекше орын алып келеді. Балалардың ойлау қабілетін дамытуға, байлығымыз да, бақытымыз да болған Мәңгілік тәуелсіздігімізді көздің қарашығындай сақтай білуге оқушыларды тәрбиелеу мұғалімдердің басты борышы. Мұғалім сабақты

түрлендіріп, өмірмен байланыстырып өтуінде, пәндік білімдеріне, ептіліктеріне және сауаттылығына сүйене отырып, оқу пәндері арқылы, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру негізінде жүзеге асады.

Функционалдық сауаттылықтың негізгі міндеті — мұғалім баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін, шығармашылық тұрғыда ойлауын қалыптастырып және де баланың өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру.

Физика ғылымының ілгерілеген алғы шебін былай қойғанда, тіпті оның күнбе — күнгі тұрмыста жан — жақты орын тебе бастаған салаларын функционалдық сауаттылығы бар оқушылар еркін бойлап алуы керек.

Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады. Білім алуда жақсы көрсеткіш көрсететін оқушы сабаққа белсенді қатысып, жақсы баға алады, алайда, кейбір балаларымыз мектептен алған білімдерінің қорытындысын өз мүмкіндіктерінде көрсете алмайды. Алған білімдері шешімдер мен іс-әрекет таңдауда тұлғаның дамыту қажеттеліктеріне сәйкес келмей де жатады. ОЖСБ әсіресе, ҰБТ-де өз білімдерін дәлелдей алмай да қалатыны жоқ емес.

Материалды механикалық түрде жаттау – білім алу және шығармашылық ойлауға зиян тигізеді.

Ойын еркін айтатын, сын тұрғысынан ойлануға бейім, интеллект қабілеті дамыған, қоғамдық өмірде өз орнын табатын жеке тұлғаны қалыптастыру мектеп мұғалімдері үшін үлкен жауапты іс.

Мақсатқа жету оқушының өзі арқылы іске асады. Мұғалім – бағыт беруші, ұйымдастырушы.

Физиканың ерекшелігі – ол қазіргі кездегі ауадай қажетті техникалық ғылымдардың негізі. Физика сабағында оқушыларға нақты мысал келтіре отырып, олардың алған білімдері маңызды практикалық мәселелерді

шешуге қажет екендігін түсіндіру қажет. Оқушылардың білімнің өмірлік маңызын түсінуі, теория мен практиканы тығыз байланыстырады, пәнге ынтасын арттырады, оқушылар біліміндегі формализми элементтерін жояды. Оқушылардың білімге ынтасының болуы, олардың сабақтағы белсенділігінің артуына білім сапасының жоғарлауына, білім алудың пайдасын түсінудің қалыптасуына мүмкіндік береді.

Физика курсының әрбір тақырыбын оқыту барысында оқушыларды айнала қоршаған ортаны танудағы физиканың рөлін дұрыс түсінуге және алған білімдерін практикалық есептерді шешуде қолдана білуге әсері тиетіндей пәнаралық байланыстарды іске асырып отыруы қажет.

Мектеп физика курсының оқытудың ең маңызды мақсаттарының бірі – физиканың қолданбалы мүмкіндіктерін ашу. Математикалық, химиялық немесе географиялық ,т.б. мазмұнды есептерді шешу барысында оқушылар физикалық ұғымдар мен заңдылықтарды тереңірек түсініп,ұғынып,сонымен қатар кәсіби даярлықтың негіздерін меңгереді. Пәнаралық есептер деп – сыбайлас пәндердің білімдерін немесе есептерін келтіруді немесе пайдалануды қажет ететін есептерді немесе бір оқу пәнінің материалы негізінде құрастырылып, басқа пәндерде арнайы дидактикалық мақсатпен қолданылатын есептерді айтамыз.

Оқушылардың дүниетанымына әр оқу пәні өз үлесін қосып отырады. Соның ішінде физиканы оқыту барысында сабақтас пәндерден және нақтылы өмірден оқушыларға түсінікті түрде келтірген деректер ғылыми білімдердің пайда болу негізін, қоршаған ортаның табиғат құбылыстарының танымалы жеке пәндердің физиканың ұғымдары мен абстрактілі жағдайларын оңай сезіне біледі.

Физика пәнінің оқыту процесін жетілдіру оқушылардың танымдық белсенділігі мен іздемпаздығын арттыруға негізделген. Оқу танымдық қызметі барысында оқушылар қажетті көлемдегі білімді игеріп қана

қоймастан, танымдық қабілеті мен шығармашылдық ойлауы да дамытылады.

Сыни тұрғыдан ойлау барысында, бала өз заманының озық өнегесін санасына сіңіреді, функционалдық сауаттылығы артады, басқаның пікірін тыңдауға дағдыланады және өзі де пікір айтуға үйренеді.

Физика сабағында бағдарлама материалын сапалы меңгерту үшін оқыту мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы арқылы және басқа да белсенді педагогикалық технологиялардың әдістерін кірістіре отырып, оқушыларды бір – бірімен пікірлесе білуге, ойларын нақты, ашық жеткізе білуге, тұжырымдарын жасауға үйрету.

Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда — қатысымдық, рөлдік ойын, дара тұлғаға бағдарланған оқыту және сұрақ-жауап әдістері арқылы жүзеге асатын жағдаяттық, сұхбаттық, құзыреттіліктерді қалыптастыратын тапсырмалар кешенді жүргізіліп отырса, онда білім — білік, дағдыларды игерту нәтижелі болатыны және әлемнің дамыған 30 елінің қатарынан көрінеріміз анық.

Қазіргі кезде зерттеу ісі бүгінгі заман адамының өмір сүру тәсіліне енген кәсіби шеберлігін танытуда өзіндік көзқарасына сәйкес қызмет болып табылады. Бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеті баланы өзіндік ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін үйрету. Әр оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін оның танымдық қабілетін түрлі әрекетке көрсету үшін зерттеуге дайындау қажет .

Қорытындылай келе:

- Оқу тапсырмаларының үлгі кезеңдеріне бағытталуы (дидактикалық аспект);
- Әр түрлі деңгейлілікті және әрбір оқушының жеке ерекшелігін ескеру (педагогикалық аспект)

- Оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырудағы жүйелікті сақтауды төмендегі негізгі жағдайлар қажет етеді;
- Оқушылардың парасаттылығын қалыптастыруда, ойлау әрекетінде шығармашылық, ақпараттық мәдениет және сауаттылық қызмет байқалады;
- Оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастырудың түйінді мәселелерін шешу мұғалімінің кәсіптілігімен байланысты шеберлігінде дамитыны сөзсіз.

Функционалдық сауаттылықты дамыту нәтижесі білім алушылардың, жастарға алған білімдерін өмірлік жағдайларда тиімді және әлеуметтік бейімделу үрдісінде сәтті пайдалануға мүмкіндік беретін негізгі құзыреттіліктер жүйесін меңгеруі болып табылады. Берілетін білімнің мазмұнын оқушыға жүйелеп, өңдеп, дайын күйінде жеткізу міндеті мұғалімдерге жүктеледі. Сондықтан мұғалімдер «қалай оқытамыз» деген сұрақ төңірегінде әдістемелік ізденістер жасайды. Осы бағытта ұйымдастырылған білім беру жүйесінің соңғы нәтижесі – жеке пәндер бойынша алынатын білім беру дағдысы болып табылады.

Физика сабағында оқушының функционалдық сауаттылығын арттырудың бір жолы – оқу бағдарламаларында графиктер мен сызбаларды оқи алуы, оларға талдау жасай алуы, өзара салыстыру арқылы қорытынды жасауы. Тақырып бойынша графиктер мен сызбалар физиканың барлық бөлімдерінде кездеседі. Графиктер мен сызбаларды талдау барысында оқушы бірнеше функционалдық сауаттылықты қамтиды.

Графиктердегі шамалар арасындағы тәуелділіктерді білу, оларды график салуда координата өсі бойына белгілей алу, өлшем бірліктерін жазу, талдау жасау барысында оқушы өзінің білу, салыстыру, қорытынды жасау, математикалық сауаттылығын, ақпаратты өңдеу, керектісін таңдай алу және оны қолдану сияқты бірқатар сауаттылықты іске асырады.[4]

Мысалы: 9 сынып «Тербелістер» тарауы бойынша үлестірмелі

тапсырманы талдап көрелік [5,8].

1. Графиктен координата осі бойынша бөлік құнын анықта: ;
2. Графиктен координата осі бойынша бөлік құнын анықта: ;
3. Амплитуданың мәнін анықтаңыз: ;
4. Тербеліс периодын анықтаңыз: ;
5. Тербеліс жиілігін анықтаңыз: ;
6. Циклдік жиілігін анықтаңыз: ;

Осы тапсырма арқылы оқушының математикалық сауаттылығын, графиктегі тәуелділікті, физикалық шамалардың арасындағы байланыс пен тәуелділікті анықтай алады. Бұл тапсырманы күрделендіріп, деңгейі жоғары оқушыларға да беруге болады:

1. Тербеліс теңдеуін жаз: ;
 - 1.1. Тербеліс графигі қандай заңымен өрнектелген? косинусоида
2. Жылдамдық амплитудасын есептеңіз:
 - 2.1. Жылдамдық теңдеуін жазыңыз: ;
 - 2.2. Жылдамдықтың уақытқа тәуелділік графигін салыңыз:
 - 2.3. Жылдамдық графигі қандай заңымен өрнектелген? синусоида
 - 2.4. Фазалар ығысуын жазыңыз: –ге тең;
3. Үдеу амплитудасын есептеңіз:
 - 3.1. Үдеудің теңдеуін жазыңыз: ;
 - 3.2. Үдеудің уақытқа тәуелділік графигін салыңыз:
 - 3.3. Үдеу графигі қандай заңымен өрнектелген? косинусоида
 - 3.4. Фазалар ығысуын жазыңыз: ге тең;

Төмендегі графиктен координаттың, жылдамдықтың және үдеудің уақытқа тәуелділіктерін салыстыру арқылы фазалар ығысуын түсінуге және көруге болады.

Фазалар ұғымы физика және математика курстары бойынша күрделі ұғымдардың бірі. Жылдамдық пен үдеудің уақытқа тәуелділік теңдеулерін

жазу мен графикке салу арқылы оқушы фаза ұғымы туралы алғашқы түсінікті алып қана қоймай, оны дұрыс түсінуге мүмкіндік алады.

Осы графикке қарап, оқушылар координаттың максимал мәнінде жылдамдық пен үдеудің мәндерін салыстыру үшін кесте жасауға болады.

Бұл кестеден біз координаттың мәні тепе-теңдіктен максимал ауытқу кезінде жылдамдықтың мәні минимал мәнде болатынын көреміз, яғни кинетикалық энергия сәйкесінше минимал мәнге ие болады, себебі координат тепе-теңдіктен максимал ауытқу кезінде математикалық маятник бір сәтке тоқтап (\cdot), қайта тепе-теңдікке қарай қозғала бастайды. Тепе-теңдік маңынан дене инерциясы бойынша максимал жылдамдықпен өтіп кетеді. Бұл кезде кинетикалық энергиясы максимал болады. Енді жүйенің жылдамдығы тепе-теңдіктен қайтадан алыстай бастайды, сондықтан жылдамдығыа кеми бастайды. Жүйе қайтадан максимал ауытқуға жеткенде жылдамдық минимал болып, кинетикалық энергиясы да минимал мәнге ие болады. Керісінше бұл кезде жүйенің үдеуі максимал ауытқу кезінде максимал болады, себебі жүйені тепе-теңдікке келтіруге тырысатын күште артады. Сәйкесінше жүйенің потенциалдық энергиясы артады. Процесс осылай қозғалыстың аяғына дейін периодты түрде қайталанады. Кестеде бұл ұқсастықтар бір түспен ерекшеленіп көрсетіліп тұр.

Сабақтың ерекшелігі мен тиімділігі және оның тиімділігін арттырудың негізгі тәсілдерінің бірі – оқушыларға деңгейлік тапсырмалар беру. Оқушылардың ойлау қабілетін дамыту, өз бетінше жұмыс жасауға дағдыландыру барысында өз іс тәжірибемде жаңа технологияларды саралап оқыту әдісін қолданамын. Деңгейлеп оқыту технологиясының өзіндік ықпалы зор. Оқушыларға өзіндік жұмысты ұйымдастыруға және оны өткізуге көмегін тигізеді. Оқушылар өзіндік жұмыстарын орындап, білімдерін мониторингтік жүйе арқылы өздері бағалап, диагностикалауға қол жеткізеді. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ж.А.Қараевтың деңгейлеп,

саралап оқыту технологиясы мынадай 4 түрге бөлінген [7]:

- репродуктивті деңгей – жалпыға бірдей стандартты білім негізінде тапсырма беріледі. Мұндай тапсырмалар оқушылардың алдыңғы сабақтарда алған білімдеріне және оқушыға байланысты;
- алгоритмдік деңгей – мұнда оқушы мұғалімнің түсіндіруімен қабылданған ақпаратты пайдалана отырып орындайды;
- эвристикалық деңгей – оқушы қызығып ізденіп, қосымша әдебиеттерді қолдана отырып жауап береді;
- шығармашылық деңгей – оқушының таза өзіндік шығармашылығын байқатады. Жаңа тақырыпты оқушылар шығармашылық ізденіс үстінде өздігінен меңгереді. Деңгейлеп оқыту әр оқушының белсенділігін оятады.

Деңгейі жоғары оқушыларға бұл тапсырманы одан сайын күрделендіріп тербелмелі жүйенің, мысалы, математикалық маятниктің жібінің ұзындығын, серіппелі маятникке ілінген жүктің массасын біле отырып, серіппенің қатаңдығын; кинетикалық, потенциалдық, толық энергияларын және жүйеге әсер ететін қорытқы күштің мәндерінде табуға болады.

4.1. Математикалық маятниктің жібінің ұзындығын периодтың формуласынан табамыз:

4.2. Серіппелі маятник үшін серіппенің қатаңдығын дөңгелектік жиіліктің мәні -қа тең екенін ескере отырып, формуласынан табамыз:

4.3. Маятникті тепе-теңдікке келтіруге тырысатын қорытқы күшті үдеудің амплитудалық мәнін пайдаланып, есептеп табамыз:

4.4. Жылдамдықтың амплитудалық мәнін пайдаланып, кинетикалық энергиясын табады:

4.5. Тепе-теңдіктен максимал ауытқуын біле отырып, потенциалдық энергиясын табады:

4.6. Толық энергиясын табу үшін механикалық энергияның сақталу және айналу заңының формуласын пайдаланады. Тербелмелі жүйенің толық

энергиясын жүйенің тепе-теңдіктен максимал ауытқу шамасын біле отырып табуға болады:

Жаңа технологияларды сабақта қолданудан мынадай нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- ақпаратты бірнеше сезім мүшелері арқылы бір уақытта қабылдау;
- назар аударудың белсенділігі;
- пәнге қызығуды жоғарылату;
- үйренудің көрнекілігі, танымдылығы;
- ұсынылатын ақпараттың сапасын көтеру;
- сабақ уақытын тиімді пайдалану;
- оқушының жан-жақты дамуы;
- білім сапасын жақсарту.

Орта білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал оқыту әдістемелері арасында сындарлы оқыту теориясына негізделген бұл тапсырма оқушылардың ойлауын дамыту, олардың бұрынғы алған білімдері мен жаңа немесе сыныптағы түрлі дерек көздерінен, мұғалімнен, оқулықтан және достарынан алған білімдерімен астастырыла жүзеге асады. Сындарлы оқытудың мақсаты – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету [10].

Сонда мұғалім бір ғана үлестірмелі тапсырма арқылы оқушының алған білімін қаншалықты қолдана алатындығын анықтауға мүмкіндік алады. Осындай тапсырмалар легі арқылы оқушының физика пәні бойынша функционалдық сауаттылығын арттыруға болады. Оқушының графикті талдай алуы келешекте нарықтық экономикада энергияның пайдалануы, халық санының өсу динамикасы, мұнай-газ өндіру және пайдалану динамикасы туралы да ақпараттарды талдауға және келешекте осы салаларда қандай өзгерістер болатындығына болжам жасауға

дағдыландырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012–2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.

2. Мектеп журналы.

3. Құдайбергенова К.Ф. Құзырлылық тәсіл – тұлға дамуының негізі. // Білім беру журналдары. №4, 2014 ж.

4. Назарбаев Н.Ә. "Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты". Қазақстан халқына Жолдау. 2012 ж.

5. Ахметова Г.К. Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың тиімді жолдары. // Білім әлемі. №2, 2015 ж.

6. Докучаев В.В. Топырақтану негіздері. Алматы: Ғылым, 2007 ж.

7. Мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқаулар. // Ұстаз. №6, 2016 ж.

8. Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту мемлекеттік бағдарламасы. 2011–2020 жж.

9. Педагогика және психология. // Ғылыми-әдістемелік журнал. №3, 2018 ж.

10. Жаңартылған білім беру бағдарламасы: әдістемелік құрал. Астана, 2019 ж.

■ Eurasian Innovative Scientific Research Center

Eurasian Science Review

Proceedings of the International Scientific-Practical Conference "Holistic Education:
System of Values, Progress, and Quality"
29-30 October 2024, Baku, Azerbaijan

Special Issues
October 2024

ISSN:3006-1164